

Aristotelis de Republica

LIBRI VIII. INTERPRETE

& enarratore Io. Genesio Sepulveda

Cordubensi.

Ad Philippum Hispaniarum Principem.

26337

PARISIIS

Apud Vascofanum, uia Iacobeae, ad insigne Fontis.

M. D. XLVIII.

Cum priuilegio Regis ad VI. Annos.

PRIVILEGII SENTENTIA.

CAVTVM est auctoritate Regia, ne quis alius præter Vasconum, hos Aristotelis de Rep. libros ab Iohanne Genesio Sepulveda à græco in latinum conuersos ac scholijs illustratos, ante sexennium in hoc Franciæ regno imprimat, neue uendat: qui secus fecerit, libri illi publicabuntur, ac multa Iudicis arbitrio irrogabitur. Datum Lutetiæ XII Cal. Mart. M. D. XLVIII.

Ex Consilio Guot.

AD PHILIPPVM HISPANIARVM

Principem Io. Genesij Sepulveda in libros Aristotelis de Rep. à se conuersos & enarratos,

PRAEFATIO.

VI DE scientiarum doctrinarumq; comparatione disserūt, Princeps clarissime Philippe, horū ut arbitror, nemo qui quidē uia & ratione philosopharetur, dubitauit in earū genere, quæ res agendas attingūt, ciuili facultati tribuere principatū. Quæ licet pateat latissimè, & ad omnem moralem doctrinā pertineat, propriè tamen hæc esse intelligitur, quæ reges & principes uiriq; prudentes instructi leges condunt, & regna respublicasq; gubernant, ut Plato docet, qui eandē solet modo ciuilem, modo regiam facultatem nominare. Hanc Aristoteles octo libris qui Politica, hoc est de Rep. inscribuntur, complexus est: atque ita persecutus, ut nihil ad summam prudentiam atq; doctrinam reliqui fecisse uideatur. Nam primum ut uia & ratione commentatio procedat, diligenter de domo & domestica facultate, quæ græcè dicitur Oeconomica, simulque de parandæ rei familiaris multiplici ratione disputat, & quæ sit naturalis, quæ artificiosa, quæ honesta, quæ turpis, quæ naturæ quoq; inimica, declarat. Deinde cum tres sint status Reip. qui iure laudantur, Regnum, Status optimatum, & quæ cōmuni uocabulo Respublica dicitur, quomodo eorum quisque constituatur, & per mores ac instituta conseruetur, & quibus rebus uicissim pereat & labefactetur, diuina quadā facultate persequitur: quod idem facit in tribus alijs generibus, tyrannide, paucorū potentia, & statu populari: quæ aberrationes, & quasi peccata rerum publicarum appellat, ut harum turpitudinē, atque incommotis explicatis, & artibus, ac dolis quos ad eas insti-

taendas & conseruandas callidi homines adhibere solent ex-
positis, contrariarum honestas & commoditates sint notiores.
Ac eisdem omnifariam consulendi, & cupidorum hominum &
in bona repub. rebus nouis studentium conatibus & fraudi-
bus occurrendi ratio magis intelligatur, tum de ratione legum
ferendarum, deque earum diuersitate & iustitia, quæ cuique
Reipub. sint salutare, quæ uicissim perniciose, quæ planè ac
simpliciter iustæ, quæ pro ratione status constituti, diuinitus
edisserit. Nec enim in eis quæ diximus omnibustradendis &
explicandis, ieiuna oratione & aculeatis contortisque conclu-
sionculis usus est, ut minuti quidam philosophi solent, sed per
magnam copiam & sermonis ubertatem omnia mirabili qua-
dam & uaria doctrina, præceptisque ad omne uirtutum ge-
nus, ipsamque uitam beatam pertinentibus referit tanto inge-
nio, tantaque solertia, ut in magna optimorum præceptorum
frequentia nihil ferè tradat, in quo ad certissimam rationem
non addat clara principum, gentium, ac rerump. in utran-
que partem exempla, sæpe ex reconditis historijs sumpta, al-
tissimeque ex uetustate repetita. Hæc cum ita sint, factum est
tamen nescio qua fortunæ siue temporum iniuria, ut tam præ-
clarum opus interpretatione latina, quæ quidem iure nomi-
netur, in hunc usque diem penè caruerit. Vix enim eos in nu-
mero interpretum habendos puto, qui uerbum uerbo inepta qua-
dam fidelitate reddunt: nec si quis parum in philosophia &
Aristotelica doctrina exercitatus, pleraque loca perperam, ut
talibus necesse est, & præter auctoris sensum conuertat. Non
dico si rudi hoc incultaque oratione faciat, sed etiam si se di-
sertum esse profiteatur: cuius hominum generis ineptiæ cum
aliena inuadunt, solent esse magis insignes. Cum igitur hu-
ius diuini de repub. operis commodiorem interpretationem ani-
maduerterem à plerisque, non sine magna causa desiderari, otium
ad conandum, siquid aptius hac in parte mea cura & opera
posset

posset efficere, quod ad publicam studiosorum utilitatem per-
tineret, iam diu mihi dari cupiebam: idque multis uiris gra-
uibus, & philosophiæ studiosis cohortantibus, propter quan-
dam scilicet de studijs meis opinionem, quam se præcepisse di-
cebant ex quibusdam eiusdem philosophi libris, quos Bono-
niæ, Romæque in mea uiginti duorum annorum Italica per-
egrinatione latinitate donaueram. Conuerteram enim duos
de ortu & interitu libros, quatuor Meteorologia: quorum
alteros ad Hadrianum Pontificem Max. alteros ad Carolum
Cæsarem Imperatorem inuictissimum patrem tuum misi, &
libellos illos ad animantium naturam pertinentes, qui uul-
go parui naturales nominantur: prætereaque Clementis Se-
ptimi pontificis maximi uoluntate ac iussu, doctissimam Ale-
xandri Aphrodisiensis in duodecim Aristotelis de prima phi-
losophia libros enarrationem. Quæ cuncta opera iam pri-
dem emissa, in lucem prodierunt. Sed cum optatum otium, de
quo dixi, diu mihi necessariæ occupationes, & alia suscepta
studia denegassent, nactus aliquando nonnihil laxamenti, ne-
gotium suscepi, & Aristotelis de Rebus libros non solum è
græco in latinum sermonem ueterum & castigatorem exempla-
rium fidem secutus conuerti, sed eorum impeditissima quæque
loca breuibus scholijs expedienda enarrandaque curauit. Quod
opus ad te mitto, eo maiore cura studioque elucubratum, ut qua
nostrum est, hac quoque parte te dignum exeat in manus hominum.
Neque uero mihi interpretanti consilium fuit, ut sententias so-
lum more paraphrastis exprimere, sed ut uetere meo instituto,
uerba etiam quantum ratio latini sermonis pateretur cōseſtarer.
Nec enim meus esse, dum aliena interpretor, nec in Aristotele ex-
primendo Ciceronianus magis quam Aristotelicus uideri uolo. Ma-
gni enim refert Græcos rhetores, aut historicos, latine reddas:
quorum est ut splendida & ornata oratio, sic uerbis popularibus
cōposita, perspicua & simplex, & ad populare sensum accōmo-

data: an philosophos, præsertim Aristotelē, qui licet uirili quā dā elegantia & proprietate excellat, tamē ut res tractat obscuras & uulgo ignotas, sic uerbis sæpe necessario utitur nouis, aut populo inauditis, cæterisq; doctis etiā hominibus inusitatis. Et quod ueteres etiā annotarūt, obscuritatē interdū affectat, ne philosophia cōtēnatur, si tardis aut pigris hominibus optimarū rerū cognitio sine labore cōtingat. Et dubias orationes ex industria facit, quæ in uarios sensus trahi possint. Quas si quis interpres in singulos cōtrahat, ineptissime faciat, ablata ingenij iudicādi libertate, quæ nō aliter relinquitur, q̄ si uerba etiā interpres latina tamē nō barbara fidelitate cōfēctetur: & quā erat græcē, tā multiplicē orationē latinē relinquat. Quæ difficultates faciūt ut sæpe interpres nō possit Aristotelicus esse, & idē Ciceronianus, quāquā ego satis Ciceronianus mihi esse uiderer, si quod elaborauī fuissem assecutus, ut in hoc scribēdi genere, plana & perspicua, quātū res patitur, oratione uterer. Res enim de quibus philosophi differūt, ut Cicero ipse tradit, dicere ornatē uelle, puerile est: planē & perspicuē expedire posse, docti & intelligentis uiri. Idemq; Cicero alio in loco. Dialecticorum, inquit, uerba nulla sunt publica, suis utantur: & id quoque cōmune est omniū fere artium: aut enim noua sunt rerū nouarū faciēda nomina, aut ex alijs transferēda. Quod si Græci faciūt qui in his rebus tot iam sæcula uersantur, quanto id magis nobis concedendū est, qui hæc nunc primū tractare conamur? Quæ Ciceronis præcepta satis superq; declarant, qualis esse debet oratio philosophi Ciceroniani, plana scilicet & dilucida ab omni fūco aliena, & res suis nominibus more philosophorum appellās, ut ens exempli gratia, essentia, species & qualitas, & similia nō magis refugiat, quā qui de agricultura scribit porcas dicere, & liras atque lirare, quæ propria sunt agricolarū uocabula. Vt si quis Ioannis Scoti sententiā de relationibus explicare uelit, ineptissime

sime faciat, & pueriliter, Ciceronis sententia, si uerba noua quæ ille rebus nouis ætate inuentis imposuit aspernetur, & spineta uelit rhetoricis stragulis exornare. Cui simile faciūt qui Aristotelica interpretantes, de uerborum ornatu magis quā de rebus solliciti, præposterā alieno loco eloquentiæ laudē pueriliter affectant, propria interdū uocabula ineptis circuitionibus explicantes, nihil aliud quā philosophiæ uenerandā formam, & quasi faciem fūco & calamistris ineptissime deturpantes: quorū esset tolerabilior ineptitudo, si hoc facerēt saluis eius quem interpretantur philosophi sententijs: nec eas passim pudendis lapsibus deprauarent, ut quidam nobis adolescentibus, cuius errores dicato etiam libello taxauimus: & alij postea eandem uiam nō magis, ut uideo, feliciter ingressi. Sed redeo ad nostram horum de Repub. librorum interpretationem: de cuius editione iam mihi cogitanti, nuntiātū est duas nouas interpretationes prodiuisse ab interpretibus emissas, qui se tū disertos & utraq; lingua peritos, tum diu in philosophia exercitatos esse profiterētur. Quo nomine cū ætati nostræ de tanta felicitate gratularer, ac fore sperarem ut horū industria me reliquo labore, ac edendi cura liberaret: codices nactus cæpi diligētē latina cū græcis cōferre, ut meo quoq; sensu de interpretū diligētia & uirtutibus iudicārē. Sed ne te teneā, nōn fuit lōge progrediendū, ut statuerem quantū his interpretationibus tribuendū esse putarē: tantumq; ab fuit ut me à mearū lucubrationū editione deterrerēt, ut fuerint potius ad edendum cohortatæ, existimantē fore ut noster hic labor Latinis philosophis tanto magis utilis, atq; adeo necessarius esse uideatur, cum pleraque loca à nobis illustrata expeditaq; perspexerint, in quibus noui isti interpretes parum, nisi ego magis hallucinor, uidentes offenderunt: ac cæteros incurrere necesse est, qui alterutrum secuti fuerint, in tanta ductorum cecitate. Nec ego nunc lapsus commemorō, qui possunt exemplaribus im-

preſſis aſſignari, quæ ipſi ſecuti ſunt multis locis deprauata: ſed in quibus nihil eſt tale, quo ſuam culpã transferre queant: quod facile (ut arbitror) perſpiciet, ſiquis paulo modo doctior noſtram cum illorum interpretationibus ad græcam Ariſtote- lis quaſi libram examinare & conferre, noſtraque ſcholia le- gere tanti putauerit. Non igitur dubitauimus hos Ariſtotelis libros de repub. à nobis conuerſos ac enarratos emittere, tuoq; nomini dicare, dum te cuius ſtudiorum pater Carolus Augu- ſtus me adiutorem eſſe uoluerat, colere uellem eo munere, quod eſſet ad ſtudia quæ te maxime decent, ex omnibus accomoda- tiſſimum. Scio enim multos magna doctrina uiros de Principis inſtitutione, adminiſtrationeque regni libellos edidiſſe: tamen certum habeo, ut in reliquis philoſophiæ partibus, ſic in hac quæſtione cæteros philoſophos ab Ariſtotele prudentia, copia & grauitate longè fuiſſe ſuperatos. Quicumq; igitur te tum pia patris ſapientiſſimi prouiſio, tum diligens prudentium & optimorum uirorum cura, quos tibi ab ineunte ætate magiſtros mori eſſe uoluit, in uiam qua itur ad omne genus uirtutis in- duxerint: & per eam tu pro tua maxima & præclara indole libentiſſime fueris progreſſus. Tamen hoc præclarum & pru- dentiſſimum de Rep. opus. ſi legere per otium nō grauaberis, plurimum, mihi crede, cum ad omnem prudentiam, tum ad re- giam facultatē iuuabit. Nam ut cæteras eius multas & ma- gnas commoditates omittam, quæ ſit optima Principis educa- tio, quæ Regis dignitas, quod munus & officiū, qui ſinis pro- poſitus, quæ optima ratio ciuitates & populos adminiſtran- di, & ſe ſibiſque ſubiectos mortales beatos & felices efficien- di, nuſquam ab aliquo philoſophorum nec pari grauitate & ſolertia traditum reperiſ, nec copioſius aut uberius expli- catum. Vale.

ARISTOTELIS DE REPUBLICA

Liber primus, interprete & enarratore Ioanne
Genefio Sepulueda Cordubeni.

Caput I.

VVM omnem ciuitatē ſocietatem quandam eſſe, omnemque ſocietatē boni cuiuſpiam cauſa conſtituiſſe ui- deamus, (omnia nanque eius, quod ſpeciem boni præfert, gratia, omnes agunt.) dubitari non poteſt, quin omnes ſocietates ad bonum aliquod ſpectent, ſed ea maximè, & ad id quod in bonis principatum tenet, quæ cunctarū eſt facile princeps, & alias omnes cō- plectitur: hæc autem eſt ciuitas appellata, ciuilisque communitas. Errant igitur, qui ciuilem, & regium hominem, itemq; patrem familias, & dominū, eun- dem eſſe putant, dum eos intereſſe non ſpecie, ſed multitudine & paucitate differre exiſtiment: ut ſi paucis præſit, dominus eſſe intelligatur: ſi pluribus, pater familias: ſi pluribus etiam nunc, ciuilis, aut re- gius: quaſi magna domus nihil differat à parua ciui- tate. Nec illud ſit diſcrimē inter ciuilem & regium, quod rex eſſe intelligatur, cum ipſe præſit: ciuilis, cū pro rationibus huiusmodi doctrinæ, modò præſit, modò paret imperio. Hæc autē nō eſſe vera planius fiet, ſi priſtinam differendi rationem in hac quoque diſputatione tenuerimus. Nam ut in cæteris rebus neceſſe eſt compositum uſq; ad incompoſita ſecare, (hec enim ſunt totius partes minimæ) ſic intuentes

ARISTOTELIS

ea, ex quibus ciuitas consistit, horum inter se discrimina clarius perspicimus: & si dicta singula ad artem & praecepta reuocari possunt, non latebit. Siquis igitur ab initio res quomodo nascatur intueatur, ut in ceteris rebus, sic optimè in his ea ratione philosophabitur. Primum igitur omnium marem & foeminam, quorum alter alterius indiget societate, copulari necesse est procreandi causa: quod non consilio, sed natura, quemadmodum in ceteris animalibus, & stirpibus usu venit, quibus natura insitus est appetitus alterum sui simile relinquendi. Sed eos consociari necesse est salutis causa, quorum alter natura praest, alter parec: praest autè natura, ac dominus natura est, qui valet intelligentia prauidere: qui verò corpore hæc facere potest, is subiectus est atque natura seruus. quo fit ut idem domino seruòque conducatur: itaque foemina & seruus distincti sunt natura. Nihil enim natura simile facit gladio Delphico, quem fabri ararii faciunt ob inopiam: sed vnum ad vnum. nam ita demum optimè perficitur instrumentum quodque, si non pluribus, sed vni duntaxat operi seruiat. Cæterum apud Barbaros mulier & seruus eodem habentur loco: propterea quod inter illos nemo natura tenet imperiū, sed eorū societas est seruæ, & serui. quocirca poëta par esse dicunt, ut Græci Barbaris dominentur: quasi Barbarus hoc natura sit, quod seruus. Ex his igitur duabus societatibus prior est domus: rectèq; Hesiodus poëta dixit: Sit domus in primis, vxorque, & taurus arator. Nam bos pauperibus pro seruo est. Societas igitur naturalis

principium
de re finis

ethicorum l. 8.
capitulum 12.

gens dominus

mulier

POLITICORVM LIB. I. 2

naturalis in consuetudinem quotidianam constituta domus est, quos Charondas ἰσοκρατίες quasi ex eodem penu viuentes appellat: Epimenides autem Creten sis ἰσοκρατίες velut vtentes eodem foco. Prima verò societas usus non quotidiani gratia ex pluribus domibus constituta vicus est. Vicus autem maximè secundum naturā colonia esse videtur ex domo deducta, quos quidā collactan eos vocant, filiasque, natōsque natorum. Quocirca initio ciuitates regio imperio gubernabantur, & gentes etiā nunc, propterea quod ex regio imperio parentibus constituebantur. Omnis enim domus ab eo qui maxime natus est, tanquā a rege gubernabatur, ac proinde coloniae ob cognitionē. Et hoc est illud quod Homerus ait: Iure suos quisque, vxores, natōsque gubernat.

Sparsim enim, & ad hunc modum antiquitus habitabant. ita cum homines partim etiam nunc, partim antiquitus Regibus parerēt, factū est, ut Deos quoque regio imperio gubernari omnes homines dicant, qui Deorum ut formas, sic item vitas suis esse similes arbitrabantur.

SCHOLIA IN LIBRVM ARISTOTELIS
de Republica primum, eiusdem 10. Genesii sepulveda.

Caput I.

CVM statuissemus hoc Aristotelis opus de Republica a nobis e Græco in Latium sermonē conuersum scholijs etiam breuib. enarrare: illud quoque usum est, non Latiorum ineptam consuetudinem imitari, minutis & inutilibus partitionibus implendi chartas, ne parum multa dixisse videātur, sed Græcorum commodiorem ratio-

ARISTOTELIS

nem moremque sequi, praesertim eorum qui non omnia, nec pluribus uerbis, sed quae obscuriora uidentur, & paucis solent explicare. quanquam nos erimus hoc etiam breuiores, tum quia multa sunt quae tam aperte & lucide latine reddenda curauimus, ut nihil indigeant enarratione: tum quia haec nostra scholia ut non doctissimis philosophis scribimus, & omni humanitate perpolitae: sic nec prorsus indoctis aut tardis, quibus ad hoc tanquam iter consiciendum non modo essent expediendae salebrae, sed uehiculum etiam molliter stratum suppeditandum. nec tamen grauati sumus locis opportunis, praesertim ad sectionem, quibus singulos libros distinguendos putauimus, capita paucis summam complecti, quae pluribus uerbis ab Aristotele differuntur, ut hac quoque ratione studiosorum labori consuleremus. solent autem cum alij Graeci enarratores, tum Aphrodisiensis Alexander initio cuiuscunque libri de auctore disputatione, uero an falso nomine & titulo Aristoteli tribuatur. Nam ut Homeri carminibus multi uersus adulterini suppositi fuerant, quos Aristarchus magno iudicio reiecit: sic Aristoteli multa opera falso adscripta, quae tum ex doctrina & ratione philosophandi dignosci possunt, tum ex charactere: quae omnia fecerunt, ut nemo (quod sciam) de hoc opere, quod politica, hoc est de Republica inscribitur, Aristotelis esse dubitauerit: cum libros Ethicorum quidam, quorum fuit Marcus Tullius, non Aristotelis, sed filij Nicomachi opus esse putauerint. Initium tamen commentationis de Republica inde sumit Aristoteles, ut ciuitatem doceat, ut est omnium societatum seu communionum optima & perfectissima, sic ad optimum finem referri: itaque diuersam esse rationem domus administrandae ab ijs, quibus ciuitas & regnum gubernatur: & item ab ea, qua dominus seruus imperat: & has omnes inter se differre specie, non, ut Plato putauit, multitudine & paucitate subiectorum.

Cum omne ciuitatem societatem quandam esse quod Graece πολιτιαν dicitur ab Aristotele, hoc interpretes modo societatem conuertit, modo communitatem, seu communionem: quoniam eadem est utriusque nominis uis & intelligentia. Omnem societatem boni cuiuspiam causa constituisse uideamus. Omnis, inquit, societas siue communitas propter bonum aliquem finem constituta est. simili huic principio exorsus est librorum Ethicorum. Omnis ars, & omnis disciplina bonum quoddam appetere uidetur. quod, ut obiter quorundam errorem refellamus, non est sic

POLITICORVM LIB. I. 3

est sic accipiendum, quasi omnia unum, & idem bonum appetant, ut quidam falso putant, ad ultimum finem summumque bonum referentes, & sic illud exponentes, bonum est, quod omnia appetunt: quorum error conuincitur eiusdem Aristotelis testimonio libro primo Ethicorum eudemiorum, ubi sic scriptum uidemus: Omnia, inquit, unum quoddam bonum appetere non est uerum: nam suum propriumque bonum res quaeque appetit. Quod speciem boni praefert, id est, quod bonum esse uidetur: non enim semper homines in agendo ad bonum finem spectant, cum fallantur nonnunquam errore mentis, aut morum uitio: semper tamen agunt ad aliquid, quod bonum esse uidetur spectantes. Vnde Aristoteles libro tertio de anima: Bonum, inquit, uel apparens bonum est appetibile. Et alias omnes complectitur. Nam cum multa sint societates, ut domus & uicus, omnes complectitur ciuitas, seu civilis communitas.

Cum ipse praest. Cum ciuitatem aut populos suo arbitratu moderatur: Nam cum ex praescripto legum res publica geritur, non tam qui tenet imperium praesse siue imperare dicitur, quam leges, ut est in tertio huius operis libro cap. xij. Designat autem hoc in loco Platonem, a quo haec traditur in libro, qui civilis inscribitur. Pro rationibus huiusmodi doctrinae. id est civilis facultatis. Rationes autem & leges uariae, tum imperandi, tum imperio parendi: pro ratione reipublicae multis in locis explicantur in hoc opere. si pristinam differendi rationem. si qua uia & ratione in ceteris operibus solemus, hoc quoque in loco philosophabimur. Similibus uerbis & sensu usus est in huius libri capite sexto. Solet enim Aristoteles in omnibus fere disputationibus a primis principijs rerum, quas tractandas suscepit, exordiri: ut in libris de physico auditu a materia & forma naturalem doctrinam exorditur. & de animalibus disputaturus, prius de anima differit, & partibus animalis.

Hec enim sunt totius partes minimae. Nam totum potest in partes compositas diuidi, ut animal in caput, pectus, atque pedes: & haec rursus in alias, donec ad prima elementa, quae minima, id est simplicissima partes dicuntur. Sic ciuitas in uicos diuiditur: uicus in domos, domus in mare, & singulares homines, qui partes sunt in compositae, non quidem simpliciter, & quatenus sunt res naturales, sic enim suas habent partes, ut cetera animalia, sed quatenus sunt ciuitatis partes: caput enim aut brachium, ciuis non est, nec dicitur pars ciuitatis. si dicta) quae

ARISTOTELIS

pertinent ad regem, ad civilem hominem, ad dominum, & patrem familias. nam de his singulis separatim precipit, ad artemque singula refert. Primum igitur omnium.) Hucusque praefatus iam, ut doceat quid ciuitas sit, eandemque declaret natura constare, & homines duce natura uiuendi causa dum alter alterius ope indiget, in unum locum unamque societatem conuenire, prius differit de partibus ciuitatis, domo, & uico: porro quia domus perfecta ex liberis seruisque constat, scilicet ex marito & uxore, patre & filiis, domino & seruis, has omnes societates natura conuenire docet, & uicum eodem modo, qui domibus constat, & est tanquam colonia ex domo naturaliter deducta. Ita cum ciuitas ex uicis domibusque constet, sitque finis dictarum omnium, societatem & communionem fieri tradit, ut ciuitas multo etiam magis natura consistat, cum sit finis illarum: natura enim cuiuscunque rei in fine ipsius maxime sita est atque cernitur. In ceteris animantibus & stirpibus.) Non est hoc referendum ad copulationem maris & foeminae, licet in quibusdam arborum generibus simile quiddam fieri noceatur, & mas in ipsis atque foemina nominentur: sed ad appetitum procreandi, qui communis est stirpibus, hoc est placitum, cum animalibus: quoniam appetitus naturalis, non ratio & consilium uirum cum muliere coniungit. Ut autem uirum & foeminam appetentia naturalis consociat, sic salutis ratio dominum natura, & natura seruorum coniungit. Nam mutuo adiumento uiuere possunt, & utriusque saluti consulere. Itaque utriusque commoditas & salus in eo consistit, ut alter imperet, alter faciat imperata, pro adiumentis, quibus instructi sunt a natura. Dominus enim ingenio solertiisque ualeat, seruus uiribus corporis. Intelligentia prauidere.) Futura & consentanea, & utilia prospicere: quod pertinet ad prudentiam. Haec facere.) Quae dominus facienda esse prauidet, atque imperauerit. Gladio Delphico.) Gladius delphicus erat ferreum instrumentum multis uisibus accommodatum, qualia nunc circumserruntur, quae simul gladii, simul styli sunt & acus, & item lima. Apud Barbaros.) Graeci ceteras omnes nationes Barbaros nominabant: quae distinctio licet proprie ad sermonem initio referretur, tamen quia Graeci omnium humanissimam suam gentem esse putabant, consuetudo inuoluit, ut appellatione Barbarorum incultos & inhumanos significarent. Ex his duabus societatibus.) Quarum altera est uiri, & uxoris: altera

nota

nota

POLITICORVM LIB. I. 4

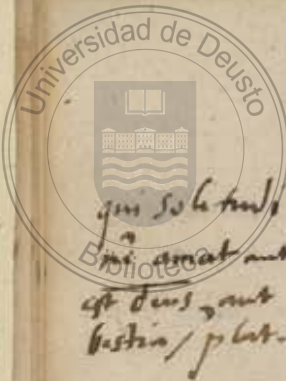
altera domini & serui: prior est domus, id est quae constat uiro & uxore. Hesiodus poeta in opere quod inscribitur ὅρκα καὶ νόμοι. Quos Charondas.) Catanensis hic fuit, quae ciuitas est in Sicilia, qui libro secundo inter legum latores nominatur. Epimenides autem retensis, quo adiutore in condendis legibus solon usus fuisse traditur, & a nonnullis inter septem sapientes nominatur. Collaetaneos, interpretes conuertit, quod graece est, ὁμογενεῖς, quasi eodem lacte utentes, id est ab eadem stirpe procreatos. Colonia proprie intelligitur, cum ex aliqua ciuitate, nimisque multitudine pars deducitur ad alteram urbem siue oppidum incolendum. Ut Corduba colonia fuit Romanorum Patricia cognominata, propterea quod in eam nobiles tantum, & patricij deducti fuerunt. Cuius simile est, cum ex una domo redundante altera prodit, & item plures, quae uicum efficiunt. Ac proinde colonia.) Quae ratione domus, quae regio imperio ab eo, qui est natu maximus gubernatur, eadem colonia, id est quilibet uicus, qui est tanquam colonia domus, ab eo qui est natu maximus administratur, quasi a rege: propter cognationem domorum, quae ad unum principium refertur: Quod fit etiam nunc in Italia, praesertim in ea parte, quae nunc dicitur Lombardia, antiquitus Gallia Cisalpina, & maxime inter plebem rusticam. Fit enim saepe ut quaterna, & quina, & interdum plures domus cognatorum a singulis natu maximis uelut regio imperio gubernentur.

Caput II.

COMPLVRIVM autem vicorum perfecta consociatio ciuitas est, quae iam ad omnis propemodum copiae finem peruenit, quae cum uiuendi fiat, tum recte uiuendi gratia consistit. Ita cum priores consociationes per naturam ineantur, efficitur, ut ciuitas omnis natura consistat. Haec enim est illarum finis: natura uero finis est: qualis enim res quaecumque est generatione perfecta, talem esse dicimus eius naturam, ut hominis, equi, atque domus. Praeterea, id cuius gratia cetera fiunt, finisque, res optima est: copia uero & finis est, & res optima: quo planum fit, ciuitatem na-

Gallia Cisalpina

bona quoniam spectat ut nihil sit in terra, os hominis sublimis dedit melius p. uideri in sit, et ceteris ad sydera tollere uultus, uosque in ipso, contenti

ARISTOTELIS

tura consistere, & hominem natura esse civile animal. Et qui non fortuna, sed natura alienus est à ciuitate, hunc aut improbū esse, aut homine præstantiorem. ut qui ab Homero per contumeliā dicitur:

Iure, tribuque domoque carens.

Nam simul ac talis quisque natura est, bellandi cupidus est: velut expers cōiugii, ut in volueribus. Homo autē animal est omni ape, omniq; animāte gregali ciuilius: quod hinc intelligi potest, quoniā natura, quæ soli ex animantibus homini sermonem tribuit, nihil (ut sæpe diximus) facit frustra. Vox igitur quoniā doloris ac iucunditatis est nota, cæteris quoque animantibus data est. Hactenus enim ipsoꝝ natura processit, ut molesti atque iucundi sensum habeant, & hæc inter se significare queāt. Sermo vero datus est homini ad vtile & inutile, ac proinde

iustum & iniustum declarandum. Hoc enim præcipuum datum est homini præ cæteris animantibus, ut solus boni & mali, iusti & iniusti, & cæterorū sensum habeat: quarum rerum communio, domum ciuitatemq; facit. Verū tamen ciuitas, quā domus, & quisque nostrum prior est natura: nam totum necessario prius est parte: quoniam si totū pereat, nec pes erit, nec manus, præter quā nomine tenus: ut si quis lapidea quæ est, manum vocet: huic enim similis fuerit emortua manus. Cuncta verò opere, ac potestate definiuntur. Itaque cum talia esse desierint, non eadem esse dicenda sunt, sed idem nomen sortita. Ciuitas igitur & natura est haud dubiè, & cuique nostrum antecedit. Si enim quisque separatus sibi nō sufficit,

POLITICORVM LIB. I. 5

sufficit, perinde se nimirum habebit in totum, ac cætera partes. qui verò esse in societate nequit, aut nihilo indiget propter copiam, is pars ciuitatis non habetur. itaq; aut bestia est, aut deus. Omnes igitur homines in hanc societatem natura sunt propensi: quā qui primus constituit, is auctor extitit maximorum bonorum. Ut enim homo perfectionem nactus, animantium est optimus: sic cum à lege iustitiæque discessit, omnium pessimus habetur. Importunissima est enim armata iniustitia. at homo prudentia & virtute armatus est à natura, quibus maximè potest in res contrarias uti. Itaque impiè nefariè atque immanissimus absque virtute fit: & in venerè & gulam turpissimus. Iustitia verò res est ciuilis. Ius enim ordo est ciuilis communionis. ius autem atque iudicium, iusti diiudicatio.

Scholia in Cap. II.

COMPLVRIVM autem uicorum.) Explicata domus uicique ratione, ciuitatem docet communionem esse perfectam ex compluribus uicis conflatam, iam per se sufficientem, & copiosam, nihil aut per parum indigentem, externis, alienis ne opibus ad uitam degedam. quæ cum finis sit rerum natura existentium, id est domus, & uici, ipsa multo etiam magis natura consistit, cum natura cuiusque rei in fine magis cernatur. Itaque homo natura propensus est ut uiuat in ciuili societate: ut iudicat sermo homini à natura datus, qui solitario supernacaneus esset. A qua societate si quis abhorreat, natura hunc improbum esse ait, & seditionum, bellique cupidum, authore Homero: cui tantum tribuere solet Aristoteles in omni sermone, ut cum eius citat sententias, non hominis testimonia, sed dei cuiuspiam oracula proferre uideatur. Perfecta consociatio.) Non quæuis uicorum cōgregatio ciuitas est, sed perfecta, quæ constat ex uarijs hominum ordinibus, diuitum & pauperū: habetque agricolas & opifices, ut postea docebit: & copiam rerum,

uir bonus est
qui pœd est, qui
bus potest, noret
nisi

sonctas uti
lis.

similitudo

homines ex ma

vox

Sermo homini

Sermo datur multis
anim. sapientia p
ris

homo suum hunc
in a me nihil alq
me puto
to fign

Sermo quare
datus.

ARISTOTELIS

que faciunt ad usus uitæ non solū necessarios, sed etiam liberales: hæc est enim que græcè dicitur τὸ τοῦ πράα. Viuendi gratia fit) propter usus uitæ necessarios coguntur homines in oppidum unum conuenire, quoniam alter alterius indiget auxilio. Rectè uiuendi gratia cōsistit) finis eius proprius, & maximè naturalis est, ut in ipsa rectè uiuatur ac liberaliter, ut ipse libro quarto declarabit. Hæc est enim illarum finis. Ciuilis societas est finis illarum societatum, domus scilicet, & uici. Qualis enim quisque est. Declarat id quod dixerat, natura finis est: idcirco enim natura dicitur cuiuscūque rei finis, quoniam finis cuiuscūque rei est, ut ad perfectionem in suo genere perueniat finita generatione. Generari autem & fieri res dicitur, donec auferre desinit, ut in rebus naturalibus idem est finis & forma. de generatione animalium libro primo cap. 1. Forma autem cuiusque rei perfectio eius est. Tunc igitur obtinet suam naturā, cum ad perfectionem peruenit. Nam ut est in primo libro Ethicorum, ut res naturales se optime habent, sic se naturaliter habet. Puer enim quāquam sit animal rationis compos, tamen cum non habeat perfectus corporis & animæ uires, nondum est adeptus naturam humanā, ut nunc loquimur: quippe que imperfectio- ne consistit. Vnde idem Aristoteles in libro de incessu animalium: Ut se inquit, res melius habet, sic se habet per naturam. Et hominem natura esse ciuile animal. Hæc quoque ratione docet ciuitatem natura consistere, quod homo natura ciuile est, id est propensus, ut uiuat cū multis, & in ciuili communitate, ut quædam animalia natura conueniunt, gregatimque uiuunt, ut apes, formicæ & columbe: quam hominis pronitatem probat sermonis argumento, qui frustra datus esset homini à natura, si non in communitate, sed separatim ei uiuendum esset. Qui non fortuna. Ut si quis esset in solitudinem relegatus. sed natura. Id est pronitate naturali. Ut qui ab Homero. Iliados libro nono. Velut expertes coniugij, ut in uolucris. In codicibus impressis ab Aldo mutilatus est hic locus: in emendationibus uero manu scriptis, quos secutus est interpres, sic scriptum est, ἄνθρωπος ἀνθρώπων ὡς τὸ πᾶν ἐν τοῖς πτερύγεσσιν. Homo, inquit, ciuilem societatem natura refugiens, aut prestantior est homine, ut philosophi quidam, qui contemplandi causa (que res uitam deorum imitatur: ut ipse tradit Ethicorum libro decimo) in agros & solitudines secedebat. Aut improbus. Id est maleficus natura & seditiosus.

POLITICORVM LIB. I. 7

tiosus, ac bellandi cupidus, ut probat authore Homero, qui nono libro Iliados sic loquentem Nestorem facit. Iure, tribuque, domoque, carens. Nam talem hominē seditiosum esse dicit. Velut experte coniugij id est solitarium. Ut in uolucris. Nam in hoc genere soliuagæ sunt aues omnes maleficæ, ut aquila, & accipiter. Soli ex animantibus sermonem tribuit. Ex rebus à natura homini tributis, ad communitatē pertinentibus, probat hominem natura esse gregalem & ciuilem: alioqui frustra ea fuissent ei tributa à natura, que tamen nihil facit frustra. Quarum rerum. Boni & utilis, atque iusti. nam propter harum rerum communionem & societatem, homines tum in domum tum in ciuitatē unam conueniunt. Ciuitas quā domus, & quisque nostrū prior est. Docet ciuitatem natura consistere, hoc est per naturā homines in unā ciuitatem conuenire. nunc eandem naturā potiore esse declarat, quā domum patet. Et igitur inquit prior, id est potior. nam perfectum prius est natura, quā imperfectū: primo de cælo. & author rerum prius totum tanquam finem considerat, & sibi proponit, quā partes: quāuis efficiendo exordiat a partibus. Nam quod generatione posterius est, hoc prius est natura: De phy. auditu libro octauo, & Metaphy. 1. Nomine tenus. Id est equiuocè. Quibus maximè potest in res contrarias uti. In bonum & in malum, oppositum alibi dicere uidetur: libro enim secundo magnorum moralium, Fieri inquit non potest, ut uirtute quisque malè utatur: quod utique uerum est, uirtus enim, si quis ea uelit in malum abuti, uirtutis nomen amittit, ac eodem modo prudentia, que & ipsa uirtus est, sed intellectus pertinet ad intellectum practicum siue actiuium. Virtus enim aut ex uirtute factū nihil esse potest, quod non habeat omnes suos numeros: hoc est res attributas, que uulgus philosophorum circumstantia uocat, ut ipse docet Ethicorum libro secundo. Sed uirtus dupliciter intelligitur: uno modo proprie, ut definitur Ethicorum secundo. Habitus electus in mediocritate ad nos uelata consistens ratione definitus. itaque uirtus nō est, que à recta ratione discedit: & hoc modo nemo potest abuti uirtute in malum, & turpitudinem. Altero modo improprie habitus quidā, quo qui præditus est, facile potest ea facere, que uiri probi per uirtutē ueram faciunt. Ut abstinere à uoluptatibus corporis, pecurias largiri, & pericula intrepide subire, etiam simulo id animo faciat, & ad prauum

ARISTOTELIS

finem spectans: & tali uirtute facile fieri potest, ut homo prauus & iniustus ad malum & ad turpitudinem abutatur. Non enim qui iusta facit, ut est in Ethicorū ij. lib. statim iustus est: nec temperans, qui temperata, sed qui iusta & temperata iuste facit & temperatè, id est seruatis rebus attributis, seu circumstantibus. Eadem est prudentia ratio, quæ si propriè accipiatur, ac ut in sexto Ethicorum definitur, uerus habitus agendi cum ratione in ijs, quæ homini bona & mala sunt. Nemo potest abuti prudentia ad malum: quippe quæ uirtutum est tanquam architectus, eisquæ agenda præscribens: ut est in primo libro magnorum moralium. Nam prudentis, inquit, est optima expetere, & optimè agere. Sed interdum prudentia dicitur improprie, scilicet solertia quædam in rebus agendis rem expediendi, & ad finem qualemcumque sibi proposuit, perducendi. De qua solertia quæ græcè δεινότης appellatur, est in Ethicorū sexto, & in magnorum moralium libro primo: & hoc modo facile potest homo iniustus abuti prudentia, scilicet improprie dicta: talis enim, calliditas & astutia uerius & proprius diceretur. Itaque uirtutes naturales & prudentiam naturalem hoc in loco designat: de quibus est in libro primo magnorum moralium, uel habitus acquisitos uirtutibus similes. Iustitia res ciuilis est.) Est enim uirtus quæ maximè omnium refertur ad alterum. Nam iustitia, quæ uirtutem omnem complectitur, hoc differt à uirtute: quod uirtus talis quidam habitus simpliciter intelligitur: iustitia talis habitus, sed ad alterum relatus, ut traditur Ethicorū libro quinto. Ius enim ordo est.) Probat iustitiam pertinere ad ciuitatem: nam ius (inquit) ordo est ciuilis communitatis, quoniā id iure fieri dicitur, quod sit conuenienter ordini, & institutioni societatis ciuilis. Ius autem atque iudicium.) Quod græcè est δίκη, id latine modò ius, modò iudicium sonat. Quare interpret unum uocabulum, ut sepe fit à Cicerone, duobus interpretatur. Ius igitur, inquit, atque iudiciū est, dijudicatio iusti. Nam id iustum esse dicitur, quod iure fit: id iniustum, quod contra ius. Cum igitur iustum maximè iustitiam attingat (nam iustitiæ munus est iustum, iusteq; facere) plane intelligitur iustitiam uirtutem esse ciuilem.

Caput III.

SE D quoniam ciuitas quibus ex partibus consistat,

POLITICORVM LIB. I. 7

sistat, exposuimus: necesse fuerit prius de ratione rei familiaris differere. Omnis enim ciuitas ex domibus constat: domus uero partes, sunt ea, ex quibus domus statim consistit. Domus autè perfecta ex seruis ac liberis constat. Sed quoniam in minimis de re quaque primū inquirendū est: Primæ uero ac minimæ partes domus sunt dominus & seruus, maritus & uxor, pater atque filii: de his tribus quid & quale ipsorum quodque sit, differere cōuenit. Hæc autem sunt herilis facultas & maritalis. (Nam fœminæ marisq; cōsociatio nomine uacat.) Tertia, quod filiorum effectiua facultas: nam & hæc non proprio uocabulo nominantur: uocentur tamē hæc tres, quæ admodum eas appellauimus. Est autem pars quædam, quæ rei familiaris ratio quibusdā esse uidetur, aliis eius maxima pars: quæ res quomodo sese habeat, considerandu nobis est: de facultate dico, quæ pecuniaria nominatur. Sed prius de domino atque seruo differamus, ut cognoscantur tum ea, quæ pertinent ad usum necessarium, tum siquid ad intelligendum præcipi his de rebus possit commodius, quæ nunc homines opinantur. Nam quibusdam dominatus scientia quædam esse uidetur, atque eadē esse ratio rei familiaris, & herilis: itēque ciuilis & regia facultas, ut initio memorauimus. Alii uero dominari præter naturam esse existimant: nam lege factum esse, ut hic seruus, ille sit liber: cum nihil natura differant. ita cum sit uolentum, non esse iustum. Quoniam igitur res familiaris pars domus est, efficitur ut rei familiaris paradæ ratio, pars sit domesti-

*domus quælibet
familia*

*Dominus
de dominis lege
xenophontem in
cyronia pag.
na. 235. c.
254. & 268*

ARISTOTELIS

ca rationis. Nā sine rebus necessariis, nec viūere datur, nec rectē viūere. Vt autem in artibus definitis necesse est ad opus perficiēdum, vt sua cuiq; suppetant instrumenta: sic res habet in iis, quæ rei familiaris partem attingunt. Instrumentorum autē quædam inanima sunt, quædam animata: vt gubernatori clauus, inanimum instrumentum est: prora curator, animatū: in artificijs enim minister pro instrumento est. eodēque modo possessio instrumentū est ad vitam agendam: & res familiaris instrumentorū multitudo: & seruus suppellex animata: omnisque minister est velut instrumentum instrumentis præfectum. Nam si posset instrumentum quodque vel iussu alterius, vel suo antecedēte sensu munus suum obire, vt de fabricis Dedali & tripodibus Vulcani memorāt, quos poeta tradit sua spōte, suōque motu in diuinum certamen processisse: sic radii per se texerent, ac pleetra citharam pulsarent, haud sane vel architecti ministros, vel domini seruos desiderarent. Quæ igitur instrumenta vocantur, hæc faciendi sunt instrumenta: possessio autem instrumentum agendi. Nam à radio quiddā aliud præter vsum eius existit: à veste verò & lecto, vsus duntaxat percipitur. Præterea quoniam factio differt ab actione, & vtraque indiget instrumentis, idcirco necesse est, vt hæc eodem discrimine distent. Cum autem vita actio sit, non factio, efficitur vt seruus ad minister sit ad actionem. Cæterum possessio perinde dicitur atque pars. Nam pars non solum alterius est pars, sed omnino alterius, ac eodem modo possessio. Itaque dominus

POLITICORVM LIB. I. 8

dominus serui dominus est duntaxat, non item est illius: seruus autem non tantum est domini seruus, verum etiam est omnino illius. Ex quibus plane intelligitur, quæ sit natura facultasque serui. Nam qui natura non est suus, sed alterius, homo tamē, hic est natura seruus. est autem alterius. homo, quicumque cū homo sit, ab alio veluti suppellex possidetur. Suppellex autem instrumentum est actiuum, & separatum. Cæterum sitne quisquam natura talis, an nemo prorsus, & vtrum cuiquam melius sit, ac iustius vt seruiat, an secus: sitque omnis seruitus præter naturam, deinceps differendum est. Neque verò difficile fuerit tum ratione, tum vsu rerum quid in hac quæstione verum sit, perspicere atque intelligere. Nam imperare, & parere, non in necessariis modò, sed etiam in rebus vtilibus habentur: & ab ipso statim ortu quædam ita differunt, vt hæc ad parendū, illa sint ad imperādum nata: multaque genera sunt tum imperantium, tum etiam subditorū. porro imperium semper eo melius est, quo habetur in meliora. exempli gratia: Imperium quod in hominem habetur, melius est, quàm quod in belluam. nam opus eo potius est, quo perficitur à melioribus. Cum autem hoc imperat, illud paret, horum opus quoddam existit. Nam quæ ex pluribus consistunt, dum quiddam vnū commune siue ex continentibus, siue ex partitis efficitur, in his omnibus tum quod præest, tum quod huic subiectum est, apparet, quod ex omni natura rebus animatis adest. nam in iis, quæ vitæ sunt expertia, imperium quoddam velut concentus

hæc in eodem
lib. 3. secunda.
quæ in quibus
in com. superioribus
quæ in bellis
imperata.

ARISTOTELIS

ineft. Sed hæc quæftio alienior eſſe fortaffis huic loco videatur. Animal verò primùm ex anima & corpore conſiſtit: ex quibus illa imperium habet à natura, hoc autem eſt ſubiectum. quid autem naturæ ratio poſcat, non ex corruptis & deprauatis æſtimandum eſt: ſed ex iis quæ naturam integriorem retinent. quocirca hominem tum corpore, tum anima rectiſſimè affectum ſpectare oportet, in quo id manifeſtè apparet. nam in vitioſis ſeu deprauatis ſæpe *malu imperium* corpus in animam imperium habere videtur: propterea quòd malè, & præter naturam ſeſe habent. Vt igitur ſuprà memorauimus, primùm in animali imperium, tum herile, tum etiã ciuile intueri licet. nam corpori animal herili, appetitui verò mens imperio ciuili regiòque præeſt. quibus in rebus dubitari non poteſt, quin naturale ſit, commodumque corpori, vt animæ pareat: parti verò perturbationibus obnoxia, vt menti obtemperet, parti que rationem obtinenti: æ qualitatem autem, vel oppoſitam imperandi ratione, omnibus eſſe pernicioſam. Rurſusque in homine, & ceteris animantibus eodè modo. Nam cicures animantes natura ſunt feris potiores: eis tamen omnibus commodius eſt, vt hominis imperio pareant: hoc enim eſt ipsis ſalutare. Præterea ſi mas & fœmina conferantur, ille natura potior eſt, & imperas: hæc deterior & ſubiecta. eodèque modo vt ſeſe res habeat in cunctis hominibus, neceſſe eſt. Qui ergo tanto ſunt inferiores, quātum diſtat ab anima corpus, & ab homine bellua, hoc autè modo affecti ſunt, quorum opus eſt corporis vſus, *mas / fœmina /*
ex

POLITICORVM LIB. I. 9

ex quibſq; hic fructus maximus percipitur: hi ſunt natura ſerui, quibus optimū eſt vt hoc imperio gubernentur, quèadmodū iis, quæ ſuprà diximus. eſt enī natura ſeruus, is qui alterius eſſe poteſt, ac proinde alterius eſt: quique hætenus rationis eſt particeps, vt rationem ſentiat tantum, nō etiam habeat. Cætera enim animalia rationem nō ſentiunt, ſed affectibus ſeruiunt. vſus autè parum differt. ab vtriſque enim, hoc eſt à ſeruis & à cicuribus animantibus, corpore iuuamur ad vſus neceſſarios. Sed licet natura velit corpora quoque liberorum diuerſa, ac ſeruorum facere: vt hæc robuſta, ſint ad vſus neceſſarios: illa reſta & ad talia munera obeundum inutilia, ſed ad vitam ciuilem, quæ partim in bello, partim in pace verſatur accommodata. Sæpe tamen accidit oppoſitum, vt alii corpora, alii animos ingenuorum habeant. Neque verò dubium eſt, quin ſi corpore tantum excelleret quantum deorum imagines, omnium iudicio digni viderentur, quibus ſeruiretur ab iis, quibus ea corporis dignitas nō cōtingeret. Quod ſi verum eſt in corpore, quanto id iuſtius ſtatuetur in animo. Sed non perinde facile eſt animi pulchritudinem perſpicere, ac corporis venuſtatem cernere. Non eſt igitur dubitabile, quin homines quidā ad libertatem nati ſint, alii ad ſeruitutem, quibus hoc ipſum vt ſeruiant commodum eſt atque iuſtum.

ſcholia in Caput I. I.

SED quoniam ciuitas.) vt teneat ordinem inſtitutum, antequā de ciuitate diſſerat, de domo, & partibus eius diſputat: quæ partes tribus poſſimum ſocietatibus facultatibusque continentur, herili, mari-

lego xenoph
in pagina 403
seruus 5. 117.

ſeu genera
hominum.

centu uox aliqua ceteris dominari dicitur, ut in accentibus acutus dominas appellatur, aut ex omni natura dicit, ut subaudiamus maximè. Nam cum id in ceteris quoque naturis notetur, maximè tamè apparet in natura animalis. In cunctis hominibus. Etiam uiris inter ipsos. Qui ergo tanto sunt inferiores. Ceteris scilicet prudentioribus. Quoniam ijs que supra diximus. Corpori & bellu: ut hæc homini, illud obtineat peret anime. Nam similis est utrorumque ratio. Alterius esse potest. Qui æquo animo se alterius potestati ac imperio permittit salutis causa, ut illius solertia & ingenio, suo uerò labore uiuat: que ratio facit, ut alterius sit. Est enim natus, ut sit in alterius potestate. Ratione sentiat. Sentit atque intelligit, quid sibi faciendū ab intelligente per solertiam imperetur, quod belluis non contingit: non tamè habet tantum rationis, quantum satis est, ut suo cōsilio & arbitrato commodè possit uitam agere. Sæpe tamen accidit oppositū. Non enim semper natura quod uult petitque, assequitur: quia quandoque incommoda materia, alijsq; difficultatibus impeditur, ut cum hominem gignere conata, monstrum edit. Alij corpora. Duntaxat scilicet, non animam homini libero conuenientem, qui nec ad imperandum, nec ad seruiendū sunt apti. Alij animos. Prudentiam, & intelligentiam: corpus autem deforme. Deorum imagines. Pulcherrima signa: solent enim fictores, pictoresque in deorum signis & imaginibus fabricandis aut pingendis omnem symmetriæ atque commensuræ, & pulchritudinis ratione tenere, quantum ingenio & arte consequi possunt. quam pulchritudinis & proceritatis rationem æthiopes sequi in mandandis imperijs, seu magistratibus, & indos in regibus deligendis traditum esse à quibusdam, ipse refert in quarto & septimo huius operis libro.

Caput III.

NEQUE uerò difficile est intelligere, qui his contraria tradunt, eos quoque rectè quodam modo sentire. Nam seruire & seruus bifariam dicitur: quidam enim lege seruus est, & lege seruit. Nam lex cōuentum quoddam est, seu publicus consensus, quod que bello superantur, hæc victori esse dicuntur. Sed hoc iustum à plerisque legum peritis tanquā orator de

de lege contra leges lata in ius vocatur, velut pergrauè sit, & iniqui: ut qui vim afferre potest, ac viribus præstat, huius seruus subiectusque fiat is, cui fuerit vis allata. Sed hoc in loco alii aliter sentiunt, etiam ex sapiētibus, cuius cōtrouersia ac rationū diuersitatis causa in eo est, quod virtus adiuuētis instructa vim afferre maximè potest, & semper quod vincit, id bono quodam excellit: itaque nō sine virtute vis afferri, sed cōtrouersia de iure duntaxat esse videtur. Idcirco enim quibusdam beneuolentiā ius esse: aliis hoc ipsum, ut qui superior est, imperium tenet, iustum esse videtur. Nam si hæ rationes disiungantur, altere nec vim habet, nec probabilitatē: quasi qui virtute præstat, hunc non oporteat imperium tenere ac dominari. Ad summā, nonnulli iure quodam, ut sibi videntur, pertinaciter innitentes (lex enim ius quoddam est) seruitutem ex bello natam iustam esse statuunt, non tamen omnino dicunt: tum quia fieri potest ut bella sint ab iniustis initiis profecta, tum quoniam qui seruitute indignus est, hunc esse seruum nemo dixerit. Alioquin vñ veniret, ut qui nobilissimi esse videtur, serui essent, seruorumque filii, si forte capti venderentur. Eis igitur non hos, sed barbaros seruos dici placet. qui cum ita differunt, nihil aliud quærunt, quàm natura seruum, de quo nobis est ab initio suscepta disputatio. Est enim necesse dicere, nonnullos esse, quorum quidam ubique sunt serui, alii nusquam: Ac eodē modo de nobilitate differunt: ipsos enim non domi tantum nobiles esse putant, sed ubique: Barbaros autem domi

imperium

serui

nobiles

sex uis

lex

ARISTOTELIS

dūtaxat esse nobiles. Tanquā sit genus quoddā hō
minū in quo alii nobiles & ingenui simpliciter ha-
beātur, alii nō simpliciter. vt Helena Theodectis ait:

Vtrinque diuum stirpe me quis heu satam

Seruam vocare possit, aut dignum putet?

Quod cum dicūt, nulla re alia seruitutem ac liber-
tatem, itēque nobiles, & ignobiles, quā virtute,
& vitio definiunt. Nam vt ex homine hominem, ex
similitud. belluis belluam: sic ex bonis bonum generari putāt.

At hoc efficere vult quidem natura saepe, nō tamē
potest. quo plane intelligitur, rem nō temere in cō-
trouerſiam venisse, & quosdam non esse natura ser-
uos, nec alios liberos: sed in quibusdam id esse defi-
nitum, quorum vt hic seruiat, ille dominetur, vtriq;
conducit & iustum est: oportetque vt hic subiectus
sit: ille imperio, quod vtriue natura conuenit, fun-
gatur, ac proinde etiā herili: quod si prauē fiat, inu-
tile fuerit ambobus. Nam parti, ac toti, itēq; corpo-
ri, & animā, idem cōducit. Seruus autem pars quā-
dam domini est, vt pars quādam corporis animata,
seiuñcta tamen. quo fit, vt communis quādam vti-
litas & amicitia seruo cum domino sit, quibus quidē
ea cōditio est à natura tributa. Nam qui nō eo mo-
do, sed lege, aut vi serui sunt, aut vicissim domini, in
his contrarium vsu venit. Quo intelligitur, non hoc
esse dominatum, quod principatum ciuilem, nec o-
mnia imperia (vt quibusdam placet) idem esse in-
ter ipsa: hoc enim est in liberos natura, illud in ser-
uos. Et domestica administratio, quā græcè œco-
nomica dicitur, monarchia est: quippe ab vno do-
mus

POLITICORVM LIB. I. 12

mus quāq; gubernatur. Ciuilis aut gubernatio im-
perium est in liberos, & pares. Dominus igitur non
scientia, sed eo quod talis sit, censetur: nec item ser-
uus, aut liber, quanquam est scientia quādam heri-
lis, & quādam seruilis. Seruilem dico, qualem Si-
racusanus ille docebat. Quidam enim Siraculis mer-
cede pueros vulgaria ministeria docebat: quorum
institutio patet latius: pertinet enim ad coquorum
artem, & cætera talia ministrādi genera. Nam sunt
alia honoratiora, alia magis necessaria. & (vt est in
prouerbio) seruus seruo præstat, & dominus do-
mino. Tales igitur artes omnes sunt seruiles. Herilis
autem scientia est, quā seruis vtitur. Nam dominus
non eō censetur, quod seruos paret, aut habeat, sed
quod seruis vtatur, cuius scientia nihil magnum, ni-
hil gloriandum habet. Nam quā seruus facere, hæc
dominus vt imperare sciat, oportet. Quare quibus
ea molestia carere licet, hi procuratori honorē hunc
tradūt, ipsi Reipublicæ administrationi sese dedūt,
aut philosophia vacant. Ars autem parandi opes, di-
uersa est ab hac vtraque facultate, vt iusta quādam
belli gerendi ratio, seu venatoria: ac de seruo qui-
dem, dominōque hætenus.

scholia in Caput 1111.

NEQVE uerò difficile est. Quāquam sunt nonnulli natura ser-
ui, tamen non temere (ut docet) à quibusdam traditum est, seruitutem
esse rem uiolentam. Nam cum seruus dupliciter dicatur, natura, ut de-
claratum est, & lege: si quis bello captus sit, qui seruitutem uiolentam
rem esse tradunt, hi de hac posteriore differunt, quā iniusta esse uide-
tur, cum ius non ex ui existere uideatur, sed ex beneuolentia & uolun-
tate eorum, qui se salutis & commoditatis gratia uirtute præstantibus

artes seruiles

ARISTOTELIS

committunt, atque subiiciunt. Ceterum lex illa eo iure defenditur ab alijs, quoniam qui vincit, is uirtute quadam praeferat. Est autem rationi & naturae consentaneum, ut qui uirtute superior est, is uirtute inferioribus imperet, ac praesit. sed haec ratio infirma est, quia fieri potest, tamen ut bellum ex iniustis causis fuerit susceptum, ac proinde seruitus inde nata sit iniusta: tum ut uictor una bellica uirtute hoc est fortitudine praefectus, ac superet, & multis ac potioribus superetur, ut iustitia, humanitate, ac prudentia, quae uirtutes potiores sunt & magis imperio dignae.

Quidam enim lege seruus est. Lege civili, aut gentium, non nata ex conditione cuiusque naturali. Quae bello superantur. Oppida & homines. Tanquam orator. Solent oratores interdum in republica, populo persuaso, legem ferre iniquam, & contrariam iustis institutis, morisque maiorum, praesertim cum facti fuerint duces, & assentatores populares, qui graece δῆμοκράται nominantur, de quibus multa in hoc opere fit mentio. Ut igitur hos quidam interdum reos faciunt, obijciuntque eis in iudicio, quod legem iniquam contra iustas leges tulerint: sic quidam legum periti id iustum, siue ius accusant, quo lex inducta est, quae bello uictos & captos seruos esse sancit uictorum capientium. Quibusdam beneuolentia ius esse uidetur. Nam cum reges magistratus suffragio populorum deliguntur, atque eis propter excellentem uirtutem, quae sua sponte amabilis est, populorum uoluntate imperium deferatur: aut homo hebes, & natura seruus, salutis causa se subijcit prudentiori, & natura domino ad seruendum, ipsa populorum hominumque beneuolentia ius facere uidetur. id enim ius est, quod ciuitatibus populisque & hominibus placet consensu quoddam, qui saepe a natura proficiscitur. si haec rationes disiungantur. Ut sit ius a uirtute separata. hoc enim certum est oportere, ac iustum esse, ut qui uirtute praefectus, is teneat imperium, & sit dominus. Non tamen omnino dicunt. In uulgatis exemplaribus deprauate legitur ἀλλὰ δὲ ἡ φύσις, pro ὁ δὲ ἡ φύσις, ut in uetustis legitur: est autem sensus, Qui seruitutem ex bello natam iustam esse dicunt, iure quodam peculiari nituntur (lege uidelicet, quae ius quoddam est) & una uirtute. Non tamen omnino dicunt, id est non nituntur iure uniuersali, & quod habeat omnes numeros, sitque omni ex parte iustum. nam quatenus lege nituntur, iustum esse uidetur: quatenus uero legi obsunt, alia grauiora, non est iustum. ut si quis in

POLITICORVM LIB. I.

13

quis in republica imperium sibi debere dicat, ut praestantiori, propterea quod diuitijs aut genere praefectus: hic enim non uniuerso, sed iure quoddam nititur. Nam qui locupletior est, aut nobilior, is potior ac praestantior est, hac quidem parte, non tamen omnino ac uniuerso: nam fieri potest, ne uirtute superetur, aut prudentia, quae maiorem habet dignitatem, atque praestantiam, ut ipse declarabit. Non hos, sed barbaros. Qui cum nobiles essent, & natura domini, ad imperandumque nati, bello capti fuerunt: non serui sunt istorum sententia, sed illi duntaxat, qui hebetes tardique sunt, & imperio inepti, cuiusmodi barbari homines habentur.

Tanquam sit genus quoddam hominum. Homines uidetur in duas partes, quae genera uocat, distribuere: alteram mediocriter intelligentium & prudentium: alteram eorum, qui insigniter sunt uel solertes, & ingemiosi, uel tardi & obesi. in quo genere posteriore solertes & ingeniosos ubique nobiles ac dominos esse istis placebat, etiam si fuissent bello capti: hebetes autem & barbaros domi tantum, id est in sua quaque ciuitate nobiles haberi, scilicet qui natus sit honesto loco, non tamen extra patriam, praesertim, si quis bello fuisset in seruitute reductus. Helena Theodectus. Helena apud Theodecten, qui fuit poeta tragicarum scriptor, Platonis & Aristotelis discipulus. Nam ut ex homine. hoc dicit propter Helenae exemplum, quae dum se diuina stirpe procreatam esse dicit, maioribus se simile esse uideri uult. Quosdam non esse natura seruos. Sic enim graece legitur in emendatis exemplaribus, καὶ ἡ φύσις. Est autem sensus, quosdam nec seruos, nec dominos esse natura, scilicet qui mediocrem habent intelligentiam: in alijs id esse definitum, in ijs uidelicet qui egregie sunt uel hebetes uel intelligentes, quorum alteri natura serui sunt, alteri domini. seiuncta tamen. Non ut crur aut brachium, quod non est a corpore separatum. His contrarium usu uenit. Est enim mutuum odium inter ipsos, & utilitas diuersa. Ut quibusdam placet. Platonem designat in libro de regno. Monarchia est. ac proinde in impares. Alia magis necessaria. Non enim opera & munera hoc sunt honoratiora & nobiliora, quo magis necessaria, sed contra: ut in scientijs nobilissima quaeque minus est necessaria, ut habetur primo libro de prima philosophia. Hunc honorem. Officium & curam seruis imperandi, quod licet non magnum sit, tamen non habeat honore. Iusta quaedam belli gerendi ratio. Nam qui per bellum iniustum opes quaerit, is non bellum, sed latrocinium exercet.

ARISTOTELIS

Caput V.

SED iam vniuersè de omni re familiari, & pecuniaria, siue quæstuarie ratione instituto nobis modo differamus. Seruus enim pars quædam rei familiaris est. Primum igitur omnium illud in controuersiam vocari potest, vtrū quæstuarie ratio eadem sit, atque rei familiaris administratio, an quædam ipsius pars, vel eiusdem administra. Tum si administra, num quemadmodum ars efficiendi radios textorum arti, sic ipsa seruit rei familiaris administrationi, an vt æraria statuariæ. Non enim eodem modo vtraque ministrat, sed altera instrumenta, altera materiam suggerit: voco autem materiam, subiectum, ex quo opus conficitur, vt textori lanæ quasi materia, subiiciuntur: æs autem statuario. Non igitur hoc est rei familiaris administratio, quod quæstuarie facultas: huius enim munus est opes parare: illius, vt paratis vtatur. Nam quæ facultas domesticis opibus vtetur, nisi quæ rem familiarem administrat? Sit autem illa pars quædam huius facultatis, an in genere alio consistat, non vacat controuersia, cum sit munus eius, qui paradisi opibus studet, vnde petendæ sint opes considerare. Quæstus autem atque diuitiæ, multas partes complectantur. quare primum quæritur, Num agricultura, ac in vniuersum cibariorum prouisio & comparatio, pars quædam sit quæstuarie rationis, an genere quodam alio contineatur? verūtamen cibariorum multa sunt genera, vnde multæ viuendi rationes, tum cæterorum animantium, tum etiam hominum extiterunt. Nam cum sine cibo viuere non

detur,

POLITICORVM LIB. I. 14

detur, ciborum discrimina varias animantium viuendi rationes effecerunt. Belluarū enim quædam gregatim viuunt, aliæ dispersæ vagantur, prout ciborum ratio postulat. propterea quod aliæ carnibus animalium, aliæ fructibus, quædam omni cibatu viuunt. Itaque natura (prout ratio postulat) faciliè parandi cibum quem genus quodque animantium consecratur, vitas eorum distinxit. Sed quoniā non idem est cuique iucundum, sed aliis alia, idcirco tum carniuora, tum quæ fructibus viuunt, varias inter se viuendi rationes sequuntur, atque homines eodem modo. Horum enim vitæ multis discriminibus euariāt: quorum qui pigerrimi sunt, hi pecori studēt, & vita gaudēt pastoralis, propterea quod eis cibus ex placidis animantibus, in otio sine labore cōtingit: qui cum pecora pastionis gratia loca necessariò mutēt, ipsi quoque eadem affectare coguntur, tanquam viuam agriculturam exercentes. Quidam ex venatione viuunt: sed alii ex alia, hoc est, quidam prædas agendo, alii piscando, qui lacus scilicet & paludes, ac fluuios accolunt, marēve piscationibus accommodatum. Sunt qui aucupio alantur, aut ferarum venatione: sed maxima pars hominū è terra viuunt, & fructibus vrbis. Itaque viuendi rationes, quæ quidem insitam operationem habēt, nec per commercium, aut mercaturam victum suppeditāt, hæc ferè sunt pastorum, agricolarum, prædonum, piscatoria, item & venatoria: nonnulli tamen temperatam ex his generibus vitam cum iucunditate degunt, indigentiam vite, qua maximè deficit, ne quid desideretur, explē-

d ii

pastores

piscatores

ARISTOTELIS

tes: ut quidam pascendo pecori dant operam, simulque prædantur: alii terram colunt, & venationibus exercentur, cæteræque viuendi rationes, prout est usus, persequuntur. Atque hæc quidem ratio parandi opes, cunctis à natura tributa esse videtur, ut in ipsa statim prima generatione: sic cum ad perfectam ætatem peruenerunt, quoniam in ipsa generatione prima quædam animalia simul pariunt alimentum, quantum satis sit, donec quod genitum est, ipsum sibi cibum parare queat, ut in vermiparis, ouiparisve fieri notamus: quæ verò animal pariunt, hæc in se cibum habent lactis scilicet, vocari naturam, quò filii modò geniti ad tēpus aliquod alantur, ut liceat eodem modo de adultis iudicare, putarēque stirpes animalium, tum cæteras animantes hominum causa fuisse procreatas cicures, ut his homines tū ad alios usus, tum ad cibum utantur. Feras autē si non omnes, at certē plerasque, ut eis alantur, iuuenturque, tum ad vestes, tum ad instrumenta cætera comparanda. quòd si natura nihil imperfectum, nihil temerē frustra que facit: ipsas omnes feras hominū causa factas, natura fuisse necesse est. quo fit, ut opes bello etiam parandi ratio à natura quodammodo proficiscitur. Nam eius pars est venatoria facultas, qua uti conuenit, cum in belluas, tum in eos homines, qui cum sint ad parendum nati, imperium recusant: est enim huiusmodi bellum natura iustum. familiaris igitur administrationis pars est genus vnum quæstuarie, qua opes conuenienter naturæ cōparantur, quæ vel suppetere debet, vel res ab ipsa comparari, quæ condi,

reponiq;

POLITICORVM LIB. I. 15

reponique solent necessariae ad vitam, & ad ciuitatis, aut domus societatem tuendam accommodatae. Ex his enim veræ diuitiæ constare videntur: quippe quarum copia non est ad rectē viuendum infinita: ut Solon ait in carminibus:

Finis opum positus non est mortalibus ullus.

Est enim positus ut cæteris artibus, quoniam nullius artis instrumentum infinitum est, vel numero, vel magnitudine. diuitiæ autem multitudo est domesticorum, & ciuiliū instrumentorum. Ac esse quidem naturalem quandam parandi opes facultatem, tum patribus familias, tum ciuitatum præfectis, & quam ob causam, explicauimus.

scholia in Caput V.

SED iam uniuersē de re familiari & pecuniaria siue quæstuarie facultate instituto nobis modo differamus. Hactenus de seruo, qui pars est rei familiaris, differuit. iam de tota re familiari disputare aggreditur, ac de opes querendi facultate: dubitari enim potest, num ratio parandi diuitias eadē sit, quæ ratio rei familiaris administrandæ, aut pars eius, an diuersa quidem, sed administra, atq; ei suppeditans res aliquas necessarias: & si suppeditat, utrum instrumenta suggerat, an materiā. Docet autem ut opes siue diuitiæ sint diuersæ, sic opes querendi varias esse rationes: quarum una est quæ in cibis parandis versatur, eadēq; multiplex, pro magna cibiorum uarietate. quæ uarietas ut in cæteris animantibus, sic in homine varias efficit uiuendi rationes, uariæque studia querendi opes. sed omnis hæc quæstuarie ratio, qua cibus uariis modis comparatur, omnibus est à natura tributa. instituto nobis modo.) Institutum modum hic dicit, quod supra cap. primo pristina disputandi rationem, qua scilicet usus fuerat in libris superioribus, ut à simplicibus ad composita procedat: hanc enim se tenere docet, cum subiicit, seruus enim pars quædam est rei familiaris. Cum igitur de seruo, qui pars est, disputatum sit, instituta ratio seu modus possit, ut de re familiari,

d iii

quæ totum est differatur. Vocat autem pecuniariam facultatem rationem parandi rem familiarem, quæ res familiaris ut latine pecunia, sic græcè *χρημα*. Et nomine, ut habetur Ethicorū quarto, continetur. quā obrem interpret initio post uerbū pecuniaria, adiicit sine quæstuarīa, expositionis gratia, & alijs in locis *χρηματιστικὴν* modō pecuniariā, modō quæstuariam rationem seu facultatē conuertit. Nam ut pecuniaria, sic quæstuarīa ratio est facultas numos, & quicquid numis estimari potest, parandi. Lacus & paludes. Lacus dicitur, qui fluuios aut perennes riuos excipit, ac emittit. palus & lacuna, quæ collectuam ex pluuijs aquam stagnantem, torpentēque continet. Quæ quidem insitam, propriam, & penē naturalem: commercia enim, quō referuntur opificia, & artes sordide (sutor enim calceum pro numo commutat, ut ipse paulō post capite sexto declarabit) ac item mercatura, non habent insitam & naturalem, sed artificiosam operationem. Temperatā ex his generibus. Mistam ex uarijs uiuendi & querendi rationibus.

Vermiparis, ouiparisue. In ijs quæ uermem, aut ouem pariunt: uermis enim editus augetur, transitque in ouem formam: & cum pars superior prius formetur, huic augescenti alimentum ab inferiori parte suggeritur, tum ex reliquo alimēto pars inferior articulatur: de genere animal. libro tertio circa finem. Similiter ex ouem parte animal gignitur, ex parte alitur, ut habetur de generatione animalium libro secundo cap. primo. Origo enim pulli in albumine est: cibus per umbilicum ex luteo petitur: de historia animalū libro sexto cap. tertio. Nihil imperfectum. Quod non referatur ad aliquem finem: res enim quæque suo fine perficitur: Metaphy. x. Familiaris administrationis. Rationis domesticæ, quæ græcè dicitur *οικονομική*. Quæ uel suppetere debet. Aut hæc quæstuarīa facultas adesse debet patrifamilias, atque homini civili, ut per eam res necessarie ab ipsis cōparentur, aut certe per eam res necessarie comparari debent ab eo, cuiusq; tribuantur. Nam licet quæstuarīa facultas non sit pars *οικονομική*, tamen per eam parandæ sunt facultates, uel ab ipso patrefamilias utraque instructo facultate, uel ab alio à quo paterfamilias accipiat, ut postea declarabit.

Caput VI.

SED est aliud quæstuarīæ rationis genus, quæ maximè

maximè omniū, & quidem meritō pecuniaria nuncupatur, per quam diuitiarum, & parandi opes finis nullus esse uidetur: hanc multi vnam, & eandē esse putāt, atque eam de qua suprā memorauimus, quia confinis est ei: sed nec eadē est, nec ab ea procul abhorret. Ipsarum tamē altera naturalis est, altera non natura: sed magis per quandam peritiam & artificium exercetur, de qua hic differere exordiamur. Rerum quæ possidentur cuiusque duplex est usus, per se quidem uterque, non tamen similiter per se, sed alter rei proprius, alter non item proprius. exempli causa: Calceus tum induendo, tum permutando in usum venit: nam uterque usus calcei est: quoniā qui calceum pro numo aut cibo permutat, cum eo qui calceo indiget: is calceo, quo calceus est, utitur, non tamen usu proprio: calceus enim non factus est permutandi gratia. quæ ratio eadem est cæterarum rerum quæ possidentur: quippe rerum omnium permutatio. primū quidem ab initio naturali profecta est, eo quod homines quarundam rerum plusquam sibi satis esset, quarundam minus possiderent. Quo planè intelligitur mercaturam non natura, ad pecuniariā pertinere. Alioquin necesse erat, ut quatenus eis satis esset, commutationibus uterentur. In prima igitur societate, hoc est in domo, nihil huiusmodi commutatio requiritur, in ampliore tamen communitate desideratur. Nam qui domo una continentur, his cuncta cōmunia sunt: qui verō ampliore communitate, hi multa rursus diuersaq; possident separatim, quorum est pro indigentis mutua com-

usus duplex.
rerum

ARISTOTELIS

mutatio necessaria, quemadmodum etiam nūc barbarorum bona pars rerū permutationibus facit, res ad vsum vitæ accōmodatas, alias pro aliis, nec præterea quicquā permutantes, vt vinum pro frumento, & cætera talia dantes, & accipientes. Hæc igitur permutandi ratio, nec abhorret à natura, nec in genere pecuniariæ continetur: pertinet enim ad copiam rerum naturalem explendam. Ex hac tamen illa per rationem nata est, quoniam cum subsidium extrinsecus peteretur importandis iis, quorum esset ipsis inopia, & vicissim quæ superessent exportandis, necessitas ipsa numorum vsum induxit. Nam cum res quæquæ necessaria non facile posset vltro & citro comportari, publico gentium cōsensu constitutum est, ad permutationes faciendas, vt tale quidam inter se darent, & acciperent: quod cum esset ipsum ex genere rerum commodarum ad vsum vitæ, facile tractari posset: cuiusmodi est ferrum & argētum, & siquid aliud eius generis habetur, quod initio magnitudine ac pondere simpliciter erat definitum. postremo etiam caractere fuit percussū, vt homines liberi essent à sollicitudine examinandi. Nam caractere quantitas numi significatur. Numo igitur ex permutatione necessaria inducto, genus aliud exstitit rationis pecuniariæ, quæ mercatura dicitur. Hoc cū initio simpliciter fortassis exerceretur, postea per experientiam factū est artificiosius, accedente solertia, vnde & quo modo permutationibus faciendis plurimus quæstus contingeret. Quare ratio quæstuaria in numo potissimum versari videtur, atq;
eius

numi

POLITICORVM LIB. I.

17

eius officium esse, vnde pecuniarum copia contingat considerare: diuitiarum enim, & pecuniarum efficiens esse videtur. Nam sæpe diuitiæ in numorum multitudine ponuntur, propterea quod quæstus faciendi ratio, & mercatura in numis versatur: interdum verò nugæ, ac omnino lex numus esse videtur, non natura cōsistere, propterea quod mutatis qui vtuntur, numus nihil valet, nec utilis est ad vsum aliquē vitæ necessarium: ac fieri potest, vt quisquam numis locuples sit, idēque careat cibo necessario. At est absurdum eas esse diuitias, quibus abūdē suppetentibus diues fame cōficiatur: vt de Mida illo propter inexplabilem cupiditatem fabulantur: cui quicquid vefcendum apponebatur, fiebat aurum. Quare qui rectē parandis opibus student, in alias diuitias, aliam parandi rationē quærunt. Alia est enim parandi ratio, aliæq; diuitiæ, quæ à natura proficiscuntur: & hæc quidem est œconomica: mercatura verò pecuniarum est efficiēs, non tamen modis omnibus, sed permutando, in numisque versari videtur: numus enim principium est: & finis eius permutationis, & diuitiæ quæ hac ratione parantur, nullis finibus continentur. Nam vt medicina infinitē fertur in sanitatem, & artes suum quæque finem sine modo perat, quippe quæ maximē volunt efficere: quæ verò conducunt ad finem, in ea non infinitē feruntur. nam suus cuiq; finis modum imponit: sic huius pecuniariæ rationis finis nullo termino continetur. Est autem finis eius tales diuitiæ, & pecuniarum comparatio: œconomice verò, nō pecuniariæ terminus est,

Midas

mercatura

similitudo

ARISTOTELIS

nec enim hoc est officiū æconomica. Hac igitur ratione apparet, necessariū esse diuitiis omnibus modum imponere. Sed contrarium in vita vfu venire videmus. nam qui parādis opibus seruiunt, hi cuncti numos in infinitum augēt, cuius causa est vicinitas earum facultatum: vfu enim vtriusque pecuniariae facultatis cum sit eiusdem rei, alter pro altero sumitur. Nam pecuniarū comparatio ad eūdem vsum pertinet, nō tamen eadem ratione: sed huic, aliud est propositum: illi verò, vt pecunias augeat: quo fit, vt hoc quidam æconomica officium esse putent, nec finem faciant, vt oportere existimant, conseruandi aut sine termino augendi numorum diuitias. Qui quòd ita sint animati, causa in eo est, quòd hos viuendi cura sollicitat, non rectè viuendi: ita cum sine careat ea cupiditas, efficitur vt expetitarum rerū efficientia sine numero concupiscant: quibus verò id etiam curæ est, vt bene viuant, hi corporearum voluptatum efficientia quærunt: quæ cum in diuitiis consistere videantur, nullum eos studium, præterquam pecuniarum parādarum exercet: vnde aliud extitit rationis pecuniariae genus: nam cum modo careat voluptatum fruitio, rationem quærunt, quæ voluptatum immodicè fruēdarum facultatem præbeat. Quam si nequeunt per rationem pecuniariam, per aliam causam, vt assuequantur, emittuntur, quibusque facultatibus ad quæstū abutentes. Nec enim fortitudinis munus est parare opes, sed audacter pericula subire: nec eius facultatis, qua dux belli, quaque medicus censetur, sed alterius partes sunt, vt victoriam

POLITICORVM LIB. I. 18

riam: alterius, vt sanitatem pariat. Isti verò cunctas pecuniarias faciunt, tanquam hic finis sit propositus, & ad finem cuncta referri debeāt. Ac ratio quidem opes parandi non necessaria, quæ sint, & quam ob causam hac indigeamus, explicuimus: itēque necessariam huic esse diuersam, & æconomicam naturalem, quæ in cibariis parandis versatur, non vt ipsam infinitam esse, sed terminis contineri declarauimus.

Scholia in Caput VI.

SED est aliud quæstuarie rationis genus. Duplex est opes parandi ratio, altera prorsus naturalis, de qua est hucusque disputatū, ut agricultura, uenatio, piscatio: altera in cōmutatione uersatur. quæ & ipsa duplex est: aut enim res ipsa inter se cōmutantur, ut frumētum pro lana, vinū pro oleo, quæ ratio à naturali necessitate orta est: aut res pro nummo, quæ ratio si non procederet ultra usus uitæ necessarios, & liberales, posset hac parte ipsa quoque dici naturalis: sed quum fit ad quæstū non necessarium, ut mercatura, iam non naturalis est, sed artificiosa, multūque ab æconomica, officioque patrisfamilias abhorret. Finis nullus esse uidetur. Pertinet enim non ad explendas necessitates naturales, nec ad liberaliter uiuendum, quæ res certis finibus continentur: & res familiaris terminata magnitudine contenta est, sed ad congerendam pecuniam, quod infinite procedit, nec certo aliquo fine terminatur. ipsarum tamen. Quæ in hoc genere continentur, quod potest uniuersaliter commutatum appellari. Ratio enim unum pro frumento & similia commutandi ad usus necessarios ab initio naturali profecta est: quæ autem numo fit ad quæstum non necessarium, hæc non est naturalis, sed artificiosa. Per se quidem uterque. Id est quatenus res talis est, ut calcei quæ calceus est: duplex est usus, commutari & indui: calceus enim & corium & calceus est: qui cum commutatur nummo, non quæ corium est commutatur, sed quæ calceus: nam empro non corio indiget, quo fortassis abundat, sed calceo. ceterum hic commutationis usus non est calcei proprius. Nam proprius cuiusque rei usus est, cuius gratia res ipsa facta est: calceus autem non commutandi gratia

ARISTOTELIS

ria sit ex sua quasi natura, & propria ratione, nec idcirco initio factus est, sed ut induatur pedi, licet furor eo ad commutationem abutatur. Ab initio naturali.) Non quod commutatio esset earum rerum usus naturalis, oppositum enim paulo ante dixit, sed quia necessitas naturalis commutationem rerum necessariarum & commodarum induxit. Alioquin necesse erat. Tunc nec aliter mercatura naturaliter ad pecuniariam pertineret, hoc est esset ratio naturalis parandi opes, si non ultra res ad usus necessarios & liberales uitae eius qui mercatur, commodas progrediretur. Per rationem nata est. Per solertiam & consilium, non per necessitatem naturalem: nam ex rerum necessariarum, numquam commutatione, quam necessitas naturalis induxit, per rationem quandam, atque solertiam exitit mercatura. De genere rerum commodarum.) Quibus homines ad uitam degendam utuntur. Nam ferrum non solum in numo & commutationibus est utile humanae uitae: sed multo etiam magis in ferramentis ad arandum, cedendamque materiam, ut argentum ad pocula, ceteraque uasa conficienda. Atque eius officium esse. Mercaturae officium esse: est enim officium proprium mercatoris considerare, atque dispicere, quibus ex rebus quamplurimum lucrifacere possit. Lex numus esse uidetur.) Lege consistere, ac suam uim retinere, non natura. Mutatis qui utuntur.) Mutata uoluntate utentium numo, ut numum ualere nolint. De Mida fabulantur.) Mida Rex Phrygiae fuisse traditur auarissimus, cuius fabula nota est, & Ouidij carminibus uulgata. Alias diuitias querunt.) Ut agros consitos, pasculos, & frumentarios, praediaque rustica, & urbana, & greges. Aliam parandi rationem.) Ut agriculturam & uenationem. Numus principium est, & finis.) Quia numus ab initio instrumentum est mercaturae, idemque finis: huc enim spectat commutatio numi, quae mercatura dicitur, ut numos quamplurimos congerat. Nam ut medicina.) Ars medicorum sine fine cupit sanitatem asserre: nec enim satis habet ad pristinam sanitatem egrotantem restituere: sed cupit etiam, conatibusque sanitatem quam maximam potest ingenerare, nec confirmare solum, sed etiam augere sanitatis causas. ceterum si quod petit, una ratione, uniusque medicamento sit affecuta, hoc contenta est, nec alias uias inquit: quae ratio eadem est artium ceterarum. Oeconomice uero non pecuniariae terminus est.) Non tam lege oeconomica opes & pecuniam

POLITICORVM LIB. I. 19

euniam querendo procedit, quam facultas pecuniaria: quia non est hoc oeconomice, seu domestice facultatis officium, ut numos sine fine pareret, sed ut partis utatur, aut quantum satis est comparet. aut est sensus, oeconomica certis terminis querenda re familiari continetur: pecuniaria facultas sine fine querit opes, seu numos. Usus enim utriusque pecuniariae facultatis.) In uetustis & emendatioribus exemplaribus sic habet hic locus: ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ ἐν οἴκῳ τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἔστιν ἄνευ χρημάτων. Est autem sensus: Cum utriusque pecuniariae facultatis, tum eius qua utitur paterfamilias, tum eius qua mercator, usus, id est opus & officium, uersetur in eadem re, in parandis scilicet per numum rebus utilibus, efficitur ut alter pro altero accipiat: id est, ut idem usus & officium esse uideatur. Nam pecuniarum, hoc est rei familiaris comparatio, ad eundem usum pertinet: id est, re idem opus est, non tamen eadem ratio: id est, non tamen pertinet eodem, nec ad eundem finem refertur: huic enim patrifamilias aliud est propositum & finis, scilicet ut emendo pareat res commodas ad usus uitae necessarios & liberales, illi mercatori, ut numos, & rem familiarem infinitè augeat: quo fit, ut hoc ipsum, ut pecunias augeat: oeconomice quoque pecuniariae finis esse quibusdam uideatur, propter cognationem, quam habent inter se haec duae pecunariae. Viuendi cura sollicitat, non rectè uiuendi.) Qui congerendis pecunijs student, his ferè ut uiuant tantum cura est: nam pecunias, quasi ad uaticum uitae necessarium, ne unquam deesse possit, congerunt: nec eis utuntur ad rectè liberalitèrque uiuendū. Ex petitarum rerum efficientia.) Pecuniarum parandarum rationes. Corporearum uoluptatum.) Quae sensu aliquo percipiuntur, ut ueneris, & gulae, quae ad tactum & gustatum pertinent: in quibus moderandis temperantia uersatur: item audiendi, uidendi, odorandi, uoluptates corporeae sunt. nam his quoque corpus afficitur, ut mens intelligendi, sciendi, & contemplandi uoluptatibus. Ethicorum secundo. Vnde aliud exitit rationis pecuniariae genus.) Ex intemperantia, dum homines cupidè res uoluptatum corporearum efficientes, quae res ferè pecunia comparantur, quererent: genus aliud querendi pecunias natum est, in quo qui naturales uirtutes, & facultates seu potentias, mercenarias faciunt, uersantur, eis ad questum pecuniarum, ut per eas uoluptatibus potiantur, quod infinitè procedit abutentes. Haec autem ratio multum abhor-

ARISTOTELIS

ret ab œconomica, cuius œconomica, alioquin munus est non tam diuicias parare, quam paratis aut suppetentibus rectè in administratione domestica uti. Opes autem optima & naturali ratione petuntur ab ipsa natura, hoc est à terra, mari, fructibusque, & animalibus: totius uerò pecuniariae rationis illa pessima est, quæ in fœnore uersatur, & maximè odiosa, & præter naturam. est igitur aliud genus: nam differt à duobus prædictis, tum fine, qui est in hoc fructio uoluptatū: tum quærendi ratione, dum pecunias non per cōmutationem numariam, sed per facultatum, & uirtutum naturalium abusum querit: nam diuicijs, hoc est facultates, uocat tum artes & scientias, tum uirtutes naturales atque potentias. Tanquam hic finis sit.) Quasi uoluptas corporea, eiusque fructio sit ultimus finis humana uitæ propositus. Quam ob causam hæc indigeamus.) scilicet ut immoderatam habendi cupiditatem expleamus.

Caput VII.

NEC uerò difficile est controuersia initio propositam diiudicare, opes parandi ratio ad patremfamilias & ciuitatis præfectum pertineat, an non sit eius muneris, sed opes suppetere sit necessarium. Ut enim ratio ciuilis non efficit homines, sed à natura sibi traditis utitur: sic cibum à natura, hoc est à terra, vel mari, vel alio quodā tradi oportet. Ex his autem quomodo hæc dispensare conueniat, ad curam pertinet, officiumque patrisfamilias: nec enim munus est artis textoriae lanas facere, sed lanis uti: & quæ utiles, & aptæ, quæq; vicissim prauæ & ineptæ sint, cognoscere. Nam quærat aliquis, cur pecuniaria ratio pars sit domesticæ gubernationis, medicina non item, cum perinde valetudo in domesticis, atque uita ipsa, vel aliqua res alia necessaria desideretur. Sed quoniam tum patrisfamilias, tum ciuitatis præfecti quodammodo munus est, curam agere valetudinis, aliàs

POLITICORVM LIB. I. 20

aliàs uerò hæc cura non ad ipsum, sed ad medicum pertinet. Sic opes parare quodāmodo patrisfamilias munus est, aliàs non, sed rationis administræ: ueruntamen maximè oportet (ut suprà memorauimus) opes à natura suppetitari. est enim officium naturæ, cibū generato suggerere. Nam cuique cibus est, id, quod superest eius, ex quo generatur. Itaque opes naturaliter ex fructibus, & animalibus comparantur: quæ parandi ratio cum sit, uti diximus, duplex, altera in qua mercatores versantur, altera qua patresfamilias utuntur: & hæc sit necessaria & laudanda, illa quæ cōmutationibus constat iure uituperetur: propterea quòd non est naturæ conueniens, sed eò pertinēs, ut homines alii ex aliis lucrentur, sit ut optimo iure sit fœneratorum ars odiosa: propterea quòd lucrū ex ipso numo captat: nec sequitur eū finem, cuius gratia numus fuit inductus: ad faciendas enim permutationes repertus est: nam fœnus ipsum auget, unde nomē apud Græcos sumpsit, quoniam quæ pariunt, similia sunt iis, quæ ipsa gignunt: in fœnore autem numus numum parit. Itaque ex omnibus artibus quæstuariis, hæc est maximè præter naturam. Sed quoniam quæ pertinet ad cognitionem, satis sunt à nobis definita, cōmodum fuerit de iis, quæ vsum attingunt, disputare. Nā huiusmodi rerum tum contemplatio digna est homine libero, tum peritia necessaria. Pecuniariae uerò facultatis partes utiles sunt, peritum esse, quæ res ex iis, quæ in possessionem ueniūt, & ubi, & quomodo sint maximè fructuosæ: ut equorū, boum, vel ouium

mutata

fœneratoria

similitudo

ARISTOTELIS

possessio, qualis sit: ac cæterorum animantium eodem modo. Oportet enim vt peritiam habeat, quæ possit his inter se collatis, quæ sint fructuosissima dignoscere, & quæ quibus in locis: alia enim aliis in regionibus feliciter proueniunt. Præterea vt vsum habeat in agricultura, quò agrorum condiciones siue nudi sint, siue confiti, cognoscat: nec reliquorū animalium natantium, seu volātium, quæ vsui esse possint, naturam ignoret. Artis igitur pecuniariæ maximè propriæ hæ sunt partes, ac munera prima. Eius verò quæ in permutationibus consistit, primum locum tenet mercatura, quæ tribus partibus constat: aut enim nauibus merces inuehuntur: aut iumentis seu carris apportantur: aut in eodem loco emuntur, atque venduntur. Hæc autē mercaturæ genera differunt inter se, quod aliud tutius est, aliud quæstuosius. Secundū locum tenet foeneratio. Tertium ratio mercenaria, quæ partim in sordidis artibus versatur, partim in operis, quæ sine arte, solo corpore vtiliter dantur. Tertium, pecuniariæ rationis genus inter hanc & primam est interiectū: participat enim tum naturali, tum ea quæ in permutationibus versatur: quod genus omnes artes complectitur, quæ lucrum à terra, & ex terra genitis petunt, non fructibus, sed rebus aliis, quæ ad uitæ vsum accommodantur: cuiusmodi est eorum ars, qui in materia cædenda versantur, & quæcunque pertinet ad effodienda metalla. Hæc autē artificia in multiplici genere sunt, pro magna metallorum, quæ à terra petuntur, varietate, quibus de rebus vniuersè à nobis est hoc in loco

mercatura

POLITICORVM LIB. I. 21

loco disputatum. Singulas enim partes accuratius persequi, est illud quidem vtile ad opificia, molestū tamen, vt diutius teneat philosophantes. Sunt autem opificia hoc magis artificiosa, quo minus est in eis fortunæ locus: illa sordidissima, quibus corpora maximè fœdantur: maximè verò seruilis, vbi plurimus est corporis vsus: minimè generosa, quæ virtutis minimum requirunt. Sed quoniam his de rebus scriptores quidam præcepta tradiderunt, vt Chares Parius, & Apollodorus Lemnius de agricultura & agris tum nudis, tum etiam cōfitis, & alii de aliis rebus conscripserunt, illinc poterit, quæ quisque scire curabit, assumere. Proderit etiam documenta separatim tradita congerere, quibus quidam rem familiarē, cui studebant, auxisse feruntur: hæc enim cuncta commoda sunt iis, qui artem pecuniariam colūt, quale illud est quod de Thalete Milesio memoratur. Est enim ingeniosum quoddam inuentum parandis facultatibus accommodatum: quod quanquam in illum confertur ad commendationem sapientiæ, est tamen præceptum quoddam vniuersale. Nam Thaletem memorant cum ei studium philosophiæ tanquam inutile obiiceretur, præcognito ex Astrologia olearum magno prouentu nondū elapsa hyeme, ex paucis suppetētibus pecuniis arrabone dato, omnes milesias, Chiāsque olearias officinas paruo, vt pote cum nemo contrā liceretur, conduxisset: tēpore autem multis simul ac subito quærentibus, quanti voluit, locasse: eaque ratione magna vi pecuniarum congesta, docuisse, facile philosophis esse si velint

opificia

Thaletis facti

ARISTOTELIS

Iocupletari: sed non esse hanc rem in qua sibi elaborandum putent. Thales igitur in hunc modum sapientiam ostētas memoratur. Hæc autem parandi ratio vniuersalis est, vt diximus, si quis sibi valeat monopolium instituere, vnde nonnullæ ciuitates in publica pecuniarum inopia huiusmodi vctigal instituunt, monopolium rerum venalium faciētes. In Sicilia quidam, apud quem fuerat pecunia deposita, ferrū omne ex ferrariis officinis cōēmit: deinde cum ex mercatoribus mercatores venissent, solus vendebat, nec admodum aucto precio, ad quinquaginta tamen talenta centum adiecit. Quod cum Dionysius relcuiuillet, hominē, tacta exportandæ pecuniæ facultate, Syracusis tamen excedere iubet, propterea quod quæstus inueniret suis rationibus inutiles, quanquam homo hic idem, quod Thales spectauit. Nam vterque quomodo monopolium faceret, artificiosè excogitauit. Quarum rerum cognitio utilis est etiam iis qui Rempublicam administrant. Nam multis ciuitatibus quæstuarium ratione, & quæstibus huiusmodi opus est, vt domui, sed magis. Quo fit vt quidam in hac solū parte ciuili administrationis sint occupati.

scholia in Caput VII.

NEQVE nerò difficile est controuersiam. Facultas, inquit, pecuniaria siue quæstuarium, de qua supra quærebamus, non propriè ad patrem familias, nec ad ciuitatis præfectum pertinet, itaque diuersa est, tum à familiari, tum à ciuili potestate: ceterum oportet ut quædammodum ciuitatis præfectus, sic pater familias det operam, ut opes quibus utatur, adsint: his non suppetentibus, vel ne suppetere desinant, aliquem debet huic parandi opes muneri præficere, qui per quæstuarium facultatem

POLITICORVM LIB. I. 22

facultatem pecunias opesque comparet, ut magistrum pecoris & uillicum: quo munere si ipse per se fungatur, hoc non ut pater familias faciat, sed ut pecuniaria rationis, quæ administra est æconomica peritus: opes autem naturali & honesta ratione, ex fructibus & animalibus parantur: commutationibus uerò mercium inter ipsas, uel rerum aliarum numo, ut sit à mercatoribus, non perinde honestè, per fœnus uerò turpissimè. Ex his autem quomodo dispensare conueniat. Quomodo cibos ex terra uel mari, uel aliunde petitos distribuere familie conueniat. sed rationis administra. Facultatis pecuniaria, quæ uelut ancilla est domestica & ciuili administrationis, ut ars frenos efficiendi, administra est equestris facultatis. Nā fœnus ipsum auget. Id est munus per fœnus numum auget: unde Græci fœnus, per similitudinem τόκος, id est partum uocant: ut enim quæ pariuntur similia sunt ijs, à quibus generantur, ut humano partu edita similia sunt suis parentibus, nam utraque sunt homines, sic in fœnore quod gignitur, & quod gignit, numus est. Quidam hunc locum sic uertunt, ut græcè τὸ νόμισμα & aspiratum utrumque legisse uideantur, quod sic erat interpretandum, & exponendum. Fœnus seipsum auget. Id est numus per fœnus numum auget, & item. Similia sunt ijs, quæ seipsa generant. Id est animalibus, quæ partum sui generis adunt, ut homo & equus: nihil enim potest seipsum idem numero generare, ut habetur secundo de anima. sed quadam sui dissimilia pariūt, ut aues ouum: quadam similia, ut homo & equus: quæ idcirco seipsa generare quodammodo dici possunt, quia quod gignit & quod gignitur, idem est non numero, sed specie. commodior tamen esse uidetur scriptura & intelligentia prior, quem sequutus est interpretes. sed quoniam quæ pertinet ad cognitionē. Exposuit discrimen æconomica & pecuniaria facultatis, quam eandem quæstuarium interdum appellat: & quæ ratio parandi opes sit maximè naturalis & laudanda, & quæ uicissim maximè præter naturam & uituperanda, quod pertinet ad mentis cognitionē: deinceps ut quæ faciunt ad usum memoret, tria genera tradit pecuniaria, seu quæstuarie facultatis. Primum quod in parandis naturalibus diuitijs, & ad uitæ usum pertinentibus uersatur: cuius primæ partes & officia sunt ex animalibus, quæ & quibus in locis maximum fructum afferunt: & omnis generis agrorum naturas dignoscere. se-

ARISTOTELIS

secundum genus est, quod commutationibus continetur: cuius tres partes numerantur: mercatura, qua merces pro mercibus, vel merces pro numo: foeneratio, qua parua pecunia cum expectandi tempore pro maiore: & artes mercenariae ac sordidae, quibus opera pro pecunia commutantur. Tertium, quod quod his duobus est interiectum: quaerit enim res naturales, quae tamen non ad uictum aut uestitum ipse accommodantur, quibus deinde commutandis, seu uendendis, sibi res ad uitam necessarias paret: explicat deinde gradus sordidarum & mercenariarum artium, & faciendi pecuniam perutilem rationem monopolium esse tradit. Quae pertinet ad cognitionem.) Doctrina moralis, & item civilis, quanquam potissimum & suapte natura ad agendum pertinent, & ad instituendam uitam humanam, illa priuatim, haec publice, & idcirco practicae siue actiuae nominantur: non enim ut sciamus quid sit uirtus, de uirtute differimus, sed ut boni efficiamur. Ethicorum primam tamen multa in utraque doctrina tractantur a philosophis, quae non actionem usumque uitae, sed mentis cognitionem attingunt: cuiusmodi est illud, facultas pecuniaria pars oeconomica sit, an secus. Pecuniariae facultatis partes utiles sunt.) Id est ad usum pertinentes. Siue nudi sint.) sine arboribus, quales esse solent frumentarii, & pascui. Natantiu.) Aquatiliu, quod pertinet ad piscationem, de qua supra memorauit, itemque ad piscinas. Volantiu.) Auium, ut columbarum, & quae per aucupium cibo parari queunt: haec enim usui esse possunt. Artis igitur pecuniariae maxime propriae.) Id est maxime naturalis: haec enim maxime paratur opes ad usum uitae necessariae, & modo quodam per naturalem necessitatem inducto. Nam quae in commutationibus praesertim non necessarijs uersatur, ut mercatura, haec plus artificij & rationis habet. Vocat autem hanc, commutationem, quia numo res ceteras commutat, nec finem commutandi facit. Nam quae per numum facit commutationem, non tamen ultra procedit, quam ratio rei familiaris poscit, haec non a natura abhorret: quae uero commutando non utitur numo, hanc supra dixit non esse pecuniariam: scilicet cum fit usus necessarii gratia. Nam si merces importatae exportandis commutantur, quod saepe a mercatoribus copendij causa fit, hoc nihilo secius ad quaestuariam rationem pertinet, quam si merces cum numis commutentur.

Tertium genus inter hanc & primam est interiectum.) Tria genera, ut

POLITICORVM LIB. I. 23

ra, ut diximus, pecuniariae rationis facit. Primum quod pertinet ad patrem familias, & parandas res uitae necessarias. Secundum quod in continuis commutationibus uersatur: cuius tres partes enumerauit, & quo referri potest genus illud facultatibus & uirtutibus, quasi mercenarijs ad quaestum abutentium ut uoluptatibus fruantur. Tertium genus pecuniariae facultatis inter haec duo genera interiectum, & medium esse dicit, quoniam utriusque particeps est. illa sordidissima.) Sordidas artes Latini uocant, quas Graeci βαρβαροις, quo nomine licet propriè opificia intelligantur, quae fornacibus utuntur, ut Graecum nomen indicat, ab incendenda fornace deductum, consuetudo tamen ad cuncta opificia transtulit: & omnes artes, quas uulgus mechanicas, Cicero, politioresque, ut dixi, sordidas uocant: quippe quibus artificum corpora sordescunt, sordanturque, praesertim qui fornacibus utuntur, propter carbonem, & fuliginem: quae artificia idcirco dicuntur esse sordidissima. Separatim tradita.) Dum de rebus alijs memoratur in libris non huic studio quaestuario dicatis. Est tamen praecceptum uniuersale.) Quo potest quisque uti. Nondum elapsa hyeme.) Nondum florentibus arboribus, quod uere fit, ut ex his possit futura copia praecognosci. Omnes olearias officinas.) Loca seu torcularia ubi oleum confractis, pressisque oliuis conficitur, cui rei trapeta, seu mola, praeterque adhibentur. Non enim oliuas omnes coemptas esse dicit, aut oleum a Thalete, ut falso putant omnes, quos mihi uidere contigit hunc locum explicantes, sumpta fortassis occasione errandi ex traditis a Cicerone primo libro de diuinatione, qui sic de Thalete scripsit: Thales, inquit, Milesius, ut oburgatores suos conuinceret, ostenderetque etiam philosophum, si commodum esset, pecuniam facere posse, omnem oleam antequam florere coepisset in agro milesio coemisse dicitur, animaduertens fortasse quadam scientia olearum ubertatem fore. Haec igitur Ciceronis uerba fecisse uidentur, ut hic Aristotelis locus in eandem sententiam perperam traheretur, quasi non idem factum uariè soleat ab authoribus tradi. Cum etiam Plinius lib. XV III. naturalis historiae. cap. XXV III. idem commentu aliter tradat, & alteri auctori, hoc est Democrito tribuat: quod praenisa olei non ubertate, sed charitate & inopia, oleum omne, non oleus coemisse tradit: ut Aristoteles non ἰλαξας, aut ἰλαξάρας, nec ἰλαξίον dixit, hoc est oleas, aut oliueta, nec oleum, sed ἰλαυρογῶνα: qua uoce

ARISTOTELIS

olearia officina proprie & aperte significantur: ut ὀλεωρεῖον officinam uitriariam signat, nec ὀλεωρεῖον dixit, sed μισθωσάμενον, hoc est non emisse, sed cōduxisse. eraterea quod ait, ἐπεὶ δ' ὁ ὀλεωρεὶς ἦκε, id est cum tēpus aduenit, scilicet oliuitatis, seu conficiendi oleum, multis simul quarentibus quanti uoluit locasse officinas, trapetāque, & praela, quæ ubique locari solent, aptissime conuenit: in oleum emptum ineptissime. suffragatur huic sententiæ Hieronymus Rhodius, qui ut Dionysius Laertius refert, ἐμίσθωτο, inquit, ἐλαειργεῖν, id est conduxit olearias officinas, usus eisdem uerbis, quibus Aristoteles. Est autem Miletus urbs Cariae, caput ioniae. Chios urbs altera Chariae, non procul scilicet à Miletō: nec enim hic cōuenit Chion insulam, quæ & ipsa ionium est, cum urbe cognomine intelligere. Quatuor enim urbes auctore stephano hoc nomine sunt appellatae: duæ, quas diximus: tertia in Cherroneſo: quarta in Euboea. Monopolium instituere. Efficere, ut solus ipse aliquod genus rerum uenaliū uendat. Cum ex mercatibus mercatores uenissent. Cum mercatores qui ferri mercandi causa ad nundinas processerant, re infecta sine ferro rediissent, solus ipse mercatoribus uendebat. Cum Dionysius rescuisset. Cum Dionysius cognouisset, qui tyrannus Siracusanorum erat. duo fuerunt Dionysii Siracusani, pater, filiusque, ambo tyranni, ambo platonis auditores. Ut domui. Quemadmodum paterfamilias, cum res necessariae ad alendam familiam, tuendamque domum non satis suppetunt, quære per facultatem pecuniariam cogitur. sic item praefectus ciuitatis in ciuitatis inopia: sed eo magis quod pluribus indiget ciuitas, quàm domus: Quare in quibusdam ciuitatibus quosdam magistratus esse dicit, huic duntaxat officio quærendæ pecuniæ praefectos.

Caput VIII.

TRES sunt, ut diximus, œconomicae partes: una, herilis facultas, de qua suprâ memorauimus: altera paterna: tertia maritalis. Nam paterfamilias & uxori praest & filiis, utrisque quidem ut liberis, non tamē ut eiusmodi imperium teneat in utrosque, sed in uxorem ciuile, in filios verò regium: mas enim quàm

POLITICORVM LIB. I. 24

quàm scemina, nisi ubi praeter naturam constiterunt: & senior atque praefectus, quàm iunior: & imperfectus principatu dignior est lege naturæ. Quanquam igitur in ciuilibus imperiis magna ex parte est imperandi & parēdi vicissitudo (nam auiū natura equalis esse debet) nec differre quicquam: tamen cum hic praest, ille subest imperio, discrimen tum in ornatu, tum in sermonibus & honoribus requiritur, ut Amasis de Solio dixit: mas autem semper sic se habet in sceminam. Imperium in filios idcirco regiū est, quoniam pater tum beneuolentia, tum maioris ætatis iure praest, quod genus est imperii regii. Rectē igitur Homerus hominum deorumque patrem, Iouem appellauit, qui rex est eorum omnium. Nam rex natura differre debet, sed idem esse genere: quod seniori accedit in iuniores, & patri in filiū. Quo planē intelligitur, rationem familiaris administrationis postulare, ut plus operæ atque curæ in homines, quàm in rerum inanimatarum possessionem ponatur: & in hominum virtutem, quàm in virtutem rerum possessorum, quas diuitias vocamus: & in liberorum magis, quàm in seruorum. De seruis igitur quærat aliquis, sitne aliqua seruorum virtus, praeter instrumentarias & administra his diuersa & honoratior, ut temperantia, fortitudo, & iustitia, aliūve talis habitus? an nulla virtus in seruū cadat praeter corporeas, & quæ ministeriis accommodantur? Quoniam utrinque causam habet dubitandi: nam si qua virtus est talis, quæ tandem erit seruorum ac liberorum differentia? Nullam autē esse, probari non potest, cum

ARISTOTELIS

serui homines sint, & rationis compotes: ac eodem
ferè modo de muliere & puero quæritur: num ho-
rum sint aliqua virtutes, & mulier temperans esse
debeat, fortis & iusta: sitq; puer intemperans, &
temperatus, an secus. Hoc quoque in vniuersum de
eo qui subiectus est natura, & eo qui præest, quæri
conuenit, num eadem sit eorum virtus, an diuersa.
Nam si vterq; particeps excellentis virtutis esse de-
bet, quæ causa est, cur hic præesse debeat, ille sem-
per esse subiectus? Nec enim fieri potest, vt pluris &
minoris ratione differat: nam subesse atque præesse
specie differunt, plus & minus non item. Neque ve-
rò probabile est, virtutem in altero requiri, eandem
in altero non desiderari. Nam siue is qui tenet im-
perium, temperantia vacet atque iustitia, quomodo
rectè imperabit? siue is qui subest imperio, quomo-
do rectè faciet imperata? Fac enim esse intemperan-
tem, aut timidum: nihil eorum efficiet, quæ ratio po-
stulabit. quo planè intelligitur vtrunque necessa-
rio participem esse virtutis, sed virtutes esse diuer-
sas. Quemadmodum earum rerum quæ sunt natu-
ra subiectæ, quod in ipsa statim anima declaratur:
quippe in anima pars altera natura tenet imperium,
altera est imperio subiecta: quarum diuersas virtu-
tes esse dicimus: eius dico, quæ ratione prædita est,
& eius, quæ ratione vacat, vt intelligatur eodem mo-
do esse de cæteris rebus statuendum. Pleraque igitur
natura imperium tenent, & sunt imperio subie-
ctæ. Aliter enim liber imperat seruo, aliter mas fœ-
minæ, virque puero, & omnibus insunt animæ par-
tes,

POLITICORVM LIB. I. 25

tes, variæ tamen insunt. Nam seruus omnino vacat
vi consultandi: mulier & puer habent quidem eam
facultatem, sed illa infirmam, puer imperfectâ. Quæ
ratio vt eodem modo in virtutibus moralibus va-
leat, necesse est omnes scilicet participes esse virtu-
tum moralium, oportere non tamen eodem modo:
sed quatenus quisque desiderat, ad opus suum ob-
eundum. Ergo qui tenet imperium, hunc perfectâ
virtute morali præditum esse conuenit, quoniam ei-
us officium simpliciter est architecti: ratio autè ar-
chitectus est: cæterorum verò pro cuiusque operis
ratione. Quo planè intelligitur in omnes supradi-
ctos virtutem moralem cadere: nec eandem esse mu-
lieris & viri vel temperantiam, vel fortitudinem, &
iustitiam, vt Socrates opinabatur: sed viri fortitudi-
nem principalem esse, mulieris administram, ac cæ-
teras eodem modo: quod planius, si per partes po-
tius cõsideretur, apparebit. Nam qui vniuersè præ-
cipiunt, hi seipsi fallunt: vt si quis virtutem animæ bo-
num habitum aut opus bonum esse dicat, vel aliquid
tale: multo enim melius differunt, qui virtutes enu-
merant, vt Gorgias, quàm qui eo modo definiunt.
Vt igitur Poëta de muliere dixit, sic rem sese in cæ-
teris habere putare conuenit.

Fert grande fœminæ decus silentium:

At non perinde fortis hoc viri decus.

Cum autè puer sit imperfectus, efficitur vt eius vir-
tus non ad ipsum referatur, sed ad perfectum, & du-
ctorem: & perinde serui ad dominum. Positum est
autem seruum vtilem esse ad vsus necessarios, quò

imperator

puer

seruus

ARISTOTELIS

intelligitur exigua illi virtute opus esse, quæq; satis sit, ne propter intemperantiam, aut timorem officium deferat. Quo in loco, quærat aliquis, num qua virtus in opificibus desideretur, quos sepe intemperantia ab operibus cessare cogit: an sit maximum discrimen: nam cum seruo vita communicatur: opifex longius abest, & virtutis est, quatenus seruitutis particeps. Nam sordidi opificii artifex, determinatè cui-dam seruituti addictus est: nec ut seruus natura sit, sic sutor, aut alius quisquam opifex. Itaq; huiusmodi virtutis causa seruo dominus est, nō qui doctrinam herilem rerum efficiendarum habet. Errat igitur, qui seruos ratione vacare, & imperata eos duntaxat facere tradunt, cum serui multo etiā magis, quā pueri admonendi sint, & castigandi: sed de his hæcenus. De viro autē & uxore, deque filiis & patre, & ipsorum cuiusque virtute, & mutua consuetudine, & usu, quid rectè, & quid secus fiat: utq; oporteat virtutem atq; officium sequi, vitia vitare: tum erit necessario disputandum, cum de ratione rerum publicarum differemus. Nam ut domus quæquæ pars est ciuitatis: sic ea, de quibus modo diximus, partes domus. partis autem virtus, totius virtutem spectare debet. Quo fit, ut puerorum, itēque mulierum institutio, necessario sit ad Rempublicam dirigenda. Siquid ut ciuitas proba sit, pueros esse probos interest, & mulieres probas: interest autem necessariō. Nam mulieres dimidia pars sunt liberorū capitum. Ex pueris autem existunt ii, quibus administratio Reipublicæ communicatur. Quoniam igitur his de rebus

sutor

vir, & uxor

instituti
pueri

POLITICORVM LIB. I. 26

rebus differuimus, & de cæteris est aliis in locis differendum: sit huic disputationi, quasi ad finem deductæ modus, & alio sumpto principio, reliqua aggrediamur: & primum omnium quæ de optima Republica ab aliis tradita sunt, dispiciamus.

Primi libri finis de Repub.

Scholia in Cap. VIII.

TRES sunt, ut diximus, æconomica partes. Ex tribus æconomice partibus, de herili supra disputauit: nūc de maritali differit, & paterna, utrumque in uxorem civile imperium tenere docet, ducta similitudine, non a paritate uiri & uxoris, nec imperadi uicissitudine, quod utrumque abest, sed ex eo quod uir ut potior est, sic ornatu sermonisq; grauitate, & honoribus uxori præstat, ut priuato præfectus, quandiu magistratui præest. Patrem uero in filios regium imperium tenere tradit, tunc iure ætatis perfectæ tum uoluntate filiorum, qui libenter parentibus obtemperant: deinde docet ut præsectorum, sic subditorū uirtutes esse morales, sed specie distinctas. Exempli gratia, mulieris fortitudinem specie a fortitudine uiri differre, & serui a domini, ut partis inferioris, animæ uirtutes specie sunt a uirtutibus partis superioris diuerse. Herilis facultas. Qua dominus utitur in seruos: paterna, qua pater in filios: maritalis, qua maritus in uxorem, qua omnes congruunt in patrēfamilias: nam idem dominus est, idem pater, idem maritus. Mas enim quā fœmina. Patremfamilias naturaliter imperium in uxorem & filios tenere confirmat, ob eam rationē, quod præstantior, principatūque dignior est utrisque lege naturæ: nam potiorē præesse deteriori eadem natura uult. Nisi ubi præter naturam constiterunt. Ut si mas imperfectior, quā pro sua natura genitus fuerit, sic ut corporis ac mentis uiribus a fœmina perfectæ superetur: & fœmina contra sic nata sit, ut proximè ad uirile corporis & mentis robur accedat. Quod utrumque raro efficitur, & præter naturam. Quāquam igitur in civilibus imperijs. Imperium civile inter pares habetur: quod ut qui modo magistratui præerat, iam priuatus sit: & pareat imperio alterius, qui nuper erat priuatus: & hac quidē ratione uir in uxore

rem non tenet imperium civile, quia nec paritas nec imperandi uicissitudo est inter uirum & uxorem: sed uir potior est uxore, & semper ei praeest. Hanc tamen similitudinem habet imperium maritale cum civili, quod uir ornatu & cultu, ac honore & sermonis grauitate praestat: quemadmodum praefectus ciuitatis quando praeest priuatis, ornatu & cultu differunt: ut Senatores Romani lato clauo, quod genus erat uestis, ab alijs distinguebantur: alijque magistratus alys insignibus & sermonibus: aliter enim magistratus subiectos alloquitur: aliter priuatus pares, & aliter honoratur. Ut Amasis de solio dixit. Solum est uas balnearium ad lauandos pedes. Amasis rex fuit Aegypti, qui cum ex populari Aegyptiorum uoluntate factus esset rex, ab ipsis pristina eius humilitatem recordantibus, contemnebatur. Quorum errori hac ratione medendum statuit. Erat ei solum quoddam aureum, quo & ipse & conuiuae pedes lauabant: ex hoc, dei cuiusdam signum sive statuam confecit: quam cum in loco urbis maxime opportuno statuisset, ciues confluentes egregie uenerabantur. Hoc cognito Amasis, & Aegyptiorum coacta concione, statuam ex solio factam fuisse docet: in quod Aegyptij uomere, meiere, & pedes lauare soliti essent: tum solio simile quiddam sibi accidisse dixit: qui cum prius popularis fuisset, iam factus esset ipsorum rex: itaque eadem ratione se colendum esse, ac uenerandum. Hoc igitur solij exemplo, Amasis Aegyptios, ut se regia ueneratione colerent, induxit. quod Amasis commetum factumque refert Herodotus in Enterpe. Ut igitur illud aurum cum solium esset, uas erat inhonoratum: idem dei signum, sive statua factum, diuinis honoribus colebatur: sic idem ciuis in magistratu, quam in uita priuata plus colitur, & honoratur. Pater tum beneuolentia. Id est uoluntate filiorum ab amore profecta. Rex natura differre debet. Praestare perfectione naturali, ut ipse docet libro tertio, sed idem esse genere. Nec obest Homeri testimonium, qui touem facit non deorum modo patrem, sed etiam hominum: nam licet deus sit genere ab hominibus diuersus, idem tamen esse uulgari hominum opinione credebatur: qui dijs, ut supra dixit, eandem quam sibi, & formam, & uiuendi rationem tribuebant. ad quam opinionem Homeri dictum accommodatur. In hominum uirtutem, quam in uirtutem rerum possessorum. Quo res quaeque bona efficitur atque perficitur, id eius uirtus esse dicitur. Ethic. primo. Est igitur

igitur sensus: Maiori cura debet esse patrifamilias, ut homines suae cura commissi, uxor, filij, & serui, totaque familia probi fiant, & uirtute praediti, quam ut equus, aut ager bonus efficiatur. Instrumentarias & administras. Quae seruo conueniant, quatenus est bonum instrumentum domini, & minister, & rerum imperatarum executor. Ut differant plaris, & minoris ratione. Ut sit, exempli gratia, prudens uterque: sed alter altero prudentior. Quemadmodum earum rerum quae sunt natura subiectae. Ut in rebus, in quibus naturaliter est alterius in alterum imperium: alia est uirtus naturalis, quae imperans: alia quae obtemperans, commendatur: sic in uirtutibus moralibus, & intellectualibus accidit, ut alia sit imperantis prudentia, exempli gratia, alia parentis. Quarum diuersas uirtutes esse dicimus. Nam partes animae ratione praeditae uirtutes sunt, quae intellectuales nominantur, ut prudentia, sapientia, & ars, de quibus in sexto Ethic. disputatur. Partis autem quae rationis est expertis, quae morales nominantur: nam omnes morales uirtutes, etiam iustitiam in parte irrationali, quae appetitus dicitur, generari docet Aristoteles, magnorum moralium lib. primo. De ceteris rebus. Quarum altera in altera natura tenet imperium. Vt utraque igitur natura tenent imperium. Magna pars earum rerum quae praesunt aut subiectae sunt, habent alterutram conditionem imperandi uel parendi a natura, pro diuersitate uirtutum, & facultatum, quae diuersa imperandi genera faciunt: aliter enim, hoc est alia ratione, aliaque uirtute seu facultate liber imperat seruo, alia mas foeminae: nam omnibus insunt animae partes, ratio scilicet & appetitus, uariè tamen, id est diuersis uirtutibus instructae. Nam seruus omnino uacat ui consultandi. Haec uerba sic quidam exponunt: seruus quia seruus est, non habet facultatem consultandi: nam consultatio seu deliberatio est de rebus, quae sunt in consultantis potestate. Ethicorum sexto. seruus autem cum ipse alterius sit, nihil habet in sua potestate: sed ipse & quaecunque habet, in domini potestate sunt. Non igitur habet deliberandi facultatem. Veruntamen hic sensus ad seruilem conditionem, quae nascitur ex iuregentium uoluntario, magis quam ad uim & facultatem naturalem eius qui natura seruus est, de qua hoc in loco disputatur, pertinere uidetur. Nam qui natura, non lege uoluntaria seruus est, huic non deest ius deliberandi, cum sit alioquin liber, & sui iuris: sed uis animi & intelli-

ARISTOTELIS

gentia. Idcirco igitur, ut arbitror, natura seruus omnino ui & facultate deliberandi carere dicitur: quoniam licet non sit omnino expers rationis, ex qua deliberatio proficiscitur, omnino tamen caret solertia deliberandi propter nimiam tarditatem & hebetudinem naturalem, qua seruus natura definitur. Cuius ratio haec tenus procedit, ut ratione sentiat imperantis, ut supra dictum est, non ut ipse possit deliberare, quod pertinet ad prudentiam, siue solertiam: nam mulier ingeniosa facultatem, id est solertiam ad consultandum habet, sed debilem & infirmam: puer imperfectam, sed quae paulatim augeat, & perficiatur: seruo autem natura talis facultas atque solertia neutro modo tributa est, propter insitam (ut dixi) tarditatem: quae nisi nimia sit, non efficit natura seruum. Ut enim supra dixit capite quarto, qui tanto sunt prudentibus solertia inferiores, quantum distat ab anima corpus, & ab homine bellua, & corpore duntaxat utiles existunt, hi sunt natura serui. Eodem modo in uirtutibus moralibus. Quae pertinent ad partem rationis expertem, ut in iis, quae ad rationis compotem. Ratio autem architectus est. Architecto similis est enim architecti munus & facultas, de faciendis operibus deliberare, & deliberata operarijs artificibus imperare: quod idem facit ratio, prudentiaque in rebus agendis. Vel temperantiam, uel fortitudinem. Nam si uir ita fortis esset, ut fortis mulier, timidus esset: & mulier, si tam temperans, & modesta esset, quam uir temperans & modestus, intemperans esset, & garrula. ut ipse docet libro tertio. Ut Socrates opinabatur. Ut Platoni uisum est in libris de Republica. Plato enim qui ferè per dialogos philosophiam tradidit, in omni colloquio Socratem inducit differentem, cuius personam maximè probat: hunc enim quasi auctorem facit omnis suae disciplinae, licet nihil affirmare uideatur. Nam qui uniuersè præcipiunt. Ut discrimen appareat inter mulieris & uiri, pueri & uiri perfectæ ætatis, serui & domini uirtutes, non de uirtute ipsorum in uniuersum differendum est, sed priuatim de fortitudine. exempli gratia, & temperantia, quarum quælibet in puero spectari debet referendo ad uirum perfectæ ætatis, in seruo ad dominum: ut sic uterque sit uirtute instructus, ut facile per eam possint, hic imperio domini parere, ille patris seu magistri morum monitis, & præceptis obtemperare. Eadem est opificis ratio, qui cum sit quasi publicus seruus, certæ tamè seruituti adductus, ea duntaxat

serui

ratio est
architectus.

POLITICORVM LIB. I. 28

duntaxat uirtute indiget, quatenus quidem opifex est, quæ satis sit ad ipsum in officio & opere suo continendum. Nam serui cum sint rationis compotes, uirtutis quoque sunt participes. ruerorū autem educatio, & mulierum institutio ad Reipublicæ rationem est dirigenda: nam partium uirtutes ad uirtutem totius referri debent. Hi seipsi decipiunt. Qui quæstiones uniuersaliter tractant, hi sua doctrina facile labuntur in errorem. Qui uirtutes enumerant. Qui singulas uirtutes persequuntur, ut Gorgias apud Platonem in libro seu dialogo de uirtute. In hoc enim Meno ex doctrina Gorgiæ uirtutes uiri, mulieris, pueri, liberi, serui, singulatim explicat. sic rem sese in cæteris habere. Quemadmodum silentium in muliere quasi uirtus laudatur, non autem in uiro: sic putare conuenit in cæteris, ut in puero, & seruo uarias esse uirtutes, quibus commendantur, quæ uiros & dominos non decent. sed ad perfectum. Ad uirum patremque, ut ei pareat, & præceptis & monitis eius obtemperet. Officium deserat. Imperata iussu quæ domini non exequatur. An sit maximum discrimen. Inter seruū & opificem. Vita communicatur. Communiter uiuitur in eadem domo, & ex eadem re familiari, opifex longius abest à domo, nec eo domesticè & familiariter utimur. Quatenus uirtutis est particeps. Opifex, qui est quasi seruus publicus, non ad omnia, sed ad certum seruile munus obeundū, haec tenus est particeps uirtutis seruo, scilicet cōuenientis, quatenus seruus est. Non quia doctrinam habet herilem. Hic Platonem taxare uidetur, qui sic de uirtute differit in Menone, seu libro de uirtute, ut ei uirtus nō exercitatione, sed doctrina comparari uideatur. Non igitur uerbis à docente in seruo uirtus ingeneratur, sed à domino, per exercitationem, quæ oportet imperante, & in officio continente. Errant igitur. Seruus, inquit, natura non adeo hebes ac stupidus est, ut non modo solertia & ui consultandi careat, sed etiam rationis usu, ut quidam falsò putat: alioqui frustra monita & castigationes, hoc est reprehensiones adhiberentur, quæ in hos plus etiam quam in pueros adhiberi debent: quarum admonitionum non essent capaces, si omnino rationis usu careant, ut furiosi. Ea de quibus modo diximus. Mulier seruus & pueri, seu filij. Necessario sint ad Reipublicam dirigenda. Aliter enim & pueri, & mulieres educari debent in Republica populari: aliter in paucorum potentia, pro ut ratio postulat utriusque Reipublicæ finis, in

pueris

Apud

ARISTOTELIS

quem partes omnes Reipublicæ spectare debent, ut ipse postea apertius latiusque declarabit. De optima Republica. De optima forma & statu Reipublicæ.

Finis Schol. in primum librum de Republica.

ARISTOTELIS LIBER SECVNDVS

de Republica, interprete & enarratore Io. Genesio Sepulveda.

Caput I.

VONIAM de civili societate differere constituimus, quæ sit cunctarum optima, iis, quibus quammaximè ex sententia vivere licet: non erit ab re ceteras Reipublicæ rationes dispicere, quibus utuntur quædam ciuitates, quæ rectè legibus esse institutæ dicuntur: & si quæ sunt ab aliquibus dictæ, quæ rectè sese habere videantur: ut quod rectum, quodque commodum est, appareat: nec aliud præterea querere hominis esse videatur, vani & ostentationi seruientis: utque homines intelligat, idcirco nos hanc post alios præcipiendi rationem, atque curam suscepisse: quoniam quæ nunc habetur Respub. parum rectè sunt institutæ. Exordiemur autem ab eo, quod est huius disputationis commodissimum principium. Necessè est enim, ut omnibus ciuibus, aut omnia communia sint, aut nihil, vel quædam sint communes, aliqua non item: ut autem nihil sit commune, haud dubiè fieri non

POLITICORVM LIB. I. 29

non potest: nam Respublica communitas quædam est, & locus vnus est vnus ciuitatis, & ciues sunt vnus ciuitatis participes. Sed queritur, vtrum in ciuitate rectè instituenda seu gubernanda, cuncta quæ possunt, præstet omnibus esse communia, an quædam, & quædam secus? Nam filii & vxores, & patrimonia possunt ciuibus inter ipsos esse communia, ut in Repub. Platonis: illic enim Socrates oportere tradit, ut filii & vxores, possessionesque communes sint. Queritur ergo, vter status commodior sit, hic, quo nunc ciuitates utuntur, an ille, si quis tradita in ea Republica legi conuenienter instituere-tur? Nam vxores omnibus esse communes, cum alias multas difficultates habet, tum propter causam à Socrate traditam, cur sic lege sanciri debeat, ex rationibus non efficitur. Præterea ad finem, cuius gratia id fieri debet in ciuitate, ut quidem nunc dictum est, fieri non potest. Quomodo autem explicari debeat, nihil est diffinitum, ut sit inquam tota ciuitas vna, tanquam hoc sit summum bonum: id enim positum est à Socrate. At si ciuitas huc progrediatur, ut fiat magis vna, haud dubiè non amplius ciuitas erit. Ciuitas enim natura multitudo quædam est: quæ si fiat magis vna, fiet ex vrbe domus, homo autem ex domo. Nam domum quam ciuitatem magis vnā esse dicimus, & vnum hominem, quam domum. Itaque si vel maximè hoc fieri liceret, tamen non esset faciendum: id enim esset ciuitatem tollere. Neque verò solum ex compluribus hominibus ciuitas existit, sed etiam ex specie diuersis: nec enim ex similibus

republicam
quid sit.

respublica
qui bus consistit

ciuitas efficitur. Nam belli societas diuersa est à ciuitate. quippe quæ societas utilis est multitudi-
ne, quàm sit eadem specie. Nam mutui auxilii gratia orta est, vt si pondus magis trahat, tali etiam discrimine ciuitas à gente distrahit, cum non sunt homines vicatim multitudine dispersi, sed more Arcadum. Ex quibus autem vnum fieri debet, hæc specie sunt diuersa: quo fit, vt æqualis compensatio ciuitates conseruet incolumes, vt suprà dictum est in libris de moribus. quæ compensatio in liberis quoque & paribus est necessaria: cum fieri nequeat, vt simul omnes magistratus gerât, sed per vices annuas, aliòve ordine, seu tẽpore: qua ratione fit, vt omnes præ sint magistratibus, perinde ac si sutores & fabri variarẽt: nec semper iidem sutores essent & fabri. Sed quoniam præstat hoc modo institutã esse rationem ciu-
magistratus ilis communitatis, satius esset haud dubiẽ, si fieri posset, vt semper iidem gererent magistratus, in quibus tamen non licet: propterea quòd omnes sunt pares natura, simulque iustum est, vt siue bonum sit, siue malum imperare, id omnibus communicetur: in his satius fuerit vicissitudinem imitari, vt q̃ pares cedant, quemadmodum fecere primi. Quoniam ad hunc modum hi tenent imperium, illi vicissim subiecti sunt, tanquam alii effecti. Ad eundem igitur modum qui tenent imperium, alii alios magistratus gerunt: quò planè intelligitur, præter ciuitatis naturam esse, vt sic fiat vna, quemadmodum quidam traderunt: & quod summum esse bonũ in ciuitatibus dicunt, id exitiũ asserre ciuitatibus: at suo res quequæ bono

bono cõseruatur. Est & alia ratio, quæ declarat, non esse melius vt ciuitas nimium ad vnitatem redigatur. Domus enim maiorem necessariarum & commodarum rerum copiam habet, quàm homo singularis: & ciuitas, quàm domus: & tunc esse ciuitas intelligi solet, cum huiusmodi copiam societas multitudinis nacta est. Si ergo copiosius præferri debet, efficitur, vt quod minus vnum est, hoc ei, quod magis est vnum, sit præferendum.

SCHOLIA EIVSDEM GENESII IN SECVNDUM librum Aristotelis de Republica.

Caput primum.

QVONIAM de ciuili societate differere constituimus. In primo libro de domo & partibus eius, deq; domestica facultate, quæ dicitur œconomica, & officio patrisfamilias, & simul de quæstuarie ratione, & eius partibus disputa-
uit. Iam hic incipit de ciuitatis ordine, & administratione, quæ Respublica nominatur, differere: & ex omnibus, quibus tunc utebãtur ciuitates, quæ optimè administrari putabantur, & quæ traditæ fuerant, siue ab ingeniosis hominibus excogitate, nullam esse docet, quæ non indigeant correctione in singulas sigillatim differendo. Sed primum in Platonis Rempublicam, quæ tunc, ut est probabile, in ore omnium propter nouitatem erat. Nam uxores & filios, fortunãsq; communes faciebat, ut hac ratione ciuitas maximè una fieret, essetque summa inter ciues omnes beneuolentia. Quem statum Respublicæ non solum incommodissimum esse docet Aristoteles: sed etiam nulla ratione institutum, nec ex auctoris rationibus efficit, quod ipse nolebat: sed cõtra nimia ciuitatis unione ciuitatem tollit, uxorũ & filiorum communitate minui potius ciuium beneuolentiã: itẽque ex patrimoniorum communione odia & contritiones existere.

Quæ sit cunctarum optima ijs, quibus quammaximè ex sententiâ uiuere licet. Non enim Reipublicæ status, qui simpliciter optimus est, cunctis ciuitatibus est optimus, ut declarabit, sed ijs duntaxat, quibus suppetunt adiumenta omnia ad uiuendum ex sententiâ, id est ut maximè uelint: quibus adiumentis sic quædam ciuitates destitutæ sunt, ut aliam Reipublicæ formam sequi cogantur, tanquam sibi magis conuenientem, non eam, quæ simpliciter est optima. Nam legumlatoris officium est, ut ipse tradit libro quarto, non modo quæ simpliciter sit optima Respublica considerare, sed etiam quæ sit optima ijs, quibus leges condit, quæ dicitur optima expositione, seu suppositione, id est pro natura hominum, & ratione rerum suppetentium. Quædam ciuitates. Ut Lacedæmonij, Cretenses, & Carthaginenses: harum enim trium ciuitatum Respublicas cæteris omnibus longè præstare ipse testatur, huius libri capite undecimo. Quæ nunc habentur Respublicæ. Quibus nunc ciuitates utuntur, & quæ traditæ sunt ab auctoribus: nullam enim ex omni parte probat. Et locus unus est unius ciuitatis. Sic enim legitur in emendationibus exemplaribus, eis ò τῆς, non ἰούτος, ut in impressis & deprauatis. Nam si nihil aliud esset ciuibz omnibus commune, locus tamē id est urbs ipsa, uel oppidum, quo continentur, est necessariò communis. Præstet omnibus esse communia. Melius sit publicè ab omnibus, quàm priuatim à singulis possideri. Hic quo nunc ciuitates utuntur. Ut quisque suos filios & uxorem habeat, & suum patrimonium priuatim possideat. An ille. Traditus à Platone, si forte conuenienter illi legi de rerum omnium communione institueretur: nam Respublica à nulla ciuitate in usum est recepta. Tum propter causam à Socrate traditam. Ex rationibus, inquit, quibus Plato in persona Socratis utitur in libris de Republica, nõ efficitur, non concluditur, oportere res omnes esse communes propter causam, cur ille hanc legem ferendam esse tradidit: quasi dicat, etiam si esset ea lex ob alias causas ferenda, tamen propter eam, quam Socrates affert, ferenda non esset.

Præterea ad finem, cuius gratia. Pieri non potest, ut ex eo quòd sint omnia communia, finis contingat, cuius gratia omnia uult esse communia, ut sit tota ciuitas una, & summa charitate coniuncta. Ut quidem nunc dictum est. Quantum est in rationibus à Socrate dictis, & allatis. Quomodo autem res explicari debeat. Quomodo efficiatur, ut ciui-

ut ciuitas sit magis una, si sint omnia communia. Ut sit, inquam, tota ciuitas una. Declarat qui finis sit per Platonem, cur debeât esse omnia communia. Id enim positum est à Socrate. Nam Socrates ut rem indubitatam posuit, siue statuit summum bonum ciuitatis esse, ut sit maximè una. Ciuitas enim natura multitudo quædam est. Ad rationem seu definitionem & substantiâ ciuitatis pertinet, ut sit multitudo quædam, id est non quæuis, sed perfectâ & copiosa ex uarijs ordinibus, hominumque generibus constans. Nam belli societas. Non est eadem ratio ciuitatis, quæ societatis belli: hæc enim cum mutui auxilij gratia iniri soleat, & hinc ortum habuerit, ut populi alij alijs subsidium ferant inter se, utilior est, quò maior hominum copia, licet hi homines sint omnes eiusdem generis, siue ordinis, ut militaris. Ut si pondus magis trahat. Quemadmodum quæ pondere ualent atque libra examinantur, ut metalla & alia multa merces, hæc eo habentur utiliora & maioris pretij, quo maius pondus in altera lance positum trahunt, id est quo sunt grauiora: sic in societate belli, & auxilijs bellicis multitudo spectatur hominum, quæ hoc utilior est, quo maior: nec refert eiusdem generis sint, an diuersi. Quod non fit in ciuitate, quæ uaria genera uarios hominum ordines desiderat. Tali quodam discrimine. Gens, inquit, quæ non per castella & uicos distributa est, ut diuisos habeat magistratus: sed sparsas per agros domos habitat, ut olim Arcades, nunc etiam agricola in Italia circum Padana. Talis, inquam, gens cum habet scilicet communes magistratus, hoc discrimine, id est multitudine differt à ciuitate, proprie scilicet loquendo: nam interdum talis gens ciuitas solet ab auctoribus nominari, ut à Cæsare in commentarijs, ciuitas Heluetia in quatuor pagos distributa esse dicitur. Ex quibus autem. Ut res naturales constituuntur ex elementis, & domus conficitur ex rebus specie diuersis: sic esse debent diuersa hominum genera, & ordines, ex quibus ciuitas constituatur. Aequalis compensatio. Bonorum & malorum, ut suis quisque meritis paria referat præmia: si bene meritus fuerit de Republica, aut aliqua uirtute, præstet: pœnas si malè, aut si damno quenquam affecerit, uel contumelia. de qua compensatione supra, inquit, dictum est in libris Nicomachi, de moribus scilicet libro quinto. Hic locus apertè declarat illos libros Ethicorum, non ad Nicomachum auctorem Aristotelis filium referendos esse, ut Cicero falsò pu-

ARISTOTELIS

tauit, sed ad ipsum Aristotelem, qui in gratiam filij, ut sic nomen eius celebraretur, ab eius nomine Nicomachi cognominari uoluit: ut Eudemi, ab Eudemo amico: & artem rhetoricam Theodectis, à Theodecto: non ut ab illis tanquam auctoribus prodicti libri uiderentur, sed ut ea ratione ipsorum nomina Aristotelicis libris inserta, ut dixi, celebrarentur, cuius rei gratia solent alij suos libros amicis nuncupare, quominus est quorundam leuitas & ignorantia ferenda. Quos Valerius Maximus sequutus, sic de Aristotele scripsit: Aristoteles, inquit, Theodecti discipulo oratoriae artis libros, quos ederet donauerat: molestè postea ferens titulum eorum, sic illi ce sisse, proprio uolumine quibusdam rebus insistens planius sibi de his in Theodectis libris dictum esse adiecit, quorum maligna interpretatio hoc loco conuincitur, ubi Aristoteles eodem modo citat ut suos morales libros, quos ex filij nomine Nicomachios inscripserat, siue libros Nicomachi de moribus: ac si diceret opus Aristotelis de moribus ad Nicomachum. sed quoniam præstat hoc modo. Vt nunc sese res habet in sutoribus & fabris, ut ijdem semper sint sutores, ijdem fabri, quam illo, id est, si mutarentur. siue bonum siue malum sit. siue res bona commodaque sit imperare, siue mala, & incommoda. Quemadmodum fecere primi. Quemadmodum initio alij concesserunt ipsis, ut gererent magistratus: sic nunc ipsi debent alijs imperium tradere: nec enim ciues omnes simul gerunt magistratus, sed per uices. Tanquam alij effecti. Nam qui ex priuato magistratus efficitur, aut contra, alius atque diuersus fit. Ad eundem igitur modum. Per hanc tradendi uicissitudinem, & quandam diuersitatē, alij alios magistratus gerunt, ut omnes muneribus publicis fungantur, ut sic quidam edilis, alter consul, alius prætor. exempli gratia, quæ omnia declarant etiam magnam uarietatem, & diuersitatem in ciuitate desiderari. sit præferendum. ut minus copioso.

Caput II.

SED quanuis optimum esset societatem esse quæ maximè vnā, hoc tamen non videtur ea ratione demonstrari, si omnes simul dicant, meum & non meum: hoc enim Socrates argumentum esse putabat perfectè vnitæ ciuitatis. Nam uerbum, omnes, duplicem

POLITICORVM LIB. II. 32

plicem habet intelligentiam. Igitur si omnes ut singuli dicerent, fortasse magis quod Socrates uult, efficeretur: tunc enim unusquisque eundem filium suum appellaret, & eandem uxorem, ac patrimonium, & accidentium quodque eodem modo. Nunc non ita loquerentur, quibus essent uxores & filii communes, sed dicerent quidem omnes, non tamen ut eorum quisque, & simili ratione facultates omnes suas dicerent, non tamen ut singuli. Quo palam fit, paralogismum esse in uerbo, omnes: nam omnes, & ambo, paria & imparia sunt, quia dupliciter dicuntur, & ratiocinationes faciunt in sermone litigiosas. Itaque omnes, idem suum dicere, vno modo bonum, & commodum esset, sed fieri non potest: aliter nihil facit ad animos conciliandos. Præterea hoc incommodum ex ratione memorata consequitur, quod rebus, quæ sunt plurimis communes, curæ minimum impenditur. Nam suarum quisque rerum maximam curam gerit: communes minus curantur, quam cuiusque officium possit, cum ob alias causas, tum quod eas quisque ab alio curari existimans, curam ipse hoc magis remittit: ut in famulorum ministeriis, plures serui peius interdum, quam pauci famulantur. Præterea cum ciuibz singulis nascantur mille filii, hi tamen non ut singulorum filii sunt, sed ut quilibet cuiuslibet. quo fit ut ab omnibus pari ratione cura ipsorum negligatur. Ad hæc secunda vel aduersa fortuna utentem ciuem, quotusquisque numero fuerit, meum quilibet sic appellabit, hic meus est, aut alterius cuiuspiam: eodemque modo, quilibet ex mille, aut si quo

alio numero ciuitas constet, nuncupabit, idque dubitans, incertum est enim, cui contigerit, ut filius generaretur, & genitus conseruaretur. Sed utrum satius est rogo, sic meum à quoque dici eundem ex mille, aut decem millibus appellante: an quemadmodum nunc in ciuitatibus meum dicunt, in quibus eundem hominem, hic filium suum, ille fratrem vocat, quidam fratris filium, aut secundum aliam propinquitatem, vel à sanguine, vel à contracta necessitudine, & affinitate à se quod primum est, vel à suis, alium præterea tribulem. Præstat enim propriè filium esse fratris, quàm hoc modo filium. Cæterum nec vitari potest, quin aliqui fratres, & filii, ac patres & matres esse putentur: quoniam ex parentum similitudinibus, quæ filiis ingenerantur, ut alii de aliis inter se fidem capiant, necesse est, ut usu venire testatur auctores quidam, qui de situ orbis conscripserunt. Tradunt enim in regione quadam Africæ superioris vxores esse communes: filios tamen per similitudines discerni. Sunt autem mulieres quædam, & in aliis animantium generibus foeminae, ut equæ & vaccæ, aptissimæ natura ad filios patribus similes procreandos, ut equa illa pharsalica, quæ Iusta nominabatur. Præterea qui talem societatem inducere moliuntur: difficultates quasdam effugere nequeunt, ut vulnera, necesse, quæ tum à volentibus, tum ab inuitis inferuntur: item certamina & contumelias, quorum nihil potest absque nefario scelere in patres aut matres admitti, aut in genere propinquos, ut in longè remotos. Quæ flagitia frequentius perpetrari necesse est, si igno-

si ignorètur, quàm si fuerint notæ necessitudines: & si fuerint admissa, expiari possunt iustis solutis, si nota fuerit necessitudo: sin aliter, non possunt. Illud autem absurdum est, qui filios fecerit communes, ab hoc amantium concubitum duntaxat tolli, amorem non prohiberi, nec cæteras consuetudines, quas parentibus esse cum liberis, & fratribus cum sororibus, turpissimū habetur, quum ipse per se libidinosus amor nihil honestatis habeat. Sed nec illud probari potest, concubitus ob eam duntaxat causam, quod vehementissima voluptas consequatur, tolli: & in nullo discrimine ponere, sint necne pater hic, vel filius, illi frater & soror inter se. Cæterum commodius est ut agricolis vxores & filii sint communes, quàm ut cu flodibus: nam minus erit amicitia si filii sint & vxores communes, quales esse oportet subiectos, ut imperata faciant, & ab studio rerum nouarum abhorreant. Ad summam ex huiusmodi lege contrarium effici necesse est earum rerum, quarum causas esse conuenit leges rectè constitutas, & oppositum eius causa, propter quam Socrates putauit sic esse de filiis & vxoribus statuendum. Nam summum bonum ciuitatibus in amicitia ponendum esse censemus. Hæc enim si adsit, nihil fuerit ciuilis dissensionis, vel Socrate ipso auctore, qui dum maximè probat laudatque vnam esse ciuitatem: quæ res, inquit, amicitia opus esse videtur, quemadmodum dixisse scimus Aristophanem in sermonibus amatoris. Cupiunt, inquit, amantes propter vehementem amorem congregari, & ex duobus effici vnus. Hic igitur vel vtrunque, vel

ARISTOTELIS

alterum interuissē necesse est. In ciuitate verò vt quasi aquosa & diluta fiat amicitia, necessarium est propter huiusmodi communionem, vtq; pater non dicat meum filium, vel filius patrē: quoniam vt exiguum dulce cum aqua multa commistum, temperaturam facit quæ in sensum non cadit, sic efficitur vt mutua necessitudo quæ ex his nominibus existit, minimè, vt erat necesse, curæ sit in tali ciuitate, vel patri vt filiorum, vel filio vt patris, vel fratribus inter ipsos. Duo sunt enim quæ homines inter se curare & diligere faciunt, proprietates, & amor, quorum neutrum potest adesse habētibus sic institutā ciuitatē. Sed nec filiorum trāslatio partim ex agricolis & artificibus in custodes, partim ex his in illos, quomodo fieri debeat, caret magna confusione: & qui tradunt atque transferunt, his notum sit necesse est quos quibus tradant. Præterea crimina quæ suprā diximus, inter hos magis admitti necesse est, vulnera dico, amorēq; libidinosos, & neces. Nam qui sunt in diuersos ciues translati, hi non amplius custodes, fratres & filios, patres & matres appellant: nec rursus qui apud custodes versabantur, alios ad quos translati fuerunt, his nominibus vocāt, vt tale quidpiam admittere propter consanguinitatem caueant. Sed de filiorum atq; vxorum cōmunionē hactenus.

Scholia in Caput II.

SED quāuis optimum esset, infirmat resellitque socratis argumentum, & ut propositum tanquam uerum, quod tamen est falsum, non efficiat nec concludat, exponit. Si omnes ut singuli. Cum dupliciter omnes aliquid facere dicantur, distributiue, & collectiue, ut uulgò philosophi

POLITICORVM LIB. II. 34

philosophi loquuntur, si omnes, inquit, distributiue, id est ita ut quilibet eorum dicere posset meum. Nunc non ita loquerentur. Si hoc modo ut socrati placet, filij essent communes & uxores. sed dicerent quidem omnes. Collectiue, id est omnes simul, non ut quisque non distributiue. Et accidentium quodque. Accidentia uocat bona & mala quæ uxori & filijs accidunt, quo nomine in eandem intelligentiam usus est ethicorum primo libro, ubi res uel secundas uel aduersas quæ nostris liberis aut amicis accidunt, nos etiam attingere testatur: ut pater quemadmodum filium suum uocat, sic bona uel mala filijs accidentia, sua nominare possit: quæ ratio eadem est eorum quæ uxori aut possessionibus accidunt. Adiuuat hunc sensum, quod ipse paulò post in hoc ipso capite dicit, ad hæc secunda uel aduersa fortuna utentem ciuem, meum quilibet sic appellabit. Nā omnes & ambo paria & imparia sunt. Post omnes adiecit ambo, quia utrumque dupliciter dicitur, & in eandem intelligentiam, nisi quod utraque, siue ambo, de duobus tantum, omne de pluribus dicitur, ut ipse testatur primo de cælo. omnes igitur & utrique interdum pares sunt, & impares numero, exempli gratia sint duodecim homines, qui terni constiterint, hos omnes uerè dixeris pares esse numero, & eosdem omnes impares. Nam simul & collectiue accepti, pares numero sunt, quia duodecim: separatim ut terni constiterint, omnes impares. ac eodem modo, sex si bifariā diuisi terni constiterint, utrique pares numero sunt simul accepti, separatim uerò utrique impares. Hæc autem dicta sunt ab aristotele, ut exemplo doceret uerbum omnes, duplicem & ambiguam intelligentiā habere, & quæ interdum in partes oppositas trahatur. Ratiocinationes litigiosas. Sophisticas & captiosas argumentationes. Vno modo. Distributiue, quod fieri non potest ut quisque suum quēque nominet. Aliter. Altero modo collectiue, ut omnes simul nostrum uel nostros dicant: quæ ratio parum aut nihil ad amicitiam ingenerandam facit. Præterea hoc incommodum. Docuit ex socratis rationibus non effici ut res omnes debeant esse communes. Iam explicare aggreditur incommoda quæ existerent ex rerum omnium communione. sed ut quilibet cuiuslibet. Ignotus ignoti. Ad hæc secunda uel aduersa fortuna utentem ciuem. Ut iuuari ab eo possit pater, aut ei subuenire debeat, cuiusque fortuna ut sua delectari, uel dolere. Quotus quisque numero sit. Siue sit unus

ex mille filiis, siue ex decem millibus, aut alio quouis numero. Incertum est enim.) Nemini exploratum est, an ex suo concubitu mulier conceperit: & si conceperit, an filius sit in lucem editus, ac seruatus & enutritus. A se quod primum est.) Affinitas potest contrahi cum aliquo, si quis ipse illius sororem ducat, exempli gratia. Quae prima & grauissima ratio est amicitiae per affinitatem inter, potest etiam, si frater germanus, aut patruelis ducat eandem. Proprie filium esse fratris.) Certa & explorata consanguinitate. Tradunt enim.) Exemplo & amantium docet posse filios communium uxorum, per notas aliquas a patribus, & sui similitudinem dignosci. Quod si fiat, horum filij a ceteris non habebuntur pro suis, nec sui uocabuntur. Garamantes enim hoc in loco designat Aristoteles, de quibus ea traditur a Geographis. Ut Pomponius Mela in eorum mentione, Nulli, inquit, certa uxor est, ex his qui tam confuso parentum coitu, passim incertique nascuntur: quos pro suis colant, formae similitudine agnoscunt. Vocat autem superioris Africam, partem Africae interioris, & a mari nostro remotiorem. ut enim mari regio quaeque proxima est, sic habetur infima: nam mare, infima & caua terrae superficie continetur, ac inferius est sicca & aperta terra, ut indicat aquarum decursus, quae natura deferuntur ad inferiora, & Aristoteles secundo Metereologicorum libro docet, magno uulgi philosophantium errore, qui non intelligunt mare, ut superius est superficie terrae, qua continetur, sic inferius oris maritimis, ac proinde remotioribus ab ipso regionibus, unde flumina naturali cursu delabuntur. Equa Pharsalica.) Pharsalus urbs est in Thessalia, & Pharsalici campi equis nobiles, unde Bucephalus Alexandri Magni equus, & equa illa fama hominum celebrata, quae foetus edebat genitoribus similes, ac propterea fortassis iustae nomen obtinuit, quod ea ratione suum cuique redderet, quod est proprium iustitiae. Iustis solutis.) Factis legitimis sacrificiis, aut consuetis ceremoniis. Ceteras consuetudines.) Ut amplexus & oscula. Et in nullo discrimine ponere.) Nihil interesse putare. Plato enim idcirco duntaxat coitus cognatarum euitandos esse dicebat, non quod nefas esset, patrem cum filia, fratrem cum sorore coire, sed quia ex tali coitu uehementissima uoluptas existit. Ceterum commodius est, ut agricolis.) in optime instituta Republica non placet Aristoteli opifices & mercatores, nec agricolas magistratibus

stratibus praefici, ut postea declarabit: nec his tribus hominum generibus imperia recte committi putat, quod ipsum Platoni quoque uidetur. Cum igitur hoc in loco agricolas dicit, eadem ratione intelligi uult ceteros etiam omnes qui semper debent esse subiecti. Quam custodibus.) Custodes uocat uerbo Platonico principes & magistratus: sic enim Socrates uocandos esse dicit, libro quinto de Republica, & sic fere semper in libris illis appellat. igitur commodius esset, inquit, ut filios communes haberent, qui semper debent esse subiecti, nec proprie sunt partes ciuitatis, ut agricolae, quam qui proprie ciues sunt, & magistratibus praesunt. Nam qui subiecti sunt, hos ciuitatis interest nec amicitiam habere, nec concordiam inter se, quod ex uxoribus & filiorum communione fit: sic enim minus uirum ac facultatis habebunt ad imperium directandum, minusque mutuae beneuolentiae occasione freti, rebus nouis studebunt, minusque in Rempublicam quicquam sinistri molientur, alij alijs diffidentes. Contrarium earum rerum.) Concordiae & amicitiae. Amicitiae opus esse.) Effectus ab amicitia proficiscens, ut Aristophane auctore, & amantium exemplo docet, de quo est apud Platonem in conuiuium, seu libro de amore, ubi Aristophanes talia de amore disserens inducitur. Hic igitur uel utrumque, uel alterum.) Quia fieri non potest, ut ex duobus fiat unum, nisi uel utrumque intereat, & tertium quiddam efficiatur, ut si ex mare & foemina efficeretur Androgynus, quod de Salmace & Hermaphrodito fabulantur: quemadmodum animal ex quatuor pereuntibus elementis generatur: uel certe alterum, ut in alterius naturam transeat, ut ex uino & aqua uinum fit, si minimum aquae commisceatur. Aquosa & diluta.) Tenuis & imbecilla, ut uinum, unde translatio sumpta est, si multum ei aquae infundatur, commisceaturque. Patri ut filiorum.) Quamuis enim necessitudo & amicitia communis quae solet esse ciuibus unius ciuitatis inter ipsos, non tollatur, tollitur tamen amicitia & pietas, qualis esse solet patris in filium, aut filij in patrem. sed nec filiorum translatio.) Nam pueros Platonem placebat in tertio de Republica, pro cuiusque indole in diuersos ordines transferri, custodum, aut uicissim agricolarum, uel opificum.

Caput III.

PROXIMVM est, ut de patrimoniis, quo-

ARISTOTELIS

modo statuere in optimo statu Reipublicæ conueniat, differamus, communia hæc esse, an secus oporteat. Quæ quæstio separatim haberi potest ab eis quæ de filiis & vxoribus sunt lege constituta: de iis dico quæ pertinent ad rem familiarem: num licet illa separatim habeantur, quæadmodum nunc omnibus habentur, bona tamen atque eorum usus sic esse cõmunia præstet, vt prædia separatim possideantur, fructus autem ad vtendum conferatur in commune, vt mos est quarundam gentium: vel ediuerso vt prædia communia sint, colanturque publicè, fructus autem ad priuatos usus distribuantur: qua ratione bona quibusdam barbaris communia esse feruntur: aut sic, vt tum agri, tum etiam fructus sint cõmunes. Igitur si diuersi sint qui colunt agros, alius fuerit faciliorque modus. Sin autem ipsi sibi colant, complures difficultates ex patrimoniis existant necesse est. Nam cum in fruendo & subeundis laboribus paria paribus non ferantur, qui minus fructus, & plus laboris capiunt, hos expostulare necesse est cum his qui fruuntur, & plura sibi vendicant, cum minus elaborent. Ad summam difficile est simul viuere, & quascunque res humanas habere cõmunes, sed maximè tales, vt indicant eorum societates, qui simul peregrinantur, quorum plerique magna ex parte dissident inter se vilibus & paruis rebus offensi. Præterea famulorum iis maximè offendimur, quibus maximè vtimur ad communia ministeria. Patrimoniorum igitur communio, has & alias huiusmodi difficultates affert. Modus verò quo nunc homines vtuntur,

patrimonia

POLITICORVM LIB. II. 36

tur, probis moribus & rectis legibus correctus, multo fuerit commodior habebit enim vtriusque rationis commoditatem, id est tum eius quæ possessiones facit communes, tum alterius quæ priuatas. quodammodo enim communes esse oportet, sed omnino priuatas. Nam partita curæ non dabunt occasiones inter se inculandi, quin potius ipsos augebunt, dum suis quisque rebus assiduam operam impendent, propter virtutem autem erunt ad vsum res amicorum, vt est in prouerbio, communes. Cuius viuendi rationis adubrata quædam species est in quibusdam ciuitatibus, vt appareat id non esse impossibile: & maximè in rectè institutis partim ita sit, partim fieri nõ magno negotio posset. Nam cum suum quisque priuatimque patrimonium habeat, tamen quædam tribuit amicis ad vsum, quibusdam vtitur vt communibus, vt mos est Lacedæmoniis, qui ferè alter alterius seruis, item equis & canibus, penè vt suis vtuntur, & viatico ad eundem modum, si quis in agris per regionem indigeat. Non est igitur dubium, quin fatius sit priuata esse patrimonia, vsu tamen fieri communia: sed qua ratione talia fiant, ad curam propriè officiumque pertinet legumlatoris. Præterea dici non potest quanti ad delectationem referat, proprium ac suum quicquam esse existimare. Nec enim sine causa erga se quisque habet amicitiam, quin potius hoc est naturale. nam licet amantem esse sui, iure vituperetur, id tamen non est seipsum amare, sed plus quàm oportet amare: quæadmodum esse pecuniarum amantem. nam talia quæque

philantia

omnes ferè amāt. Sed & amicis gratificari, & hospiti-
 bus, & aliis (quod efficitur, si bona sint priuata) iu-
 cundissimum est, quæ officia non contingunt iis qui
 ciuitatem nimis vnā faciunt: ad hæc duarum vir-
 tutum officia perspicuè tollunt: temperantiæ, qua
 parte de communicandis vxoribus sancitur, est enim
 honestum opus ab vxore aliena propter temperan-
 tiam abstinere: liberalitatis autem, qua de patrimo-
 niis, nec enim liberalis qui fuerit cognoscetur, nec
 fungetur vllō officio liberalitatis, cum officium li-
 beralitatis in vsu pecuniarum consistat. Hæc igitur
 sanctio speciem quādam probitatis humanitatisque
 præfert: libenter enim audientibus probatur conce-
 pta opinione, fore omnibus erga omnes mirificam
 quandam amicitiam, præsertim cum aliquis inuehi-
 tur in ea mala, quibus nostri temporis ciuitates la-
 borant, tanquam ex eo, quod bona non sint cōmu-
 nia, proficiscantur: lites dico, quas de cōtractibus ho-
 mines inferunt inter se, & falsorum testimoniorum
 iudicia, & locupletum adulationes. Quorum tamē
 malorum nullum ex eo quod bona non sint com-
 munita, sed ex hominum nequitia nascitur, cum vi-
 dere liceat eos quibus communia sunt patrimonia,
 multo magis inter ipsos dissidentes, quā qui bona
 possident priuatim. Sed idcirco paucos de commu-
 nitate dissidentes videmus, quoniam cum multis
 eos priuatim bona possidentibus conferimus. At
 æquum erat, non solum quot malis per bonorum
 communicationem priuarentur, sed etiam quot bo-
 nis, explicare: quanquam hæc viuendi ratio prorsus
 impos-

impossibilis esse videtur. Sed caput erroris Socrati
 fuisse existimandum est, quod rectum putauit po-
 fuisse, quod rectum nō est: quia tum domum, tum
 etiam ciuitatem vnā quodammodo, non tamen
 prorsus vnā esse oportet. Nam modo quodam au-
 gescente vnitāte, non erit ciuitas: alio erit quidem,
 sed cum non longè absit ab eo ne sit ciuitas, peior
 ciuitas erit: vt si quis ex concentu vocum æquali-
 tate, vel ex rythmo ingressum vnū faciat. Cæterum
 cum multitudo sit, eam, vt supra diximus, commu-
 nem atque vnā facere per disciplinam oportet.
 Quam disciplinam si quis inducere velit, per eam
 fore probam ciuitatem ratus, errat si talibus institu-
 tis ciuitatem dirigendā esse putat, & non potius mo-
 ribus & philosophia atque legibus: quæadmodum
 Lacedæmone, & in Creta legum conditor come-
 sationibus communia fecit patrimonia. Sed ne hoc
 ipsum ignorare oportet, magni interesse, longi tem-
 poris & multorum annorum memoriam replicare:
 in quibus si recta hæc & commoda essent, non la-
 tuissent. Cuncta enim ferè inuenta sunt, sed quædam
 in consuetudinem non inducta, quædam ab exper-
 tis repudiata: quod tunc magis intelligatur, si quis
 operibus talem Rempublicam constituendo, consi-
 deret. Non enim ciuitatem cōstituere valeat, nisi ea
 diuidat & per comesationes, curias, & tribus partia-
 tur. Itaque nihil aliud ex instituta lege, quā ne cu-
 stodes in colendis agris occupati sint, efficitur: quod
 nunc Lacedæmonii facere conantur. Cæterum for-
 ma totius Reipublicæ, quæ tandem futura esset iis,

officiū Legisla-
 toris

qui res omnes in commune possiderent, nec Socrates dixit, nec esset facile dictu. Atqui multitudo ciuitatis ferè in aliorum ciuium multitudine consistit, de quibus nihil est definitum, num agricolis etiam patrimonia debeant esse communia, an cuique propria, itemque uxores, & filii. Nam si eodem modo sint omnibus omnia communia, quod tandem erit inter hos & custodes discrimin? aut quod præmium est Rempublicam administrantibus propositum, quæ ratione ducti magistratus suscipiunt, nisi si quid tale quale Cretenses excogitent? Illi enim seruis cætera eadem permittentes, exercitamentis duntaxat uti, armæque habere vetant. Sin autem eodem modo, quod in aliis ciuitatibus hæc fuerint apud ipsos constituta, qui erit communis modus, cum in una ciuitate duas ciuitates esse necesse sit, & eas inter se subcontrarias? Custodes enim tanquam præsidium: agricolæ verò & artifices, & alios, tanquam ciues facit: quibus nec querimoniæ, nec lites, nec aliud quoduis malum aberit, ex iis quibus Socrates cæteras ciuitates conflictari dicit. Quanquam ille fore negat, ut multæ leges desiderentur propter disciplinam: quippe nec ædilitias, nec eas quæ pertinet ad annonam, nec huius generis, cæteras fore necessarias, cum tamen custodes duntaxat instruat disciplina. Ad hæc agricolæ qui tributa conferant, dominos possessionum facit: quos probabile est molestos & insolentes fore, multo etiam magis, quam quorundam ilotias, penestias, ac seruitutes. Cæterum hæc sint necne eodem modo necessaria, nihil nunc quidem est definitum, nec illa

illa quæ proximè sequuntur: quæ sit horum Reipublicæ ratio, quæ disciplina, quæ leges: quod non est inuentu facile, nec parui refert quales isti sint ad custodum societatem tuendam. Sed nec illud explicatur, si fiant agricolis uxores communes, bona verò priuatim possideantur, siue sint vtræque communia, quæ mulier rei domesticæ curam geret, quemadmodum rerum agrestium viri? Nec verò probari potest quod præcipitur, ut mulieres eisdem muneribus fungantur, quibus viri: sumpta à belluis similitudine, quæ tamen non sunt domesticæ rationis participes. Neque verò tuta est ratio, qua Socrates utitur mandandi magistratus: quippe cui eosdem semper magistratum gerere placet, unde seditiones etiam inter ignauissimos quosque, nedum inter animosos & bellicosos viros oriuntur: nam ex eius decreto semper imperium necessario penes eosdem fore, non est dubitale. Nec enim nunc horum, nunc illorum animis admistum est aurum munere dei, sed semper eisdem. In ipsa enim statim generatione aliis aurum, aliis argentum, iis verò qui artifices & agricolæ futuri sunt, as atque ferrum admistum fuisse tradit. Præterea cum tollat custodum felicitatem, tamen oportere tradit, ut legumlator felicem faciat totam ciuitatem. At fieri non potest ut beata sit ciuitas vniuersa, quin plerisque, aut omnibus partibus, aut quibusdam, felicitas adsit: non enim horum est esse felices, quorum esse pares numero: nam fieri potest ut par sit numerus vniuersus, cuius neutra pars sit par: quod in felicitate usu vnire non potest. At si custodes beati non

aurum, & argen-
tum

ARISTOTELIS

sunt, qui tandem felices erunt? nec enim artifices, & operariorum vulgus felices habentur. Itaque Respublica de qua Socrates disseruit, his & aliis non minoribus difficultatibus est impedita.

scholia in Cap. III.

PROXIMUM est ut de patrimonijs.) primum incommoda quæ ex uxorum & liberorum communione contrahuntur, exponit: deinde nihilo commodius esse docet ut bona sint communia, siue omnia, siue prædia duntaxat: non fructus, aut ediuerso: & uarias inde querelas & contentiones existere: itaque multo satius esse ut simpliciter priuata possideantur: sed quodammodo per usum scilicet ac liberalitatem possidentium fiant communia: hoc enim & uirtutem augere, & esse iucundum. Num licet illa separatim omnibus habeantur.) Quamuis uxores & filij separatim omnibus ordinibus habeantur, id est principibus ciuitatis & popularibus agricolisque, ut idem nunc suam quisque uxorem, suosque filios separatim habent. Fructus autem ad utendum conferantur in commune.) Ut prædia separatim a quibusdam possideantur, colanturque: fructus autem in commune conferantur, fieri potest in hunc modum, si agri fuerint ab initio ea conditione quibusdam distributi, ut quisque dimidiam partem aut amplius fructuum Reipublice pendat, unde magistratus, & milites, & pauperes, imbecillique alantur. Si diuersi sint, qui colunt agros.) Ut apud Lacedæmonios & Cretenses, quibus uicini rustici agros colebant, ilotes, & Perioeci nominati: erant enim ipsorum penes serui. Et maxime tales.) Quæ pertinent ad usum quotidianum. Quin potius ipsos augebunt.) Virtute ac diuitijs.

Adumbrata quedam species est.) Forma quædam non satis expressa cunctis bona communicandi. Est autem sumpta translatio a pictoribus, qui primis lineamentis ductis imaginem adumbrasse dicuntur, quod Græcè dicitur *ἡρώδης*. Quibusdam utitur ut communibus.) *ἡρώδης* *ἡρώδης*, sic enim legitur in codice uetusto. Nec enim sine causa.) Idcirco se quisque amat, ut se suaque maxime curet, & ipsis maxime delectetur, unde Plato in tertio de Republica: Curat, inquit, maxime quisque, quæ maxime diligit: maxime autem diligit eum, cui conferre eadem, quæ sibi putat. Nam talia quæque.) Bona tum insita, tum etiam

externa

POLITICORVM LIB. II. 39

externa. Nec enim liberalis qui fuerit cognoscetur.) poterit, inquit, animo & uoluntate liberalis esse, non tamen dignoscetur. nam uirtutes operibus indicantur. Ethicorum decimo. Necesse perfecte liberalis, quoniam uirtutis perfectio in uoluntate, simul atque opere consistit. ut ipse docet ibidem Ethicorum decimo. Ex concentu uocum æqualitatem.) Si cantum ex diuersis uocibus musica ratione temperatum redigat in unam uocum omnium æqualitatem, ac eodem modo saltationem numerosam in simplicem unum ingressum reuocet. Comestationibus communia fecit.) Comestationes uocabantur quotidianæ coenæ, ad quas ciues gregatim certo numero per uaria loca conueniebant: de quibus multa fiet in his libris mentio. Cuncta sint inuenta.) Excogitata & tradita. Operibus constituendo consideret.) Si quis non solum leges huiusmodi consideret, sed ipsam totam Rempublicam sic mente fabricet, quasi re uera constitueret, atque eodem modo cuncta dispiciat: non enim poterit huiusmodi Rempublicam cogitatione constituere, quin opera & ciuitates in partes diuersas diuidat, ut in comestationes, quia non cuncti simul ad comestandum conueniebant, sed *quinidemi*, aut alio certo numero, & in curias, aut tribus. In aliorum ciuium multitudine.) Opificum & agricolarum, qui diuersi sunt a custodibus seu magistratibus: nunc enim ciues uocat, quicumque ciuitate continentur, siue possint, siue non possint magistratibus præesse. Aut qua ratione ducti.) *τὴν πόλιν*, sic enim emendatè legitur in codicibus antiquis, non *πολιτείας*. Custodes tanquam præsidium facit.) Hoc non sic accipiendum est, quasi Plato custodes uocet eos qui militari duntaxat officio ad urbem armis tuendam funguntur, quoniam idem aperte in libris tertio & quinto de Republica. se custodes principes & rectores ciuitatis appellare profiteatur: propterea scilicet, quod tum armis, tum consilio ciuitatem tueantur, ut ciues nolint, hostes malum moliri nequeant. sed hoc dicit Aristoteles sic Rempublicam à Socrate constitui, ac si urbs & ciuitas quædam externo præsidio teneretur, cuius præsidij præfectorumque uoluntate cuncta gererentur, ut custodes in Platonis Republica tanquam præsidium positum esse uideantur, ceteri tanquam ciues, quorum opibus præsidium alatur per mutuum odium, quod solet inter oppidanos, & præsidium impositum existere. Quorundam ilotias, penesthas, ac seruitutes.) Rustici qui agros Lacedæmonijs colebant, ilotes dicebantur, ut *penestha*, qui

k iii

ARISTOTELIS

Thessalis, & alij id genus, alijs seruitutis nominibus apud alios nominabantur, ut ipse postea commemorabit. sine ne eodem modo necessaria.) Vtrum hac incommoda perinde ac superiora necessario ex ista lege consequatur. Quales isti sint.) Quomodo affecti & animati sint ceteri ciues, ut in officio & custodum societate contineantur. Sumpta à belluis similitudine.) Vt ex cambus pecuarijs. Plato inquit non solum mares, sed etiam fœminæ contra lupos, & ceteras maleficas feras in pugnam procedunt: sic non uiri tantum, sed etiam mulieres in bellum prodire debent. quæ ratio idcirco infirma est, quoniam in belluas ratio rei familiaris non cadit: nec bestia hac facultate funguntur, ut homines. Quæ diuersitas facit, ut mulieres custodiæ domesticarum rerum addictæ domi sese debeant continere, non autem belluæ. Admissum est aurum.) Plato in tertio de Repub. Socratem inducit, qui per fabulam & similitudinē quendam homines à deo sic genitos esse tradit, ut qui apti futuri essent ad imperandum, ijs aurum admisceret: qui uero his futuri essent auxilio, eis argentum: es autem & ferrum futuris agricolis & opificibus: quod ad ingenium potissimum & uirtutes naturales referendum est. quæ ratione effici dicit Aristoteles, ut iisdem semper per Platonem imperium tenere debeant, quibus scilicet aurum est à prima generatione insitum. Nec enim aurea illa natura mutatur, ex alijsque in alios transit. Cum tollat custodum felicitatem.) Cum eam conditionem custodibus tribuat, in qua non possunt esse felices. Non enim horum est esse felices, quorum esse paves numero.) Non est eadem ratio felicitatis, quæ numeri par. Par numerus ut definit Euclides ele. 7. est numerus qui bifariam diuiditur, id est in duas partes æquales. fieri er- po potest ut totus numerus sit par, cuius nulla pars sit par: ut numerus duodecim, si in quatuor æquas partes, quæ ternis hominibus exempli gratia constent, diuidatur, quum partium in quas diuisus est nulla sit par, totus tamen numerus par est, quod in ciuitate non accidit: non enim omnis ciuitas felix esse potest, quin ex partibus, in quas diuisa est, aliqua felix habeatur.

Caput IIII.

CAETERVM quia ferè in legibus quæ postea fuerunt conscriptæ, similiter sese res habet, satius fuerit

POLITICORVM LIB. II. 40

fuerit de Republica, quæ hic traditur, pauca differere: quoniam in Republica Socrates de paucis omnino, hoc est de vxorum & filiorum, & patrimonio- rum communitate, deque ordine Reipublicæ disputauit. Nam incolentium multitudinē in duas partes distribuit, quarum altera est agricolarum, altera eorum qui bellum propulsant: ex his autem tertia consultorum existit, & quorū arbitrio Respublica gubernatur. Veruntamen agricolæ & artifices nullo an aliquo imperio fungi debeant, tenere arma, & simul bellum gerere, an secus, nihil Socrates definiuit: mulieres tamen ei bellum gerere, & eadem quæ custodes disciplina institutas esse placet. Cæterum disputationē extrinsecus allatis sermonibus repleuit, & qualis esse debeat custodum disciplina, commemorauit: opus autem de legibus, maxima ex parte leges sunt. De Republica pauca disputauit: quam dum vellet communiorem ciuitatibus facere, paulatim in alteram Rempublicam vertit. Nam excepta vxorum & bonorum communione, cætera eadem utrique Reipublicæ tribuit: quum eandem disciplinam esse censeat, & operum necessariorum vacationem: eodemque modo de comestationibus decernit, nisi quod in hac oportere ait, ut sint etiam mulierum comestationes, & illam quidē mille hominum arma tenentium, hanc uero quinque millium. Itaque omnes Socratis sermones nimis elaborati sunt & compti, & qui tum rerum nouarum, tum inquirendi studium præ se ferant: sed difficile fortassis est, re- & omnia præstare. Nam multitudinem quantam

has partes
reipub. /

ARISTOTELIS

modo memorauimus, quis nō videat Babyloniam, vel immēsam aliam regionē desiderare, vnde quinque millia ociosorum virorū, & alia præterea multis partibus maior mulierum seruorumque turba ali possit. Sic igitur optare ac ponere oportet, vt tamen nihil ponatur impossibile. Duo legumlatori in legibus cōdendis spectanda esse tradit, regionem, & homines: at nihilo secius addere oportuit, vt rationem vicinorum locorum habeat, si ciuitati vita est agenda ciuilis. nec enim solum armis vti necesse est, quæ vsui sint in suis finibus, sed quæ ad externa loca possint accommodari. quod si quis talem vitā nec singulorum priuatum, nec publicæ ciuitatis probet, tamen nihilominus hostibus oportet non solum cum fines inuadunt, sed etiam cum abierint, esse formidabiles. Quod verò pertinet ad patrimoniorum magnitudinem, videndum est ne satius fuisset aliter, hoc est apertius definire. Nam oportere ait tantum suppetere patrimonii vt temperatè viuatur, quod perinde est ac si quis dicat, vt bene viuatur: hoc enim est magis vniuersale. præterea fieri potest, vt temperatè quidem, calamitosè tamen viuatur. At commodius definisset, si temperatè & liberaliter dixisset: quorum hoc per se delitiosa, illud laboriosa vitæ comes est. Nam ex habitibus hæ duntaxat virtutes in vsu pecuniarum versantur: quoniam mansuetè exempli gratia, vel fortiter vti pecuniis non licet: temperanter & liberaliter licet: ac proinde vsus in pecuniis ipsis versari necesse est. sed & illud est absurdum, æquationē bonorū inducere, & de ciuium multi-

nota
lexes asperitas

POLITICORVM LIB. II.

41

multitudine nihil constituere, sed indeterminatam relinquere filiorum procreationem, quasi quocunque numero generentur: tamen per mulierum sterilitatem multitudo sit ad equalitatem reditura, propterea quod in ciuitatibus id nunc vsu venire videatur. Atqui res non perinde adamussim sese habere potest in illa, & in his quibus nunc vtimur ciuitatibus. Nūc enim nemo idcirco egenus est, quod bona in quocunque partes diuidantur: tunc autem bonis indiuisis, qui extra ordinem ac numerum existerent, siue plures, siue pauciores, hi vt nihil haberent, necesse esset: itaque de filiorum procreatione magis etiam quàm de bonis constitui oportere non temerè dicas, ne filiorum multitudo certum numerum excedat. Quam multitudinē si quis ponat spectata fortuna, si forte accidat eorum qui geniti fuerint aliquos mittere, & hoc habita mulierum sterilitatis ratione, vt in aliis ciuitatibus permittat: necesse fuerit hoc causam esse ciuibz paupertate laborandi, quæ paupertas seditiones & maleficia parit. Phidon Corinthius legumlator vetustissimus, vt domus æquales permanerent, oportere censuit, atque item ciuium multitudo, quāuis ab initio cuncti fuerint patrimonia inæqualia magnitudine sortiti: cuius contrarium in his legibus habetur. Cæterum de his quomodo nobis commodius statui posse videatur, postea differemus. Illud quoque quod magistratus attingit, in his legibus est omissum, quomodo qui magistratibus præesse debent, subiectis erunt præstantiores. Nam vt ex alia lana stamen quàm trama

conficitur: sic, inquit, qui tenent imperium, subiectis comparati sese habeant oportet. Cæterum cum totum patrimonium ad quintuplum augescere sinat, quid tandem est causæ, cur hoc in agris quadam tenuis fieri non permittat? Videndum est etiam ne non satis commodè ad rei familiaris administrationem domorum areæ diuidantur: nam binas areas singulis in partitione distribuit. at difficile est duas domos inhabitare. Præterea vniuersa Reipublicæ ratio, nec status popularis esse videtur, nec paucorum potentia, sed horum media forma, quam Rempublicam appellant, cum ex iis qui arma tenent, constituatur. Si hanc igitur Reipublicæ formam velut ciuitatibus omnium communissimam constituit, rectè fortasse dixit: si autem ut optimam post primam, non rectè statuit. Nam fortasse Laconicā iustiorē laudem ferat, vel si qua est alia, quæ magis ad statum optimatum accedat. Quidam igitur sic optimam Reipublicæ formā fore confirmant, si fuerit ex omnibus formis temperata. Quapropter Lacedæmoniorū Rempublicam laudibus efferunt: hanc enim nonnulli ex paucorum potētia, & vnius imperio, & statu populari constare tradunt. Nam regium imperium vnius esse principatum, Senatorum autem paucorum potentiam: statum verò popularem in Ephoris consistere, propterea quod Ephori ex populo deligantur. alii verò cum Ephorum imperium tyrannidem esse confirmant, statum popularem in comesationibus, & reliqua vita quotidiana cōstituunt. Sed in his legibus oportere traditum est, ut optima Respub.

ex

respublica
la redemoniorū

ephorū

ex populari forma atque tyrannide constet: qui duo status aut nō sunt Respub. aut sunt ex omnibus deterrimæ. Ut melius præcipiant ii quibus ex pluribus temperari placet: potior est enim ex pluribus conflata Respublica. Præterea Socratis Respublica nihil quod vnius principatum attingat, habere videtur, sed cuncta ad paucorum potentiam & statum popularem pertinentia: ita tamen ut in paucorum potentiam magis inclinare videatur: quod ratio ipsa mandandi magistratus declarat. Nam licet hoc sit vtrique statui cōmune, ut ex suffragio delectis sorte deligantur: tamen ut locupletiores necessario in concione deliberent, & in creandis magistratibus suffragium ferant, aut alio publico munere fungantur: alii sint ab hac necessitate liberi, hoc ad paucorum pertinet potentiam: & item conari, ut qui magistratibus præesse debent, horum pars maior sit ex numero locupletum, & maximi quique magistratus primi census locupletibus mādētur. Sed & consilii delectum paucorum potentia conuenienter facit. Cuncti enim necessario deligunt, sed ex primo censu, deinde rursus totidem ex secunda classe, tum ex tertia: nisi quod nō omnes tertiæ & quartæ classis necessario suffragiū ferunt. Porro ex quarta classe deligere iis solum necesse est ex quatuor qui primæ sunt, & secundæ classis: deinde ex his parem numerum ex singulis classibus deligendum esse præcipit. Itaque plures & potiores ex maximis censibus erunt, propterea quod nonnulli populares non deligunt, quia deligere non coguntur. Non igitur oportet

ii

completes

Classes sex
Nulli lege in
vino lib. 1.

tere vt huiusmodi Respublica ex populari statu, & vnus imperio consistat, tum ex his palam fit, tum ex eis quæ postea dicentur, cū res poscet, vt de huiusmodi Reipublicæ differamus. In creandis verò magistratibus, ex delectis delegi, periculosum est. Nam siqui mediocri numero cōspirare velint, semper delectus pro ipsorum voluntate fiet. quæ igitur pertinent ad Rempublicam, de qua est in libro legum, ad hunc modum sese habent.

scholia in Caput IIII.

GAETERVM quia ferè in legibus.) Plato post opus de Republica libros de legibus conscripsit, in quorum quinto alteram Reipublicæ formā diuersam ab ea quam tradiderat in libris de Repub. tradit. & secundam Rempub. appellat, in quam deinceps Aristoteles differit, ut hætenus in illam, quam uocat primam, de qua est in libris de Republica: & inter primam & secundam nihil propemodum interesse docet, præter uxorum, filiorum, & patrimoniorum communionem quæ in prima non item in secunda sancitur. Et illud quod in prima Repub. mille homines esse placet qui arma teneant ad urbis custodiam, in secunda quinque millia & quadraginta, quam multitudinem otiosorum virorum adiunctis seruis & mulieribus nimiam dicit Aristoteles. item in legibus condendis non solum hominum, id est oppidanorum & regionis, sed etiam uicinorum habendam esse rationem dicit: nec ualde inuerialiter præcipiendum, nec unius uirtutis, aut unius partis felicitatis legumlatore habendam esse rationem, sed omnium. De Repub. quæ hic traditur.) in libris de legibus. Quoniam in Republica.) in libris de Repub. Nam incolentium.) Hic est quasi epilogus eorum quæ in prima Repub. traduntur, usque ad illa uerba. Opus autē de legibus maxima ea parte leges sunt.) Opus de legibus maxima ex parte consumitur in tradendis legibus. Cōmunio facere ciuitatibus.) Quæ plures ciuitates uti possunt. Nam ut ipse docebit, quædam sunt formæ Reipub. quæ non conueniunt multis ciuitatibus, nec cadere nisi in paucissimos possunt. Vertit in alteram Rempublicam.) id est secundam

dami Rempublicam simillimam primæ, siue eandem facit. Operum necessariorum uacationem.) Vt qui Rempub. tuerentur & administrat, ij nec agros colant, nec similibus operibus, quæ ad usus uitæ necessarios pertinent, fungantur. Hanc uerò quinque millium.) In secunda Repub. Platoni ciuitatē ex quinque millibus & quadraginta qui eam tueantur & moderentur, constare placet: in quo numero mysticum quendam sensum secutus esse uidetur: sed Aristoteles quadraginta ut parū excessum, causa breuitatis omittit. Omnes Socratis sermones.) Omnia Platonis scripta, in quibus Socrates inducitur. Plato enim ornatus, & orationis elegantiæ tam studiosus fuisse traditur, ut scripta sua peccinare diceretur: qui cum in ceteris libris Socratem nominatim inducat, tamen in libris de legibus ipsum nō Socratem, sed hospitē Atheniensem uocat, ut apertè hoc in loco Aristoteles interpretatur. Quis non uideat Babyloniam.) Babylonia regio est latissime patens bonam partem Mesopotamiæ & Assyriæ cōplectens, cuius & Chaldaicarum gentium caput fuit Babylon, urbs miræ magnitudinis. Optare ac ponere.) Is optare ac ponere dicitur, qui quod maximè uellet, id uerū esse statuit. Si quis talem uitam.) Si quis uitam ciuilem nec in singulis priuatim probet, nec publicè in ciuitate. sed etiam cum abierint.) Vt si hostes iniuriam agros uastando, aut incursionibus insectando, ac prædæ agendo per occasionem intulerint, metuāt tamen, ne postea illis iniurias persequentibus pœnas luant. Si temperanter & liberaliter dixisset.) Si oportere dixisset, ut tantum adesset patrimonij, quantum satis esset ad temperatè & liberaliter uiuendum. Hoc per se.) Liberaliter uiuere consequitur uitam delitiosam, ut temperanter laboriosam: nam qui uiuit in laboribus, tēperatè uiuere cogitur. Ac proinde usque.) Quemadmodum ex habitibus duæ illæ uirtutes uersantur in pecunijs, sic item ipsarum actiones: nam uirtus est habitus electiuus, Ethicorū secūdo: & quo pertinet habitus, huc quoque actio & usus eiusdē pertinere ac referri debet. sed & illud est absurdum, æquationem bonorum.) Plato in libro quinto de legibus non sic æquat patrimonium, ut nullus ciuis plus altero possideat. Nam quatuor classes pro censuum discrimine facit, tamen in prima ciuitatis institutione, & agrorum atq; opum partitione, pares sortes ciuibus omnibus tribui iubet, quam Aristoteles bonorum æquationem uocat: deinde permittit ut ea fors in du-

plum, triplum, & quadruplum augeatur: qui gradus censuum discrimina classesque faciunt, sed & illud sciendum esse dicit, ne quis aut minus possideat prima illa sorte, aut plus quadruplo: quæ alia ratio est æquandi patrimonii, quæ omnia certis terminis contineri placet. Tunc autem bonis indiuvisis.) Nam & illud Socrati placebat, ut ne bona singulorum ciuium in filios distribuerentur, sed pater omnia relinqueret uni filio, quem magis probaret, uel amaret: quo fieri necessum esse ait, ut qui extra numerum definitum quinque millium nascerentur, inopia laborarent: itaque numerum etiam procreandorum filiorum prescribere oportuit: nec id fortuna committere, si forte accidat ut ex generatis tot intereant, ut multitudo ciuium sic ad numerum æqualem primo redeat: nec putare quarundam mulierum sterilitate posse aliarum fecunditatem compensari, & sic quoque numeri æqualitatem reddituram. Cuius contrarium.) Nam Phidoni sic patrimonii æquari placebat, ut etiam si in prima ciuitatis institutione homines cum patimonijs inæqualibus conuenirent, hæc tamen æquanda essent, ne plus altero alter possideret. Plato cum sortes & prima patrimonii paria esse uelit, tamen ut in quadruplum usque augeantur, & habeantur inæqualia permittit. Sic se habeant.) ut qui tenent imperium, quasi trama quæ fit ex meliore lana, subiecti quasi stamen sint. Ad quintuplum augecere.) Mirum est Aristotelem ad quintuplum dicere, cū in libro quinto de legibus Plato ad quadruplum dicat: nisi forte quod suspicor uitio librarij factum est, ut in Aristotelicis exemplaribus $\pi\epsilon\pi\tau\alpha\lambda\alpha\sigma\iota\varsigma$ scriptum sit, pro $\tau\epsilon\tau\alpha\pi\lambda\alpha\sigma\iota\varsigma$, quintuplum pro quadruplo. Domorum area.) Area domus est stacium terræ, solumue, in quo domus ædificatur. Rempublicam appellant.) Communi uocabulo quasi proprio.

Constat enim ex ijs qui arma tenent.) Quibus & principes & populi continentur, quorum utrisque magistratus communicatur: quæ res facit Rempublicam communi uocabulo nominatam, si publica commoditas sit, quasi finis proposita. Ciuitatibus omnium communissimam.) Quæ omnium rerum publicarum maximè sit ciuitatibus communis, id est possit pluribus ciuitatibus conuenire. Vel si quæ est alia.) Quasi dicat, quælibet Respub. optimatum melior esset, quàm hæc Respubli. Platonis. Nam status optimatum ut regno postponitur, sic toto genere Reipub. communi uocabulo nominatæ præfertur, ut ipse libro tertio docet.

cet. Nam regum imperium.) Respub. Lacedæmoniorum binos reges perpetuos habebat, quinos Ephoros, qui magistratus erat annuus & ex omni populo, ac ideo sepe ex plebe deligebatur, licebatque a Regibus ad Ephoros pronocare. Nam licet hoc sit.) Hæc erat communis ratio deligendi magistratus apud Platonem, ut aliquot certo numero deligerentur suffragio: deinde ad pauciores idem sortibus redigerentur, quorum alterum ut suffragio deligantur, pertinet ad paucorum potentiam: pauci enim erant, & hi magna ex parte ex locupletibus qui suffragio delecti Rempub. gerere debebant, quod uero delectus ad sortes deducatur, populare est, ut ipse postea declarabit. Ut locupletiores necessario.) Paucorum potentia, quæ græcè dicitur $\ὀλιγαρχία$, est Respublica ubi pauci diuites suo arbitratu Rempub. moderantur, de qua multa differit libro quarto, ubi commenta quedam & fraudes commemorantur, quibus diuites popularium animos ad confirmandam suam potentiam eludunt: quarum fraudum & technarum una est, ut magnis pœnis necessitatem diuitibus, ut consultationibus ac magistratum creationibus, & ceteris publicis muneribus intersint, imponant: pauperibus summam libertatem, & publicorum munerum uacationem, si uelint, concedant: hæc enim ratione fit ut pauci diuites Rempub. non inuitis pauperibus gerant: quod cum fieri in hac Republica lege sancitur, declarat ipsam ad paucorum potentiam inclinare. Consilij quoque delectum.) Consultorum, siue senatorum deligendorum: hæc erat ratio in secunda Platonis Repub. ut quotannis trecenti sexaginta ex omnibus classibus quæ quatuor erant, deligerentur: ex unaquaque nonaginta, in hunc modum, ut primum ex primi census classe nonaginta omnium cuiusque classis suffragio deligerentur, pœna constituta, si quis suffragium non tulisset: deinde totidem ex secunda eodem modo: tum ex tertia classe item nonaginta, sed ita ut in hoc tertio delectu liberum esset ijs qui essent ex ultima classe suffragium ferre uellent, an secus: postremo ut ex quarta classe item nonaginta deligerentur, sed ita ut ex prima classe & secunda omnes suffragium necessario ferrent: ex tertia uero & quarta qui uellent, tum hi trecenti sexaginta eodem modo per suffragia ex singulis classibus ad dimidium, hoc est ad centum octoginta, & hi postremo sortibus ad nonaginta senatores seu consultores redigerentur. hæc ex sexto libro de legibus, quæ Aristoteles hoc in loco

ephoros

brenius & obscurius commemorat. Nisi quod non omnes tertia & quarta classis.) Nam in delectu ex tertia classe faciēdo non omnes ex tertia & quarta classe liberi erāt. ut in delectu ex quarta, sed ij solum, qui erant quarta. Iis solum necesse est ex quatuor.) In emendationibus scilicet exemplaribus τῆς α' & β' legitur, nō τῆς γ' & δ'. ex quatuor igitur classibus prima & secūda necessario suffragium in quarto delectu ferebant: tertij uerō & quarti si nollent, nulla pœna ferre cogebantur. Deinde ex his parem numerum.) Ex singulis classibus in secundo delectu, ex trecentis scilicet sexaginta, parem numerum ex singulis, id est quadragenos quinos ex singulis, ut in centū octoginta, deinde sortibus in nonaginta redigantur. Itaque plures.) si scilicet quorum suffragio & uoluntate senatus siue consilium deligitur: quæ suffragatio & delectio magna pars Reipub. administrationis esset, cum fieret singulis annis, hunc enim magistratum annuum, non perpetuum esse placebat.

Caput V.

SUNT alia Respublicę partim ab indoctis hominibus, partim à philosophis & viris ciuilibus cōstitutæ, quæ omnes propius his duabus ad eas quibus nunc homines utuntur, accedunt. Nemo enim alius per studium rerum nouarum communitatem filiorum & vxorum, nec mulierum comesationes induxit, sed à rebus necessariis potius exordiuntur. Quibusdam enim totius negotii caput esse uidetur, ut rectè de patrimoniis statuatur, de his enim seditiones cūctis existere: itaque Phaleas Chalcedonius hoc primus induxit, qui ciuium patrimonia æqualia esse oportere tradidit, quod in ipsa statim ciuitatis constitutione non putat esse factu difficile. constituta igitur ciuitate maius esse negotium, posse tamen celerrimè ad æqualitatem hac ratione reuocari, ut diuites dotes præbeant, nec accipiant: pauperes è di-

è diuerso. Cæterū Platoni dum leges scriberet, bona quadā tenus augeri permitti placuit, plus tamen minimi patrimonii quintuplo quenquam ciuem, ut suprà memorauimus, possidere vetat. Cæterum qui leges huiusmodi ferunt iis, quod nunc ignoratur, cognitum esse debet, qui patrimoniorum magnitudinem constituit, huic filiorum numero terminū esse præscribendum. Nam si filiorum numerus patrimonii magnitudinem excedat, legem dissolui necesse est. & illud præterea malum cōsequetur, quod multi fiēt ex diuitibus egeni. quod hominum genus difficile factu est, non esse rerum nouarum studiosum. Aequationem igitur bonorum vim quādam ad societatem ciuilem habere, veterū etiam quibusdam cognitum fuisse uidetur. ut Solon lege fanciuit, & apud alios lex est, quæ agri quantum cuique libeat, possideri vetat. Et pari ratione patrimonia vēdi legibus prohibētur, ut apud Locros lege cautum est, ne cui sua bona vendere liceat, nisi docuerit sese in manifestam calamitatem incidisse, utq; vetera patrimonia salua retineātur. Cuius legis neglectus Leuade Rempublicam nimis popularem effecit, cum iam à definitis censibus magistratus obire non daretur. Cæterum fieri potest ut patrimonia sint paria, hæc tamen vel tam abundè suppetant, ut delitiosè viuatur: vel tam parcè, ut sordida vita sit, ac illiberalis. Itaque non satis est à legumlatore æquari patrimonia, nisi etiam ad mediū spectetur. Sed nec patrimonia ad mediocritatem redigere prodest, nisi cupiditatibus magis etiam quàm patrimoniis modus

ARISTOTELIS

imponatur. quod fieri non potest, nisi ciues disciplina legum quantū satis sit, erudiantur. Sed dicat fortasse Phaleas hæc à se fuisse tradita, qui duarum rerum fortunarum, & disciplinæ æqualitatem ciuitatibus adesse oportere censeat. At ea disciplina quænam sit, explicare oportuit: nec prodest vnā & eandem esse disciplinam. Fieri enim potest vt sit vna & eadem, sed huiusmodi, vt homines ex ea fiant ad sibi vel pecuniarum vel honoris, vel vtriusque plus iusto vendicandum procliues. Præterea seditiones non modo propter fortunarum, sed etiam propter honorum inæqualitatem existunt, sed diuersa vtrobi- que ratione. Vulgus enim de bonorum inæqualitate: qui verò aliqua virtute seu facultate præstant, ii de honoribus dissident, si pares tribuantur. vnde illud,

Improbis atque probis pariter donatur honore. Neque verò solum propter res necessarias ad iniuriam inferendam homines impelluntur, quorum medicinam esse putat in bonorū æquatione, scilicet ne frigore & fame furari cogantur: sed etiam vt potiantur voluptatibus, nec concupiscant. Nam si cupiditas vltra res necessarias procedit, iniuriam inferunt, vt ei cupiditati medeantur. Nec solum medendi gratia ad iniuriam impelluntur, sed etiam si cupiant, vt voluptatibus dolore carentibus potiantur. Quæ igitur erit horum trium medicina? nempe illis primis tenue patrimonium, ac vt in opere sint occupati: secundis temperantia: terriam verò medicinam, si quis velit per se solus frui voluptate,

non

POLITICORVM LIB. II. 46

non aliunde petat, quàm à philosophia. Nam cæteræ tales voluptates cum à philosophia discesse- ris, sine hominibus non contingunt. Cæterum ma- ximæ iniuriæ non rerum necessariarum causa, sed propter immodicas cupiditates inferuntur: vt ty- rannides occupantur non frigoris effugiendi gra- tia. quo fit vt magni honores discernantur, non si quis furem occidat, sed si tyrannum de medio tol- lat. Itaque Reipublicæ ratio quam Phaleas insti- tuit, ad paruas duntaxat iniurias repellendas est ac- commodata. Præterea hoc agit magna ex par- te, vt instituta tradat, quibus inter se ciues rectè se- se in ciuili societate gerant, cum tamen idem in vi- cinos & externos omnes præstare cōueniat. Itaque Rempublicam sic institutam esse oportet, vt vires habeat, & belli gerendi facultatem, de qua ille nihil præcepit. Eadem est pecuniarum ratio, quæ non so- lum ad vsus ciuiles, sed etiā ad externa pericula sup- petere debent. igitur nec tam magnæ debet esse di- uitia, vt à vicinis & potentioribus appetantur, pos- sessores verò nequeāt inuadentes repellere: nec tam exigua, vt ad bellum etiam si ab æqualibus nume- ro & similibus inferatur, propulsandum non suffi- ciant. Ille igitur nihil definiuit, cum tamen ignora- re non oporteat quantas diuitias ciuitatibus adesse conueniat quarum fortassis hæc fuerit optima fini- tio, ne potērioribus vtile sit bellum ciuitati propter eius nimias opes inferre, sed ita vt etiam si non tan- topere diuitiis afflueret, bellum tamē esset inferen- dum. Quemadmodum Eubolus Authophradatem

*voluptas
unde petenda*

Atarnêa oppidum obsidione cingere molientem, tempus & sumptus quibus opus esset ad oppidum recipiendū considerare iussit: quippe intellecturū se minore præmio adduci posse, vt Atarnêa relinqueret. quibus verbis effecit, vt Autophradates facta secum æstimatione, obsidione desisteret. Esse igitur ciuibus equalia patrimonia, non nihil ad tollendas occasiones intestinæ seditionis conducit: hoc tamen nullam propè dixerim facultatem habent, qua magnopere possit seditionibus occurrere. Nam qui virtute præstant, iniquo animo sibi indigniores æquari patenterentur: quamobrem saepe conspirare, & seditiones commouere notantur. Ad hæc hominum improbitas insatiabilis est. & qui primum binis obolis réque tenui contenti fore videbātur: cum hoc iam factum fuerit hæreditarium, semper plura desiderant, infinita quadā & inexplibili appetentia sollicitati: cum natura cupiditatis, in qua explēda vita vulgi est occupata, nullis finibus cōtineatur. Principium igitur & quasi caput huiusmodi negotii est nō tam æquatio bonorum, quā prouisio vt probi natura sic afficiantur, vt plus iusto sibi vendicare nolint: improbi, vt nequeant. Quod ita demum fiet, si prauis sint quidem inferiores, iniuria tamen non afficiantur. quanquam nec de bonorum quidem æquatione rectè Phaleas cōstituit: qui cum seruis etiam & pecore, numisque, & magno supellestilis instrumento diuitiæ constent, ipsæ tamen agrorum duntaxat possessiones æquandas esse censuit: vel omnia igitur æquanda, & in mediocrem ordinem redigenda sunt, vel

vel cuncta missa facienda. Videtur autē ex ipsa condendarum legum ratione exiguam ciuitatem cōstitueret: siquidem artifices publici esse, nec ad ciuitatis complementum pertinere debēt. At si publicos esse oportet, qui in publicis operibus elaborāt, Epidamnus imitandus: atque ratio tenenda est quam olim Athenis Diaphantes instituit, ac Phaleas quidem Respublica rectè an secus instituta fuerit, ex his ferè existimare licet.

scholia in Caput V.

SUNT & alia Respublica. Postquā in utranque Platonis Rempublica differuit, alias aggreditur, sed eam primum, quam Phaleas instituit, siue tradidit: cui placuit in primis ut paria essent ciuium patrimonia: nec tamen de numero procreandorum filiorum quicquam statuit. qui si plures fuerint quā pro ratione patrimoniorum, fore ait Aristoteles ut lex dissoluatur, utpote iniqua: & multi fiant ex diuitibus pauperes. Quod genus hominum rebus nonis ac seditionibus studere solet: & parum esse æquari patrimonia, nisi mediocritas etiam patrimoniorum constituatur: nec hoc satis esse, nisi cupiditatibus modus per disciplinam & legem imponatur. Quæ omnia cum adsint, fieri tamen posse ut ex honorum inæqualitate seditiones existant. quibus malis à Phaleas non est prouisum, qui leges etiam tradit, quibus parua iniuriæ, nō quibus magna repellantur: & quæ pertinent ad mutuā ciuium inter ipsos consuetudinem, non habita vicinorum, nec externorum ratione: nec criminum opibus statuit, quas optimè hoc termino finiri ait Aristoteles, si non tam longè processerint, ut eis inuitati potentiores bellum inferant: seditiones autem non tam æquatione bonorum tolli dicit, quā ea prouisione, ut qui natura sunt ad uirtutem propensi, sic instituātur, ne plus iusto concupiscant: improbis autem facultas aliena inuadendi tollatur. His duabus.) A Platone traditis. Phaleas Chalcedonius. Ex urbe Chalcedone, quæ est in Bithynia contra Bizantium. Multi fiant ex diuitibus egeni. Quæ ratione fieri dictum est suprà in Platonis secunda Repub. Nam ex patre locuplete si multi oriantur filij, uno excepto ad

quem totum patrimonium peruenerit, reliquos ex diuitibus parētib; & locuplere familia pauperes fieri necesse est. Vt solon lege sancit. Non ut paria essent patrimonia, sed ut certo fine patrimonia continerentur. Quatuor enim classes ex censibus constituisse à Plutarcho traditur. Quarum prima esset quingentorum medimnorum cēsus. Erat autem medimnus mensura rerum siccarum, ut frumenti, quæ senos modios Romanos capiebat, ut uiri docti & diligentes rationem inierunt.

Vt apud Locros. Locri gens est Aetolis proxima Plinio, & item altera, quæ olim Leleges dicebatur, & tertia ad fretum Syculum in Italia. Leucade Rempub. Leucas oppidum est in Leucadia peninsula Epiri, ubi cum contra legem uetera patrimonia uenderentur, & sic diuisa ad plures peruenissent, lex quoque uiolata est, qua definiti erant census, quibus magistratus tribuebantur. Itaque Respub. nimis popularis facta est, cum à paruis censibus & fortasse nullis, magistratus generentur. Qui aliqua uirtute seu facultate praestant. Quæ uirtutes solent ab Aristotele uocari, qui uel doctrina & ingenio, uel prudentia & uirtute praestant: quæ omnia uirtutis & facultatis nomine complexus est interpres. Hi ergo propter bonorum & magistratuum distributionem dissidere solent. Si pares honores uirtute aut facultate imparibus tribuantur, quod est contra iustitiam distributiuam, de qua est in Ethic. quinto. Medicinam esse putat. Existimauit Phaleas. Vt ei cupiditati medeatur. Dolori quem affert cupiditas, quoniam omnis cupiditas cum dolore est, ut ipse testatur Ethic. Ende. lib. ij. Voluptatibus dolore carentibus. Quæ nullo aut quàm minimo cupiditatis antecedente dolore contingunt, ut quæ ex doctrinis, quæque auditu, usu, & odoratu capiuntur, ut ipse declarat Ethic. x. eas enim uoluptates quæ per tactum & gustatū fiunt, fames aut sitis antecedit: ut uenereas quæ pertinent ad tactum uehemens quædam appetitio: quæ non accidunt sine dolore. Horum trium. Cupiditatum rerum necessariarum, uoluptatum cum dolore, uoluptatum sine dolore. secundis temperantia. Nam temperantia in temperandis uoluptatibus, quæ ad tactum & gustatum pertinent uersatur, Ethic. ij. Cæteræ tales. Vt quæ ex auditu & colloquio, & honore habito percipiuntur, quæ uni homini sine aliorum consuetudine non cōtingunt, cum philosophari uel maxime uni in secessu & solitudine liceat. Optima fuerit finitio. Optimus termi-

nus,

mus, quo diuitiarum magnitudo contineatur, siue ratio qua debeat conueniens magnitudo & modus diuitiarum explicari, ut potentiores ad bellum inferendum non inuitetur utilitate ex magnitudine diuitiarum percipienda: sed ita inferant, ut etiam si ciuitas non esset tam opulenta, nihilo secius essent illaturi. Atarneæ oppidum. Inter Mysiam & Lydiam. Eubolum autem Atheniensem fuisse comædiarum scriptorem Suidas est auctor. Caput huius negotij. Fortissima ratio seditionum occisiones tollendi. Vraui sint inferiores. Improbi minus potentia ac uirum habeant. Vel cuncta missa facienda. Aut nullius partis diuitiarum aquatio facienda. Artifices publici esse debent. Si opifices futuri sunt serui publici. Nec ad ciuitatis complementū pertinere. Non debent partes esse ciuitatis. Epidamni mos est imitandus. Vt artifices non sint pars ciuitatis, ut Athenis olim sanxerat Diophantus, & nunc mos est Epidamni. Est autem Epidamnus oppidum in ora Macedoniae, quod Romani deducta colonia Dyrrachium appellarunt, mutato nomine, quod inauspicatum esse uidebatur.

Caput VI.

HIPPODAMVS Milesius Euriphontis filius, qui ciuitatum partitionem inuenit, & Piræum abscidit, quique dum ambitioni seruiret tam curiosè vixisse traditur, ut quibusdam luxuriosius viuere videretur, proluxa coma & ornatu pretioso, tum coma, tum etiam vestis, quam pretiosam quidem, sed calidam non hyeme solum, sed etiam æstate gestabat. Hic igitur Hippodamus dum nullam naturæ partem vellet intactā relinquere, primus omnium qui non sunt in Reipublicæ administratione versati, aliquid de optimo statu Reipublicæ differere conatus est. Sic autem ciuitatē constituit, ut hominum decem miliibus constaret, essetq; tripartito diuisa. Nam unam partē opifices fecit, alterā agricolas, tertiam eos qui armis urbem tuerentur. Agrū quo-

que in tres partes diuisit, quarū vna sacra, altera publica, tertia priuata esset. Sacra, vnde iusta sacrorum diis immortalibus fierent: publica, vnde praesidium vrbis aleretur: priuata, quae agricolarū esset. Legum tria tantum esse genera existimabat: nam de quibus iudicia ferantur, hae totidem esse numero, cōtumentiam, damnum, & cādem. Constituebat autē vnum tribunal, cuius esset summa potestas, & quo causas omnes quae non rectē diiudicatae fuisset viderentur, referri oporteret: idque ex quibusdam deligendis senibus constituebat: neque verō ei sententias in tribunalibus per calculos ferri placebat, sed vt tabella suam quisque sententiā declararet inscripta, si simpliciter dānaret: vacua, si simpliciter absolueret: si partim dānaret, partim absolueret, vt hoc ipsum explicaret. Nūc enim haud rectē sancitum esse censebat. Cū hae aut illa iudicantes peierare sit necesse, legem quoque tulit vt praemium esset propositum, si quis aliquid quod esset commodum ciuitati comperisset: utq; filii eorum qui in bello mortem optulissent, de publico alerentur, nondum scilicet erat hoc apud alios institutum. Nunc enim & Athenis & in aliis ciuitatibus lege sancitum est, & cum magistratuum delectum populi suffragio permittat, populum tres illas partes ciuitatis facit, qui magistratus delecti rerum communium, & earū quae ad peregrinos & orbos pertinent, curam gerant. Hae igitur ferē sunt maxima & potissima instituta, quibus Hippodamus in ordinanda Repub. vsus est. Sed in multitudinis ciuium partitionē illud primum abiici posse

*tabella dā
na tis, &
absolutio nis*

*inui-tes
affertur: nu
mera /*

posse videtur: quod artificibus, agricolis, & iis qui arma tenent, cunctis deniq; generibus Respub. communicatur. Sed vt agricolae non habeant arma: artifices nec agros, nec arma, vt penē serui armatorum efficiantur. vt igitur iis omnes honores communcentur, fieri non potest. Nam bellorum duces, & ciuium custodes, ac omnes ferē qui maximis magistratibus praesint, ex iis deligi, penes quos arma sunt, necesse est. Quod si opificibus & agricolis communicatio Reipublicae negatur, quomodo hi possunt amicos animos in Rempublicam gerere? Veruntamen oportet vt armati vtraque parte potentiores sint: quod difficile factu est, nisi magno numero sint. Quod si ita est, quid attinet ceteris Reipub. comunicari, aut ipsorum arbitrio creari magistratus? Ad hęc agricolae qua in re possunt vsui esse ciuitati? Nam artifices adesse necessarium est: quippe cum in omni ciuitate desiderantur, & possint ex artificio viuere, vt in aliis ciuitatibus sit. Agricolae verō si arma tenentibus victum suppeditarent, merito in parte ciuitatis haberentur. nunc agros habēt priuatos, eosque priuatim colunt. Praeterea si agri publici alendis militibus destinati, ab ipsis militibus colēdi sunt, pars militaris non erit ab agrorum cultoribus diuersa, vt esse placet legumlatori. Sinautem ab aliis qui sunt tum ab iis qui priuatos agros colunt, tum à militibus diuersi, iam hae quarta pars erit ciuitatis, cui nihil communicetur, sitq; à Republica aliena. Quod si eosdem esse placet qui priuatos, quique publicos agros colāt, primum fructus, ex quibus duas quisque

ARISTOTELIS

domos alat, multitudini non sufficient. deinde cur non statim ex eodem agro, ac fortibus eisdem & sibi fumant, & in militibus alimentum suggerant? Hæc igitur omnia valde turbulenta sunt. Illud quoque de iudiciis perperam lege sancitum est, ut causa simpliciter intenta cognitor sententiam diuidat, ex iudicæque fiat arbiter. quod licet in arbitrio pluribus etiam qui de iudicio faciêdo sermones inter se conferunt facere liceat, in tribunalibus tamen non permittitur. Sed contra plerique legumlatores ne consilia inter se iudices conferant, interdicunt. Deinde qui potest iudicium non esse turbulentum, si iudex deberi quidem, sed non quâtum litigator existimet, qui viginti minas exempli gratia dicit, cum iudex decem duntaxat deberi iudicet, aut hic plus, ille minus, alius quinque, alius quatuor, & in hunc modum diuisionem faciant, quidam verò cuncta, alii nihil omnino? Quis igitur modus erit iudicia discernendi, & numerandi? Præterea nemo peierare cogit iudicem, qui simpliciter absoluit vel condemnat, si lis iure fuerit simpliciter intenta. Nam qui absoluit, is non iudicat nihil deberi, sed non deberi viginti minas: ille peierat qui viginti minis quas nō deberi putat, reum condēnat. Quod verò ad legem præmii si quis rem ciuitati comodam inuenerit proponentem pertinet, est illa quidem auditu speciosa, plena tamen periculi: quippe quæ calumniandi, & forsitan mutandi Rempuplicam occasiones præbet. Incidit autem in aliam quæstionem, & commentationem. Queritur enim à quibusdā inutile sit, an ciuitatibus leges

POLITICORVM LIB. II. 50

leges à maioribus acceptas, si qua sit alia melior, mutare cōducit. Itaque nō facile est decretum, de quo diximus, probare, si non est utile mutare leges. Nam fieri potest ut aliqui legū antiquationem, mutationemve Reipub. tanquam bonum publicum afferat. Qua de re qui in hanc mentionē incidimus, non fuerit alienū pauca breuiter disputare: nec enim vacat (vti diximus) cōtrouersia. & leges mutare satius esse videri potest. Certè in aliis disciplinis hoc fecisse cōmodū fuit, vt Medicina, & itē Gymnastica: ad summā omnes artes & facultates mutatis veteribus institutis profecerunt. Quibus cū sit doctrina ciuilis annumeranda, necessario de ipsa fuerit eodē modo statuendū. quod ipsum argumento quoque rerū confirmari non temerè dicas. Nam vetustæ leges nimis erāt simplices atque barbaricæ: Græcis enim armatos incedere, & vxores emere alterū ab altero mos erat. ceteraque instituta prisca, plurimū inscitia, ac ruditis habebāt. vt Cumis lex erat de rebus capitalibus, vt si accusator ex suis cognatis testium certum numerum protulisset, rei capitalis reus damnaretur. Ad summam omnes nō quid traditum sit à maioribus, sed quid bonum sit, quærun. Est autē probabile priores homines, siue fuerint ex terra geniti, siue ex aliqua internitione seruati, similes fuisse vulgaribus & insipientibus, quēadmodū de terrigenis memoratur, vt minimè in ipsorū decretis permanere deceat. Adhæc scriptas leges immotas relinquere nō cōducit, qui vt in ceteris artibus, sic in doctrina ciuili fieri nō potest, ut omnia perfectè scripta sint.

lex vetus

*citari qui
si homines*

ARISTOTELIS

Nam leges vniuersè scriptas esse necesse est: actiones autè in singulis versantur. quo palam fit leges quaedam & quandoque vtiliter mutari. Cæterum aliter reputatibus magna forsitan cautione opus esse videatur. Nam cum parua cōmoditas inuitauerit, quia nocet Reipub. vt ciues assuescant facilè leges antiquare, haud dubiè satius fuerit peccata quædam legumlatorum & magistratuū permittere. Nec enim tantum legis mutatio profuerit, quātum consuetudo imperantibus non parendi nocebit. Nec vera est artium cum legibus comparatio. Non enim hoc est artem, quod legem mutare: nam tota vis parendi legibus in more posita est: qui mos nisi longo tempore non ingeneratur. Itaque ex prioribus legibus in nouas mutatio, legis potentiam infirmat. Præterea si mutandæ sunt, dubium est vtrum omnes, & in omni Reipub. mutari debeant, an secus: & vtrum à quouis, aut à quibus, magni enim refert. quāobrem quæstionē hanc cū huius loci non sit, missam faciamus.

Scholia in Caput VI.

HIPPODAMVS Milesius.) Hippodamus hanc Reipub. formam excogitauit, ut ciuitas ex hominum decem millibus constituta, in tres partes diuideretur: quarum una esset opificum, altera agricolarum, tertia militū. Regionem quoque, id est agros, in tres partes diuisit: sacram, quæ ad dei cultum necessaria suggereret: cōmunem, unde milites alerentur: priuatam, quæ esset agricolarum. Tria quoque tribunalia constituit: de contumelia, de damno, de nece. præterea unum summum ad quod esset ex cæteris pronocatio. Placuit etiam ut occisorum in bello filij ex publico alerentur: magistratus deligerentur totius populi suffragio. in hæc instituta differit Aristoteles: Primum in diuisionem ciuitatis, quod cum artifices & agricolas partes ciuitatis esse uellet, tamē

POLITICORVM LIB. II. 51

eam conditionem opificibus & agricolis tribuit, ut nullum penè magistratum gerere possint. qua facultate & munere ciuis à non ciue propriè distinguitur, ut tertio libro declarat: & qua negata animorum à Republica alienationem existere necesse est. Agros præterea incommode diuisos esse docet, siue à militibus pars communis, siue ab agricolis, siue ab alijs qui sint ab utrisque diuersi coli debeat, cum uel milites agricolæ fiant, ut agricolæ intolerabili onere grauentur, uel alia pars ciuitatis, quæ quarta sit inducatur. in iudicijs modo partiendi sententias damnato, communem & usitatum meliorem esse declarat.

Qui piræum abscidit.) Piræus portus erat Athenarū, cum uico suburbano, quem abscissum, id est muro ab urbe diuisum ab Hippodamo fuisse tradit. Fuit enim Hippodamus etiam architectus, nō solum legum scriptor: à quo Hippodamus ædificandi modus, de quo est in libro primo, cap. xi. Ornatum pretiosum comæ.) Cicadis forsitan aureis more Atheniensium, ex quibus olim locupletiores per luxum cicadis aureis capillos ornabāt: quem modum inde traxere Iones Asiatici propter consanguinitatem coloniarum illuc ab Atheniēsisibus ex Attica, ut Thucydides libro primo refert, deductarū. Caria enim regio est Ionia Asiaticæ, quæ nomen ab Ionia Europa id est ab Attica sumpsit. Pretiosam quidem sed calidam.) ὀτρίλας ἢ ἀλιδύς &. Sic habetur græcè in omnibus exemplaribus quæ mihi uidere contigit: sed suspicor mendam subesse librariorum, & pro ὀτρίλας obrepisse ὀτρίλας, quod uerbum communi consuetudine rem uilem & abiectam signat: quæ intelligentia hoc in loco ab Aristotelis sensu longè uidetur abhorreere: aut igitur per errorem in eius locum successit, aut in eiusdem intelligentiā est accipiendum, ut non uilem & abiectam, sed pretiosam & honoratā uilem significet, quemadmodum interpret conuertit, παρὰ τὸ ὀτρίλῳ, unde ὀτρίλας, id est felicitas dicta est, auctore Suida: nisi forte cum ipsa per se uestis esset parui pretij, pretiosis pellibus ornabatur, fiebatque uestis gausapina, quam Hippodamus ambitiosè etiam in æstate ostentationis gratia gestabat, ut Bacchara ille de quo Martialis,

Et dolet & queritur sibi non contingere frigus
Propter sexcentas Bacchara gausapinas.

Quibusdam exemplaribus illud &, quod in cæteris habetur abest, ut prolixitas ad capillos, sumptus ad uestem duntaxat referatur: quod

sic esset conuertendum prolixa coma, & ornatu pretioso uestis. Dum nullam naturæ partem qui non solum domos & urbes edificandi arte, sed etiā ciuitates & Respub. cōdendi, & legibus constituēdi prudētia & facultate pollere noluit. Iusta sacrorū.) sacrificia lege aut more cōstitutata. Quo causas omnes.) Ad quod esset à ceteris tribunalibus pro-uocatio. Nunc enim haud rectē sancitū.) More quo nūc uulgo ciuitates utuntur in iudicijs. Tres illas partes.) Opifices, agricolas, & milites. Ciuiū custodes.) Nomē id erat magistratus, quo Hippodamus uteba-tur in sua Repub. Nūc agros habet priuatos.) Ex institutione Hippoda-mi. Primū fructus.) Si agricolæ non solum agros suos priuatos, sed etiā publicos, unde milites alantur, colunt: fructus agrorū priuatorū alēde cuiq; agricolarū bipartitæ multitudini, quæ ad binos fundos colēdos ne-cessaria est, non sufficient: uel duas domos dicit duas familias, alteram agricolarum, alteram militū, cui quisq; agricolarū frumentū fructusq; suggerere debet: sed prior sensus magis placet. simpliciter intēta.) Ut si actor simpliciter sibi uiginti minas deberi cōtendat. officiū iudicis est simpliciter etiā constituere, & iudicare debeat an non uiginti minæ, nō de numero minarū arbitrari. quod fit in iudicio arbitrario, siue unus iudex sit, siue plures sententijs & cōsilijs cōmunicatis, quod in tribu-nalibus quibusdā nō permittitur. Quod uerò pertinet ad legem.) Sū-pra occasione ex Hippodami lege, qua ijs qui aliquid utile Reipub. ex-cogitassent, præmiū proponebatur: quoniam legū mutatio tanquam utilis Reipub. afferri posset, disputationē inducit, conducit necne leges & instituta maiorū mutare: & leges quæ perspicuè barbaræ & incō-modissimæ sunt, mutandas esse docet. Si autē cōmoditas parua cōsequa-tur, non idcirco mutandas esse, ne homines non parere legibus asuescant: ut enim legibus pareatur, magna uis est in parēdi legibus cōsuetudine. Itaq; legū potentiam & auctoritatē ualde minuit, qui leges mutat. Le-gum antiquationē.) Abrogationē legum. Argumento rerum.) Rebus ipsis & factis. Primos homines.) Aliquem hominem fuisse primum, ante quē nullus homo fuerit, ut homini Christiano ex sacris literis ora-culisq; diuinis non est dubitabile, sic abhorret ab Aristotelica discipli-na. Aristoteles enim cum alijs in locis, tū in octauo libro de physico au-ditu mundum generatum fuisse negat, itaq; mundū & cuncta genera animantium sempiterna esse, nec initium habuisse, nec habitura finē falsō uidelicet existimauit. Primos igitur homines uocat, qui post aliquā ma-

ximam

ximam pestem, aut internitionem, uel alluionē ex terra geniti fuerint, ut interdum mures, uel si qui pauci seruati sint, ex quibus quasi primis rursus genus humanū procrearetur. Videbat enim Aristoteles initium quoddā hominū fuisse. nec id inficiari poterat, sed ut sibi cōstaret in er-rore, cū genus humanū incepit, tunc renodatū esse uideri uolebat. siue fuerint ex terra geniti. Ut quidā scilicet tradiderūt, de quibus memi-nit lib. iij. de generatione animalū, circa finē, ubi explicat quomodo ē terra ex illorū opinione gigneretur. Nam ipse nō affirmat, quare addit illud, quod ipse magis putabat, siue ex aliqua internitione seruati, ut fa-ctū est in alluione uniuersali, de quo est in historia sacra. Adhuc leges scriptas immotas relinquere nō conducit.) Non hic de abrogatione aut mutatione legis loquitur: nā quod leges uniuersæ præcipiūt, cum hoc o-mnibus bonis & malis cōmune sit, nulla causa est cur antiquari debeāt uel mutari. Est tamē causa necessaria, cur sint aliquādo per dispēsatio-nes appellatas relaxandæ, quod fit cū æquitas summo iuri præfertur, quæ summa iniuria dicitur, hoc est scripto legis, ut Ethic. V. declaratur. Im-perantibus nō parere.) Legibus non obtemperare. Nam ut in regno prin-ceps ipse imperat qui cūcta gerit arbitrati suo: sic in ceteris rebus pub. ubi leges seruātur, leges imperare dicuntur, Pol. iij. Ethic. V. Vtrum a quouis, aut a quibus.) Dubium est, inquit, si leges mutandæ sunt, num a quocunq; mutari debeāt, & si nō a quouis, tū queritur, a quibus debe-ant mutari: nā græcōs i. legitur in correctionibus exemplaribus nō tōs i.

Caput VII.

DE Lacedæmoniorū & Cretensium, & ferè alijs Rebuspub. duplex est consideratio: una rectē an fe-cus aliquid sit ad optimā Reipub. formam spectāti-bus institutam: altera num contra q̄ finis & modus ipsis propositæ Reipub. postulat, sit aliquid sancitū. Illud igitur inter omnes constat, rectam Reip. ratio-nem necessariorū operum uacationē requirere: hæc autem quomodo cōtingat, non est facile cōstituere. Nam sæpe Thessalorum penestia in Thessalos, ilo-tes in Lacones tanq̄ imminentes semper ipsorum ca-lamitatibus conspirarunt. Cum nihil hucusque tale

Cretenſibus acciderit: fortasſe quia vicinarum ciuitatum etiã ſi bellum gerant inter ſe, nulla propterea quod cum ipſi quoque pericẽcos habeãt, eis non conducit, deſiciẽtibus opitulatur. Laconibus autem quicunque vicinas regiones incolebãt Argiui, Meſſeni, & Arcades, hoſtes erãt: nam & à Theſſalis initio penesſe adſciuerant, quia bellũ etiã nunc Theſſali cum finitimis Acheis, & Perrhæbis, Magnesiſq; gerebant. Cãterum ſi nihil aliud, at ipſa cura quomodo id genus hominum tractari debeat, plena laboris & ſollicitudinis eſſe videtur. Nam ſi indulgentius habeantur, petulantes fiunt, & cum dominis exæquari volunt: ſi autem laborioſe in malisq; uiuant, inſidiantur, odiõque habent. Palãm eſt igitur, quibus hoc accidit, ab ilotia his optimam tractandi rationem non eſſe compertam. Pãterea mulierum licẽtia tum ad propositam Reipub. rationẽ, tum ad rectam ciuitatis institutionem officiit. Nam vt vir & mulier domus partes ſunt: ſic haud dubiẽ ciuitatem in duas æquas ferẽ partes, virorũ mulierũque diuiſam eſſe putare cõuenit. In quibus ergo rebus publicis, quod ad mulieres pertinet, perperã ſancitum eſt, in his dimidium ciuitatis prauẽ inſtitutum eſſe putari debet, quod Laconibus accidit. Nam cum legumlator temperantem eſſe totam ciuitatem vellet, hanc voluntatem in viris manifeſtẽ declarauit: mulierum curam neglexit: quã tam intemperãter ac luxurioſe degunt, vt nullo non genere intemperantiã ſit ipſarum vita contaminata. quo circa diuitias in tali ciuitate in honore eſſe neceſſe eſt, præſertim

tim ſi viri ſint in mulierum conſuetudinem procliuẽs, qualia pleraque ſunt militariũ, ac bellicoſorum virorum genera, præter Gallos, & ſi qui alii palam ſunt amoribus puerorum dediti. Nõ enim ſine cauſa qui primus fabulam commentus eſt, Martẽ cum Venere cõiunxiſſe videtur: propterea quod totum hoc hominum genus conſuetudini puerorũ vel ſcõminarum deditum eſſe cernitur. Vnde hoc malum Lacones etiam inuaſerat, in quorum imperio multa ſunt à mulieribus adminiſtrata: quanquam quid intereſt mulieres imperium teneant, an viris imperantibus mulieres imperitent, cum vtroque modo eadem incommoda conſequantur? Porro cum audacia ad vſus quotidianos nullam commoditatem habeat, ſed ſi quid prodeſt, in bello proſit: tamen hac quoque in parte Laconum mulieres multum offecerunt: cuius rei clarum documentum in Thebanorum inuaſione dedere, quo tempore non modo nulli vſui fuerunt, vt in cãteris ciuitatibus, ſed tumultum & turbam maiorẽ etiam quã hoſtes excitarunt: quanquam initio nõ ſine cauſa liberior viuendi ratio à viris fuit mulieribus Lacænis permiſſa. Cum diu militiã cauſa domo abeſſent, bellum cum Argiuis, deinde cum Arcadibus Meſſeniisq; gerentes, ſed in pace & otio ipſi præparatos ſe ac dociles legumlatori præbuerunt, propter vitam militarem, quã multas habet virtutis partes. At mulieres legibus ſubiicere tentasſe quidem Licurgus, ſed cũ ipſæ reniterentur, incepto deſitiſſe traditur. Hæc igitur ſunt eorum quæ facta fuerũt, ac proinde huius pec-

*fabula max
his*

mulieres

*Quamuis
qua his ſit
futura.*

mulieres

ARISTOTELIS

cati causæ. Nos tamen non cui venia dari, aut vicissim negari debeat, sed quid rectè, quid nō rectè sese habeat, quærimus. Nā si quid ad mulieres pertinet perperam fuerit institutum, hoc, vt suprà diximus, non solum Rempub. ipsum per se non nihil deformare, sed simul etiam pecuniarum cupiditatem parere videtur. Adhæc enim patrimoniorum inæqualitas improbanda fortassis cuipiā esse videatur. Nam cum quidam eorum maxima patrimonia possideāt, alii nimia rei familiaris tenuitate laborant, propterea quod ager in paucorum possessionem concessit: de quo perperam est legibus sancitum. Quanquam enim patrimonia emere aut uendere in rebus turpibus haberi voluit, & iure voluit, donare tamē vel testamento relinquere si quis vellet, non interdixit: cum tamen vtraque ratione hoc incōmodum euenire sit necesse. Sunt autē mulierum ex quinque partibus agri ferè duæ, tum quia ad multas orbas puellas omnia paterna bona hæreditate peruenerunt, tum propter dotum, quæ largitur dicuntur magnitudinem. at erat commodius aut nullam, aut exiguam, vel certè mediocrē esse diffinitam. Nunc autem puellam orbam cuiūque dare licet, & si is qui heres fuerit relictus, intestatus decesserit: hic cuiūque velit, tribuit. Quibus rebus factum est, vt cum ager mille quingentis equitibus, & armatorum triginta millibus alendis sufficiat, in eam paucitatem redigerentur, vt mille numerum non explerēt. Itaque res ipsa instituti huius errorem & prauitatem declarat. Nec enim vnā plagam ciuitas accepit, sed funditus propter

largitur

POLITICORVM LIB. II.

54

propter hominum paucitatem corrui, cum etiā regum superiorum tēpore peregrinos à Lacedæmoniis in ciuitatem adscitos fuisse memorēt, ne diuturnis bellis confecti ad paucitatem hominum redigerentur, cum tamen olim Spartani (nam & hoc traditum est) decem millium numerum explerent. Ceterum seu uera hæc sunt, siue cōmentitia, certè commodius esset equatis patrimoniis urbē viris replere. præterea lex de filiis procreandis non nihil est horū malorum emendatio in contraria. Nam legumlator Spartanos quamplurimos esse cupiēs, præmiis ciues ad plurimos filios procreandos inuitat. est enim lex apud ipsos, vt qui tres liberos genuerit, custodia vacationem: qui quatuor, rerum omnium immunitatem habeat. at si multi fuerint procreati, cū ager sit quē admodū diximus, partitus, necesse est multos inopia laborare. Iam verò quæ pertinent ad ephoriā, nihilo sunt commodius instituta: nam cum hic magistratus maximarum rerum inter ipsos summā potestatem habeat, tamē omnes Ephori ex populo deliguntur: quo fit vt sæpe homines pauperrimi ad imperiū adiscantur, qui propter egestatem venales fiūt, vt sæpe cum superioribus tēporibus, tū nostra memoria in Andriis declaratum est. Nam pecunia corrupti quidam Ephori Rēpub. quantum fuit in ipsis, euerterunt. & quoniā ipsorum imperiū nimis magnū est, & par tyrannidi, Reges quoque gratiam ipsorum captare cogebantur: itaque hac quoque ratione Resp. lēdebatur. nam ex optimatum imperio in principatū popularem mutabatur. Ceterū hoc imperii genus Rempublicam

Spartani

lex triū liberorum

pauperes venales

conferuat. Nam plebs quiescit, propterea quod ei summus magistratus cōmunicatur, qui siue legumlatoris prouisione, siue fortunæ beneficio inductus fuit, certè est Reipub rationibus. Nam vt Respublica conferuetur, vt ipsam omnes eius partes saluam, & cūcta in eodem statu permanere velint, oportet. Contēti ergo sunt præsenti statu reges propter suā dignitatem: viri excellēti virtute, propter Senatum. Nam Senatorium imperium, pro præmio est virtuti propositum: plebs, propter Ephoriam: ex omnibus enim cōstituitur, qui magistratus erat quidē ex omnibus deligendus, non tamen modo, quo nunc fit: est enim valde puerilis. Præterea cū sint homines nulla egregia virtute præditi, tamen magna iudicia ipsorum arbitrio permittuntur. Itaque satius erat vt ex scripto & legibus, quàm vt pro suo sensu iudicaret. Ephorum quoque vita cum ciuitatis voluntate parū conuenit: nam ipsi valde dissolutè viuūt. Cum ceteri excedant potius vitæ duritia & seueritate, vsque adeo vt ferre nequeant, & clām legem transgredientes corporis voluptatibus fruuntur. Sed nec ea rectè sunt Lacedæmoniis instituta, quæ Senatorum imperium attingunt: quanquam enim si probi sint, & quantum satis est, ad perfectam virtutem instituti, ciuitati commodum esse videri possit, vt magna iudicia ipsorum arbitrio permittantur: tamen vt hæc potestas perpetua eisdē sit, ac vitæ æqualis, anticipem rationem habet. quippe vt corpus, sic item mens suum habet senium. Sin autem fuerint ad hūc modum instituti, vt ipse legumlator eis tanquam viris non

ris nō probis diffidat, periculosum est. Præterea cum muneribus corrumpi, qui huic magistratui præfunt, & multa de rebus communibus largiri cernantur, vtique cōmodius erat, vt idem à correctione liber atque solutus non esset, quod nunc abest. Videri autem potest Ephorum magistratum, cæteros magistratus corrigere, quod est maximum Ephoriæ munus. Sed non ad hunc modū ipsos corrigendos esse dicimus. Præterea Senatorum delectus, tum ferendis suffragiis puerilis est, tum ea ratione improbandus, quod magistratum petit, qui magistratu dignus haberi debet. Nam qui imperio dignus est, hic velit nolit, vt imperio præficiatur oportet. Nūc legulator idem quod in cæteris Reipub. partibus agere videtur. Vt enim ciues ambiciosos redderet, hanc Senatores diligēdi rationem iniuit, cum nemo non ambiciosus imperio se præfeci petat. At pleraque voluntaria crimina ex ambitione & pecuniarum cupiditate inter homines oriuntur. De regno sit necne ciuitatibus cōmodū per Reges gubernari, alia quaestio est, sed certè commodius esset, vt ex sua quisque vita reges æstimarentur, quàm vt nunc fit. Non putasse verò legumlatorem eos à se posse ad perfectam virtutem perducere, in promptu est intelligere: nam eis vt non satis bonis viris diffidit: itaq; legatos eos simul mittebant, qui hostili odio dissiderent, & regum discordiam ciuitati salutarē fore putabant. Sed nec ea sunt rectè à primo institutore sancita, quæ ad concanationes pertinent, quæ phiditia nominantur. Nam ex publico potius conuentum fieri oportuit,

ARISTOTELIS

quemadmodū in Creta. Apud Lacones enim suam quisque partem conferre debet, cū tamen sint nonnulli tanta paupertate depressi, vt ne hanc quidem impensam facere valeant. Itaque rei euentus legumlatori voluntari contrarius est: hic enim comelationum institutionem popularē esse vult. ipsa verò minimē popularis efficitur ad hunc modū sancita: qui nimia paupertate præmitur, particeps esse non facile possit. Sic autē ipsis Respub. definita est more maiorum, vt qui tributum id conferre nequeat, huic Respub. non communicetur. Præterea lex de classis præfectis, ab aliis etiam est, & quidem merito vituperata: est enim seditionis causa. Nā regibus perpetuam rei naualis præfecturā addere, id demum est, aliud propemodum regnum constituere. Propositum quoque legumlatoris, non iniuria reprehendes, vt est in legibus à Platone vituperatum: nā tota legum ferendarum ratio ad partem virtutis, hoc est ad bellicam refertur. Hæc enim vincendo est accomodata. itaque Lacedæmonii dum bellum gererēt, incolumes manebant: imperio petiti, perierunt, propterea quòd quiescere nesciebant, nec aliam exercitationem quæ bellica potior esset, obierāt. Nec minor est hoc ille alter error, quòd res bonas & dignas de quibus contendatur, fieri cēsent virtute magis q̃ vitio. quanquam enim hoc rectē statuunt, errant tamen in eo, quòd hæc virtute potiora putant. De publica quoque pecunia perperā est apud Spartanos sancitum. Nam cum magna bella gerere cogantur, tamen nihil est in commune ad publicos ciuitatis vltus

POLITICORVM LIB. II. 56

vltus destinatum, sed tributum ab ipsis, & quidē perperam confertur. Nam cum agrorum maxima pars sit ipsorum Spartanorū, collationes tributi alter alterius non diligenter examinant: nec legumlator commoditatem quam petebat est assecutus, sed in contrarium potius ei recidit. Nam ciuitatē inopem, singulos ciues pecuniarū cupidos efficit. sed de Repub. Lacedæmoniorum hætenus. Hæc enim sunt quæ in ea maximē reprehendi posse videntur.

scholia in Cap. VII.

DE Lacedæmoniorum & Cretensium. In Lacedæmoniorum Rempub. quæ ex omnibus erat laudatissima, multis in locis disputat: sed hic potissimū eius Reipub. statum, nec optimum esse docet simpliciter, nec optimum pro ratione propositi finis. Nam primum quod optimæ cuiq; Reipub. adesse debet, ut ciues non sint occupati in operibus necessarijs, id non erat rectē Lacedæmonijs institutum. Cum ilotes qui agros ipsorū colebant sæpe in eos conspirassent: cui simile Thessalis à suis agricolis acciderat. Præterea quod ad mulieres pertinet, quæ pars est prope dimidia ciuitatis, pessimè erat institutū, cum dissolutissimè uiuerēt, & penè viri ob ipsorum salacitatē imperarent: nec erat utile Reipub. ut ad audaciam mulieres instituerentur, ne in bello quidem, nedum in pace, ubi audacia multum obesse solet. Vacationem requiri. Vt ciues operum necessariorum vacationem habeant, ciues autem in quaque Repub. intelliguntur, quibus facultas gerēdi magistratus adest, quæ in bona Repub. opificibus, agricolis, mercenarijsq; negatur. ut postea lib. iij. docebit. idcirco igitur ciues qui propriè intelliguntur, oportere negat ut sint operibus quæ pertinet ad parādas res uitæ necessarias implicati. Thessalorum penestria. Rustici qui penè serui agros Thessalis colebant, penestria dicebantur, & eorū multitudo penestria, ut ilotes, & ilotia apud Lacedæmonios, & verioeci apud Cretenses. Imminentes ipsorum calamitatibus. Obseruantes calamitates, ut si fuerint bello ab alijs appetiti, hac occasione ad ledendos dominos abutantur. Socia scilicet arma hostibus adiungenda. Nulla vicinarum ciuitatum. Ex ipsa scilicet insula: nā Creta multas habebat ciuitates. Argui, Messenij, & Arcades.

ARISTOTELIS

populi sunt in Peloponneso, ut Lacedæmonij. Thessali cum finitimis.) Thessalia regio est Macedonia finitima Plinio. Pomponius Mela Macedonia partem dicit. Huic finitimi sunt Achæi, qui Myrmidones & Helles ab Homero nominantur. Et Perrhæbi, qui populi sunt in Aetolia, & Magnesij, quos quidam partem Thessaliæ faciunt. Petulantes fiunt.) superbi & arrogantes. Ad propositam Reipublicæ rationem.) Pro ratione finis, quo summa Respub. fertur. Cum uellet legulator.) Lycurgus: hic enim leges Lacedæmonij sue spartanis dedit, qui Lacones etiam à regione nominantur. In uiris declarauit.) Nam uiri Lacedæmonij frugalissimè uiuebant legibus Lycurgi. Diuitias esse in honore.) Ut per eas uiri libidinosi mulieribus potiantur: quæ licentia & luxus, Venerisque cupiditate uenales fiunt. Præter Gallos.) Olim scilicet Galli hac infamia laborabant, qui tamen iam pridem, ut uicini hinc Hispani, illinc Germani, hoc flagitium maximè detestantur. Porro cum audaciam.) Audaciam dicit quæ uirium est, non fortitudinem, quæ uirtus. In Thebanorum inuasionem.) Post Leutricam pugnam, qua Lacedæmonij à Thebanis amisso rege Eleombroto, & cum ipso fortissimo quoque spartanorum desiderio, uicti sunt. Epaminondas Thebanorum dux cum magno exercitu Laconicam regionem hostiliter inuasit, & usque ad urbem ipsam Lacedæmonem processit. Agefilao altero rege suos diligenter intra urbem continente, quem regem Plutarchus non minorem dolorem atque molestiam cepisse refert ex tumultu ac trepidatione & clamore defectæ ætatis uirorum & mulierum quæ amentes præ timore per urbem discurrebant, quàm ex hostilibus iniurijs & conuijs, quibus uehementer incescebantur. Cum diu militiæ causa domo abessent.) Ut in obsidione Messeniæ decem continuos annos consumpserunt ob execrationem, qua se ob suas uirgines in Messeniorum conuiuio stupratas obstrinxerant, non se prius reuersuros, quàm Messenam expugnassent. Itaque ad reparandam prolem iuuenes legunt ex ijs, qui post iusiurandum in supplementum uenerant, quibus spartam remissis promiscuos omnium sceminarum concubitus permiserunt, ut refert Trogus Pompeius. itaque necessitate ducti Lacedæmonij, eam licentiam mulieribus præbuere: sed non quaeritur, num huius & factorum similium uenia danda sit Lacedæmonij, sed quid rectè factum sit & institutum, & quod secus disputatur. Ad hæc patrimoniorum.)

ing inada

POLITICORVM LIB. II.

57

Inæqualitatem patrimoniorum apud Lacedæmonios, quæ Reipub. nocet, culpa legumlatoris extitisse docet: qui quāuis patrimonium uendere prohibuerit, donare tamen & testamento relinquere cuiusque liberet, permisit. unde eadem incōmoda quæ ex ueriditione sequuntur. Quæ inæqualitas hoc etiam magis improbanda est, quod ferè dimidium fortunarum ad mulieres, tum per hereditates peruenierat, tum per dotes magnas: quas dotes aut nullas, aut exiguas, uel certè mediocres dandas esse dicit. His enim rebus & inopia rei familiaris factum esse, ut Lacedæmonij ad magnam paucitatem redigerentur: ad quorum malorum remedium non solum non inuat, inquit, sed potius aliquid obest, multos filios procreari: nam quo fuerint maiore numero, hoc plures egestate laborabunt. sed nec ea, inquit, rectè sunt instituta, quæ magistratum Ephorum attingunt, qui cum sæpe pauperrimi deligantur, quæstui Reipub. habent: & cum nimis magnam potestatem obtineant, reges etiam sibi assentari cogunt, quæ item ratione Respub. popularis efficitur: habet tamen hanc comoditatem Ephoria, quod Reipub. conseruat. Nam cuncti ordines præsentis statu contenti sunt, reges propter suam dignitatē: optimates propter senatus imperiū, quod uirtuti propositum est: plebs autem, quoniam Ephori ex omni populo, ac proinde magna ex parte ex plebe diliguntur. Orbas puellas.) ὀρβὰς, Græci uocant puellas huiusmodi, de quibus sæpe Aristoteles mentionem facit, & item Plutarchus, quo nomine propriè intelliguntur puellæ, ad quas cum nulli habeant fratres, omnium paternorum bonorum hereditas redit. Nunc autem puellam orbam.) Licet patri filiam unicam ad quam totum patrimonium redit, in matrimonium cui uelit, dare: & hunc cum filia heredem constituere hac quoque conditione, ut si gener intestatus aut sine filiis decesserit, ea bona ad alterum ab eodē patre nominatum & heredem constitutum, eadem hereditas perueniat. Regum superiorum tempore.) Cleomenes rex Lacedæmoniorum hanc legem tulisse memoratur, ut ex peregrinis delecti in ciuitatem ad supplendam paucitatem asciscerentur, ac ex uicinis subiectis delectum habuissent, & ciuitatem confectis armatorum quatuor millibus supplerent. Decem millium expleuerint.) Plutarchus spartanorum ciuium sortes in diuisione agrorum à Lycurgo facta ad nouem millia fuisse tradit. Quæ pertinent ad Ephoriam.) Anni magistratus, Ephoria nomē est: nam Ephori

quinque numero singulis annis creabantur, ad quos erat à regibus prouocatio: qui Ephori ex omni populo, tum ex optimatibus, tum ex plebe deligebantur, ut ipse infra testatur. In Andrijs. In comestationibus, in quo uetere uocabulo usus est. Nā cœne illæ quotidianæ, ad quas gregatim conueiebant, à Lacedæmonijs etiam olim Andria, ut à Crētēsijs dicebantur. Postea enim Lacedæmonij Rhiditia nominabant, ut infra testatur idem Aristoteles & Plutarchus in Lycurgo. Ex optimatum imperio. Quoniam Lacedæmoniorum Respub. si Ephorum potestas modum teneret: status erat optimatum, cum Regum & Senatus consilio gubernaretur. siue legumlatoris prouisione. Dubitare uidetur Aristoteles, num Ephori lege Lycurgi, an casu uel fortuna quādā fuerint constituti: quauis ipse libro huius operis quinto aperte Ephoros à Theopompo rege institutos fuisse dicat. quod licet à plerisq; tradatur, tamen Herodotus in Clio à Lycurgo constitutos fuisse tradit, & itē Sacerus auctore Diogene Laertio in Chilone. sed Cleomenes rex in concione Lacedæmoniorum, ut refert Plutarchus, aliam Ephorum originem fuisse affirmavit, à regibus diuturno bello Messenensi occupatis: quosdam ex amicorū numero fuisse delectos, qui pro ipsis regibus ius Lacedæmonijs dicerent, Ephoros nuncupatos, diuque consuetudinem ut Ephori pro ministris regum haberentur, permāsisse, qui paulatim postea omnem potestatem in se transulissent. Xenophon autem Ephoria potestatem inductam fuisse à proceribus ciuitatis esse probabile dicit, nihil tamē pro certo affirmat. Itaq; aliter ab alijs Ephorum origo memoratur. Nisi forte legumlatorem hoc in loco Theopompum regem appellat, cuius lege Ephoros fuisse constitutos, plerique, & in ijs idem Aristoteles, ut dixi, tradit. Et sic fortune beneficium ad id quod Cleomenes dixisse memorauimus, referri potest. Nam si legumlatorem Lycurgum dicit, beneficium fortune ad Theopompi factum referendum est. Ex omnibus enim constituitur. Ephori ex omnibus ordinibus senatorio, equestri, & plebeio deligebantur. Est enim ualde puerilis. Similis uidelicet senatorum delectui, de quo infra memorabimus.

Ex scripto & legibus. Ex literis legis: nam utroq; modo Latini dicunt, quod Aristoteles, ἡ τὰ πρὸς μὴν τῶν, quod fit cum iudices à uerbis ipsis scriptæ legis non discedunt. Quam pro suo sensu. Quam pro ut rectius ipsis esse uideatur. Cum ceteri. Cū reliqui ciues tam frugaliter

galiter uiuant instituto ciuitatis, ut quidam tam durū morem ferre nequeunt, præter legē, clam corporeis uoluptatibus fruuntur. Non enim oppipare, ut Ephori in communibus epulis, quas comestationes dicebāt, sed frugalissimē ciues ceteri cœnabant, quidam tamen suæ quisque domi in occulto, gulæ & Veneri præter legem indulgebant. sed nec ea rectē instituta sunt à Lacedæmonijs. Docet Lacedæmoniorum Rempublicam esse perperam institutam. Primum senatorum ratione, quorum arbitrio maximarum rerum iudicia non rectē committi putat, nec probat quod hic magistratus sit perpetuus, nec gesti muneris rationem reddat, & quod puerili quadam ratione & per ipsorum ambitionem senatores deligebantur: deinde reges non ex genere, ut mos erat, sed ex sua quæque uirtute æstimari, ac deligi satius fore confirmat. Præterea comestationes non ex publico fieri damnat, & quod præter reges qui nihil aliud propemodum quàm perpetui duces erant, narium præfecti ad uitam etiam crearentur. Ad hæc quod legumlator leges omnes non ad omne uirtutum genus, sed ad bellicam dūtaxat uirtutem dirigebat: quodq; uectigalia publica ad bellū & publicos usus nulla essent, sed ciues tributum conferre cogerentur. Quamquam enim si probi sint. Duo damnat in senatoribus, primum, quod ipsorum iudicio & arbitrio iudicia de maximis rebus permittantur, de morte scilicet & infamia, ut Plutarchus refert: Nā licet hoc optimis & prudentibus uiris rectē permitti posse uideatur, tamen nisi ex suis legibus tales fore legumlator exploratum habeat, periculosum est committere: secundum quod senatores sint ad hæc munera seu iudicia obeūda perpetui. Nam licet optimi essent & prudentes, tamen affecta ætate, cum uires non solum corporis, sed etiam mentis & iudicij deficiant, remouendi essent à magistratu. Non esset à correctione liber. Hoc quoq; improbat in senatoribus, quod cum essent perpetui, non corrigebantur, id est non poscebatur ab eis gesti muneris ratio. Ceteros magistratus corrigere. Nam ex cunctis magistratibus prouocatio erat ad Ephoros. sed corrigere magistratus quod græcè dicitur διδραμν διπλῶς dupliciter intelligitur: uno modo per prouocationem, ut superius tribunal, uel princeps, aut populus iniquas iudicum sententias corrigat: altero cum ab ijs qui iam abierint magistratu, ratio gesti muneris repositur: & hoc modo corrigēdos esse magistratus Aristoteles dicit, non priore tantum,

rex qualis
eligendus

magistratus
quando remouendi

ARISTOTELIS

quoniam utrosque magistratus *ἀνδρ. δὲ πρῶτος*, id est sine correctione intelligere licet. Delectus senatorum in ferendis suffragiis puerilis est. Hic enim erat deligendi modus: Coacta concione iuui delecti ad notandum clamores qui pro suffragio erant, in proximam domum concluderantur, qui nec uidebant propter parietem interpositum populares, nec uidebantur ab eis, sed clamorem duntaxat concionis audiebant: nam ut ceteras controuersias Lacedæmonij, sic eam clamore djudicabant. Competitores igitur non simul omnes, sed singuli sortibus, qui silentio per concionē incederent, inducebantur. Igitur qui conclusi erant, per singulos competidores clamoris magnitudinem tabellis notabant, ignari cui acclamaretur, præterquam quod primum, aut secundum, aut tertium esse, aut quouis alio numero sciebant: cui autem à plurimis & plurimum fuisset acclamatum, hunc senatorem renuntiabant, qui coronatus templis deorum multis pueris affectantibus, & laude in cœlum efferentibus adibant. Hæc igitur Senatores deligendi ratio quæ in Lycurgo à Plutarcho traditur, puerilis esse Aristoteli uidetur. Quam ut nunc sit. Quam ex genere & iure hereditario. Nam reges Lacedæmoniorum ex Heraclidarum genere iure hereditario regnabant. Satius igitur, inquit, esset, ut ex uita & rebus gestis uirtus & dignitas eius qui regno præficiendus esset, quam ex genere, ut nunc fit apud ipsos, iudicaretur. Ex publico conuentum fieri. Conuentum uocat comesationem, seu cœnationem, ad quam gregatim quindeni circiter conueniebant. suam quisque partem. Vnusquisque de suo in commune in singulos menses farinæ medimnum unum, uini choas duas, casei quinque minas, fisorum semiminas quinque, & certam pecuniā ad obsonia conferebant. Ut ne hanc quidem impensam. Qui non possit ea quæ modo diximus ad comesationem seu concœnationem conferre, huic non licebat magistratum gerere: hoc est enim participem esse reipub. Hæc enim uincendo est accommodata. Id est utilis ad uincendū. Nam quod Plato dixerat omnem morem Lacedæmoniorum inflammatum esse uincedi cupiditate, hoc Aristoteles sic interpretatur: Lacedæmonij auctore Platone omnia ad bellicam uirtutem diriguntur, cuius interpretationis ut rationem reddat, illud addit: Hæc enim bellica scilicet uirtus utilis est ad uincendum, quo uerbo usus est Plato. Fieri censent. Facienda & querenda esse statuunt. Errant tamen. Recte censent in eo quod uictoriam

POLITICORVM LIB. II. 59

viam, de qua maxime contendendum putant, ut de maximo bono per uirtutem, non per dolum malum parandum esse statuunt: sed errant in eo quod uictoriam anteponunt uirtuti: Nam uictoria causa rāquam finis, uirtutem probant. Ipsorum spartanorum. Lacedæmonij, quoniam in sua regione Laconica non habebant clientelas, sed ilotes quasi seruos, qui ipsorum agros colebant.

Caput VIII.

CRETENSIVM Respub. cum ab hac non longè discrepet, tamen pauca non prius, sed pleraque habet minus scitè constituta. Quoniam Laconica Respub. ut uidetur & narrat, maxima ex parte Cretensem est imitata. Sunt autem pleraque omnia uetusta minus expressa, minusque perfecta recentioribus. Nam Lycurgum memorat, cum relicta Charilai regis tutela peregrè profectus esset, diutissime in Creta fuisse commoratum propter cognationem. Quoniam Lycij à Laconibus fuerant in Coloniam deducti. qui autem in Coloniam uenerunt, instituta legesque eorum acceperunt, qui tunc Cretam incolabant. Itaque pericæci ad eundem modum etiam nunc eis utuntur, ut minus ea legum decreta primus instituisse uideatur. Insula uero ipsa situm habere uidetur probum, & ad Græciæ imperium accommodatum: imminet enim omni mari, cum Græci ferè omnes oram maritimam inhabitent. Nam Creta breui interuallo hinc à Peloponneso, illinc ab Asia, & eo loco qui est circa Triopium, & Rhodum dirimitur. quo factum est ut Minos maris imperio potiretur, & insulas partim in ditionem redigeret, partim incolèdas curaret. qui postremò Siciliam aggressus, ibi ad Caminum è uita migrauit. Cretensium autem

instituta & mores Laconicos æmulantur. Nam vñ ilotes Laconibus, sic pericæci Cretensibus agros colunt: & sunt apud utrosque comestiones, & antiquitus Lacones non Phiditia, sed Andria, quemadmodum Cretenses nominabant. quo palam fit, illinc ad Lacones peruenisse. In ordine quoq; Reipub. est quædam æmulatio: nam Ephori eandem habent potestatem, quâ qui Cosmi dicuntur: nisi quod Ephori sunt quinque numero, Cosmi verò decem. Senatores autè pares sunt Senatoribus, quos Consiliū Cretenses appellant. Regnū cum prius fuisset apud Cretenses, postea sublatum est: & Cosmi sunt bellorum duces: ad popularem verò cōsultationem omnes admittuntur, nihil tamen geritur cōcionis arbitrio, nisi quod Senatorū & Cosmorum decreta suffragio cōfiscit. Ceterū comestiones rectius sunt apud Cretenses, quàm apud Lacones institutæ: nam Lacedæmone per capita quisque partem constitutam tribuit, sin aliter lege, vt suprà diximus, Rempub. capere vetatur: apud Cretenses communior est ratio. Nam ex prouentu fructuum atque pecorum, & ex publicis vestigalibus & tributis, quæ à pericæcis conferuntur, pars est tum ad deos & publica munera, tum ad comestiones constituta. Itaq; omnes aluntur ex publico, mulieres, pueri, atque viri: multa etiā legumlator ad victus paritatem tanquam rem utilem pertinētia philosophatus est. Ad mulierum autem disiunctionem, ne multi filii procrearentur, consuetudinem masculorū induxit, rectè, an secus, alius erit disputandi locus. Comestiones igitur melius esse

esse Cretensibus institutas, quàm Laconibus, certum est: sed quæ pertinent ad Cosmos, peius, quàm quæ ad Ephoros. Nam quæ mala ex Ephorum, eadem ex Cosmorum imperio nascuntur. Cum enim fiant hic quoque vulgares homines, commoditas tamen quam illic capit Respublica, nulla est apud Cretenses: illic enim plebs quoniam cum Ephori ex omnibus creentur, summi magistratus est particeps, saluam esse Rempublicam vult. Hic non ex omnibus Cosmi, sed ex generibus quibusdam cooptantur: & Senatores ex iis qui Cosmi cum magistratum gesserint, de quibus perinde possumus, ac de iis quæ in Lacedæmonios cadūt, disputare. Vt enim sine correctione magistratum gerāt, utq; in eo tota vita permaneant, maius est ipsorum dignitate. & illud periculosum, vt imperio non ex legis scripto, sed suo iudicio & arbitratu fungantur. Nam quod populus expers eius magistratus quiescat, nullum est argumentum rectè institutæ Reipublicæ. Nec enim vt Ephoris, sic Cosmis est occasio, vt venalem magistratum habeant, cum insulam incolentes longè à corruptoribus absint. Neque verò probanda medicina est, qua huic errori medentur: quippe quæ non ciuilis est, sed dynastiæ potius accommodata. Quoniam saepe Cosmi à conspirantibus vel collegis, vel priuatis hominibus exiguntur. Sed interim Cosmis ipsis magistratu sese abdicare licet: quæ omnia rectius ex lege, quàm ex voluntate hominum quæ periculosa norma est, efficerentur. Sed vincit omnem prauitatem ea

Cosmi

reipub.
fuerunt.

rerum perturbatio, quam potentiores inferunt, cum iudiciorum poenas dare nolūt: quo item declaratur, ciuitatis ordinem quo Cretenses utuntur, aliquid habere Reipub, non tamen esse Rempublicam, sed potius dynastiam, qui scisso populo, amicis que rem ad vnius imperium deferre solēt, tumultuantēque intestino bello dissidere. At quid interest, tale quiddā fiat, an ad tēpus quæ talis est, ciuitas esse desinat, dissoluta ciuili societate? Est autē periculosa ciuitas eorum, qui turbam ac iniuriā inferre & velint & possint. Caterū, vt diximus, beneficio loci conseruatur, qui externorum hostium inuasiones excludit. quo fit, vt periæci in officio Cretensibus contineantur, cum ilotes sæpe numero desciscant. quoniam Cretenses externum imperium nullum habent, bellum tamen quod insulæ nuper fuit extrinsecus illatum, infirmitatem legum ipsius declarauit, sed de Republica Cretensium hætenus.

scholia in Caput VIII.

CRETENSIVM Respub. cum ab hac non longē discrepet.) Multa Cretensium instituta simillima esse dicit Lacedæmonijs, propterea quod Lycurgus qui leges dedit Lacedæmonijs, diu uersatus in Creta insula, quæ centum urbibus olim habitabatur: multa inde fuerit mutuatus ex legibus à Minoe datis, qui olim in Creta regnauit: quam insulam occasione loci, magnam facultatem habere dicit ad Græciæ imperio potiundū. sunt autem his duabus rebus publicis hæc similia, quod ut ilotes Lacedæmonijs, sic periæci Cretensibus agros colunt: & quod utrique comesationibus utuntur, item quod Ephoris Lacedæmoniorum eadem est potestas, quæ Cosmis apud Cretenses, nisi quod hi sunt decē, Ephori quinque numero, & senatores totidem numero sunt utrobique. Comesationes eo differunt, quod Cretensibus ex publico fiūt, quod est commodius,

commodius, Lacedæmonijs ex priuato suam singulis partem conferentibus. sed e contrario Ephorum ratio cōmodior est quā Cosmorum. Nam Ephori ex omni populo deliguntur, Cosmi ex certis hominum generibus, & senatores ex ijs qui Cosmi fuerint. senatores perpetui sunt, quemadmodum apud Lacedæmonios: & sine correctione & controuersis dijudicant, non ex legum scripto, sed suo iudicio. Vnde eadē incommoda consequūtur, quæ apud Lacedæmonios. Itaque Respub. Cretensium non legum, sed loci beneficio conseruatur. Lycurgum memorant.) Lycurgus Eunomi Lacedæmoniorum regis filius fuisse traditur, minor natu Polidecte fratre, ex quo Charilaus posthumus natus est. igitur Polidecte mortuo, qui patri in regnum successerat, Lycurgus regnum suscepit. sed cum fratris uxorem grauidam fuisse relictā cognouisset, palam professus est se fratris filio, si mas fuisset natus, regnum traditurum: & interim se nō regem, sed regni procuratorem fore. Nato Charilao cum menses octo regnum administrasset, uitandæ inuidiæ & suspicionis causa, si quid infanti humanitus accidisset, omiſsa procuratione, urbe discessit, & in Cretā nauigauit, tam diu absfuturus, donec heredem regni Charilaus genuisset. sic enim uocabatur, nomine sumpto à populari gaudio, quod magnum fuit cum ipse nasceretur, non Charillus, ut perperam est in codicibus Aristotelicis scriptum. Quoniam Lycij.) Qui Lycetum Creta urbem habitabant. propter cognationem igitur quæ Lacedæmonijs erat cum Lycijs (hi enim à Lacedæmonijs qui Lacones quoque & spartani seu spartiate nominantur, fuerant in Coloniā deducti) Lycurgus apud ipsos fuit, in Creta commoratus. Itaque periæci.) periæci si quis ad uerbum interpretetur, sunt uicini circumiecti: aut igitur periæcos dicit Cretenses, alios qui oppida Lycetō circumiecta inhabitabant, aut agricolas qui ciuibus Cretensibus agros colebant. nam in Creta hoc erant periæci, quod ilotes apud Lacedæmonios: qui periæci non serui, sed necligales erant, de quorum tributis infra mentionem facit. Cum igitur hi periæci incolæ uetustissimi Creta legibus illis uterētur, probabile est eas leges antiquissimas esse, & à Minoe datas. Ex generibus quibusdam.) Ex certis ordinibus. Longe absint à corruptoribus.) Cretēses Cosmi propter interiectum mare lōgē ab hostibus absunt, à quibus possint muneribus corrumpi, non tam propter magnum interuallum, quā propter nauigandi diffi-

Lycurgus

ARISTOTELIS

aulatem. Dynastia potius accommodata. Dynastia est extrema & pessima species paucorum potentia, de qua differitur lib. iij. Non esse Rempubicam. Nullo genere Reipub. proprie contineri, quia Respub. est ordo urbem incolentium, ut ipse definit lib. iij. Sic autem nullus pene ordo est, & ubi leges non imperant, ut ipse ait lib. iij. non est Respub. id est civilis communio. quoniam igitur Respub. Cretensium non tam legibus quam potentioris libidine geritur, idcirco ipsorum non est proprius Respub. sed potius dynastia. Nam licet dynastia inter species Reipub. quae dicitur paucorum potentia, numeretur: tamen iam improprie dicitur paucorum potentia, ut ultima species Reipub. popularis, quae huic similis est, non proprie dicitur Respub. popularis, aut omnino Respub. quia iam desinit esse ordo civilis, ut ipse testatur lib. iij. Quo fit ut periculi. Quoniam interiectu mare hostes a Creta submouet, periculi non habent deficiendi occasionem, ut ilotes: qui cum essent in continente, ut cinorum hostium fauore & auxilio in Lacedaemonios arma sumebant.

Caput IX.

CARTHAGINIENSIVM verò Resp. recte instituta esse, & ceteras multis in rebus excedere videtur, sed quibusdam institutis Laconicā potissimum æmulari. Nam hæ tres finitimæ sunt inter se, longēque cæteris præstant, Cretensis, Laconica, & quæ tertio loco memorata est Carthaginiensis: & multa sunt apud ipsos probè constituta. Recte autē eis institutam esse Rempubicam argumento est, quod cum plebem habeat, retinet tamē ordinem Reipub. nec seditiones in ea, quæ quidem memorabiles sint, nec tyrannides extiterunt. Hæc autem habet quibus Laconicam Rempub. æmulatur, sodalitatum comensationes, quæ Phiditiis sunt similia: centum quatuor virorum imperium, quod Ephoris respondet, nisi quod hoc habet melius institutum: illi enim ex quibus suis gregariis sunt. hoc autem imperium optimo

POLITICORVM LIB. II. 62

mo cuique mādatur. Sed reges habent & Senatum Carthaginienses, Laconicis Regibus & Senatoribus respondentes: & hoc quoque commodius est, reges non ex eodem genere, nec ex quouis deligere, aut si quod genus est præstantius aliis, ex hoc ei regnum deferre, qui virtute, non qui ætate ceteros antecedit. Nam cum magnarum rerum summam potestatem reges accipiant, si sint ignavi, magnis incommodis ciuitates afficiunt, ut iam Lacedaemoniorum ciuitatem affecerunt. Pleraque igitur quæ quia vitiosa sunt, vituperantur: communia sunt cunctis, de quibus diximus, Rebuspublicis. Ex iis verò quæ ad status optimatum & Reipublicæ rationem referuntur, quædam ad popularem statum, quædam ad paucorum potentiam magis inclinant. Nam quæ velint ad populum referre, quæ secus, in arbitrio regum est & Senatorum. qui si quid omnes communi consensu decreuerint, id ratum est: sin aliter, hoc etiam pertinet ad iudicium popolare. Quæcunque autem referuntur, ea non solum audiendi populus, sed etiam statuendi summam potestatem habet. & si quis contra relata dicere velit: licet quod in aliis Rebuspublicis negatur. Cæterum à seipsis deligere quinque viros, quorum arbitrio multæ res & magnæ geruntur, & centumviralem magistratum, qui maximus est, hos deligere, & hos diutius imperare quam alios: quippe cum & ante, & post gestum magistratum imperium teneant: hæc inquam omnia pertinent ad paucorum potentiam. Quod autem sine mercede magistratus gerunt, quod non forte cre

quis rex Creta
refert.

antur, & si quid aliud habetur huiusmodi, conueniens est statui optimatū: & item quod causas cunctas qui tenent imperium, non quemadmodū apud Lacedamonios, alii alias cognoscūt. Ceterum apud Carthaginenses sic habet optimatum status, ut maximē ad paucorum potentiam deflectat, ex quadam quē vulgo probatur existimatione. Nō enim solum virtutem, sed etiā diuitias spectari in magistratibus mandandis oportere censuit, propterea quod fieri non possit ut egenus rectē obeat imperium, & magistratui gerēdo vacet. Cū igitur ut diuitiæ creandis magistratibus suffragentur ad paucorum potentiam, virtutem autem spectari ad optimatum imperium pertineat, hæc esse tertia quēdam ratio constitutæ Reipublicæ apud Carthaginenses videri potest. Nam hæc duo spectantes magistratus creant, præsertim maximos, reges dico, ac bellorum duces. Hunc autem errorem ab optimatum statu deflectendi, legumlatoris peccatum fuisse putare conuenit. Nam hoc ab initio providere necessarium in primis erat, ut virtute præstantes in otio absq; vlla fœditate degere possent, non solum in magistratu, sed etiā in vita priuata. Quod si propter otium diuitiarum est habenda ratio, tamen turpe est maxima imperia regnum & ductum militare facere venalia. Hęc enim lex diuitiis quā virtuti maiorem dignitatem tribuit, & in omnem ciuitatem auaritiam inducit. Quicquid autem Reipub. principes in honore habent, in eo necesse est ut ceteri ciues ipsorum sententiam sequantur. Porro in qua Republi-

ca virtus non est maximē omnium in precio, in hac optimatum imperium stabilitatem habere non potest. Nam qui magistratus emerint, hos quæstibus assuescere probabile est, cū factō sumptu imperia sint assecuti. Nec enim credibile est fore, ut vir egenus quidem, probus tamen quæstui Rempublicam habere velit: deterior qui sumptus fecerit, non velit. Qui ergo magistratus ex virtute gerēdi facultatem habet, hos fungi magistratibus oportet. Quod si iam proborum egestatem legumlator contēnebat, oportuit tamen otio magistratuum cōsulere. Illud quoque improbandum esse videtur, quod tamen apud Carthaginenses gloriosum habetur, eundem pluribus magistratibus præesse. Nam vnum opus ab vno optimē perficitur. quod ut fiat, munus est legumlatoris providere, nec iubere ut tibia canat quisquam, & idem calceos conficiat. Itaque nisi parua sit ciuitas, ciuile est & magis popolare, ut pluribus magistratus communicentur. est enim, ut diximus, communius, & eorum quodque melius, celeriusque perficitur, ut tum in bellicis rebus, tum in nauticis apparet. Nam utrobique per omnes ferē commeat imperandi & parēdi vicissitudo. Sed cum Respublica ad paucorum imperium sit redacta, optimē tamen incommodum effugiunt, semper aliquam plebis partem quam in oppida mittunt, ditātes: hoc enim mendentur, & stabilem Rempublicam faciunt. At hoc fortunę opus est, & beneficium, cū tamen dissidendi occasiones sublatas esse oporteat legumlatoris provisione. Nunc si reflante fortuna, qui sub imperio

ARISTOTELIS

sunt à Republica defecerint, nulla medicina est in legibus, qua plebs valeat in quiete, ac in officio contineri. Ac Lacedæmoniorum quidem & Creten-
sium Carthaginensiumque Respub. quæ merito ce-
lebrantur, ad hunc modum sese habent.

scholia in Caput IX.

CARTHAGINIENSIVM uerò Respublica.) Disputat in Carthaginensium Rempublicam, ipsamque docet quibusdam in rebus æmulam esse Lacedæmoniorum Respublicæ, ut in comesationibus, non totius populi, ut apud Lacedæmonios, sed quarundam sodalitatum, & in centum quatuor uirorum imperio, quod simile erat Ephoria, item in Regibus & Senatoribus. sed Reges, inquit, commodius à Carthagi-
nensibus, ex cuiusque meritis & dignitate deligebantur, quàm à La-
cedæmoniis, qui ex uno dūtaxat Heraclidarum genere Reges accipie-
bant. sed Carthaginensis Respub. partim ad popularem inclinabat, quatenus scilicet multa in Regum senatorumque discordia ad populum referebantur, partim ad paucorum potentiam, in magistratuum scilicet creatione. sed illud erat optimatum statui cōueniens, quòd sine mercede magistratus gerebantur, & quod suffragio mandabantur, non sorte, sed magna ex parte in paucorum potentiam inclinabat, quia magna diuitiarum ratio in mandandis magistratibus habebatur, quanquam uirtus quoque spectaretur. in quo tamen ea fuit legumlatoris culpa, quòd rationem qua uiri præstantes uirtute, licet essent egeni, otio frui, & magistratus gerere possent, non inuenit. illud quoque improbat, quòd cum unus magistratus ab uno multo melius administratur, & hoc sit populo gratius, ut plures sint Respublicæ participes, tamē unus homo multis simul magistratibus fungebatur. Quæ cum plebem habeat.) Cum plebs sit particeps Respublicæ. Nam in quibusdam rebus publicis plebs omnino à publicorum muneris administratione summo-
uetur: cum autem plebi Resp. communicatur, magna prouisione opus est ne ex honorum distributionibus, & publicis deliberationibus sedi-
tiones, aut

POLITICORVM LIB. II. 64

tiones, aut etiā tyrannides existant. Sodalitatum comesationes.) Non enim tota ciuitas erat in comesationes distributa: ut apud Lacedæ-
monios, sed sodalitates quædam & collegia comesationibus uteban-
tur: nam fortassis quinqueniri simul coenabant, & item centumqua-
tuoriri, quæ societates possunt & τοῦτοῦτο Græcè, Latine sodalitates, si-
ue collegia nuncupari: hæc uerò comesationes similes erant Lacedæmo-
norum comesationibus, & ιδιότης nominatis. illi enim ex quibusuis.)
Ephori ex plebeis & uulgaribus magna ex parte creabantur. Re-
ges deligere.) Ratio, inquit, reges deligendi commodior est Cartha-
ginensibus, quàm Lacedæmoniis: his enim ex uno Heraclidarum ge-
nere reges erant, qui hereditario & atatis iure regnum à patribus
traditum accipiebant. Carthaginenses autem non ex uno genere siue
familia, sed nec ex quouis genere, sed ex optimis & præstantibus ge-
neribus, ut uisum esset, reges diligebant. Quòd si genus aliquod ma-
xime probabant, ex hoc non ei qui maximus natus esset, sed qui uir-
tute præstaret, regnum deferrebant. Ut iam Lacedæmoniorum ci-
uitatem affecerunt.) Quia non ex uirtute & rebus gestis delectos
Reges accipiebant, sed qualescunque nati essent iure hereditario. in
quibusdam exemplaribus non Lacedæmoniorum legitur, sed Cartha-
ginensium: quod si rectè habet, eo pertinet, ut Carthaginenses in-
telligantur magna incommoda ex Regum ignauia pertulisse, si quan-
do pretio aut amore corrupti prauum Regem constituisent. Nam
quæ uellent.) Locus est difficilis, dictio Græca in hunc modum habet:
τὸ μὲν καὶ τὸ πλεονέχον, τὰ δὲ μὴ πλεονέχοντες οὐ δύνανται
βασιλεῖς κτείνειν μὲν τῶν ἡρώτων, ἀνὸς ὁμογενομένων πάντας. εἰ
δὲ μὴ, καὶ ὅτις ὁ δύνει. Quod est Latine penè ad uerbum, ut
hæc ad populum referantur, illa secus in arbitrio Regum est & se-
natorum, si consenserint omnes: sin minus, etiam hæc pertinent ad po-
pulum. quòd si sic accipiat, ut à plerisque posse Reges & Sena-
tores quæ uelint ad populum referre, si tamen omnes consenserint, es-
se referendum, sensus ineptus esse uidetur & perplexus. Hoc enim
modo cuncta ad iudicium & arbitrium popolare pertinerent: quia
si consentiunt omnes ut referatur, tum ea dicit ad populi iudi-
cium pertinere: si non consentiunt omnes, referri oportet: si au-
tem referatur, iam earum rerum iudicium populo permittitur.

Ergo utroque modo res committenda est populi iudicio: quam difficultatem commodè interpres expediuisse uidetur, sic accipiens & exponens sensum, ut aliquid esset per intelligentiam adiiciendum, ut saepe fit apud Græcos, præsertim Atticos, & ipsum Aristotelem: diciturque: *ἡ δὲ ἀπορία*, id est manca oratio, & in qua aliquid desideratur. Igitur illud si consenserint omnes, non pendet ex superiore oratione, sed potius est eius repetitio & declaratio in hunc modum: si consenserint de re quapiam omnes Reges & senatores, subandi, nihil est necesse ad populum referre, aut id ratum est in quo consentiunt: sin minus, id est si fuerit inter ipsos dissensio, referendum est ad populum, & sic populus habet de his deliberandi & statuendi potestatem. Centumuirale magistratum.) Quem gerunt centumuiros. nam & si centum quatuor esse paulò antè dixerat, tamen centum dicit, ut suprà in Repub. Platonis, cap. iij. Cum Plato custodum quinque millia & quadraginta dicat, ipse quinque millia dicit, omittens paruum numerum breuitatis causa, qui parum aut nihil facit ad rem. Caterum à seipsis deligi quinque uiros.) id est à centum quatuor uiris, ex ipsis centum quatuor deligi quinque uiros: ab illis enim eligi docet cum ait, & centum deligere hos uiros. quod licet per amphibologiam dictum sit ab Aristotele obscuritatem interdum affectante, tamen intelligendum est quinque uiros à centum quatuor ex suo numero legi. Hæc igitur conuenire ait paucorum potentia: & item illud, quod quinque uiros diutius imperant, quam alij scilicet centum quatuor: quoniam ante quinqueuiratum erant in centumuirali magistratu, & post centumuiralem, in quinqueuiratu, qui maximus erat magistratus. Ex quadam quæ uulgò probatur existimatione.) Virtuti scilicet obesse paupertatem ad Repub. rectè gerendā, atque ideo magistratus bonis simul & diuitibus esse mandandos. Hæc esse tertia ratio.) Nam una ratione hæc Respub. constituta est conueniente statui populari: altera paucorum potentia: tertia statui optimatum. Quod si propter otium.) Quauis sit ratio diuitiarum in mandandis magistratibus habendi, ut eis gerendis uacent ab operibus necessarijs ijs quibus fuerint mandati, tamen turpe est & Reipub. perniciosum maximos magistratus facere uenales, id est reges & bellorum duces per largitionem emptis suffragijs constitui, à quo scilicet malo Carthaginienses non aberant. si quid autem Reipub. principes.) Quos pecuniarum studiosos

diolos esse oportet ad summos magistratus emendos, si uenales sint. Qui sumptus fecerit.) Vel emendo magistratum initio, uel ipsum suis sumptibus gerendo sine mercede publica. si proborum egestatem.) *ἐξείας*. sic enim legitur in exemplaribus emendatis, non *διερείας*. quauis, inquit, non consuleret proborum hominum egestati in uita priuata, tamen providendū erat, ut possent otium habere ad gerendos magistratus, proposita eis publica mercede, aut alia ratione. Nisi sit parua ciuitas.) Nam cum ciuitas parua est, necessitas & paucitas hominum idoneorum cogit plures magistratus uni uiro mandare, & uerus lucernas facere, ut ipse declarabit lib. quarto, cap. decimoquinto. Optime incommodum effugiunt.) Vitant plebis seditiones. Quam in oppida mittūt.) In oppida Carthagini subiecta, ut eis præsent, & ex præfecturis discescant: hæc enim ratione optime effugiunt seditiones, quæ à plebe possent excitari paucorum potentiam indignante.

Caput X.

QVI de Republica præceperunt, horum quidam nullis omnino publicis muneribus functi sunt, sed vitam priuatam perduxerunt, de quibus ferè omnibus si quid memorandum tradidere, suprà est à nobis disputatum. Alii Rempublicam ipsi gerentes partim suis ciuitatibus, nonnulli externis leges scripserunt, quorum quidam legum duntaxat fuerunt auctores. Alii Rempublicam quoque fundarunt, ut Lycurgus, & Solon: hi enim leges & Rempublicam condiderunt. De Lacedæmoniorum igitur Republica suprà disseruimus. Solonem quidam probum legumlatorem fuisse putat, qui paucorum imperio intemperanter abutentium dominatum sustulerit, & feruentem populum in libertatē vendicauerit, statimque popularem rectè Republica temperata in morem maiorum constituerit. Nam consiliū Areopagi ad paucorum potetiam pertinere tradūt, quod

Lycurgus
Solon

Areopagus

ARISTOTELIS

autem suffragio magistratus mandentur, ad optima-
tum imperium: tribunalium verò rationem popu-
larem esse. Solon autem, ut videtur, illa quæ prius
erant, non sustulit, consilium dico & magistratum
delectionem: populum autem per iudicium ex omni-
bus asciscendorum tribunalia constituit. Itaque non
defuere qui factum Solonis accusarēt, quòd alteram
Reipublicæ partem sustulisset, rebus cunctis ad tri-
bunalis quod sorte legebatur, arbitrium reuocatis.
Nam postquam hoc inualuit, populo quasi tyranno
gratificantes, Rempublicam in statum popularem
quo nunc est, induxerunt. Areopagi consiliū Ephialtes
& Pericles compescuit, eiusque auctoritatem
minuit. iudicibus mercedem Pericles idem consti-
tuit. & ad hunc modum duces assentatorēsque po-
pulares, populi potentiam augentes Rempublicam
in hunc popularem dominatum deiecerūt: id tamen
non Solonis voluntate, sed casu potius factum fuisse
videtur. Nam populus cum naualis victoriæ auctor
Medorū bello fuisset, magnos spiritus & arrogantiam
sumpsit, habuitque prauos duces curæ popularis ca-
ptatores, bonis ciuibus contra nitētibz. Quoniam
Solon, ut videtur, potestatem populo maximè neces-
sariam, mandandi & corrigendi magistratus tribuit:
quæ potestas si populo denegetur, seruum eum esse
necesse est, & hostili odio dissidere. Magistratus ve-
rò cunctos nobiles & locupletibus mandari vo-
luit, ex iis videlicet, quorum census esset quingen-
torum medimnorū, & ex Zeugitis, & item ex cen-
su tertio equestri nominato. Quartus autem census
erat

POLITICORVM LIB. II. 66

erat Theticus, à mercenariis dictus, cui nullus magi-
stratus communicabatur. Cōditores quoque legum
fuerunt Locris Epizephyriis Zaleucus: Chorondas Ca-
taneus ciuibz suis, & cæteris Chalcidicis Sicilia, &
Italiæ ciuitatibus. Quidam Onomacritum fuisse pri-
mum qui condendarum legum solertiam habue-
rit, colligere conati sunt: eundemque ad Cretam,
cum esset Locrensis, in ea se facultate exercuisse,
dum ibidem diuinandi artem profitendo peregrina-
retur, atque huius discipulum Thaletem, Thale-
tis Lycurgum & Zaleucum, Zaleuci Charon-
dam auditores fuisse tradunt, temerè tamen, nec
temporum rationi congruenter. Philolaus quoque
Corinthius Thebanis legum cōditor fuit. Erat au-
tem Philolaus ex Bacchiadarum genere, qui Dio-
clis Olympionicæ amore captus, cū hic matris Al-
cionæ amorem perosus urbem relinqueret, ipsum
est Thebas sequutus, atque ibi vterque vita fun-
ctus est, quorum sepulchra monstrantur etiam nūc
eo situ, ut alterum ex altero videri queat, sed ita
ut in Corinthiorum agrum, ex altero prospectus
sit, ex altero non item. Sic enim fabulantur sepul-
turam ipsos constituisse, Dioclem propter dolo-
rem acceptæ calamitatis, ne Corinthius ager à tu-
mulo prospiceretur: Philolaum, ut prospiceretur.
Tali ergo causa ut apud Thebanos morarentur,
inducti fuisse memorantur, quibus Philolaus, cum
de rebus aliis leges tulit, tum de filiorum pro-
creatione, quas leges illi theticas appellant, quasi
positiuas. Illud autem propriè ab eo sancitum est,

census

*onomacritus
legum inventor*

philolaus

lex liberorum

vt numerus patrimoniorum seruetur. Charonda nullum est proprium institutum, præter iudicia de falsis testimoniis. Hic enim primus his de rebus considerauit, fuitque accurata leges condendi ratione, huius etiam temporis legumlatoribus argutior. Philolai propria est patrimoniorum inæqualitas. Platonis vxorum & filiorum, bonorumque communitas, & mulierum comestiones. Præterea lex in ebrietatem, vt sobrii conuiujs præfiantur: ac de bellicis exercitationibus, vt meditando fierent milites ambidextri: nec enim oportere vt altera manus vsui sit, inutilis altera. Draconis extant quidem leges, quas tamen dedit Reipublicæ iam constitutæ, in quibus legibus nihil est proprium, quod quidem sit memoriæ prodendum, præter seueritatem ob pœnæ magnitudinem. Pittacus quoque legum scriptor fuit, non tamen Reipublicæ conditor. Huius fuit propria lex, vt ebrii si quem pulsassent, grauiori pœna, quàm sobrii plecterentur. Nam quia plures temulenti quàm sobrii contumeliam inferunt, non ad veniam spectauit, quæ potius est danda temulento, sed ad vtilitatem. Andromachus quoque Rheginus leges Thraciæ Chalcidensibus condidit, cuius extant leges de re capitali, & de puellis orbis ad quas parerum bona peruenerint. Nihil tamen est quod ab hoc propriè sancitum esse dicere queas, sed de Rebus publicis, tum quæ propriè intelliguntur, tum de quibus quidam conscribere hætenus.

Scholia in Caput X.

Qui de Republica præceperunt. Explicat legumlatorum discrimina

mina, quorum aliquos uitam priuatam perduxisse, alios Reipub. muneribus sanctos fuisse tradidisse. horum quosdam leges duntaxat tulisse, alios Reipublicas etiã instituisse. Deinde Atheniensis Reipublicæ rationem paucis commemorat, ut fuerit ex uarijs Reipub. generibus à Solone omnium ordinum habita ratione constituta, ut postea corrupta à popularibus hominibus, & in popularem formam redacta, tum multos diuersarum gentium legumlatores & philosophos, qui leges scripserint recensent: & quid propriè quisque sanxerit, commemorat. Legum duntaxat fuerunt auctores. Non condiderunt siue constituerunt Reipublicam, sed iam conditæ leges tulerunt. In morem maiorum. Non in eum quo nunc Athenienses utuntur deprauato & dissoluto, sed ita ut propriè Reipub. & esset & nominaretur ex uarijs generibus Reipub. temperata, ut statum popularem constituisse ab his solon diceretur: nõ quod statum popularem instituisset, quæ forma est Reipub. deprauata, sed quod populum à paucorum dominatu liberaisset, & participem Reipub. fecisset. Areopagi consilium. Senatū: est enim Areopagus curia siue locus Athenis, ubi Senatores consultabāt, unde Senatores Areopagiti dicebantur. Populum autem constituit. Habuit rationem populi, atque ei magistratus communicauit. Quod alteram Reipublicæ partem sustulisset. Partem locupletum, & optimatum. Populo quasi tyranno. Tres Reipublicas deprauatæ inter se cognatæ sunt, & simillimæ, ut ipse declarat: in monarchia, tyrannia: in paucorum potetia, dynastia: in populari, extremus status popularis. Vt autem tyranno adulescentes, sic extremo populo quasi tyranno homines populares blandiuntur, qui græcè δῆμοκράται nominantur, à quibus Reipublicam Atheniensium in eum statum quo tunc erat, deductam esse dicit. Areopagi consilium Ephialtes & Pericles compefcuit. Senatorum auctoritatem & potentiam minuit. Ephialtes autem fuit, ut refert Plutarchus, Pericles administer in augenda populi potentia, ut per hanc ipse Pericles Atheniensium Reipublicæ dominaretur. Nam populus cum naualis uictorie fuisset causa Medorum bello. In eo bello quod Xerxes Medorum & Persarum rex, cum infinito pedestri & nauali exercitu Græciæ intulit. victus enim fuit ad salaminem insulam prælio nauali uirtute Græcorum, sed potissimum Atheniensium, id quæ omnium iudicio, ut refert Trogius Pompeius, ex qua uictoria populus

Atheniensis magnos spiritus, magnamque arrogantiam sumpsisse ab Aristotele dicitur. In omnibus grecis exemplaribus quæ mihi uidere contigit, hoc in loco τὸ ναυαρχίας scriptum est, quæ uox non uictoriam naualem, sed nauium præfecturam significat. Nec facile potest ad aliquem huc conuenientem sensum accommodari. quare cum hic perspicue prælium nauale significet Aristoteles, quo Medi uicti sunt à Grecis, mēdum subesse suspicari mihi uenit in mentem, & pro ναυαρχίας suppositum fuisse uitio librariorum, ναυαρχίας, facillimo scilicet lapsu: ναυαρχία enim naufragium sonat proprie, & per translationem quencunque casum seu cladem, auctore Suidā, ut hoc uerbo clades Medorum naualis & Grecorū uictoria significetur. qua ratione ductus non nauium præfecturam, sed uictoriam naualem conuerti: nam utroque modo legatur, sensus in hanc intelligentiam est reuocandus. Hostili odio dissidere.) A gerentibus Rempublicam. Quorum census esset quingentorum medimnorum.) Solon, ut refert Plutarchus, maximum primumque censum quingentorum medimnorum esse uoluit: secundum trecentorum, tertium ducentorum, quartum extremum, in quo opifices & mercenarij continebantur. Quorum qui secundum censum habebant, equites: qui tertium, & eugitas uocari Plutarchus idem tradit. Quod si uerum est, Aristoteles non ordine magnitudinis, sed ut uenit in mentem census numerauit, cum equestrem ordinem tertio loco posuit. Locris Epizephyrijs.) Ternos Locros memorant auctores, Locros Ozolos Aetolis proximos, Locros Epicnemidios, qui olim leges dicebantur, per quos Cephysus amnis defertur. Locros Epizephyrios in Italia parte, quæ magna Græcia dicebatur à Xephyrio promontorio, ut refert Plinius, cognominatos. Cæteris Chalcidijs Siciliae & Italiae ciuitatibus.) Erant scilicet populi non modo in Sicilia, sed etiam in Italia Chalcidici cognominati, qui à Choranda leges acceperunt. Hæ autem omnes ciuitates siue populi originem ab Eubœa Chalcidensibus traxisse uidentur. Certe Hellanicus Theoclem memorat, cum Chalcidensibus & Naxijs urbes in Sicilia condidisse. Chalcis autem urbs est in Eubœa. Nec temporum rationi congruenter.) Non his temporibus uixere philosophi, & legumlatores memorati, ut possent hoc ordine alij aliorum esse discipuli. Ex Bacchidarum genere.) Bacchidarum familia nobilissima fuit Corinthi, genus à Baccho ducens, ut Heraclides ab Hercule.

ab Hercule. sepulturam ipsos constituisse.) Forū exemplarium fidem secutus est interpres, in quibus τὰ πλὴν legitur, in alijs enim τὰ πλὴν, id est scripturam habetur. sed illa lectio magis placuit: est enim sensus sic utrumque illorum constituisse suam sepulturam. Quas leges illi theticas appellant.) Fortasse quia erant uelut fundamenta Reipublicæ. Nam Θεῖς interdum, ut Θεοῦ Θεῖς fundamentū significat. quod uero ait de filiorum procreatione, ad ritum nuptiarum referendum esse uidetur. Ut numerus patrimoniorum seruaretur.) Ut patrimonia manerent indiuisa: nam per diuisionem numerus crescit. Huius temporibus legumlatoribus arguitur.) Platonem designare uidetur, quo Charondam dicit argutiorē, id est solertiorē in ferendis legibus fuisse. Reipublicæ iam constitutæ.) Reipublicæ Atheniensem, quæ iam ante Dacronem fuerat instituta. Ob pœnæ magnitudinem.) Omnibus enim criminibus, etiam lenissimis, capitis pœnam Draco constituit: ut rectè Demades Draconem leges non atramento, sed sanguine scripsisse dixerit. Quamobrem omnes latus ab eo leges, præterquam de homicidio, Solon antiquauit. Pittacus quoque.) Mitylenæus hic fuit inter septem sapientes connumeratus, qui imperium à suis Mitylenæis delatum, cum decem annos tenuisset, datis legibus sponte deposuit, & paruo contentus, dimidium dicebat plus esse quam totum, ex Diogene Laertio. sed ad utilitatem.) Ut magnitudine pœnæ homines ab ebrietate detererentur. Andromachus quoque Rheginus.) Ex Rhegio urbe Italiae ad fretum siculum, & magnam Græciam. hic igitur fuit ex ijs quos supra dixit, alienis ciuitatibus leges dedisse. Dedit enim Chalcidensibus Thraciæ, quorum urbs Chalcis erat ad montem Athon, qui licet ab alijs in Macedonia parte numeretur, tamen Aristoteles eum Thraciæ tribuere uidetur, quam olim latissime patuisse docet Pomponius Mela, dum Thraciam à ponti lateris fronte usque in Illyricos penitus immisam esse tradit. Quæ proprie intelliguntur.) Quibus utebantur aliquæ ciuitates. Nam Respublica Platonis & siqua est alia ab aliquo philosophorum descripta, non tamen à ciuitate quapiam accepta, non proprie dicitur Respublica.

Finis libri secundi de Republica.

Pittacus

Dicitur non fuisse

ARISTOTELIS DE REPUBLICA

ca Liber tertius, interprete & enarratore

Io. Genesio Sepulveda.

Caput primum.

VI de Repub. quæ & qualis quæque sit commentatur, huius prima ferè consideratio est de ciuitate, vt quid tãdem ciuitas sit, intelligatur. Nunc enim contentiones existunt, quibusdam rem à ciuitate, aliis non

à ciuitate, sed à paucorũ potentia, vel à tyranno acta esse confirmantibus. Ceterum viri ciuilem legumque latoris munus totũ videmus in ciuitate versari. Est autem Respublica ordo quidam vrbem incolẽtium. Sed quoniam vt quoduis aliud totum, & ex multis partibus cõsistens, sic ciuitas est de numero compositorum. Cum ciuitas sit ciuium multitudo, oportet haud dubiè vt primũ omnium de ciue differamus. quem igitur oporteat ciuem appellare, & quis ciuis sit, considerandum est: nam sæpe ciuis in quæstionem venit, nec omnes eundem esse ciuem consentiunt: sæpe enim qui ciuis est in populari principatu, is non est ciuis in paucorum potentia. Omissis igitur iis qui alia quadam ratione hoc nomen sortiuntur, vt ciues factitii, ciuis non loci habitatione censetur: hæc enim inquilinis quoque & seruis est cum ciuibz communis. Sed ne ii quidem sunt in ciuibz habendi, qui fori ius sic habent, vt eis tribunal adire, ac ius petere liceat. Hæc enim facultas iis quoque tri-

quid sit
respub.

POLITICORVM LIB. III. 69

buta est, qui cum ciuibz cõtrahunt, habentq; commercium: nam & hæc eis permittuntur: de quorum hominum numero, inquilinis multis in locis talis societas non perfectè communicatur, qui non simpliciter planè, sed quodammodo ciues appelladi sunt, vt pueri, qui propter ætatem nondum scripti sunt, & senes, qui iam munerum vacationem habent: nam hos non simpliciter, sed cum additamento, alteros imperfectos, alteros effectos ciues, aut tale quiddam appellamus: nihil enim refert, modo quod dicimus intelligatur: quærimus enim ciue simpliciter, & qui nulla tali exceptione repelli valeat. nam similia & obici possunt, & refelli, de infamibus & iis qui missi fuerint in exiliũ. Ciuis igitur nulla re alia magis definitur potest, quàm quod sit iudicii & imperii participes, sed imperia seu magistratus quædam sunt tempore determinata, vt aliqua bis eundem obire prorsus non liceat, aut non aliter quàm certis temporibus interiectis: quædam verò indefinita, cuiusmodi sunt iudex & consultator. sed fortasse dicat aliquis, neque hos imperare, neque idcirco esse participes imperii. at ridiculum esset penes quos est maximarum rerum potestas, hos cum imperio esse negare: sed in nullo ponamus discrimine, cum sit de nomine controuersia. nam quod est consultori cum iudice commune, nomine vacat, nec est vocabulum quod vtrique conueniat: distinctionis tamen gratia imperium indefinitum nominetur. Quibus igitur imperium ad hunc modum communicatur, eos ciues esse constituimus, atq; huiusmodi quidem ferè est ciuis

ciuis quis
sit

ARISTOTELIS

definitio, quæ in omnes qui ciues nuncupantur, maximè conueniat. Intelligendum est tamen in quibus rebus subiecta sic specie differunt, ut hoc sit primum, illud secundum, aliud tertium: in his aut nihil omnino, quia talia sunt, aut vix aliquid esse commune. Respub. autem specie inter se differre, & has posteriores, illas priores esse videmus. Nam deprauatas & à recta norma deflecentes, rectis & incorruptis posteriores esse necesse est: quomodo autem à recta norma digressas dicamus, postea declarabimus. Itaque cum ciuis alius in alia Repub. necessario sit, efficitur ut quem diximus, is in populari potissimum Repub. ciuis habeatur: ut verò in aliis fieri quidè possit, non tamen sit necesse: in quibusdam enim nec populus est, nec legitima concio, sed Senatores & per partes causas cognoscunt, ut Lacedæmone de contractis pactisque rebus causas Ephori, sed alius aliam diiudicant: capitales autem Senatores, & fortasse alius quidam magistratus alias. eodemque modo fit Carthaginæ. Quidam enim magistratus causas omnes cognoscunt. Est tamen quod corrigi possit in ciuis definitione: in aliis enim Rebuspub. non indefinitus magistratus cōsultor est & iudex, sed qui fuerit pro magistratus ratione definitus: nam iis aut omnibus aut quibusdam deliberare & iudicare de rebus omnibus, vel de parte permittitur. Ciuis igitur quis sit, facile est ex iis quæ diximus, intelligere. Nam cui deliberandi & iudicandi in quaque ciuitate facultas adest, hunc ciuem eius esse definimus: & ciuitatem talium hominum multitudinem, cui, ut summam loquar, copia

POLITICORVM LIB. IIL 70

copia suppetit earum rerum quæ pertinent ad vitam degendam. Sunt etiam qui ad vsum ciuem esse definiunt, qui non patre aut matre tantum, sed utroque parente ciue sit procreatus: quidam vltius etiam, ad auos duos, tresve, aut plures etiam procedunt. Quibus sic ciuilitate ac breuiter definitis, quidam de tertio illo, & quarto, quomodo sit ciuis habendus, exquirunt. Gorgias Leontinus partim fortasse ambigendo, partim per ironiam dixit, ut mortaria sunt, quæ facta fuerint à mortariorum artificibus: sic Larissæos esse, qui facti fuerint ab artificibus suis. Nam esse quosdam Larissæorum effectores, quod multum habet ruditatis: nam si essent Reipublicæ participes, essent utique ciues ex dicta definitione: nec quod de patre ciue, aut matre dicunt, id potest in eos qui primum urbem vel incoluerunt, vel condiderunt conuenire: sed de iis fortasse magis querendum sit, qui forma Reipublicæ mutata ad eius communitatem sunt recepti, ut Athenis factum est auctore Clisthene, tyrānis exactis: nam is in tribus multos peregrinos seruosque aduenas distribuit. Ceterum de his non quis eorum ciuis sit, sed iuste an secus facti sint ciues, queritur. quo in loco illud præterea in questionem venire potest, num si quis iniuste ciuis est, is protinus non sit in ciuibz habendus, quasi eadem sit vis iniusti & falsi, sed cum quosdam iniuste imperantes videre liceat, quos imperare quidem dicimus, tamè iniuste imperare negamus, & ciuis imperio quodam definiatur: nam cui tale imperium communicatur, hunc ciuem esse dicimus. dubitari non debet, quin hi quoque

sint in ciuibus habendi: sed illud iuste an iniuste facti sint, ad quaestionem superiorem pertinet. Ambigunt enim nonnulli, quando ciuitas, quando non ciuitas egit. ut cum ex paucorum dominatu, vel tyrannide facta est Respub. popularis, tunc enim quidam pactis, quasi ea non à ciuitate, sed à tyranno inita sint, stare nolunt: nec alia multa huius generis seruare, quasi quaedam Respublica vi non propter publicam commoditatem consistant. Si ergo quidam rem populariter administrant, hoc modo perinde acta huius Reipublicae dicenda sunt acta huius ciuitatis, & quae ex paucorum dominatu, & tyrannide acta sint.

scholia in Caput I.

QVI de Repub. quae & qualis sit commentatur. Quia Respub. est ordo urbem inhabitantium, id est ordo ciuitatis, praesertim magistratuum, ut lib. iiij. declaratur, cap. i. & item quia Respub. est uita ciuitatis, ut est in eodem libro iiij. cap. xi. idcirco ut Reipub. rationem intelligamus, necesse est quid sit ciuitas intelligere: & quia ciuitas est ciuium multitudo, cum de partibus priusquam de toto sit more & instituto nostro differendum, primum omnium de ciue disputare conuenit, qui cum alius sit in alia Reipub. forma, tamen ciuis in uniuersum iudicandi, & deliberandi facultate censetur, quod utrumque magistratus indefinitus nominatur: & hominum, quibus sic Respub. communicatur, multitudo: cui suppetat rerum necessariarum & commodarum copia, ciuitas esse desinitur. Nunc enim contentiones existunt. Non constat inter omnes quae sit ciuitas appellanda: nam mutata Reipublicae forma exempli gratia, ex paucorum dominatu, aut ex tyrannide in popularem, cum de foederibus superioris temporis, atque pactis standum sit, an secus, deliberatur. quidam foedera & pacta mita esse dicunt à ciuitate, & propterea seruanda: alij negant, sed à paucis, uel à tyranno, ac idcirco non seruanda, sed acta omnia rescindenda esse contendunt: quae controversia facile dirimetur, si ciuitas quid sit, definierimus. sed quoniam, ut quoduis

ut quoduis aliud totum ex multis partibus consistens. ut omne totum ex partibus diuersi generis conflatum. is non est ciuis in paucorum potentia. ut qui liber est minimo tamen censu, huic enim Respub. in statu populari communicatur, in paucorum potentia non item: quare illic ciuis est, hic non habetur pro ciue. ut ciues factitij. Ciuitate donati, qui non tam re sunt, quam priuilegio ciues. Nam & haec eis permittuntur. Mercatoribus, & qui in urbe negotiantur, ius petere licet, & legibus agere, si quid detrimenti per iniuriam accipiant. Talis societas. iudiciorum communitas: coguntur enim in quibusdam ciuitatibus inquilini patronum ciuem adhibere, nec per se licet eis litigare: quo fit, ut non perfecte sint iudiciorum participes, ut declarant uerba, quae uetus ad uerbum interpretatio hoc in loco adiicit: nam post illud, Talis societas non perfecte communicatur, addit hoc, sed necesse est tribuere astitorem: quare imperfecte aliquantulum participant tali communi, ut graecum exemplar quod interpret ille sequitur, sic habuisse uideatur, ἀλλ' ἀναγκαῖον εἶναι ἀνὰ πρῶτον τὸν διὰ ἀπὸ τοῦ πᾶσι μετέχοντι τῷ τοῖς ὑποτακτοῖς, quod siue glossema est in dictionem à librarijs translatus, siue in alijs codicibus desideratur, illud sensum habet, quod initio proposuimus. Nondum scripti sunt. in albo, seu libro & catalogo ciuium. Munerum habent uacationem. immunitatem publici muneris gerendi. Effortos ciues. utpote quibus uires iam aut corporis aut mentis, quae & ipsa suum senium habet, ut supra dictum est, lib. ii. non suppetunt ad gerendos magistratus, & munera publica ob-eunda: non quod anima intellectualis quae immortalis est, senescat, sed quia deficientibus corporeis instrumentis, senectutis uitio, usus quoque rationis & intellectus attenuatur, & quasi senescit, unde natum est prouerbum bis pueri senes. Nulla tali exceptione. Qualis est inquilinorum conditio. sed imperia seu magistratus. quod graece est ἀρχή, hoc latine tum magistratus, tum imperium dicitur: quare interpret unum uocabulum duobus declarauit. Tempore determinata. quod graece est διὰ χρόνον, determinata conuertit interpret: sic enim locus postulat, & uerbum διὰ χρόνον, saepe ab Aristotele in hanc intelligentiam usurpatur, ut διὰ χρόνον dicat tum disputare & differere, tum constituere, & ratione determinare. iudicij & imperij. iudicandi quod sit etiam ferendo suffragium in mandandis magistratibus, &

consultandi in conuentu populari. Magistratus igitur siue imperia quædam sunt definita tempore, non perpetua quædam indefinita. *ut iudex & consultator.*) Potestas iudicandi præsertim ferendis suffragiis: hæc enim iudicandi ratio ad plurimos pertinet, & deliberandi in conuentu populari. Nam ferre suffragium *κρίνειν* solet Aristoteles dicere, id est iudicare, ut supra libro secundo de electione regum Carthaginiensium, *ἡ δὲ κρίσις βίον ἔχαστον κρίνει* & *ἡ βασιλεία*. Nam per suffragium iudicium inter cōpetitores fertur, quare ipsam suffragiorum lationem *κρίσιν*, id est iudicium appellare solet, ut in eodem libro, & capite *ἡ κρίσις ὅτι πειθαρχείας*. Præterea poscere gesti magistratus rationem, siue ex pronocatione corrigere, quod græcè est *διδωάν*, ad iudicium pertinet, quod in multis Rebus publicis populo permittitur, ac omnino permitti debet, ut ipse dixit libro secundo, capitulo ultimo. Consultorum autem siue consultatorem conuertit interpres, quod græcè est *ἰκκλησιαστής*, quasi concionator, quoniam sic Aristoteles passim omnes qui in concione, id est in conuentu populari deliberant, appellat. itaque hoc ipsum deliberare modo *ἰκκλησιάζειν* dicit, modo *βελβέειν*, ut paulò infra hoc eodem capite. sed fortasse dicat aliquis.) Ceteri magistratus, ut consul, censor, imperator, siue dux belli, haud dubiè tenent imperium. at iudex qui nihil aliud esse uidetur, quàm legis administer, & executor & deliberator, cuius partes sunt quid optimum factu sit, cōsiderare, & cōstituere, habere imperium nō uidetur: ac eorum nullum esse imperiū, qui maximam rerum potestatem habet in ciuitate, iudicum scilicet, & consultatorum absurdum dictu esse uidetur. sed in nullo ponamus discrimine.) Nihil nostra intersit, nec ea nos curas sollicitet. Quod est consultori.) Nullum est nomen commune, quo consultor & iudex nominentur, ut homo & equus, communi animalis nomine nuncupantur.

Ad hunc modum.) iudicando & consultando. Nam deprauatas.) Quemadmodum totum natura prius est parte, & ciuitas domo, ut dictum est in primo libro, id est potior, & melior: sic recta Respublica prior est, quàm deprauata. *ut quem diximus.*) Cuius quemadmodum diximus definitus, scilicet qui iudicandi & deliberandi facultatem habet, quoniam in Republica populari nullus unquam ciuis à concione seu deliberatione populari excluditur, nec à iudicio saltem ab eo.

quo

quo diiudicantur cōpetitores, hoc est à ferendo suffragio. quod quamquam fieri possit eodem modo in alijs Rebus publicis, exempli gratia in paucorum potentia, ubi populus habet ferendi suffragium, & diligendi potestatem, sed ex magnis censibus, & de quibusdam rebus in concione deliberandi: tamen fieri potest, ut nec iudicare ullo modo, nec deliberare, nisi certis & definitis magistratibus liceat. Nec populus est, nec legitima concio.) Nihil per communem popularium conuentum deliberatur aut iudicatur. De contractis pactisque rebus.) Contrahere cum altero dicitur, qui emit, uendit, locat, conducit, paciscitur, aut aliud simile facit: qui cōtractus & pacta, *συμβόλαια* græcè nominantur. omnia autem iudicia, ut Cicero testatur, aut distrahendarum controuersiarum, quod pertinet ad res contractas & pactas, aut puniendorum malefactorum causa reperta sunt: cuius generis posterioris causæ à Græcis *ποινικαὶ δίκαι* dicuntur, id est capitales, quia sæpe in his de capite reus periclitatur: aut de exilio, quæ mors civilis nominatur, uulgo criminales dicuntur. Et fortasse alius magistratus alias.) Nam utrunque genus causarum potest in partes diuidi, & diuersorum magistratuum cognitioni tribui. Cui copia suppetat.) Quæ multitudo eiusmodi sit, ut mutuo auxilio & facultatibus ciuium uniuersa ciuitas copiam rerum necessariarum, & commodarum ad uitam degendam habeat. Sunt etiam qui ad usum cinem esse definiant.) Alteram ciuis definitionem proponit & refellit: nam quidam cinem esse definiunt, qui utroque parente, aut etiam ciuis ciuibus natus sit. quæ definitio nec in urbis conditores conuenire potest, nec in eos qui primi urbem inhabitauerunt: quosdam etiam iniuste ciues esse factos docet, qui tamen ueri sunt ciues, & ciuitatem tamdiu manere eandem, quamdiu manet eadem Respublica forma. Ad usum.) In hac doctrina ciuili, ut libro primo declaratum est, quædam cognitionis & contemplationis, pleraque usus & actionis gratia differuntur. Superior igitur ciuis definitio magis ad cognitionem & partem speculatiuam pertinet: hæc usum & partem actiuam magis attingit. Ciuilitate.) Prout pertinet ad usum, & administrationem ciuitatis. Partim fortassis ambigendo, partim per ironiam.) Nam ut cinem definiret Gorgias, cuius parentes fuissent ciues, fortasse dubitando & querendo fecit, quod uerò mortuorum similitudine uteretur per ironiam

que latinè dicitur dissimulatio : quanquam uerbum ipsum ironia iam est in latinam consuetudinem receptum. Est autem ironia, siue dissimulatio, cum aliquis de se minora suis uirtutibus, uel doctrina prædicat, aut dicit: ut Socrates, qui se cuncta ignorare dicebat, præterquam quod nihil sciret. Gorgias igitur utitur exemplo mortuorum abiecto, & nimis uulgari, nec conueniente magno philosopho, uelut innuens se uulgarem & indoctum esse, quod pertinet ad ironiam, de qua pluribus uerbis differit Aristoteles lib. iij. Ethicorum ad Nicomachum. aut ironiam dixit pro ioco: nam εἰρωνεία, quo uerbo usus est Aristoteles, interdum iocari significat, ut apud eundem in artis rhetoricæ, lib. ij. καὶ τοῖς εἰρωνδομένοις πρὸς τὸν ἀντιθέλοντα καὶ τὸν φρονητὴν ἢ εἰρωνεῖα. irascuntur, inquit, homines ijs, qui secum serio agentibus iocantur: nam iocus ad contemptum pertinet. Utitur autem Gorgias exēplo Larissæorum, quæ ciuitas est Thessaliæ: quanquam Larissæ multæ etiam aliæ nominantur. Qui primi urbem incoluerunt, uel condiderunt. Ut qui primi in aliquam iam conditam urbem coloni deducti sunt, uel ipse urbem condiderunt. Nam cum essent ipsi primi ciues eius ciuitatis, non poterant ab alijs ciuibus eiusdem ciuitatis esse procreati: tunc enim essent ciues priores primis, quod fieri non potest. Tyrannis exactis. Victi magna strage Athenienses à Lacedæmonijs, non aliter pacem ab ipsis impetrare potuerunt, quam ut triginta rectores ciuitatis acciperent, ex ipsis tamen Atheniensibus ut Respub. ex populari paucorum potentia fieret, quod ubique facere Lacedæmonij conabantur, qui triginta accepto imperio pro rectoribus tyrannos egerunt, duce tamen & auctore Thrasibulo triginta tyranni exacti, & in exilium missi sunt, suspecti decem, qui Respub. administrarent, qui eandem crudelitatis uiam ingressi, eodem modo in exiliū missi sunt. Cum bellis igitur superioribus, & tyrannorum sauitia Athenienses ad magnam paucitatem fuissent reducti, auctore Clisibene, multos externos, & inquilinos, & seruos manumissos in ciuitatem ad supplendam ciuium paucitatē receperunt. Eadem sit uis iniusti & falsi. Quasi idem significat iniustum & falsum, idemque sit quempiam iniuste cinem esse, quod falso cinem dici. Tale imperium. Uis delibærandi & iudicandi. Pactis stare. Αἰχλῶν græcè proprie dissoluere significat. sed quia per pacta & fœdera discordiæ dissoluntur ac dirimuntur, idcirco tum fœdus ferire

Et pascisci, tum foederibus & pactis stare, eodem verbo Græci significant, ut saepe Aristoteles, qui hoc in loco pro stare foederibus pactisq. dixit, ut interpretis conuertit. Si ergo quidam rem populariter administrant.) Quemadmodum, inquit, acta populi in Repub. populari sunt acta huius ciuitatis, quæ populariter administratur: sic acta à tyranno dicenda sunt acta ciuitatis, quæ tyrannicè gubernatur. Sed mutata Reipublice forma ex tyrannide exēpli gratia in popularem, in hac tyrānī acta negari possunt ab hac ciuitate, acta non tamen simpliciter à ciuitate: non enim hoc est à ciuitate agi, quod agi ab eadem ciuitate, quando uerò eadem ciuitas dici debeat, proximo capite declarabitur.

Caput II.

C A E T E R V M sermo propriè ad hanc quaestionem pertinet, qua tandè ratione ciuitas eadem aut nō eadem, sed diuersa esse dici debeat: Huius autem dubitationis facillima quaestio in loco & hominibus versatur: fieri enim potest, vt locus & homines diuidantur, & alii alium inhabitent. sed hæc quaestio idcirco facilior est iudicanda, quoniam cum ciuitas multifariam dicatur, non est difficile veritatem inuestigare. Pari ratione de ciuitate hominum eundem locum incolētium dubitatur, quando vna esse putari debeat: nec enim ex mœnibus æstimāda est: nam Peloponnesum vno muro circūdare liceat, cuiusmodi fortassis est Babylon, & quęcunque gentis magis quàm vrbs ambitum habet: qua Babylonē ab hostibus capta, triduo partem ciuitatis id non sensisse ferunt. Sed de his rebus commodius alio in loco disputabitur: nam de magnitudine vrbs homini ciuili quātam, & vnā multitudinem, an plures esse oporteat, compertum esse debet. Sed eisdem hominibus eundem locum incolentibus quaritur,

similitudo

num ciuitas tandiu sit vna dicēda, dum idem sit genus incolētium, quanuis perpetua vicissitudine alii intereant, alii rursus procreentur? vt fluuios & item fontes eosdem dicere solemus, licet aqua profluens altera sublabente succedat altera: an homines similem ob causam eosdem dicere oportet, ciuitatē non item? Nam si ciuitas est societas quādam, societas autem ciuium, vtique si Respublica altera fiat specie cum sit Respublica diuersa, necessarium esse videri potest ciuitatem quoque non esse eandem: vt chorus, qui modò comicus est, modò tragicus, licet saepe eisdem hominibus constet, diuersus tamen esse dicitur. Eodēque modo quālibet aliam societatem & compositionem diuersam esse dicimus, si species compositionis sit diuersa: vt concentum earundem vocum diuersum esse diceremus, si nunc Doricus esset, aliās Phrygius. Quod si ita est, satis intelligitur ciuitatem ad Reipublicę formam spectantibus esse dicendā: quæ tum diuersa, tum eadem dici potest, siue ab eisdem hominibus, siue à prorsus diuersis incolatur. Sed vtrum ciuitas forma Reipub. mutata, stare pactis debeat, an secus, alia quæstio est.

scholia in Caput II.

CAETERVM hic sermo propriè pertinet. Mutatione facta in ciuitate quæri solet, maneat eadem ciuitas, an secus. sed huius quæstionis non est difficilis solutio: nam si locus duntaxat mutetur, erit urbs alia, non alia ciuitas. si homines duntaxat mutantur manente Reipub. forma, manet eadem ciuitas. sed si forma Reipub. mutatur, alia ciuitas efficitur. vt locus & homines diuidantur. id est urbs & ciuitas: ut si ducto muro per medium urbis alij hanc partem, alij illam inhabitarent.

tarent. Cum ciuitas multifariam dicatur. τῆς γὰρ ἡ πόλις, nunc urbem, id est locum, mœnia ac ædificia: modò ciuitatem, id est homines urbem inhabitantes significat: quæ distinctio facilem quæstionem reddit. potest enim manere eadem urbs mutatis hominibus: & forma Reipub. ac vicissim urbe diruta & solo æquata, potest manere ciuitas eadem, id est societas ciuium: quæ etiam si in alium locum transeat, erit eadem ciuitas, unde poeta, vñ eos habitante Camillo, illic Roma fuit. Nam Peloponnesum. Peloponnesus peninsula est Græcia, in cuius isthmo Corinthus est, quæ regio latè patēs, ut mari penè tota circumfusa est: sic posset uno muro cingi, & tunc multe gentes & variae essent una ciuitas, si propter unum murum ciuitas diceretur una: quod planè falsum est, uel esset una urbs, non tamen una ciuitas, cum sint ciuiles societales complures & diuersæ. Cuiusmodi fortassis est Babylon. Chaldaicaru genitium caput est Babylon, urbs sexaginta millia passuum amplexa, muris ducentos pedes altis, quinquagenos latis, in singulos pedes ternis digitis mensura ampliore quàm Romana, ut Plinius refert, quam Euphrates fluuius interfuit. Chorus, qui modò comicus est, modò tragicus. Chorus dicitur, quando multe personæ simul loquentes, seu canentes inducuntur in comœdia vel tragœdia. fieri autem potest ut iidem homines nunc comicum, aliàs tragicum chorum constituent: semper tamen comicus chorus forma diuersus est à tragico, licet materia idem sit chorus. à forma uerò res quæque nominatur, cum forma sit cuiusque substantiæ ratio, secundo de generatione.

Caput III.

POST hæc proximum est vt viri ac boni ciuis eadē sit virtus an diuersa, disseramus. Ad quā quæstionem diiudicandā, operæ precium fuerit quænam sit ciuis virtus, primum omnium summam conlitterare. Vt igitur nauta vnus quidam est nauigandi sociorum, sic item ciuis vnus esse dicitur eorum qui ciuilem societatem habent. Nautæ uerò licet facultate sint dissimiles, hic remex, ille gubernator, quidam curator proræ, & alius alia quadam tali appel-

similitudo

ARISTOTELIS

latione cēseatur, haud dubiè tamen perfectissima cuiusque ratio propria fuerit virtutis eius, ac eodē modo communis quādam ratio omnibus accommodabitur. Nam cunctis ipsis nauigationis salus proposita est: hanc enim expetit eorū quisque. Eadem igitur ratione ciuibus, quanquam dissimiles sint, tamen omnibus est communitatis salus proposita: cōmunitas autem est Respub. quo fit, vt necessario ciuis virtus ad Rempublicam accōmodetur. Si ergo Reipublicæ cōplures sunt formæ, haud dubiè fieri non potest, vt vna sit ciuis probi perfecta virtus. Perspicuum est igitur, probū ciuem esse posse quenquam, qui non sit idem virtutem, qua vir bonus censetur, cōsequutus. Cæterum alio quoque modo differētibus, licet eadem ratione in optima Republica vti. Nam cum ciuitas ex probis omnibus constare nequeat, oporteatque rectè suo quenque officio fungi, quod à virtute proficiscitur, nec ciues omnes possint esse similes, non erit vtiq; vna boni ciuis & viri probi virtus. Nam virtutem boni ciuis cunctis ciuibus adesse oportet, cum hoc necessario optimæ ciuitatis ratio postulet. Vt autē viri probi virtus omnibus adfic, fieri non potest, si non est necesse vt probi viri sint ciues omnes qui sunt in ciuitate proba. Præterea cum ciuitas ex dissimilibus constet, vt enim animal protinus ex anima & corpore, anima ex ratione & appetentia, domus ex viro & vxore, possessio ex domino & seruo: sic ciuitas ex his omnibus, & aliis præterea dissimilibus generibus cōsistit: profectò necesse est non esse vnā ciuium omniū virtutem,

*Simi latus
animalis*

POLITICORVM LIB. III. 75

tutem, quemadmodum in choro non eadem est virtus ducentis chorū, & eius qui proximus est ab eo. His igitur planum fit, non eandē simpliciter esse ciuium omnium virtutem: sed illud vidēdum est, an cuiuspiam boni ciuis virtus eadē sit, quæ boni viri. Nam qui probè imperat, hunc bonum & prudētem esse dicimus: vnum autem ciuilem prudentem esse necesse est. & quidam statim diuersam esse dicunt principis institutionē, & regum filios equestribus & bellicis institutis erudiri videmus, & Euripides ait:

Nec verò speciosa, sed requirit

Quæ Respublica. hæc mihi.

ceu quēdā sit principis educatio ac institutio. Quod si eius qui rectè imperat, & viri boni eadem est virtus, est autem is quoque ciuis qui paret imperio, non fuerit vtiq; eadem simpliciter ciuis atque viri virtus, sed cuiusdam ciuis, cum principis nō eadem sit, quæ ciuis. Ac fortassis idcirco Iason se quod nō regnaret, fame confici dicebat, quasi priuatus esse nesciret. veruntamen & imperare, & imperio rectè parere laudi datur. Si ergo boni viri virtutem imperatricem esse cōstituimus, ciuis autem virtutē vtrunque, non eodem modo vtrunque laudabitur. Sed quoniam interdum vtrunque videtur non eadem scilicet imperanti & parenti dicenda esse, ciuem autem oportere vtrūque scire, vtroque participare ex his quæ subiecinus, quomodo sese res habeat intelletur. Est enim imperium, quod herile nuncupatur, quod qui tenet, hic vt res quæ necessaria dicuntur, facere nouerit, nihil est necesse, sed vt eis vti

sciat: nam illud alterum seruile est, id est ut huiusmodi operum sese ministrum exhibere possit. Ceterum seruorum genera complura sunt, cum opera seruilia sint complura, in quorum vno genere operarii versantur: hi verò sunt, ut vocabulum declarat, qui manibus victum quærunt, de quorum numero artifices illiberales habentur. quare apud quosdam antiquitus, antequam extremus populus fieret, imperium cum opificibus non comunicabatur. Eorum igitur opera quibus ad hunc modum imperatur, discere nec vir bonus debet, nec ciuilis, nec omnino ciuis probus, nisi forte ad suū ipsius vsum: tunc enim non efficeretur ut alter dominus esset, alter seruus: sed est aliud imperium quo similibus genere, ac liberis hominibus imperatur. Sic enim ciuile imperium definimus, quod parendo discitur ab eo qui debet imperare: ut eques equitatus præfecto, miles duci parendo equitatum, exercitumque ducere discunt. Item milites dum in acie curantis & insidias collocantis imperata faciunt, his muneribus præesse docentur. Rectè igitur fieri posse negant, ut bene quis imperet, qui non fuerit imperio subiectus. Sed cum horum virtus diuersa sit, tamē bonus ciuis scire ac posse debet tum imperata facere, tum etiam imperare: virtusque ciuis est imperium liberorum nosse in vtrunque partem: boni ergo viri est vtrunque, quanquam temperantiæ & iustitiæ imperatricis species est diuersa. Nam qui subiectus est, liber tamen, eius haud dubiè non est vna virtus, exempli gratia, iusticia: sed species habet per quas imperet, imperatæque faciat, ut

operarij

imperium

ut viri ac mulieris diuersa est temperantia & fortitudo. Nā vir si sic fortis esset, ut fortis mulier, timidus haberetur: & mulier garrula, si sic esset moderata, ut vir probus. Nam & cura rei familiaris alia viri est, alia vxoris: vir enim munus est parare, vxoris custodire. Sed virtutum sola prudentia est imperium obtinentis propria. nam ceteræ necessariò communes esse videntur imperantibus cum iis quibus imperatur. eius certè cui imperatur virtus, non est prudentia, sed vera opinio: cui enim imperatur, is similis est tibiartum artifice: qui imperat, is tibiicinem tibiis vtentē æmulatur. Ac virtus quidem vtrum eadem sit boni viri ac probi ciuis, an diuersa, & quomodo eadem, & quo diuersa, ex his planū efficitur. Sed superest etiam nunc quæstio alia de ciue, num verè is ciuis sit, cui aditus ad imperia patet, an etiam opifices sint in ciuibus habendi. Nam si sic statuerimus hos quoque ciues esse quibus imperia magistratūve non communicantur, non poterit talis virtus cuiuslibet esse ciuis, cum hic ciuis habeatur: sin autem nemo talis ciuis est, qua in parte horum quisque statuetur: cum neque inquilinus sit, neque peregrinus. An nullum ex hac ratione incōmodum euenire putandum est? nam neque serui neque libertini quicquam ex iis quæ diximus sunt. Illud enim verè dicitur, non omnes, sine quibus ciuitas cōstare nequeat, pro ciuibus esse habendos, cum ne pueri quidē perinde ciues sint, atq; viri: sed hi simpliciter, illi verò ex suppositione: sunt enim ciues, sed imperfecti. Olim igitur apud quosdam opifices aut serui erant, aut

fortitudo
diuersa

munus viri

opifices

peregrini. itaque multi nunc quoque tales sunt. & profectò ciuitas optima nunquam opificem ciuem facit. Quòd si opifex quoq; in ciuibus est habendus, nimirum ciuis virtus quam diximus, non cuiusuis, nec liberi duntaxat dicenda est, sed eorum qui sunt operum necessariorum immunes: in quibus qui vni priuatim ministrant, famuli: qui publicè, opifices & mercenarii nuncupantur. Ceterum si paulò diligentius quæ deinceps dicemus consideres, in promptu erit hæc quomodo sese habeant, intelligere: nã quod diximus, rerum vsus declarat. Necessè est enim cum Reipublicæ complures sint formæ, ciuis quoq; species esse multas, eius præsertim qui subiectus est imperio: vt sit necessè in quadam Reipublicæ forma tum opificem, tum mercenarium esse ciues: in quibusdam fieri nequeat, vt in ea, si qua est, quæ dicitur optimatum, in qua honores pro ratione virtutis, & pro dignitate conferuntur. Nam qui vitam in arte sordida mercenariâq; degit, hic non potest in ea quæ virtutis sunt, curam & operam impendere. Ceterum in paucorum dominatu vt mercenarius sit ciuis, fieri non potest: magnis enim censibus magistratus tribuuntur: vt opifex ciuis sit, nihil prohibet, cum multi artifices sint locupletes. Thebis qui iam decimum annum à mercatura non abstinuisset, is gerere magistratû lege vetabatur. Sed in multis Rebuspublicis lex peregrinorû minus latè patet. Nam licet in quibusdam popularibus ciuis est qui ex matre ciue fuerit procreatus: eodèque modo Spurius apud plerosque: tamen quia legitimorum ciuium inopia

*ciuis
Spurius*

tales ciues faciunt, & in magna hominum paucitate sic legibus utuntur. Vbi copia suppetit, paulatim reiciunt, primum ex seruo, seruâve progenitos: deinde eos qui ex matribus tantum ciuibus nati sint: postremo eos modò ciues faciunt, qui vtroque parente ciue fuerint procreati. Quibus rebus planè intelligitur, species ciuis esse còplures, & eum potissimum esse ciuem, qui honorum ac magistratuum est particeps, vt fecit Homerus. Sed sicubi quiddam tale cælat, hoc fit cohabitantes fallendi gratia, vt que in honoratum externumq; reiecit. Nam velut inquilinus est is cui honores non communicantur. Ac virtus quidem vtrum eadem sit quæ virum bonû, & quæ ciuem probum efficiat, exposuimus: cuiusdam ciuitatis ciuem eadem virtute qua virum bonum commendari, alterius nõ item: nec illum omnem, sed qui ciuilis est, & penes quem, aut solum, aut cû aliis potestas est Rempub. administrandi.

Scholia in Caput III.

POST hæc proximum est.) vt eadem uirtus sit, an diuersa uiri boni, ac boni ciuis intelligatur, primum qua sit uirtus boni ciuis statuere oportet: sed cum multe sint Reipub. formæ, & uirtus ciuis ad Reipub. rationem sit referenda, efficitur ut non possit una uirtus omnium ciuium esse in omnibus ciuitatibus. præterea cum ciuitas non possit ex cunctis uiris probis constare, omnes tamen boni ciues ciuilem uirtutem habere debeant, hac ratione non eadem uiri boni uirtus quæ boni ciuis esse uidetur: & item quia ciuitas ex dissimilibus constat, cum dissimilium dispares sint uirtutes, efficitur ut non eadem sit ciuium omnium uirtus. Ceterum in optima Reipub. eadem est boni ciuis, quæ boni uiri uirtus: uirtus tamen in utroque duplex est, altera qua rectè pareat, altera qua rectè imperet, quæ maior & perfectior est priore: ergo ad re-

Est parendum fortitudine, exempli gratia, & temperantia opus est: diuersis tamen specie à fortitudine & temperantia quæ in recte imperare requiritur: sed utrisque, bonus tum ciuis, tum uir præditus esse debet. quanquam bonus proprie dicitur uterque perfectiore uirtute: sed ex uirtutibus propria imperantis est prudentia: nam ad parendum, prudentia non desideratur. perfectissima cuiusque ratio. propria cuiusque uirtus intelligitur, ut optime fungatur officio suo, ut uirtus gubernatoris, est posse optime & perfecta ratione nauim dirigere, remigare, optime remigare. Ac eodem modo communis quedam ratio omnibus accommodabitur. illud est rationi cuiusque uirtutis nautica pariter addendum, ut id faciat incolumis navigationis gratia: ratio enim finis omnibus debet esse communis: nec quicquam facere uirtus aut officium est, quod ad suum propriumque finem non reueratur. Probum ciuem esse posse. Eri potest, ut sit quisquam bonus ciuis, qui non sit idem uir probus: quoniam in praua Repub. bonus ciuis dicitur, qui bene instructus est ad eam Rempub. conseruandam, ut bonus latro, bonus scenerator, bonus leno dicitur, qui solertiam habent ad ea scelera patranda. Quod à uirtute proficiscitur. Ut quisquam recte fungatur officio suo, ex uirtute manat. Itaque uirtus hoc in loco, ut in multis alijs apud Aristotelem, non intelligitur proprie, ut secundo Ethicorum libro definitur, sed pro quocunque habitu seu facultate insita natura, uel usu parata, qua recte aliquid fit, id est conuenienter proposito fini, quanuis malus sit finis.

Viri probi uirtus. Virtutem boni uiri uocat eam, quæ proprie uirtus intelligitur, ut temperantia, fortitudo, & iustitia. Non eadem est uirtus ducentis chororum. Id est Coryphei, qui præcentor & præfulior à quibusdam conuertitur. est autem is qui primum locum in choro tenet, & quem ceteri sequuntur: cui proximus est is qui præpositus, quasi adstans nominatur, tum Coryphei, de quibus meminit Aristoteles in lib. iij. de prima philosophia. Quæadmodum igitur ex his maior uirtus, seu facultas in coryphæo quàm in proximo, & quasi adiutore, & in hoc, quàm in tertio desideratur: sic in ciue qui magistratum gerit, perfectior uirtus quàm in priuato requiritur, & in magistratibus pro ratione & discrimine imperiorum quibus funguntur. sed illud uidendum est, an cuiuspiam boni ciuis uirtus. Quoniam ex supradictis intelligitur, non eadem esse uirtus cuiusque ciuis & boni uiri, iam uidendum est.

est, num cuiuspiam eadem sit uirtus quæ boni uiri docetque uirtutem ciuis in optima Repub. gerentis magistratum, aut imperium eandem esse, ac boni uiri: hanc autem esse statum optimatum ipse declarat lib. iij. cap. septimo his uerbis, in sola, inquit, optimatum Repub. id est uir bonus, & bonus ciuis, sed ex duobus imperijs herili, atque ciuili: ad eum qui herili fungitur pertinere ait, non ut opera necessaria facere sciat, sed ut rebus necessarijs uti nouerit: tum seruorum multa genera esse dicit, quorum uno artifices sordidi continentur, quibus negat antiquitus Rempub. solitam fuisse communicari. Ciuile autem imperium id esse ait, quo similibus genere ac liberis hominibus imperatur, cuius fungendi facultas & disciplina parèdo & obtemperando comparetur. Itaque eandem esse boni ciuis imperatorem, & boni uiri uirtutem in optima Repub. sed utriusque ciuis duplicem esse, alteram quæ ad imperandum pertinet, alteram quæ ad parendum: prudentiam autem propriam esse uirtutem imperantis. Virum autem ciuilem. Vir ciuilis tum ab Aristotele, tum à Platone uocari solet, qui facultate & uirtute instructus est ad ciuiler imperandum, ut regius, qui ad regnandum: interdum etiam qui prudentia & facultate præditus est, leges & Rempub. cõdendi. Veruntamen laudi datur. Id est uirtus est: habitus enim laudabiles uirtutes uocamus, ut ipse ait in fine libri primi Ethicorum. Non eodem modo utrumque laudabitur. Non erit eadem uirtus. Ex his quæ subiiciemus. Declarant enim in herili imperio non eadem esse imperanti, & parenti discenda, in ciuili autem utrumque eadem discere oportere.

Quæ necessaria dicuntur. Quæ pertinent ad usus uitæ necessarios. Ut uocabulum declarat. & uirtutes, quod ex manibus nandoque componitur, sumpta, ut arbitror, translatione ab ijs qui non lntu aut equo, sed manibus natando ob egestatem flumen traiciunt. Artifices illiberales. Sordidi opifices, ut fabri, textores atque sartores. Antequam extremus populus fieret. Priusquam fierent Respub. populares corruptissima: nam cum multa sint Reipub. popularis genera, ut traditur quarto libro, quæ omnium deprauatissima est, ea extremus populus nominatur. Tunc enim non efficeretur. Si quis usus sui gratia sordidum opificium discat, ut Alfonso dux Ferrariensis, qui singulari industria & artificio ænea tormenta bellica conficere sciebat, is quia sibi, non alteri seruit, non debet seruus more artificum appellari. sed

bonus uir
bonus finis
ethic. lib. i. s.
capit. 2. de uirtute
bono, & ciuili
no

cum horum uirtus.) imperantis & parentis. in utranque partem.)
Ad imperandum & parendum. Boni ergo uiri est utrumque. Vt tum
imperare, tum etiam parere sciat: sed imperandi uirtus quæ perfectior
est, bonum uirum magis attingit, quàm parendi: nam ut supra dixit, in
exemplo nautarum, perfectissima cuiusque ratio propria est eius uirtu-
tis. Cum igitur iustitia, fortitudo, temperantia, uirtutes, sint boni uiri, ea-
rum cuiusque perfectissima ratio propria fuerit boni uiri. Quamquam
temperantie & iustitie imperatricis species est diuersa.) A temperan-
tia & iustitia subiecti, & liberi, quatenus est subiectus: nam & hic
duplicem habet uirtutem, alteram ad parendum, alteram ad imperan-
dum. In grecis exemplaribus scriptum est, δῖδον ὅτι ἀμείων οὐκ ἔστι
ἀγαθὸς, id est non unam esse uirtutem boni: in quibusdam illud τὸ ἀ-
γαθόν, id est boni non habetur, sed idem est utriusque scripturæ sensus,
ut uirtus duplex esse intelligatur, in subiecto libero, si bonus est, altera
imperandi, altera parendi. sed quia uirtus non potest esse nisi in bono,
idcirco illud τὸ ἀγαθόν, uidetur esse superuacaneum. Et mulier gar-
rula.) in quibusdam exemplaribus corruptè scriptum est γυνὴ ἀλλοτρίη
in alijs γυνὴ ἄλλος, rectius tamen in quibusdam γυνὴ λαλῶσα, quam
scripturam sequutus est interpres, quia commodior est & aptior Ari-
stotelis doctrinæ, qui in primo huius operis libro propriam uirtutem mu-
lieris esse dixit taciturnitatem, cum uiri ac mulieris uirtutes diuersas esse
doceret: est igitur sensus, quæadmodum uir timidus esset, si fortis esset
muliebri fortitudine, sic mulier esset loquax & garrula, si ea modera-
tione loquendi uteretur, qua uir probus & modestus, quia non eadem
est utriusque loquendi mensura & modus, unde paulus, mulier in si-
lentio discat: & alio in loco, mulieres, inquit, in ecclesijs taceant. sed
uera opinio.) Prudentis officium est de rebus agendis deliberare, quod
maximè imperantis munus attingit: obtemperantis autem non est deli-
berare, sed ueram opinionem de rebus deliberatis habere, ut imperata
rectè possit obire. sed superest etiam nunc quæstio alia de ciue.) Alia
ratione de ciue differit, & multos esse docet, sine quibus ciuitas con-
stare non potest, qui tamen non sunt ciues, ut mercatores, opifices, &
mercenarios in optima Repub. tamè in uniuersum eos propriè ciues esse
intelligit, quibus imperia sue magistratus in sua ciuitate communican-
tur. Quicquam ex his quæ diximus sunt.) Nec sunt inquilini, nec pere-
grini.

regini. Ex suppositione.) Quoniam si uiri futuri sunt ciues, pueros esse
necesse est, qui cum ad perfectam ætatem peruenerint, sint ciues: itaque
nunc ciues imperfecti sunt. Virtus quam diximus.) Boni ciuis ad im-
perandum, parèdumque instructi, quæ cum in ciuilibus muneribus ob-
eundis parendo discatur, ac ingeneretur, non potest ijs contingere quos
opera necessaria submouent à ciuilibus officijs. Vt in ea si qua est.)
Nam licet quedam Respub. prope ad Rempub. optimatum accedat, ut-
pote in quibus ratio uirtutis in magistratibus mādandis habeatur, ta-
men rarissima est, ubi uirtus maximè dominetur, quæ propriè dicitur
optimatum Respub. Thebis qui iam decimum annum.) Propterea sci-
licet quia nihil est, quod gerētibus magistratus magis obsit quàm aua-
ritia, quæ mercatoribus penè insita est, & familiaris: sed & artifices
eodem modo, nisi certo tempore abstinuissent ab arte sordida Rempub.
gerere apud eosdem Thebanos lege uetabatur, ut ipse tradit libro sex-
to. Nouem urbes memorantur ab stephano in uarijs regionibus, quæ
Thebe dicerentur, hic tamen eam designari puto, quæ erat in Beotia
Grecie regione, cuius ciuis fuit Epaminondas. Vt fecit Homerus.) Li-
bro iliados decimo. Sunt autem uerba Achillis ad Aiace de iniuria, si-
bi ab Agamemnone illata expostulantis. Cuiusdam ciuitatis.) Quæ
optime habet institutam Rempublicam.

Caput IIII.

HIS rebus declaratis, sequitur ut Respub. una
sit statuenda an plures, differamus: & si plures, quæ
& quot, discriminæque ipsarum explicemus. Est au-
tem Respublica ordo ciuitatis cum aliorum magi-
stratu, tum eius maximè cui tradita est summa re-
rum omnium potestas & arbitrium: est enim ubique
ciuitatis summa potestas penes administrationem ci-
uilem: administratio uero ciuile est Respub. exem-
pli gratia, in Rebus publicis popularibus summa po-
testas est penes populum: in paucorum dominatibus
& contratio penes paucos. his autem Rempublicam:

respublica
quid sit

respublica popu-
laris

diuersam esse dicimus, quæ eadem est cæterarum ratio. Sed primum omnium cuius rei gratia ciuitas fuerit constituta, & quot sint genera principatus inter homines, ac in vitæ societate statuendum est. Quam igitur huius commentationis initio cum de ratione rei familiaris & herili imperio disceptaretur, hominem esse natura ciuile animal exposuimus, ac perinde homines etiam si ope mutua nihil indigeant, tamen nihilo secius ad conuictum esse proclives: tamen publica quoque commoditas facit, ut homines in locum vnum conueniant, prout quisque potest rectè viuendi particeps esse. Hic igitur maximè tum publicè, tum etiam priuatim hominibus est conueniendi finis. Conueniunt tamen etiā ob hoc ipsum, ut uiuant: nam forsitan honesti pars quædam inest, & ciuilem vel viuendi duntaxat societatem conseruant, nisi ea communio in vita maximis calamitatibus conflictetur. Nec dubium est, quin multi homines magnas ærumnas viuendi cupiditate perpetiantur, velut in ipso viuere iucunditas quædam insit, ac dulcedo naturalis. Neque verò difficile est imperii modos appellatos discernere: de his enim sæpe in externis sermonibus disseruimus. Nam herile imperium quauis natura serui & natura domini re sit eadem commoditas, tamen ad domini vtilitatem refertur, non item ad serui, præterquā ex accidenti. Nam per eunte seruo, dominatus saluus esse nō potest. Imperium autem in filios, & uxorem, totāque domum, quam domesticam gubernationē vocamus, aut eorum in quos est imperium, commoditatem sibi proponit,

*homo animal
in se*

*commoditas
societatis*

ponit, aut eam certè quæ sit vtrisque communis, per se tamen ad subiectorum vtilitatem spectat: quemadmodum in cæteris artibus vfu venire cernimus, ut in medicina & arte gymnastica. Quamquam ex accidente ipsorum quoque commoditas peti queat, fieri enim potest ut ipse exercitator interdum ex eorum numero sit, qui exercentur, ut gubernator vnus de numero nautarum est: igitur exercendi magistro vel gubernatori bonum eorum in quos imperium habet, propositum est. Sed cū ipse vnus horum efficitur, ex accidenti tuta nauigatione participat: hic enim de numero nauigantium est, exercitator verò vnus eorum qui exercentur efficitur: quamobrem ciuiles magistratus, cum ciuitas per æqualitatem similitudinēque ciuium est constituta, vicissim obire censeant. Olim certè æquū esse quisque censebat, quemadmodum natura fert, ut alter vicissim laborem susciperet, rursusque ipsius commodis prospiceret, ut ipse prius cum magistratui præerat, curam gessisset illius commoditatis. Nunc autem propter commodas quæ ex publicis rebus, quæque ex magistratu capiunt, continenter præesse vellēt, perinde ac si semper in magistratu rectè valerēt: qui sunt infirma valetudine, tunc enim fortassis expetendi essent magistratus. Quibus igitur Rebus pub. commune bonum est propositum, hæ rectæ sunt & simpliciter iustæ: in quibus autem qui præsunt suam quisque duntaxat commoditatem sequuntur, hæ cunctæ deprauatæ sunt, & à rectis Rebus publicis aberrationes: sunt enim velut imperia dominorum in seruos, ciuitas au-

bonæ resp. b.

malæ resp. b.

tem societas est liberorum hominum.

Scholia in Caput III.

HIS rebus declaratis sequitur ut Respub. una sit. Quot, & quæ sint genera Reipub. iam hinc incipit explicare, earumque discrimina in diuersa ratione administrandæ ciuitatis consistere docet: & ciuitatem tum uiuendi, tum etiam recte uiuendi gratia constitutam fuisse declarat. Et cum sint iustorum imperiorum uaria genera, cuncta ad subiectorum bonum & commoditatem potissimum, ex accidenti uero ad imperantium utilitatem spectare, præter imperium herile cuius est contraria ratio. Itaque omnes deprauatas Respub. herile imperium imitari. Penes administrationem civilem. Quæ ex δῆμος ἡ πόλις græcè dicitur, quo nomine significantur hi qui summa potestate ciuitatem administrant. hæc autem administratio Respub. dicitur. His autem Rempub. diuersam. Quæ communi uocabulo Respub. dicitur, hæc idcirco diuersa esse dicitur à populari & paucorum potentia, quoniam à diuersis cum summa potestate administratur, eademque ratione ceteræ Respub. inter se differunt: aut est sensus, his, id est populo & paucis imperantibus diuersa est Respub. id est alia est Respub. popularis, alia paucorum propter discrimen imperantium in utraque & summam potestatem obtinentium. Huius cōmentationis initio. In primo huius operis libro. Prout quisque potest recte uiuendi particeps esse. Hoc quisque magis societatem civilem experit, quo plura seu maiora adiumenta ad recte degendum, hoc est liberaliter uiuendum habet: nam recte uiuere dicitur ab Aristotele, non solum qui ex uirtute uiuit, sed etiam qui liberaliter & iucunde, ac ut decet ingenuum hominem. Hic igitur maxime. Ut reuiuatur. in externis sermonibus. In libris alijs extractos de Respub. designat autem libros de moribus, seu libros Ethicorum ad Nicomachum, in quorum octauo de omni genere Reipub. & diuersis imperandi rationibus edisserit: externos enim sermones, siue exotericos solet Aristoteles libros eos appellare, quicunque sunt extra id opus, in quo tunc uersatur, ut iure pontificio periti consueuerunt: non enim exoterici sermones, seu libri certo aliquo genere continentur, ut est publicus error, in quo & Plutarchus fuit, & plerique posteriores. Sed ante ipsum etiam Marcus Tullius, qui duo esse genera librorum Aristotelis tradunt, unum leuioris operæ ac populariter scriptum quod exotericum, alterum

limatius,

limatius, & reconditoris doctrinæ, quod acroamaticum diceretur, quasi auscultatorium, propterea quod habeat tam difficiles explicatus, ut sine uoce magistri intelligere sit difficillimum. Cuius erroris occasio, ut arbitror, ex Alexandri & Aristotelis epistolis nata est, in quibus fit acroamaticorum librorum mentio, quos Aristoteles esse difficillima intelligentie testatur. A quo cum quidam uideret quosdam libros exotericos nominari, hoc alterum genus librorum esse populariter scriptorum, & leuioris operæ putauerunt, non animaduertentes exotericos ab eodem eos interdum appellari, qui sunt omnium difficillimi, ut libros de anima, in primo libro Ethicorum ad Nicomachum, ubi disserit de partibus animæ: & libros de prima philosophia, qui & τὰ μὲν πρῶτα inscribuntur, ut in primo libro de moribus ad Eudemum, in quaestione de ideis, ubi ait, sed de hac opinione multifaria disputatum est in exotericis sermonibus, quique haberi sunt de philosophia. Aristoteles enim philosophiam, primam philosophiam, & theologiam, ac interdum sapietiam uocare solet eam doctrinam, de qua disseritur in libris quos inscripsit τὰ μὲν πρῶτα πρῶτα. & in hoc opere de Rep. exotericos uocat, ut dixi, eosdē libros de moribus ad Nicomachum, in quibus ipsis, libros exotericos citauerat. Accedit quod Diogenes Laertius qui uitam Aristotelis ex antiquorum monumentis scribit, ac eius scripta commemorat, & ipsorum partitionem in quatuor genera librorum diligenter persequitur, nullam omnino mentionem exotericorum & acroamaticorum facit, quod in primis oportuit, si omnes Aristotelis libri in illa duo genera diuiderentur: sed nec illud uerum est acroamaticos nuncupari omnes libros reconditoris philosophiæ. hanc enim appellationem eis duntaxat libris tribuit Aristoteles, quibus titulum fecit τὰ δὲ ὑστερὰ, id est de physico auditu. ipsorum quoque commoditas. Imperantium & praefectorum. per equalitatem & similitudinem. Cum in constituenda Repub. paritatis potissimum ratio habita fuisset inter ciues, ut cum nulli scilicet magnopere eminere, omnes in iuris æquabilitate cōtinerentur. Olim certe. Cum magistratus sine mercede gererentur, nec auaritia homines incescisset, ut quaestui Rempub. habere uellent. Propositum est commune bonum. Recte Respub. sunt, in quibus administrandis tanquam finis publica commoditas spectatur, ut regnum, status optimatum, & Respub. in quibus autem qui Reipub. praesunt, priuatam cōmoditatem sequun-

ARISTOTELIS

tur, hæc deprauata sunt, ut tyrannis, paucorum potentia, & status popularis: quippe in quibus imperium in liberos subiectos, tãquam in seruos exercetur.

Caput V.

hæc respub.
HIS rebus constitutis, sequitur vt Reipub. formę quot numero, & quę sint, edisseramus. Sed prius rectas tractabimus: his enim explicatis, non poterit de aberrationibus dubitari. Cum autem Respublica & ciuilis administratio idem significant, sitq; administratio ciuilis id cuius arbitrio ciuitates administrantur: ciuitates autem necessario vnius, vel paucorum, vel multorum arbitrio gubernantur: has rectas esse Respublicas necesse est, in quibus vnus vel pauci, vel multi Rempublicam ad communem vtilitatem spectantes gerunt: illas verò aberrationes, in quibus vnus, pauci, vel multitudo imperio ad propriam vtilitatem abutuntur: aut enim qui Respublica participant ciues esse negandi sunt, aut cum his debet vtilitas communicari. Cæterum Respublica quę ad communẽ vtilitatem spectat, si præest vnus, Regnum appellari consuevit: si pauci, plures tamen vno, Optimatum imperium, vel quia optimi quique imperant, vel quoniã ad id quod ciuitati & iis quibus ciuitas communicatur, optimum est, imperium refertur: cum verò multitudo imperium ad bonum publicum dirigens rem cõmunem administrat, comuni omnium vocabulo Respub. dicitur, & quidem meritò. Nam vnum aut paucos virtute præstare, facile est: vt autem plures perfectè omni virtute præditi sint, difficile, sed maximè bellica: nã hæc in mul-

POLITICORVM LIB. III. 82

in multitudine fit. Itaq; in hac Respublica summam imperii propugnatores potissimum tenet, eãque arma tenentibus communicatur. Aberrationes autem sunt tyrannis à regno: paucorum potentia ab optimatum administratione: popularis gubernatio à Respublica. Nã tyrannis vnius principatus est, qui principis commoditate dirigitur: paucorum potetia, locupletum vtilitatem: popularis gubernatio, tenuiorum commodum sequitur: nec harum aliqua publicam commoditatem consecratur. Cæterum quæ sit harum Rerum publicarum quæque, paulò latius explicare oportet. Hic enim locus est quibusdam difficultatibus impeditus, sed qui in doctrina quaque philosophatur, neque ad actionem duntaxat spectat, huius officium est non negligenter agere, nec quicquam omittere, sed quid in singulis rebus verum sit, explicare. Tyrannis igitur, vt memorauimus, est vnius herile in ciuilem societatem imperium: paucorum verò potentia, cum penes opulentos est summa Reipublicæ potestas: popularis Respublica ecõtrariò, cum non diuites, sed egeni tenent imperii summam. Est autem prima de definitione controuersia. Nam sicubi forte summa ciuitatis potestas penes plures, eosdẽque locupletes esset: rursusq; alibi penes egenos, qui numero pauciores essent quàm diuites, sed potetiores: cum Respub. popularis sit, in qua ciuitas est in arbitrio multitudinis, vicissimq; paucorum potetia, vbi pauci tenent imperii summam, nimirum Respublicæ haud commodè definita esse videretur. Cæterum si quis

ARISTOTELIS

paucitatem cum opulentia, & cum tenuitate multitudinem coniungens, sic Respublicas definiat, ut paucorum potentiam esse dicat, in qua diuites qui pauci numero sint: statum verò popularem, in quo pauperes, quorum est magna copia, imperiū tenent. illa iam occurret dubitatio, quo nomine sint eedem, quibus suprà diximus Respublicæ cēsendæ, eam dico, in qua plures sunt locupletes, & illa altera, in qua pauci tenuiores, & vtrique summam imperii in sua Republica tenent, si præter memoratas nulla est alia Respublica. Ratio igitur ipsa declarat accidens esse, ut pauci sint, aut plures ii, quibus imperii summa permissa est. Accidit enim paucorum potētis, ut pauci sint, qui Reipublicæ cū summa potestate præfunt: statibus verò popularibus, ut multi, propterea quòd ubiq; pauci sunt locupletes, egeni verò complures. Itaque non fit, ut quas diximus esse, sint diuersitatis causæ: sed paupertas atque diuitiæ discrimina sunt, quibus inter se Respublica popularis, & paucorum potentia distant: & ubicunq; diuitiis imperia tribuuntur, siue pauci sint, siue plures, paucorum esse dominatum necesse est: Rempub. verò populatē, ubi tenuiores imperium tenent. Sed accidit, quemadmodum diximus, ut alteri pauci sint, alteri complures: pauci enim sunt locupletes, liberi verò complures, quas ob causas vtrique de principatu ciuitatis contendunt.

scholia in Caput V.

HIS rebus constitutis, sequitur ut Reipub. formæ.) Rerumpubli-
carum discrimina in summa administratione cōsistunt, id est in iis, quo-
rum

POLITICORVM LIB. III. 83

rum arbitrio Respub. gubernatur: quorum cum sit triplex differentia, tria genera Rerumpub. rectarum, totidemque aberrationes existunt: nam vel unius, vel paucorum, vel multorum arbitrio Respub. ad subiectorum utilitatē gubernatur. Si unius, regnum est: si paucorum, status optimatum dicitur latine, græcè aristocratia: si multorum, communi vocabulo Respub. nominatur. Quod si ad imperantium commoditatem Respub. geratur, imperium unius tyrannis uocatur: paucorum autem, paucorum potētia græcè oligarchia: multorum status, popularis, græcè democratia, quæ aberrationes sunt rectarum Rerumpub. Est autē paucorum potentia, ubi locupletes dominantur: status popularis, ubi egeni: illis enim accidit, ut pauci sint: his ut multi, quanquam magna ex parte accidit. Non poterit de aberrationibus dubitari.) Quoniam aberrationes sunt contraria rectarum Rerumpub. Contrariorum autem eadem est disciplina, octauo Physicorum, & Ethicorum quinto. Sed maxime bellica.) Multi autem solent esse præditi, cum sit difficile ut multi uirtute omni sint egregie perfectæque præditi: tamen ex omnibus uirtutibus, bellica maxime multitudo solet excellere: nā hæc uirtus, ut ipse subiicit, in multitudinem cadit: aut est sensus, difficile est multos excellere omni uirtute, hoc est qualibet uirtute: sed maxime difficile est multos excellere uirtute bellica, id est fortitudine, quæ licet non sit uirtutum optima, tamen ob hanc homines plurimum honorantur in ciuitatibus, quia multum eis indiget Respub. ut ipse testatur in problemate: uel quia uirtus bellica, alias etiam uirtutes complectitur, nō modo fortitudinem: & alioquin difficillimū est mortem in periculis contemnere, quod est proprium fortitudinis. Publicam commoditatē consecratur.) Publicum bonum sibi tanquam finem proponit. Qui in doctrina quaque philosophatur.) More philosophorum contemplatur, ut non solum commodis studeat, sed etiam ueritati: ut qui non modò querit, exempli gratia, utrum sit commodius ciuitati ab uno gubernari, an à pluribus, quod pertinet ad actionem & utilitatem, sed etiam imperium tyranni ciuile sit, an herile, quod pertinet ad contemplationem, & ueritatem. Ubicunq; diuitijs imperia tribuuntur.) In quacūq; Rep. magistratus à magno cēsu diuitibus mandatur. Liberi uerò cōplures.) Hoc dicit quoniam in Rep. populari, non diuitie, nec nobilitas, nec uirtus, sed sola libertas requiritur ad Rep. gerendā, cuius libertatis etiā egeni cōpotes sunt.

ARISTOTELIS

Caput VI.

SED primum paucorum potentia, & Respublica popularis quomodo definiatur, & quid sit vtriusque iustum, videndum est. Omnes enim iustum quoddam attingunt, sed quadam tenus procedunt: nec dicunt totum, quod propriè iustum est: ad hunc modum æquale videtur esse iustum: est enim non tamen omnibus, sed paribus: item dispar iustum esse videtur: est enim iustum, non tamen cunctis, sed imparibus. Cæterum, quidam illud quibus auferentes perperam iudicant, propterea quod de seipsis iudicium ferunt. Homines autem ferè in sua quisque causa mali iudices sunt. Ita cum iustum aliquibus sit iustum, & æquale sit eodem modo diuisum, tum in rebus, tum quibus hominibus, ut supra in libris de moribus fuit declaratum, de rerum æqualitate consentiunt: quibus autem hominibus controuersia est, propterea quod malè, ut modo dixi, de se iudicant. Præterea vtrique cum iustum quoddam aliquatenus dicant, iustum simpliciter se dicere putant: alteri enim si re quapiam dispares sint, exempli causa, diuitiis, prorsus superiores se esse existimant. alteri si qua re pares sunt, ut libertate, omnino se pares esse putant. quod autem potissimum est non dicunt: nam si opes parandi gratia societatem iniuissent, ac in vnum locum conuenissent: quam quisque opulentus, tam esset particeps ciuitatis: & eorum qui student paucorum potentie ratio vim habere videretur. Nec enim iustum est, ut ex centum minis qui vnam attulit, partem capiat ei parem qui reliquum omne contulerit: nec ex forte,

POLITICORVM LIB. III. 84

forte, nec ex iis que per lucrum accreuerint. At non viuendi modo gratia homines in ciuilem societatem conuenerunt, sed magis ut rectè viueret: aliter enim seruorum quoque, & aliorum animantium ciuitas esset: quod nunc abest, propterea quod nec felicitatis compotes sunt, nec ad suam voluntatem viuere queunt. Sed neque bellicæ societatis causa homines, ut à nullo iniuria afficiantur, nec propter commercia, & vsum mutuū conuenerunt, alioquin Tyrreni, & Carthaginienſes, ac omnino cuncti, quibus inter ipsos commercia sunt, velut vnius ciuitatis ciues haberentur. Sunt enim ipsis de rebus importadis pacta, ne alteri alteros lædant: fœdera, & conditiones scriptæ de belli societate. Cæterum eis nulli sunt de his rebus communes omnibus magistratus, sed alii alios habent: nec quales alteri esse debeant alteris est cura: nec qua ratione fiet, ut fœderatorum nemo sit iniustus: nemo vitiis inquinatus laborant: sed huc omnia pertinent, ut prorsus tuti à mutuis iniuriis reddantur. Cum autem qui bonis legibus studet, hi ciuilis virtutis contrariūque vitii primam rationem habeant, dubitari non debet: quin quæ ciuitas verè non nomine tenus appelletur, hæc de virtute in primis debeat esse sollicita. Hac enim omiſſa cura, ciuilis communio belli societas efficitur, quæ loco tantum differat ab aliis, qui cum longè absint inter se, focii tamen belli sunt: & lex pactū est, atque (ut Lycophron sophista dixit) sponsor & vas in officio tuo permanendi, non tamē huiusmodi, ut ciues bonos ac iustos reddere queat. quod autem sic sese res

in ius Quare facta sit

ARISTOTELIS

habeat, hinc quoque licet perspicere. Nam si loca sic in vnum conferas, vt Megarensium & Corinthiorum vrbes inter se mœnibus contingât, non tamen sit vna ciuitas, non si matrimoniis iungâtur inter se, quanuis hoc sit ex iis quæ propriè ciuilem communionem attingunt: eadem ratione, ne tum quidem esset vna ciuitas, si qui separatim habitarent, sed non tam longè, vt consuetudo & vsus mutuus excluderetur, & leges haberent ne iniuriæ inter ipsos in cōmutationibus inferrentur, in hunc scilicet modum, vt hic faber esset, ille agricola, quidam sutor, aliud aliud quiddam huiusmodi, essentq; numero quamplurimi: sed tamen eiusmodi rebus exceptis, hoc est commutatione, ac belli societate, nullius præterea rei communicatione vterentur, ne sic quidem esset ciuitas. Quid ita? non enim propterea quòd nō propè sit communio. Nempe quoniam si ad hunc modum communicantes conuenirēt, vterentur tamen sua quisque domo, vt ciuitate, & inter se aduersus iniurias inferentes duntaxat velut socii bellorū tuo auxilio iuuarent: nec sic quidem ciuitas esse diligenter intuētibus videretur: nam similis esset mutuus eorū vsus & consuetudo, cum sic conuenissent, ac sic habitaret separatim. Ciuitas ergo nec loci communio est, nec mutuas iniurias repellēdi, merciorūque gratia cōstituta fuit: sed si futura est ciuitas, hæc vt adsint, necesse est: non tamē si omnia hæc adsint, protinus erit ciuitas, sed ciuitas est rectè viuendi communio domibus, atque generibus perfectæ & copiosæ vitæ gratia constituta. hoc autem nisi

*ciuitas quæ
constituta fuit*

POLITICORVM LIB. III.

85

nisi eundem locum incolentibus, & cōnubiis vten-
tibus non continget. Itaque affinitates, sodalitates,
sacrificia, & familiares consuetudines conuictus gra-
tia sunt in ciuitates inductæ: conuictus autem opus
est amicitia: nam velle cum altero viuere, amicitia
est: finis ergo ciuitatis est rectè viuere: illa verò finis
causa suscipiuntur. Ciuitas autem est generum, vi-
corūq; communio perfectæ & copiosæ vitæ: quod
est, vt diximus, rectè, beatèque viuere. Non igitur vt
simul homines viuāt, sed vt honestis actionibus fun-
gantur, ciuitas est constituta. Ita quo plus quique in
hanc societatem conferunt, hoc sunt ciuitatis magis
participes quàm ceteri, qui cum libertate aut gene-
re his pares aut superiores sint, virtute ciuili ab eis-
dem superātur: aut cum sint diuitiis superiores, vir-
tute vincuntur. Ex iis ergo quæ diximus, planum fit,
qui de Rebus publicis contendunt, hos omnes iusti
partem aliquam dicere.

sodalitates

finis ciuitatis

scholia in Caput VI.

SED primum paucorum potentia, & Respub. popularis. In dua-
bus deprauatis Respub. paucorum & populari, quæ sunt quodam-
modo contrariæ, ius quoddam citatur: nam utrique iure quodam nitun-
tur: pauci, quia diuitiis aut genere superiores sunt, simpliciter se supe-
riores esse, ac proinde maiorem Respub. partem ad se pertinere cōten-
dunt: imparibus enim imparia debere: populares autem cum libertate
sint diuitibus & nobilibus pares, pariter sibi Respub. communican-
dam esse confirmant: paribus enim paria debere. Neutri tamen probā-
di sunt: non enim qui diuitiis sunt aut genere superiores, si simpliciter
superiores sunt: nec rursus simpliciter pares, qui sunt pares libertate:
quoniam nemo superior suæ potior, simpliciter est, nisi qui virtute præ-
stat: ac eodem modo æqualis simpliciter est, non qui libertate, sed qui

uirtute est equalis: non enim solum ut simul uiuerent homines, sed multo magis ut recte uiuerent, in unam ciuitatem conuenerunt: ad quod quia plurimum conferunt qui optimi sunt & uirtute praestantes, idcirco uirtuti est maior ciuitatis pars tribuenda. Omnes enim iustum quoddam attingunt. Iustum est enim, quod populares dicunt, ut aequale omnibus tribuatur, si adderent aequalibus: & quod pauci iactant, ut inaequale tribuatur, si adderent inaequalibus. sed quiddam illud quibus asserentes. Cui aequale dicunt, non addunt aequalibus, nec inaequalibus: cum dicunt inaequale, id est non uere dicunt, nec eos aequales esse statuunt, qui uere sunt aequales: nec alteri inaequales, hoc est potiores, qui uere sunt potiores: nam hoc est quod ait, & perperam indicant, quoniam de se quique indicant. Iudicium autem perperam fieri cuique solet in sua causa. Nam iustum in distributionibus, ut ipse ait in quinto Ethicorum, omnes fieri debere secundum dignitatem quandam, seu meritum constituentur. Ceterum de dignitate non omnes uno modo sentiunt, sed qui statim populari student, hanc esse dicunt libertatem: qui uero paucorum potentiae, diuitias aut nobilitatem: qui statui optimatum, uirtutem. Tum in rebus, tum quibus hominibus. Aequum, siue aequale, hoc est rationis aequalitas, quae proportionalitas geometrica dicitur, non solum in quibus rebus, ut in pecunijs, uel honoribus, sed etiam quibus hominibus consideratur: qualis enim ratio siue proportio est inter homines, quibus fit distributio, id est inter hominum dignitates, & merita, talis esse debet inter res quae distribuuntur. Ut supra in libris de moribus. In quinto libro Ethicorum ad Nicomachum. De rerum aequalitate consentiunt. Quae res, quibus rebus aequales sint, non est controuersia, sed tota dissensio est de hominum aequalitate & imparitate, quia male de se homines indicant, dum alij se pares, alij se superiores esse falso indicant. Si re quapiam dispares sint. Id est superiores siue potiores. Si opes parandi gratia societate iniuissent. Si communio civilis esset, quasi mercatorum societas ad quaestum instituta. Non uiuendi modo gratia. Ad quod necessariae sunt opes, & in ipsis posita est maxima uiuendi facultas. Alioquin Tyrreni. Itali Tyrreni maris accola, qui Thufci alio nomine uocantur. Lex est pactum. Si ciuitas non esset constituta recte atque ex uirtute uiuendi gratia, sed ut homines mutuo auxilio ab externorum iniurijs tuti essent, ciuitas nihil esset aliud, quam societas

societas quaedam bellica: & lex inter homines eiusdem urbis esset pactum, quale fieri solet inter socios belli, ut lege tanquam sponsore & uade uterentur, fore ut inter se mutuū officii praestarent. Isocrophon sophista. Fuit enim alter tragicarum scriptor. Uterentur sua quisque domo, ut ciuitate. Si homines in unum oppidum coacti, eam inter se consuetudinem haberent, quam qui separatim in diuersis oppidis uiuunt, non esset illa ciuitas, sed unusquisque uteretur sua domo, quasi una ciuitate, ut tot ciuitates esse uiderentur, quorū domus: cum inter ipsas domos non esset una communis civilis societas, non magis quam inter diuersa oppida quae inter se bellicam societatem habent. Hec ut adsint necesse est. Ut homines in unum locum conueniant, connubijs iungantur, sint inter se auxilio, & mutuam consuetudinem in commercijs habeant, non tamen si haec adsint omnia, efficitur, siue sequitur, ut ciuitas sit, quoniam praeterea ut haec omnia recte beatèque uiuendi gratia fiant oportet. Quo plus quique in hanc societatem conferunt. Quo quisque magis iuuat ad hunc finem, qui positus est in uirtute, id est quo quisque magis uirtute praestat.

Caput VII.

NE QVE verò controuersia vacat, cuius arbitrio ciuitatem administrari conueniat, multitudinis, an locupletum, an bonorum virorum, an unius, qui sit optimus omnium, an tyranni. Sed haec omnia uidetur esse difficultatibus impedita. Quid enim si pauperes, quoniam plures sunt, bona locupletum partiantur: an hoc non sit iniustum, propterea quod semmam imperii tenenti iuste sic visum fuerit: extrema igitur iniuriam quid appellare oportet? Rursus si ex omni multitudine plures paucorum bona inter se partiantur, nonne hoc ciuitati manifestam perniciem afferat? At uirtus nunquam se habenti perniciofa est, nec iustum ciuitati interitum importat: quod planè intelligitur, legem hanc iustam esse non posse. Item eodem

*Quis sit
gubernatio*

modo cuncta tyranni acta iusta esse necesse fuerit: nam ut multitudo diuitibus, sic ipse cum sit potentior, vim affert ciuitati. An ut pauciores diuitesque imperium teneant, iustum est? Si ergo diuites etiam talia faciant, & bona multitudinis loco praeda habeant, atque diripiāt, hoc quoque iustum fuerit? quod si ita est, illud quoque alterum erit iustum. At hæc omnia praua esse & iniusta, nō potest dubitari. An penes viros probos imperium, & rerum omnium arbitrium esse oportet? at tunc ceteros omnes inhonoratos esse necesse fuerit: utpote cum nullis ciuilibus imperiis seu magistratibus honorarentur: Imperia enim atque magistratus honores esse dicuntur. eisdem autem hominibus semper imperium tenentibus, alii necessario honoris expertes erunt. Sed illud, inquis, fatius est, ut vnus imperium teneat, qui cæteris longè virtute præstet. at hoc magis etiam ad paucorum potentiā accedit: plures enim inhonorati relinquantur. Nō rectum est, inquis, hominem quem affectus animi sollicitant, & non potius legem, in Republica dominari. At si lex fuerit paucorum potentiā, vel populari Republicæ cōsentanea, quid tandem interfuerit ad eas controuersias, quas proposuimus dirimendas, cum eodem modo incommoda de quibus suprà diximus, eueniant? Aliorum igitur sit alia ratio. oportere autē ut multitudo potius domina sit, & moderatrix, quā optimi quique, sed tamen pauci: solui posse videtur, & quandam habere controuersiam, ac forsitan etiam verum est: fieri enim potest, ut multi, quorum quisque non est vir probus, si conue-

*imperator
quis sit*

conueniant, sint paucis illis optimis potiores, nō singuli singulis collati, sed omnibus omnes, ut cœna ex multorum cōtributione instructa lautior esse solet, quā quæ fuerit ex vnus sumptu parata: sunt enim multi, & suam quisque partem habet virtutis atque prudentiæ: & fieri potest, ut cū fuerint in vnū congregati, multitudo fiat quasi vnus homo multipes, ut ita loquar, & multi manus, ac multis sensibus, multisque moribus & intelligentiis præditus. Quo fit, ut de operibus, tum musicæ, tum etiam poetarum multi rectius iudicium ferant: nam alii de alia parte, omnes de omnibus iudicant: sed viri probi sic præstant vulgo, quando singuli cum singulis conferuntur. Ut pulchros nō pulchris præstare dicimus, veris rebus imagines ex arte depictas, nimirū quod separatim dispersa in vnū congeruntur: nam si partes singulorum hominū cum partibus imaginis comparentur, pulchrior erit huius oculus, & alterius cuiuspiam altera pars. Sed vtrum hoc inter multos & paucos viros probos discrimen cadere in omnē populum omnemque multitudinem possit, in incerto est. Sed fortasse per Iouem in quibusdam fieri non posse, non est dubitabile: quippe in belluas quoque eadem ratio conueniret, & profecto quidam homines nihil propè dixerim à belluis differunt: sed in aliqua multitudine id quod diximus, verum esse potest. Per hæc igitur dirimi posset superior controuersia, & item illa quæ huic finitima est. Quænam res arbitrio & potestati liberorum hominū, & ciuium multitudini, qui neque diuitias habent, nec vlla vir-

*similitudo
elegans*

ARISTOTELIS

tute censentur, permitti debeāt. Nam licet his summi magistratus non rectē cōmittantur, quoniam iniustitia & imprudentia facilē modō in iniuriam, modō in errorem impellerētur. Tamē nihil eis tribuere, nihil cōmunicare, res est plena periculi: quoniam si multi & egeni honorum expertes sint, urbem hostibus esse plenam necesse est. Superest igitur, vt consultationes eis ac iudicia communicētur. Quo circa Solon & quidam alii legumlatores huiusmodi ciuibus magistratus deligendi & corrigendi facultatem tribuūt: vt autem separatim per se magistratum gerant, non permittunt. Nam omnes congregati satis habent sensus: & cum melioribus mixti ciuitatibus opitulātur: vt cibus impurus cum syncero temperatus totum alimentum vtilius facit paucis, licet horum ciuium quisque imperfectus sit ad iudicandum: quanquam hic ordo Reipublicæ controuersia non vacat. Primum quoniā cuius hominis est ægrotanti mederi, ac presente morbo laborātem explicare, eiusdem esse videtur iudicium ferre, quis rectē curauerit: hic autem est medicus: ac eodem modo in cæteris doctrinis & artibus vsu venit. Vt igitur medicus medicis sui officii rationem reddere, & ab eis corrigi debet, sic cæteri à sui similibus. Est autē medicus, tum opifex, tum architectus, tum peritus in arte medicina. Sunt enim quidam huiusmodi in omnibus ferē artibus. Iudicium autē tribui peritis, nihilominus quā scientibus solet, atq; eadem ratio delectionis esse videtur: nā rectē deligere munus est cognitionem habētium, exempli causa, geometram: rectē deligere

popularis

similitudo

similitudo

POLITICORVM LIB. III. 88

deligere, eorum est qui geometrica nouerūt: vt gubernatorem ii rectē deligunt, qui gubernare sciunt. Nam licet indocti nonnulli de quibusdam operibus atque artibus iudicare possint, melius tamen iudicāt qui cognitionē habēt, vt hac ratione magistratuum nec dilectio nec correctio multitudinis arbitrio permittēda esse videatur. Sed hæc fortasse non omnia rectē dicuntur, tum propter rationē suprā positam, si multitudo sit non admodū seruilis. Nam licet horum quisque peius quā scientes iudicet, omnes tamen in vnum coacti, aut melius, aut certē non peius iudicabunt: tum quia in nonnullis rebus effector, nec solus, nec melius cæteris omnibus iudicat. Qui opera cognoscunt, nec artem habent, vt domū cognoscere, non eius modō est qui eam ædificauit, sed id melius etiam iudicabit, qui domo vtitur, hoc est paterfamilias, & gubernator, quā faber lignarius. De temone, de epulis, conuiuia melius quā coquus iudicabit. atque hæc quidem dubitatio satis ad hūc modum solui posse videtur. Sed est alia huic finitima quæstio. Nam malorum quā bonorum arbitrio res maiores committere, absurdum esse videtur. Res autem maxima est correctio & delectio magistratuum, quæ, vt diximus, in quibusdam Rebus publicis populo committuntur. Cōcilium enim populare omnium rerum huiusmodi summam potestatem habet, ac populariter conuenire, cōsultare, & iudicare, tenui censu, & quacūque ætate hominibus permittitur. Quæsturæ verò ac ductus exercitus, ac omnino maximi magistratus, ex magnis censibus mandantur.

similitudo

similitudo

Hæc igitur controuersia simili ratione fortasse dirimatur: nam fortassis hæc rectè sunt constituta, non enim iudex, nec Senator, nec qui in concione deliberat, magistratum aut imperium tenet, sed tribunal & Senatus, & populus. Illorum autem quos diximus, quisque hoc est Senator, popularis, consultor & iudex pars horum habetur. Itaque iure maximæ res potestati & arbitrio multitudinis permittuntur: ex multis enim tum populus, tum Senatus, tum etiâ tribunal consistit: & horum omnium census maior est, quàm eorum qui vel singulatim, vel cum paucis magnis magistratibus, imperiisve præfunt. Atq; hæc quidem hætenus. Cæterum ex superiore quæstione nihil æquè declaratur, ac rectè sancitas leges dominari oportere. Qui autè imperium tenent siue vnus, siue plures, horum arbitrio res eas permitti, de quibus leges perfectè constituere nequeunt, propterea quòd vniuersè de omnibus explicare, non facile est: quanquam rectè conditæ leges. Cuiusmodi esse debeant, nondum est declaratum, sed manet etiâ nunc pristina dubitatio. Veruntamen necesse est, leges pro ratione rerum publicarum malas vel bonas esse, iustas aut iniustas. Sed illud nõ est dubitabile, leges esse ad Rempublicam accommodandas. quod cum ita sit, planè intelligitur, leges rectis Rebuspub. conuenientes necessario iustas esse, deprauatis iniustas.

scholia in Caput VII.

NEC uerò controuersia uacat, cuius arbitrio ciuitatè administrari conueniat. Quæ sit commodissima ratio Rempub. administrandi, magna quæstio est: nam siue multitudinis, siue paucorum, siue unius arbitrio

trio gubernetur, res non uacat difficultatibus & controuersis. & si bonis uiris semper esse imperium deferendum dicas, illud statim occurrat, quòd ceteri relinquerentur inhonorati: imperia enim & magistratus honores uocantur. Item si legem quæ uacat affectibus non hominem dominari oportere contendas, ne hoc quidem est omnino probandum: nam fieri potest ut lex sit populari aut paucorum potètia accommodata, erit quæ idem in lege, quod in homine malum siue incòmodum. Cæterum multi, quorum nemo probus & prudens sit, an pauci optimi melius Rempub. gubernent, si quæras, quæstio sic solui potest, si multi omnes pessimi ac imprudentissimi, & micipiorum similes sint, melius à paucis optimis Respub. gereretur: sin autem, mediocres commodius à multis talibus, quàm à paucis optimis administrabitur. Itaque imperia seu magistratus qui à singulis aut cum paucis geruntur, optimis uiris mandari: ceteri qui à multis simul, multitudini permitti debent, ut suffragio ferre magistratus, eosdèque corrigere, & gesti muneris rationem poscere. Postremò leges quoad fieri possit, in Rempub. dominari oportet: nec aliud eorum qui tenent imperium arbitrio permitti, quàm id de quo legibus caueri non potest. Bona locupletum partiantur. Diuidant inter se. Extremam igitur iniuriam quid appellare oportet? Quasi dicat, si hoc non est iniustum, efficitur ut iustum esse dicatur id, quo nihil fieri potest iniustum. Præterea cuncta tyranni acta. si quicquid efficitur à potentiore iustum est, acta igitur tyranni iusta sunt. At si lex fuerit. si lex ea fieri præcipit, quæ homines cupidi & importuni ad tuendum paucorum potentiam, aut Rempub. popularem facerent. Ac forsitan uerum est. Melius à multis non probis nec prudentibus Rempub. geri, quàm à paucis optimis & prudentissimis, scilicet si multi illi nec pessimi, nec imprudentissimi sint. Multipes & multimanus. Habens multos pedes, & multas manus, ut sit corporis & animi uiribus tam potens, quàm multi homines simul. separatim dispersa in unum congeruntur. Partes quæ in pluribus hominibus pulchræ sunt, in unam imaginem à pictoribus conferuntur, ut Xeusim pictorem tradunt còductum à Crotoniatis, ut formosissimam Helenæ imaginem depingeret, ab ipsis petiuisse, ut uirgines omnes in unum locum conducerent, quo facto, & pictori data potest ate, quam uellet eligèdis Xeusis elegit quinque, nec enim omnia quæ quæreret ad uenustatem uno in cor-

Xeusis pictor

iniuria

crux

pore se reperire posse existimant. In quibusdam fieri non posse. In improbis & barbaris, & parum à bellis distatibus hominibus. In iustitia & imprudentia. Pravitate morum & mentis hebetudine: ut enim iustos appellare solemus homines omni uirtute praeditos, sic multos uitiosos & improbos, quoniam iustitia, ut ipse docet Ethicorum libro quinto, omnes uirtutes complectitur. Modò in iniuriam, modò in errorem. Iniuriam uocat quod consulto fit, & prauo animo: errorem, quod per imprudentiam. Ut autem separatim per se. Ut singuli per se gerant magistratum. Satis habent sensus. Id est intelligenti: etiam ut uidere interdum dicuntur qui intelligunt, sic etià sentire uidere enim sentire est, & sensus perspicacia saepe ad mentem transfertur. Cibus impurus cum syncero. Cibus commodus cum incommodo mixtus melior est ad alendum corpus, si quantū satis est suppedietur, quàm paucius cibus licet optimus sit. Laborantem explicare. Aegrotantem sanare. Est autem medicus, tum opifex, tum architectus, tum peritus in arte medicina. Opificem medicinae uocat, qui medicamenta cōficit, & exequitur praecepta eius qui scientiam habet medicinae, hūc autem architectum: nam ut architectus operarijs artificibus facienda praescribit, sic scientia & arte medicina praeditus, medicamentorum confectoribus & ministris adhibentibus medicamenta: peritos autem appellat eos qui experti sunt in re medica, suis aut aliorū morbis edocti, non per scientiam & artem: nam quos græcè ἀριστοτέλης dixit, hos interpretes peritos conuertit, quasi usum aliquem habentes in medicina, quod ex subiectis illis uerbis declaratur: iudicium, inquit, tribuimus nihilominus peritis, quàm scientibus, id est nihilominus usum & experientiam habentibus quàm scientia & arte praeditis: unde in primo libro Ethicorum puerū negat esse probum auditorem doctrine moralis, quoniam nō est ἀριστοτέλης, id est rerum peritus, quod exponens subiicit, quoniam est uitæ actionum imperitus. Ad summā cum dupliciter homines erudiantur, literis aut uoce praeceptoris, atque usu rerum & consuetudine: qui hoc posteriori modo sunt eruditi, hos fere ἀριστοτέλης solent cum auctores ceteri, tum maxime Aristoteles nuncupare, quos nos peritos dicimus, aut usu peritos. Nec delectio magistratum, nec correctio. Deligere magistratum est publicum munus cui usum fuerit, suffragio mandare: corrigere autem, quod græcè dicitur

citur δδύειν, est uel causas à magistratu indicatas ex prouocatione cognoscere, uel gesti magistratus rationem poscere. Propter rationem supra positam. Quia multi simul congregati, communicatisque consilijs multum habent sensus & intelligentiæ. Concilium enim populare. Conuentus popularium, quæ cōcio alio nomine dicitur, græcè autem ἐκκλησία. Quacumque etate hominibus. Non quòd pueris etiam pateat ad deliberandum & indicandum aditus, cum perfecta ratione & arbitrio careant, uolunticorū primo, usque adeò, ut nec sponte, nec uoluntarie facere dicantur, Ethicorum tertio: nec possint operari ex uirtute, Ethicorum primo. Sed quia tam iuuenes quàm senes populariter consultant & indicant, cum sint quidam magistratus qui pro ipsorum ratione separatim his etatibus mandentur. Horum arbitrio res eas permitti. Ut de his statuendi arbitrium & potestatem habeant.

Caput VIII.

SED quoniam in omnibus disciplinis & artibus finis est bonum, maximum uerò & maximè in ea quæ omnium est facilè princeps, quæ quidem est ciuilis facultas. Estq; bonum ciuile iustum ipsum, hoc autem est publica cōmoditas: & iustū omnes existimant æquale quiddā esse, & quadamtenus assentiunt praeceptis philosophiæ, quæ data sunt in libris de moribus. Nam iustū aliquid, & aliquibus, & æqualibus, æquale esse oportere consitentur: idcirco uidendum est qualium rerum æqualitas, & qualium in æqualitas sit. Nec enim hoc vacat controuersia, nec est à ciuili philosophia alienū: nam fortasse dicat aliquis, pro cuiusque boni præstantia magistratus & imperia inæqualiter esse diuidenda. Si ceteris in rebus omnibus pares habeantur, disparibus enim diuersum esse iustum, & quod eis pro dignitate debetur. At si hoc uerum est, quo quisque colore aut proceritate

ARISTOTELIS

alióve quocunque bono præstabit, hoc sibi plus ci-
uiliū iustorum vendicabit, quod est manifestò fal-
sum, vt fieri cæteris in scientiis atque facultatibus a-
nimaduertimus. Nā ex tibicinibus arte paribus non
si qui erunt nobiliores, protinus his plus tibiariū erit
tribuendum: non enim generis præstantia maiorem
suggerit tibiis canēdi facultatem: at oportet vt quo
quisque superior est opere, hoc ei plus instrumento-
rum tribuatur: quod magis in progressu declarabi-
tur, si nondum satis quod dicimus intelligitur. Nam
si quis arte tibiarum excellat, sit autem genere aut
forma longè inferior, quāuis horum quodque, id est
nobilitas & pulchritudo maius bonū tibiarum arte
sit, & longè plus proportionē tibiarum artem excel-
lat, quā ille præstet tibiarum arte, huic tamen præ-
stantiores tibiæ tribuendæ sunt: nam diuitiarum &
nobilitatis præstātia ad opus iuuare debet, quod nūc
abest. Item eadem ratione omne bonum cum omni
bono conferri posset: nam si præstat quod aliqua ma-
gnitudine excellit, omnino magnitudo poterit cum
diuitiis & libertate cōferri. Si ergo hic plus magni-
tudine quā ille virtute excellit, ac omnino plus
magnitudo virtutem superat, vtique omnia inter se
conferri poterūt. Nā si tanta magnitudo maior est
quā tanta, sine dubio tanta fuerit æqualitas: sed cū
hoc fieri nō possit, meritò in rebus ad ciuitatem per-
tinentibus nō per omnem inæqualitatem de impe-
riis & magistratibus cōtenditur. Nam si alteri lenti
essent, alteri veloces, non ob eam rem his plus esset,
illis minustribuendum: licet huic præstātiæ honos
in

Nota

comparatio

POLITICORVM LIB. III. 91

ingymnicis certaminibus tribuatur. Sed quibus ex
rebus ciuitas consistit, de his oportet esse contentio-
nes. Itaque meritò nobiles & ingenui atque locu-
pletes honorem sibi vendicāt: nam liberi sint oportet
& qui tributum pendant: non enim ciuitas con-
staret, si omnes essent egeni, non magis quā si ser-
ui. Porro si eiusmodi homines ciuitati adesse oportet,
haud dubiè iustitia quoque & bellica virtus de-
sideratur: nam sine his ciuitas nihilo magis constare
valeat, nisi quod sine prioribus nullo modo, sine his
rectè vrbs habitari non potest. Vt igitur ciuitas sit,
hæc omnia, aut certè horum quædam meritò vide-
ri possunt contendere: sed ad rectè viuendum disci-
plina & virtus optimo iure, vt suprà diximus, con-
tendant. Sed quoniam vno aliquo duntaxat pares
non sibi debent ex omnibus æqualem partem ven-
dicare, nec maiorem qui vno sunt potiores, idcirco
necesse est omnes huiusmodi respublicas aberratio-
nesse: omnes igitur, vt suprà diximus, iustè quodā-
modo contendunt: iustè simpliciter, non omnes di-
uites contendunt, quoniam ipsi plus agri obtinent,
qui ager communis est. Præterea quia diuitibus ma-
gna ex parte ad commercia & fœdera maior fides ha-
betur, ingenui verò atque nobiles qui inter se finiti-
mi sunt, quia nobiliores ignobilibus magis sunt ci-
ues. Nobilitas autem apud quosque domi honorata
est, propterea quod ex melioribus meliores procrea-
ri probabile est: nobilitas enim est virtus generis: eo-
dem igitur modo virtus iure contēdere dici potest.
Nam iustitiam quā cætera necessariò cōsequun-

nobiles, locupletes

nobilitas

tur, socialis virtus esse dicitur. Sed & plures non iniuria cum paucioribus contendunt, propterea quod potentiores ditiores ac meliores sint, si plures cum paucioribus conferantur. Si ergo cuncti, hoc est boni viri locupletes atque nobiles essent in vna ciuitate, & item alia quaedam multitudo ciuilis, vtrum esset contentio quos potissimum oporteret imperio fungi, an nulla esset controuersia? In singulis igitur Rebus publicis, de quibus diximus, indubitatum est iudicium quos oporteat imperare, cum illarum inter ipsas discrimen in iis consistat, penes quos est imperii summa, id est quod haec a diuitibus, illa a viris probis administratur, ac ceterae eodem modo. Hoc tamen quaerimus, cum haec eodem tempore superent, quomodo sit statuendum. Si virtute praediti numero sint omnino pauci, quomodo sit inuenda ratio: num ad opus spectare oporteat, si ciuitatem administrare praepaupertate nequeant, an videndum, totne numero sint, ut ex eis ciuitas consistat. Ceterum questio quaedam est in omnes qui de ciuilibus honoribus contendunt. Nam qui diuitias iactant, & ob eas imperium sibi deposcunt, si nullum ius afferre videntur, non magis quam qui genere nituntur: quoniam si quis vnus vicissim omnium esset ditissimus, eodem iure imperium in omnes sibi postularet: ac eodem modo si quis nobilitate ceteros ingenuitate contendentes superaret, atque idem forsitan virtuti in optimatum Repub. contingat. Nam si quis vnus ceteris viris probis qui in administratione Reipublicae versantur, virtute praestet, is eodem iure summam

locupletes

vir optimus

nam sibi vendicet Reipublicae potestatem. Item si multitudini ob id summa potestas deferri debet, quoniam multi quam pauci potentiores sunt: eadem ratione si vnus aut vno plures, pauciores tamen quam multi, ceteris sint potentiores, his potius esset, quam multitudini summa imperii deferenda. Ex his ergo cunctis plane intelligitur earum causarum quas afferunt, cur ipsi imperare, ceteri omnes sub ipsorum imperio esse debeant, nullam esse rectam. Nam pari ratione multitudines ius quoddam opponere possent, tum iis qui virtute, tum iis qui opibus nitentes summam imperii sibi deposcunt: fieri enim potest ut paucis multi, non singuli, sed vniuersi meliores sint & opulentiores. Quorundam igitur dubitationi atque quaestioni hoc modo occurri potest: quaeritur enim a nonnullis, num legum conditor in rectissimis legibus ferendis ad meliorum commodum debeat, an ad plurium vtilitatem spectare, cum id quod diximus, vltu venit. Nam fortasse quod rectum est suscipi debet. forsitan autem rectum est, ut totius ciuitatis commodum & ciuium commune bonum legumlator sibi proponat. Est autem ciuis communiter quidem is qui modo imperat, modo paret imperio, sed in quaque Republica diuersus. Ceterum in optimo statu is demum ciuis est, qui potest & vult parere, tum ad vitam ex virtute degendam imperare.

scholia in Caput VIII.

SED quoniam in omnibus disciplinis & artibus.) Cum ciuilis facultatis finis sit iustitia, quae in consulendo publica commoditati uersa-

ciuis quis natus sit

tur, iustum uero aequale quiddam sit, quærendum est in quarum rerum æqualitate iustitia consistat: non enim quarumcunque rerum, sed earum modò quæ pertinent ad opus seu finem eius rei de qua contenditur: æqualitas uel inæqualitas ad iustitiam facit. Itaq; non omnium rerum, sed earum duntaxat quæ bonum publicum attingunt, æqualitatem & præstantiam spectari oportet in Repub. communicanda, eiusque honoribus & commodis distribuendis. In optima igitur Repub. cum finis sit ex uirtute degere, æqualitas & præstantia in uirtute potissimum spectari debet. Maximum autem & maxime. In omnibus, inquit, facultatibus & artibus finis est bonum quoddam, sed maxime in civili facultate finis bonum est, & id bonum est maximum bonum, iusticia uidelicet, quæ bonis omnibus cunctisque uirtutibus antefertur. Et si quæ bonum civile iustum ipsum. Finis civilis facultatis est ipsa iustitia: & iustitia est publica commoditas, id est iustum est quod publicæ commoditati est aptum & conueniens. In libris de moribus. Quinto Ethicorum: ibi enim de iusticia, iusto & æquo pluribus uerbis disputatur: & iustitia distributiva declaratur in quadam rationis æquabilitate consistere, quæ proportio siue proportionalitas geometrica dicitur, & in quatuor minimis terminis contietur, ut in duobus præmissis exempli gratia, A, B, & in duorum hominum dignitatibus. C, D: nam si distribuendo ea sit proportio A ad C, quæ B ad D, iusta fuerit distributio. Itaque iustum non dicitur absolute ut temperatum uel forte, sed ad aliud refertur, & per comparisonem quandam cernitur: hoc est enim quod ait, iustum aliquid est, & aliquibus. Civilium iustorum. Præmiorum civilium, siue honorum qui iuste & pro dignitate distribuuntur. Superior est opere. Quo magis instructus est facultate ad fungendum opere. Genere aut forma. Nobilitate & pulchritudine. Ad opus inuare debet. Adumento esse debet ad tibiæ cantum nobilitas & diuitias ut iure ipsarum eo plus sibi quisquam tibiæ postulet, quo nobilior sit & opulentior. Nam si præstat quod excedit aliqua magnitudine. Si ad civilem dignitatem obtinendam comparatur, ut potior cum diuitate aut nobili, qui quantum magnitudine uincit, ut uenustatis aut proceritatis, ea magnitudo, id est res qua excedit, & magis est talis, quæcumque fuerit, poterit cum libertate & diuitiis comparari, quod est falsum: comparatio enim non fit inter ea quorum est diuersa natura physica. ut

nec comparabilia sunt, quæ genere differunt, metaphy. x. est autem hic locus græce perobscurus: sic enim habet, εἰ μὲν μᾶλλον τὸ τι μᾶλλον, καὶ ὅλως αὖ τὸ μᾶλλον ὁμοειδέων ἢ πλείους ὁμοειδῶν, quod est ad uerbum, si autem magis quod aliqua magnitudine omnino fuerit magnitudo comparabilis cum diuitiis & libertate, id est si magis scilicet tale est, quod aliqua magnitudine est magis tale, exempli gratia, si magis hic pulcher, qui pulchritudinis magnitudine est magis, siue præstat. Si ergo hic magis pulcher est quam ille dives aut nobilis, quemadmodum hi homines comparantur inter se: sic ipsæ magnitudines, id est pulchritudo & diuitia aut libertas, erunt comparabiles inter ipsas, & ita qualibet res cum qualibet comparari queat, quod est falsum: quem sensum satis commodè interpres uidetur expressisse latine. Si tanta magnitudo maior est quam tanta. Exempli gratia, si tres partes uirtutis maior magnitudo est quam quatuor pulchritudinis, eadem tres partes uirtutis erunt, uerbi causa, quinque pulchritudinis æquales, ac proinde sex partes pulchritudinis præstabunt tribus uirtutibus: huiusmodi autem comparatio inter res naturæ diuersas fieri non potest, ut declarauimus. Nam liberi sint oportet, & qui tributum pendant. Non immunes tributorum & stipendiarios dicit, sed non seruos, aut etiam nobiles & diuites, qui suis bonis possunt Rempub. in necessitatibus subleuare, quod interdum fit tributis pendendis: unde subiecit, non enim ciuitas constaret, si omnes essent egeni. sine prioribus nullo modo. sine locupletibus & liberis hominibus ciuitas esse non potest, quia communitio sine his est imperfecta, cū careat rebus necessariis. Ciuitas autem societas perfecta est, ut primo libro docuit: sine iustitia uero & bellica uirtute esse quidem potest, sed præuè & incommode. Omnes huiusmodi Respub. in quibus homines de Repub. contemdes diuitiis aut nobilitate seu ingenuitate nituntur, quorum quodque iustum quoddam est, non tamen simpliciter iustum: hoc enim in uirtute potissimum consistit. Qui inter se finitimi sunt. Hic enim ingeniosos siue liberos appellare uidetur, qui liberaliter uiuunt extra seruitutis & necessarias artes. socialis uirtus esse. Maxime cerni ac uersari in societate civili. iustitia enim est uirtus ad alterum, in qua cū uirtutes omnes intelligantur, hoc tamen differt à uirtute, quod iusticia dicitur quatenus est ad alterum: uirtus autem simpliciter, quatenus est

ARISTOTELIS

talis habitus: itaq; uirtus & iustitia cum re sint idem, sola ratione differunt, Ethicorum quinto. Cum illarum inter ipsas discrimen. Non dubium est, inquit, penes quos imperium esse debeat, in quoque Reipublice genere, cum ipsarum discrimen faciat ij, penes quos est imperium: ut pauci diuites faciunt paucorum potentiam: multitudo egentium cum tenet imperium, Rempub. popularem: & ceteras eodem modo, in quibus singulis fieri potest, ut non sint cuncta hominum genera, sed sint diuites, exēpli gratia, non tamen uiri probi, aut liberi, non tamen nec boni, nec locupletes. Nunc igitur queritur si sint in eadem ciuitate cuncta hæc hominum genera, & multitudo popularis, ut sit locus dilectui, quibus sit imperium deferendum, ut sit recte instituta Respub. Quo modo statuendū sit. Qua ratione ipsorum paucitas esse & statui debeat. An quia tam pauci sunt, ut nequeant ciuitatem administrare, quod est ad opus spectare: an quia tam pauci, ut ciuitas ex eis constare nequeat.

Nullum ius afferre uidentur. Non quod uel diuitia uel nobilitas nihil debeant suffragari. nam oppositum paulo ante dixerat, merito nobiles, ingenuos, & locupletes honorem sibi uendicare: sed quia nec diuitia per se, nec nobilitas ius perfectum præbent ad imperandū, ut soli, uel diuites, uel nobiles imperent. Atque idem forsitan uirtuti. De diuitijs & nobilitate simpliciter est locutus: de uirtute cū temperamento forsitan, quia fortassis in uirtute per se non est ius perfectum ad imperandum, si uir probus nobilitatis aut diuitiarum sit penitus expertus, quanquam uirtus per se ceteris omnibus bonis est præferenda, & facile potest beneficio Reipub. diuitijs, quantum satis est augeri, & parare sibi nobilitatem, aut potius quod de uirtute dubitat, & cetera iura referenda sunt ad hoc, quod subiecit. Ex his ergo cunctis, &c. Nam nullam ex supra memoratis causis rectam esse dicit, & satis iustam, ut qui ea nituntur, soli debeant imperare: nam ne in optima quidem Reipub. omnes magistratus uiris probis deferri debent, sed maxime, & in quibus summa Reipub. magis uersatur, quique per singulos præfectos, aut cum paucis administrantur, ne si ceteri inhonorati, & expertes Reipub. relinquuntur, ciuitas sit hostium plena, hoc est hominum, qui cum non sint presenti statu contenti, rebus nouis studeant, ut declaratum est capite superiore. Cum id quod diximus usu uenit. Cum in eadem ciuitate sunt trij ordines hominum, locupletum, nobilium, pro-

borum,

POLITICORVM LIB. III.

94

borum, & multitudo popularis. Ut totius ciuitatis cōmodum, & ciuium commune bonum. Ut in quibusdam legibus ferendis spectet ad commodū totius ciuitatis, in qua uulgus omne continetur, & multi qui non sunt in numero ciuium, in alijs eorum bonum intueatur, qui proprio ciues esse intelliguntur. Qui potest, & uult. Qui uirtutē habet boni ciuis, tum ad parendum, tum ad imperandum in uita ex uirtute degenda: nam qui habitu præditus est, qui uirtus nominatur, is & potest facile scilicet propter habitus facultatem, & propter prouitatem, uult recte agere: agit enim cum uoluptate.

Caput IX.

CAETERVM si quis vnus existat, aut plures vno, sed non tot numero, ut totam ciuitatē complere possint, qui uirtutis præstantia tantopere excellent, ut cæterorum omnium uirtus, facultasque ciuiliis, non sit cum illorum, si plures sint, aut cum illius, si vnus, uirtute comparanda, profecto hi nō sint in parte ciuitatis ponendi: Nā cæteri iniuste facerēt, si sibi paria iis poscerent, à quibus tantopere uirtute & facultate ciuili superantur: nam uir talis tanquam Deus esset in hominibus habendus. Quo perspicuè intelligitur, leges necessariò in genere & facultate pares ferendas esse: in huiusmodi autem viros lex non est, ipsi enim sunt lex. Merito enim rideretur, si quis in eos leges ferre tentaret, atque ea forsitan audiret, quæ leones (ut memorat Antisthenes) leporibus retulerunt, cum ii concione coacti, æquam partem omnibus tribuendam esse censerent. Ciuitates igitur quæ populariter administrantur, ob simile causam ostracismum constituunt: hæc nanque maximè omnium æqualitatem sectari uidentur. Quo circa qui opibus aut gratia seu clientelis, aliāue ciuili

uirtus quæ sit ferenda

facultate plurimum posse videntur, hos per ostracismum ciuitate pellere, & ad certa tempora exterminare solent. Cui similis causa Argonautorum fabula locum fecisse videtur, à quibus idcirco Herculem relictum esse narrant, quod nolent eum in naui Argo cum cæteris vehi, qui nauigantibus multum excelleret. Ergo qui tyrannidem & consilium à Periandro Thrasybulo datum vituperant, horum improbatio non simpliciter recta existimari debet. Nam Periander caduceatori per quem Thrasybulus consilium eius exquirebat, nihil respondisse fertur, sed spicis eminentibus sublatis, segetem adæquasse: quo Thrasybulus à caduceatore qui facti causam ignorabat, renuntiato, tollendos esse de medio cognouit viros, qui præter cæteros excellerent: quod non solum tyrannis conducit, nec solum ab eisdem facitatur, sed eodem modo in paucorum dominatu, & in administratione populari fit. Nam ostracismus eandem vim habet quodammodo, quam præstantium virorum prohibitio & relegatio. Idemque per vrbes & gentes faciunt ii qui rerum potiuntur, vt Athenienses in Samios, Chios, & Lesbios: qui cum primum habuere firmatum imperium, ipsos præter pacta & conuenta depresserunt. Et rex Persarum sæpe Medos & Babylonios & cæteros propterea quod imperium aliquando tenuissent, insolescentes extenuauit. sed nos de cunctis rebus publicis etiam rectis in vniuersum quarimus. Nam licet hoc etiam faciant priuati compendii gratia, quæ à recto deflexerunt, idem tamé fit in iis etiam rebus publicis, quæ communem vtilitatem

tem sequuntur: sed hoc ipsum in aliis quoque artibus & scientiis declaratur. Neque enim pictor pedem maiorem quam commensus, aptaque membrorum compositio postulat, in animali probaret, etiam si pulcherrimus esset: nec nauium ædificator puppim, aut aliam partem nauis iusto maiorem ferret, quantum pulchritudine præstaret: nec si quis maius pulchritudine quam totus chorus sonaret, hunc chori magister in choro versari sineret. Ob hoc igitur fieri potest, vt monarchæ cum ciuitatibus concinant, si hoc faciant, cum proprium ipsorum imperium est utile ciuitatibus. itaque in eas de quibus constat excellentias, iure quodam ciuili nititur ostracismi ratio. Satis est igitur vt legumlator ab initio sic Rempublicam constituat, vt nullum tale medicamentum desideret. Cæterum si accidat, secunda nauigatio fuerit, tale quoddam remedium adhibere, quod factum non est in ciuitatibus: non enim ad publicum suæ Reip. bonum spectabant, sed seditiose ostracismis vtebantur. Hoc igitur priuatim commodum, ac iustum esse in deprauatis rebus publicis certum est. Sed fortasse hoc non esse simpliciter iustum nihilo magis est dubitabile. Cæterum in optimo statu Reip. magna quæstio est, non si quis cæteris bonis, vt potentia, diuitiis, gratiæque & clientelis præstet, sed si virtute excellat, quid consilii sit capiendum: neque enim eiiciendus vir talis, in exiliumque mittendus esse videtur: sed neque imperio subiiciendus, quod perinde esset, ac si partitis imperiis etiam Iouem sub imperio esse censerent. Superest igitur id quod iu-

*Similitudines
elegantes.*

*leges hanc historiam in diogenem
perianthro. pag. 52.*

*perianthro
id est leges apud
liuium in vita
sunt quoniam super
bi quando sunt
sunt de filiis*

stum esse videtur lege naturæ, ut omnes huiusmodi viro libenter pareant, sic ut tales viri perpetui reges sint in ciuitatibus.

scholia in Caput IX.

CAETERVM si quis unus existat, aut plures uno. Quid consilij capiendū sit edisserit, si unus aut pauci tantopere uirtute in ciuitate præstent, ut cæterorū omnium uirtus cum huius uel horum uirtute non sit comparanda: & hunc aut hos affirmat iustum esse, ut semper imperiū in alios teneant. Alia ratio est, si opibus, genere, aut clientelis excedant: nam ubi talibus bonis imperia tribuuntur, Respub. sunt deprauata: sed omnino in quauis Repub. bona uel mala commodum est non esse inter ciues maximam inæqualitatem, idque legibus prouidendum esse tradit. Virtus facultasque ciuilis. Facultatem ciuilem uocat, quicquid opis in homine est, quod faciat ad ciuilem societatem iunandam, tuendamque, siue administrandam. Leges in genere & facultate pares ferendas esse. Genus tribus modis dicitur, ut est in prædicabiliū capite primo: Vno, ut est collectio aliquorum quodammodo inter sese habentium. Altero, ut est principium cuiusque generationis: Tertio, id cui subiiciuntur species. Hic primo modo capitur genus: nam qui uirtutibus & facultate ciuili æqualiter præstant, ij sunt genus quoddam hominum diuersum à dissimilibus. Dicitur autem genus hoc per translationem & similitudinem eorum quæ propriè sunt in genere, ut animalia. Ipsi enim sunt lex. Lex ut habetur Ethicorum quinto, secundum omnem uirtutem uiuere iubet, & prohibet contrarium. Cum igitur uiri optimi & ipsi uiuant ex uirtute, uitia uitantes: & cæteris ut idem faciant, tū uerbis, tum exēplo præcipiant: merito ipsi lex esse dicuntur, unde Paulus ad Romanos: ipsi, inquit, sibi sunt lex. Quæ leones, ut memorat Antisthenes. Hæc historia seu fabula non exstat, quod sciam, sed probabile est, leones in hanc sententiam leporibus respondisse, docete nos, si potestis, omnes animantes inter se uirtute, ac robore, & cæteris facultatibus esse pares, & tunc omnes honoribus, & commodis exæquare.

ut nobis suffragantibus postulaste. Ostracismum constituunt. Ostracismus exilij genus erat, quo maxime Athenienses usi fuisse memorantur, quorum erat Respublica popularis: nam si quis esset ciuitati suspectus, propterea quod uel gloria, uel diuitijs, uel potentia, aut alia facultate magnopere cæteros excelleret, hunc ad decennium in exilium mittebant: non enim pœna id criminis erat, sed prouisio ne quid inde mali in Rempublicam oriretur. nomen autem sumptum est à fragmentis fictilium, quibus nomen eius inscribebant, qui esset in exilium mittendus: nam ostrakon græcè, latine est testa. Consilium à Periandro Thrasylulo. Periander tyrannus Corinthi fuit, Thrasylulus Mileti, quorum & dati consilij Herodotus in Terpsichore meminit: sed consilium à Thrasylulo Periandro datum fuisse tradit, contra scilicet, quam Aristoteles memorat, sed utro modo referatur, ad sensum nihil interest. Horum improbatio non simpliciter recta. Non quod consilium non esset improbum, iniustum, & tyrannicum: hac enim ratione rectè improbat, sed quia Thrasyluli tyranni rationibus conueniebat, idcirco rectum quodammodo uideri potest consilium, hoc est solers, & astutum. Similis huic est euangelica parabola de millico iniquitatis, Lucae decimosexto, cuius non factum dominus, sed solertiam & astutiam, quæ prudentiam imitatur laudauit, hoc est ingenium, quoniam excogitauit quæ commodè posset ad id quod sibi proposuerat peruenire. Samios, Chios, & Lesbios. Samos insula est obiecta Caria, Parthemia prius dicebatur. Chios insula ionum cum urbe cognomine, à qua Lesbos insula sexaginta quinque millia passuum abest, auctore Plinio. Medos & Babylonios. Regnum in Asia ab Assyrijs, quorum erant Babylonij. Arbastus sublato Sardapalo ad Medos transulit, à Medis Cyrus ad Persas deuictus Astyage auo. insolentes) Superbientes, magnosque spiritus sumentes. sed nos de rebus publicis etiam rectis. In tyrannide, & paucorum potentia: nemque in statu populari. Qui aliqua facultate excellunt, ciuiuntur urbe, non quia iustum & rectum sit, & ex bono publico, sed quia sic est priuatis eorum rationibus utile, quorum libidine resp. gubernatur. Nos autem quærimus, quid in tales uiros statuere oporteat, etiam in optimè instituta re publica, cuius administratio ad bonū publicū spectat. Nā etiā in hoc ge

ostracismus

ARISTOTELIS

nere ratio eodem modo ualere uidetur, quod exemplo reliquarum ar-
tium & facultatum probat. Ob hoc igitur fieri potest, ut monarchia
cum ciuitatibus concinant. Ex hac ratione quam exemplo & testi-
monio artium exposuimus, declaratur fieri posse ut praestantium uiro-
rum deiectio ab aliquo monarcharum facta, non solum ipsi monarcha
ad imperij firmitudinem, sed etiam ciuitatibus ad publicam pacem &
quietem conducatur, si monarcha imperium sit utile ciuitatibus, id est, si
monarchia non sit tyrannis, sed iustum regnum. Ut si quis in ciuitate aut
regno uirtute, prudentia, gratia & opibus tantopere praestet, ut peri-
culum sit, ne ipsius occasione magna seditiones & fortasse conspira-
tiones in regem existant, quibus necesse est publicam pacem & o-
tium conturbari: hunc si rex suis finibus eiciat, aut aliqua ratione de-
primat & extenuet, sui simul imperij perpetuitati, simul populorum
otio & quieti consulat. Clarum praecipi huius exemplum nobis ado-
lescentibus Hispania uidit, cum Ferdinandus rex proauus tuus opti-
mus & sapientissimus princeps, Consulatum magnum decus & glo-
riam nostrae gentis inuitus, ut opinor, sed propter causas memoratas, si-
bi regnoque cauens decessit, ac extenuauit: qui non modo ipsum D. Iu-
laci equitum magistrum in Hispaniam reuersus, ut ei fuerat ad Ne-
apolim pollicitus non constituit, sed etiam per causam noui belli geren-
di, atque delectus habendi: ad cuius famam omnis fere inuentus Hi-
spaniae nobilitas propter ducis praestantiam, & cum omnium uirtutum
tum liberalitatis opinionem excita fuit, frustra magnas opes consume-
re, atque etiam res alienum contrahere pro magna ipsius in omnes or-
dines effusionem coegit. Iure quodam ciuili nritur. Quia pertinet ad
statum ciuitatis tuendum. Ceterum si accidat, secunda nauigatio fue-
rit, tale quoddam remedium adhibere. primum est ut Respub. sic legi-
bus instituat, ut hoc incommodum accidere nequeat, sed proximum
ut si quid tale acciderit, huiusmodi remedium adhibeatur. v. sus est au-
tem prouerbio dicens, secunda nauigatio: nauigantibus enim primum
& maxime optandum est, ut nauigent secundo uento, & haec est pri-
ma nauigatio, id est, primum optanda: secunda uero, id est secundo lo-
co expetenda, ut liceat remis nauim impellere aduersis flatibus, non im-
pedientibus: quod sic abiit in prouerbum, ut quod proximum est o-
ptimo, secunda nauigatio dicatur. Quod factum non est in ciuitatibus
Athenien-

POLITICORVM LIB. III. 97

Athenienses hoc in loco designare uidetur, qui multos per ostracismum
in exilium misere, non ob eam causam, propter quam ostracismus est
inductus, de qua supra dictum est, sed per factiones seditiose. Itaque ad
improbos etiam & humiles descensum est, quorum postremus fuit Hi-
perbolus homo abiectus, auctoribus Alcibiade & Nicia, cuius rei indi-
gnitatem pertresus populus Atheniensis, ostracismum antiquauit. si
partitis imperijs ionem sub imperio esse censerent simile, inquit, esset,
ac si dii statuerent inter se, ut sic per omnes aut aliquos ipsorum iret im-
perandi uicissitudo, ut iuppiter modo imperium teneret, modo esset sub
imperio, quod esset absurdissimum, cum solus iuppiter plus uirtutis &
potentia haberet, quam ceteri omnes dii deique simul, sapientiam ho-
minum opinione, ut declarat homerica illa cathena, de qua memorat Ar-
istoteles in libro de motu animalium. Quo plane intelligitur, omnes se-
re sapientes philosophos unum tantum Deum agnouisse, quamuis pluri-
mos nominarent: ut declarat idem philosophus, qui in libro de mundo
ad Alexandrum, sic scriptum reliquit: Deus, inquit, cum unus sit, multis ta-
men nominibus appellatur, quae homines ei ab ipsius operibus indide-
runt: a quo uero Deo cum discederetur, ceteros omnes non esse, sed per
quandam similitudinem Deos uocari sapientes intelligebant, ut idem
Aristoteles testatur in libris de prima philosophia, qui cum multos Deos
in eodem opere saepe nominasset, quos alio nomine intelligentias appel-
lat, libro tamen duodecimo unum tantum Deum esse confirmat. Deus
enim nisi summus, optimus, maximus, nullus esse ualet, quod in plures
cadere non potest. Itaque ex creatura mundi, ut Paulus scribit ad Roma-
nos, id est duce natura, Deum cognoscebant, sempiternam quoque eius
uirtutem & diuinitatem: ne quis putet quicumque plures Deos nomina-
bant, eos omnes fuisse idolorum cultores. Nemo enim nisi insanus, cui
esse unum tantum Deum cognitum est, plures potest colere pro dijs.

Caput X.

HIS questionibus explicatis, operae precium for-
tasse fuerit ad disputationem de regno transire: ex
rectis enim rebus publicis hanc unam esse constitui-
mus. Considerandum est autem, num ad rectum, ho-
nestumque ciuitatis ac regionis statum conducatur, ut

regio imperio gubernetur, an cōmodior sit alia ciuitatis moderandæ ratio, an quibusdam commodū sit, aliis inutile regibus parere. Sed primum omnīū videndum est, num genere vno regna contineantur, an sint pluribus discriminibus distincta. Sed cōplura esse genera, nec omnium regnorū vnum esse modum facilè est intelligere. Regnum enim Laconicæ Reipublicæ, maximè legitimum regnum esse videtur. Rex tamen non habet summam rerū omnīū potestatem, sed extra regionem summā imperii in bello gerendo tenet. Præterea reges diuinis rebus procurandisque sacrificiis præfunt. Itaque Regnum quasi ductus militaris est, cū summa potestate, & perpetuus: non enim vitæ ac necis potestatem habet, præterquam in quodam regno, vt more veterum in bellicis expeditionibus lege prebente potestatem, vt declarat Homerus, apud quem in conciliis Agamemnon, cum maledictis & conuitiis incessetur, contumeliam ferebat, sed in bello gerendo interimendi ius & potestatem habebat. sic enim ait:

Prælia vitantem, si quem fortasse carinas
Ad curuas sedisse sciam, non ille caninos,
Non volucrum effugiet morsus, ritusque voraces,
Me penes arbitrium cum sit.

Hæc igitur est vna regni species, vt tota vita dux belli sit. Sed hæc regna quædam sunt ex genere hereditaria, quædam voluntate, ac suffragio populorum deferuntur. Est aliud monarchiæ genus, qualia sunt apud quasdam nationes regna barbarorum, quæ regna cuncta potestatem habent tyrannicæ proximā, legitima

legitima tamen & hereditaria sunt. Nam cum ex gentibus Barbari quàm Græci natura sint ad seruiendū procliuiores, & qui Asiam quam qui Europam tenent, idcirco tales æquo animo imperium herile ferunt. Sunt igitur huiusmodi regna tyrannica, illa quidem ob eam causam, sed tamen tuta, quoniam hereditaria & legitima, & eorum custodia regia est, non tyrannica, eadem ex causa. Reges enim ciuium armis, tyranni externo præsidio custodiuntur, cum alteri lege, volentibusque imperitent, inuitis alteri. Itaque reges à ciuibus custodiuntur, tyranni cōtrā: ciues præsidio muniuntur: atque hæc quidem sunt duo monarchiæ genera. Est aliud, quod olim apud Græcos tenebant, qui Aesymnetæ dicebātur, quæ, vt summatim loquar, tyrānis est suffragio delata: differt autē à regno barbarico, non quòd sit præter legem, sed eo duntaxat, quòd non traditur iure hereditario. Hoc imperium quidam ad vitam, alii ad certa tempora, vel ad certas res gerendas tenebant, vt olim à Mityleneis Pittaco aduersus exules, quibus Antimenides & Alcæus poeta præerant, delatum est. Nam pro tyrāno delectum fuisse Pittacū Alcæus ipse declarat, qui quodam obliquorum, furiosioruq; carminum loco Mitylenis obiicit, quòd Pittacū infimo loco natum, tolerātis ac infelicis ciuitatis tyrannum fecissent, magnis cum per conuenticula laudibus efferentes. Hæc igitur imperia, sunt & fuerūt herilia, quoniam tyrānica: regia verò, quoniam suffragio & voluntate ciuium deferrebantur. Quartū regni genus est quo regna geroicorum tēporum vo-

regnum

rex

*reges sacris
in seruiunt*

belli aspectus

reges

tyranni

luntaria hereditariaque ex lege continentur. Primi enim voluntate populorum, quos artibus aut bello demeruissent, seu dispersos in vnum congregassent, vel agros, sedesque ad habitandum tribuissent, reges fiebant: eademque regna posteris hereditario iure tradebantur: & reges imperii summam dum bellum gererent, habebant, praeerantque sacrificiis, quaecumque ad sacerdotes non pertinebant: & causas diiudicabant, quidam iniurati, alii dato iureiurando: erat autem iuiurandum, erectio sceptri. Reges igitur antiquitus tum in ciuitatem & populos, tum extra fines continenter imperium tenebant. Postea vero quaedam remittentibus regibus ipsis, alia populis auferentibus, sola sacrificia regibus relicta sunt in aliis ciuitatibus: ubi vero regnum merito vocari posset, imperium duntaxat externorum bellorum tenebant.

scholia in Caput X.

Hic questionibus explicatis, operae pretium fortasse fuerit, ad dissertationem de regno transire. Quatuor hic regni genera memorantur, primum id, quo regnum Lacedaemoniorum olim continebatur, nunc regnum Arragonensium. Alterum, quo regna Barbarorum, quae cum lege nitantur, & sint hereditaria, herile tamen imperium excercunt, cuiusmodi nunc est regnum Turcarum. Tertium genus est eorum, quos Graeci Aesymnetas uocabant, ab imperando, quod suffragio deferrebat, non hereditate, partim ad uitam, partim ad reipus, qualis erat apud Romanos Dictatura. Quartum genus heroicorum temporum: quae regna initio non per vim erant occupata, sed populorum uoluntate deferrebantur. Deinde ex lege posteris hereditate tradebantur, qui Reges in bello imperium cum summa potestate tenebant. & quibusdam sacrificiis praeerant. Quibusdam commodum sit, alijs inutile. Nam quidam homines natura sunt apti, ut pareant imperio regio, alij ut ciuili, alij etiam ut herili. Laconicae Reipub.) Lacedaemoniorum: nam Laconia regio

regio est, cuius caput urbs Lacedaemon. Maxime legitimum.) Ex lege maxime, quia non solum per legem ex Heraclidarum familia Reges succedebant, sed legibus etiam, non sua uoluntate regnum administrabant, praeterquam in bello, ubi summam potestatem habebant. Ductus militaris cum summa potestate.) Nam reges Lacedaemoniorum qui bini regnabant, nihil aliud erat, quam belli duces perpetui, sed ita ut eorum quisque cum summa uita & necis potestate bellum gereret: hoc est enim quod ait. In quodam regno.) id est in parte quadam regiae administrationis, scilicet in bellica. Lege praebente potestatem.) In uulgatis graecis exemplaribus scriptum est, ὁρχεῖν δὲ νόμον, id est in manus leges: sed corrupte, ut opinor: actus interpretis promptus, potens conuertit, quo intelligitur in exemplari graeco unde transferebat, fuisse ὁρχεῖν νόμον, hoc est lege potestatem habens, sensu commodissimo: nam tali Regi non ex illis regni natura, siue conditione, sed ex lege Reipub. in bello poena capitali afficere licebat. Coniunctis incessetur.) Ab Achille, de quo iurgio est in Iliados lib. ij. Ex genere.) iure generis & familiae hereditario. Potestatem habent tyrannicae proximam.) Quia rem arbitrio suo gerunt, & imperium propemodum herile in subiectos excercunt: sunt tamen legitima, quia ex lege posteris traduntur. Inuitis alteri.) Tyranni: nam si uolentibus imperarent tyranni, iustum esset ipsorum imperium: uolentibus enim, ut est in quinto Ethicorum, non sit iniuria. Aesymnetae.) si dicebantur quasi rectores seu iussores, quales erant, ut diximus, Dictatores apud Romanos, qui suffragio ad aliquod negotium, aut bellum conficiendum ad tempus deligebantur: interdum etiam ad uitam, ut Sylla & Iulius Caesar, qui facti sunt perpetui Dictatores nomine scilicet: nam reuera tyranni erant. Nam Dictatorum summa erat & sine prouocatione, uita & necis ac rerum omnium potestas, & regno seu tyrannidi similis. Ut olim.) A Mitylenaeis Pittaco delatum est.) Pittacus ab urbe Mitylenae insulae eiusdem nominis Mitylleneus cognominatus, unus fuit de septem sapientibus: huic propter uirtutem ciuitatis imperium fuit a suis ciuibus delatum: quo tamen ipse sponte sua post decennium sese abdicauit, ut refert Diogenes Laertius. Alcæus.) poeta nobilis hic fuit, de quo meminit etiam Diogenes. Herilia, quoniam tyrannica.) sic legitur in graecis exemplaribus, quaecumque mihi uidere contigit: sed lectio uidetur esse transposita, quae commodius ha-

Aesymnetae

*Tyrannus
quis sit*

ARISTOTELIS

bitura uideretur, si sic esset: tyrannica, quoniam herilia: hic enim regnum cum tyrannide comparatur, quanquam utriusque scriptura uerus est sensus: estque imperium omne tyranni cum herile: Tyranni enim Rem-pub. administrando, non subiectorum, sed suam utilitatē spectant, quod est proprium herilis imperij. sola sacrificia Regibus relicta sunt. ut apud Romanos: quoniam quedam sacrificia à solis Regibus olim fieri solita erāt, quæ Regibus exactis impediri uidebātur: idcirco Iunio Bruto & Marco Valerio Cōsulibus creatus est sacerdos, qui rex sacrorum, & idem rex sacrificulus dicebatur, qui tamen erat pontifici maximo subiectus: itaque nomen regis in sacris duntaxat erat relictum. ubi merito regnum uocari possit. Nam rex sacrorum improprie, alienoq; nomine rex appellabatur: hic autem ultimo loco memoratus, ad Laconicum genus refertur: quod & ipsum non satis proprie dicitur regnum, ut ipse delarabit.

Caput XI.

HAEC igitur sunt regni genera quatuor numero: Primum illum heroicorum temporum, quo uolentibus quidem, sed certis quibusdam in rebus imperabatur: Rex enim Dux erat in bello, & iudex, & in iis quæ ad cultum Deorum pertinerent, summam potestatem habebat: Secundum genus barbaricum est, quod hæreditario iure posteris eiusdem familie traditur: Tertium quod æsymnetiam uocant, estq; tyrannis suffragio delata: Quartū laconicū, quod est, ut summam loquar, hæreditaria & ex genere perpetua exercitus præfectura: hæc igitur regna ad hunc modum inter se differunt: Quintum regni genus est, cum vnus summa rerum omnium potestate fungitur, quemadmodum gens, aut ciuitas quæque rerum communium potestatem habet, quod regnum administrationis domesticæ ordinem æmulatur. Nam ut dome

regnum

Regis

POLITICORVM LIB. III. 100

domestica gubernatio est regnum quoddam domus: sic regnū est domestica ciuitatis, & gentis vnus, aut plurium administratio. Cæterum duo ferè sunt regni genera, de quibus est nobis differendū: hoc quod modò diximus, & laconicum. Nam cætera ferè his interiecta sunt: aut enim reges pauciorū rerū quàm in pleno regno, aut plurium, quàm in laconico arbitriū habent. Itaq; tota ferè disceptatio in duobus versabitur. Primum, an sit ex usu ciuitatum esse Ducem perpetuum, & hunc per familias, an per singulares homines, an secus: Secundū expediat, an non, vnum esse reorum omnium dominum. Cæterum de tali Duce quærere, ad legum magis, quàm ad Reipublicæ rationem pertinere videtur, cum hoc fieri in omni statu ciuitatis possit. Priore igitur omisso, de altero regni modo, cum spes Reipublicæ sit differere, & huius loci difficultates paucis verbis expedire conuenit: cuius quæstionis caput est, utrum cōmodius sit optimi viri, an optimarum legum imperio Rēpublicam administrari. Qui ergo regium imperium probant, his leges vniuersale duntaxat præcipere, non autem ad ea quæ accidunt, præcepta dare existimātur. Itaque in qualicunque arte ad legum præscriptum impedire, stultum esse dicunt, ut in Aegypto medicis post diem quartum mouere permittitur, intra id tempus sine suo periculo non licet: quo planè intelligitur, non esse optimè instituta Respub. quæ literis & legibus administratur, ob eandem causam. Atqui ratio illa vniuersalis Rempub. moderantibus adesse debet: quod autem omnino caret affectibus, potius est,

At si filii à virtute paterna degenerauerint, his regnū nō sine ciuitatis magno incōmodo tradetur. Pater, inquis, cū habeat omnia in sua potestate, regnū filiis non tradet? At hoc cum difficile sit, & maioris quā quæ cadat in naturam humanam virtutis, probabile non est. De potentia quoque ambigitur, num regi vires adesse conueniat, quibus cogere possit parere nolētes, aut quomodo imperium obire valeat: nam licet legitimū imperium teneat, nec quicquam sua voluntate pręter leges agat, tamen facultas ad sit necesse est, qua leges tueatur. Sed fortassis de huiusmodi rege constituere non est difficile: habeat enim potentiam oportet, sed huiusmodi, vt singulorum aut vno plurium facultatem superet, à viribus tamē multitudinis superetur: quales custodias veteres tribuere solebant, cum ad aliquem ælymetam, aut tyrannum ciuitatis imperium deferrebant: & Syraculanis quidam vt custodiam petēti Dionysio custodes eo numero darent, consuluit.

scholia in Caput XI.

HÆC igitur sunt regni genera. Quatuor regni generibus committitur, quantum addit, quod propriissime regnum dicitur, cum voluntate & arbitrio unius Respublica ad subiectorum commoditatem gubernetur: quod regnum simile est gubernationi domesticæ. Nam paterfamilias domum arbitrio quidem suo, tamen ad utilitatē familie moderatur, sed in questione de regno, de duobus potissimum est disputandum, de Laconico, & quinto genere, quæ sunt extrema. De Laconico disserendum est, num ciuitatibus Ducem perpetuum habere conferat: item suffragio deligi debeat cuiusque virtutibus spectatis, an ex eodem genere iure hereditario succedere. sed quoniam huiusmodi regnū in omni Respublica genus cadere potest, nec ipsum per se facit genus Respublice.

eo hæc questio legum magis, quā Respublice rationem attingit: itaque tota fere questio de regno in uniuersali seu pleno, & quinto illo genere uersabitur. Queritur igitur, utrum legibus iustis, an unius optimi uiri arbitrio commodius Respublica gubernetur. nam leges dominari, & ex ipsarum scripto Respublica administrari, incommodum esse uidetur, cum legibus non quod perpetuo, sed quod magna ex parte iustum est, sancitur: nec enim aliud rerum agendarum natura & inconstantia patitur, quāuis rationem legis uniuersalem notam esse conueniat Respublicam administranti. Rursus cum lex affectibus careat, quibus humanus animus agitur, commodius esse uidetur leges dominari: sed cum utrumque uerum sit, caput questionis est, utrum in his rebus de quibus lege cauere non potest, satius sit unum optimum uirum tenere imperium, an multitudinem, de quo disputat in utraque partem. Quartum Laconicum. Quod in superiore diuisione primum fecerat, id nunc facit quartum, dum sequitur ordinem non naturalem, aut dignitatis, sed uoluntarium. Quemadmodum gens, aut ciuitas quæque. Cum uir unus sic habet res communes, ipsamque Respublicam in sua potestate, ut tota ipsa gens uel ciuitas. Et administrationis domesticæ ordinem amulatur. Vt quemadmodum in domo paterfamilias rerum omnium potestatem habet, & sic domum administrat, ut non tam suam, quā suorum commoditatem spectet: sic rex cunctarum rerum communium summā potestatem habeat, & earum administrationem ad publicam commoditatem dirigat. in regno pleno. Regnum plenum interpretatur conuertere, quod græcè est παμβασιλεία, quod intelligitur, cum rex cuncta arbitrio suo moderatur, sed ad bonum publicum spectans, ut in Castella, tum Gothorum tempore, tum post Arabum & Maurorum inuasionem, cum sublato ab hostibus rege Roderico, & rebus in extremum discrimen adductis, populares plenum regnum Hispaniæ Pelagio uiro optimo & fortissimo detulerunt, cuius posterius iure hereditario annos iam plus octingentos continenti successione regnant in Castella. Cuius imperium hæc memoria Carolus quintus Romanorum Imperator pater tuus, quo iure diximus tenet, sed longè & latè propagatum, imperatque toti Hispaniæ excepta Portugallia, ut interim externa imperia in Gallia Belgica, in Italia, Sicilia, & plerisque maris nostri insulis, & in Africæ ora maritima taceamus, & quod latissime tenet ad torridam plagam.

lex quare do
minari debeat

ARISTOTELIS

et ultra in plurimas gentes, et ueteribus mortalibus, ne fama quidem cognitas nationes. Per familias. Ut ex eodem genere reges succedat, ut apud Lacedaemonios ex genere Heraclidarum. An per singulares homines. An per eos qui spectatis cuiusque uirtutibus deligantur.

Vnum esse rerum omnium dominum. Ut omnia gerantur unius arbitrio. Cum hoc fieri possit in omni statu ciuitatis. Cum in omni genere Reipub. populari, paucorum, uel optimatum possit huiusmodi regnum constitui: quinetiam rex plenus in suo regno regem huiusmodi, qui re uera non est rex, sed dux perpetuus habere possit. species Reipub. sit. Nam tria sunt rectae Reipub. genera, siue species, regnum quod ad hunc modum intelligitur, status optimatum, et Respub. Ad ea quae accidunt. Quae raro contingunt, et praeter legis rationem. Ad legum praescriptum imperare. In rebus gerendis, a legum seu praeporum scripto non discedere. In Aegypto medicis post diem quartum mouere permittitur. Quoniam saepe accidunt morborum initia, quae per quietem et mediam a natura ipsa depelluntur, idcirco apud Aegyptios tantum erat, ne quis medicus ante quartum diem adhiberet purgationis medicamenta, quae saepe importune adhibita, ualitudini nocent. Ita cum lex magna ex parte recta et commoda esset, tamen quia morbi nonnunquam uehementes, periculosique inuadunt, quibus nisi protinus occurratur, egrotus de salute periclitetur: satis intelligitur non esse commodum, ut semper scripto huius legis pareatur. Quae ratio, perinde in ceteris praepis atque legibus ualeat, quae non possunt esse perpetuae reuerentiae, propter rerum agendarum inconstantiam. Ratio illa uniuersalis. Lex ipsa, legisque ratio, uniuersaliter praecipit, ut non sine ratione ab ipsa discedatur. Quod malum legibus abest. Affectum agitationem uocat malum. At ipsum legum esse conditorem oportet. Ut princeps leges ferat, quae tamen leges, cum aliquid accedit contra legis rationem, seruari non debet, sed per decretum et interpretationem, quae uulgo dispensatio dicitur relaxari: quod pertinet ad summam potestatem, quae summa potestas penes quem esse debeat quaeritur, penes unum, an penes multitudinem. Haec autem omnia. Causas cognoscere, consultare, et magistratus deligere, sunt decreta et iudicia de rebus singularibus. Vbi lex necessario deficit. Vbi deficit ratio legis, ut interdum propter rerum uarietatem, et inconstantiam euenire necesse est.

Animo

POLITICORVM LIB. III.

103

Animo erunt tanquam unus ille. Si probi sunt, omnium erit una uoluntas, et sententia, ut est in actus Apostolorum, multitudo credentium erat cor unum, et anima una. Siue cum potestate sit imperium, siue secus. Imperium uocat consultandi, siue iudicandi facultatem, siue cum potestate sit, ut non solum deliberandi facultatem habeant, sed etiam potestatem deliberata imperandi et perficiendi: siue sint consultores tantum, uidetur melius a multis probis, quam ab uno consilio iuri, aut iudicari: aut potestatem uocat potentiam militarem, qua improbos possunt ad iustitiam, et legum observationem compellere, ut infra. Hi autem primum in tyrannides. Ex optimatum Reipub. facta est per avaritiam paucorum potentia: ex hac per factiones, et unius potentiam exiit tyrannis: ex tyrannide, cum populus inualuisset, factus saepe est status popularis. Maioris uirtutis: quam quae cadat in naturam humanam. Virtutis heroicae, de qua differitur in septimo libro Ethicorum. Custodes eo numero darent. Ut non esset potentior uniuerso populo.

Caput XII.

VERVNTAMEN nobis nunc de rege, qui omnia suo arbitratu moderatur, institutus est sermo, deque ipso disputandum. Nam qui rex legitimus nominatur, is, ut diximus, speciem regni non constituit, cum in omnibus rebus publicis dux belli perpetuus esse queat, ut in statu populari, et in optimatum Republica: Et multi summam gubernationis potestatem uni concedunt, cuiusmodi magistratus est Epidamni, et item Opunte, cum minore tamen potestate ex parte, sed de regno, quod plenum dicitur. Hoc autem est quo sua uoluntate cuncta rex moderatur, quibusdam ut unus principatum teneat, in ciues omnes: ubi ciuitas ex similibus consistit, praeter naturam esse uideretur. Nam qui natura similes sunt, hoc necesse est eodem iure, eademque dignitate esse lege naturae. Ut igitur corporibus permissum esset

C iii

similitudo

lex.

lex

si cibo aut veste pari homines impares vterentur sic est de honoribus statuendum. Eodem igitur modo præter ius naturæ fuerit, ut paribus impar tribuatur. Itaque pares ut imperio non præsent, magis quam subsint, sed sit inter eos imperandi & parendi vicissitudo, iustum est. hoc autem iam lex est, cum ordo lex sit. Præstat igitur legem dominari, quam vnum quempiam ex ciuibus: eademque ratione si quos imperare satius est, hi legum custodes & administri constituendi sunt. Nam magistratus quosdam esse necesse est: ut autem hic vnus sit, cum omnes similes habeantur, iustum esse negat. Cæterum quæ constituere lex non posse videtur, hæc ne homo quidem cognoscere valeat. Lex tamen sciēter cum rectē hominem instituerit, magistratibus iustissimo iudicio cætera iudicanda & administranda relinquit, tradita præterea facultate, si quid rerum vsus præsentibus legibus commodius ostenderit corrigendi. Ergo qui legem imperare iubet, is deū & leges iubet imperare: qui vero hominem, belluam adiungit: huic enim similis est cupiditas: & ira magistratus etiam optimos viros peruertit. Itaque lex est mens sine appetētia. Exemplum enim ab artibus sumptū mendax est & ineptum: non rectas esse curationes, quæ ex medicinæ scriptis præceptis fiant, commodius esse artē habentibus vti. Nā medici nihil amore ducti præter rationem faciunt, sed cum agrotantes sanitati restituerint, mercedem capiunt. At in ciuilibus imperiis multa solent homines odio aut gratiæ indulgētes facere: nam si medici in suspicionem venirent,

similitudo

venirent, eos muneribus ab hostibus corruptos pro salute mortem afferre: tunc homines curationem ex præceptis scriptis præoptarent. Cæterum medici cum ipsi agrotāt, alios medicos ad sui curationem: & exercitatores cum ipsi exercentur, alios eius generis artifices vocant, velut ipsi verum iudicare nequeant, propterea quod de suis rebus iudicant, & affectibus tenentur. Quo intelligitur, qui iustū quærit, hos medium inquirere. Lex enim medium est. Præterea leges, quæ moribus quam quæ literis continentur, maiorem auctoritatem habēt, & de rebus grauioribus sunt. Tutius est igitur hominis quam legum scriptarum imperium, non tamē quam legum quæ moribus cōsistunt. Sed eū ab vno cuncta prouideri non facile sit. Plures esse magistratus oportebit ab ipso constitutos. quod cum ita sit, quid interest, utrum hoc statim ab initio fiat, an ut ab illo vno ad eundem modum constituatur? Adhæc si quemadmodum supra diximus, idcirco iustum est, ut viro probo deferatur imperium, quoniam melior est: utique duo viri probi meliores vno sunt: hoc est enim illud Homericum:

Ass duo congressi,

Et huc pertinet optatum illud, atque preces Agamemnonis.

Consilio tales mihi si bis quinque fuissent.

Sunt autem hoc quoque tempore magistratus, qui de rebus quibusdam arbitrati suo iudicāt, ut iudex de iis quæ lege definiri nequeunt, ut lex non optimè imperare, ac iudicare posse videatur: nam quæ con-

ARISTOTELIS

stituiere lex potest, de his ambigit nemo. Sed quoniam res quasdam leges complecti possunt, quasdam non possunt: hinc controuersia & dubitatio nascitur, utrum optimarum legum, an optimi viri imperio ciuitatem administrari præstet: nam de quibus rebus deliberatur, hæ sunt de quibus leges ferri non possunt: non est igitur dubium, quin hominem esse necesse sit, qui de rebus huiusmodi iudicium ferat. Sed illud quaeritur, unus esse debeat an plures: magistratus enim quisque edoctus à lege rectè iudicat: sed in credibile fortasse videatur, quèquam melius videre duobus oculis, & duabus auribus iudicando, & duobus pedibus, duabus quæ manibus agendo, quàm multos multis. Nam principes ac reges nunc quoque multos sibi oculos, multas aures, multas ite manus atque pedes faciunt: quoniam qui præsentis statu contenti, & ipsorum amici sunt, hos imperii participes efficiunt: non igitur qui ab imperio & principe alienos animos gerunt, hi ex principis voluntate faciunt, sed amici: amicus autem par est, & similis. Quod si principis iudicio hi quoque sunt imperio digni, eiusdem profecto sententia pares & similes imperare oportet eodem modo. Atque hæc quidem ferè sunt quibus regium imperium à dissentientibus oppugnatur: sed fortassis in quibusdam ita sese res habet, in quibusdam secus: Natura enim quoddam hominum genus procliuè est, ut imperio herili gubernetur, aliud ut regio, aliud ut ciuili: & horum imperiorum cuiusque aliud est ius & alia commoditas. Tyrannicum autem imperium, ac cetera Rerum publicarum aberrationes, non sunt secundum

*magis vident
duo oculi, quàm unus.*

POLITICORVM LIB. III. 105

cundum naturam, cum hæc abhorreant à natura. Sed ex his, quæ diximus, planè intelligitur, non esse neque commodum, neque iustum, ut inter similes & pares unus omnibus dominetur: siue leges nullæ sint, & sit ipse tanquam lex, siue leges adsint: nec bonus bonis, nec improbus malis: non si ille sit virtute præstantior, præterquam certo modo. Qui modus quamquam supra fuit ex parte declaratus, latius tamen exponendus est, si prius qui homines regio, qui optimatum, qui Reip. imperio gubernari apti sint, explicuerimus. Hæc igitur multitudo regno est accommodata, quæ natura est habilis ut ferat genus virtute præstans ad ciuilem principatum: optimatum verò imperio, quæ nata est & apta, ut ferat imperantem multitudinem, possitque ingenuorum imperio ab his qui virtute excellunt, gubernari: ad imperium ciuile multitudo Reip. conueniens est, in qua effici natura potest, una multitudo bellica, quæ parere, & vicissim imperare queat, per legem qua pro dignitate diuitibus magistratus mandantur. Si quod igitur genus totum, aut vir unus singularis virtute tantopere præstet, ut virtus eius sit omnium aliorum virtute maior, tunc iustum fuerit, ut genus hoc regum sit, & hic unus regno cum summa rerum omnium potestate, potiatur. quod fiet, ut supra diximus, non solum eo iure, quod rerum publicarum conditores præferre solent, qui optimatum imperium, quique paucorum potestatem, & qui vicissim populare principatum instituunt, qui omnes pro ratione præstantia censent imperium esse deferendum, quanuis

ux

vir optimus

vir optimus.

alii aliam excellētiā, ut memoratum est, sequātur, sed ea quoque ratione: quia nō decet ut vir talis morte aut exilio afficiatur, aut per ostracismū exterminetur, nec ut vicissim aliquādo pareat natura, quę partē toti pręferri non sinit, repugnāte: quod accideret ei, si quis ea virtutis magnitudine ceteris antecederet. Superest igitur modo, ut huic ceteri pareant, & idē nō vicissim, sed simpliciter dominetur. Ac de regno quidem hactenus, cuius differētiās explicuimus, & utrum incommodum sit ciuitatibus regium imperiū, an utile, & quibus, & quo modo, declarauimus. Sed cum rectas Resp. tres esse statuamus, quarū eam optimam esse necesse est, in qua vel vnus vir omnibus, vel totum genus, aut multitudo virtute pręstat, & bene beatęque viuendi gratia, hi parendi, illi imperandi facultatem habent. Cūque boni viri, & ciuitatis optimę ciuis necessariō eandem esse virtutem sit suprā declaratum, dubitari non potest, quin eodem modo, et per easdem res, vir probus fiat, & ciuitas constituatur, quę vel optimatum administrationem, vel regio imperio gubernetur. Itaque eadem erit educatio, iidem ferē mores, qui virum probum faciant, quique facultatem prębeant, tum ad Remp. tum ad regnum moderādum. Quibus rebus constitutis, sequitur ut de optima Rep. quomodo fieri & constitui quodammodo apta sit, edisseramus: de hac enim hoc in loco necesse est, ut res poscit disputare.

scholia in Caput XII.

VERVNTAMEN nobis nunc de rege, qui omnia suo arbitratu. De regno quod plenum nominatur, gręcē autē πᾶσι δεινόν, hoc loco

loco disputādum est: nam cetera non propriē dicuntur regna, ubi princeps non habet summam rerum omnium potestatem. Queritur ergo sit nec ne iustum regium imperium, de quo in utranque partem disputatur: nam ubi multi sunt uirtute pares, iniustum esse uidetur. Cur enim hic potius quā quiuis equalis imperium teneat? cum paribus imparia tribuere lege naturę prohibeatur. itaque iustior esse uidetur imperandi uicissitudo, ut quę leges quatenus fieri possit, dominetur. sed ubi lex deficit, iustius esse, ut multi, quā ut unus teneat imperium de quo dum differitur, quędam scitu pulcherrima de natura legum traduntur, quarum quę moribus continentur, his maiorem auctoritatem inesse dicunt, quā scriptis, quę scriptę cum deficiunt, melius a multis quā ab uno quid statuere oporteat, consideratur: quod princeps ipse declarat, qui multos ex amicis adhibet ad res dubias statuendas: sed contrā uidetur pro natura hominum imperia esse statuenda, quorum ut quidam sunt apti, ut ciuili imperio gubernentur, sic alij ut regio: denique si quis homo singularis, aut genus aliquod tantopere uirtute pręstet, ut eius uirtus maior sit ceterorum omnium uirtute, hunc iustum esse tradit, ut in ceteros omnes imperium teneat. Rex legitimus nominatur. Qui rem gerit non suo arbitratu, sed ex pręscripto legum. Multi tribuunt uni summam gubernationis potestatem. Ad tempus scilicet liberam, uel perpetuam, sed ad legum pręscriptū, cum cetera sint uel senatus, uel populi consilio statuenda, ut Veneti summum magistratum habēt, quem Ducem appellant, & item Genuenses. Epidamni & Opunte. Epidamnū oppidum est in ora Macedonia, quo fuit Colonia ciuium Romanorum, postea deducta nomine, quod inauspicatū uidebatur, in Dyrhachium mutato. Opus oppidum est in Locris Epicnemidijs cognominatis, unde Opuntinus sinus. Minore tamen ex parte. Nam summus ille magistratus pauciorum rerum summam potestatem habebāt apud Opuntinos, quā Epidamni. Vbi ciuitas ex similibus consistit. Vbi ceteri ciues similes sunt, regi quę uirtute pares. Qui natura similes sunt. Virtutibus naturalibus pares. Hoc autem iam est lex. Ut ciues uicissim modō teneant imperium, modō pareant. Hęc ne homo quidem cognoscere ualeat. Lex enim cum uniuersalis quędā ratio sit, de singulis constituere non potest: quę singularia, ne homo quidem, id est legumlator, ratione cōplecti potest: nam singularia infinita sunt, &

non possunt scientia contineri, primo Rhetoricorum: nec in artem suae
praecepta cadunt, Ethicorum ij. Lex tamen scienter. Id est legisla-
tor, cum legem statuit, quae magistratum doceat, quod magna ex parte
iustum sit: intelligit quidem aliqua fore singularia, in quibus lex illa ser-
uari non debeat, de quibus per legem uniuersalem prouideri non potest.
Scienter tamen, hoc est non per ignorantiam, sed quia fieri aliter non po-
test: reliqua, quae scilicet sunt extra legis rationem, magistratibus seu
principibus discernenda, & constituenda relinquit. Nam lex, ut ipse tra-
dit Ethicorum quinto, quod magna ex parte fit, complectitur: nec pec-
catum suae defectum ignorat, & nihilominus est recta, quia peccatum
non est in lege, nec in legislatore, sed in natura rerum: talis est enim na-
tura rerum agendarum, quae tamen lex hominem instituit, atque docet,
dum quid magna ex parte fieri oporteat, & quid plerumque iustum sit,
& cuncta esse ad bonum publicum referenda declarat. Corrigendi.)
Legem corrigere dupliciter accidit, per abrogationem, dum prior anti-
quatur, & altera commodior constituitur, quod sine maxima & ma-
nifesta ratione & commoditate fieri non debet, ut ipse docuit lib. ij.
uel per decretum, cum salua lege aliquid à principe uel Reipub. iustis
seu aequis ex causis praeter legem decernitur, quod saepe necessarium est,
de quo sic dixerit, Ethicorum quinto, Cum lex, inquit, uniuersaliter praeci-
pit, & aliquid accidit in his rebus praeter uniuersale, id quod deficit
corrigendum est, quod ipse legislator, si adesset, corrigendum esse dice-
ret, & si cognouisset, statuisset. Deum & leges. Rationem & le-
ges: Deus enim summa ratio est sine appetitia, quippe in quem non ca-
dit affectus, quare nec habet uirtutes, sed quiddam praestantius, septi-
mo Ethicorum: nec indiget uirtutibus moralibus, quae in reperiendis af-
fectibus uersantur, Ethicorum decimo. unde idem Aristoteles in libro
de mundo ad Alexandrum: Deus, inquit, est lex aequabiliter in nos susa,
nec correctionem, nec mutationem ullam recipiens. Belluam adiun-
git. Propter appetitum, quod belluis sunt homines similes. Mens, suae
appetentia. Tanquam ratio non impedita sollicitante appetitu: appe-
tentia, suae appetitus, quod graece est *ὀρεξις*, cupiditatem & iram com-
plectitur, quae graece sunt *ἐπιθυμία*, & *θυμὸς*, quam iram idcirco di-
cit uiros etiam optimos peruertere, quia ira saepe accidit sine uitio, &
magis naturalis est quam uoluptatum exuperantia, & minus est tur-
pis

pis quam uoluptas, cum scilicet inest turpitudine, quia qui per libidinem
agit, gaudet: qui uero per iram, dolet. Ethicorum septimo. Exercitato-
res. Qui adulescentis palaestris & talibus certaminibus exercent. Lex
enim medium est. Quia lex est quasi mensura iustitiae. Iustitia uero, ut
ipse tradit Ethicorum quinto, medium est inter afficere iniuria & af-
fici, quoniam alterum est habere plus iusto, alterum minus: ipsa uero
iustitia mediocritas est. Leges quae moribus consistunt, maiorem au-
toritatem habent. Quia sunt firmatae populi consensu & approbatione
uel potius leges naturae designat, quibus ius ipsum maxime continetur,
de quo sic ipse scripsit in rhetorica ad Alexan. Ius, inquit, est cunctorum
aut plurimorum hominum mos non scriptus, honesta & turpia discernens,
tum positus quibusdam exemplis. haec, inquit, statim lege non scripta,
sed communi constituuntur. Nam leges naturae leges communes solent
ab Aristotele uocari, quippe cum sint cunctis gentibus communes. Ab
initio fiat. In ipsa Reipub. institutione. Illud Homericum, Ast duo con-
gressu. Ex decimo libro Iliados sumptum est: sunt autem Diomedis uer-
ba, qui cum negotium hostilia castra subeundi explorandi gratia susce-
pisset, in procerum concilio socium sibi dari postulauit. Nam duo, inquit,
simul procedentes plus habent & animi & consilij. Consilio tales.)
Ex secundo Iliados. Verba sunt regis Agamemnonis ad Nestorem, cui de-
cem similes consiliarios optabat: quod si contigisset, non dubitabat se fa-
cile posse Troiam expugnare. De his nemo ambigit. Cui lex est ma-
nifesta, nec deficit ratio legis. Haec sunt, de quibus leges ferri non pos-
sunt. Singularia scilicet quae nec in artem nec in scientiam cadunt. Prae-
senti statu contenti. Qui praesentem statum Reipub. probant, & sunt
principis amici. Amicus par est, & similis. Amicitia enim est aequa-
litas quaedam & similitudo, Ethicorum octauo. Ut imperio heruli gu-
bernetur. Ut barbari & natura serui. Non sunt secundum naturam.)
Adhibent enim in homines natura liberos, imperium herile, quod in ser-
nos conuenit, cum ad imperantium, non ad parentium commoditatem im-
perent. Præterquam certo modo. Si unus ceteros omnes simul uir-
tute & prudentia superet. Ingeniorum imperio. Liberis hominibus
conueniente, ad commoditatem subiectorum potissimum spectante.
Quamuis alij aliam excellentiam dicant. Alij enim diuitiarum, alij ge-
neris, alij uirtutis praestantia nituntur: iure igitur praestantiae huic regnum

ARISTOTELIS

est deferendum: & item illo iure, quia non decet ut uir talis morte aut exilio afficiatur, nec ut per uices aliquando sit imperio subiectus, quod esset partem totī praeferre: nam quicumque alius imperaret, huic esset quasi huius pars, quoniam eius uirtus cum huius summi uiri uirtute comparata, pars eius esset, & quidem parua. *Vnus.*) Suffragio delectus, ipsius uirtutibus spectatis: uel totum genus, cum ex una familia erit hominibus iure hereditario regnum deferatur. Eadem erit educatio.) Ut iustis honestisque rebus ad summam omni generi uirtutum homines & ciues assuescant, ut habitum nati, talibus rebus oblectentur, liberterque uirtutibus fungantur, in quarū usu felicitas consistit, quae in hac uita potest mortalibus contingere.

Finis enarrationis tertij libri de Republica.

ARISTOTELIS DE REPUBLICA Liber quartus, interprete & enarratore Io. Genesio Sepulveda.

Caput primum.

IN cunctis artibus atque scientiis perfectis, quae non in parte, sed in toto aliquo genere versantur, unius & eiusdem munus est, quid cuique generi congruat, considerare. Ut in exercitatione corporis, quae cui conueniat, & quae sit omnium optima, (Nam qui est optimè naturalibus adiumentis instructus, huic necesse est ut optima exercitatio conueniat.) & quae exercitatio una sit, plerisque omnibus corporibus accommodata. Nam & hoc officium est artis gymnasticæ.

POLITICORVM LIB. IIII. 103

Præterea si quis non ad iustam rationem habitum aut scientiam eorum quae pertinent ad palestram, consideret: tamen nihilominus qui pueros instituit, ercendique magister, debet hanc facultatem comparare. Eodemque modo in medicina, & naues aedificandi, ac vestes conficiendi, ceterisque artibus fieri notamus. Quo intelligitur, ad eandem disciplinam pertinere, quae sit optima Reip. forma videre, & qualis esset maximè optanda, si nulla re extrinsecus impediretur, & quae quibus conueniat, considerare. Multi enim sunt qui forsitan optimae Reipublicae compotes esse non possunt. Itaque legum lator, & qui ciuili facultate verè pollet, tum quae Reipublicae forma simpliciter optima sit, tum quae sit optima pro ratione rerum suppetitum, nouisse debet. Deinde tertio loco, quae sit suppositioni maximè consentanea. Nam facultate praeditum esse oportet intelligendi, data resp., quomodo constitui ab initio possit, & quae ratione postquam fuerit constituta, diutissimè conseruari, ut si qua ciuitas sit, quae non optima ratione gubernetur, rebus necessariis non suppetentibus, nec in eam Reip. formam, in quam ex rebus suppetentibus posset, sed in aliam deteriore constituta ut: & adhuc omnia nota esse debet Reipublicae ratio, quae cunctis ciuitatibus maximè conueniat. Nam plerisque eorum qui de Republica conscribere, cum alia rectè tradant, tamen à rebus commodis aberrant. Nec enim solum Resp. quae optima sit considerari debet, sed etiam quae constitui possit: praeterea quae facilius, & cunctis ciuitatibus communior habeatur.

ARISTOTELIS

tur. Nunc autem quidam summam Rempublicam & quæ multis indigeat adiumentis quærunt. Alii de communi quadam potius differentes, damnatis quæ nunc exstant, Laconicam, aut aliam quampiam probant, ac laudibus efferunt. Oportet autem eum ordinem inducere, quæ ex suppetentibus facile homines adducantur, & possint in publicum usum admittere, quoniã non minus negotii est rempublicam emendare, quàm ab initio constituere: ut dedoceri nihilo facilius est, quàm à principio discere. Igitur præter ea quæ dicta sunt, civilis hominis est, ut facultatem habeat rebus publicis, quæ nunc in usu sunt, ut supra diximus opitulandi: quod facere non potest, si quis quot genera Reipublicæ sint, ignoret. Nunc autem statum popularem vnum esse quidam falso existimant, & vnam paucorum potentiam. Itaque discrimina quibus inter se Respublicæ differunt, & quomodo componantur, non decet ignorare: & cū hac ipsa prudentia leges optimas, & quæ cuiquæ Reipublicæ conueniant, nouisse oportet. Nā leges ad Respub. accommodari debent, & ab omnibus accommodantur, non ad leges Respublicæ. Est enim Respublica ordo magistratuum in ciuitatibus, quomodo distributi sint, & penes quæ sit summa Reipublicæ potestas, & quis finis cuiusque communitatis statuitur. Leges autem seiunctæ sunt ab iis quæ Rempublicam declarant, ad quarum legum præscripta magistratus suis muneribus fungi debent, & ne ab aliis violetur cauere. Quo intelligitur oportere etiã ad leges ferendas, ut discrimina & numerus cuiusque Reipu-

POLITICORVM LIB. IIII. 109

Reipublicæ teneantur: non enim possunt eadem leges rebus publicis omnibus quæ paucorum imperio gubernantur, nec omni statui populari conuenire: si multiplex est, non simplex status popularis, & item paucorum dominatus.

scholia in Caput I.

IN cunctis artibus atque scientiis perfectis, quæ non in parte.) Doctrinarum & artium exemplo, declarat ad civilem doctrinam pertinere, ut doceat non solum quæ sit omnium optima Reipublicæ forma, sed etiam quæ quibus hominibus maxime conueniat. Sunt enim quædam ciuitates, quæ & si maxime uelint, uti tamen optima Reipublicæ forma siue statu non possunt, rebus scilicet ad optimam Rempublicam necessarijs non suppetentibus: tali ergo ciuitati, quæ Respublica conueniat, statuere officium est hominis civili facultate polentis. Præterea nouisse debet quacunque Respublica fuerit proposita, exempli gratia, popularis, uel paucorum potentia, quomodo ea institui debeat ab initio, & qua ratione, & quibus legibus gubernari. Item quæ sit omnium communissima ratio, id est, quæ plurimis ciuitatibus conuenire possit. Adhuc cuiusque generis Reipublicæ partes, seu species quot sint, & quæ leges cuique Reipublicæ conueniant. Non in parte, sed in toto aliquo genere uersantur.) Qui pila duntaxat exercere nouit, non etiam palaestra, & ceteris id genus ludis, is in parte gymnastica artis uersatur, non in toto genere: ac eodem modo qui uni duntaxat morbi generi medetur, ut morbo Gallico, is non in arte perfecta medicina, sed in parte uersatur. Qui est optime naturalibus adiumento instructus.) Qui uale tudine, robore corporis ac uelocitate ualet. Nam & hoc officium est artis gymnasticæ.) Ut nouerit quæ ratio exercendi sit omnium maxime communis, id est quæ plerisque conueniat. Si quis non ad iustam rationem.) Iusta ratio dicitur, quæ est in suo genere perfecta, ut iusta magnitudo epistolæ, uel orationis dicitur, quæ non minor est iusto, & conueniente modo, sed nec maior: sunt enim quidam, quorum tenuior uale tudo, & uirium imbecillitas non patitur optimam exercendi rationem, ut in

ARISTOTELIS

arte medicina, pro diuersitate corporum atq; uirium medicamenta & curandi rationes adhibentur. Si nulla re extrinsecus impediretur. Vt natura hominum, & regionis: ut si homines sint natura serui, aut si non suppetant necessaria ad liberaliter, & ex uirtute degendum: nam hæc omnia extra rationem Reipub. sunt, quæ tamen uel adiuuant, uel impediunt. Quæ sit positioni maxime consentanea. Fini proposito conueniens, ut si propositum sit Rempub. popularem constituere, aut constitutam conseruare. Data Respub. Quæcunque Respublica proponatur: quæ phrasîs est mathematicis familiarissima, ut datû angulum per æqualia secare, triangulum æquilaterum supra datam lineam rectâ collocare: quæ sunt theorematum ix. & i. propositionis primi elementorum. Vt si quæ ciuitas. Explicat duos modos, quibus potest esse incommoda & imperfecta Respublica: quorum alter est cum inopia rerum necessariarum ciuitas optimam Reipub. formam habere non potest: alter cum deteriorē habet, quàm pro ratione rerum suppetētium: & utrique malo subueniendi facultate præditum esse oportere dicit hominem ciuilem, ut possit diu Respublica conseruari. Cunctis ciuitatibus maxime conueniat. Id est maxima ex parte, hoc est, quæ forma plerisque conueniat. A rebus utilibus aberrant. Quæ optima essent & pulcherrima, docet: sed cū ea non sint tali ciuitati accommodata propter inopiam rerum quæ sunt ad optimum illum statum Reipublicæ, de quo ipsi disputant, necessaria, errant in eo, quod ciuitati nec commodum, nec conuenientem formam Reipublicæ tradunt. Cunctis ciuitatibus communior. In eundem sensum dictum est hoc, atque illud modo à nobis explicatum, quæ cunctis ciuitatibus maxime conueniat. summam Respub. querunt. Quæ sit omnium optima. De communi quadam. Quæ plurimis accommodari & conuenire possit. Laconicam, aut aliam quāpiam probant. Thibronem designare uidetur, à quo lib. septimo Lycurgus laudari solitum fuisse memorat, qui tā bonis institutis & legibus Remp. Lacedæmoniorū cōstituisse. Quæ ex suppetētibus. Eum, inquit, ordinē seu formam Reip. oportet ad incommodæ Reip. iam constitutæ optulandum affere, qui ordo non multum ab ijs ordinibus & institutis, quibus ciuitas utitur, abhoret, ut homines facili ut eum recipiant, adducantur, & item, ut recipiendi facultas adsit. statum populare unum esse. Vno duntaxat genere statū popularem contineri, cum tamē sint multa

POLITICORVM LIB. III. 110

multa genera siue species status popularis, & item paucorum potentia. Quomodo distributi sunt, & penes quem est. His uerbis quid ordinem magistratuum uocet, declarat. Nam pro differentia tum eorum quibus magistratus mandantur, præsertim quorum arbitrio ciuitas gubernatur, tum finis, sunt uaria Reipublicæ genera. Vt respublica optimatum hoc à paucorum potentia differt, quod in hac summi magistratus diuitibus mandantur, & penes hos est summa potestas, & finis est priuata paucorum commoditas. In Republica optimatum, optimi quique tenent imperii summam, & maximos magistratus in publicā utilitatem gerunt. Nam bonum publicum in hac est finis, quo tota gubernatio refertur, quanquam hæc finis ratio rebus, omnibus rectis est communis, ut ad bonum publicum tota moderatio dirigatur. Leges autem sciuntur ab ijs, quæ Respub. declarant. Leges non declarantur, seu definiuntur ijs uerbis, quibus Respub. definitur, id est alia est legis, alia Reipub. definitio. Ad quarum legum præscripta. Magistratus in administranda Repub. legum præcepta seruare, & ut ab alijs seruentur, curare debent.

Caput II.

SED in libro superiore cum de Reipub. formis ac discriminibus ageremus, tres rectas esse Respublicas declarauimus. Regnum, Optimatū administrationem, & Rempublicam: & tres harum digressiones siue aberrationes, tyrannidem, quæ à regno generat: paucorum dominatum, qui ab optimatum imperio: statum popularem, qui à Republica. Ex quibus de optimatum administratione, & regno disseruimus. Nam de optimo statu Reipublicæ disserere, nihil est aliud quàm de his nominibus disputare: quoniam utraque debet secundum uirtutem copia rerum necessariarum & commodarum instructam cōstitui. Exposuimus etiā suprā quid inter optimatum imperium, atque regnum interfit, & quādo re-

gnum esse censeatur. Sequitur ut de Republica, quæ communi vocabulo nominatur, ac de cæteris Reipublicæ formis, paucorum dominatu, statu populari, & tyrannide differamus. Harum igitur digressionum quæ pessima sit, quæ secundo loco vituperetur, perspicuum est. Nam quæ à prima & maximè diuina degenerat, hanc esse deterrimam necesse est. Regnum verò aut nomine tenus regnum est, non autem re: aut propter magnam regnantis præstantiam regnum esse necessarium est: ac proinde tyrannidē, cū sit deterrima, plurimū abesse à Reip. ratione: proximè ab hac paucorum dominatū, quippe à quo longissimè optimatum administratio abest: statum verò populare, ex omnibus maximè mediocritatem tenere: quod quidā etiam prodidit ante nos, sed aliorum spectans, quoniam ille sic statuit, omnium bonarum Rerūpub. pessimum esse statū popularem, id est optimā paucorum potentiā, & aliis peiorem, improbarum verò optimū. Nos autē has prorsus velut peccata quædā esse dicimus Rerūpub. Itaque paucorum potentiā aliā alia meliorem esse non rectè dicitur, sed minus malā. Hoc tamen in loco hac omīssa questione, explicādum nobis est, primum quot sunt Rerūpub. differentiæ: si quidem plura sunt status popularis genera, & itē paucorum potentiæ: deinde quæ sit maximè cōmunis & secūdam optimam maximè expetenda Reipublicæ ratio, & si qua est alia optimatum Respub. & rectè constituta, quæ tamen sit, quæ plurimis ciuitatibus cōueniat, tum ex aliis, quæ quibus sit expetenda. Nam fortasse quibusdam status popu-

*sancti thomae
in opusculo de
regimine prin-
cipum l. 1. capi-
tulo 2. et 3. folio*

popularis est magis necessarius, quàm paucorum potentia, aliis ediuersò. Præterea quomodo debeat, si quis velit has respublicas constituere, status dico populares, per singula genera, rursusque paucorum potētias, postremo cum breuiter de his omnibus, quatenus licebit, breui memorauerimus, quæ res interitū afferant, & quæ vicissim rebus publicis sint salutares, tum communiter, tum etiam per singula genera, & quæ sint interitus, atque salutis earum potissimè causæ, explicare tentabimus.

scholia in Caput II.

SED in libro superiore cum de Reipublicæ formis ac discriminibus ageremus. Comemoratis breui epologo istis de quibus iij. libro disputatum fuit, deinceps differendum esse ait de Reipub. communi uocabulo nuncupata, & de Rebus deprauatis, ex quibus tyrannidem cunctarum pessimā esse dicit, propterea quod ab optima Reipub. hoc est à Regno descenderit: proximè à tyrannide paucorum potētiam in uitio esse, quia longissime distat ab optimatum Reipub. Rempub. uerò popularem in malis medium tenere, id est esse mediocriter & toleranter malam, quia est opposita Reipub. cōmuni uocabulo dictæ, quæ ultimum locum tenet inter rectas. Quam de his nominibus disputare. De rebus quæ his nominibus regno, & optimatum Reipub. significantur. Vtraque constitui debet. Vtrunque genus Reipub. regnum, & optimatū imperium. secundum uirtutem copiam rerum necessariarum, & commodarum instructam. Quia tum in regno deferendo in priore, tum in mandandis magistratibus in posteriore genere Reipub. uirtutis potissimum est habenda ratio, quæ tamen uirtus sit rerum necessariarum & commodarum adminiculis fulta: felicitas enim in usu uirtutis sic instructa posita est, ut ipse ethic. x. declarat. plurimum abesse à Reipub. ratione. Quia tyrannica administratio non solum est omnium pessima, sed uix potest inter Respub. etiam deprauatas numerari, ut ipse docet libro quinto. Mediocritatem tenere. Non quòd status popularis sit recta Respub. sed quia est malorum maximè tolerabilis, uel quia est

ARISTOTELIS

in confinio rectorum & prauarum rerumpub. quoniam, ut ait Plato, nec magnum bonum, nec magnum malum habet. Quod quidā etiam prodiderunt ante nos.) Platonem designat in libro qui ciuili inscribitur, siue de regno. sed aliorum spectans.) Quoniam Aristoteles idcirco statum popularem mediocritatem tenere dicit, quia mediocre malum est, & ceteris tolerantius: Plato, quia uelut in confinio posuit rectorum & deprauatorum generum Reipub. Nam popularem Reipub. bonarum pessimam, malarum optimam esse dixit, quod perperam traditum esse Aristoteles ait, quoniam ex prauis Rebuspub. non licet aliam aliam meliorem esse dicere, sed minus malam. Nam si alia melior est alia, efficitur ut utraque sit bona, sed non aequē bona. secundum optimam maximē expetenda.) Post optimam maximē deligenda. si qua est alia optimatum Respub.) si non unum, sed plura sunt optimatū Reip. genera. Est magis necessarius.) Magis conueniens pro ratione rerum suppetentium. Quae res interitum asserant.) Quibus rebus Respublicae pereant, & quibus conseruentur.

Caput III.

VT sint igitur complures Respub. causa est, quod partes cuiusque ciuitatis complures numero sunt. Nam primum ciuitates omnes ex domibus cōflatas esse videmus, deinde ex hac multitudine, alios diuites esse necesse est, alios egenos, quosdam verō mediocres: tum ex diuitibus & pauperibus partem esse armatā, partem inermem: & plebē aliam ex agricolis cōitare notamus, aliā ex forensibus, aliam ex opificibus. Sunt etiam nobilium discrimina, ex diuitiis & magnitudine fortunarum: exempli gratia, & quorum alendorum, quod facere nisi diuites nulli possunt. Quamobrem antiquitus ciuitates, quarum erat in equitatu robur, omnes paucorum arbitrio administrabantur: equis autem utebātur in vicinos hostes, ut Eretrienſes & Chalcidenſes, & Mæadri fluminis accola,

POLITICORVM LIB. IIII.

112

accola, Magnesi, & præterea multi Asiatici populi. Item, prætér diuitiarum discrimina, est alia differentia ex genere, alia ex virtute, & si quid aliud tale partem esse diximus ciuitatis, cum de optimatū statu differeremus: illic enim ex quot partibus necessariis omnis ciuitas constet, explicuimus. Nam hae partes nunc omnes Reipub. sunt participes, nūc pauciores, interdū plures. Quo planē intelligitur necessario complures esse Respublicas, quae genere discrepent inter se, propterea quod hae ipsarum partes genere differunt. Est enim Respublica, ordo magistratuum, quem omnes spectata eorū quibus communicatur, potētia, aut quadam ipsorum communiquale distribuit, egenorum dico, vel locupletum, aut vtriusque communi. Itaque tot esse Respublicas necesse est, quot sunt ordines, secundū excessus, & partium discrimina. Sed maximē videntur esse duae. Nam ut ventos aiunt alios aquilonios esse, alios australes, ceteros horū digressiones. Sic esse duorum publicarum genera, populum, & paucorum potentiam. Quoniam statum optimatum speciem esse paucorum potentiae statuunt, tanquam sit quaedam paucorum potētia: & Rempublicam communem vocabulo nuncupatā, popularem statum esse confirmāt, ut ex ventis Fauonium ad Aquilonem referunt, Vulturum ad Austrum. Atque eodem modo nonnulli de concentu differunt, eius esse duo genera, Doricē ac Phrygiē canere, ceteros concentus ex his temperatos, partim Doricos appellant, partim Phrygios. Ad hunc igitur maximē modū de Reipb.

lib. 6. thiray

113

alij. s. no mudo

ut in primo tone

lib. 1. cap. 1.

s. m. m. t. r. e. h. g. i. n. s. t. r. e. i. g. g.

ARISTOTELIS

rationibus differere consueverunt: verius tamen & commodius dictum est, quemadmodum ipsi differuimus, siue duæ, siue vna sit rectè constituta Respublica, cæteras esse digressiones ab optima, ut in superiorum ratione à probè temperato concentu, & quæ seueriores sunt, & magis heriles ad paucorum potentiam pertinere, remissas verò & mitiores ad statum popularem.

scholia in Caput III.

UT sint igitur còplures Respub. causa est. ut sint non modò complura Respub. genera, sed cuiusque generis complures species, in causa est, quòd cuiusque ciuitatis còplures sunt partes. Alij enim diuites sunt, alij pauperes, alij mediocres facultates habentes: quidam armati, & militares, alij inermes: item agricolæ, mercatores, opifices, mercenarij, & varia nobilium genera: quosdã enim diuitiæ, alios genus, alios uirtus, alios doctrina nobilitat. Nam cum Respub. sit ordo magistratuum, & hæ partes nunc omnes, nunc pauciores, modò plures sint Respub. participes, necesse est tot esse Respub. genera & species, quot sunt huiusmodi ordinis discrimina: quarum Respub. quæcunque à rectis discesserunt, omnes sunt, ut suprà dictum est, aberrationes, sed ita, ut ex his seueriores & magis heriles ad paucorum potentiam, remissæ uerò & mitiores ad popularem referantur. Aliam ex Forensibus. Forenses appellat mercatores, insitatores, & tabernarios, ut ipse paulò post capite quarto declarabit. Quod facere nisi diuites. ut equos alant. ut Eretrienses, & Chalcidenses. Eretria urbs est Euboræ insulæ, & item Chalcis, unde Eretrienses & Chalcidenses. Vtriusque urbis meminit Homerus. Est & altera Eretria in Thessalia. Chalcidis autem nomine octo urbes nominat Stephanus. Magnesia urbs est & regio Ionie in Asia, Meandro flumini imposita, unde Magnesia, ad Meandrum cognominatur orta, ut Plinius refert à Thessalica Magnesia. Meander amnis crebris sinuosis flexibus, Apamenam primum regionem, mox Eumeneicam, ac inde Bargylæicos campos, postremò Cariam peruagatus, non longè à Miletò exit in mare. Et si quid aliud tale. ut ex doctrina Nobilium

POLITICORVM LIB. IIII.

113

Nobilium enim quatuor genera sunt, quæ his discriminibus distinguuntur, diuitijs, genere, uirtute, doctrina, ut ipse declarat hoc eodem libro, cap. iij. Cum de optimatù statu differeremus. In tertio libro: ibi enim de optimatum statu, ac de regno differit, explicatque partes ciuitatis, quanquam etiam in secundo libro, ubi multas Respub. quæ optimè rationem non attingerent, refellit, sed maxime in Platonis Remp. disputans, memorat partes ciuitatis, & se de optimo statu ciuitatis differere proficitur, ut capite illius secundo, sed aliorum Respublicas refellens. Ceterum in septimo libro ex sua sententia accuratius de optimo statu Respub. differit, multaque præcepta dat. Quadam ipsorum communi equalitate. Libertate, quæ locupletibus cum egenis est còmunis. sed maxime uidentur esse duæ. Quibusdã scilicet: ipsi enim hæc ratio non placet, ut paulò post declarabit. Tanquam sit paucorum potentia. Quasi optimatum Respub. species sit paucorum potentie. Fauonius ad Aquilonem. Fauonius qui græcè est Zephyrus, ab occasu æquinoctiali stat: Aquilo, qui Boreas, à septentrione: ut Auster à meridie, qui & Notus dicitur: Vulturinus, qui & Eurys ab ortu brumali, ut auctor est idem Aristoteles methereologicorum lib. ij. Ceteros concentus. Septem esse concentus genera musici tradunt, doriũ, hypodoriũ, lydiũ, hypolydiũ, Mixolydiũ, hypophrygiũ, & phrygiũ: quinque igitur media, partim ad doriũ referri aiunt, partim ad phrygiũ. Et quæ seueriores sunt. Ex deprauatis scilicet, quæ plus crudelitatis habent, & subiectos magis seruiliter tractant.

Caput IIII.

NEQVE verò debet, ut à quibusdam solet, status popularis simpliciter statui, ubi summa potestas est penes multitudinẽ: cum etiam in rebus publicis, ubi pauci tenent imperium, & ubique penes maiorem partem sit summa potestas. Nam si essent omnes mille treceti, & horum mille locupletes, qui trecentis pauperibus & liberis, & cætera ipsorum similibus imperium non communicarent, nemo tamen horum Rempub. populariter administrari di-

ARISTOTELIS

ceret. Et pari ratione, si pauci essent egei, tamē diuitibus pluribus numero potentiores, nemo hanc paucorum potētiam nominaret: nec si qua esset altalis, in qua diuitibus honores non communicarentur. Sic igitur potius dicendum est popularem esse Rempub, cū penes liberos est summa potestas: paucorum potentiam, cum penes diuites. Accidit autē ut alteri plures sint, alteri pauci, quoniam liberorum magnus est numerus, locupletum verō paruus. Eo quidē modo si proceritatis, ut in Aethiopia fieri nō nulli narrant, aut pulchritudinis ratio in mandandis magistratibus esset habēda, paucorum hāc esset potentia, propter eorum qui pulchri, aut proceri sunt paucitatem. Veruntamen ne his quidem rebus has Reipub. formas definiri satis est. Sed cum partes tum popularis status, tum paucorum potētiæ complures sint, statuere oportet non protinus esse statum popularem, si liberi homines pauci numero in plures & non liberos imperium teneant, ut Apolloniā sit, quæ est ad Ionium mare, & in Ihera, quoniam in hac ytraque ciuitate qui præstant nobilitate, quique primi colonias inhabitauerunt, cum pauci sint, tamen in multos tenent imperium. Sed neque esset status popularis si imperium penes diuites idcirco esset, quoniam multitudine numeroq; vincerent, ut antiquitus Colophonii, vbi maior ciuitatis pars ante bellum quod cum Lydis gesserunt, magna patrimonium possidebat. Sed status popularis est, cum liberorum, & pauperum (qui plures numero sunt) arbitrio & voluntate geritur Respub: Paucorū verō potentia,

POLITICORVM LIB. III. 114

tentia, cum diuites, & genere nobiliores (qui pauci sunt) Reipub. præsumunt, & sua voluntate moderantur. Ac esse quidem complures respublicas, & quam ob causam, explicuimus. Iam plures ne supradictis sint, & quæ, & quā ob rem, sumpto, quod suprà diximus principio, differamus. Constat enim omnis ciuitatis non vnam sed plures esse partes. Similis est igitur Reipub. & animalis species cōstituendi ratio. Nam si animalis species sumere libeat, primū omnium partes quas adesse necesse est animantibus, sciungimus, ut sensoria quædam, & qua conficitur, quæq; cibis excipitur, os dico & stomachum: deinde eas quibus animal quodq; mouetur. Si ergo species tot modo sunt numero, discriminibus autem seiunctæ, id est, si oris complura genera sint, atque stomachi, & sensoriorum, & item partium mouētium: numerus copularum, quæ hic ex partibus existunt, necessariō efficiet animantium genera. Nec enim fieri potest ut animal idem complures oris vel aurium differentias habeat. Sumptis igitur harum partiū quotquot fieri possunt cōiunctionibus, animalium species constituentur, quæ tot erunt numero, quot copulæ partium necessariarum. Atque eodē modo Rerū publicarum (de quibus suprà memorauimus) genera constituentur: quoniam, ut sæpe diximus, nō vna, sed multis partibus ciuitates consistunt. Est igitur vna pars multitudo, quæ in cibo parando est occupata, quos agricolas appellamus: Altera opificū, qui exercent artificia, sine quibus vrbs habitari non potest: quamquam ex his artibus quædam ad vsus ne-

ARISTOTELIS

cessarios in vrbe desiderantur, quædam ad iucundos,
& liberales. Tertia pars est forëlium, idest ementiũ
& videntium, mercatorũque, & tabernariorum
multitudo. Quarta mercenariorum. Quintum ge-
nus est propugnatorum, quod his nihilominus est
ciuitati necessarium, nisi debet bellum inferentibus
seruire. Nam fortasse fieri non potest, vt quæ natura
serua est, digna sit nomine ciuitatis. Ciuitas enim ip-
sa sibi sufficit: quod autem seruitute præmitur, id si-
bi non sufficit. Itaque in Repub. luculenter quidem
disputatum est, sed ita vt aliquid desideretur. Socra-
tes enim ex quatuor maximè necessariis ciuitatem
constare tradit, textore, agricola, futor, ac structore.
Sed rursus tanquam hi non satis sint, addit fabrum
ærarium, & eos qui curam habent pecoris necessa-
rii: itẽmque mercatorem & tabernarium, hisq; om-
nibus expleri primam ciuitatem facit. Quasi rerum
necessariarum, & non potius honesti causa ciuitas
omnis consistat, & futoribus æquẽ ac agricolis indi-
geat. Propugnatorum verò partem nõ antè tribuit
ciuitati, quàm auctis finibus, & ad vicinorum vsque
regionem dilatatis, bellum fuerit conflatum. At in
quatuor & quotcunque sint participes ciuitatis, ali-
quem esse necesse est qui ius dicat, causasque diudi-
cet. Igitur si anima pars potius animalis esse quàm
corpus existimari debet, vtique & tales ciuitatum
partes potius esse putandæ sunt, quàm quæ pertinet
ad vsum necessariũ, partem dico militarem, & quæ
iustitiæ iudicialis est particeps, & item quæ consul-
tandi munere fungitur, quod est officium ciuilis in-
telligentiæ.

POLITICORVM LIB. IIII. 115

telligentiæ: nec ad rationem interest, hæc seorsum
in quibusdam, an in eisdem habeantur. Nam sæpe ac-
cidit, vt idem & milites sint, & agros colant: itaque
si & has & illas partes esse ciuitatis statuere oportet,
non dubium est quin genus militare sit pars neces-
saria ciuitatis. Septima pars est eorũ qui opibus Rẽp.
iuiant, idest locupletum. Octaua eorum, qui publicis
muneribus funguntur, magistratũque gerentes suũ
officiũ præstant: siquidem ciuitas esse absque ma-
gistratibus non potest. Quosdam igitur esse necesse
est, qui magistratus gerere possint, & hoc officiũ, aut
continenter aut per vices ciuitati præstent, & cæte-
ros, de quibus modò disseruimus, consultores scili-
cet, & qui litigantium controuersiã diiudicet: quæ si
fieri debeant in ciuitatibus, ac rectè & iustè fieri, vtique
neccesse est vt aliqui sint virtutis res ciuiles at-
tingentis compotes. Alias igitur facultates eisdem
adesse, multis fieri posse videtur, vt iidẽ milites sint,
iidem agricolæ & opifices, itemq; consultores & iu-
dices, omnesque virtute sese præditos esse profiten-
tur: & plerosque magistratus gerere posse sibi per-
suadēt: vt autem iidem pauperes sint, & locupletes,
fieri non potest. Quam ob rem hi potissimum (diui-
tes inquam & pauperes) partes ciuitatis esse viden-
tur. Et quoniã magna ex parte illi pauci sunt, hi plu-
res, idcirco videntur hæ contrarię partes esse ciuita-
tis. Itaque ex horum excessibus Rẽpub. consistunt,
esseq; videtur duo genera Reipublicę, popularis, &
paucorum potentia. Esse igitur Reipub. complura
genera, & quas ob causas, suprà disseruimus. Iam esse

ARISTOTELIS

status popularis complures species, & item paucorum potentia, doceamus: quod ipsum planè potest ex supradictis intelligi. Plebis namq; & eorum qui nobiles vocantur, multa genera sunt: ut plebis unum genus est, agricolæ: alterum opifices: aliud forēs, qui emptio- nes & venditiones exercent: aliud, qui versatur in mari, qui rursus in alias species secantur. Nam qui- dam eorum militiæ vacant, alii quæstui, alii sunt nau- tæ, alii piscatores. Nam multis in locis magna turba est horum cuiusque generis, ut Tarenti & Bizantii piscatores, classici milites Athenis, mercatores in Aegina & Chio, nautæ in Tenedo. Est præterea aliud genus plebis mercenariorum tam tenui patri- monio, ut otiosus esse non liceat. Adhæc genus eo- rum qui liberi sunt, non tamen ex utroque parente ciue procreati: & si quod aliud tale genus est alte- rius multitudinis. Nobilium autem genera consti- tuunt diuitiæ, generis honestas, virtus, atque doctri- na, & quæ his similia secundum eandem differen- tiâ dicuntur. Prima igitur Respub popularis est, quæ dicitur maximè secundum æqualitatem. Nam æqua- litatem notat lex huiusmodi Reipub. popularis, quæ sancitum est, ut nihilo magis vel pauperibus, vel di- uitibus adsit, neque penes alterutros sit summa pote- stas, sed similis habeatur utrorumque conditio. Nam si libertas & æqualitas maximè est, ut quidam exi- stimant, in Respub. populari, sic demum maximè fue- rit, si omnibus maximè similiter Respub. communi- cetur. Sed quoniam populus numero superior est, & quod pluribus placet, id ratum habetur, id circo hæc esse

*genus amidi
tale. s. spec*

*Nobilitas
unde*

POLITICORVM LIB. IIII. 116

esse Rempub. popularè necesse est. Atque hoc qui- dem unum est genus status popularis: aliud, quum à censibus, exiguis tamen, magistratus mandantur: sed ita ut bona possidenti, magistratum gerere liceat: ei- dem si bona amisserit, non liceat. Aliud status popu- laris genus est, ut omnibus ciuibus qui modò ne- queant exceptione repelli, Respub. communicetur, lege tamen dominante. Aliud, ut cuius magistratū gerere liceat, dum modò sit ciuis, sed ad legis præ- scriptum. Aliud, ut cætera sint eadem, multitudo ta- men, non lex dominetur. hoc autem fit, cum decre- ta dominantur, non lex: quod propter duces popu- lares accidit. In statibus enim popularibus, ubi leges habet robur, huiusmodi duces populares nō existunt, sed optimus quisque primum locum in Respub. te- net: ubi verò leges non habent summam auctorita- tem, hic duces populares fiunt: populus enim prin- ceps quidam efficitur unus ex multis constitutus. Nā multi non ut singuli, sed vniuersi summam potesta- tem obtinent. Homerus autem quem multorum do- minatum damnet, hunc, an ubi multi tanquam sin- guli tenent imperium, incertum est. Talis igitur po- pulus cum sit quasi princeps vnicus, quia non est legi subiectus, solus vult Rempub. suo arbitrio tempera- re, & herilem principatū exercet. Quo fit, ut assen- tatores in præcio sint: & talis populus ex monarchiis tyrannidem æmuletur: itaque mores iidem sunt: & utraque Respub. dominatum in meliores exercet: & popularia decreta similia sunt tyrannicis impera- tis: & dux popularis, hoc est, quod assentator, & eius

assentatores

ARISTOTELIS

amulus: & vtrique multum valent, assentatores apud tyrānos, populares duces apud huiusmodi populos, qui duces auctores fiunt, ut decreta legibus præferantur, in populum cuncta redigentes: efficiunturque magni, propterea quod omnia sunt in arbitrio populi, & populi arbitrium in horum voluntate: his enim obtemperat multitudo. Præterea magistratibus obtrectantes, oportere aiunt, ut populus decernat: populus autē admonitionem libenter admittit: quæ ratione magistratus omnes dissoluuntur, ut merito inuectus esse videatur, qui hunc statum populare Rēp. esse negat. Nam Resp. nulla est ubi leges non tenent imperium: oportet enim ut lex rerum omnium imperium habeat: magistratus autem & Resp. de singulis decernat. Quare si status popularis vnum Reip. genus est, haud dubiè talis constitutio in qua decretis omnia gubernantur, non est propriè status popularis: nullum enim decretum potest esse vniuersale, sed de generibus status popularis hætenus.

scholia in Caput IIII.

NEQVE uerò debet, ut à quibusdam solet, status popularis simpliciter statui. Reiectis quibusdam definitionibus, statum popularem sic esse definiendum tradit. status popularis est Resp. in qua penes liberorum multitudinem est summa potestas: paucorum potestas, in qua penes diuitum paucitatem. Deinde exemplo animalis docet, quomodo sint species Reipub. constituendæ. Tum partes ciuitatis octo commemorat, agricolas, opifices, forenses, id est mercatores omnis generis, mercenarios, militares, consultores, iudices, & magistratus. sed duæ sunt, inquit, maximæ partes, diuites, & pauperes. Rursus plebs in multas partes secatur: nobilitas in quatuor, diuitijs, genere, uirtute, doctrina distinctas. Ex dictarum partium copulis diuersis, diuersæ Resp. conficiuntur.

POLITICORVM LIB. IIII. 117

tur. Prima species Reipub. popularis est, ubi pariter omnibus Resp. communicatur. Secunda cum censuum habetur ratio, qui tamen exigui sint. Tertia ubi Resp. cunctis, sed qui non possint exceptione repelli, communicatur lege dominante. Quarta, ubi cuius communicatur, qui modo ciuis sit, lege dominante. Quinta, ubi cetera sunt eodem modo, sed multitudo, non lex dominatur: quæ species non est propriè Resp. ubi enim leges non tenent imperium, non est Resp. Penes maiorem partem.) Eorum qui tenent imperij summam. Et cetera eorum similibus.) ut nullum sit discrimen præterquam diuitiarum. pauci egeni, tamen potēiores.) ut accidit ubi nobiles etiam egeni gratia ualent, & clientelis. Cum penes liberos est summa potestas.) Penes eos qui sola libertate censentur, uel potius ubi sola libertas spectatur in mandandis magistratibus, & communicanda Repub. Nam eo quidem modo.) si esset paucorum potentia, ubicunque pauci Rempub. magistratibusque gerunt. Quod uerò refert de Æthiopia, idem fieri apud indos, auctorem esse scylacem tradit libro septimo, proceritatem scilicet, & pulchritudinem apud ipsos spectari in regnis deferendis. Et non liberos.) Et non liberos solum, sed etiam diuites: uel eos dicit non liberos, qui operibus necessarijs seruiunt, cuiusmodi sunt agricolæ, opifices, & mercenarij. Thera insula est inter sporades numerata cum urbe cognomine. Apollonia quæ est ad ionij mare.) Nā multæ aliæ urbes hoc nomine sunt uocata, quarum nonnullas memorat Plinius: nam Stephanus uiginti quinque in diuersis regionibus recenset. Hæc autem quam designat Aristoteles, est, ut Plinius refert, in cōfinio ionij & adriatici maris in Græcia, opposita Hydrunto Italia, ceterum millium passuum interuallo intercurrentis freti. Qui primi colonias inhabitauerunt.) Apollonia enim colonia Corinthiorum fuit, ut refert Stephanus. Thera etiam, ut uidetur, Græcorum fuit colonia, quam insulam Olympiadis CXXXV. anno quarto enatam fuisse auctor est Plinius, priusque Callistum à pulchritudine fuisse nominatam, sed post à Thera conditore urbis, qui genus à Polynice ducebat, nomē accepisse Strabo refert, auctore Callimacho. In his ergo duabus ciuitatibus pauci generis nobilitate & antiquitate præstantes, etiam si essent pauperes, ceteris imperabant: his enim duntaxat magistratum gerere licebat. ut antiquus Colophonij.) Colophon urbs est ionie, sine Caria, non procul Epheso, quam alluit Hælesus

ARISTOTELIS

annis, plinio. sed status popularis est.) Hæc est plena descriptio status popularis, ut proxima paucorum potentie. Quod supra diximus principio.) Ut ex partium ciuitatis copulis, seu coniunctionibus diuersis, diuersas Reipub. species constituamus. sensoria quædam.) sensoria uocantur instrumenta sentiendi, ut oculi & aures. Quibus animal quodq; mouetur.) Ut crura, siue pedes, & alæ uolucrum, & pinne natantium, de quibus accurate ipse in libro de incessu animalium edisserit. In cibo parando.) Agricola enim dicitur, quicumque terram colit fructuum gratia, siue frumenta sint, siue legumina, & olera, siue arborum fructus. Ad necessarios usus.) Ut sutores & sartores. Ad incundos & liberales.) Ut argenti & auri calatores, & aulicorum artifices. Forensium.) Forenses, à foro rerum uenaliū dicti sunt mercatores & tabernarij. Itaque in Repub. luculenter quidem disputatum est.) In opere Platonis de Repub. scitè & eleganter his de rebus disseritur, non tamen omnia perfecte traduntur. Qui curam habent pecoris necessarij.) Pastores, qui pecus alant, & armenta ad uitam hominum necessaria. Atque his omnibus expleri primam ciuitatem.) Quam Plato in libris de Repub. constituit. Hæc enim prima ciuitas appellari solet, ut illa secunda, quam in libris de legibus, ut uidere licet in libro huius operis secundo. Taxat autem Socratem, quem Plato differentem facit, quod eas duntaxat partes ciuitatis induxerit, quæ sunt ad uiuendum necessaria, ommissis quæ ad rectè & liberaliter uiuendum conferunt, cuiusmodi sunt militares homines, iudices, & cōsultores. Quod est officium ciuilis intelligentiæ.) proprium munus ciuilis facultatis est consultare. seorsum in quibusdam, an in eisdem habeantur.) siue militare munus, & consultandi ac iudicandi officia diuersis tribuantur separatim, siue ita, ut iidem diuersis fungantur officijs. Continèter aut per uices.) Ut perpetuos gerant magistratus, aut annuos, siue ad aliud tempus alijs uicissim tradentes. Virtutis res ciuiles attingentis. Facultatis ciuilis. Alias igitur facultates.) Fieri potest ut alia munera & officia idem homo prestare possit: potest enim & miles esse, & idem agricola, idem iudex, & consultor: ut autē diues sit quisquam, & idem egenus, fieri non potest. Hi potissimum partes ciuitatis esse uidentur.) In duas potissimū partes ciuitas diuisa esse uidetur, in diuites & pauperes. Ex horū excessibus.) Prout alteri alteris potentiores sunt, præ-

POLITICORVM LIB. IIII.

118

seruntque in administratione Reipub. Quidā militia uacant.) Milites classici. Alij quæstui.) Ut mercatores, qui merces nauibus important, aut exportant. Tarenti & Byzantijs piscatores.) Tarentum opidum est in Italia maritimū, unde sinus Tarentinus, post bellum Messenium à partenijs Lacedæmonijs conditum. Fuit igitur primum Lacedæmoniorum colonia, ubi Architas & Pythagorici ceteri floruerunt, postea coloniam Romanorum recepit, ut auctor Strabo est. Byzantium urbs est Thraciæ caput, quæ postea Constantinopolis fuit à principe Romanorū appellata. Nihilomagi uel pauperibus, uel diuitibus adsit.) Ut nec paupertas nec diuitiæ suffragentur, aut uicissim obsint in mandandis magistratibus. Cum accensibus.) Cum magistratus non cunctis promiscuè patent, sed ijs qui certum habent censum, qui tamen census sit exiguus. Qui modo nequeant exceptione repelli.) Quibus nihil obijci possit, quid ad genus scilicet pertineat: sic enim ipse declarat capite sexto, exempli gratia, quod sit patre aut matre, non ciue natus, aut sit generis libertini. Lege dominante.) Ut Respub. ex legum præscriptis administretur. Dummodo sit ciuis.) Dummodo sit liber: hic enim sola libertas ciuem facit, ut ipse capite sexto declarat. Ad legis præscriptum.) Ex legum præceptis. Decreta dominantur, non lex.) Decreta uocat plebis scita, quæ de rebus singulis fiunt: quæ leges præcepta uniuersalia sunt. Propter duces populares.) δὴ μὲν γὰρ græcè uocantur hi qui se duces & assentatores præbent multitudini. Populus enim princeps quidam efficitur.) Populus sit quasi unus tyrannus. Non ut singuli.) Non ita multi dominantur, ut unusquisque teneat imperium, sed ut simul uniuersi. Homerus autem quem multorum dominatum damnet.) Ulysses apud Homerum in libro Iliados secundo, populares increpans, quod suo arbitrio præter regis uoluntatem ad naues propèrantes ferrentur, negat multorū imperium probum esse, sed unius his uerbis imperium haud multis rectè cōmittitur, unus sit rex, & princeps. Multi autem tanquam singuli imperiū tenere dicuntur, cum plures uno pari potestate ciuitatem aut regnum sic administrant, ut quilibet per se ius & auctoritatē habeat imperandi, ut olim Gratianus & Theodosius, & post eos Arcadius & Honorius. Herilem principatū exerceat.) Tyrannicum imperium in subiectos alios populos, & in meliores ciues exercet, dum eis quasi seruis imperat: non enim subiectorum

ARISTOTELIS

commoditatem spectat, sed suam, quod est proprium herilis imperij.
Ex monarchijs tyrannidem emulatur.) Ex imperijs quæ unius arbitrio exercentur. Tyrānidē hęc Respub. popularis, quam Aristoteles extremum populi interdum uocat, respondet. Nam ut tyrannis pessima est ex monarchijs, sic ex Rebuspub. quæ plusquam unius imperio administrantur, deterrima est hæc species Reipub. popularis, & multa habet illi similia. Decreta legibus præferantur.) Ut maiorem auctoritatem plebis scita de singulis rebus habeant, quàm leges quæ uniuersaliter præcipiunt, licet nihil extra rationem legis uniuersalem accedat. In populum cuncta redigentes.) Omnia reuocantes ad popularem consultationem. Magistratibus obtrechantes.) Inculcantes Consules, exempli gratia, & Senatores, ut Romæ seditiosi Tribuni faciebant, quam licentiam populus adeptus, omnem potestatem magistratibus subtrahit. Qui hunc statum popularem.) Platonem designare uidetur, qui cum non Rempub. sed mercatum esse dicebat, tanquam inordinatum & confusum congressum hominum, & turbam. Nam Respub. nulla est, ubi leges non tenent imperium. Itaque nec tyrannus nec Respub. popularis proprie sunt in Rebuspublicis numeranda, quia in his leges non tenent imperium, id est non obtemperatur legibus. sed dicat aliquis, hæc igitur ratione ne regnum quidem Rebuspub. erit annumerandum, cum in pleno regno, quod græcè dicitur *πολιτεία*, non leges dominantur, sed cuncta fiant principis arbitrio, ut in tertio libro declaratum est. Hæc obiectionem sic quidam dissoluunt, ut etiam in regno leges non quidem scriptas, sed in animo principis impressas à ratione & prudentia manantes, imperium tenere dicant. Hæc enim rex iustus in administratione Reipub. sequitur, & his obtemperat, quod quantum sit uerum, ut est, tamen hæc lex rationis & prudentiæ in omni Reipub. æquè dominatur, & Aristotelis, ut arbitror, sententia aliorum spectat, & de legibus scriptis memorat, non de naturalibus. Ipse enim etiam in pleno regno leges scriptas dominari oportere censet, non secus atq; in statu optimatum, & Reipub. Nam superiore libro Rempub. omnem rectè institutam, siue unius, siue plurium arbitrio administratur, probis legibus fundatam esse oportere docuit: à quarum iussu nō discedatur in ijs, de quibus lege cauere potest. Quæ autem lege prouideri nequiverunt, & extra legis rationem accidunt, hæc in regno principis, in statu optimatum,

POLITICORVM LIB. IIII.

119

& Reipub. summorum magistratum arbitrio & iudicio relinquenda esse dixit: atque ita fieri in plenis etiam regnis uidemus. At rex, inquit, legibus est superior, & eas potest arbitrio & iudicio suo temperare: at idem possunt summi magistratus seu Respub. in statu optimatum & Reipub. Nec enim minus Reipub. in sua ciuitate in leges abrogandas, aut temperandas licet, quàm regi in suo regno. Itaq; in quaque harum Rempub. leges tenent imperium, aut in nulla. In cunctis enim parendum est legibus, nisi qua parte deficiunt. Nam si temere ab eis discedatur, iam id fiet præter regni iustitiam, & rectæ Reipub. rationem. Nullum igitur, inquit, discrimen erit inter Regem plenum & Laconicum, cum uterque legibus parere debeat: imò uerò maximam. Nam Rex Laconicus imperium legibus præscriptum ac definitum certis in rebus habet: & arbitrium temperandarum legum non penes ipsum est, sed penes Rempub. Rex autem plenus ipse potestatem habet, uicemque totius Reipub. gerit. Oportet enim ut lex omnium imperium habeat.) Oportet ut legi in omnibus quæ uniuersaliter lege cauentur, pareatur, & præceptis eius uniuersalibus obtemperetur. Magistratus autem & Respub. de singulis decernat.) in magistratu & Reipub. rex etiam intelligitur, qui eodē modo in administratione sequi leges & debet, & solet, ut magistratus & Respub. De singulis autem rebus quæ præter uniuersalem legis rationem accidunt, & legibus comprehendere non possunt, magistratus, Respub. princeps, seu rex, quod iustum esse, & ad bonum publicum, interdum etiam singulorum pertinere uideatur, decernere. Nullum enim decretum potest esse uniuersale.) Lex autem uniuersalis est, quo declaratur, qui decretis Rempub. administrat, hos non nisi legibus, nec in ea ciuitate leges dominari, cū decreta non sint leges.

Capit V.

EX paucorum potentia generibus unum est, ut ex censibus mandentur magistratus tantis, ut pauperibus, qui plures numero sunt, aditus sit ad Rēp. gerendam interclusus: quæ tamē pateat omnibus, qui ad eam census magnitudinem peruenerint. Alterum genus est, cum ex censibus exiguis magistra-

ARISTOTELIS

tus creantur, & qui desiderantur, hos ipsi cooptant. Quod si ex his omnibus facerēt, ad optimatū potius Rempub. pertinere videretur: sin autem ex certis ac definitis, magis est paucorum potentia. Tertiū paucorum potentia genus est, cum filius in patris locū succedit. Quartum cum adest quod modō dictum est, & Resp. geritur non legibus, sed magistratuum voluntate: quod genus in paucorū imperiis perinde se habet, ac tyrannis in monarchiis: in popularibus verō extrema, de qua diximus, popularis. Hęc autem paucorū potentia forma dynastia nominatur. Paucorum igitur potentia, ac status popularis, tot genera numerantur. Intelligendum est autem multis in locis vsu venire, vt Resp. ex legibus non sit popularis, moribus tamen, & viuendi ratione populariter administratur: apud alios ediuersō, vt ex legibus sit magis popularis, vsu tamen & moribus paucorū potius arbitrio gubernetur. quod maximē in Rerūpub. mutationibus accidit: nec enim statim homines mutantur, sed prioribus contenti sunt, alii alios paruis rebus superantes. itaque manent priores leges, vincunt tamen qui Rempublicam mutant.

scholia in Caput V.

EX paucorum potentia generibus, unum est, ut ex censibus mandantur magistratus. Paucorum potentia quatuor esse genera docet. Primum, cum magistratus mandantur mediocriter diuitibus, & tantis modō facultates habentibus, quante satis sint ad pauperes excludendos. Alterum genus est, cum mandantur ex paruis etiam censibus, sed paulō maioribus, & ydem magistratus deligunt sibi successores, aut numero deficientes. Tertium genus est, cum a maioribus etiam nunc censibus

POLITICORVM LIB. IIII.

120

censibus mandantur, & filij patribus succedunt. Quartum, cum a maioribus censibus magistratus mandantur, nec paretur legibus, sed omnia geruntur arbitrio & libidine paucorum, quae cuncta capite sexto accuratius explicantur. Ex censibus tantis. Ea duntaxat magnitudine, quae sit satis ad egenos repellendos. Cum ex censibus exiguis. Maioribus tamen quam priores erant, ut ipse capite sexto declarat. Qui desiderantur, hoc ipsi cooptant. Ipsi qui magistratum gerūt, deligunt eos qui morte, aut alia ratione numero desunt. Quod si ex his omnibus facerent. Si ex omni multitudine hunc censum habente deligerent eos qui suffiendi sunt. Cum adest quod modō dictum est. Cum non solum diuitiarum copia est, & filij patribus succedunt, sed omnia non ex legum praeceptis, sed ex libidine paucorum geruntur. Perinde se habet. Hęc tria genera similia sunt inter se. Hęc ultima paucorum potentia, quae dicitur dynastia, & tyrannis, & ultimus status popularis. Non mutantur. Non mutant mores statim. sed prioribus contenti sunt. Instituitis & moribus. Alijs alios paruis rebus superantes. Qui nesciunt, satis habēt, si uictis sint paruis quibusdā rebus superiores, nec postulant, ut priora instituta uel mores mutantur.

Caput VI.

TOT autem esse status popularis & paucorum potentia genera, palam fit ex his ipsis quae memoraui. Necesse est enim vt populi partes, de quibus diximus, vel omnes Reipub. sint participes, vel quaedam, & quaedam secus. Cum igitur agricolae, & qui mediocres habent fortunas, magistratibus praesunt, Resp. legibus administratur, quoniam hoc hominum genus operando viuere potest, otiosum esse nō potest. Itaq; vbi legem sciuerit, ad populariter consultandū, necessariis duntaxat ex causis cōueniunt: aliis verō Resp. patet, cum ad cēsum legibus definitum peruenerint. Nam omnino non patere omnibus aditum, ad paucorum potētiā pertinet. Vi-

ARISTOTELIS

uere autem in otio vectigalibus non suppetentibus non datur. Atq; hoc quidē est genus vnu status popularis, propter has causas. Alterū genus est per proximam rationem mandandi magistratus: nam fieri potest vt cunctis quos modo generis exceptio non excludat, aditus ad Rempub. pateat: tamen iis tantū magistratus communicentur, quibus otiosis esse licet. itaq; in tali statu populari leges inopia vectigaliū dominantur. Tertium genus est, vt omnibus Rempub. gerere liceat, qui modo liberi sint, non tamē cuncti sint participes, ob eam quā modō diximus causam, vt in hac quoque leges imperare sit necesse. Quartum status popularis genus est, quod temporibus vltimum fuit in ciuitatibus inuentum. Nam cum ciuitates ad longē maiorem amplitudinem quā initio peruenerint, abundē etiam vectigalibus suppetentibus, omnes & propter maximam multitudinē participes sunt, & publicis muneribus fungētes, Rempub. administrant, quoniam pauperes mercedem capientes vacare possunt: & quidem hæc hominum multitudo ex omnibus maximē vacat, cum eos rei familiaris nulla cura impediatur: quæ diuitibus adeo est impedimēto, vt hac sæpe tum à concionibus, tum à iudiciis excludantur: ita Respub. in egenorum arbitriū non in legum potestatem redigitur. Status igitur popularis genera tot sunt, & talia, propter has necessarias causas. Paucorum potentia primum genus est, cum plures ciues opes habent, sed minores, nec valde magnas. Nam huiusmodi patrimonium possident, cuique Rempub. administrare licet: & quia multi

POLITICORVM LIB. III. 121

sunt eius participes, idcirco necesse est vt non homines, sed leges dominantur. Nam quo longius absunt à monarchia, nec tanta patrimonia possident, vt curam remittētes in otio vinant: nec rursus tā exigua, vt ex publico sint alendi: hoc magis est necesse, vt legem potius, quā se ipsos dominari censeant. Sed si fuerint pauciores qui facultates habent, si vt prius, maiora tamē patrimonia possideant, secunda species efficitur paucorum potentia: nam cum vires maiores habeant, plus sibi Reipub. vindicandum putant. Itaque ipsi collegas ex aliis ad Rempub. gerendam cooptant. Sed quia nondum hætenus inualuerūt, vt sine lege possint imperare, idcirco legem huiusmodi constituunt. Sin autem eo processere, vti & pauciores sint, & locupletiores, tertium paucorum potentia genus accrescit, vt ipsi per se quidem magistratus obeāt, beneficio autem legis filii in demortuorum patrum locum succedāt. Cum verò & opibus, & clientelis magnopere creuerunt, hic dominatus propē ad vnius imperium accedit, & Respub. non lege, sed hominum arbitrio gubernatur: & hoc paucorum potentia quartum genus, vltimo status popularis generi respondet, atque eum æmulatur.

scholia in Caput VI.

TOT autem esse status popularis & paucorum potentia genera.) commemoratis status popularis, & item paucorum potentia generibus, sue speciebus, easdem explicat accuratius, reddita cuiusq; ratione. primum igitur Reipub. popularis genus esse dicit ex paruo censu, cū agricolæ, & qui mediocres fortunas habent, summa potestate Rempub. gerunt, sed lege suam vim retinente. secundū genus, cum nulla census ha-

H

bita ratione Respub. communicatur cunctis, qui nulla generis exceptione repelli possunt. Tertium, cum serui duntaxat excluduntur: sed in his duobus generibus multos ipsa egestas & necessitas impedit, quo minus gerenda Reipub. uacare possint. Quartum est, quum non legibus, sed multitudinis arbitrio Respub. geritur, quod extitisse aut postquam ciuitates hominum multitudine, diuitijsque creuerunt, & merces fuit gerentibus Rempub. proposita. Eodem modo explicat genera paucorum potentia. Nam primum genus est, cum plures gerunt Rempub., accensibus non magnis, sed qui modo pauperes repellant, lege tamen dominante. Secundum, cum pauciores, & a paulo maioribus, & ab ipsis magistratus cooptantur, lege quoque imperium tenente. Tertium, cum a maioribus etiamnum, nec omnino receditur a legibus, & filij parentibus succedunt. Quartum, cum paucissimi & ditissimi non legibus, sed sua libidine rem communem gerunt, quorum omnium causas reddit.

Hoc hominum genus.) Qui mediocres habent facultates, si curam rei suae familiari laborem aliquem impendant, uiuere possunt, atque alere familiam: si otio indulgeant, hoc facere nequeunt. Quare cum Reip. quantum necesse fuit uacauerunt, ad opus redire coguntur, & leges dominari uolunt. Non patere omnibus aditum.) Aliquod genus hominum excludi. Hic enim omnibus patet aditus agricolis, opificibus, & forensibus, dummodo mediocres facultates habeant: qui uero excluduntur, ij non tam lege quam necessitate, suaque mopia excluduntur: cum uel si maxime uelint, Rempub. administrare non ualeant, cum ab operibus necessarijs nullo modo uacare possint. Per proximam rationem mandandi magistratus.) Post primam rationem quae censum sequitur, proxima est in ordine, quod supra memorata sunt, illa, qua nemo excluditur, nisi qui reselli generis exceptione possit, ut si nothus sit, aut non ex utroque parente ciue natus, aut saltem altero. Inopia uectigalium.) Non paupertas obest quo minus saepe ualeant in concionem conuenire, & decreta de rebus singulis facere, ac perinde placet eis, ut Respub. ex legibus sancitis administretur. Tertium genus est.) In tertio genere Reipub. popularis nemo excluditur a Repub. dummodo sit liber, quamuis neutro parente ciue sit procreatus, uel nothus. Itaque hoc genus cum illo congruit, quod primo loco numeratum est cap. iij. ac ideo cum illic quinque genera fuissent numerata, hic ad quatuor redacta sunt.

sunt: aut potius primum illud genus latius patet, & aduenas etiam & inquilinos complectitur: ad summam omnes liberos homines urbem inhabitantes: quod hoc in loco idcirco praetermissum est, quia illic causa eius exposita fuit, ut hic reliquorum quatuor, ut sint quinque genera in hunc modum distincta. Primum, quo nemo liber ex habitatibus urbem excluditur a Repub. ne inquilinus quidem. Secundum, quo ratio census habetur. Tertium, quo quidam generis exceptione repelluntur, ut nothus, aut non utroque parente ciue natus. Quartum, quo inquilini tantum excluduntur. Quintum, cum omnibus aditus ad Rempub. patet, & omnia non lege, sed arbitrio multitudinis geruntur. Nam in quatuor superioribus leges dominari intelliguntur, accommodata scilicet Reipub. populari. Vltimum fuit inuentum.) Antiquitus enim propter publicam inopiam non erat merces Rempub. administrantibus proposita. Propter maximam multitudinem.) Quia multitudo popularis cum maxima sit, multo potentior est, quam nobiles & diuites, ut ab his nemo popularis prohiberi possit, quo minus Remp. capeffat. Ita Resp. in egenorum arbitrium, non in legum potestatem redigitur.) Quia egeni cum mercedis beneficio uacare possint, nec cura rei familiaris impeditur, frequentius in concionem conueniunt, & de cunctis rebus populariter consultare uolunt: & cum sint plures numero, ratio est quod ipsis placet: itaque omnia decretis administrantes, legibus locum non relinquunt. Cum plures ciues opes habent, sed minores.) Vtrunq; ad proximum, siue secundum genus refertur. Nam in primo plures sunt ciues locupletes qui Rempub. administrant, & minores opes habent quam in secundo, & in hoc quam in tertio, & in ceteris eodem modo. Si ut prius.) si facultates non ualde magnae sint, ut primorum, sed aliquanto maiores. Huiusmodi legem constituunt, ut a gerentibus Rempub. deficientes magistratus sufficiantur. Propo ad unius imperium accedit.) Ad tyrannidem.

Caput VII.

SED praeter statum popularem, & paucorum potentiam, duo Reipub. genera sunt, quorum alterum memorant omnes, & unum genus esse quatuor rerum publicarum dictum est. Quatuor uero genera

memorantur, imperium vnius, paucorum potentia, status popularis: Græci monarchiam, obligarchiam, ac democratiam dicunt, & quartum status optimatum, quæ Græcis est aristocrata. Quintum genus est, quæ cūctarum communi vocabulo Respub. nominatur: tamen quia non sæpe fit, ignotum est his qui rerum publicarum genera commemorare conantur: & quatuor duntaxat vtuntur, vt Plato in libris de Rep. Rectè igitur status optimatum is dicitur, de quo suprâ differuimus. Nam quæ optimis simpliciter ex virtute viris constat, & non bonis viris ad finem quendam relatis, hæc sola iure dicitur optimatū Resp. quippe in ea sola idem est vir bonus, & bonus ciuis. Nam qui in aliis rebus publicis boni nominantur, hi relati ad suam Remp. tali nomine censentur: veruntamen sunt quædam Resp. quæ tum ab his quæ paucorum arbitrio gubernantur, tum ab ea quæ dicitur Respub. differunt, vocanturque status optimatum. Certè vbi non diuitiarū modo, sed virtutis etiā ratio in mandandis magistratibus habetur, hæc ab utroque genere differt, vocaturque status optimatum. Nam & quibus in ciuitatibus virtutis non est publica cura, sunt tamen quidam quos fama commendat, quique probi viri esse putantur. Vbi ergo Respublica ad opes, virtutemque & populum spectat, vt Chartagine, hic status est optimatum: & item in quibus duorum tantū habetur ratio, virtutis, & populi, vt apud Lacedæmonios, quibus ratio popularis cum virtute miscetur. Hæc igitur genera sunt status optimatum, præter illam optimam Rempub. Tercio genere

nere continentur species Reipublicæ vocatæ, quæcunque ad paucorum potentiam magis inclinant.

Scholia in Caput VII.

SED præter statum popularem & paucorum potentiam. Genera Rerumpub. quatuor à plerisque memorantur Græcis nominibus, Monarchia, Oligarchia, Democratia, Aristocrata: Latinis autem, vnius imperium, paucorum potentia, status popularis, optimatum Respub. his addit Aristoteles quintum genus, quod communi vocabulo Resp. nominatur. Est autem optimatum Respub. quæ à uiris simpliciter bonis, id est sic ex uirtute uera nominatis, gubernatur. sunt & alia Respub. quæ optimatum appellantur, nō propriè, sed quia proximè ad hanc accedunt. Quorum alterum memorant omnes. De altera, hoc est de optimatum Repub. quam eandem optimam Remp. uocant, ferè omnes differunt, qui de Repub. disputant. Omnes enim optimum statum Reip. potissimū declarare conantur, & in huc pertinentibus præceptis dandis sunt occupati, non habita ratione rerum suppetentium, aut de communissima, quam etiam optimam putant, ut ipse suprâ testatus est cap. primo. Non bonis uiris ad finem aliquem relatis. Boni uiri simpliciter dicuntur uirtute uera præditi: boni uerò pro ratione finis, qui aliqua facultate instructi sunt ad eum finem consequendum. hic igitur bonos uiros ut ad finem referuntur, appellat: bonos ciues pro cuiusque Reip. etiam de prauitate ratione. nā positio quæ græcè est εὖδεις, quo uerbo hic utitur Aristoteles, interdum finem propositum signat, quo facultas si aptè referatur, uirtus expositione siue sine dicitur. Ab utroque differt. A paucorum potentia, & Repub. uocata. Vbi ergo Resp. Tria genera status optimatum facit, præter illud optimum & maximè proprium, quorum unum est, ubi in mandandis magistratibus, diuitiarum & uirtutis populiue habetur ratio. Alterum, ubi uirtutis & populi. Tercium, quo Respublicæ communi uocabulo dictæ, in paucorum potentiam inclinantur continentur.

Caput VIII.

RELIOVVM est, vt de nominata Rep, deq; tyrannide differamus: quem ordinem idcirco secuti

H iii

Boni uiri sim
plurimæ

ARISTOTELIS

ti sumus, quoniam licet nec Respublica nec ii, de quibus modo diximus, status optimatum aberrationes sint: tamen si verum quærimus, omnes à rectissima Reipublicæ ratione deflexerunt: deinde connumerantur cum his, & hæ sunt ipsarum, ut principio diximus, digressiones. Sed de tyrannide, iure potestremo loco mentionem fecimus, quoniam hæc minimè omnium Reipublicæ rationem attingit. Nos autem de Republica differendi negotium suscepimus, ac huius quidem ordinis, dispositionisque causam exposuimus: post hac de Republica disputabimus: eius enim vis explicatis, quæ ad paucorum potentiam & statum popularem pertinent, facilius intelligetur. Est enim Respub. ut simpliciter loquar, quædam ex paucorum potentia, & statu populari temperatura. Cæterum quæ ad rationem popularem inclinant, hæc solent Respub. nuciari: status verò optimatum, quæ magis ad paucorum potentiam, propterea quod disciplina, siue recta educatio & generis nobilitas, magis sunt locupletiorum comites. Præterea res, quarum causa solent homines ad iniuriam inferendam impelli, diuitibus adesse videntur: quo fit, ut eos virtute præstātes, ac nobiles appellent. Est igitur causa, quoniam status optimatum optimis quibusque ciuib. præstantiam tribuere solet: & paucorum potentia ex virtute præstantibus potius videtur consistere. Porro fieri non posse videtur, ut rectè ex legibus administraretur ciuitas, non quæ optimis, sed quæ à prauis ciuib. gubernatur. Eodèq; modo, ut optimorum imperio gubernetur, quæ non rectè

*locupletum quæ
sint propria*

POLITICORVM LIB. IIII. 124

ex legibus administratur. Neque verò bona ex legibus administratio est, ut bonæ sint leges, nec tamen eis obtemperetur. Itaque una bona ex legibus administratio putari debet, impositis legibus parere. Altera rectas esse leges, & harum decretis stare. Nam fieri potest, ut prauis etiam legibus pareatur. Hoc autem fieri bisariam potest: leges enim quibus homines parent, aut optimæ sunt ex his quibus ipsi uti valent, aut simpliciter optimæ. In hoc autem potissimum status optimatum positus esse videtur, ut honores virtuti tribuantur. Nam finis optimatum Reipublicæ virtus est: paucorum potentia, opes: populi verò, libertas. Ut enim vincat plurium sententia, Rebus publicis omnibus est commune, quoniam in paucorum potentia, in statu optimatum, & populari, quod eorum qui Rempublicam gerunt, maiori parti visum fuerit, id ratum est. In plerisque igitur ciuitatibus Reipublicæ genus nominatur. Sola enim mixtio locupletum, & egenorum, ad opes & libertatem spectat, quoniam apud plerisque diuites virtute præstantium locum habere videntur. Sed quoniam tria sunt quæ de Reipublicæ paritate certant, libertas, diuitia, virtus, (nā generis nobilitas, quæ quarto loco numeratur, duorum est comes: est enim generis nobilitas, veteres opes, atque virtus.) satis intelligitur duorum generum locupletum ac egenorum mixtionem esse Rempublicam appellandam, trium autem statum optimatum maximè omnium vocari debere, præter illam veram & primam optimatum gubernationem. Esse igitur alia genera præ-

diuites

*nobilitas
unde*

ARISTOTELIS

ter vnus, ac populare, paucorumque imperium exposuimus: & quo inter se optimatum gubernationes, & quo Respublicæ ab optimatum administratione differant: & hæc genera non longè inter se distare declarauimus.

Scholia in Caput VIII.

RELIVVM est, ut de nominata Repub. deque tyrannide differamus. Reddita ratione ordinis disputandi de Reipub. generibus, de Repub. differit, quæ sic communi uocabulo nominatur. Est igitur Respublica administratio quedam civilis, ex paucorum potentia & statu populari conflat: quæ compositio seu temperatura cum ad popularem inclinat, Respublica dicitur: cum uero ad paucorum potentiam, status optimatum: quoniam uirtus & nobilitas diuitias magna ex parte affectatur. Item eam ciuitatem bene legibus institutam esse dicit, in qua non solum bonæ leges sunt, sed etiam legibus ipsis obtemperatur. Tria sunt, inquit, quæ de paritate in Repub. certant, libertas, diuitiæ, uirtus. Diuitum autem & egenorum mixtio Respublica nominatur: omnium uero trium temperatura, status optimatum dicitur. De nominata Repub. Quæ cunctis communi uocabulo Respublica dicitur. si uerum querimus. Reuerentia itaque non sine causa de Repub. & duabus status optimatum speciebus disputatur, cum de generibus erratis differitur. A rectissima Reipub. ratione. A regno & statu optimatum potissimo, quia utrumque in optima Repub. continetur: nam de his disputare, ut supra dixit cap. ij. nihil est aliud, quam de optimo statu Reipub. differere. Connumerantur cum his. Cum aberrationibus. Hæ sunt ipsarum digressiones. Hæ, id est ceteræ omnes sunt ab ipsis regno scilicet, & optimatum rectissima Rep. digressiones & aberrationes. Minime omnium Reipub. rationem attingit. Quoniam minime omnium ordinem seruatur, in quo ratio Reipub. consistit, minime legibus paret: quæ ubi non seruantur, nulla est Respublica. ut supra dixit cap. iij. Ut simpliciter loquar. Summatim, nec accuratissimam rationem explicando. Propterea quod disciplina & generis nobilitas magis sunt locupletiorum comites. Disciplina & nobilitas in locupletibus magis quam in pauperibus reperiuntur, quod græce est πῦξις, latine autem disciplina quam

POLITICORVM LIB. IIII. 125

quam sepe Aristoteles in mentione ciuiliū facultatum nominat, dupliciter intelligitur: uno enim modo peritiam quandam & consuetudinem legibus ab ineunte ætate parendi significat, quod pertinet ad rectam educationem, & uirtutis usum: homines enim quedam assuescendo, quædam audiendo discunt, ut ipse ait libro septimo, cap. xij. altero modo doctrinarum cognitionem, quæ homines nobilitat, idoneosque ad remp. gerendam reddit, aut ciues probis moribus ac præceptis instituendos, quæ & ipsa facultas magna ex parte diuitias sequitur, pauperibus otio ad studium literarum non suppetente. Res quarum causa solent, &c. solent homines ad iniuriam inferendam impelli, modò ut pecunias assequantur, & alia commoda: modò ut fruantur uoluptatibus, & similibus rebus quæ diuitibus adsunt. Est igitur causa. Cur scilicet tales Respublica. cum ad paucorum potentiam inclinant, dicantur status optimatum. Impositis legibus parere. Siue bonæ, siue malæ sint. Ex iis quibus ipsi uti ualent. Optima ex his legibus quæ conueniunt statui Reipub. quo ipsi uti possunt: nec enim omnibus datum est, ut utantur optimo statu Reipub. rebus scilicet necessarijs, & commodis non suppetentibus. Reipub. genus nominatur. Administratio civilis Respublica uocatur. Diuites uirtute præstantium locum habere uidentur. Locupletes pro uiris optimis habentur. De paritate Reipub. certant. Nam his rebus præditi sibi quisque pares alteri honores & commoda in Republica debere contendunt. Nobilitas generis duorum est comes. Diuitiarum & uirtutis: nobilitas enim diuitias, & uirtutem sequitur.

Caput IX.

DEINCEPS Respublica. vocata, quomodo ex populari, & paucorum potentia fiat, & qua ratione constitui debeat, differamus. quod ex iis quoque perspicuum fiet, quibus status popularis, & paucorum potentia definiuntur: facta enim harum partitione, ex utraque uelut symbolum accipientes, Respublica constituere debemus. Tres enim sunt compositionis & temperature termini. Vnus, si utriusque instituta sumantur, ut in iudicijs, quoniam in paucorum

ARISTOTELIS

potētiis diuitibus pœnam cōstituunt, si iudicia non
exerceant, egenis merces nulla proposita est: in stati-
bus popularibus egenis merces constituta, diuitibus
nulla multa: quorum cōmune ac medium, ac pro-
inde Reipub. consentaneum est, ut vtrunque con-
stituatur, cum ex vtraque temperetur. Hic igitur est
vnus copulādi modus. Alter, ut mediū sumatur eo-
rum quæ ab vtraque fanciuntur, ut in concionibus,
quibus interessē licet per alios ex nullo vel tenui ad
modum censu: per alios ex magnis opibus, quorum
neutrum est commune, sed medium vtriusque cen-
sus. Tertia ratio Reipub. est ex duobus institutis cō-
flata, ut partim ex lege conueniente paucorum po-
tentia sumatur, partim ex ea quæ pertinent ad sta-
tum popularem. Verbi gratia, ad statum popularem
magistratus fortibus mādare pertinet, suffragiis ve-
rō ad paucorum potētiā: item non ex censu man-
dare populari conuenit, ex censu autem paucorum
potētiā. Fuerit igitur optimatum statui, atque Rei-
publicæ conueniens, ut aliquid ex vtraque sumatur:
ex paucorum potentia, ut suffragio mandentur ma-
gistratus: ex populari statu, ut census ratio non ha-
beatur. Hic est igitur mixtionis ac temperaturæ mo-
dus. Tunc autem status popularis, & paucorum po-
tentia rectē temperati esse statuuntur, cum eandem
Rempublicam, tum popularem statum, tum paucor-
um potentiam nominare licet. Nec dubiū est, quin
variæ appellationis occasio inde nascatur, quia sic
probē temperata: quod in medio quoque solet vñ
venire, quoniam in eo vtrunque extremum appa-
ret:

POLITICORVM LIB. IIII.

126

ret: quod accidit in Lacedæmoniorum Rempubli-
cam: hanc enim multi popularem esse contendunt,
propterea quod sic instituta est, ut habeat multa
quæ pertinent ad statum popularem: primum pue-
ros alendi rationem: quippe similiter diuitum filii
atque pauperum aluntur, instituunturq; eodem mo-
do quo possent filii pauperum institui: & pari ratio-
ne cum in proximam ætatem adoleuerint, & item
cum ad virilem peruenerint. Nihil est enim quo di-
ues à paupere discernatur, vsque adeo nullum est ci-
borum in comestationibus discrimen: atque ea veste
diuites vtuntur, quam pauperum quiuīs sibi com-
parare queat. Præterea quoniam ex duobus maxi-
mis magistratibus alter mandatur suffragio populi,
alter etiam populo communicatur. Nam Senatores
à populo deliguntur, idēque populus particeps est
ephorie. Alii paucorum potentiam eandē esse con-
firmant, quia multa in ea sunt paucorum imperio
conuenientia, quale illud, quod magistratus nullus
sortito, sed omnes suffragio mandantur: quodque
penes paucos est vitæ, necisque potestas, & exilii, &
aliorum talium quæ multa sunt. Oportet autem ut
in Republica probē temperata, vtrunque & neu-
trum esse videatur, ac ut per se conseruetur, nō ex-
trinsecus: per se, inquam, non quod plures extrinse-
cus sint qui eam saluā velint, (hoc enim prauæ quo-
que Reip. potest cōtingere) sed quod nulla prorsus
pars ciuitatis sit, quæ aliam Reip. formam desideret.
Quo modo igitur Rēp. cōstituere cōueniat, & item
status quos optimatum vocant, nunc explicuimus.

ARISTOTELIS

scholia in Caput IX.

DEINCEPS de Repub. uocata.) Docet quomodo Respub. que sic communi uocabulo dicitur, ex uarijs generibus, id est populari, & paucorum potentia constituatur, quod tripliciter fieri posse declarat. Primum, si utriusque instituta siue leges accipiantur: deinde si medium eorum: tertio, si partim ex una, partim ex altera instituta sumantur. Erit autem temperatio tunc optima ratione facta, cum eadem Respub. status popularis, eadem paucorum potētia esse uidebitur, tum hoc, tum illud: modo utrunque, modo neutrum. Ex utraq; uelut symbolum accipientes.) Partem utriusque commune conferentes. Nam symbolum est, quod contribuitur ad rem communem, ut cum sodales suam quisq; partem conferunt ad conuiuium. Vtrunque constituatur.) Pœna diuitibus, nisi munus publicum obeant: merces pauperibus, si obeant. Vt in concionibus.) in popularibus deliberationibus. Medium utriusque census.) Vt a mediocri censu magistratus mendantur. Variæ appellationis occasio.) Vt tum status popularis, tum paucorum potentia nominetur. In mediocri solet usu uenire.) Vt in liberalitate que media est inter prodigalitatem & auaritiam. Nam liberalis comparatus prodigo, auarus esse uidetur: uicissimque prodigus, si cum auaro conferatur. Aluntur, instituunturque.) Alterum ad cibum pertinet, alterum ad disciplinam & educationem. in proximam ætatem.) in adolescentiam. Particeps est Ephoria.) Quoniam Ephori, qui numero erant quinque, ex omni populo deligebantur. Hoc enim praua Respub. potest contingere.) Vt Athenis triginta præsectorum tyrannidi seu dynastiā, quam Lacedæmonij qui eos imposuerant, saluā esse uolebant: per se autem conseruari, propterea quod nulla pars ciuitatis aliam Respub. formam desideret: sed sint omnes præsentis statu contenti, non potest, nisi recte Respublice contingere.

Caput X.

SVPEREST ut de tyrānide differamus, non quod longam orationem desideret, sed ne in commentatione quam de Republica suscepimus, parte sua fraudari videatur, cum ipsam Respublicarum partem

POLITICORVM LIB. III.

127

partem esse statuamus. De regno igitur superiore libro disputauimus, quo in loco de regno, quod maximè dicitur, sit ne inutile, an ciuitatibus conducatur, differuimus: & quem regem, & unde, & quomodo constituere oporteat, declarauimus. Tyrannidē autem in quaestione de regno in duo genera partiti sumus, quia horum potestas & regnum quodammodo alterum pro altero sumitur: quoniam utrunque imperium legitimum est. Sunt enim barbaræ quædam nationes, quæ monarchas cum summa potestate deligunt, & antiquitus inter Græcos veteres quidam ad hunc modum monarchæ fiebant, quos Aesymnetas ab imperando nominabāt. Habent autem hæc imperia differentias inter se: erantq; regia, tum quia legitima, tum quia unus in volentes imperium tenebat: tyrannica verò, quoniam herile imperium exercebāt arbitrato suo. Tertium genus est tyrannidis, quæ maximè tyrannis esse uidetur, quæque regno est opposita: quam tyrannidem monarchiam esse necesse est, quæ sine prouocatione in similes atq; meliores omnes imperium tenet, ipsumque in suam, non in eorum quibus præest utilitatem refert, ac proinde inuitis imperat. Nemo enim ingenuus tale imperium sua voluntate ferat. Hæc igitur & tot numero sunt tyrannidis genera, & propter causas memoratas.

scholia in Caput X.

SVPEREST ut de tyrannide differamus.) Tyrānis quanquam rationem Respub. ut supra dictum est, non habet, cum leges in ea uim non habeant, sed omnia unius libidine administrantur: tamen inter de-

ARISTOTELIS

prauatas Reipub. formas annumerari solet. Tyrannis autē non una est, sed multiplex. Nam regna Barbarorum & Græcorum Asymmetria licet uolentibus legēque imperent, & hac parte regnum imitentur, tamen quoniam herile imperium in bonos etiam & meliores exercent, idcirco tyrannides esse dicuntur. Proprie tamen tyrānis intelligitur, quæ in liberos inuitos herile imperium exercet. (Rerump. partem.) Reip. speciem quandam deprauatam. De regno, quod maxime dicitur.) De regno pleno, ubi unus summam rerum omnium potestatem & uicem totius Reipub. tenet. Quia horum potestas, & regnum quodammodo alterum pro altero sumitur.) Regum Barbarorum & Asymmetrarum qui ad hunc modum sunt tyranni, potestas regnum, & ipsi Reges nominantur, quia lege & uolentibus imperant: uicissimque Reges tyranni quandoque dicuntur, propter horum similitudinem. Vnde antiquitus tyranni nomen non erat inuidiosum, quin & Aristotelis memoria, quidam, ut Isocrates, sepe tyrannum pro rege dicebant, quod portum Græci, tum etiam Latini facitauerunt. Monarchas cum summa potestate.) Monarcha dicitur qui solus habet imperium: sed quia hic esse potest cum certa & definita potestate, ut Reges Laconici, idcirco adiecit cum summa potestate. Erantq; regia.) Ea parte regna erant, quod lege deferebantur, & uolentibus imperabant: quo intelligitur tyrannum proprie non dici, nisi qui per uim seu factionem, deniq; præter leges ciuitatis aut gentis imperium occupauit. Sine prouocatione imperium tenet.) A quo non licet prouocare, nec ad populum, nec ad senatum, aut alios magistratus: hoc autem commune est tyranno cum rege, qui proprie dicitur. In similes ac meliores omnes.) In similes habere imperium perpetuum iniustum est: quāto igitur iniustius in meliores omnes, ut neminem uel parem habeat, uel superiorem imperio? Nemo enim ingenuus.) Natura liber: nam qui sunt natura serui, facile imperium herile ferunt, quippe quod ipsorum nature conuenit.

Caput XI.

QV AE verò sit optima Respublica, quæ optima vita plerisque ciuitatibus, & plerisque hominibus qui non ægregia virtute, nec doctrina, quæ res naturam adiumentaque fortunæ desiderāt, Reipublicæ

POLITICORVM LIB. II. 128

blicæ viuendique rationem metiuntur, nec dirigunt ad normam eius quæ optari posset Reipublicæ, sed vitam quærunt quæ hominum maiori parti possit esse communis, & Rempublicam qua ciuitatum magna pars uti posset: nam qui status optimatum uocantur, de quibus modo disseruimus, partim non cadunt in plerasque ciuitates, partim propè ad Rempublicam uocatam accedunt: ut de utrisque sit, tanquam de vna disputandum. Harum igitur quæstionum omnium, iudicium ex eisdem principiis est faciendum. Nam si rectè in libris de moribus dictum est, vitam beatam effici virtute non impedita, & virtutem esse mediocritatem, necesse est ut ea sit optima vita, quæ media est, ea mediocritate quæ potest singulis contingere. Ac eodem modo de virtute & vitio ciuitatis & Reipub. statuere necesse est. Respublica enim vita quædam ciuitatis est. Ciuitates uero cunctæ ternis partibus consistunt, ditissimis, pauperimis, & tertio loco iis qui medii sunt inter eos interiecti. Cum igitur id optimū esse constet, quod mediocritatem mediūque tenet, satis intelligitur fortunarum etiam mediocrē possessionem omnium esse optimā, quippe quæ facillimè rationi paret: nam qui pulchritudine aut viribus, aut generis nobilitate, vel diuitiis magnopere præstant, quique his contrarii sunt, nimium vel paupertate vel imbecillitate depressi, hi ut rationem sequantur, difficile est. Alteri enim palam contumelias magis inferunt, & in magnis rebus improbi sunt. Alteri astuti ad nocendum fiunt, & valde in rebus paruis delinquant. Iniuriæ

Vir-fus

*propter inuicem
quibus inuicem*

ARISTOTELIS

verò quædam per apertam contumeliam, quædam per astutiam inferuntur. Ad hæc isti minimè student imperiis, & sunt imperandi percupidi, quod vtrunque ciuitatibus nocet. Præterea qui prosperis rebus, potentia, opibus, clientelis, cæterisque id genus excellunt, hi nec volunt, nec sciunt imperia pati: quo malo domestico iam tunc ab ipsa ineunte ætate inficiuntur. Nam propter delitias, ac indulgentiam, ne in ludo quidè literario parere consueuerunt. Illi verò propter nimiam harum rerum inopiam nimis sunt animo deiecti: igitur alteri imperare nesciunt, sed imperio seruili subesse: alteri nulli imperio parere sciunt: imperare autem, ut domini seruis. Itaque ciuitas ex seruis, dominisque constituitur, non ex liberis: eorumque alteri inuident, alteri contemnunt: quæ res longissimè ab amicitia & societate ciuili absunt: societas enim à beneuolentia proficiscitur. Nam inimicos ne itineris quidè socios habere volumus. Ciuitas autem ex paribus, & quammaximè similibus constare vult, quod mediis omnium maximè inest, ut sit necesse hanc ciuitatem optima ratione gubernari, quæ ex his constat, ex quibus ciuitatis constitutio naturalis esse dicitur: & quidem hoc ciuium genus maximè in ciuitatibus conseruatur. Non enim aliena concupiscunt, ut pauperes: nec quæ horum sunt alteri, ut pauperes expetunt locupletum bona: & quoniam inter se non insidiantur, sine periculo degunt. Quocirca Phocylides rectè multa optima mediocribus precabatur, cum ipse mediocris esse vellet in ciuitate. Non est igitur dubium quin ea sit optima societas

*Ciui fas, quibus
constare debet*

POLITICORVM LIB. IIII.

129

cietas ciuilis, quæ ex mediocribus consistit: & ciuitates ex possint rectè gubernari, in quibus pars mediocris magna est, & quàm vtraque aliarum potentior, quod est maximè optandum, aut certè quàm vtriusque adiuncta enim ciuitatem inclinat, ad seque trahit, & oppositos excessus existere prohibet. Itaque maximum est fortunæ beneficium, ut qui Rempub. administrant, ii mediocres opes, & quæ satis sint, habeant. Nam vbi alteri nimis magna patrimonialia, alteri nullam rem familiarem possident, ibi aut populus extremus, aut impotens paucorum dominatus, vel tyrannis, propter ambos excessus efficitur: quoniam tum ex validissimo statu populari, tum ex paucorum nimia potentia tyrannis existit: ex mediocribus autem & quorum est discrimen exiguum, multo minus, cuius causam postea cum de Rerum publicarum mutationibus agetur, explicabimus. Esse tamen optimam quæ mediocris est, non potest dubitari: sola enim à seditionibus abhorret. nam vbi magna pars est interiecta, nec seditiones fiunt, nec distractiones Rerum publicarum: & magnæ ciuitates idcirco à seditionibus abhorrent, quia magna est pars quæ mediocritatem tenet. In exiguis autem ciuitatibus facile factum est, ut omnes sic in duas partes distrahantur, ut nihil in medio relinquatur, & omnes ferè sunt vel egeni, vel locupletes. Status quoque populares ut tutiores sint & magis diuturni quàm paucorum potètiæ, in causa sunt mediocres, qui & plures sunt, & magis honoribus participant. In statibus popularibus quàm in paucorum potentiis, quoniam quum

ARISTOTELIS

absque his egeni in magnam multitudinem excre-
uere, misera sit ciuitatis conditio, celeritèrque labe-
factatur. Illud etià est argumento, quòd optimi qui-
que legumlatores ex mediocrium ciuium numero
fuerunt. Huius enim ordinis fuit Solon, vt ex carmi-
nibus eius apparet, & Lycurgus (nec enim rex erat)
& item Charondas, & ceteri ferè omnes. Ex his cau-
sam licet perspicere cur Respublica magna ex par-
te vel populares sunt, vel paucorum potentia. Nam
cum sæpe in eis exigua sit pars quæ medium tener,
vtri ex locupletibus & popularibus medium trans-
gressi superiores euaserint, hi Rempublicam ad se tra-
hunt. Itaque populusefficitur, aut paucorum poten-
tia. Præterea cum seditiones & pugna inter popu-
lum & diuites oriantur, vtris victoria de aduersariis
contigerit, hi Rempub. nec communem nec æquabi-
lem constituunt: sed in Republica excellere præ-
mium victoria faciunt, & alteri in statum popularem
redigunt, alteri in paucorum potentiam. Præterea qui
rerum in Græcia potiti sunt, cum vtrique ad suam
Rempublicam spectarent, alteri populares status, al-
teri paucorum potentias in ciuitatibus constituiebant,
non ciuitatum, sed suorum commodorum rationem
ducentes. Ob has igitur causas Respublica media, aut
nunquam, aut raro, & apud paucos efficitur. Vnus
duntaxat vir ex principibus superioribus extitit, qui
hanc Reipublicæ rationem instituere animum indu-
ceret: sed iam hæc consuetudo in ciuitatibus inua-
luit, vt homines æqualitatem odio habeant, & ma-
lint aut imperio potiri, aut si victi fuerint, imperio
subesse.

POLITICORVM LIB. IIIL 130

subesse. Quæ sit igitur optima Respublica, & quam
ob causam, declarauimus. Ex cæteris autem Reipub.
formis, quoniam status popularis, & item paucorum
potentiæ complura genera facimus, quæ prima sta-
tuenda sit, quæ secunda, quæ deinceps, eodem mo-
do, propterea quòd alia potior sit, alia deterior, opti-
ma constituta, non erit intellectu difficile. Nam quæ
proximè accedit ad optimam, hæc necessariò potior
est. Deterior verò quæ longius à medio recesserit,
nisi fortè iudicium sit pro fine proposito faciendum.
Pro fine proposito dico, quoniam cum sæpe sit alia
Reipublicæ forma magis expetenda, fieri potest vt
alia sit nonnullis accommodatior.

Scholia in Caput XI.

QVÆ vero sit optima Respub. quæ optima vita plerisque ciuita-
tibus. Optima Respub. est quæ ex ciuibus mediocres diuitias haben-
tibus consistit. Nam neque ditissimi nec pauperrimi sunt ad societatem
ciuilem idonei. Alteri enim nimis superbi, alteri nimis deiectioni sunt: alte-
ri contemnunt, alteri inuident: alteri imperant ut domini, alteri parent
ut serui: ciuitas autem ex paribus & similibus constare debet, quod me-
diocribus accidit. Itaque plurimam ciuitas ex mediocribus consistens con-
seruatur, eaq; optima est, & à seditionibus adhorret. Nam ubi omnes
aut plurimi sunt diuitijs vel paupertate extremi, facile aut tyrannus exi-
stet inualecentibus locupletibus, aut extremus populus, si vincat pau-
perum multitudo. Quæ optima vita plerisque ciuitatibus. Hæc ora-
tio pendet usque ad illa uerba, Harum igitur questionum. Dupliciter au-
tem dicitur optima Respub. uel quia simpliciter est optima, si talis con-
tingeret qualis optari posset: uel quia optima est earum quæ non diffi-
cillime possunt hominibus contingere, & plerisque ciuitatibus conue-
nire potest. qualis autem hæc posterior sit, & quomodo constitui &
conseruari queat, ex ijs principijs considerari potest, quæ tradita sunt
in libris de moribus ad Nicomachum, in quorum primo & decimo de-

ARISTOTELIS

claratum est uitam beatam seu felicitatem in usu uirtutis non impeditur consistere: uirtus autem egestate & aduersa ualitudine, & similibus malis impeditur. Nam egenus non potest nec liberalitate uti, nec magnificencia, praterquam uoluntate: nec qui aduersa ualitudine laborat, recte potest fortitudinem exercere: in libro uero secundo Ethicorum, uirtus in mediocritate quadam consistere declaratum est. Qui non egregia uirtute.) Qui non optimam ciuitatem querunt, & quae optimis & prudentissimis ciuibus consistat, ad quas res optima ciuium natura ut sunt ad uirtutem maxime prouincit, & adiumentis naturalibus instructi, & fortuna desideratur ut adsint, suppetantque omnia necessaria ad uitam cum uirtute non impedita degendam: quae res optari magis quam hominibus & ciuitatibus contingere solent. Alteri palam.) Ditiissimi homines palam inferunt iniuriam, & in magnis rebus peccant: quidam enim aliena modo priuata, modo etiam publica inuadunt: alij homines interficiunt, & similia: alteri astuti sunt ad nocendum, egeni scilicet, qui per fraudem & machinationes & occulta furta res quae sunt ad uitam necessariae conquirunt. Adhuc isti minime student imperijs, & sunt imperandi percupidi.) Prior pars ad egenos referri debet, qui ob egestatem abhorrent ab imperijs, quae otium requirunt, quod ipsis necessaria ad uitam querentibus non suppetit. Posterior ad diuites, quos otium & ambitio facit imperandi cupidissimos. Ciuitas ex seruis dominis quae constituitur.) Cum ex omnibus ditissimis aut pauperrimis constituitur, & nullis aut paucissimis mediocribus. Nam ditissimi imperant ut domini, pauperrimi obtemperant ut serui. Quocirca Phocylides.) Milesius hic fuit philosophus, qui carmina & elegias & praecepta siue sententias, ut refert Suidas, conscripsit. Quam utraque aliarum.) Ut mediocres sint plures & potentiores, quam diuites & pauperes simul, aut certe quam diuites per se, & quam pauperes separatim. Aut popularis extremus.) pessima forma Reipub. popularis, quam mox ualidissimum statum popularem appellat, quia populus in eo plurimum inualuit. Impotens paucorum dominatus.) Extrema paucorum potentia, quae dynastia dicitur, de quibus Rerumpub. formis libro quinto differitur. Egeni absque his.) Sine mediocribus. Qui rerum in Graecia potiti sunt.) Qui imperium in Graecia tenuerunt, Athenienses & Lacedaemonij. Alteri populares.) Athenienses quia Reipub. ad popularem inclinantem

POLITICORVM LIB. IIII. 131

tem habebant, quascunque ciuitates subegissent, in popularem formam redigebant: Lacedaemonij in paucorum potestatem, quoniam ipsorum Respub. hic magis inclinabat. Itaque utrique eam formam in ciuitatibus a se de uictis consttuebant, quae similis esset, ac proinde magis fauere statui praesenti, quo ipsi uictores utebantur. Vnus duntaxat uir.) Theopompum designat regem Lacedaemoniorum. hic enim suorum commodorum & ambitionis oblitus, ut ciuitati consuleret, cum esset rex Lacedaemoniorum Ephoros creauit, ad quos esset a regibus prouocatio: minuitque regiam potestatem & auctoritatem, ut popularem augeret, & regnum in formam Reipub. redegit, de quo Theopompi facto ipse memorat libro quinto. Iudicium sit pro fine faciendum.) Conuenienter proposito ciuitati fini, & pro ratione rerum suppetentium sit de Reipublicae bonitate iudicandum.

Caput XII.

PROXIMUM est ut quae quibus, & qualis qualibus Respub. conueniat, differamus. Sed primum omnium quod idem in omnes Respub. vniuersaliter conuenit, proponendum est. Oportet enim ut quae pars ciuitatis Rempublicam esse saluam cupit, ea potentior sit quam quae non est praesenti statu contenta. Constat autem ciuitas omnis ex quali & quanto: quale dico libertatem, opes, doctrinam, & generis nobilitatem: quantum uero multitudinis magnitudinem. Fieri autem potest ut ex partibus quibus ciuitas consistit, alteri quale adsit, alteri quantum: verbi gratia, ut plures numero sint ignobiles quam nobiles, vel egeni quam locupletes, sed ita ut non tam quanto excellent, quam superantur quali. haec igitur inter se conferri debent. Vbi ergo multitudo egenorum qua proportionem diximus excellit, hic status popularis existere aptus est: genus autem quodque status

ARISTOTELIS

popularis pro excessus cuiusque populi ratione, ad hunc modum, si agricolarum multitudo vincat, prima species status popularis efficitur: si opificum & mercenariorum, vltima, ac eodē modo cetera quæ sunt inter has duas interiectæ. Vbi verò locupletes atque nobiles magis quali præstant, quàm superetur quanto, hic paucorum potētia existere apta est, eiusque genus quodque eodem modo pro ratione excessus multitudinis ad paucorum potentiam pertinentis. Debet autem semper legumlator in Repub. medios adsciscere. Nam siue leges paucorum potentia conuenientes statuatur, ad medios spectare debet, siue statui populari aptas, hos quoque legibus conciliare. Vbi verò medii, vel vtrunque simul, vel certē vtrumuis extremorum excedit, hic potest firma, stabilisque Respublica consistere. Nec enim verēdum est, nequando in hos diuites cum pauperibus conspirent, quia nūquam alteri alteris seruire animum inducēt. Communiorem autem, cum ab hac disceserint, nullam reperient: imperandi verò vicissitudinem idcirco non probabunt, quoniam alteris alteri suspecti sunt. Cæterum arbiter ubiq; fidissimus habetur: medius autem arbiter est. sed Respublica stabilitatem hoc maiorem habebit, quo melius fuerit temperata. Errāt autem plerique eorum, quibus est optimatū Respublica constituere propositum, non eo solum quod locupletibus maiorem partem attribuant, sed etiam quod populares excludunt. Ex iis enim quæ falsam bonorum speciem præferunt, necesse est vt tempore aliquādo verum malum eueniat,

POLITICORVM LIB. IIII.

132

niat: si enim alterutri superiores sint, diuites potius quàm pauperes Rempublicam euertant.

scholia in Caput XII.

PROXIMUM est ut quæ quibus, & qualis qualibus. Antequam Respub. quæ quibus hominibus conueniat explicetur, illud statui debet, quod est omni Reipub. commune oportere ad Reipub. conseruationem, ut quæ pars ciuitatis Rempub. esse saluam cupit, hæc potentior sit, quàm quæ non est præsentis statu contenta. Sunt autem duo in partibus ciuitatis cōsiderāda: Qualitas, quæ libertate, opibus, doctrina, uirtutēque & generis nobilitate constat: Quantitas, quæ ciuium numerum qui sunt in partibus, intelligimus: quibus rebus inter se collatis uaria genera Rempub. existunt. Nam ubi egeni plus numero uincunt, quàm superentur qualitate, ibi Respub. popularis existit. Contrā uerò paucorum potētia, ubi diuites magis excellunt qualitate quàm superentur numero. itaque legumlator plurimam rationem mediorum habere debet, siue paucorū potentia, siue populari Reipub. leges ferat, ne in extremum malum delabantur. Vbi uerò medij potentiores sunt quàm diuites & egeni simul, aut certē quàm diuites per se, & quàm pauperes, separatim hic magna est occasio Reipub. statuendæ, tum ad firmitudinem, tum ad diuturnitatem: plus autem diuitibus tribuere in Reipub. quàm pauperibus periculosius est, quàm oppositū. Libertatem opes, doctrinam, & generis nobilitatem. Liber opponitur seruo: sed quia seruus dicitur non solum mancipium quod propriè intelligitur, sed etiam qui sordidam artem exercet, qui est quasi seruus publicus, idcirco liberis, quæ utrique seruituti opponitur, honesta quædam ciuium conditio est, in qua sunt mediocres facultates habentes, quam hic designare uidetur. Doctrinam uerò siue disciplinā quæ græcè est παιδεία solet Aristoteles in hoc opere, tum doctrinarum cognitionem, tum relictam & liberalem educationem uocare, ut in ea uirtus quoque intelligatur. Quæ proportionem diximus. Vt plus excedat numero quàm superetur qualitate. Prima species. Minimè mala, ut ultima intelligitur pessima. Medios adsciscere. Mediorum beneuolentiam captare, leges ipsis accommodādo, quod alijs uerbis paulò post dixit, medios legibus conciliare, quod est amicos Reipub. facere. Ad medios spectare

ARISTOTELIS

debet.) Ad mediocriter diuites, ut in populari ad mediocriter pauperes. Vbi uero medi.) inter diuites & pauperes. Nequādo in hos.) in medios. Communiorē autem.) Quā magis sit diuitibus simul & pauperibus apta, quā Respub. communi uocabulo nuncupata. Alteris alteri.) pauperibus diuites, & contrā. Locupletibus maiorem partem tribuunt.) Non est contra iustitiam, nec rationem Reipub. plus in Reipub. tribuere diuiti quā pauperi, sed toti diuitum ordini plus tribuere quā toti pauperum multitudini periculosum est. Nam diuites ad publicam iniuriam inferendam, quā pauperes procliuiores sunt.

Caput XIII.

RES autem quibus specie quadam commoditatis prætenta populum circumuenire moliuntur, quinque numero sunt, concio, magistratus, tribuna-
iudicia lia, arma, & exercitationes. In concione, ut huic omnibus interesse liceat, sed diuitibus sit poena, nisi inter sint constituta, vel solis vel multo maior. In magistratibus, ut qui censum habent, iis eiurare magistratum non liceat, pauperibus liceat. In tribunali-
iudicia bus, ut diuites nisi iudicia obierint, mulcentur, pauperes impune ferant: aut illis magna, his parua multa sit cōstituta, ut est in Charondæ legibus. In quibusdam uero ciuitatibus, cunctis licet datis nominibus, publicis consultationibus interesse, & exercere iudicia: si tamen cum descripti fuerint non inter sint, aut iudicia non obeant, magnis multis afficiuntur, ut timore multa profiteri recusent, & quoniam descripti non sunt, nec iudicia nec publicas deliberationes obeant. Eodemq; modo de armis & exercitationibus sancitur, ut egenis arma non habere liceat, diuites si non habeant, mulcentur: & si se non exercent, alteris impune sit, diuitibus poena constituta:

POLITICORVM LIB. IIII.

233

tuta: ut hi propter multam exercitationes obeant, illi nihil tale metuentes non obeant. Hæ sunt igitur legumlatorum captiones, paucorū potentia accommodata. In statibus uero popularibus, contra hæc captiones adhibet oppositas: nam pauperibus si concionibus intersint, exercent uel iudicia, merces est proposita, diuitibus nulla poena constituta. Quo intelligitur, si quis iustam facere temperaturam uelit, huic esse utrorumque instituta constanda, ut aliis merces tribuatur, aliis constituatur multa: sic enim fiet, ut omnibus Reip. cōmunicetur, quæ illo modo in alterius duntaxat partis potestate cōcedit. Oportet autem ut Respublica ex iis duntaxat qui arma tenent, cōsistat. Census uero quātus suppetere debeat, certa magnitudine definiri simpliciter non potest: sed habita ratione quā latè ad summū patere debeat, ut ii quibus Respublica communicatur, plures numero sint, quā quibus interdicitur, tantus definiri debet. Pauperes enim non inuiti quiescunt, & si non fungantur honoribus, modo ne quis ipsis aut contumeliam, aut rei familiaris detrimentum inferat: quod non faciliè cōtingit. nec enim semper uenit, ut viri probi sint, qui publicis muneribus præfunt: & pauperes cum bellum extiterit, nisi de publico alatur, militiam detrectare solent: qui si comatus suppeditentur, bellū gerunt non inuiti. Quidam Rempublicam non modo ex iis qui arma ferunt, sed ex iis etiam qui arma tulerint, constitutā habet. Maliculis quidem ex his Respublica cōstabat, sed qui magistratus gererent, ex bellum gerentibus de-

alias respublica

ARISTOTELIS

ligeantur. Et prima Respublica inter Græcos post regna ex militibus constituta fuit, initio quidem ex equitibus, quia robur exercitus, dum bella gerent, in equitatu consistebat, propterea quod peditatus sine ordine inutilis est. Hoc autem genus hominum antiquitus nec usum rei militaris habebat, nec ordinem: itaque robur in equitatu erat. Postquam verò crevere ciuitates, & milites inualuerunt, pluribus est communicata Respublica. quamobrem quas nunc Respublicas nominamus, hæ populares administrationes à prioribus dicebantur. Veteres autem Respublicæ non sine causa paucorum & regio imperio gubernabantur, quia partem mediam non magnam habebant propter hominum paucitatem: ita cum pauci numero essent, atque ordine deficerent, imperium magis patiebantur. Cur igitur Rerumpublicarum complures formæ sint, & cur aliæ præter eas quæ esse dicuntur (nec enim vnus est numero status popularis, & cæteræ species eodē modo) & quibus discriminibus distent, & quam ob causam accidat: præterea quæ sit magna ex parte omnium optima Respublica, & ex aliis Rebuspublicis qualis quilibet conueniat, declarauimus.

scholia in Caput XIII.

RES autem quibus specie quadam commoditatis prætentis.) *De illis quibus diuites egenos, & hi uicissim locupletes eludere conantur, ad Rempub. sibi uendicandam expositis, quod pro utrisque est, id sumendum esse tradit legumlatori ad Rempub. quæ iusta sit, & utrisque communis instituendam, cuius præcepti summa est, ut merces pauperibus gerentibus Rempub. proposita sit, diuitibus autem pœna, si munus publicum*

POLITICORVM LIB. III. 134

blicum recusauerint, constituta. Debet autem Respub. ijs tantum qui arma tenent communicari, census uero ea magnitudine constitui, ut plures numero sint, quibus per censum Respub. patent, quam qui per eundem excluduntur. In concione.) in populari deliberatione. Vel solis uel multo maior.) ut pauperibus nulla pœna sit constituta, sed solis diuitibus aut multo maior diuitibus quam pauperibus. Eiuuare magistratum.) Magistratum iurciurando recusare, iurantem scilicet se magistratum gerere non posse. In Charonda legibus.) Charondas leges condidit Catanensibus in sicilia de quo libro secundo memoratum est. Datis nominibus.) Dare nomina dicuntur, qui uelle se munus obire profitentur, & se id professis adscribi postulant, ut milites qui nomina in delectibus militaribus dabant. Propter multam exercitationes ob-eant.) Metu pœna exerceantur. Vtrorumque instituta consilanda.) Miscendas leges populares cum ijs quæ paucorum potentie accommodantur. Quam latè patere debeat ad summum.) Quo progredi possit maximus census qui ea ratione constituatur, ut pauciores excludantur à Repub. gerenda, quam quibus per censum Rempub. capessere licet. Si commeatus suppedientur.) si conferantur cibaria. Maliensibus quidem.) Malienses sunt incolæ Maliaci sinus in ora Locrorum. Hoc autem genus hominum.) redites in bello. Magna ex parte.) plerisque ciuitatibus. Ex alijs Rebuspublicis.) Extra optimam.

Caput XIII.

SE D rursus tum de omnibus communiter, tum de quaque separatim præcipiamus, sumpto eorum quæ deinceps differenda sunt, conueniente principio. Omnium igitur Rerumpublicarum tres omnino partes sunt, de quibus quid cuique Reipub. conueniat, munus est probi legumlatoris considerare quibus partibus rectè sese habentibus, ut Respublica rectè habeat, necesse est, ut quæ Respublica pro harum partium discrimine, ipsæ differant inter se. Harum trium partium vna est, quæ de rebus communibus consultat: altera quæ magistratus attingit, id

ARISTOTELIS

est quos esse magistratus oporteat, & quarum rerum habere potestatem, & quomodo creari debeant. Tertia pars in iudiciis consistit. Est autem penes consultores belli, pacisque arbitrium, & item bellicam societatem, foederumque ineundi potestas, & horum iudicio ac voluntate leges & res capitales atque exilium bonorumque publicationes, & magistratuum correctiones temperantur. Necessè est autem ut vel ciuibz omnibus hæc omnia iudicia committantur, aut quibusdam omnia, hoc est vni cuius magistratui, aut pluribus: vel aliis alia, vel quædam omnibus, quædam quibusdam. ut igitur omnes & de omnibus iudicent, populare est: talem enim æqualitatem populus querit. Multis autem modis complures omnes deliberare possunt: Vno ut per vices, non cuncti simul deliberent. (ut in Teleclis Milesii Republica: in aliis autem Rebus publicis qui simul gerunt magistratus, in vnum coacti consultant: sed magistratibus omnes vicissim ex tribubus, aut ex partibus prorsus minimis præsiciuntur, donec ad omnes vicissitudo perueniat.) Conueniunt autem sciscendarum legum causa, aut de Republica velut audiant, quæ a magistratibus edicuntur. Alter modus est, ut omnes simul iudicent, conueniant tamen comitiorum dumtaxat, & ferendarum legum causa: & cum est de bello pacisque deliberandum, aut magistratus corrigendi sunt: cetera consilio magistratuum, qui cuique negotio sunt præfecti, committantur: qui magistratus ex omnibus vel suffragio vel sortito creetur. Alius modus est, ut ad creandos & corrigendos magistratus, ciues

POLITICORVM LIB. III. 135

ciues conueniant: & item cum est de bello aut belli societate ineunda, deliberandum. Cetera verò gerant qui magistratibus præsunt suffragio, quot licet mandandis, cuiusmodi sunt, qui necessariò debent a sciètibz administrari. Quartus est modus ut coeant omnes, de rebus omnibus consultant: magistratum iudicio nihil relinquatur, nisi ut ad populum referant, qua ratione nunc extrema popularis Respublica administratur, quam æmulam esse diximus paucorum potentiam, quæ dynastia nominatur, & monarchia tyrannica. Omnes igitur hi modi populares sunt. Ut autem quidam de rebus omnibus consultant, conueniens est paucorum potentiam, quod ipsum complures habet differentias. Nam cum a censibus mediocribz deliguntur, & maiore numero sunt propter census mediocritatem, abstinentque ab iis quæ lege vetantur, & quo lex duxerit sequuntur, & quicumque censum nactus sit, ei patet aditus ad Rempublicam: est quidem administratio talis paucorum potentia, ciuilis tamen ac Reipublicæ conueniens, propter eius mediocritatem. Cum verò non omnes ad deliberandum admittuntur, sed qui delecti fuerint, ex lege tamen publico munere funguntur, ut prius, hæc paucorum est administratio: sed cum se ipsi cooptant, ii penes quos est arbitrium deliberandi, & cum filius patri succedit, legesque arbitratu suo moderantur, hæc institutio necessario pertinet ad paucorum potentiam. Cum verò partita sunt munera, ut exempli gratia, de bello pacisque deliberatio & correctio magistratuum sit omnibus permissa,

ARISTOTELIS

cætera gerantur ab iis qui magistratibus præfunt, & hi suffragio vel sortito mandentur, hæc est optimatum gubernatio, vel Respublica. Sin autem magistratus ad res quasdam gerendas suffragio, ad alias sortito mandentur: sortito autem vel simpliciter vel ex iis qui prius fuerint suffragio delecti, vel communiter suffragio sortibusque mandentur, hæc partim ad optimatum gubernationem, partim ad ipsam Rempublicam pertinent. Consultores igitur pro ratione Rerumpublicarum ad hunc modum diuiduntur: & Respublica quæque, ut est à nobis definitum, administratur. Quod verò pertinet ad rationem consultandi, interest Reipublicæ, quæ nunc maximè videtur esse popularis: hanc dico in qua summa potestas etiam legum penes populum est, ut cum id commodius faciant, quod de tribunalibus solet in paucorum potentiis: nam quos volunt exercere iudicia, his prænam constituunt, ut hac ratione cogantur iudicandi munus obire: populares autem egenis mercedem statuunt, tum hoc de concionibus constituent. Commodius enim consultabunt, si communiter id fiat ab omnibus, & plebs cum nobilibus consilia conferat, ac vicissim nobilitas cum multitudine deliberet. Proderit etiam ut consultores vel suffragio, vel sortito, æquè tamen ex partibus deligantur. Confert autem si ciuiles numero à popularibus magis vincantur, aut non omnibus mercedem tribuere, sed quot mediocres numero sint nobilium numero comparati, vel certè plures sortibus excludere. In paucorum verò potentiis commodum fuerit,

POLITICORVM LIB. IIII.

136

rit, vel aliquos ex multitudine deligere, vel magistratum constituere, qualis in quibusdam Rebuspublicis habetur, cui qui præfunt, præconsultores, custodisque legum nominantur, & de iis rebus consultare de quibus illi prius deliberauerint. Sic enim populus particeps consultationum erit, nec quicquam dissoluere ex iis quæ pertinent ad Reipublicæ rationem poterit. Præterea ut populus aut eadem sciscat, aut certè nihil possit oppositum iis quæ fuerint ad ipsum relata decernere, vel omnibus consilia communcentur, sed ita ut magistratus consultent, fiatque contrà quàm in Rebuspublicis efficitur, ut in absoluendo rata sit populi sententia, in cõdemnando non item, sed rursus ad magistratus reiciatur. Nam in Rebuspublicis contrarium fit: paucorum enim liberatio rata est: iidem si condemnauerint, causa rursus ad plerosque semper reicitur. Ac de consultoribus quidem & iis quorum arbitrio Respublica gubernatur, disseruimus.

Scholia in Caput XIII.

SED rursus tum de omnibus communiter, tum de quaque separatim præcipiamus. Tres sunt potissima partes Reip, consultores, magistratus, & iudices: in quarum partium discrimine, Rerumpublicarum discrimina consistunt: solet autem consultari de pace, de bello, de societate, & de fœderibus. Item de deferendis & abrogandis legibus, de rebus capitalibus, de exilio, de bonorum publicatione & correctione magistratum, quarum rerum deliberationes omnes omnibus committi possunt, vel omnes quibusdam, vel aliæ alijs, vel quedam omnibus. Ut omnes consultent, popolare est: quod fieri multis modis potest. Ut autem quidam de rebus omnibus ad paucorum potentiam pertinet. Partia uerò deliberationes & iudicia ad optimatum administrationem, & Rempublicam.

pertinent. Bellicam societatem, fœdera que ineundi.) Quod græcè est *Algelvov*, interpres fœdera conuertit, quia in hunc intellectum Aristoteles uti hoc vocabulo solet, quod proprie dissolutionē signat. sed quia fœderibus dissoluntur, ac dirimuntur controuersia, idcirco auctores idem ad fœdera transtulerunt, ut alio quoque in loco admonuimus. Res capitales.) Capitalia crimina. Magistratuum correctiones.) Magistratus corriguntur cum ab eis ratio gesti muneris reposcatur, & cum sententia ab eisdem lata ex pronocatione corrigitur. Quibusdam omnia.) Hoc est uni cuiuspiam magistratui, ut senatoribus qui omnes unum magistratum gerunt. Aut pluribus.) Magistratibus. In Teleclis Milesij Republica.) Quam Telecles Milesius instituit, scripto scilicet, uel legibus ferendis. Ex partibus prorsus minimis.) Ut ex singulis uiciis, aut uijis, aut si quæ sint minores partes, in quas huius rei causa ciuitatē diuidi placeat. Sciscendarum legum.) sancienti leges causa. Aut de Republica.) Conuenire de Republica dicuntur, qui conueniunt ad deliberandum de re ad uniuersam Rempublicam pertinente. Omnes simul.) uniuersus populus. Comitiorum causa.) Magistratus creandi causa. suffragio quot licet mandandis.) Ratio Reipublice popularis poscit, ut magistratus non suffragio madentur, sed sortibus: permittit tamen ut suffragio mandentur qui debent à doctis, aut peritis administrari necessitatis causa, ut iudicia quæ ab imperitis legum rectè exerceri nequeunt, & ductus militaris qui non rectè nisi rei militaris peritis committitur.

Nisi ut ad populum referant.) In concione deliberanda proponant, & sententias exquirant, hoc est enim græcè *πρωταρχειν*. Nam qui negotium refert ad consultores, is sæpe solet in utranque partem differere, & quandoque suam sententiam exponere. Extrema popularis Republica.) pessima forma Reipublice popularis. Aemulam esse diximus.) similem. Nam qualis hæc est in populari genere, talis dynastia in pauperum potentia, & tyrannis in monarchia: nam in suo quæque genere pessima est. A censibus mediocribus.) Cum aditus ad Rempublicam gerendam licet egenis sit negatus, patet tamen ijs qui mediocres habent facultates, qui magno numero sint, & Rempublicam ex legum decretis administrant. Cum seipsi cooptant.) Cum deficientes magistratus ab ipsis qui Rempublicam gerunt, sufficiuntur. Cum id commodius statuatur.) id quod pertinet ad iudicia, ut pauperibus obuentibus iudicia, merces diuitibus

diuitibus multa nisi obeant, constituta sit. Tum de concionibus.) Ut idem scilicet de concionibus, & de liberandi munere in pauperes & diuites statuatur: sic enim Respublica popularis commodius iudicijs & liberationibus administrabitur. Neque tamen ex partibus.) Ex diuitibus pariter & pauperibus. si ciuiles.) Viri probi & facultate ciuili ad Rempublicam gerendam instructi, quales nobiles & diuites esse solent. Quot mediocres numero sint.) Tot popularibus seu pauperibus merces est tribuenda, ut ipsorum multitudo non ualde nobilium numerum excedat.

Caput XV.

PROXIMUM est ut de magistratibus disputemus: nam hæc quoque Reipublica pars complures habet differēcias. Videndum est enim quot sint magistratus constituendi, & quarum rerum potestatem habere debeant, & de tempore quandiu quisque Rempublicam gerere: (nam quidam semestres, alii breuioris temporis, nonnulli annuos: sunt qui longioris temporis magistratus faciāt.) item perpetuos esse oporteat magistratus, an diuturnos, an neutrum: sed ut sæpe iidem magistratibus fungatur, an satius sit eundem non bis, sed semel dūtaxat magistratum gerere. Præterea de ratione constituendi magistratus, dispiciendum est ex quibus, & à quibus, & quomodo creati debeant: hæc enim cuncta quot modis fieri possint, discernendi, tum qui quibus Rebus publicis conueniant, constituendi & aptandi facultas adesse debet. Sed nec illud in promptu est cōstitueret, quos oporteat magistratus seu imperia nominare: multis enim præfectis societas ciuilis indiget. Itaque non omnes siue suffragio siue sortito præficiantur, magistratus siue imperia esse statuere oportet. Ut

ARISTOTELIS

*sacerdotes**pada de gi**magistratus
quis sit /*

primum omnium sacerdotes : hoc enim munus diuersum esse à ciuilibus imperiis censerì debet. Præterea chororum præfecti & præcones legati quoque deliguntur. Ex præfecturis autem quædam sunt ciuiles vel omnium ciuium ad aliquam actionem, vt imperator militantium: vel partis, vt gynæconomus & pædonomus, hoc est mulierum & puerorū præfectus. quædam œconomicæ, (nam sæpe fit vt aliqui metiendo frumentò præficiantur.) aliæ ministratrices, quæ si copia sit, seruis mandantur. Cæterum, vt simpliciter loquar, magistratus siue imperia nuncupari hi potissimum debent, quibuscunque potestas de quibusdam deliberandi & iudicandi atque imperandi adest: sed hoc maximè, iubere: nanque magis imperium attingit. verùtamen quo nomine vocentur, ad vsus nihil ferè interest. nuquam enim de nomine lis agitata est in iudicio, sed differèdi rationem ad intelligentiam pertinentem habet. Cæterum qui & quot magistratus necessarii sint vt ciuitas constet, & qui sint non quidem necessarii, vtiles tamen ad probam Rempubicam, in controuersiam magis venire potest, cum ad omnem Rempubicam, tum ad paruas ciuitates. In magnis enim vnus magistratus ad munus vnum obeundum constitui & potest & debet, quia multi magistratibus præfici propter ciuium multitudinem possunt. Itaq; quosdam magistratus in longū tempus intermittere licet, quosdā semel dūtaxat gerere. Et profectò munus quodque melius, si quis vni tantum procuratori vacet, obitur, quàm si multis negotiis distineatur. In paruis autem

POLITICORVM LIB. III. 138

autem ciuitatibus necessitas multos magistratus in paucos homines conferre cogit. nam paucitas hominū facit ne multi possint magistratus gerere. vbi enim sunt qui rursus his possint in magistratus succedere? Sed interdum parua ciuitates eisdem & magistratibus & legibus indigent quibus magnæ, nisi quòd alteræ sæpe indigēt eisdem, alteris longo post tempore hoc vsu venit. Itaq; res patitur vt idem pluribus simul magistratibus præficiatur, cum magistratuum alter alteri non sit impedimento, & paucitas hominum magistratus facere cogat, tanquam verulucernas. Si ergo explicare valeamus quot magistratus omni ciuitati adesse sit necessariū, & quot non quidem necessarium, sed tamen conueniens, facile fuerit his cognitis, qui magistratus congruenter in vnum magistratum conferantur, colligere. Illud quoq; cognitum esse oportet, quibus magistratibus per loca sit multarum rerum cura mandanda, & quas res vbique vnius magistratus arbitrio geri conueniat: exempli gratia, modeste viuēdi rationem, vtrum in foro huius rei cura ad ædile pertinere debeat, & alio in loco ad alium, an vbique ad vnum: & vtrum pro rerum an pro ratione hominum partitio sit facienda: vt vnus, exempli gratia, curam modestiæ gerat, an ea cura alteri in pueros, alteri in mulieres mandari debeat: ac item per Rēpub. vtrum magistratuum genus per singulas differat, an secus: hoc est, vtrum in statu populari & paucorum potētia & optimatum gubernatione & vnius imperio eisdem magistratus summi, non tamē ex paribus nec

ARISTOTELIS

ex similibus sint, sed alii in aliis, hoc est, in statu optimatum ex doctis ac rectè institutis: in paucorum potentiis, ex locupletibus: in statibus popularibus, ex liberis, an sint quidam pro magistratuum discriminibus, sed alicubi iidem magistratus similes sint, alicubi differant: hic enim magnos esse cōuenit, illic paruos. Sint tamen quidam proprii, qualis est præconsultorū: hic enim magistratus non est popularis, consilium tamen populare est: aliquos enim tales esse oportet, quibus ante populum consultare curā sit, ne populus ab operibus auocetur: qui si pauci numero fuerint, hoc ad paucorum potentiam pertinebit: præconsultores autem paucos esse necesse est: hic igitur magistratus paucorum potentiam attingit. Vbi verò est vterque magistratus, præconsultores contra consultores constituuntur. Nā consultor ad popularem, præconsultor ad paucorum statum pertinet. consilii verò potestas in his popularibus administrationibus perit, in quibus populus ipse conueniens cuncta negotia tractat: quod vsu venire solet, si opes abundè suppetāt, aut sit merces proposita iis, qui publicè consultandi gratia conueniant: nam otio suppetente frequenter conueniūt, ac ipsi omnia decernunt. Porro qui puerorū, quique mulierum modestæ ac temperatæ vitæ, cultusque curam gerit, & si quis alius magistratus est tali negotio præfectus, hic ad statum optimatum, non ad popularem pertinet: quomodo enim pauperum vxores ne domo exeat prohibeantur, sed neque paucorum potentia conueniens est hic magistratus. Nam paucorum do-

minan-

POLITICORVM LIB. IIII.

139

minantium vxores delitiosè viuūt: sed de his rebus hoc in loco hætenus. De ratione verò constituendi magistratus, conandum nobis est vt denuò differamus. Differētiæ autem tribus terminis continentur, quibus compositis, vt modi omnes existant necesse est. Horum autē trium primum est, à quibus creandi magistratus sint: secundum, ex quibus: tertium, quomodo. Eorundem trium cuiusque tres differentiæ sunt. Nam vel ab omnibus ciuibus magistratus creantur, vel à quibusdam. Item aut ex omnibus aut ex certis quibusdam & definitis, vt ex censu, genere, vel virtute, aut tali quopiam alio, vt Megaris, ex iis qui conspirarunt, simulque bellum aduersus populum gesserūt: Et hæc suffragio vel sortito rursus eadem copulantur in hunc modum, vt quidam à quibusdam, alii ab omnibus, & alii ex omnibus, alii ex quibusdā, partim suffragio, partim sortibus. Harum autem differentiarum cuiusque quatuor erūt modi. Nam vel omnes constituuntur ex omnibus suffragio, vel omnes ex omnibus sortito: itē vel ex omnibus vniuersis, vel ex omnibus per partes, vt tributim, aut per cœtus hominum, vel sodalitates, donec sit ad omnes ciues peruentum, aut semper ex omnibus, & hi modo vno, illi alio. Rursus si à quibusdam creentur, vel ex omnibus suffragio, vel ex omnibus sortito, vel ex quibusdam suffragio, ex quibusdam sortibus, vel partim vno modo, partim altero, id est quidam ex omnibus suffragio, quidam sorte. Itaque præter duas copulas modi duodecim existunt. Harum autem constitutionum duæ sunt populares, vt

*copulatio in
sortitu.*

M iii

ab omnibus ex omnibus omnes magistratus suffragio vel forte creentur: aut utroque modo, partim forte, partim suffragio. ut autem non ab omnibus simul, ex omnibus tamen constituentur, vel ex quibusdam forte vel suffragio vel utroque modo, aut quidam ex omnibus, quidam ex certis (utroque modo, id est partim forte, partim suffragio) ad Rempublicam pertinet. ad paucorum autem potentiam, ut à quibusdam ex omnibus hi suffragio deligantur, illi forte: vel utroque modo, partim forte, partim suffragio. sed illud est magis paucorum dominatus, ut ex utrisque. ut autem quidam ex omnibus constituentur, quidam ex certis, ad Rempublicam optimatum pertinet: vel partim suffragio, partim forte. ut autem à quibusdam ex quibusdam, ad paucorum: & item ut à quibusdam ex quibusdam, quod tamen non similiter fiat, ut à quibusdam ex quibusdam utroque modo. sed ut à quibusdam, ex omnibus: ex quibusdam verò à cunctis suffragio, conueniens est optimatum Reipublicæ. Modi ergo magistratus constituendi tot numero sunt, & ad hunc modum per Respublicas diuiduntur. Cæterum quæ quibus conueniat, & quomodo magistratus cum potestatibus mandari debeant, & qui sint, facile intelligetur. Potestatem magistratus dico, exempli gratia, ut vectigalia eius arbitrio administrentur, & item custodia. Est enim aliud potestatis genus, ut imperandi in bello summa potestas: diuersa genere est à potestate de forensibus commerciis statuendi & iudicandi.

scholia

scholia in Caput XV.

PROXIMUM est ut de magistratibus disputemus. De magistratibus pro ratione Reipub. constituendis considerare oportet, quot esse conueniat, & ad quæ munera obeunda, & in quod tempus. Item ex quibus creandi sint, & à quibus, & quomodo. Magistratus autem siue imperia proprie intelliguntur, quibus deliberandi, uel iudicandi, uel imperandi potestas adest, sed potissimum quibus imperandi. Magistratus autem quidam sunt in quaque ciuitate necessarij, quidam non necessarij, utiles tamen quibus magnæ & opulente ciuitates utuntur. Nam parua propter hominum idoneorum paucitatem pluribus necessarijs magistratibus, interdum hominem unum præficiunt. Videndum est etiam, utrum in omni genere Reipub. ydem magistratus sint instituendi, quantum ex diuersis hominum generibus: an diuersi pro diuersitate Reipub. & qui cuique Reipub. conueniant. Constituendi uerò magistratus rationes uariæ sunt pro diuersitate compositionum trium terminorū. Sunt autem termini, qui, ex quibus, & quomodo deligere debeant, ut omnes, aut quidam ex omnibus, aut ex quibusdam, suffragio uel sortibus deligant. Facultas esse debet. Homini ciuili, qui sit de Reipub. præcepta seu leges daturus. Magistratus seu imperia nominare. *ἡγεμὼν* græcè, quo uocabulo utitur Aristoteles: modo magistratus, modo imperium latine dicitur, idcirco interpretis unum uocabulum duobus declarauit. Præfectus indiget. Præfectus latissimè patet, qui græcè est *ἐπίτροπος*. Nam cui munus aliquod mandatur, is eius muneris præfectus esse dicitur: ut sacerdotes, qui procurandis sacris præficiuntur, sacrorum præfecti nominantur: & præfectus chori, qui chorum ducit, aut impensas ad chorum seu ludum suppeditat, quia eius uoluntate cuncta fiunt. sed hoc est magistratus siue imperium, est consultandi, seu iudicandi, siue imperandi publicè potestas. Præcones & legati. Præcones olim more Græcorum, ut docet Homerus, non solum edicta & decreta principum pronuntiabant, sed etiā parujs legationibus fungebantur, ut nunc in bellis tubicines. Mulierum & puerorum præfectus. Præfectus mulierum græcè *γυναικωνόμος* erat, qui publicè curam gerebat, ut mulieres domi se continerent, honestèque uiuerent: ac eodem modo quidam pueris, ut modeste agerent, præfectus erat, qui græcè *παιδωνόμος* dicebatur. Quædam æconomica. Procuraciones æconomicae dicuntur,

magistris mulierum

ARISTOTELIS

qua domesticam patrisfamilias rerum necessariorum curam imitatur. Ministratrices.) Quae ad exequendum duntaxat munus aliquod publicum pertinebant. Ad usus nihil ferè interest.) Ad Rempub. instituendam uel administrandam parum aut nihil refert, quo nomine praefectura quaeque nominentur, quanuis ad cognitionem nonnihil faciat. hoc dicit, quoniam ut alio in loco adnotauimus, & saepe ipse admonet, in doctrina ciuili, licet pleraque omnia ad actionem pertineant, ut in ceteris doctrinis practicis siue actiuis, tamen quaedam cognitionis duntaxat gratia traduntur. Non quidem necessarij, utiles tamen.) Omnis procuratio publica necessaria utilis est, sed non reciprocatur: nam fieri potest ut sit utilis, non tamen necessaria, ut mulierum aut puerorum praefectura. Licet intermittere.) Vt idem magistratus non ab eodem homine geratur, nisi longo post tempore. Altera saepe indigent.) Magnae ciuitates. Vt idem pluribus simul.) Vt idem homo plures magistratus gerat, quia rarus est eius usus in paruis ciuitatibus. Magistratus facere cogit uerulucernas.) ὀβελισκολύχνον graece, quod interpres ad uerbum conuertit uerulucernam: est ferreum instrumentum quod altera parte figendis & assandis carnibus accommodatur, ex altera uasculum est in lucernae modum formatum, quo pauperes ad utrumque utuntur. Nam cum terrae infigitur parte acuta, oleum in uasculum superius infunditur, & pro lucerna est. huius instrumenti Aristoteles etiam in libro quarto de partibus animalium, capite sexto meminit in eandem ferè sententiam, ut unum opus uno instrumento melius fieri declaret, quam si unum instrumentum duobus operibus accommodetur. simile huic instrumento est illud alterum quod gladius delphicus appellatur, de quo meminit libro huius operis primo in eandem sententiam. Magistratus igitur uerulucerna fiunt, cum uni homini plures simul mandantur, quia unus homo pluribus muneribus publicis fungitur, quod fit propter hominum paucitatem. ut uero lucerna, & gladius delphicus ob ferri penuriam ita fiunt, ut possint pluribus usibus accommodari. Ex doctis recteque institutis.) Ex sapientibus & probis uiris: hoc enim Aristoteles solet ἀποδομολύχους appellare. Aliquos enim tales esse oportet. Aliquos ex alterutro genere qui pro tota ciuitate consultant, ne populares omnes diu consultando ab operibus necessarijs, rebusque suis auocentur: qui cōsultores, si pauci sint, qui primum agenda deliberent, deinde

POLITICORVM LIB. IIII.

141

inde ad populum deliberata de rebus grauioribus referant, Praeconsultores dicuntur. sin autem multi, quorum consilio & arbitrio Respub. administraretur, Consilium dicitur siue senatus, quorum Praeconsultores cum necessario pauci sint, ad paucorum potetiam, senatores ad statum populare pertinent, praesertim si illi ex certis generibus, hi ex omni populo deligantur. Consilij potestas.) senatus potestas. nam ubi populus uniuersus in concione de rebus singulis consultat, non relinquitur locus senatorijs consultationibus. Quomodo enim pauperum uxores.) Hic locus declarat mulieres domo exire prohibitas fuisse lege, cuius administrari erant mulierum praefecti. Censu, genere, & uirtute.) Diuitijs, genere, & peritia seu doctrina cum uirtute. Nam eandem rem modo noui seias, ut paulò antè, id est peritiam siue disciplinam, modò ἀρετήν, id est uirtutem uocat Aristoteles, quoniam haec solent esse altera alterius comites. Vt Megaris ex ijs qui conspirauerunt.) Megara uis est in Peloponneso, & Atticae regionis, atque Boeotiae confinio ad isthmum sita, in qua cum exorta inter nobilitatem & populum de Reipub. dissensione, uictoria penes nobiles fuisset, facta est paucorum potentia, & constitutum, ut magistratus ex ijs qui populum deuicerant deligerentur. De forensibus commercijs.) De emptiombus, & uenditionibus, & contractibus.

Caput XVI.

SEQUITUR ut ex tribus partibus ad iudicia pertinentē explicemus. Qua in re modi quoque instituta ratione sumendi sunt. Tribunalium autem discrimen in tribus terminis consistit, ex quibus, de quibus, & quomodo. ex quibus dico, utrum ex omnibus, an ex quibusdam: de quibus uero, quot esse debeant tribunalium genera: quomodo autem, suffragio, an sortito deligendi sint iudices. Tribunalium igitur, ut de his primum disseramus, octo genera sunt. Vnum ad corrigendos magistratus. Alterum si quis in re quapiam communi deliquit. Tertio de iis quae Rempublicam attingunt. Quartum de causis quae in-

ARISTOTELIS

ter magistratus, & priuatos homines de irrogatis
multis agitantur. Quintum de priuatis rerum ma-
gnarum commerciis: præterea de rebus capitalibus
& de peregrinis. Sed tribunal rerum capitalium has
habet species, si causa iudices ipsos attingat, si inter
alios agatur, item si quid capitale ex industria, & si
quid ab inuito fuerit admissum, item si de re capita-
li constet, sed iure, an iniuria patrata fuerit disceptetur.
Quarta species est reorum capitis, quorum causa
ad subterraneum carcerem referatur, quale Athenis
est tribunal, quod puteale nominatur: cuius generis
flagitia pauca omni tempore & in magnis urbibus
patratur. Peregrinorum verò tribunalis, vna species
est peregrinorum inter ipsos, altera peregrinorum
cum ciuibus. Est aliud tribunalis genus præter hæc
omnia de re pecuniaria ab vna vsque ad quinq; dra-
chmas, vel paulò amplius, nam de his quoque iudi-
cium fieri oportet, quod tamen in iudicum multi-
tudinem non cadit. Sed harum rerum, & capitalibus
peregrinorumque iudiciis omissis, de ciuiliū rerum
tribunalibus disputemus, de quibus rebus nisi rectè
fuerit iudicatum, seditiones & Rerumpublicarū mu-
tationes existunt. Necesse est autem, vel omnes de
cunctis controuersis suffragio, vel sorte constitutos
iudicare, vel omnes de omnibus, partim sorte, par-
tim suffragio delectos, vel omnes de quibusdā eius-
dem generis controuersis, partim sorte, partim suf-
fragio. hi ergo modi quatuor numero sunt, totidēq;
alii per partes. nam rursus ex quibusdam suffragio
deliguntur qui iudicent de omnibus, vel ex quibus-
dam

puteale tribu-
nal

POLITICORVM LIB. III. 142

dam sorte, qui item de omnibus iudicent, aut partim
sorte, partim suffragio, aut quædam tribunalia sunt,
de eisdem rebus ex iudicibus sorte, suffragioque
constitutis. Igitur hi modi iidem sunt, qui superiores
de quibus diximus, atque eadem erunt tribunalia, si
copulentur in hunc modum, partim ex omnibus, par-
tim ex quibusdam, partim ex vtrisque, id est si eius-
dem tribunalis iudices quidam ex omnibus, quidam
ex quibusdam constituentur, item sorte vel suffra-
gio, vel vtroque modo. Quot igitur modis tribuna-
lia consistere queant declarauimus: quorum prima
Reipublicæ populari conueniunt, quæcunque sunt
ex omnibus, vel de omnibus. secunda verò pauco-
rum dominatui, quæcunque ex quibusdam de omni-
bus. tertia pertinet ad statum optimatum, & Rem-
publicam, quæcunque partim ex omnibus, partim
ex quibusdam deliguntur.

Scholia in Caput XVI.

SEQUITUR ut ex tribus partibus ad iudicia pertinentem ex-
plicemus. Tribunalium siue iudiciorum differentie in tribus terminis
cernuntur: ex quibus ciuibus deligendi sint iudices, & quibus de re-
bus sint iudicaturi, & quomodo sint deligendi. Numerat autē octo ge-
nera tribunalium pro diuersitate causarū, deinde modos deligendi per-
sequitur, per suffragia, & sortes, & ex quibus, ex cunctis, uel ex qui-
busdam. Ex tribus partibus.) Suprà capite quartodecimo tres par-
tes esse dixit Reipub. potissimas, de quibus legumlatores considerare
debeant, consultores, magistratus, & iudices. Explicatis igitur duabus
partibus, ad tertiam progreditur. Instita ratione.) Quemadmodum
constituimus per copulationem terminorum. Quot esse debent tribu-
nalia genera.) Quot genera iudiciorum. In re communi deliquit.)
Vt si Reipub. compilauit. Quæ Reipub. attingunt.) Quæ pertinet
ad statum Reipub. ut crimina læsæ maiestatis. De rebus capitalibus.)

Res sue causa capitalis est, in qua de capite, hoc est de uita reus periclitatur, sue de exilio, quæ mors civilis appellatur. ad summam in qua de crimine agitur, non de contracta civili. Ad subterraneum carcerem.) solent qui magnum aliquod flagitium commiserunt, in loca carceris subterranea & obscura tristiaque detrudi, ad quos audiendos & iudicandos tribunalia subterranea sunt apud quosdam constituta, ut Athenis tribunal, quod puteale dicebatur. Vel omnes de cunctis controuersis.) Necessesse est ut uel iudices ex omni populo delecti causas omnes diiudicent, idque biartito, ut omnes suffragio deligantur, uel omnes sortibus, qui sunt duo modi: uel ex omni populo partim suffragio, partim sorte delecti de omnibus causis statuatur, qui tertius: uel ex omni populo, partim suffragio, partim sorte delecti de quibusdam causis decernant, qui quartus modus est. Nam omnes dicit pro ex omnibus delecti, ut ipse declarat in fine huius capituli illis uerbis, prima, inquit, tribunalia Reipub. populari conueniunt, quæcunque sunt ex omnibus, propterea scilicet, quia cum ex omnibus delecti iudicant, omnes iudicare uidentur. Nam omnes iudices de omnibus causis iudicare, si non ex omni populo, sed ex certis quibusdam fuerint delecti, haudubiè non ad statum popularem, sed ad paucorum potentiam pertinet. Vel omnes de quibusdam eiusdem generis controuersis.) Vel ex omni populo delectos, de quibusdam civilibus controuersis iudicare. Alij per partes.) Ut non ex omnibus, sed ex ordine aliquo deligantur. Ex ijs ergo tribus generibus omnes primi generis modi conueniunt populari Reipublicæ, quia in eis omnibus iudices diliguntur ex omni populo: secundi ad paucorum potentiam, quia omnes ex quibusdam, ut ex diuitibus seu nobilibus: tertij uero ad statum optimatum, quia partim ex omni populo, partim ex certis ordinibus deliguntur.

Finis libri quarti.

ARISTOTELIS DE REPVBLICA
Liber quintus, interprete & enarratore
Io. Genesio Sepulveda.

Caput primum.

VIBVS de rebus differere statueramus, eas cæteras ferè omnes explicuimus. Deinceps ex quibus, quot, & qualibus Respublicæ mutantur, & quæ res cuique Reipub. interitum afferant, & ex quibus potissimum in quales transeant, & quæ sint Rebus publicis salutaria, tum communiter, tum cuique separatim, differendum nobis est. Item per quas res potissimum Respublica quæque conseruetur, ut instituiamus declarandum: hinc, ut oportet, initio sumpto. Multa Reipublicæ genera facta sunt, cunctis iustum, & quod proportionem sit æquum tenendum esse consentientibus, ab hoc tamen, quemadmodum supra diximus, aberrantibus. Status enim popularis existit, dum qui sunt utique pares, hi simpliciter se pares esse putant. Paucorum dominatus, dum qui quadam ex parte superiores sunt, hi se prorsus esse superiores arbitrantur. Nam qui sunt opibus superiores, hi prorsus se superiores esse putant: tum alteri quasi pares sint, paria cuncta sibi tribui putant oportere: alteri uelut superiores sint, maiorem partem vèdicare sibi moliuntur. nam quod plus est, maius est. Omnes igitur Respublicæ iure quodam nituntur, simpliciter tamen aberrant. Ita fit ut cum utrisque pro sua opinione

nobiles

ARISTOTELIS

Respublica non communicatur, seditiones oriuntur, quas iustissime omnium excitarent qui minime id faciunt virtute praestantes, quippe qui soli superiores simpliciter haberi maxima ratione debent. Sed quidam genere praestantes ipsis non putant paria deberi, propter hanc inaequalitatem seu praestantiam. nam genere nobiles esse videntur, quibus maiorum virtus diuitiarumque adsunt. Hec igitur sunt initia & fontes, unde seditiones oriuntur. Itaque merito fiunt mutationes. Iam enim mutatio fit in Rempublicam, ut ex vno statu fiat alter: exempli gratia, paucorum potentia ex administratione populari, aut popularis ex paucorum gubernatione, vel ex his Respub. & status optimatus, aut haec ex illis. Iam vero non in aliud Reipublicae genus mutatio fit, sed Rempublicam in eodem statu, per se tamen administrari volunt: exempli gratia, paucorum potentia, aut monarchia retenta. Fit praeterea mutatio in pluris minorisque ratione, ut si paucorum potentia ad pauciores vel aliquanto plures redigatur, aut si popularis administratio magis aut minus popularis fiat, ac eodem modo in ceteris Reipublicae formis, ut intenduntur, aut vicissim remittantur. Fit etiam mutatio ad partem aliquam Reipublicae variandam, ut ad magistratum aliquem constituendum, aut vicissim antiquandum: ut Lacedaemone, Lysander regnum, Pausanias rex, Ephoriam tollere tentasse à quibusdam traditur. Epidamni quoque Respublica ex parte mutata est: nam protibuum praefectis Senatus est constitutus. Ad Helisam autem magistratus cum suffragio creantur, ex his etiam

POLITICORVM LIB. V. 144

etiam nunc creari necesse est, qui Rempublicam administrant. Pertinet etiam ad paucorum potentiam princeps vnus, qui imperium in hac Republica tenebat. Omnes enim propter inaequalitatem dissident, cum imparibus non tribuitur, quod proportionem debetur. Nam regnum perpetuum inaequale est, si habeatur in pares, quoniam omnino aequum petentibus, seditiones excitantur. Aequum autem est duplex, numero, & dignitate. aequum numero dico, quod est idem & par multitudine, aut mole: dignitate vero quod ratione, verbi gratia, tria pari numero superant duo, & haec vnum: pari vero ratione quatuor duo, & haec vnum, quoniam duo pars aequalis est quatuor, & vnum duorum, nam vtrunque dimidium est. Et quum omnes confiteantur simpliciter iustum esse, quod ratione est aut proportionem aequale, dissentiunt: tamen, quemadmodum supra diximus, quidam quoniam cum aliquo pares sint, prorsus se pares esse censent, alii cum sint aliqua re impares, ac superiores, cunctis in rebus plus sibi deberi putant. Quo fit ut duo potissimum existant genera Reipublicae, populare, & paucorum, quoniam generis nobilitas & virtus in paucis reperitur, haec autem in pluribus. nobiles enim & probi nusquam centum sunt, pauperes passim multi. ut autem simpliciter omnino forma Reipublicae instituatur ex alterutra aequalitate, vitiosum est: quod euentus ipse rerum declarat, nulla enim harum Rerum publicarum stabilis est, cum fieri non possit, ut si in primo atque principio peccatum fuerit, non ad extremum malum aliquod eua-

*nobiles, & probi
sunt rari*

ARISTOTELIS

dat. Itaque oportet partim numeri, partim rationis æqualitate uti. Caterum status popularis tutior est, minúsque seditionibus patet, quàm paucorum dominatus. hic enim duplex est seditio: nam tum inter se dissentiunt, tum cum populo. in statu vero populari, cum paucorum duntaxat potentia diffidetur: populus autem inter se aut nihil, aut perparum dissentit. Præterea mediocriū Respublica quæ talium omnium est tutissima, propius ad statū popularem, quàm ad paucorum potentiam accedit.

scholia in Caput I.

QVIBVS de rebus differere statueramus, eas ceteras ferè omnes explicuimus. In quatuor libris superioribus de ciuitate & eius partibus, deque omni Reipub. genere, tum communiter, tum singulatim disputauit: multaq; de legumlatoris officio, & quorundam erroribus commemorauit. Deinceps de Reipub. mutationibus, & mutandi causis edisserit: quibus rebus unumquodque Reipub. genus conseruetur, & quibus uicissim labefactetur declarat. Caput autem omnis ferè seditionis esse tradit, quod cum omnes aequè proportionem dignitatis esse cuique tribuendum consiteantur, tamen quidam cum pares sint in una re duntaxat, omnium rerum paritatem sibi postulant. alij cum una sint superiores rerum omnium, maiorem partem sibi uendicare conantur: quæ cum simul fieri non possint, ex hac opinionum contrarietate & contentione seditiones existunt. Dupliciter autem fit in Reipub. mutatio: nam uel Reipub. transit in genus diuersum, ut cum fit popularis ex paucorum potentia: uel retenta eadem Reipub. forma mutantur rectores, aut magistratus aliquis nouus instituitur, aut uetus antiquatur: uel ratio Reipub. intenditur uel remittitur ut fiat, exēpli gratia, magis aut minus popularis, uel tyrannica. Quod proportionem sit æquum. Ut seruuetur proportionis æqualitas, ut si par sit dignitas, paria tribuantur præmia: sin impar, eadem sit proportio præmiorum quæ dignitatum. Itaque tota controuersia est de dignitatis seu meritorum paritate, uel inæqualitate. Qui sunt opibus superiores. Locupletes, quia diuitijs superant,

POLITICORVM LIB. V. 145

perant, quæ est pars una dignitatis, putant se simpliciter esse superiores, non animaduertentes fortassis, quòd quos opibus superant, ab ijs uirtute & doctrina superantur, quæ multo maior dignitas est. Quod plus est, maius est. Ut plus honoris maius præmium est. Nam licet inæquale dicatur, tum quòd minus est, tum quòd maius, tamen hoc in loco & questione, inæquales & inæqualia solet Aristoteles superiores & maiora uocare, more Græcorum, qui & & quoque, hoc est differre, pro præstare dicunt. Inre quodam nituntur. Varte quadam iuris. Qui soli superiores simpliciter. Nam diuites opibus nobiles genere superiores esse dicuntur, scilicet secundum quid: at qui uirtute præstant, simpliciter superiores sunt. Ipsi non putant paria deberi. Id est uirtute præstantibus, uel sibiipsis: nam ad utrosq; referri potest. eadem est tamen sententiæ summa, genere nobiles putare se ceteris etiam uirtute præstantibus esse superiores: nituntur enim tum uirtute, tum etiam opibus: quod iure facerent, si sua etiam non solum maiorum aliena uirtute niterentur. Lysander regnum. Lysander Lacedæmonius uir fuit rebus gestis clarissimus, ex Heraclidarum genere: cuius uitam persequitur Plutarchus, eumque conatum fuisse tradit, ut regnum non successionem perpetua, ac iure hereditario Eurytionidis & Agidis duntaxat duabus Heraclidarum familijs traderetur, sed præmium esset uirtuti, ac meritis optimi cuiusque spartani propositum. Aut hoc igitur innuit Aristoteles, aut Lysander regnum prorsus tollere conatus esse traditur ab alijs auctoribus, ut Pausanias rex Ephorum magistratum delere. Erat enim Ephoria magistratus penè tyrannicus, & regibus potissimum inimicus. Epidamni. Dyrrhachij, quod oppidum est in Illyria, de quo supra memorauimus. Ad Heliam autem. Helia maximum tribunal erat Athenis, unde Heliaste iudices in eo tribunali iudicantes, qui ex publico alebantur. Ad hunc igitur magistratum neminem deligi consueuisse tradit Aristoteles, nisi ex ijs qui essent in Reipub. administratione, aliosque magistratus gererent, quod durabat etiam nunc ex antiqua paucorum potentia, ad quam illud quoque pertinere ait, quòd unus qui Archon seu princeps dicebatur, summo magistratui præerat, qui primum perpetuus erat, deinde ad decennium, postremo annuus, ut refert Eusebius: quæ omnia traduntur ab Aristotele, ut doceat Rempub. atheniensem ex paucorum potentia factam fuisse popularem. Nam

ephoria

ARISTOTELIS

regnum perpetuum.) id est summa unius potestas si perpetua sit in ciues pares, qualis erat Archontis Athenis, non seruetur aequalitas proportionis: nam si annua sit, siue ad certum aliud tempus, ut sit locus iustitiae, aequior est & ciuilior. Aequum autem est duplex, numero, & dignitate. Duplex est aequalitas, quam quidam proportionalitatem nominant, arithmetica & geometrica. Arithmetica, cum idem est excessus, ut idem est excessus trium ad duo, quae duorum ad unum: nam utrobique exceditur uno. Geometrica uero, cum eadem est utrobique proportio, ut quatuor ad duo eadem est proportio, quae duorum ad unum: nam utrobique est dupla proportio, hoc enim est quod ait. Vtrunq; dimidium est, haec autem in pluribus.) Libertas qua pauperes nititur.

Pauperes passim multi.) ἀποροι & πολλοὶ πονηροί. sic enim legitur in codicibus emendatis, non ἀποροι, ut habet impressa & uulgata editio. Quae scriptura nec conueniens est, nec uera. Tū inter se dissident.) Diuites inter ipsos, tum diuites cum popularibus. Mediocrum Respub.) Quae constat ex ciuibus mediocria patrimonialia possidentibus.

Quae talium omnium est tutissima.) Depravatarum, seu quae ab optimo statu Reipublicae deflexerunt.

Caput II.

SED quoniam ex quibus rebus seditiones existant, & Rerumpublicarum mutationes fiant, consideramus: primum omnium vniuersae principia & causas eorum intelligere oportet. Sunt autem fere tres numero, quas per se summam primum definire oportet. Intelligendum est enim quomodo animati homines in seditionem concitantur: deinde quarum rerum causa: tum tertio quae sint ciuiliū perturbationum, & intestinarum dissensionum origines. Ut igitur quodammodo sint animati ad mutationem, id quod supra diximus, in causa esse putare conuenit, quod quidam dum aequalitatem cupiunt, seditionem faciunt, si se minus habere putent, cum pares

POLITICORVM LIB. V. 146

res sint iis qui plura sibi vendicant. Alii dum imparitatem & praestantiam appetunt, si sibi persuaferint nihilo se plus habere, sed par aut minus, cum sint praestantiores. Haec autem possunt iuste appeti, possunt etiam iniuste: nam cum sint inferiores, ut pares sint per seditionem moluntur: & cum pares, ut maiores, quomodo igitur affecti seditiones faciant, explicuimus. Res autem de quibus dissidetur, sunt quæstus, & honor, & his opposita. Nam tum ut dedecus, tum ut detrimentum in se vel in amicis euitent, solent homines seditiones in ciuitatibus commouere. Causae uero & principia motuum, unde quemadmodum diximus afficiuntur, & pro rebus memoratis, sunt quodammodo septem numero, quodammodo plura, quorum duo eadem sunt, & quae supra diximus, sed non eodem modo. Nam & compendii & honoris causa alii aliis succensent, non ut sibi ipsis vendicent, ut supra dictum est, sed quod alios vident partim iuste, partim iniuste his rebus magis auctos: item propter contumeliam, propter timorem, propter excellentiam, propter contemptum, & si quis plusquam pro ratione dignitatis augeatur: adhuc alio modo ob verecundiam, ob negligentiam, ob exiguitatem, ob dissimilitudinem.

septem causas
motuum.

scholia in Caput II.

SED quoniam ex quibus rebus seditiones existunt.) Quoniam sermo de seditionibus popularibus instituitur, tria considerata sunt. Primum, quomodo affecti, quaeue persuasione inducta ciues in Repub. seditiones moliantur: deinde quibus de rebus concordes, tum quae sint initia & irritamenta seditionum. Est autem persuasio, qua ciues ad dis-

ARISTOTELIS

sidendum inducuntur, quod quidam se pares esse putant alijs à quibus superantur, seque illis uolunt in Reipub. commodis exaequari. Alij cum pares sint, se superiores esse putant, & plus sibi Reipub. debere contendunt. Res autem de quibus contenditur, sunt commoda & honores quibus se ciues aut aequari, aut praeferrì uolunt. Principia uerò & causa dissensionum septem memorantur, de quibus suo loco differemus.

Sunt autem ferè tres numero.) Ferè dixit, quoniam si plures sint causae, ad tres tamè referri possunt. Quomodo animati.) Qua inducti persuasionem. Imparitatem & praestantiam appetunt.) Plus commodi & honoris in Reipub. Cum sint inferiores.) Dignitate & meritis. Ut pares sint.) Commodis uel honore. Ut maiores.) Ut plus commodi uel honoris accipiant. Quæstus & honor.) Ut commodis uel honoribus afficiantur. Et his opposita.) Ut detrimentum uident, aut dedecus.

Causae uerò & principia.) Irritamenta & seditionum origines. His enim rebus laceßiti & irati homines initio ad seditionem impelluntur. Quodammodo septem numero.) Nam septem sunt quæ magis per se iram & seditionem mouent: alia uerò, ut negligentia & uerecundia, magis ex accidenti: quæ omnia quomodo causæ & origines seditionum fiant, ipse deinceps sigillatim declarabit. sed non eodem modo.) Nam supra compendium & honores considerantur, ut sunt res, de quibus contenditur in ciuilibus dissensionibus, dum ea sibi quisque petit. Nunc autem alia ratione, ut homines iniquo animo, alios his bonis praeter meritum auctos esse ferunt, & interdum etiam si iuste augeantur, per inuidiam scilicet indignantur.

Caput III.

Seditio nis causæ
EX his contumelia & compendium quam vim habeant, & quomodo causæ sint, penè in promptu est intelligere. Nam si magistratus contumeliosè & auarè imperent, non solum ciues inter se dissident, sed etiam à Rebus publicis quæ licentiam præbent, animos auertunt. Auaritia uerò nunc in priuatis rebus, nunc in communibus versatur. Honor quoque quantū valeat, & quomodo sit causa seditionis, manifestum

POLITICORVM LIB. V. 147

nifestum est. Nam homines tum quod ipsi inhonorati sunt, mouent seditiones, tum quod alios videant in honore esse. Hæc autem fiunt iniuste, cum aliqui præter meritum vel honorantur, vel sunt inhonorati: iuste uerò, cum pro cuiusque dignitate fit. Ob excellentiam seditio existit, cum aliquis maiorem habet potentiam, siue sit vnus siue plures, quàm pro ratione ciuitatis & virium Reipub. ex talibus enim monarchiæ vel dynastiæ solent existere. Quamobrem in quibusdam ciuitatibus tales homines in exilium ad tempus mittere consueuerunt, ut Argis & Athenis. Atqui satius erat ab initio ne qui tãtopere emerneret prouidere, quàm postquam fuerit permissum, mederi. Propter timorem seditiones mouent quidam, metuentes ne illatarum iniuriarum pœnas luerè cogantur. Alii prouidentes ne iniuriis quas metuunt afficiantur, ut in Rhodo, nobiles in plebè conspirarunt, iudicia & impetum popularem metuentes. Propter cõtemptum etiam seditiones conspirationesque fiunt, ut in paucorum quidem dominatibus, cū plures ii sunt quibus Respublica non comunicatur: putant enim se potentiores esse. In statibus uerò popularibus diuites seditione mouet, dum rerum perturbationem, quæ citra ordinem & imperium administrantur, contemnunt, ut Thebis post prælium ad vineta, cum prauè administraretur Respublica, status popularis est deletus: & item Megaris, quod nec ordine nec imperio administraretur Respublica popularibus deuietis: & Syraculis ante Gelonis tyrannidem: in Rhodoque insula status popu-

Quare quidam existunt alius.

laris ante defectionem est dissipatus. Cum autē quidam fuerint præter proportionē aucti, idcirco fiunt Rerum publicarum mutationes. Quoniā ut corpus ex partibus confistit, proportionēq; augetur oportet ut commēsus seruetur, alioquin perit si pes quatuor cubitorum fiat, reliquū autem corpus duabus palmis pateat: interdūque in aliam transit animalis formam, si non solum quāto, sed quali etiam augetur, non seruata proportione: sic ciuitas ex partibus constat, quarum sæpe aliqua latenter augetur, ut in popularibus & Rebus publicis egenorum multitudo: quod accidit nonnunquam forte fortuna, ut Tarenti, victa pleraque nobilitate, & à Iapigibus deleta paulò post Medorum bellum, ex Republica factus est status popularis. Et in Argo post eorum eadem qui fuerunt ad hebdomam à Cleomene Lacedæmonio cōscisi, quosdam periccorum in ciuitatem adiscere coacti sunt. Et Athenis cum terrestri prælio infelicitè fuisset dimicatum, nobilitas ad paucitatem redacta est, propterea quòd ex delectu milites ad bellum Laconicū mittebantur. Hoc quoque rarius quidem accidit, tamen in statibus popularibus. Nam cum locupletum numerus factus est amplior, aut patrimonia creuerūt, populares in paucorum dominatus transeunt, vel dynastias. Mutantur etiam Respublicæ citra seditionem propter pudorem, ut accidit in Heræa. Hæc enim causa fuit, ut magistratus mandandi ratio ex suffragio transferretur ad sortes, propterea quòd pudendi homines suffragio adisciebantur. Adhæc ob negligentiam, cum

corporis similitudo.

ad summos magistratus eos peruenire permittunt, quibus displicet ratio Reipublicæ, ut in vrbe Oreopaucorum potentia dissipata est, cum ad Heracleodorum magistratus esset delatus, qui ex paucorū dominatu Rempublicam & statum popularem constituit. item quia paulatim efficitur. dico autem paulatim, quoniam sæpe magna legum atque morum mutatio latenter obrepit, cum negligitur exiguum, ut in Ambracia census erat exiguus. postremo nullius census homines magistratus gerebāt: quasi vix, aut ne vix quidem paruum à nihilo differret. Generis etiam diuersas seditionis est causa, donec animi consentiant. Nam quemadmodum ciuitas non ex quauis multitudine fit, sic non efficitur in quolibet tempore. Quare qui inquilinos & aduenas antehac in ciuitatem receperunt, hi magna ex parte seditionibus iactati sunt, ut Achæi Sybarim oppidum, cum Træzeniis incoluerūt, deinde cum Achæi in maiorem numerum excreuissent, Træzenios expulerunt, quæ Sybaritis fuit malorum origo. Quibus in Thuriis idem accidit cum inquilinis. Nam cum agri tantum sui maiorem sibi partem uendicarent, exorta seditione, superati pulsiq; sunt. Et Bizantini aduenarum in se insidiis deprehensis eos commisso prælio vrbe depulerūt. Antissæi quoque Chiorum exules, quos in ciuitatem receperant, armis itidem eiecerūt. Zancleæ cum Samios recepissent, ab eis superati & eieci sunt. Et Apolloniæ qui sunt ad pontum Euxinum cum aduenas recepissent, seditionibus laborarunt. Et Syracusani post tyrannica tempora, cū pe-

nota

inquilini, & aduenas causa seditionis

ARISTOTELIS

regrinos & mercenarios ciuitate donassent, seditionibus agitati sunt, ad certamenque deuenerunt. Et Amphipolitæ receptis Chalcidensibus colonis, ab iis fuerunt plerique eorum eieci. In paucorum dominatibus populares mouent seditionem, velut iniuriam accipiant, quod eis Respublica cū pares sint, non pariter communicetur, quemadmodum supra diximus. In statibus verò popularibus nobiles dissident, quod cum sint superiores, pariter tamen Respublica participat. Ciuitates autem interdum propter loca etiam tumultuantur, cum natura regionis parum est ad urbem vnam constituendam idonea: vt Clazomenis qui Chytron habitant, alienos gerunt animos ab incolētibus insulā: & Colophonii à Notiensibus & Athenis non vnus est cunctorum animus, sed qui Pyraeum habitant, hi magis statui populari student, quā qui urbem ipsam incolunt. Nam vt in bellis interiectæ fossæ, quanquam exigua, dissident tamen phalanges, sic omnis differentia dissensionem parere videtur. Sed forsitan omnium maxima dissensio est virtutis cum vitio, proxima diuitiarum cum egestate, & sic discrimen aliud alio magis dissensionem parit, quorum vnum est, quod memorauimus.

scholia in Caput III.

EX his contumelia & compendium. Declarat quomodo rerū memoratarum quæq; sit causa & origo seditionis. Contumelia, inquit, quæ opponitur honori, & compendium siue quæstus seditionem mouent, si magistratus per libidinem aut cōtemptum iniuriam & contumeliam inferant, aut habeant quæstui Rempub. aut bona priuatorum inuadūt. Quæ res non solum in magistratus importunos mouet odium, sed etiam in

POLITICORVM LIB. V.

149

in ipsam Rempub. quæ magistratibus eam licentiam tribuit. Honor vero, si uel ipsi sine honore sint, uel alios in honore esse indignentur. Excellentia, quum aliquis sic inter ciues excellit, ut periculum sit, ne totam ad se trahat Rempub. uel si plures sint trahāt. Timor dupliciter, uel ne pœnas luant admissi criminis, uel ne iniuria afficiantur. Contēptus, cum i quibus honores non communicantur, sperni se putant. Pudor, cum pendendis hominibus mandatur magistratus. Negligentia, cum ciuium incuria summo magistratui præficitur is cui odio est præsens Reipub. status. Exiguitas, cum paruum discrimen ad nullum redigitur, ut in censibus paruis. Generis diuersitas, cum aduenis aut inquilinis Respub. communicatur. Quam pro ratione ciuitatis & urium Reipub. Vt si quis vnus aut pauci potentia & opibus cateram omnem ciuitatē & Rempub. exuperent: hinc enim fit ut uel unus tyrāidem occupet, uel pauci dynastiam, qui pessimus status est paucorum potentia. In exilium ad tempus mitti consueuerunt. In decennium per ostracismum ex urbe pelli. Vt in Rhodo nobiles in plebē conspirarunt. Metuentes ne commissorum criminum aut malæ gestæ Reipub. pœnas dare cogerentur. Putant enim se potentiores. Paucis diuitibus, ac ideo cōtempta ipsorum paucitate Rempub. inuadunt. Thebis post pralium ad uincta. Prælium innuere uidetur, quo Megalopolitæ & Achæi uicti sunt à Lacedæmonijs duce Cleomene rege, ad locum, ut ait Plutarchus, uitibus consitum, & fossis & parietibus impeditum. Nam licet Thebani huic prælio non interfuerint, hac tamen uictoria à Lacedæmonijs parua magna fuit in omni Peloponneso animorum facta commotio. Thebæ autem urbs est celeberrima Bæotia, licet multæ aliæ huius nominis in alijs regionibus memorentur, ut Megaræ multæ nominantur, sed celeberrima, de qua hic loquitur Aristoteles, ad isthmum est in confinio Peloponnesi, & Atticæ atque Bæotia, cuius alumni Theognis & Euclides fuerunt. Syracusis ante Gelonis tyrannidem. Syracusæ urbs est Sicilia, nutritrix tyrannorum: huius enim tyrannidem tenuere Gelon, Hieron, & duo Dionysij, quorum Gelo tyrannidem obtinuit Olympiade trigesima septima. Ante defectionem. Antequam ab Atheniensibus deficeret, auctore fortassis Alcibiade, qui cum exul bellum aduersus patriā pro Lacedæmonijs gereret, acceptis quinque nauibz, ut refert Trogius Pompeius, in Asiam contendit, & tributarias Atheniensium ciuitates aucto-

ARISTOTELIS

ritate sui nominis ad defectionem compulsi. Commensus seruetur. Symmetria & proportio partis ad totum, & partium inter ipsas seruetur. Quatuor cubitorum.) Cubitus mensura est quæ sex palmis patet: palmus autem quarta pars pedis, patetque digitis transversis quatuor: digitus enim sexta decima pars pedis est. Non solum quanto, sed etiam quali. Non solum quantitate crescat, sed etiam qualitate: alteratio enim quæ uia est ad generationem formæ substantialis, per qualitatem fit. Ut Tarenti.) Tarentum oppidum est in Italia, cuius vicini sunt tapyges. Paulò post Medorum bellum.) Post bellum à Xerxe Medorum Persarumque rege Græcis illatum. Qui ad hebdomam.) Hebdoma græcè septimam significat, ut septimam diem, aut septimam pugnam signare uideri possit: sed probabilius est locum hebdomam appellari, ad quem Argiui uicti sunt, & concisi à Cleomene rege Lacedæmoniorum, quocirca interpretis græcum uocabulum reliquit quasi proprium. Quosdam Peræcorum.) Subiectorum rusticorum seu Castellanorum. Ut accidit in Heræa.) Heræa oppidum est Arcadiæ, cuius Respublica cum populariter administraretur, & abiectionis homines à sui similibus suffragio deligerentur, suffragium mutatum est in sorres. Ut in urbe Oreo.) Quod oppidum est in Euboea insula Græciæ celeberrima, ut Ambracia urbs est Epiri. Achæi Sybarim oppidum cum Træzenijs incoluerunt.) Achæi populi sunt in Peloponneso quemadmodum & Træzenij, qui simul Sybarim Italiæ urbem in Thurino agro inhabitauerunt. Bizantini.) Constantinopolitani in Thracia. Antissæi quoque Chiorum exules.) Antissa urbs est in Lesbo insula. Chios quoque insula est ionum cum urbe cognomine. Zanclei cum samios receperunt.) Zancle urbs est in Sicilia. Samos insula quæ Carie adiacet, à quibus Zanclei & samij. Apolloniata, qui sunt ad portum Euxinum.) Vigin-ti quinque Apollonias numerat stephanus, quamobrem Aristoteles, ut declararet, cuius Apolloniæ ciues diceret, adiecit ad pontum Euxinum, scilicet in Mysia regione. Post tyrannica tempora.) Exacto Dionysio inferiore Corinthiorum auxilio. Amphipolitæ receptis Chalcidensibus colonis.) Amphipolis urbs est in Macedonia. Chalcis uero cuius colonos hic memorat, urbs est ad Athon montem Thraciæ, quauis sint aliæ eodem nomine uocatæ urbes. Ut Clazomenis qui Chytron habitant.) Clazomenæ urbs est ad oram maris ionij, in loco quem Chytron

POLITICORVM LIB. V. 150

sue Chytron appellant, ut docet strabo, habetque ante se octo paruas insulas. Itaque urbs ipsa tum partem continentis quæ Chytron dicitur, tum aliquam ex his insulis occupat breuissimo intervallo direptam, eoque ponte seu pontibus fortasse commissio. Colophonij à Notiensibus.) Colophon & Notium in Ionia Haleso flumine interfluente, qui pontibus erat commissus dirimebatur, ut possent duo oppida uideri, cum tamen esset urbs una, quæ communes habebat magistratus, ut Hispalis & Transamnia, quæ corrupto uocabulo Triana uocatur, interfluente Bate: Et Roma, & trās Tyberina regio interfluente Tyberi. Ceterum propter fluminis diuisionem Colophonij cum Notiensibus non admodum consensiebant. Qui Pyraeam habitant.) Pyraeus portus est Athenarum, quo nomine tota urbis pars portui coniuncta significatur, cetera uero Asty, hoc est urbs appellatur. Interiectæ fossæ distinent phalanges.) Solent in bello castra uallo fossisque muniri, quæ fossæ licet angustæ sint, hostes tamen compefcunt, ne possint oppugnare castra. eodem modo phalanges, id est militum acies confligere, fossa intercedente quauis exigua nequeunt. quo exemplo omne discrimen causam esse dissensionis declaratur. Quorum unum est quod memorauimus.) Discrimen loci unius urbis cum locus non est ad unam urbem condendam idoneus.

Caput IIII.

SEDITIONES igitur non de paruis rebus fiunt, sed ex paruis orta seditione, de rebus magnis dissidetur. Ceterum tunc potissimum parua seditiones inualescunt, cum inter Reipublicæ principes agitur, ut olim Syracusis accidit. Nam ex duorum adolescentium qui magistratibus præerant, dissensione ex amatoria causa status Reipublicæ mutatus est: nam cum alter peregrè profectus esset, quidam eius sodalis amicam ipsius ad sese pellexit: rursus ille huic iratus, uxori eius ut ad se veniret persuasit, unde reliquos Reipublicæ præfectos adiscientes, omnes in seditionem concitarunt. Itaque talibus malis

Amor mali causa

ARISTOTELIS

initio occurrere, & principum potentiūmq; discordias dirimere oportet, quoniam peccatū est in principio: principium autem dimidiū totius esse dicitur. Itaque parvus error in ipso, proportionē respōdet in aliis partibus. Ad summam, nobiliū dissensiones seculum vniuersam ciuitatem trahunt, vt accidit in Hestia post tēpora Reipublicae popularis in duorum fratrum dissensione, quibus erat de paternorum bonorum diuisione controuersia. Nam qui pauperior erat, dolens quod alterum bona & thesaurum quod pater inuenisset occultare putabat, populares adsciuuit: alter qui ditissimus erat locupletes. Delphis orta ex affinitate seditio, cunctarum quę post extiterunt seditionum origo fuit. Quidam enim cum ei auguranti infortunium quoddam portēderetur, ad sponsam reuersus, accipere recusans discessit. Alteri verō quod sibi contumeliam accepisse videretur, insimulantes eum res sacras inter sacrificandum surripuisse, ipsum tanquam sacrilegū occiderunt, & ad Mytilenem ex puellis orbis hereditate auētis orta est seditio, quae multorum malorum fuit initium, origoque belli cum Atheniensibus gesti, quo Paches urbem ipsorū cepit. Nam cum Timophanes homo locuples duas filias reliquisset, Doxandrus qui eas suis filiis accipere conabatur, repulsam passus seditionis fecit initium, & Athenienses cuius ciuitatis erat hospes, concitauit. Et apud Phocenses propter puellam etiam orbam orta seditio est inter Mnaseam Mneseonis patrem, & Euthicratem patrē Onomarchi, quae seditio Phocensibus principium belli sacri fuit.

*Auauitā muli
Causa.*

POLITICORVM LIB. V. 151

fuit. In vrbe Epidamno ex nuptiali causa status Reipublicae mutatus est: nam cum filiam quidam despondisset, & ab sponsi patre magistratum gerente ei fuisset irrogata multa, quasi per calumniam fuisset multatus, cum iis qui erant extra Rempublicam conspirauit. Fit etiam in paucorum potentiam, & in popularem statum, atque Rempublicam mutatio, ex eo quod magistratus aut pars ciuitatis opinionem virtutis adepta sit, aut viribus aucta, vt Arcopagi consilium cum Medicis temporibus ore omnium celebraretur, seueriorem facere rationem Reipublicae visum est: vicissimque classica turba cum causa fuisset partae ad Salaminem victoriae propter hunc principatum & maritimam potentiam, vires addidit statui populari: & in Argo nobiles ea gloria sublati, quod Lacedaemonios praelio ad Mantineam superassent, statum popularem dissoluere tentarunt. Syracusis autem plebs, quia causa fuerat victoriae in eo bello quod cum Atheniensibus gesserunt, Rempublicam in statum popularem conuertit. Et in Chalcide plebs Phoxo tyranno cum nobilitate sublato, protinus Rempublicam occupauit: rursusque eodem modo in Ambracia Lysandro tyranno cum conspirantibus exacto, plebs in se Rempublicam conuertit. Ad summam intelligendum est, quicumque causa fuere potentiae, tum homines priuati, tum magistratus, & tribus, pars denique, aut qualiscunque multitudo ab iis moueri seditionem. Nam vel ab iis qui horum inuident honoribus, initium seditionis exoritur,

ARISTOTELIS

aut isti propter præstantiam amplius uti condicione pari noluit. Mutantur etiã Respublicæ, cum partes ciuitatis quæ videntur esse contrariæ, vt diuites & populares, adæquantur inter se: pars autem media vel exigua est, vel nulla omnino. Nam si alterutra pars multum excedat, altera non vult aduersus eos qui sunt haud dubiè potentiores rem in discrimen adducere, quæ causa est vt ferè nunquam virtute præstantes seditionem moueāt, quoniam pauci sunt si cum vulgo conferantur. Vniuersaliter igitur nisi genere Reipublicæ principia tum seditionum, tum mutationum ad hunc modum sese habēt. Mutantur autem Respublicæ tum vi, tum dolo: vi autem aut ab initio cogendo, aut postea. Nam & dolus duplex est, quoniam interdum per fraudem initio ad Reipublicæ mutationem inducūt, & postea per vim continent inuitos, vt tempore quadringentorū populum deceperunt, fore confirmantes vt rex pecuniam ad bellum quod cum Lacedæmoniis erat, suppeditaret, & per hoc mendacium Rempublicam occupare conati sunt. Quandoq; ab initio persuadent, & rursus postea persuasus & volentibus imperāt. Ex causis igitur memoratis vniuersaliter omnes Respublicæ mutari solent.

scholia in Caput IIII.

SEDITIONES igitur non de paruis rebus fiūt, sed ex paruis. Cum ex paruis initijs seditiones oriantur, res tamen de quibus disceditur magnæ sunt. sæpe nanq; res exiguæ occasiones magnarum dissensionum præbent, ut multarum ciuitatum exemplis docet. Sed orta seditione de magnis rebus contenditur, interdumque de summa Reipub. disceditur.

POLITICORVM LIB. V. 152

disceditur, unde Rerumpublicarum mutationes existunt, quod dupliciter fit, vi & dolo coniunctim & separatim, variæque ratione. Paruæ seditiones inualescunt. Fiunt magnæ, & vires acquirunt. Inter principes Reipub. Inter eos qui summis magistratibus præsunt, vel inter eos qui multum valent in ciuitate, ut nobiles & diuites. Quoniã peccatum est in principio. Principium appellat princeps Reipub. quia sunt quasi fundamentū Reipub. Nam licet quilibet ciues sint ciuitatis principum, tamen multo magis principes, & qui præsunt magistratibus. Peccatum autem siue erratum in principio cuiusque rei, magna errata & incommoda in ceteris partibus, ipsaque tota Reipub. parit. Vt si erratum fuerit in domus fundamento, magna incommoda in parietibus & tecto sequuntur, ac interdum ruit tota domus, quare initio scilicet temporis nascenti in principio rei malo occurrendū est: tunc enim paruum est id malum, & facile tolli potest, antequam ulterius serpat: sin autem inualuerit in alias partes diffusum, difficulter curatur. Proportionem respondet. Minimum erratum in principio mediocre malum parit in ceteris partibus, sed paulo maius erratū proportionem maius malum parit. Exempli gratia, si peccatum ut unū in principio parit incommodum, ut quatuor, peccatum ut tria parit, ut duodecim, ut sit utrobique tripla proportio. Quorumcunque igitur ciuium dissensio magnum malum parit in ciuitate. Sed dissensio magistratuum, aut nobilium, seu diuitum, quia maius peccatum est in principio, idcirco tanto maius malum parit, proportionem scilicet peccatorum in principio. Vt accidit in Hestica Vrbe in Eubœa insula. Populares adsciuit. Pauperes in sui auxilium conuocauit. Delphis orta ex affinitate seditio. Ex sponsalibus. Delphi autem urbs est in monte Parnaso, clara Apollinis oraculo ad Rhocidem regionem. Ad sponsam reuersus. Accepit enim augurio ad sponsam reduit, & causam exposuit, cur eam ducere non posset, prohibitus scilicet religione. Insimulantes eum. falsis scilicet testimonijs. Ad Myrilenē ex puellis orbis. Ex puellis quæ græcè dicuntur ἱερὴ ὄρβις, quo nomine puella orba uocatur, cum ad eam paternū patrimonium peruenit sine fratribus, licet sint duæ. Rhocensibus principium belli sacri fuit. Rhocesenses accolæ sunt Parnasi montis, qui rebus desperatis cum agris, liberis, coniugibusque à Thebanis priuarentur, templum Apollinis delphici occuparunt, ut Iustinus refert, & inde au-

Similitudo
elegantissima

ARISTOTELIS

ro & pecunia diuites conducto milite bellum Thebanis intulerunt. victi autem Thebani Philippum regem Macedoniae ducem elegerunt, atque id bellum propterea quod in Phocenses sacrilegos gerebatur, sacrum est appellatum, quo Phocenses necessitate victi, pacta salute deditionem fecerunt, fide tamen non seruata passim caesi sunt, & supplicio affecti. illa igitur mutua Phocensium seditio causam aliquam dedit, sine occasionem, ut Phocenses templum Apollinis spoliarent, unde natum est sacrum bellum. Cum ijs qui erant extra Rempub. Cum ijs qui Rempub. non administrabant, uel quibus Respub. non communicabatur.

Ut Areopagi consilium cum Medicis temporibus celebraretur. Areopagita, hoc est senatores Athenienses: quo tempore Xerxes Medorum Persarumque rex Graciam maximo exercitu uastabat. deficere pecunia publica de suo singulis militibus Atheniensibus octonas drachmas praeuerunt, quo factum est ut frequentiores milites triremes conscenderent, cum auctore Themistocle urbe relicta naues conscenderent, quae causa fuit uictoriae Graecorum ex Barbaris, parte commisso praelio nautali ad Salaminem insulam, quemadmodum refert Plutarchus, citatque Aristotelem auctorem. Quod Areopagitarum factum cum laude omnium efferretur, spiritus eis adiecit, quibus illi sublato seuerius imperium exercebant: sed contra populares, cum ipsorum potissimum uirtute fuisset uictoria de Medis ad Salaminem parata, ipsi quoque arrogantiam summentes, sublatoque statum popularem confirmabant. Propter hunc principatum. Propter principatum maritimum. Nam licet toti officio maritimo classi que dux unus praeficeretur, ea tamen munera a classicis militibus popularibusque hominibus obibantur. Praelio ad Mantineam. Mantinea urbs est Archadiae, multis ad ipsam factis praelijs clara. In eo bello quod cum Atheniensibus gesserunt. Nicia scilicet ac Demosthene ducentibus Athenienses qui amisso exercitu, ipsi quoque capti interfectique sunt. Diuites & populares. Locupletes & pauperes. Nam si alterutra pars. Diuitum aut pauperum. Ut tempore quadringentorum. Cum bellum inter Athenienses & Lacedaemonios gereretur, Alcibiades exul cum metuens Lacedaemoniorum insidias ad Tisaphernem Darii regis praefectum confugisset, multumque apud eum gratia ualeret, legatis Atheniensium qui ad se uenerant, regis amicitiam pollicetur, si Respub. a populo fuisset ad optimates translata. itaque permit-

POLITICORVM LIB. V. 153

tente populo imperium ad quadringentos uiros translatum est: qui cum crudeliter in plebe consulerent, Alcibiades, ut callide moliebatur, a populo reuocatur, & dux classi praeficitur, qui statim Athenas mittit, breui se cum exercitu uenturum, recepturumque a quadringentis iura populi, nisi ipsi redderent. qua denunciatione optimates territi, primo urbem Lacedaemonijs prodere tentarunt. deinde cum conatus non processissent, in exilium profecti sunt, ut Trogus tradit. Hi sunt igitur quadringenti qui ad Rempub. inuadendam populum deceperunt, pollicentes auctore Alcibiade Darium regem Persarum pecunia Atheniensibus ad bellum in Lacedaemonios missurum.

Caput V.

PER singulas uero Reipublice species, ex his facta partitione, accidentia considerare oportet. Popularis igitur status magna ex parte propter assentatorum popularium improbitate mutantur, qui modo priuatum locupletes calumniando eos vires conferre, ac inter se conspirare cogunt. Nam timor communis etiam inimicissimos conciliat, modo publice plebem in eisdem concitando, quarum rerum exempla multis in ciuitatibus contueri licet. Nam in Corinthio popularium ducum nequitia popularem statum mutauit, nobilitate conspirante. Et item in Rhodo ubi duces populares mercedem tribuerunt, & quae triremium praefectis debebantur reddi uetarunt: hi uero iudiciorum metu coacti sunt facta conspiratione populum dissoluere. Heracleae quoque status popularis statim post deductam coloniam, propter assentatores populares est dissolutus. Nobiles enim cum ab ipsis per iniuriam superati & pulsi fuissent, agmine facto, illatoque bello statum popularem euerterunt. Ac si simili modo Megarensium status popularis deletus est,

Co

assentatoz
mala.

Q

ARISTOTELIS

quoniā populares duces multos nobiles vt ipsorum bona publicaret, in exilium misere, donec exules autē multitudine bellum inferentes, ac populo pugna superato paucorum dominatū constituerunt. Quod perinde Cumis in Rempublicam popularem accidit, quam Thrasymachus euertit. Ac ceterarum ferē omnium mutationes in hunc modum factas esse licet animaduvertere, dum isti nunc vt populo gratificentur, diuites iniuria illata vel inducta bonorum aequatione, vel ex vectigalibus mercedem magistratibus instituentes, nunc eosdem calumniis impetentes, dum causam locupletum bona publicādi quaerunt, ad conspirandum impellūt. Ceterum antiquitus, cū idem esset assentator populi, idem exercitum duceret, in tyrannidem mutabantur. Nam maxima ex parte veteres tyranni ex popularibus assentatoribus fiebant. Cur autem tunc tyranni fierent, nunc non item in causa est, quod antiquitus ductores populares erant ex iis qui exercitum ducebāt, nondum hominibus dicendi facultatem adeptis. Nunc autem cum creuerit dicendi facultas, disertī homines populares assentatores fiunt: qui cum sint rei militaris imperiti, efficitur vt Rempublicam non inuadant, nisi forte parum aliquid huiusmodi mali in aliqua ciuitate accidit. Existebant autem olim tyrannides magis quā nunc, propterea quod quidam magnis magistratibus praeficiebantur, vt Myleti ex prytania: cui magistratui qui praerat, huius arbitrio multae res atque magnae gerebantur. Praeterea cum vrbes nō essent magnae, sed populus sparsim agros inhabitabat.

*legi textum in
cumula prima
2. act. 2.
assentatores
populi qui
sint.*

legi prytania

*agri solent
intra quatuor.*

POLITICORVM LIB. V. 154

habitaret, & ei parū otii ab operibus necessariis superesset, qui populo praerant, vsum rei militaris nacti, tyrannides occupabant, quod omnes, dum eis à populo fides haberetur, faciebant. Fides autem erat odium & simulas quam cum diuitibus gerebant, quod Athenis Pisistrato similitatem gerenti cum Pediacis accidit: & Megaris Theageni qui pecora diuitum cum ad flumen pascentes deprehendisset, concidit: & Dionysius cum Daphnæum accusaret, ac diuites insectaretur, dignus est habitus qui tyrannus efficeretur, habita fide, quod popularis esset propter inimicitias. Mutatur etiā status popularis ex vetere, & maioribus consueta forma in nouissimam. Nam cum suffragio magistratus à populo mādantur, nulla census habita ratione duces populares imperādi cupidī rem in eum statum deducunt, vt leges etiam arbitrio populi subiiciantur. Quod malum vt ne accidat, vel minus accidat, remedium est in eo, vt magistratus à tribubus nō ab vniuerso populo creentur. Statuum igitur popularium omnes ferē mutationes propter has causas existunt.

Nota

legi, praeterea

*Nota, quoniam
hic reprehendit
illud valerij
Blotie, quod
est in principio
secundae libri
deinde.*

scholia in Caput V.

PER singulas vero Reipub. species. causas deinceps persequitur, quae cuique generi Reipub. mutationem afferunt. primumque de populari differit, quam multis modis euerti, mutarique docet, assentatorum popularium improbitate. Vno modo coactis diuitibus in populum conspirare, dum vel ipsi priuatim calumniantur diuites, vel populum in locupletes concitant. Harum rerum exempla multa commemorat, quae ratione popularis Reipub. in paucorum potentiam mutatur, sed interdum assentatores ipsi populares Reipub. inuadunt, fiuntque tyranni, quod olim magis quā suis temporibus fieri docet, & causam expo-

Q ii

ARISTOTELIS

mit. Facta partitione.) Ut non simul de omni Repub. sed de singulis formis separatim differatur. Assentatorum popularium.) Principum uirorum, qui se duces & assentatores populo praebeant, captantes auram popularem. Priuatum.) Dum ipsi per se insectantur, calumnianturque diuites ut se populo commendent. In Co.) Cos insula est Cariae cū urbe cognomine, ubi conspirantes nobiles inuito populo Rempub. popularem in paucorum potentiam conuerterunt, ut Rhodi. Mercedem tribuerunt.) Constituerunt mercedem iudicibus, & ijs qui Rempub. gererent, ut hac ratione firmior esset Respub. popularis suppetente otio pauperibus ad Rempub. gerendam. Hi uero iudiciorum metu.) Praefecti triremium & nobiles (ex his enim praefici triremibus solent) metu iudiciorum, ne poenas dare obiectorum criminum cogerentur, conspirantes in plebem ex populari statu paucorum potentiam reddiderunt. Heraclea quoque.) Multae fuerunt Heracleae, sed celeberrima quam significare uidetur, est ad pontum Euxinum in Thracia, quod deducta est Atheniensium Colonia. Exules aucti multitudine.) Facta magna multitudine diuitum eiectionum. Perinde accidit Cumis.) Locupletes eiectioni Thrasymacho duce populo bellum intulerunt, eoq; superato statum in paucorum potentiam conuerterunt. Videtur autem Cumas significare quae sunt in Aeolide contra Lesbum, unde Ephorus historicus, & Hesiodus poeta. nam sunt non paucae aliae hoc nomine uocatae. Inducta honorum aequatione.) Ut patrimonia fiant omnia aequalia, quod fit cum maxima locupletum iniuria. Cur autem tunc tyranni fierent, nunc non item.) Quamobrem assentatores populares olim tyranni fierent, his autem temporibus non fiant. Nisi forte parum aliquid mali huius accidit.) Nam interdum oratores populares uel tyranni fiunt, licet raro: uel tantum ualent in aliqua ciuitate, ut tyrannidem exercere uideantur, cuncta gerentes arbitratu suo. Mileti Prytania.) Prytania erat amplissimus magistratus in Mileto urbe Cariae. Quod Athenis visistrato similitatem gerenti cum Pediaeis accidit.) Populum Atheniensem olim in tres partes diuisum fuisse memorat Plutarchus, Diacrios qui statui populari maxime studebant, Pediaeos qui paucorum potentiae, Parallos qui medium tenebant. Visistratus igitur cum esset Pediaeis nobilitati scilicet ac diuitibus insensus, acceptus erat popularibus, itaque hominum fauore tyrannidem occupauit. Nam Plutarchus Pediaeos uocat, quos Aristoteles

POLITICORVM LIB. V. 155

Aristoteles Pediaeos, nisi forte menda est in alterutro. Ad flumen pascetes.) In loco scilicet prohibito & publico, quo tanquam suo diuites utebantur, & per contemptum legum huc armenta sua compellebant. Ex uetere & maioribus consuetudine in nouissimam.) Ex medio-criter populari, qualis esse solebat apud ueteres, ubi leges ualebant in deprauatissimam & nouissimam inductam, ubi omnia arbitrio & decretis populi geruntur. A tribubus creentur.) Ut ex singulis tribubus bini, aut terni, alioque paruo numero suffragium pro tota tribu magistratibus mandandis ferant.

Caput VI.

PAUCORVM potentiae duobus potissimum modis manifestissimis quidem mutatur: uno, si iniuriam inferant in multitudinem: cuius enim ad ducendum populum est idoneus, praesertim si quis ex ipsis paucis imperantibus sese ducem praebeat, ut Lygdamis in Naxo, qui huius insulae postea tyrannidem occupauit. Principium quoque seditionis quod ab aliis oritur, differentias habet, quoniam interdum ab ipsis locupletibus qui non sunt in imperiis status paucorum dissoluitur, cum admodum pauci sunt qui honoribus funguntur, ut in Massilia, Istro, & Heraclea, & in aliis ciuitatibus usu venit. Nam quibus imperia non communicantur, hi tandiu seditionem agitauerunt, donec statum Reipublicae mutarent: primum fratres maiores natu, deinde rursus minores. quoniam in quibusdam ciuitatibus, pater, filiusq; magistratum simul gerere non permittitur: in aliis maior & minor natu fratres prohibentur. Atq; hic quidem ciuilius facta est paucorum potentia. In Istro autem in popularem transiuit: ac

ARISTOTELIS

in Heraclea ex paucis ad sexcētos peruenit. In Cnido paucorum potentia, ipsa inter se nobilitate dissidente mutata est, quia paucis Respublica patebat, & quemadmodum diximus, patre gerente Rempublicam filius non admittebatur: ex fratribus si plures erant, nulli nisi natu maximo magistratum gerere licebat. Nam nobilibus inter se dissidentibus superueniens populus, acceptoque duce, ex ipsa nobilitate facto impetu, victoria potitus est. Quoniam quod inter se dissidet, infirmum est. In Erythris olim cum Basilidæ pauci imperium obtinerēt, quanquam qui Rempublicam administrabant, recte suū munus obirent, tamen populus agrè ferens, quod paucorū imperio subiectus esset, statū Reipublicæ mutauit. Mutantur etiam paucorum dominatus, ipsorum paucorum opera per contentionem assentatorum populariū. Nam duplex est assentatio popularis, altera inter ipsos paucos, quoniam etiam inter admodū paucos assentator popularis existit, ut Charicles Athenis inter triginta potēs est factus, dum seipsis triginta ducem assentatorem præbet. Et Phrynicius inter quadringētos eodem modo. Altera cum paucorum dominantium aliquis popularem turbam ducit, ut in Larissā politophylaces, quoniam suffragio plebis deligebantur, se turbæ populari assentatores ac duces exhibebant: quod fit in omnibus paucorum dominatibus, ubi magistratus non sunt ex iis quorum suffragio deliguntur, sed magistratus ex magnis censibus, aut ex factionibus creantur. Leguntur autem à militibus, vel à populo: quod accidit in Abydo &

POLITICORVM LIB. V. 156

do, & ubicunque iudicia non exercentur, ab iis qui Rempublicam administrant. Nam duces populares ad iudicia Rempublicam transferūt, ut in Heraclæa Ponti factum est. Præterea cum ipsam paucorum potentiam aliqui ad minorem paucitatem redegerint. Nam qui paritatem quærunt, populum in sui auxilium adhibere coguntur. Mutatur etiam paucorum dominatus, cum patrimonia intemperatè viuendo consumpserunt: nam tales homines studium rerum nouarum incessere solet, & tyrannidem vel ipsi occupant, vel ut alter inuadat moliuntur, quemadmodum Hipparinus Syracusis Dionysio viā ad tyrannidem inuadendam muniuit: & in Amphipoli quidam Cleotimus nomine Chalcidēsium colonos induxit, ac inter eos & locupletes seditionem concitauit. Et in Aegina qui negotium egit Chareti, per talem causam Rempublicā mutare conatus est. itaque modo mouere aliquid nituntur, modo res communes compilant, unde seditiones concitantur, vel ab his inter ipsos, vel ab eis qui se compilantibus opponunt, quemadmodum in Appollonia Ponti vsu venit. Cum autem paucorum dominantium consensuens est animus, non facile à se dominatus ipsorum euertitur. argumento Reipub. Pharsalicæ. illic enim pauci in multos imperium tenent, propterea quod ipsi pauci rectè gerunt inter se. Dissoluitur etiam status hic, cum in paucorum potentiam alteram paucorum potentiam inducunt: quod efficitur quando cum pauci sint qui Rempublicam administrāt, non tamen paucis omnibus summi magistratus commu-

*perdit homi-
nes*

ARISTOTELIS

nicantur: quod olim in Elide accidit. nam cum pauci Rempublicam gererent, perpauci Senatores fiebant, quoniam perpetui erant numero nonaginta, eratque dynastica delectio, atque ei similis qua Senatores Lacedæmone leguntur. Mutantur autem paucorum dominatus, tum in bello, tum in pace. In bello quidem, quoniam cum populum suspectum habeant, uti militum præsidio coguntur, cui qui fuerit præfectus, sæpe tyrannidem inuadit, ut Timophanes Corinthi: vel si plures sint, dynastiam sibi vendicant. Interdum autem harum rerum timore, cum uti populo cogantur, remp cum ipso populo communicant. In pace verò fit mutatio paucorum potentia, cum inter se alii aliorum fidem suspectam habentes, custodiam committunt militibus, & præfecto, qui mediis sit: nec in alterutram partem inclinetur, qui partis utriusque dominus interdum efficitur, ut accidit Larissæ in Aleuadarum Samniorum principatu: & Abydi factionum tempore, quarum una erat Iphiadæ. Existunt etiã seditiones ex mutuis offensis, quas pauci dominantes alii aliis inferunt inter se, & quia matrimonii iudiciorumve causa simultates suscipiunt: matrimonii causa, ut in exemplis supra memoratis. Eretriæ paucorum potentiam quam equites tenebant, Diagoras dissoluit, accepta iniuria in negotio matrimonii. Ex iudicio verò tribunalis orta seditio est in Heraclea, & Thebis propter causam adulterii, poenis sumptis iuste quidem, sed tamen seditiosè. Heracleæ de Euritione, Thebis verò de Archio: in quos tam pertinaciter inimici simultatem exer-

POLITICORVM LIB. V. 157

exercuerunt, ut fuerint ad palum in foro vincti. Multa autem paucorum potentia idcirco sunt euersa, quòd nimis heriliter imperarent, idque à nonnullis administrationis Reipublicæ sociis, iniquo animo ferentibus importunum dominatum, ut in Cnido, & in Chio accidit. Casu quoque mutationes fiunt, tum Reipublicæ vocatæ, tum paucorum potentia, in quibus ex censu consultores ac iudices leguntur, ac ceteri magistratus. Nam sæpe cum cæsus fuerit pro ratione temporum definitus, unde pauci in paucorum potentia, in Republica verò mediocres magistratus adirent: tamen temporum felicitate propter pacem, aut rebus aliter prosperè cedentibus efficitur, ut eadem possessiones pretio longè maiore æstimetur, ut possint omnes omnium esse participes, modo paulatim ac latenter mutatione facta, modo celerius. Ob has igitur causas paucorum potentia mutantur, & seditiones existunt. Sed omnino status populares & paucorum potentia iucundum non in oppositas Reipublicæ formas mutantur, sed in alias quæ genere continentur eodem, ut ex legitimis statibus popularibus, & paucorum potentiis in dominantes, & ex his vicissim in illas.

scholia in Caput VI.

PAUCORVM potentia duobus potissimum modis.) Vna ratio mutandi paucorum potentiam est, si pauci dominantes iniuriam inferant in multitudinem, quæ laceßita conspirationem facit, deiectioneque paucis Rempub. occupat. Altera est diuitum inter ipsos dissensio, quæ multiplex est: modo enim à diuitibus priuatis seditio nascitur, indignatibus sibi non communicari Rempub. quam perpauci suo arbitratu mo-

ARISTOTELIS

derentur, quod exemplis declaratur. Modo seditio ex ipsorum paucorum contentione oritur, cum eorum aliquis dux & assentator popularis ipsorum quasi turbæ sit. Quandoque cum eorundem paucorum quispiam se turbæ populari contra ipsos paucos ducem & assentatorem præbet. Item cum pauci ad pauciores rediguntur: tunc enim exclusi seditionem mouent. Præterea cum ex ipsis paucis quidam per luxum patrimonium consumpserint: tales enim rebus nonis studere solent, ut uel ipsi tyrannidem inuadant, uel alijs auctores inuadendi fiant. Item cum summi magistratus non paucis cunctis communicatur, quod est unam paucorum potentiam alteri addere. Quandoque præfectus præsidij tyrannidem inuadit. Item ex mutuis paucorum iniurijs seditiones existunt, quæ Rempublicam euertunt. Adhæc ex crudelitate & auaritia paucorum imperantium. Præterea casu tum Respublicæ tum paucorum potentia mutantur: ut si manente eodem censu, temporum felicitate pretia possessionum augescant: sed mutationes modo in diuersum genus, modo in aliam formam, sed intra idem genus fiunt. Manifestissimis quidem. Nam fortasse alij præterea modi sunt, sed non perinde manifesti: quorum modorum alter est, si plebs a diuitibus dissentiat: aliter si diuites ipsi dissident inter se. Ut Lygdamis in Naxo. Naxus insula est ex Cycladibus, in qua Lygdamis cum esset ex numero paucorum qui Rempublicam tenebant, & plebem iniuste tractabant, concitata plebs se ducem contra paucos exhibuit, & fauore populari tyrannidem inuasisit. Principium quoque seditionis quod ab alijs oritur. Secundus modus mutandi paucorum potentiam qui consistit in principio seditionis quæ ab alijs quam a plebe, id est ab ipsis diuitibus oritur, est multiplex. Ut in Massilia, Istro, & Heraclea. Massilia urbs est provincie Narbonensis, celebris etiam nunc, sed olim celeberrima Phocæsum Colonia. Istus multarum urbium nomen est, sed Cretensem fortasse significat, & Heracleam quæ est ad Pontum in Thracia. Fratres maiores nati. Vbi cum patribus Rempublicam gerere non dabatur. Deinde rursus minores. Vbi maximis duntaxat nati Respublicam communicabatur. Atque hic quidem. Massilie paucorum potentia ciuiliior facta est, ut pluribus communicaretur, & humanius administraretur: in Istro uero in popularē transiuit. In Cnido. Urbe Carie, unde Eudoxus Cnidius Platonis discipulus, & Agatharchides peripateticus scriptor, & Theopompus dictatoris Caris

POLITICORVM LIB. V. 158

saris familiaris, ut refert Strabo. hanc Plinius Cnidum uocat cum G. littera, non ut Græci cum C. & inter insulas numerat, scilicet quoniam pars huius ciuitatis continetur, pars insulam proximam incolit, ut esse urbes duæ uideantur, ut refert Strabo. In Erythris olim cum Basilide. Erythra siue Erythria urbs est Ioniæ. Basilide autem uocabantur qui genus ducebant ab Androclo filio legitimo Codri regis Atheniensium Ephesi cōditore, qui prius Ioniæ, Coloniæ, deinde Aeolum imperauit, & Ephesum urbem condidit, quare Ionum regia constituta est Ephesi, ut Strabo memorat lib. xiiij. qui Androcli posteros non Basilidas quasi regios, sed reges nominari solitos scribit, & regia insignia retinere, & quibusdam in rebus habere prærogatam, quemadmodum hodieque in Italia Comites uocantur, qui genus a Comite, & Marchiones qui a Marchione ducunt, quanuis nihil principatus habeant, nisi forte Bæotians mendo se pro Bæotidas, in Strabonis codice scriptum est, quemadmodum in Aristotelico corrupte, ut arbitror, scriptum est, Bæotidas, id est reginarum, pro Bæotidas, id est regiorum, discrimine accentus duntaxat: sic enim uocantur qui genus a rege ducunt. Posteri ergo Androcli regis ut uidetur, in Erythra, & alijs fortasse Ioniæ ciuitatibus paucorum potentiam exercebant, qui ut Heraclida ab Hercule, sic ipsi a rege Androclo Basilide nominabantur. Etiam inter admodum paucos assentator popularis existit. Nam etiam in ipsis paucis cum sint quidam qui maiorem habent auctoritatem, præ quibus ceteri sunt quasi uulgius seu plebs, sit nonnunquam ut aliquis his qui tanquam uulgius inter paucos sunt, se ducem & assentatorem præbeat. Ut Charicles Athenis inter triginta. Bello Laconico uicti Athenienses a Lacedæmonijs duce Lysandro coacti sunt ex ipsis Atheniensibus triginta rectores ciuitatis accipere, quorum arbitrio Respublicam gereretur, ut ex Respublica populari paucorum potentia fieret, quod ubique Lacedæmonij facere conabantur, qui triginta pro rectoribus tyrānos sese præbuerunt. Horum igitur triginta, quasi uulgo ducem & assentatorem sese Charicles præbuit, & inde potentiam est adeptus, ut Phrynicius inter quadringētos, de quibus supra diximus cap. iij. Ut in Larissa Politophylaces. Larissam Thessaliæ quæ celeberrima fuit dicere uidetur. Nam multe aliæ Larissæ fuerant. Politophylax nomen magistratus est, quod ciuium custodem significat. Magistratus ex magnis censibus uel factionibus

ARISTOTELIS

creatur.) Vt si nemo imperator, siue dux exercitus constitui inter Romanos posset, qui senatorium censum non haberet, vel non esset ex factione Pompeiana: ut sepe cum ciuitas scissa est in partes seu factiones accidit, quarum quæ inualuerit, hæc ex altera magistratus deligi non sinit. Vt accidit in Abydo.) Abydos urbs est in Asia ad Helespontum contra sestum urbem alteram in Europa. Abydo igitur accidit, ut populus duce quodam ex ipsis paucis Rempub. inuaderet. Vbiunque iudicia exercentur.) Quod fit dupliciter, vel à iudicibus priuatis etiam controuersias minuendis, & causas diiudicantibus: vel à ciuibz magistratus mandantibus. nam hoc etiam est de candidatorum dignitate, alijs alios præferendo iudicare. Itaq; ipsam magistratuum delectionem iudicium solet Aristoteles nominare. Nam qui paritatem querunt.) Pauci per reductionem ad minorem numerum exclusi, dum in honoribus & commodis pares esse paucissimis illis moluntur, auxilium petunt à populo. Et Amphipoli.) Quod oppidum est in Macedonia. Et in Aegina.) Insula una ex Cycladibus, ubi quidam consumpto patrimonio Charetem amicum suum tyrannum facere conatus est, ut ea ratione ipse quoque opes adipisceretur. Mouere aliquid.) statum Reipub. mutare. Res communes compilant.) Rempub. furto defraudant. Vel ab his inter ipsos.) Vel hi pauci dissident inter se, vel seditio inter compilatores, & eos qui sese illis opponunt oritur. Reipub. Pharsalica.) Oppidi Thessaliae. Erantque dynastica delectio.) Conueniens dynastia, qui est pessimus status paucorum potentia. Atque ei similis, quæ senatores Lacedæmone leguntur.) Apud Lacedæmonios viginti octo senatores erant, vel triginta, duobus regibus connumeratis: in demortui uero locum sufficiebatur, qui esset optimus uirtute iudicatus, annos natus supra sexaginta. De ratione autem eligendi uide Plutarchum in Lycurgo. Vel si plures sint dynastiam.) si unus est præsidij paucorum præfectus, is tyrannidem interdum inuadit, si plures uno hi Remp. ad se trahunt, & dynastiam quæ tyrannidi similis est exercent. Remp. cum ipso populo communicant.) Et sic desinit esse paucorum potentia. Aleuadarum samiorum principatu.) Aleuadae, ut refert Suidas, erant nobilissimi Larissæ urbis Thessaliae, genus ab Aleuo rege duceres, quos samios uocat Aristoteles, uel quia ex samo erant oriundi, uel quia samo imperitabant. Factionum tempore.) Tempore Lysandri Lacedæmoniorum

POLITICORVM LIB. V. 159

morum ducis, qui Athenienses debellauit. Hic enim cum Ephesum audacissimum quenque ex urbibus euocasset, hos hortatus est ut factiones in suis ciuitatibus inirent, ac res nouas molirentur, imperia & honores pollicitus cum Athenienses fuissent debellati. Itaque auctore Lysandro factiones per urbes extiterunt, & paucorum potentia, & decemuratus euer sis statibus popularibus facti sunt. Hos igitur decemuratus, quos potentes & factiosi homines inuaserunt, & τριεϊας, hoc est factiones Aristoteles uocat, ut Plutarchus & ceteri scriptores, propterea quod ex partibus quæ per factionem uicissent, decemuri constituebantur, qui Rempub. sua libidine gerebant. Quarum una erat Iphiadae.) Vnius factionis princeps erat Iphiades. Et Erethria.) Quod oppidum est in Euboea insula. Ex iudicio tribunalis.) Non ex iudicio suffragiorum. Nimis heriliter imperarent.) Imperium in plebem, ut importuni domini in seruos exercerent. Nam sepe cū sensus fuerit pro ratione temporum definitus.) Vt si in paucorum potentia tempore aliquo census unde magistratum adire liceret, quadringentorum numerum definiretur, qui esset tunc temporis magnus, fieri potest ut possessiones quæ eo tempore quinquaginta numis ualebant, eadem postea quadringentis aestimentur, quæ ratione plerisque magistratus patebunt. Itaque casu desinet esse paucorum potentia, quemadmodum hac memoria in Hispania propter magnam auri & argenti copiam ex orbe nouo importatâ, pretia possessionum in quintuplum, eoque amplius creuerunt. Ex legitimis statibus popularibus.) Qui tolerabiles sunt, & in quibus leges uim & auctoritatem habent. In dominantes.) Dominantes uocat status populares & paucorum potentias, ubi non ex legibus, sed ex uoluntate imperantium Respub. administratur: dominantur enim populus & pauci non leges qui sunt pessimi status utriusque Reipublicæ.

Caput VII.

IN statibus autem optimatū seditiones quædam existunt, quia pauci sunt qui honoribus funguntur, quare paucorum etiam potentias mutari diximus. Status enim optimatum quodammodo est paucorum potentia. Nam utrobique pauci sunt qui tenent

ARISTOTELIS

imperium, licet non eadem ratione pauci, idcirco enim status optimatum videtur esse paucorum potentia. Sed hoc tunc maxime usu venire necessarium est, cum multi sunt ea opinione sublati, quod virtute sibi pares esse videntur, ut Lacedæmonii Parthenii nominati: ex similibus enim procreati fuerant, qui deprehensis infidiis quas Reipublicæ tendebat, Tarentum in coloniam deducti sunt: vel cum quidam viri magni & nihilo virtute inferiores indignè & cum dedecore ab aliquibus honoratioribus tractantur, ut Lyfander à regibus: vel cum aliquis à fortitudine præstans ad honores non admittitur, ut Cinadon, qui tempore Agesilai auctor fuit cōspirationis in Spartanos factæ. Præterea cum alii nimia paupertate sunt depressi, alii magnas opes habent, quod maxime in bellis efficitur, acciditque Lacedemone sub bellum quod cum Messeniis fuit, ut Tyrtaeus poeta in opere quod inscribitur Eunomia testatur: quidam enim bello attriti, ut fieret bonorum æquatio postularunt. Item si quis magnus sit, & facultatem habeat augescendi, dum cupit solus imperio potiri, quod Lacedemone Pausanias qui dux bello Medorum fuerat, molitus fuisse videtur, & Hāno Carthagine. Sed maxime tum Respublica, tum status optimatum dissoluntur, si ius in ipsa Republica violetur. Nam principium est, quod non est rectè status popularis cum paucorum potentia in Republica temperatus, & hæc utraque cum virtute in optimatum gubernatione, sed duo maxime, popularem dico, & paucorum potentiam: hæc enim Respublica & magna pars earum
quæ

POLITICORVM LIB. V. 160

quæ status optimatum dicuntur, miscere conantur. Nam hoc discrimine status optimatum à vocatis Rebus publicis differunt, ac propter hoc quædam ipsarum minus: alia magis sunt stabiles, quoniam quæ magis inclinant ad paucorum potentiam, status optimatum nominantur: Respublica verò quæ ad multitudinem. Quamobrem quæ huiusmodi sunt, tutiores aliis habentur: nam quod plus est, plus habet roboris: & qui habet æquale, magis sunt præsentis status contenti. Locupletes autem si cæteris in Republica præferantur, contumelias inferre, & plus sibi vindicare conantur. Ad summam, si Respublica in partem alterutram inclinet, in eam transfertur, utriusque suam partem augere conantibus, hoc est Respublica mutatur in statum popularem: optimatum gubernatio in paucorum potentiam: aut in opposita, ut status optimatum in popularem, quoniam egentiores quasi iniuriam accipiant, Rempublicam in oppositum trahunt: Respublica verò in paucorum dominatum: hoc enim solum confirmat, stabilemque facit statum Reipublicæ, si pro dignitate paria tribuatur, & quæ sua sunt quisque retineat. Quod verò dictum est, id in Thuriis usu venit. Nam cum magistratus à maiore censu crearetur, in minorem transiit, & plures magistratus. Cum autem nobiliores totius regionis agros sibi vendicassent, erant enim potentiores, cum Respublica ad paucorum potentiam inclinaret, populus armis belloque exercitatus, potentior præsidio factus est, donec qui plura possidebant, agris cesserunt. Præterea quoniam omnes opti-

ARISTOTELIS

matum Respublicæ in potentiam paucorum incli-
nant, idcirco nobiles plura sibi vendicant: ut Lace-
dæmone patrimonia in paucorum possessionem re-
ducta sunt, magisq; licet nobilibus quicquid volue-
rint efficere, & cum quo velint affinitatem contra-
here, quæ causa fuit interitus Locrorum Reipubli-
cæ, propter Dionysii affinitatem, quod nec in statu
populari, nec in optimatum bene temperata Repu-
blica usu veniret. Sed tum maximè status optimatū
latenter dissolvitur, cum paulatim intercidit, ut su-
prà de cūctis Rebus publicis vniuersaliter diximus,
exiguitatem mutationum esse causam. Nam cum ex
his aliquam Reipublicæ partem neglexerint, aliud
deinde paulò maius facilius mutant, donec totum
ornatum ac ordinem euertant, ut in Thuriorū Re-
publica usu venit. Nam cum esset lege cautum ne
quis exercitum duceret, nisi quinquēnio intermis-
so: quidam ex iuuentute rei militaris usum opinio-
nēque virtutis apud præfidiariam multitudinem
nacti, dū magistratus contemnunt, & se facile id ob-
tinere posse putant, primum hanc legem antiquare
conantur, ut eisdem continenter duces esse liceret,
cum se non dubitarent populi suffragio huic mu-
neri libèter esse præficiēdos. Magistratus verò, con-
siliarii nuncupati, quibus fuerat huius rei cura dele-
gata, cum se primum illorum conatibus opposuif-
sent, cessere tamen, dum sibi persuadent hac lege
soluta, illos à cætera Repub. temperaturos. Sed post-
ea cum aliarum rerum mutationi vellent obfistere,
nihil profecerunt, sed totus ordo Reipublicæ in eo-
rum

POLITICORVM LIB. V. 161

tum qui rebus nouis studuerant, dominatum trans-
iuit. Cæterum Respublicæ omnes modo à se, modo
extrinsecus dissoluantur, cum prope est contraria
Respublica, aut procul quidem, alens tamen exerci-
tum. quod Atheniensium atque item Lacedæmo-
niorum principatui accidebat. Nam vbique Athe-
nienses paucorum status, Lacedæmonii populares
dissoluebant. Mutationes igitur ferè Rerumpub. ac
seditiones vnde nascerentur, explicuimus.

scholia in Caput VII.

IN statibus autem optimatum seditiones quedam existunt.) Mul-
tis ex causis seditiones in optimatū Rep. commouentur. vrimū ob hoc
tantum quod pauci sunt, qui Reip. præstant, ut superiore capite de pau-
corum potentia, præsertim in exemplo Basilidarum memoratum est. sed
causæ potissime sunt, quæ præter optimates sunt alij in ciuitate qui
se illis uirtute non inferiores esse putant: uel cum uiri uirtute præstan-
tes indigne tractantur ab honoratoribus, uel ad honores non admittun-
tur. Præterea cum alij ditissimi sunt, alij pauperissimi. Item si quis ma-
gnopere emineat, & habeat tyrānidem occupandi facultatem. sed tūc
maxime Resp. & status optimatum euertitur, si uis in ipsa Rep. uiol-
letur. huius enim mali origo est in eo quod nō recte Resp. popularis cū
paucorum potētia in Rep. mixta est, nec Resp. popularis & paucorum
cum uirtute in statu optimatum. Quo fit ut hi status modo in paucorū
potentiam, modo in popularem transeāt, sed omne genus Reip. nunc in-
terno & domestico malo, ut declaratum est, euertitur, nunc ab exter-
nis potentioribus qui talem statum ciuitatis non probant, deletur. Non
eadem ratione pauci.) Quoniā in paucorum potētia pauci diuites Reip.
præstant, in statu optimatum pauci uirtute præstantes, quorum utrique
pauci esse solent. Idcirco enim.) Quia pauci sunt optimates qui Rep.
moderantur.) Ex similibus enim procreati fuerant, quoniā Lacedæmo-
ni, ut Trogius refert, cum Messenijs propter stupratas uirgines suas in
solenni Messeniorum sacrificio bellum intulissent, grauissima sese exe-
cratione obstrinxerant, non priusquam Messenam expugnassent, reuer-
S

ARISTOTELIS

suos. sed cum bellum esset in decennium protractum, ut posteritati consulerent, legunt iuvenes ex eo genere militum, qui post iusurandum in supplementum uenerant, quibus spartam remissis promiscuos omnium foeminarum concubitus permiserunt, maiorem futuram conceptionem rati, si eam singulae per plures uiros experirentur: ex his nati ob notam materni pudoris parthenij sunt uocati. Hi ergo deprehensis insidijs, quas patriae molebatur, in coloniam Tarentum deducti sunt, quoniam excedere iussi ipsi, ut Trogus scribit, assumpto phalanto duce ad sedes requirendas proficiscuntur, diuque & per uarios casus iactati, tandem in italiam deferuntur, & oppugnata Tarentinorum arce, ac ueteribus colonis expugnatis sedem sibi constituerunt. (Lysander a regibus.) Lysander dux Lacedaemoniorum, a regibus ipsius uirtuti & gloria inuidentibus male tractabatur: quare & ipse regnum mutare ratione quadam conatus est, de qua supra memorauimus. Ut Cimadon, qui tempore Agefilai.) Cimadon authore Xenophonte, iuuenis erat robustus & audacissimus, qui primo anno Agefilai regis cum alijs spartanis in regem & primos ciuitatis conspirauit. Quod cum esset per indicem delatum, comprehensus est, rogatusque cur tantum facinus moliretur, nihil aliud respondit, quam ne postremus esset Lacedaemone. Itaque manibus ad tergum reuinctis per urbem cum consocijs circumferebatur, castique primum uerberibus, poenas cogitati sceleris dederunt. Ut fieret bonorum aequatio, ut agri pariter inter omnes diuiderentur. Qui dux fuit bello Medorum.) Denictis, pulsusque Graecia persis (quos Aristoteles Medos uocat, quia idem erat persarum Medorumque rex, & utriusque Xerxem sequuti sunt) Lacedaemonij ut persas ulciscerentur, ultro eorum fines depopulari constituunt. Cuius rei gratia suo, sociorumque exercitui Pausaniam praeficiunt, qui pro ducatu regnum Graeciae affertans, proditoris praemium cum Xerxe, nuptias filiae eius, paciscitur. quo enunciato, Pausanias non multo post accusatus & damnatus est. Et Hanno Carthagine.) Hanno cum suis opibus Carthaginensis Reip. uires superaret, senatum concidere, & regnum occupare conatus est, quo enunciato captus est, uirgisque casus, & effossis oculis, & manibus cruribusque fractis, in conspectu populi occisus. Nam principium est.) Principium, unde uiris uiolatio, & seditiones oriuntur, est in eo, quod non recte mista temperataque est Resp. popularis cum paucorum potentia:

POLITICORVM LIB. V. 162

quarum proba temperatio probam Remp. & firmam facit. eodemque modo recta popularis & paucorum potentia cum uirtute temperatio, rectam & stabilem facit optimatum Remp. Atque ediuerso non recta debilem & infirmam: contraria enim contrariorum efficientia sunt. (Quae huiusmodi sunt tutiores alteris habentur.) Resp. quae ad popularem formam inclinant, tutiores stabilioreque sunt, quam optimatum status, qui ad paucorum potentiam. Nam quod plus est, id plus habet roboris.) In Rep. quae ad popularem inclinat, plures sunt ij quibus Resp. communicatur, quam in statibus optimatum, qui ad paucorum potentiam inclinant, ac proinde plus roboris ac uirum ad stabilitatem, & firmitudinem habent, licet status optimatum perfectior atque expetibilior sit. si pro dignitate paria tribuantur.) si pro ratione proportionemque meritorum & dignitatis honores & commoda cuique tribuantur, quae aequalitas geometrica nominatur. Erant enim potentiores.) *ἰδιωκτικῶν* *ἀριστοκρατικῶν*. Hoc enim uerbum *ἀριστοκρατικῶν*, quo frequenter utitur Aristoteles, multas habet intelligentias. nam & auare sese gerere significat, & aliena inuadere, & plusquam oportet sibi sumere, & interdum maiorem facultatem seu adiumenta ad rem gerendam habere, ut hoc in loco. Propter Dionysii affinitatem) Dionysius senior uxorem Dorida ex gente Locrorum duxit nobilis, atque potentis familiae, cuius affinitatis occasione Locrorum Remp. inuasit. Bene temperata Rep.) Recte ex populari & paucorum potentia mixta. In Thuriarum Rep.) quae ciuitas Graeca est, in Italia. Apud praesidiaria multitudinem.) Apud multitudinem militum qui erant in praesidio. Continentes esse duces.) Nullo interiecto tempore. In eorum, qui rebus nouis studuerant dominatum transiit. In paucorum potentiam mutatus est, eamque formam quae dynastia siue dominatus dicitur, quae huius generis pessima est, paucis illis turbulentis hominibus Rempub. arbitrata & libidine sua exagitantibus. Nam ubique Athenienses.) Athenienses quoniam ipso- rum Resp. ad popularem inclinabat, quasque urbes in ditionem rede- gissent, earum Resp. populares faciebant: Lacedaemonij contra pau- corum potentias, quia talis erat ipsorum Respublica.

Caput VIII.

SEQUITVR, ut de ipsarum conseruatione,

ARISTOTELIS

*principis
obstin. ovidius
in remedio Sto-
ris*

tum communiter, tum separatim de singulis dis-
seramus. Sed illud primum omnium dubitari non po-
test, quin cognitis iis quæ Rebus publicis interitum
important, ea quoque quæ salutem afferunt intelli-
gantur, cum contraria contrariorum sint efficientia.
Interitus autem salutis contrarius est. Igitur in Rebus
publicis bene temperatis providendum est in primis,
ne quid præter instituta morēsque fiat, sed maxime
omnium quod exiguum est, cauere debet. Detrimen-
tum enim latenter obrepit, quia non totum simul
contrahitur: ab his enim rebus decipitur intelligen-
tia, ut ratio illa captiosa est, si unumquodque paruum
est, erunt & omnia parua: quod est quodammodo
verum, quodammodo secus. Nam totum & omnia
non sunt res parua, sed ex paruis constituuntur. Vna
igitur cautio in hoc initium est adhibenda, deinde vi-
dendum ne fides habeatur cōmentis callide ad po-
pulum circūueniendum excogitatis, quippe quæ
rebus ipsis conuincuntur. Quæ autem commenta &
dolus Reipublicarum dicamus, suprà declaratum
est. Licet autem animaduertere quosdam nō solum
optimatum, sed paucorum etiam status conseruari,
non quod sint Reipublicæ tutæ, sed quoniā qui ma-
gistratibus præsunt, tum in eos qui extra Reipubli-
cam sunt, tum in socios Reipublicæ administrandæ
recte se gerunt, dū eos quibus Reipublica non com-
municatur, iniuria non afficiunt, & ipsorum prima-
rios in publicam administrationē accipiunt, nec am-
bitiosos honore, nec multitudinem quæstu defrau-
dant. Ipsi verò qui Reipublicam gerunt, inter se po-
pulariter

POLITICORVM LIB. V. 163

pulariter tractant: quam enim æqualitatem popula-
res in multitudine quærunt, hanc similes inter se te-
nere non modo iustum est, sed etiam vtile. Itaque si
complures sint qui Reipublicam gerunt, multa in-
stituta popularia his tenere conducit. exempli gratia,
ut Semestres sint magistratus, quo similibus cunctis
communicentur. Nam qui similes sunt inter se, hi
quasi populum quendam conficiunt. quo fit ut sæ-
pe inter eos duces & adulatores populares, ut suprà
docuimus, existant. Item hac ratione paucorum po-
tentia & status optimatū minus in dynastias trans-
eunt: non enim similis est occasio malū aliquod mo-
liendi, si breui tempore, ac si diutius magistratibus
præsent. Nam hæc est causa cur in paucorum poten-
tiis & statibus popularibus tyrannides occupentur:
aut enim qui sunt in vtraque Republica maximi, in
altera assentatores ducesque populares, in altera dy-
nasta, aut qui maximis magistratibus præsent, si lon-
go tempore imperiū teneant, tyrannidem inuadunt.
Conseruantur etiam Reipublicæ non solum quia
procul absunt ab iis quæ interitum afferunt, sed in-
terdum etiam quia prope sunt. Nam timor intētiore
cura Reipublicæ cōsulere cogit. Quibus ergo cordi
est Reipublicæ salus, hos oportet timores iniicere, ut
vigilantiores sint ciues, nec Reipublicæ custodiam
tanquam excubias remittant, & pericula quæ pro-
cul absunt velut impendētia denūtiare. Adhæc ne
contentiones ac seditiones inter nobiles oriātur, per
leges oportet cauere, & eorū qui extra seditionem
sunt, animos antequam eodem malo implicētur, oc-

institutum lege

ad silu

ARISTOTELIS

cupare. Nec enim cuiusvis hominis est, sed civili intelligentia præditi, malum quod efficitur in principio cognoscere. Ut autem paucorum potentia vel Reipublicæ mutationi, quæ per census efficitur occurratur, cum hoc, manentibus eisdem censibus, sed ubertate succedente usu venit, commodum est communis census magnitudinem cum præterito conferre: in ciuitatibus quæ censentur singulis annis, per hoc tempus: in maioribus autem, tertio vel quinto quoque anno. & si multis partibus aut maior fuerit, aut minor quam eo tempore cum ratio census ad capefendam Rempublicam fuit instituta, ex constituta lege vel augere, vel census rationem minuere: augentes, si creuerint opes: minuētes, si decreuerint, pro ratione factæ accessionis aut decessionis. Quo prætermisso, in paucorum potentiis ac Rebus publicis, vno modo hic potentia paucorum existit, illic dynastia: altero ex Republica status popularis, ex paucorum potentia Respublica vel populus fit. Illa verò cautio in populo paucorumque potētia, & in omni Republica communis est, ne quem augeant ultra cōmensum, sed curent ut paruos & diuturnos honores potius quam ad breue tēpus magnos attribuant. Corruptuntur enim, nec cuiusvis hominis est secundam fortunam ferre: aut certe cauēdum est ne cum multos simul honores tribuerint, eosdem simul auferant. Sed paulatim ac primum omnium magna cura legibus est prouidendum, ne quis magnopere vel clientelis, vel opibus potentior fiat: si quis autem contra eas leges fecerit, exilio sancire. Et quoniam per vitam quoque

fortuna pressa
ca

POLITICORVM LIB. V. 164

quoque priuatam res nouas moliuntur, magistratum constituere conuenit, ad obseruandum eos quorum vita à Reipublicæ rationibus abhorreat, status popularis in statu populari, paucorum potentia in paucorum dominatu, & in cæteris Rebus publicis eodem modo. Ab iis quoque per partes cauendum est eisdem de causis, qui vitam in vrbe per otium & voluptatem trāsigunt. Cuius mali medicina in eo posita est, ut rem gerēdi cura, magistratusque partibus oppositis tribuatur (oppositas autē esse dico viros probos vulgari turbæ, egenosque diuitibus.) curādumque ut egenorum multitudo cū oppulentiis misceatur, vel media pars augeatur: hac enim seditiones dirimit, quæ propter imparitatem existere solent. Sed caput est in omni Republica, ut legibus, & omni alia ratione prouisum sit, ne qua facultas quæstus faciēdi magistratibus relinquatur. Quod maxime cauēdum est in paucorum potētiis. Nec enim vulgus tam molestū fert excludi se à magistratibus gerendis, quin latatur potius, si suis rebus vacare permittatur, q̃ si sibi persuaferit Rempublicam à magistratibus compilari: tunc enim vtrūque ei molestum est, quod nec honorum particeps sit, & quod à quæstibus summoveatur. Cæterum vna duntaxat ratio est, qua simul esse possint status popularis & optimatum, si quis id quod fieri potest perficiat, ut tum nobilibus, tum plebi quod vtrique petūt tribuatur. Ut enim cunctis aditus ad magistratus pateat, popolare est: ut autem nobiles magistratus gerāt, rationem optimatū attingit. quod fiet si magistratibus sublata sit quæstus facien-

vagi homi
nes.

ARISTOTELIS

di facultas: Inopes enim magistratum gerere nullo compendio proposito recusabunt, sed res suas agere præoptabunt: Diuitibus autem cum nihil rebus communibus indigeant, magistratus gerere licebit: ita fiet ut inopes operibus vacantes ditescant, nobiles non sint imperio vulgariū hominū subiecti. Compilationibus autem Reipublicæ sic occurreretur, si ciuibus omnibus præsentibus pecuniæ tradantur, & rationum exempla per classes centuriarumque & tribus deponantur. Ut verò magistratus sine quaestu gerantur, legibus oportet honores esse propósitos iis, quorum industria fuerit approbatione omnium commēdata. In statibus autem popularibus sic locupletibus parcere conuenit, ut non modo possessionum, sed ne fructuū quidem fiat equatio. quod in quibusdā Rebusp. latēter efficitur. Quin satius est eos prohibere, si munera velint sumptuosā quidem, sed inutilia ut spectacula, & ludos, ac cætera id genus exhibere. In paucorum autem potētis magna est egenorum habenda cura, eisq; mandandi quæstuoſi magistratus: & grauiori pœna ſantiendum, si quis locupletum in pauperes, quā si quis ipſorum contumeliā inferat. Commodum est etiam ut hæreditates non donatione, sed iure cognationis tradantur, utq; ad eundem vna non plures hæreditates perueniant: sic enim erunt magis æqualia patrimonia, pluresque fient ex pauperibus locupletes. Sed & illud tū in populari, tum in statu paucorū prodest iis potius quibus minus Reſpublica cōmunicatur ex cæteris rebus paria, vel etiam potiora tribuere: diuitibus dico in po-

spatula

POLITICORVM LIB. V. 165

in populari, egenis in paucorum dominatu: imperia tamen seu magistratus, quibus est in Reſpublicam ſumma potestas, iis qui de Republica ſunt, vel ſolis, vel pluribus mandare.

scholia in Caput VIII.

SEQUITUR ut de ipſarum conſeruatiōe, tum communiter, tum ſeparatim. Multæ ſunt Reſpub. conſeruandi rationes, ſed illa communis, ne quid fieri cōtra leges & inſtituta permittatur: quod maximè cauendum eſt in rebus exiguis, quoniam hæ maximè latent. Item ne ſe homines callidis commentis capi permittant, quibus inſidia cuiq; Reip. generi tenduntur, de quibus ſuprà memoratum eſt. Prodeſt etiam eos qui magistratibus præſunt rectè ſe gerere, tum cum iis qui Reſp. non gerunt, tum cum cæteris, quibus Reſpub. communicatur, ut illos iniuria non afficiant, cum his populariter ſe gerant. Item curam præſentis ſtatus Reipub. non remittere, ad quod utile eſt timores inijcere quò diligentius cuſtodiat. Præterea legibus cauere nobilium ſeditiones, & ſi oriantur, eorum animos occupare, qui nōdum ſeditione ſunt implicati. ſed in paucorum potentia, mutationi quæ per cenſum ubertate ſuccedente ſit occurratur, ſi ciuitas certis temporibus cenſeatur, & inſita patrimoniorum diuitiarumque ratione, cenſus uel augeatur uel minuat, ut proportione ad primum inſtitutum redeat. illa quoq; cautio cunctis Rebuspublicis communis, ne quis honoribus, & potētia ultra commēſum augeatur. Item legibus prouidere, ne quis opibus & clientelis nimium creſcat, conſtituta exilij pœna, ſi quis legis terminos excedat. Eſt etiam utile magistratum creare, qui priuatorum uiuendi rationem exploret, ſi qui ſint uitam Reipub. rationibus contrariam agentes, quiq; in otio & uoluptate degant, qui interdum rebus nouis ſtudere ſolent. ſed primum omnium eſt in omni Reſp. prouidendum, ne qua ratio ſeu facultas magistratibus, habendi quaſui Reſp. relinquatur: cui malo ſic occurripotēſt, ſi pecuniæ coram omni populo tradatur, & exempla rationum apud tribus ſeu centurias deponantur, item ſi præmium bene geſtæ Reipub. honores proponantur. Conſert etiam tum in ſtatu populari, tum in paucorum potētia, exceptis ſummis magistratibus, & in quibus ſumma Reipub. uertitur, cætera liberaliter iis qui minus ſunt

T

ARISTOTELIS

Reipub. participes communicare. In Rebus publicis bene temperatis.) Recta ratione mixtis ex populari & paucorum potentia. Ut ratio illa captiosa est.) Ea ratiocinatio qua homines hac in parte decipiuntur, fallax est. Quodammodo uerum est.) Nam omnia distributim parua sunt, non autem collectiue. Quae rebus ipsis conuincuntur.) Quae factis & exitu redarguantur, & fallacia esse declarantur. Qui extra Rempub. sunt.) Qui non gerunt magistratus, uel potius quibus non patet aditus ad Rempub. gerendam. Ipsorum primarios.) Ad populares in paucorum potentia hoc referri debet, ut qui inter populares eminent, in paucorum societatem ad Rempub. capeffandam assumantur.

Inter se populariter tractent.) Ut mutua consuetudine sic utantur inter se, ut populares solent inter ipsos, ut pares scilicet cum paribus uiuere consueuerunt. Item hac ratione.) Si aequalitatem quandam seruent inter se, & rationem ineant, ut ipsis omnibus honores contractis temporibus communicentur, minus paucorum potentia aut status optimatum transeant in dynastiam, quae similis est tyrannidi. In altera assentatores, ducēsque populares.) In populari principes populo blandientes.

In altera dynastie.) In paucorum potentia aliquis ex ijs paucis qui sua libidine Rempub. agitant, quae forma Reipub. cum ad eam paucorum licentiam peruenit, dynastia nominatur. Si longo tempore teneant imperium.) Ut accidit Iulio Caesari inter Romanos cum decem annos imperium militare in Gallia tenuisset. Quibus cordi est Reipub. salus.) Qui Rempub. saluam esse uolunt. Tanquam excubias remittant.) Quasi nocturnas stationes seu uigilias quae intēto animo agi debēt, imminente periculo. Qui extra seditionem sunt.) Qui nondum participes sunt seditionis. Malum quod efficitur in principio.) Non temporis principium dicit, sed rei: nobilitas enim quasi principium est Reipub. ut supra declarauimus. sed uertute succedēte.) *ὁπιοειξν γιγνομενός*. Sic enim legitur in exemplaribus emendatis, sublato uerbo *γινόμενος* quod in uulgatis redundat. Nam quod hic *ὁπιοειξν*, id est uertutem siue copiam, idem supra capite sexto, *ὁπιοειξν*, id est temporum felicitatem uocauit, cum per otium & pacem aliaque causas pretia possessionum augetur. Ver hoc tempus.) Id est singulis annis. Si creuerint opes.) Pretia possessionum uel diuitie multorum. Accessionis aut decessionis.) Augmenti uel decrementi. Vno modo.) Per decessionem seu

POLITICORVM LIB. V. 166

seu decrementum. Altero.) Per accessionem & incrementum. Ultra commensum.) Ultra symmetriam seu proportionem, quod fit cum pars maior quam pro ratione totius existit, & cuius potentior fit, quam pro ratione ciuitatis, praesertim si suis uincat ciuitatis opes. Secundam fortunam ferre.) Non insolescere rebus prosperis. Exilio sancire.) Exilij poenam constituere, ut per ostracismum Athenis fiebat, aut aliter in exilium mittere, si quis legibus modum diuitijs & cliētelis imponentibus non paruisset. A Reipub. rationibus abhorreat.) Si quis aliter uiuat quam ratio Reipublicae postulat, cuiuscunque generis sit. Per otium & uoluptatem transigunt.) Quod partim socordia & inertia fit, ut in pauperibus qui dum laborem fugiunt, furtis, alea, uel alijs malis artibus uictum quaerunt, partim morum corruptione, ut in diuitibus qui se nec ad Rempub. gerendam conferunt, nec literis aut philosophiae, alijs uel honestis studijs uacant, sed turpes uoluptates consectantur. Media pars.) Qui mediocres habent facultates. Propter imparitatem.) Diuissimorum & egenorum. Et a quæstibus summoneatur.) Quos faceret, si ad gerendam Rempub. admitteretur. Vna duntaxat ratio est, qua simul, &c.) Nam quia cunctis Rempub. gerere licet, idcirco popularis dici potest: quia uero nobiles & optimates magistratus gerunt, status optimatum. Rationum exempla.) Exempla librorum accepti & expensi. Quod in quibusdam Rebus publicis latenter efficitur.) Duobus potissimum modis hoc fieri posse uidetur: Vno si magna tributa diuitibus imponantur ad pauperes alendos, ad publicos sumptus, ut pauperes sint immunes: Altero si diuites ipsi sua sponte magnas popularium familias alant, ut procures in Hispania, tum factionum gratia, tum per liberalitatem uel ambitionem consueuerunt: hac enim ratione fructus necegaliaque locupletum latenter inter populares diuiduntur. Quin satius est eos prohibere, si munera populo dare uelint.) *βέλτιον δὲ καὶ βολυμώδης κωλύει λειτῆρας*. Sic enim scriptum est in codicibus emendatis. Quam si quis ipsorum.) Pauperum, ut contumelia a diuite illata pauperi grauius uindicetur, quam si ab altero paupere inferretur.

Non donatione, sed iure cognationis.) Ne liceat patri filios exheredare, & cui uelut patrimonium relinquere, ut licet in Aragonia. Qui de Reipub. sunt.) Id est ex eorum numero, in quorum potestate Reipublica est, ut solis paucis in paucorum potentia, optimatibus in ipsorum

ARISTOTELIS

statu, popularibus in populari magistratus mandentur, uel si cum alijs gerant, sint ipsi numero plures.

Caput IX.

magistratus
qualis esse debe
at.

iustitiam discri
mina

obscura sententia

Nota simi
litudine

SED tria quædam adesse iis oportet, qui sum-
mis magistratibus præesse debent. primum præsen-
tis status Reipublicæ charitas, deinde maxima facul-
tas ad munera magistratus obeunda, tum virtus &
iustitia in Republica, cuiusque Reipublicæ rationi
accommodata. Nam si ius non idem est in omnibus
Rebuspublicis, necesse est ut iustitiæ discrimina sint.
Sed cum hæc non omnia in eodem reperiuntur, qua-
ratione sit electio faciēda quæritur: exempli gratia,
si quis facultate præditus sit ducendi exercitum, im-
probus tamen habeatur, nec amicus Reip. alter iu-
stus sit, & Reip. studiosus, quomodo sit faciēda de-
lectio. Duorum tamen ratio habenda esse videtur,
cuius rei magis sint omnes compotes, & cuius mi-
nus. Itaque in imperatore deligēdo, rei militaris pe-
ritia magis quàm virtus spectari debet, nam minus
rei militaris, magis autem probitatis compotes sunt.
Ad custodiam verò & quæsturam contraria debent
spectari, hoc enim munus virtutē vulgari maiorem
desiderat, scientia verò omnibus est communis. Sed
quærat aliquis, si facultas ad est muneris obeundi, &
studium Reipublicæ, quid opus est virtute, cum hæc
duo ad commodè Rempublicam administrandam
sint satis? an idcirco virtus etiam desideratur, quo-
niam fieri potest, ut qui duobus his præditi sint, ta-
men incontinentes habeantur? Ergo quæadmodum
incontinentes, cum sciant, & seipsos ament, non ta-
men

POLITICORVM LIB. V. 167

men sibi obtemperant, sic accidere quibusdam in
Rempublicam potest. Caterum vniuersè quæcun-
que legibus sancita Rebuspublicis commoda esse di-
cimus, his omnibus Respublicæ conseruantur. Sed
caput est, quæadmodum sæpe diximus, ut quo mul-
tudo quæ præsentī statu Reipublicæ contenta est,
potentior quàm diuersa sit prouideatur. Sed præter
hæc omnia illud intelligere oportet, cuius nūc igno-
ratione Respublicæ quæ à medio discessere tenen-
tur. Nam multa sunt quæ cū popularia esse videan-
tur, tamē Respublicas populares labefactāt: & pau-
corum potētiās, multa quæ huic generi accommo-
data esse videntur, euertūt. Qui verò hanc vnā vir-
tutem esse putāt, hi ad excessum trahūt, magno scili-
cet errore. ut enim nasus qui à pulcherrima rectitu-
dine in aduncum aut sinum deflexit, adhuc tamen
honestus est, & visu non iniucundus, si quis autem
immodicè producat, primum mediocritatem partis
sustulerit, ad extremum ut ne nasus quidem esse vi-
deatur, propter excessum & defectum contrariorū,
effecerit, quæ ratio eadem est cæterarum partium:
sic in Rebuspublicis omnibus accidit. Nam fieri po-
test ut tum paucorum potentia, tum status popularis
commodè sese habeant, quanuis ab optima Reipu-
blicæ forma discesserint, si quis tamen alterutram
magis intenderit, primum deteriore Rempubli-
cam reddet, postremo ut nec Respublica quidem sit
efficiet. Itaque legumlatori ac homini ciuili cogni-
tum esse debet, cuiusmodi res populares statum po-
pularē tueantur, & quales interimant: eodēque

quomodo

simi litudo

admodum

ARISTOTELIS

modo paucorum potentiam, quæ pertinent ad paucorum dominatum: quorum neuter status esse & conseruari absque diuitibus & multitudine potest. Nam si bonorum æquatio fiat, eam Rempubicam diuersam esse necesse est. Ergo qui euertunt legibus modum excedentibus, si Respublicas euertunt. Sed tum in statibus popularibus, tum in paucorum potentiis peccatur: in popularibus quidem administrationibus, ubi leges arbitrio populi temperantur: ductores populares peccant, qui cum diuitibus contentes, & quasi bellum gerentes, ex vna duas ciuitates faciunt, cum oppositum facere conueniat, ut semper pro diuitibus dicere videantur, & vicissim pro populo: in paucorum potentia, qui student paucorum dominatui, & ubique iureiurando contra quam nunc sit, paucorum potentiam studiosi profiteantur. Nunc enim in quibusdam paucorum potentiis hæc est iurisiurandi formula, Inimicus ero plebi, & in eam quicquid mali potero moliar, cum oppositum ostentare atque simulare conueniat, ac iureiurando nullam se in plebem iniuriam illaturos profiteri. Sed ex omnibus quæ diximus, maxima prouisio ad Rempub. conseruandam est in eo, quod nunc ab omnibus negligitur, ut educatio Reipub. consentanea fiat. Nam utilissimæ leges & omnium Rempubicam administrantium consensu sancita decreta nihil profunt, nisi homines in Republica populariter si leges sunt populares, assuescant & instituatur: vel conuenienter paucorum potentiam, si huic leges accommodantur. Nam si est in vno incontinentia, est etiam in ciuitate.

POLITICORVM LIB. V. 163

ciuitate. Educari autem siue institui conuenienter Reip. non est hoc ut ea faciant quibus qui paucorum tenent imperium, vel populares delectantur, sed quibus alteri cum paucis, alteri populariter Rempubicam administrare valeant. Nunc autem in paucorum dominatibus eorum qui tenent imperium filii delitiosè ac molliter degunt, egenorum verò exercitati sunt, & laboribus durati. Itaque magis & volunt, & res nouas moliri possunt. In popularibus verò Rebus publicis quæ maximè videntur esse populares, instituta sunt Reipublicæ commodis, & rationibus inimica, cuius causa est parua libertatis definitio. Duobus enim Respublica popularis definiri videtur, tum eo quod summa potestas penes maiorem partem sit, tum libertate, quoniam ius æquum esse videtur: æquum autem, ut ratum sit quicquid multitudini placuerit: libertas autem & æquitas, ut faciat quisque quod velit. Itaque in huiusmodi statibus popularibus vnusquisque viuit ut vult, & suæ libidini (ut Euripides ait) indulget, quod vitiosum est. Nam viuere conuenienter Reipublicæ, non seruitus, sed salus esse putari debet. Hæc igitur sunt quibus, ut simpliciter loquar, Respublicæ mutantur & pereunt, & quibus conseruantur, & incolumes perseuerant.

scholia in Caput IX.

SED tria quædam adesse ijs oportet, qui summis magistratibus præesse debent. Quoniam ad Reipub. conseruationem magni interest, idoneis hominibus magistratus summos mandari: idcirco quibus rebus instructus esse debeat is cui recte summus magistratus committitur declarat, quas tres esse docet. Primum, ut sit amicus Reipub. Secundo ut

filij male educati

respublica

Turnio

ARISTOTELIS

facultatem, ingenium, & usum ad rem gerendam habeat. Tercio, ut sit ea uirtute & iustitia praeeditus, quae illi Reip. generi conuenit. Quae res si non omnes in eodem homine congruant, ea plus ponderis habere debet in electione, quae rarior in hominibus reperitur. sed nihil est quod magis Rempub. conseruet, quam si ea pars quae statum praesentem Reip. probat, quam quae non est eo contenta, potentior sit. Cauendum est etiam ne modus in his rebus excedatur quae Rempub. popularem faciunt, aut paucorum, & alias eodem modo: nedum nimis, exempli gratia, popularis efficiatur, desinat esse popularis aut paucorum potentia, si haec nimis talis efficiatur. sed ea ratio maxime ad Reipub. conseruationem facit, si prouideatur ut ciuium institutio & educatio sit Reipub. accommodata, ne uita & moribus, a legibus & institutis discedatur. praesentis status Reipub. charitas.) Ut magnopere uelit praesentem statum Reip. conseruari. Maxima facultas.) Ut sit ingenio & usu ad eius magistratus officia obeunda maxime idoneus & instructus. Cuiusque Reipub. rationi accommodata.) Non enim eadem est boni ciuis uirtus, eademue iustitia in omni Reipub. sed uaria pro diuersitate Rerumpub. quamquam in optimo statu Reipub. eadem est uirtus boni ciuis, quae boni uiri. ita fit ut quod uirtus & iustitia est in Reipub. deprauata, ut in tyrannide uel paucorum potentia, id in optima Reipub. & simpliciter, improbum & iniustum habeatur. Nam iustus & bonus ciuis habetur in quaque Reipub. qui eius Reipub. leges obseruat. Leges autem deprauatae, Reipub. conuenientes, deprauatae sunt & simpliciter iniustae. Cuius rei sint omnes magis compotes.) Ex ijs rebus quae spectari debent in deligendo uiro, qui ceteris debeat ad magistratum mandandum praeferrari, quae res in hominibus rarior sit, & quae frequentius adsit considerari debet, & ea plus habere ponderis, quae rarius in hominibus reperitur. itaque in deligendo imperatore siue duce exercitus, is qui naturalibus adiumentis & usu rei militaris praestat, quia hoc rarius est, probus & iustus uiro praeferrari debet. Ad quaesturam uero egregie probus & iustus, habenti ad id munus obeundum facultatem, hoc est ingenium, & usum, praeferrendus est. Haec enim facultas pluribus contingit, quam egregia probitas & iustitia singularis, quae in quaestore desideratur. scientia uero omnibus est communis.) Cognitio eorum quae agenda sunt, tum habenti usum & adiuuenta naturalia, tum probus & iustus adesse

POLITICORVM LIB. V. 169

adesse debet. aliud est enim experientia & usus, aliud scientia: haec enim uniuersalior est, ut ipse docet Metaphy. i. Cui sciant & seipsos amet.) Incontinens, ut Aristoteles cum alijs locis, tum septimo Ethicorum docet. hoc differt ab intemperato, licet uterque proprie in gula & ueneris uoluptatibus uerseatur, quod intemperatus habitum uitiosum iam ingeneratum habet, & ratione deprauatam cum appetitu consentientem, & iucunda honestis per ignorantiam quandam, in qua omnes uitiosi uersantur praefertentem. Haec autem est ignorantia in electione, quae ut ipse ait tertio Ethicorum, non inuoluntaria, sed prauiditatis est causa. incontinens autem nec uitiosum habitum, nec ratione deprauatam habet, nec in uitiosorum ignorantia uersatur, sed recte iudicat, & quae bona sint, & expetenda nouit, & quae uicissim mala & fugienda, sed infirmitate & inconstantia labitur, nec paret suo iudicio: quanquam hanc ipsam infirmitatem & perturbationem philosophus ignorantiam quandam esse interpretatur, ut omnino uerum sit commune dogma philosophorum, omnes malos ignorare quae oporteat facere, Ethic. iij. Quae admodum igitur incontinens expetenda & fugienda sciunt, & seipsos amore naturali diligunt, tamen nec stant iudicio suo, & contra quam ipsis conuenit agunt: sic accidere in eos posset, qui facultatem ad Rempub. gerendam haberent, & essent praesentis status studiosi, nisi habitum uirtutis quo ab incommotis Reipub. auocarentur haberent. Hanc unam uirtutem esse putant.) Ut Reipub. exempli gratia popularis, sit ualde popularis. Mediocritatem partis.) Commensum & proportionem quam nasus debet ad totum corpus, & ceteras partes habere. Nam partes hominis recte a natura compositi certam commensus proportionem habent ad totum corpus, ut pes, exempli gratia, sit sextae partis altitudinis corporis, cubitus quarta, facies uero a mento ad frontem summam, & radices inas capilorum decima, & ceterae partes eodem modo. quam rationem, ut docet Vitruuius pictores, & statuarii solent in conficiendis imaginibus sequi. Propter excessum & defectum contrariorum.) Contraria uocat rectum nasum, & curuum, aut simum. itaque excessus referri debet ad nasum curuum, qui saepe magnitudine & longitudine excedit rectum: defectus uero ad simum qui minor esse, & uix a facie extare solet. Ergo qui euertunt legibus modum excedentibus, ij Reip. euertunt.) τοῖς καὶ ὑπερβολῶν νόμοις φθείραν. Sic legitur in exem-

ARISTOTELIS

plaribus emendatis. Qui evertunt, inquit, siue tollunt diuites, aut populum legibus modum excedentibus, hi Rempub. evertunt, & tollunt popularem sublati diuitibus, paucorum potentiam sublato populo.

Duas ciuitates. Vnam diuitum, alteram egenorum. Inuicem. Quod accipitur ab ijs qui magistratibus præficiuntur. Vt fiat educatio. Vt ciues instituatur, & ijs rebus quæ legibus & rationibus Reipub. sunt accommodata, assuescant. Nam si est in uno. In eo scilicet qui summo magistratui præest, uel in principe, uel in uno, id est in uno quoque, siue in singulis ciuibus. Non est hoc, ut ea faciant. Hic locus aperte declarat uerbum *παιδείας*, quod interpret uertit educari uel institui, & quo saepe utitur Aristoteles, non tam ad disciplinam pertinere, quæ ex audiendo aut legendo ingeneratur, quàm ad assuefactionem operum, quæ solet latine educatio nominari. Præua libertatis definitio. Nam perperam liberum esse definiunt, cui facere licet quicquid uult: est enim addendum, præterquam quod lege prohibetur. nam hoc est quod ait. *Viuerè cōueniēter Reip.* Leges Reip. nō uiolare.

Caput X.

SVPEREST ut de vnus imperio differamus, quæ res ad ipsius interitum, & quæ sint ad salutem accommodata. Veruntamen quæ in regna & tyrannides accidunt, similia sunt iis quæ in Respublicas accidere memorauimus. Nam regnū optimatum Rempub. æmulatur. Tyrannis autem ex extremo paucorum dominatu, & statu populari consistit: itaque subiectis maximè omnium est perniciofa, quippe cum sit ex duobus malis Rebus publicis constituta, habeatque utriusque aberrationes & peccata. Ceterū utraque monarchia ab ipso statim initio ex rebus cōtrariis nata est. Nam regnum in præsidium proborum hominum contra iniurias popularium est constitutum: & rex ipse ex numero proborum virorum creatus est, propterea quod virtute aut

regnum Quare fuerit institutum

rex.

POLITICORVM LIB. V. 170

aut rerum virtute gestarum magnitudine præstaret, aut propter talis generis excellētiam. Tyrannus autem ex populo & multitudine aduersus nobilitatē, ut populum iniuriis eorum prohiberet, quemadmodum res ipsa declarat. Nam tyrāni plerique ex ducibus popularibus facti sunt, qui nobiles calumniando, ut sibi à populo fides haberetur, sunt assecuti. Quædam igitur tyrannides ad hunc modum auctis iam ciuitatibus extiterūt. Aliæ ante has ex regibus, qui moribus institutisque maiorum violatis, imperia magis herilia concupierunt. Aliæ ex his quibus mādati fuerāt summi magistratus. Antiquitus enim populi munera publica & Reipub. cōsulendi curam diuturniores constituebant: quædam ex paucorum potentiis, cum vnum aliquem cuius arbitrio imperia maxima cōmitterent delegissent. Nam his omnibus modis tyrannidem inuadendi, si modo velint, factas adest, propterea quod iam potentiam habent alii principatus regii, alii magistratus, ut Phidoni inter Argiuos accidit, & aliis qui regnum quod prius erat in tyrannidem cōuertunt. Qui verò ad Ioniam tyranni facti sunt, & Phalaris ex magistratu tyrānidem inuaserunt. Panætius autem inter Leontinos, Cypselus Corinthi, Pisistratus Athenis, Dionysius Syraculis. Et alii eodem modo ex ducibus & assentatoribus popularibus facti sunt tyranni. Regnum igitur, ut suprā diximus, optimatum ordinem imitatur. Nam regnum propriæ virtutis, aut generis, vel beneficiorum, aut honorum simul atque potentie meritis tribuitur. Omnes enim hūc honorē sunt

tyrannus

tyranni sunt principum

ARISTOTELIS

adepti, quod ciuitates beneficiis vel demeruisent, vel demerendi facultatem haberent: quidam bello ne in seruitutem redigerentur, prohibentes, vt Cordrus: alii in libertatē vendicātes, vt Cyrus: alii quod vrbis fuissent cōditores, vel agros seu fines in ditio- nem rede- gissent, vt Lacedæmoniorum & Macedo- num, Molossorumque reges. Pertinet autē ad regis officium cautum ac prouidentem esse, vt nec diuites iniuria, nec populares contumelia afficiātur. Tyrannis, vt saepe dictū est, nullam habet boni publici rationem, præterquam compēdii sui gratia. Est autem tyrannicum propositum voluptas, regium autē honestas. Itaq; velle pecuniis excellere tyrannicum est, honoribus verò magis regium. Item custodia regis, ciuilis est: tyranni, ex externis constat. Tyrānidi por- rō tum status popularis, tum paucorū potentiaē ma- la inesse perspicuum est. Ex paucorū potentia tyrannis habet, quod sibi diuitias tanquam finem propo- nit: aliter enim præsidium manere nequit, nec lauti- tia, & quod suspectam multitudinē habet, quæ cau- sa est arma popularibus auferendi. Itēque afficere plebem incommotis, atque vrbis munitiore loco summouere, & seorsum habitare cogere, commune est paucorum potentiaē atque tyrannidis. Ex popu- lari verò habet, bellum gerere cum nobilibus, eosq; tum latēter, tum palam interimere, & in exiliū mit- tere tanquam artis æmulos, & dominatū impediē- tes. Ab his enim insidiæ parari solēt, dum quidā eo- rum imperare volūt, alii seruire recusant. Vnde con- silium natum est, quod Periander Thrasibulo dedit, vt

POLITICORVM LIB. V. 171

vt spicas eminentes mutilaret, tanquā semper oporteat præstatiores ciues de medio tollere. Eadem igitur esse principia ferē putare conuenit, vt suprà me- morauimus, in Rebuspub. & in monarchiis muta- tionum. Nam iniuria, timor, & contemptus magna ex parte subiectos ad conspirandum in monarchias compellunt, sed ex iniuriis maximē contumelia, in- terdum tamen si quis fuerit fortunis spoliatus. Sunt autem hi fines vt illic, sic etiam in tyrannide & re- gno. Nam qui soli tenent imperium, hi plurimum ha- bent, tum diuitiarum, tum etiam honorum, quæ res ab omnibus expetuntur. Conspiraciones autē quæ- dam in caput principum, quædam in principatum fiunt. Quæ igitur à contumelia proficiunt, hæc in caput fiūt. Sed cū multiplex sit contumelia, quæ- libet est ira, seu indignationis causa. Porro irati ma- gna ex parte non præstantia, sed ultionis gratia in malum alterius incitantur. Nam conspiratio quæ fa- cta est in Pisistratidas, inde orta est, quod Harmodii sororem contumelia affecerant, ipsum verò Harmodium offenderāt. Itaque Harmodii sororis con- tumelia, Aristogitonem verò Harmodii iniuria ad facinus impulerunt. Insidiæ quæ in Periandrū Am- bratiæ tyrannum instructæ sunt, hinc ortum habue- runt, quod adolescentem cuius consuetudine tur- piter abutebatur, num iam vterum ex ipso ferret, in conuiuio interrogauit. Philippum Pausanias idcir- co peremit, quod contumeliam quam ipse accepe- rat ab Attalo negligeret. Derdas Amyntē paruo pro- pterea insidiatus est, quod in ipsius etatē gloriabatur:

ARISTOTELIS

Euagoras Cyprius Eunuchus. Nam filium eius quod uxorem repudiasset, quasi accepta contumelia peremit. Et multae conspirationes & inuasiones in monarchas propter pudendas contumelias in corpus illatas factae sunt, ut Cratei in Archelaum. Semper enim molestus erat ad consuetudinem sollicitando. Itaque vel minor praetextus satis erat: vel quod nullam ex filiabus, ut erat pollicitus, ipsi dedisset, qui bello quod cum Sirrha & Arrhabeo gerebat implicitus, maiorem natu dedit Elibe regi, minorem vero filio Amyntae, dum sic fore putat, ut minus ille dissentiat ab eo qui fuerat ex Cleopatra procreatus: principium tamen alienationis ex amatoria molestia natum est. Simul etiam Hellanocrates Larissaeus ob eandem causam conspirauit. Nam cum abusus eius aetate ipsum ab exilio, quemadmodum fuerat pollicitus, non reuocaret, consuetudinem non ab amatoria cupiditate, sed a voluntate inferendi contumeliam profectam fuisse putauit. Paro & Heraclida Aenienses patris iniurias persequentes Codyn necauerunt, a quo defecerat Adamas velut accepta contumelia, quod puer ab eo fuisset exectus. Multi etiam quod corpore plagas accepissent, irati, quasi accepta contumelia principes ac reges occiderunt, aut occidere conati sunt, ut in Mitylene Megacles facta cum amicis conspiratione, Pentalidas qui circuentes virga obuios percutiebant sustulit. Et postea Smerdes quod plagis fuisset affectus, abstractusque ab uxore Pentibulum interfecit. Conspirationis autem in Archelaum factae Decamnichus dux & auctor fuit, qui primus ceteros

POLITICORVM LIB. V. 172

ros conspirantes concitauit, iratus quod Euripidi poetae traditus ab eo fuisset verberandus. Euripides autem indignatus erat, quod illi nescio quid de ore ipsius grauiter olente dixisset, & aliis multis propter similem causam, vel mors illata est, vel insidia instructae. Eodem modo fit propter timorem: haec enim erat ex causis una, ut in Rebuspub. sic etiam in monarchiis, ut Artapanes Xerxem inuasit calumniam. Dedario timens, quem iniussu Xerxis suspenderat, putans tamen se impune laturum, eo dante veniam, velut inmemorem propter coenam. Quaedam conspirationes ex contemptione oriuntur, ut in Sardapalum, cum quidam inter mulieres mentem contempsisset, si verum hoc est a fabulantibus traditum, sin aliter, in alio tamen verum potest accidere. Et Dio propter contemptum, Dionysium posteriorem inuasit, cum ciues sic affectos, & ipsum semper esse temulentum videret. Et amicorum quidam propter contemptum monarchas adoriuntur: nam cum ipsis fides habeatur, tanquam improvisi facinus patrare valeant, contemnunt. Ii quoque contemptione quodammodo inferri videntur, qui sibi imperium occupandi facultatem adesse putant: quasi enim rem perficere valeant, periculum contemnentes propter potentiam sine timore aggrediuntur, ut faciunt belli duces in monarchas, quemadmodum Cyrus in Astyagem, dum eius tum vitam, tum exercitum contemnit. Nam milites otium & vecordia corruperat, ipse vitam delitiosum transigebat. Et Seuthes Thrax cum exercitum duceret, Amadocum est adortus, in quod facinus

Sardapalus

Dionysius.

ARISTOTELIS

quidam harum rerum pluribus impelluntur, exempli gratia, contemptione & quæstu: ut Mithridates in Ariobarzanem. Sed maximè ob hanc causam adoriuntur ii, qui cum sint audaces natura, honore bellico apud principes funguntur: nam fortitudo quæ potentiam habeat, audacia est. Propter quas ambas velut exploratam victoriam habentes, inferuntur. Eorum verò quos ambitio ut tyrannos adoriantur impellit, alius est causæ modus ab iis quos supra diximus diuersus. Nō enim ut quidā in tyrānos quæstus & magnos ipsorum honores spectātes inferuntur, sic eorum quisque, quos ambitio ad inuadendum impellit, periculum subire animum inducit: sed illi propter memoratam causam, hi tāquam aliud ingēs facinus patretur, quo nobilitentur, fiantq; apud ceteros illustres. Itaque monarchas non ut sibi vendicent monarchiā inuadunt, sed ut famam & gloriam indispiscantur. Veruntamen perpauci numero sunt, quos ea causa ad patrādū facinus inducit. Hos enim sic animatos esse oportet, ut nisi facinus patrauerint, vitam sibi acerbam esse putent, quorum comes esse debet Dionis opinio, quæ non facilè multis ingeneratur. Nam ille cum paucis militibus Dionysium est adortus, sic se animatum esse professus, ut quocunq; procedere daretur, satis esset habiturus cogitato facinore fungi, hoc est præclaram eam mortem non recusaturus, vel si statim sibi mori accideret, modo vel ad breue tempus facinori superesse contigisset. Tyrānis autem vno modo deletur, quemadmodum alia quæque Respublica extrinsecus, siqua contraria Respub.

ambitio

*Tyrannis quo
modo delenda*

POLITICORVM LIB. V. 173

Respub. potentior sit. nam velle dubium nō est, propter instituti diuersitatem, quæ verò volunt, hæc omnes, si facultas adsit, faciunt. Sunt autem tyrannidi contrariæ Respublicæ populus quidem, ut figulus figulo, quemadmodum ait Hesiodus, nam vltimus status popularis tyrannis est: regnum verò & status optimatum, propter Reipub. contrarietatem. Quare Lacedæmonii multas tyrannides sustulerūt, & item Siracusani, quo tempore rectum Reipub. statum obtinebāt. Alio modo à se tyrannis deletur per sociorum seditionē, ut Gelonis, & nuper Dionysii: Gelonis, auctore Thrasybulo Hieronis fratre, qui Gelonis filium blanditiis & voluptatibus in facinus compulit, ut ipse imperaret: conspiratibus autem domesticis ac necessariis ne tyrānis omnino deleteretur, sed tolleretur de medio Thrasybulus, iidem cōspirantes occasionem nacli eos omnes exegerunt. Dionysium autem Dion eius affinis coacta militum manu, adiunctisque popularibus tyrannide deiecit, & ipse interfectus est. Sed cum duæ causæ sint, quibus potissimum in tyrannides conspiratur, odium & contemptus, horum alterum, odium dico, tyrannis adesse necesse est: tamen ex contemptu, tyrānides magna ex parte dissoluuntur. Argumēto, quod qui occuparunt imperia, eorum plerique eadem retinuerunt: qui verò tradita ab aliis acceperunt, hi statim ferè omnes amiserunt. Nam cum se voluptatibus dedāt, facilè in contemptum veniunt, & multas se opprimendi occasiones conantibus præbent. Ceterum iram, partem esse odii statuendum est, nam quodam-

procurator

causa

ARISTOTELIS

Contumelia

modo actionum earundem causa sit. Estq; interdum odio ad agendum accommodatior, quoniam irati maiore impetu ac vehementius inferuntur, propterea quod animi perturbatio non utitur ratiocinatione, sed ira homines ob contumeliā potissimum indulgere solent. Qua ex causa Pisistratidarū tyrannis, & aliorum multæ sublatae sunt. Odium tamē magis est in causa: nam ira cum dolore adest, quare uti ratione iratis non facilē datur, odium sine dolore. Ad summam, quot causas esse diximus euertendi meram & extremam paucorum potētiam, & vltimum statum popularem, totidem tyrannidis delendæ causas esse putare conuenit, quoniam formæ illæ Reipub. tyrannides diuiduæ sunt. Regnum à causis externis omnium minimē deletur, quare diutius conseruatur. Sed plurimę perniciēs intrinsecus existunt, idque duobus modis. Vno per regni sociorū seditionem: Altero si reges tyrannicē magis imperare conantur, cum plura suo arbitratu ac præter leges gerere volunt. Cæterum iam nostris temporibus regna non constituuntur, sed si quæ monarchiæ fiunt, tyrannides potius existunt, propterea quod cum regnum sit imperium voluntarium, & rex maiorum rerum summam habeat potestatem, multi sunt ei similes, nec tanto opere quisquam excellit, ut imperii magnitudinem ac dignitatem exæquet. Itaque ob hanc causam regnum sua voluntate non ferunt. Quod si quis per fraudem aut vim occupauerit, iam hoc tyrannis esse videtur. Regnorum autem quæ ex genere tribuuntur interitus, causam præter supradictas statuere

POLITICORVM LIB. V. 174

statuere oportet, quod multi succedunt tales, ut facile contemnantur, & quod non tyrānicam potētiā, sed regium honorem obtinentes cōtumeliā inferant: quoniam facile factu est regnum dissoluerē. Nam si non volentibus imperet, protinus desinet esse regnum. Tyrannus autem etiam inuitis dominatur. Monarchiæ igitur propter has & similes alias causas euertuntur.

regi

tyrannus

scholia in Caput X.

SVPEREST ut de unius imperio differamus. Quibus rebus conseruari Respub. ac uicissim deleri, diximus. Quas regnum & tyrānis imitatur, eadem regno tyrannidique salutes sunt, aut perniciosæ. Regnum autem optimatum Remp. imitatur: Tyrannis uero paucorum simul potētiā & popularem, ut rationibus multisq; exemplis declarat. Regi publica commoditas tāquam finis quo referat omnia. Tyranno uoluptas est proposita. Officium regis est prouidere, ut nec in locupletes iniuria cuiusque generis, nec in pauperes inferatur cōtumelia. Tyrannus autem nihil facit quod ad bonum publicum pertineat, præterquam ut suis commodis prospiciat: habetque omnia tum paucorum potētiā, tum Reipub. popularis uitia, quæ nominatim explicatur. Tria sunt quæ potissimum subiectos ad conspirandum in monarchas impellunt, *iniuria, timor, & contemptus*. sed cum conspiratio uel in caput principis, uel in ipsum principatū fiat. Quæ ex iniurijs à cōtumelia proficiscitur, ea capitalis esse solet, quanquam ambitio quosdam, sed alia ratione ad tyrannum tollendum impellit, ut magnam scilicet gloriam consequantur. sed duo sunt quæ potissimū homines ut in tyrannos conspirent impellunt, odium cuius pars est ira & contemptio. Regnum ex causis extrinsecus illatis raro deletur. itaque plurimi ipsius interitus à domestico malo duorum modorum altero proficiscuntur, uel conspirantibus regis amicis, & quorum opera utitur in administranda Reipub. uel ipso principe leges contēnente, & tyrānicum imperium regio præferente. Cæterum regna hereditaria interdum per cōtemptum eorum euertuntur, qui regno impares indigniq; succedunt. Nam re-

ARISTOTELIS

gnum optimum Rempub. emulatur.) Regnum simile est optimatum Reip. Nam ut in hac prima ratio uirtutis habetur, & optimis quibusque uiris magistratus mandantur, sic regnum optimo cuique deferitur, & utrisque publica commoditas proposita est. Extremo paucorum domatu.) Quae dynastia dicitur, ubi pauci contemptis legibus cuncta sua libidine gerunt, commodis suis duntaxat seruientes. Vtraque monarchia.) Regnum & tyrannis. est enim monarchia unius imperium, siue in unam ciuitatem, siue in plures habeatur. Talis generis.) Familiae, uirtute aut gloria rerum gestarum praestantis. Cunctis iam ciuitatibus.) Quae initio rerum erant paruae. Aliae ante has.) praevis temporibus, cum regibus ferè mortales parerent. Ut Phidoni inter Argiuos accidit.) In Argo urbe Peloponnesi, ubi cum summo magistratu Phidon praesesset, eius occasione tyrannidè occupauit. Qua ratione quosdam ad Ioniam in Asia, & Phalarim apud Agrigentinos in Sicilia tyrannidem inuasisse ait. Panatius inter Leontinos.) Ciuitatem Siciliae. Dionysius Syracusis.) Dionysius superior: nam posterior patri in tyrannide Syracusanorum Sicilia ciuitatis successit. Ut Codrus.) Vltimus rex Atheniensium, de quo Trogius lib. ij. Ut Cyrus.) Qui Astyage auo rege Medorum, quibus Persae parebant deuicto, imperium Medorum ad Persas, unde genus paternum ducebat transtulit, & sic hos in libertatem uindicauit. Molossorum.) Hi populi sunt Epiri. Ne diuites iniuria, nec populares contumelia afficiantur.) Iniuria latissime patet, nam quicquid in aliquem sit contra ius, iniuria dicitur. Contumelia uerò species est iniuriae, quae pertinet ad dedecus, & indignitatè. praeterquam compendij sui gratia.) $\epsilon\iota\ \mu\eta\ \iota\delta\iota\alpha\varsigma\ \omega\phi\epsilon\lambda\epsilon\iota\alpha\varsigma\ \chi\epsilon\iota\upsilon\tau\iota$: sic enim scribendum est. Imperium tyrannicum simile est ei, quod dominus exercet in seruos, ut declaratum est: dominus autem omnia ad suam utilitatem refert. cuius causa seruorum saluti, & necessarijs commodis prospicit, ne pereuntibus seruis, imperium ipsius & dominatus pereat. sic tyrannus interdum bono publico consulit, cum id in ipsius comoditatem recidit. Tyrannicum propositum.) Finis quo refert imperium. Honoribus uerò.) Fama & gloria. Custodia regis ciuilibis est.) Ex ciuibis constat: ciues enim regem suum custodiunt, tyrannum milites mercenarij externi. Aliiter enim praesidium manere nequit.) Sine pecunijs custodes milites alere non potest, quibus summo in magno periculo uersatur. Nec laetitiam.)

POLITICORVM LIB. V. 175

tia.) $\delta\alpha\ \kappa\upsilon\ \phi\lambda\omega$: sic enim scribendum est, non $\kappa\upsilon\ \phi\lambda\omega$, ex emendatis exemplaribus. Urbis munitiore loco summouere.) $\iota\kappa\ \tau\beta\ \alpha\sigma\epsilon\omega\varsigma\ \alpha\pi\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\omega$. Urbem Graeci plerumque πόλις, interdum $\alpha\varsigma\upsilon$ nominant. sed Athenienses cum ipsorum urbe Piraeus etiam contineretur, ut Roma transTyberina regio, tamē $\alpha\sigma\epsilon\omega\varsigma$ nomine munitiorē, editioremq; urbis partem, uel solū, uel potissimum uocabant. Vnde factū est, ut cuiusq; urbis pars editior & munitior $\alpha\varsigma\upsilon$ nominetur, ut hoc in loco ab Aristotele. sed & ipsum nomen $\alpha\varsigma\upsilon$, $\pi\epsilon\iota\omicron\varsigma\ \tau\beta\ \alpha\tau\omega\ \iota\sigma\tau\alpha\delta\gamma$, deduci Graeci interpretantur. Est igitur sensus: tyranni populares ab urbe summouēt, id est ab urbis editiore, & munitiore loco, quo ipsi cum externo praesidio continentur, ut hunc locū, nec adeat popularis multitudo, nisi si quis uocatus fuerit, nec incolat, sed uicos suburbanos inhabitet, uel urbis demissa & infirma loca. Bellum gerere.) Inimicitias & similitatē exercere. Tanquā artis amulos.) Tanquā inuidos imperij, quo ipsi quoq; fungi uellēt: ut figulus figulo inuidet, & faber fabro, ut ait Hesiodus. Quod periāder dedit Thrasibulo.) periāder tyrānus fuit Corinthi, filius Cypseli, Thrasibulus tyrānus Mileri. Hanc historiā Herodotus in Terpsichore refert, sed consiliū a Thrasibulo datum esse periādro tradit, cōtra quā Aristoteles, sed nihil ad exemplum interest, de quo supra meminit etiā Aristoteles, & nos latius explicuimus. Sunt autē hi fines.) Diuitiae & honores. Ut illic.) in Rebusp. Quaedā sunt in caput.) Ut tyrannū interficiant. Non praestātia.) Non ut alteri honore praefatur, sed ut acceptam contumeliā ulciscatur. Conspiratio facta in Pisisstradidas.) Cōspiratio Athenis in Diocle, Hipparchum, & Hippiam filios Pisisstrati facta: quorū Diocles per uim stuprata uirgine Harmodij sorore ab ipso occiditur. Hippias cū imperiū paternū teneret, Harmodij cōprehendit, qui cōscios cedis nominare p tormēta iussus, omnes amicos tyrāni nominauit: quibus occisis, q̄rēti Hippiae nū alij cōscij superessent, nemo superest respondit, quē amplius mori cupiā, q̄ tyrānū ipsum. Huius uirtute ciuitas libertatis admonita, Hippia in exiliū egit, ut refert Trogius, uel interfecit, ut Suidas: socius autē cōspirationis fuit Aristogitō, quibus Athenienses statuas cōstituerūt, ut Eli. refert. Eusebius Hipparchū ab his interfecitū fuisse tradit. Vterū ex ipso ferret.) Ex ipso pregnās effer. Philippū Pausanias.) Pausanias primis puertatis annis, ut Trogius refert, stuprū per iniuriā passus ab Attalo fuerat. Cuius indignitati haec etiā foeditas

Nota

Harmodius

ARISTOTELIS

accesserat, quod perductum in conuiuium solutumque merō Actalus, non suae tantum, uerum etiam conuiuiarum libidini uelut scortum uile subiecerat, ludibriumque omnium inter coequales reddiderat. Hanc rem agere Pausanias, querelam Philippo saepe detulerat. Sed cum uariis frustrationibus non sine risu differretur, et honoratum insuper ducatu aduersarium cerneret, iram in ipsum Philippum uertit, ultionemque quam ab aduersario non poterat, ab iniquo iudice exegit, ipsumque interfecit.

Amynta paruo.) Paruus scilicet cognominabatur Amyntas hic rex Macedoniae, qui se absum fuisse Verda puero iactabat. Euagoras Cyprius Eunuchus.) Huius Euagorae encomium scripsit Isocrates, pulsumque ab eo tradit Cyprio tyrannum, nec tamen nominat. Sed ex hoc Aristotelis loco Eunuchum eum fuisse suspicor, non re, sed nomine, auctore Suida, qui Eunuchum uirum quendam fuisse mollem animo, et effeminatum tradit. Nam quod uxorem repudiasset, filium eius interfecit.) Huius regis qui Eunuchus dicebatur, filius, ut uidetur, uxorem repudiavit sororem, aut filiam Euagorae: qua contumelia concitatus Euagoras, ipsum occidit. historiam quere. In Archelaum.) Regem Macedoniae, cuius familiaris fuit Euripides poeta. simul conspirauit.) In Archelaum ob causam eiusdem generis. Aenienses.) Ab Aenia urbe Thesaliae, cuius tyrannus erat Cotys. Ab eo fuisset exectus.) Castratus, ut ipsius scilicet aetate diutius abutentur. Penthalidas.) Nobilissimam familiam quae Mitylenae imperitabat. Et postea Smerdes.) In eadem scilicet insula et ciuitate. Haec enim erat ex causis una.) Haec unam causarum esse diximus. propter coenam.) Quod coenatus et remulentus fecisset. Ut in sardanapalum.) Hic Assyriorum rex ultimus fuit, quem cum Artabactus Medorum praefectus inter mulieres purpuram nentem muliebri habitu uidisset, indignatus quod uiri fortes effeminato regi parerent, facta conspiratione ei bellum intulit: uictus autem sardanapalus, et in regiam reuersus, sese diuitiasque in pyram coniiecit, hoc solo uirum imitatus: in cuius locum successit Artabactus imperium ab Assyrijs in Medos transtulit, ut postea Cyrus ex Medis ad Persas. Dion propter contemptum Dionysium posteriorem.) Dion Syracusanus Platonis discipulus fuit, frater Aristomachae uxoris huius Dionysij, cui cum suspectus esset Dion propter optimos mores et philosophiam, quod tyrannidi esset infestus, ipsique insidiaretur, in Graeciam relegatus

POLITICORVM LIB. V. 176

relegatus ab eo est, unde coacta manu Syracusas reuersus, capta urbe Dionysium in arcem primum confugere, deinde ex arce profugere coegit. sed liberata ciuitate interemptus est insidijs pessimi hominis Calippi Atheniensis socij et amici sui, ut Plato refert. Ciues sic esse affectos.) Syracusanos etiam contemnere Dionysium.) Scuthes Thrac Amadocum est adortus.) Dux exercitus regem. erat autem Amadocus rex Odrysiorum gentis Thraciae. horum contentionis Xenophon rerum graecarum uij. meminit. Mithridates Ariobarzanem.) Eum Mithridatem designare uidetur, qui fugiens insidias Antigoni regis Macedoniae in Cappadociam confugit, ac ut ait Plutarchus, lata et ubere regione potitus, actor stirpsque fuit regum qui ad Pontum imperium usque ad octauam successionem tenuere, cum fuerunt a Romanis deleti. Hic igitur Mithridates, ut uidetur, cum Ariobarzane rege suis copijs fuisset praefectus, per contemptum et cupiditatem ipsum aggressus, uel interfecit, uel regno spoliavit. Mithridatis Lyconiae et Cappadociae praesidis meminit Xenophon libro septimo de Cyri expeditione, et item scuthis qui Thracibus imperitabat. Tanquam aliud ingens facinus patretur.) Quasi rem faciant ingenti gloria dignam, et excellentis uirtutis. nam solet Aristoteles nuncupare excellentia, et rebus necessarijs commodisque maiora. Quorum comes esse debet Dionis opinio.) Eum animum habere debent quem habuit Dion, ut nisi rem conficeret, uiuere turpe putaret: re autem confecta mori, si fortuna ferret non esset recusaturus. potentior sit.) Quae prope scilicet sit, aut quae prope alat exercitum, ut supra dixit. Populus quidem ut figulus figulo.) Populum uocat extremam et pessimam formam status popularis, ubi non ex legibus, sed arbitrio populi atque decretis Regitur: quam formam tyrannidi similem esse dixit. itaque ut tyrannus tyranno, sic populus inuidet, infestusque est tyranno, quemadmodum figulus figulo, et faber fabro, ut Hesiodus ait exordio operis, quod dies et opera inscribitur, iamque abiit in prouerbij locum. Per sociorum seditionem.) socij tyrannidis sunt amici tyranni, quorum opera in administratione imperij utitur. Ut Gelonis.) Tyrannus hic Syracusanorum fuit, ut postea Dionysius. Plerique imperia retinuerunt.) Magna pars eorum qui occuparunt imperia tyrannica, tyrannides ipsas retinuerunt. Nam ira cum dolore est.) Qui dolor non permittit uti ra-

ARISTOTELIS

tione & consilio, quo maximè opus est ad negotium conficiendum, sed properare ad ultionem cogit, quæ huius doloris medicina est. Forma illæ Reipub. tyrannides diuiduæ sunt.) Extremus populus, & extrema paucorum potentia, tyrannides sunt non unius, sed plurium simul, paucis, aut ipso populo tyrannidem exercente. Per regni sociorum seditionem.) Ducum & præfectorum, quorum opera rex utitur in administranda Reipub. Multi sunt ei similes.) Multi sunt uirtute ac meritis regi pares. Ut imperij magnitudinem ac dignitatem exæquet.) Debet enim rex uirtute ceteros omnes superare, ut tertio libro declaratum est. Tyrannis esse uidetur.) Tyrannis est. nam uerbum uidetur, & forte, fortassisque, & talia sæpe ab Aristotele in rebus non dubijs usurpantur modestiæ gratia, ne temerè asserere uideatur. Quæ ex genere tribuuntur.) Quæ sunt in aliquo genere, siue familia hereditaria. Regum honorem obtinentes.) Absque externo praesidio. Facile factu est regnum dissolvere.) Facile est regnum euertere. Nam si subiecti parere nolint, uel regem deiciant, uel si inuiti parere cogantur, iam non erit regnum, sed tyrannis.

Caput XI.

CONSERVANTVR autem haud dubiè, ut uniuersè loquar, ex cõtrariis: singulatim verò, regna si ad mediocritatem magis reuocentur. Nam quò pauciorum rerum summam potestatem habet, hoc diuturnior est omnis principatus, quoniam & ipsi minus fiunt heriliter imperiosi, morèsq; æquabiles magis ac humaniores induunt, & subiectorum inuidiam minus contrahunt. Quæ causa fuit, ut diu regnum molossorum duraret, & item Lacedæmoniorum: quoniam ab initio imperium fuit in duas partes diuisum, & postea Theopompus, ut cæteris in rebus, sic hac in parte egregia moderatione usus, Ephorum magistratum contra regnum constituit, detrahens de potentia, & addens regno diuturnitatem,

POLITICORVM LIB. V. 177

tem, ut id quodammodo minus, sed maius effecerit. quod ipsum ferunt, uxori respondisse, qua exprobrante quòd minus regnum filiis tradere, quàm accepisset à patre ipsum nõ pueret, minimè verò, inquit, trado enim diuturnius. Tyrannides duobus modis maximè contrariis conseruantur, quorum alter traditus est, & à plerisque tyrānis in imperio administrando tenetur, cuius multa à Periandro Corinthio instituta fuisse ferunt, & multa similia licet à Persarum imperio sumere. Hæc autem sunt ea quibus suprà Tyrannides quoad fieri potest conseruari diximus, viros præstantes deprimere, & qui sunt elato animo de medio tollere, nec conuiuia, nec foedalitatem, nec doctrinam, nec tale quicquam aliud permittere, sed omnia unde duo solent existere, animi elatio, & fides cauere, colloquia vetare, & omnes alios otiosorum conuentus prohibere, & cunctis rationibus dare operam, ut inter se omnes sint maximè ignoti, utq; peregrini semper conspiciantur, & circa fores obambulent, sic enim latere non poterit, si quid sinistri molientur, & semper seruitute pressi animos attollere minus cõsuescent, & cætera id genus Persica & Barbaræ ad tyrannidem tuendam faciunt, habent enim omnia eandem vim. Item dare operam ut quid subiectorum quisque dicat & agat non ignoretur, & exploratores habere, quales erant Syracusis Protagogidæ, quasi delatores nominati. Hieron etiam ubicunque cœtus & conuentus erat, Oracustas, hoc est auscultatores submittebat, quippe talium hominum timore minus audent, & si quid

Tyrannides

ARISTOTELIS

audent, minus latet. Prodest etiam alios apud alios calumniari, & amicos cum amicis, populares cum nobilibus, & diuites inter ipsos committere. Subiectos etiam in paupertatem redigere, tyrannicum est, ne praesidium alatur, nec ab operibus quotidianis otium eis ad parandas insidias supersit. Huius rei exemplo sunt Pyramides Aegypti, Cypselidarumque diis immortalibus erecta templa, & Pisistratidarum sanum Olympio Ioui aedificatum, & Policratis opera quae in Samo visuntur: haec enim cuncta pertinent eodem, ut qui sub imperio sunt, nec otium habeant, & pauperes reddantur. Quo item spectat tributorum exactio, ut Syracusis, ubi Dionysii tyrannide quinque annis omnes opes tributi nomine collatae fuerunt. Est etiam tyrannicum commentum bellum gerere, ut occupati sint, & ductore semper indigeant. Porro cum Regnum per amicos conseruetur, tyrannidis tamen ratio poscit, ut amicis minimè omnium fides habeatur: nam cum velint omnes, hi tamen maximè possunt tyrannum de medio tollere. Ea quoque tyrannica sunt, quae in extremis statibus popularibus fiunt, mulierum licentia per domos, ut facta virorumque consilia deferant, seruorumque remissio ob eandem causam. Quoniam neque serui neque mulieres tyrannis insidiantur, quos propter viuendi ut velint licentiam in tyrannides & status populares amicos animos gerere necesse est. Nam populus etiam expetit esse monarcha. quo fit ut apud utrumque in pretio sint adulatores, apud populos dux popularis. (hic enim populi assentator est.) apud tyrannos, qui se demisse

POLITICORVM LIB. V. 178

misse in consuetudine gerunt: quod est assentationis opus. Nam tyrannis improborum est amica, quoniam tyranni adulationibus delectantur. Adulatur autem nemo qui liberum animum gerat: nam viri probi vel amant, vel certè non blandiuntur. Itè improbi ad res improbas utiles sunt, quoniam clauus, ut est in prouerbio, clauo truditur. Est etiam tyrannicum, grauis ac liberi hominis consuetudine non delectari: nam talè se solum esse tyrannus vult. At qui ediuerso grauitate ac libertate vitur, is praestantiam ac tyrannidis dominatum tollit. Tales igitur odio sunt tyrannis, tanquam imperium dissoluentes. Illud quoque tyrannicum est, ad conuiuia & fruendas voluptates peregrinos potius vocare quam ciues, quasi hostes hi sint, illi verò non aduersarii. Haec igitur & talia tyrannica sunt, & tyrannidem tuentur: quibus tamen nihil improbitatis abest. Sed haec omnia ferè tribus generibus continentur. Nam tria sunt quae tyrannis efficere molitur. Primum ut subiecti demissos animos gerant: nam qui est abiecto animo, is nemini parat insidias. Deinde ne fidem habeant inter se: nec enim ante tyrannis euertitur, quam sint aliqui fidentes inter ipsos. Quo fit ut tyranni viros probos tanquam hostes insectentur, propterea quod ob sint imperio: non modo quoniam imperium herile recusant, sed etiam quia sunt tum inter se, tum etiam aliis fidi, nec se nec alios accusant. Postremo ut ne habeant quidem efficiendi facultatem. Nam cum nemo quod facere non potest aggrediatur, nullus facultate non suppetente tyrannidem euertere tentat.

ARISTOTELIS

bit. Hi sunt igitur tres fines ad quos spectant tyrannorum molitiones. omnes enim tyrānici conatus ad hos fines referri possunt, partim ne fidem habeant inter se, partim ne possint, partim ne gerant animos elatos. Hic est igitur vnus modus tyrānidem tuendi. Alter modus rationem & curam iis quæ diximus contrariam habet, & potest ex interitu regnorum sumi. Nam vt euertendi regnum vnus modus est, si fiat imperium magis tyrānicum, sic est tyrannidi salutare, ipsam reddere magis regiam, vno dūtaxat retento, potentiā dico, non solum volētibus, sed etiam inuitis imperandi, quippe quo amisso tyrannis amittitur. Hoc igitur vt stabili fundamento iacto & conseruato, cætera partim facere debet, partim speciem ostentare, callide regiam administrationē simulans: primum, vt curam rerum communium habere videatur, ne sumptus in ea munera quæ multitudinem offendunt faciat, dum ab ipsis operantibus ac laborantibus exigit, quæ vix suppeditare possunt, & scortis ac peregrinis & artificibus effusè largitur. Item vt accepti & expensi rationem reddat, quod quidam tyrannorum superiorum fecerunt. Nam si quis ad hunc modum res communes administret, is paterfamilias, non tyrannus esse videatur. Nec enim verendum ei est, ne pecuniarum inopia laboret, cum sit dominus ciuitatis. Quinetiā hoc tyrannis est, cum domo discesserint vtilius, quàm congestas pecunias relinquere, quoniam custodes minus imperium inuadūt, qui tyrānis absentibus formidabiliores sunt, quàm ciues: nam ciues comites peregrinationis sūt, custodes

POLITICORVM LIB. V. 179

custodes ipsorum loco succedunt. Tributa quoque & exactiones sic imponere debet, vt prouidendi ac dispensandi gratia numos congerere videatur, cum bellum inciderit ad vsum militare. Ad summum sic se comparare, vt tanquam publicæ pecuniæ, non priuatæ custodem & quæstorem agat, vtq; non difficilis & superbus, sed grauis esse videatur: & item talis, ne sit colloquentibus formidolosus, sed potius venerandus, quod ei non facile cōtingit, qui talis est vt facilè contemnatur. Itaque curare debet, vt si non cæteris virtutibus, at certè præditus sit ciuili facultate, & talem de se opinionem faciat: vtq; nō solum ipse, sed omnes eius domestici à subiectorum contumeliis puerorum, puellarūq; abstinere videantur: vtq; suas mulieres eodem modo in officio contineant, ne sint in alias cōtumeliosæ, quoniam multæ tyrannides sunt propter mulierum contumelias euersæ. De voluptatibus corporeis oppositum eos facere oportet, quàm nunc tyranni quidam faciunt, qui nō solum id protinus ab hora matutina, & continenter multos dies faciunt, verumetiam id notum cæteris esse volunt, vt se quasi beatos & felices admirentur. Sed maximè in his rebus se moderatè gerere debet, aut saltem de se cæteris facere opinionem temperatiæ. Non enim qui sobrius est, is inuadendi sui, aut contēnendi præbet occasionē, sed qui ebrius, nec vigilans, sed somno deditus, suntq; oppposita iis quæ suprā diximus facienda. Nā ciuitas ei cōponenda & ornanda est, quasi procurator sit, non tyrānus. Præterea curādum est, vt deos, religionēque sem-

*mulieres de
meliosæ.*

temperatiæ

religio

ARISTOTELIS

per egregiè colere videatur. Nam minus iniuriâ homines à talibus hominibus metuunt, cum principem religiosum esse, ac Deos vereri putant: minusque insidiatur ei, qui deos auxiliares habere videatur. Talis autem citra ineptitudinē videri debet: & item probos & præstantes viros sic honorare, ut se non putent à suis ciuibus, si liberi essent, plus honoris fuisse laturus: & hos honores ipse per se tribuere: pœnas autem per alios magistratus & iudices irrogare. Est autem omnis monarchiæ cautio communis, neminem facere nimis magnū, aut certè plusquam vnum facere: ipsi enim inter se quid quisque agat obseruant. Aut si vnum aliquem augere oporteat, vitandus tamen est, si quis sit moribus audax: nam tales mores in cunctis actionibus maximè sunt ad vim inferendam accommodati. Et si cuius sit minuenda potentia, paulatim id faciendum est, non tota simul auferenda. Et cum ab omni contumelia temperandum, tum maximè à duabus, à percussione corporis, & ab iniuria libidinosa: quæ cautio maximè est in homines ambiciosos tenenda. Nam iniuriam sibi per contempptionem inferri grauitè ferunt auari, si bonorum detrimento: ambitiosi & probi homines, si dedecore, siue infamia afficiantur. Quare à talibus pœnis abstinendum est, aut curandum ut legibus vel more maiorum, non per contemptum irrogari videantur: ut quæ veneræ cōsuetudines ex causis amatoriis, non à potentia proficisci putentur. Ad summā, si quid de honore detraxerit, debet id maioribus honoribus sarcire. Eorum autem qui capitaliter insidiatur, hi sunt maximè

POLITICORVM LIB. V. 180

maximè formidandi, ac diligentissime cauendi: qui modo necem inferant, nihil sunt de salute sua solliciti. Itaque maximè cauendi debet, qui se aut sibi charos affectos esse contumelia putant: nihil enim sibi parant, qui per iram inferuntur, auctore Hereclito. Difficile est, inquit, cum ira pugnare, quippe quæ anima redimitur. Cum autem ciuitates ex duabus partibus, diuitibus & egenis constent: prouidere oportet, ut utrique se per imperium conseruari putent: nec alteri ab alteris iniuria afficiantur. Qui tamen potentiores sunt, ii maximè debent imperio conciliari. Ut si summa rerum in tale discrimē adducatur, non sit tyrāno aut seruos manumittere, aut arma demerere necesse: quoniam altera pars adiuncta potentiæ satis est ad conatus impetentium superandos. Cæterum talia singula persequi superuacaneū est, cum propositum sit manifestū. Huc enim sunt omnia referenda, ut iis qui sub imperio sunt, non tyrannum, sed patrem familias aut regē agere videatur: & rem non quasi dominus, sed quasi procurator & præfectus administrare ac moderatè viuere, nec quod nimium est sectari. Præterea nobilium uti consuetudine debet, populares indulgenter tractare. Ex his enim necessario fiet, ut imperium non modo honestius ac magis expetendum sit, propterea quod erit in meliores nec animo deiectos, & ipse non erit odio, nec timori, sed etiam diuturnius. Adhuc probis moribus esse præditus, aut certè semibonis, & non malis, sed semimalis.

qui rancidi

*Regem tyrannum
non datur*

ARISTOTELIS

scholia in Caput XI.

CONSERVANTUR autem haud dubie, ut uniuersè loquar, ex contrarijs, singulatim uerò.) Haecenus causas pereuntium Rerum pub. exposuit, hinc quibus rebus conseruentur declarat, primumque uniuersali præcepto Respub. rebus contrarijs, ijs quibus enertuntur, conseruari docet. sed ad singula genera descēdens, regnum, inquit, conseruatur si medium teneat, ne nimis multa regis arbitrio gerantur, quod exemplis præsertim Theopompi regis Lacedæmoniorum declarat, qui Ephoros ad regiam potestatem, licentiâque temperandam instituit. Tyrannides duobus modis inter se contrarijs conseruatur, cuius prioris magister magna ex parte veriâder Corinthius tyrannus fuit, uiros præstantes, atque eos qui magno celsoque animo sunt de medio tollere, non pati in ciuitate cōuentus hominum fieri, nec literarum ac proborum institutorum studia, quæ liberos reddunt animos permittere, & dare operam ut ciues inter se minimè noti sint, utque ciuitas exploratorum plena sit, qui facta & consilia ciuium deferant. item per calumnias, amicos cum amicis, uulgus cum nobilitate, & diuites inter ipsos committere, subiectos ad paupertatem redigere, & occupatos tenere, ne diuitiarum occasione, aut per otium eis insidiari tyranno liceat, implicatōsque bello tenere, ut ipso ductore semper indigeant. Debet præterea tyrannus amicorum insidias cauere, mulieribus & seruis uiuendi licentiam præbere, ut utrisque exploratoribus contra uiros & dominos utatur, quæ omnia tribus generibus seu finibus continentur: primum, ut subiecti abiecto animo sint, deinde ne alij alijs fidant, tertio, ut etiam uolentibus tyrannidē euertere facultas absit. Neque hic quidem unus est modus tyrannidem tuendi, alter huic contrarius, ut tyrannus regiam administrationem amuletur, & regiam uoluntatem ostendet, hoc tamen iacto & retento fundamēto, ut etiā uolentibus imperare possit. Oportet etiam, ut rerum communium curam habere uideatur, ne sumptus faciat, quibus populares offendantur, ut non tyrannus esse uideatur, sed paterfamilias, non dominus pecuniæ communis, sed quæstor & custos, nec difficilis & superbus, sed grauis esse, nec modo seipsum, sed etiam domesticos à contumelijs contineat, Deos & religionem colere uideatur, egregios & præstantes uiros honorare debet, & hoc per se, pænas autem per iudices irrogare. Illud autem est regi cum tyranno commune,

POLITICORVM LIB. V. 181

mune, ne quem nimis magnum faciat, aut faciat plures. Canendum est etiam ne contumelia homines ambitiosi afficiantur. Veneri ita seruiendum, ut amore ductus, non potentia usus fuisse uideatur. Cum autē ciuitas ex diuitibus pauperibusque constet, utri potētiores fuerint, hos sibi debet amicos reddere, ut horum auxilio possit aliorum conatibus obsistere: præterea uti nobilium consuetudine, & indulgenter tractare populares: moribus uti uel bonis uel certè semibonis, hoc est non turpissimis. Ut uniuersè loquar ex contrarijs.) Ut generaliter dicam ex rebus contrarijs ijs quibus diximus easdē Respub. deleri. Quo pauciorum rerū.) Quo pauciora imperantis arbitrio permittuntur. Heriliter imperiosi.) Minus sunt proclues, ut imperium exerceant, quasi domini in seruos. Et item Lacedæmoniorū.) Ut Lacedæmoniorū regnum diu seruarietur. In duas partes diuisum.) In duos reges: ab initio enim Lacedæmonij binos reges habuerūt. Ephororū magistratū.) Qui regibus erat oppositus, ut Romæ tribunatus consulibus, de quo supra pluribus memorauimus. Maxime contrarijs.) Inter se. Traditus est.) A prioribus, scilicet à Platone in libro octauo de Rep. illic enim omnes prioris modi rationes tuendi tyrannidem à Socrate commemorantur. Ergo alij, inquit, ante me de ipso disseruerunt, quo innuit alterum modum à se potissimum fuisse annotatū. A Periandro Corinthio.) Tyranno Cypseli filio. Nec sodalitatem.) Societatem amicorum, qualia sunt collegia: hac enim cūcta, & item factiōnes nomine ἱταρχία, quo hic usus est Aristoteles, significantur. Nec doctrinam.) Non permittere gymnasia, ubi adolescētes probis institutis & disciplinis liberalibus erudiantur, quæ animos liberos reddūt, ut nunc fit inter Turcas, apud quos nulla sunt studia literarum, ob hanc ipsam causam. Peregrini.) Milites mercenarij, quibus externis tyranni ad corporis sui custodiam utuntur. Persica & Barbara.) Nam reges Persarum herile imperium in subiectos exercebant, nec tamen erant tyrāni, quoniam id subiectorum uoluntate fiebat, ut sunt Asiani barbari natura serui, ut ipse supra restitutus est. Quales erant Syracusis prozagogidæ.) Prozagogidæ à uerbo προζαγωγε, quasi delatores uocabantur Syracusis, qui facta & consilia popularium explorabant, & ad tyrannum deferabant, de quibus meminit Plutarchus in Dione. Cuius & aliorum auctoritatem sequutus interpretes, locum ut deprauatum emendauit, & pro προζαγωγε re-

ARISTOTELIS

posuit οἱ θεοὶ τὴν γῆν. Hiero etiam.) Hic quoque ut Gelo & duo Dionysij Syracusanorum tyrannus fuit. Otacustas.) Ab auribus & audiendo dictos. utitur hoc nomine idem Aristoteles in libro de mundo ad Alexandrum. Ne praesidium alatur.) Sic enim sublato aut immunito periculo, non erit tyranno externorum praesidium alere necesse, aut paruum praesidium erit satis. uel sensus est, ne populares si consilium in tyrannum inierint, militem conducere possint, qui contra tyrannum ipsis praesidio sit. Pyramides in Aegypto.) sic appellabantur adificia mirae altitudinis in acutum desinentia, quas reges Aegyptij maximo sumptu, & innumera hominum multitudine edificabant, uelut ad sepulchra regia & ad miraculum: re autem uera, ut imperatis ad ea tribuitur popularium facultates exhaurirent, simulque ipsos in opere assiduo occupatos continerent, ne per otium regum flagitia perspicere, & in ipsos insidias molientes conspirare possent. De Pyramidibus his multa Hierodotus & Diodorus Siculus commemorant, nostrumque Plinius. Cypselidarum.) Corinthi tyrannorum, qui genus a Cypselo ducebant, ut Athenienses tyranni filij Pisistrati, Pisistratidae uocabantur. Policrates autem Sami insulae tyrannus fuit, qui omnes magnifica adificia erigenda curarunt, eadem ratione, qua reges Aegyptij Pyramides. Tyrannicum commentum.) Versutia tyrannica hostes facere uicinos suae ciuitati, ut ad bellum gerendum semper indigeant ipso ductore. Hi tamen.) Amici tyranni, qualis erat Laurentius medicus, qui nuper Alexandrum medicum Florentinum sustulit: erat enim eius amicus & propinquus. Nam populus expetit esse monarcha.) in extrema & pessima Rep. populari, ubi cuncta sunt arbitrio populi, populus ipse tyrannum imitatur. Quod est assentationis genus.) se demisse gerere, & in cunctis obsequi, genus est adulationis: nam uerus amicus libertate uti debet, & in rebus turpibus aut iniustis amicum admonere & obsistere. Nam talem se solum esse uult.) Tyrannus neminem uult uti libertate praeter se. Praestantiam tollit.) Aequalem se praestat ei qui uult esse superior. Quibus tamen nihil improbitatis abest.) Hoc dicit, ne huiusmodi consilia probare uideatur, quae licet sint ad tyrannidem tuendam utilia, sunt tamen scelestae & nefaria, quemadmodum ipsa tyrannis. Hi sunt igitur tres fines.) In quos referuntur tyrannorum consilia. Alter modus rationem habet contrariam.) Ratio prioris modi ad sui timorem incu-

Plinius lib. 36. ca. 12.

POLITICORVM LIB. V. 182

incutiendum, & subiectos deprimendos pertinet: hic autem posterior ad gratiam aucupandam, & popularium animos alliciendos. Partim speciem ostentare.) Quada simulare, speciem boni uiri praferens. Nam si haec omnia non ficto, sed probo animo faceret, regem se, quantum est in ipso, non tyrannum praberet. scortis ac peregrinis, & artificibus.) Quorum scilicet opera uti solent ad ludos Theatrales & fabulas agendas. Custodes minus imperium inuadunt.) Praefecti quos tyranni ad ciuitatem administrandam, & pecuniam repositam custodiendam relinquunt, minus pecuniarum occasione consilia in absentes tyrannos inueniunt, ut his non receptis ipsi imperium per tyrannidem occupent, uel in aliud genus Reipub. conuertant. Praeditus sit civili facultate.) Ut probe sciat, prudenterque animos hominum tractare, ne formidabilis sit: nec rursus contemptui habeatur, seque in popularium beneuolentiam insinuet. Ab hora matutina.) Per totum diem. Quasi procurator.) Quasi nomine ciuitatis, ab ipsaque publico muneri praefectus rem gerat, non quasi tyrannus. Talis autem citra ineptitudinem uideri debet.) Ne dum imprudenter religionem simulat, impietatem & uersutiam prodat. Est autem omnis monarchiae cautio communis.) Non solum tyrannorum, sed etiam regum. Quae cautio maxime tenenda est in homines ambiciosos.) Qui honoribus studet, & fama, cuiusmodi se re sunt nobiles & diuites, minime omnium sunt pulsatione corporis, uel libidiosa contumelia afficiendi: aut si quam huiusmodi contumelia talibus hominibus tyrannus intulerit, debet iniuriam alijs honoribus sarcire, & eosdem honestando compensare. Qui capitaliter insidiando.) Qui tendunt insidias in caput, ut tyrannum interficiant. Anima redimitur.) Inferenda morte sedatur. Imperio conciliari.) Ut sint Reipublicae praesenti statu contenti.

Caput XII.

CAETERVM ex Rebuspub. omnibus paucorum potentia & tyrannis citissime delentur. Nam cunctarum diutissime durauit tyrannis quam Orthagorae filii, ac ipse Orthagoras Sicyone tenuerunt: quippe ad centesimum annum perducta est. Cuius

ARISTOTELIS

causa fuit, quoniam subiectos moderatè tractabant, & pleraque ex legum præscriptis gerebant. Et Clisthenes quia bellicosus erat, non fuit habitus cōtempui. Item populares indulgenter habebant, ipsorum rebus consulendo. Quinetiam Clisthenes eum qui sibi fuerat in iudicio victoriæ refragatus, corona donasse memoratur: & quidam statuam quæ in foro posita est, imaginem eius esse tradunt, qui sic iudicauit. Et Pisistratum ferunt, cum dies ei dicta fuisset, iudicium ad Areopagum subiisse. Secundo loco diu Cypselidarum tyrannis Corinthi cōseruata est: nam hæc tres ac septuaginta annos & sex menses durauit, quoniam Cypselus annos triginta tyrannidem tenuit, Periander quadraginta quatuor, Psamnitichus Gordii filius annos tres. Cuius tyrannidis cōseruandæ eadem causæ fuerunt, quoniam Cypselus populum indulgenter tractabat, nec vnquam præsidio ad sui corporis custodiam vsus est. Periander tyrannicus fuit, bellicosus tamē. Tertia diuturnitate Pisistratidarum tyrannis Athenis fuit, qua tamen non sunt continenter vsi. Nam Pisistratus dum tyrannidem teneret, bis vrbe pulsus est. Itaque ex triginta tribus, decem & septem annos tyrannidem tenuit, filii autem decem & octo. Summa igitur triginta & quinque annorū fuit. Ex reliquis maximè diuturna fuit, quam Hiero, Gelōq; Syracusis tenuerunt. Veruntamen hæc nō diu durauit, sed ad annos duntaxat decem & octo producta est. Nam Gelo cum septē annos tyrannidem gessisset, octauo vita functus est. Hiero decem annis tyrannidem tenuit. Thrasyl-
bulus

*modestia tyra
noy.*

POLITICORVM LIB. V. 183

bulus vndecimo mēse fuit deiectus. Sed omnino pleraque omnes tyrannides breui tempore delentur. Ac Respub. quidem & monarchiæ quibus rebus deleantur, & quibus vicissim cōseruentur, explicuimus, cuncta ferè persequuti. In Repub. Platonis Socrates de mutationibus differit, sed non rectè differit: nec enim optimæ Reipub. quæ prima est, mutationē priuatim exponit, qui causam esse tradit, quod nihil perpetuo maneat, sed omnia motu quodā orbiculari mutantur. Principium autem horum esse dicit ea quorum radix sesquitertius numerus quinario coniunctus duos præbet cōcentus, id est quando huius descriptionis seu figuræ numerus solidus efficitur: quasi natura quandoque prauos homines gignat, quorum prauitas disciplina & virtute superari nequeat: quod fortasse non improbè dicit. fieri enim potest, vt aliqui sint qui rectè institui, ac fieri boni viri nequeant. Hæc autem mutatio cur eius Reipub. quam ipse optimam esse dicit, propria magis quàm omnium aliarum, & rerum omnium nascentium communis esse dicatur: & profecto, quod ad tempus attinet, quo dicit cuncta mutari, etiā quæ non simul fieri cœperunt, ea tamen simul mutantur, vt pridie solstitii facta sunt, simul ergo mutabuntur. Præterea quam ob causam ex hac fit in Laconicam mutatio, cum Respub. omnes sapius in contrariam, quàm in proximam mutantur. Quæ ratio eadem est cæterarum mutationum. Nam ex Laconica, inquit, in paucorum potentiam, & ex hac in statum popularem, ex populari statu in tyrannidem transit. Atqui
Z iii

*obscuri-
tas
est.*

etiam diuersa ratione mutantur, vt ex populari in paucorum potentiā, & quidem magis quā in monarchiam. Præterea tyrannis siue mutationem recipiat, siue secus, quā ob causam id fiat, non exponit: nec in qualem Rempub. mutetur: idcirco scilicet, quia non erat ei facilis explicatio: non est enim definitum, quoniam per ipsum vt in primā & optimam transiret, oportebat. Sic enim circulus cōtinenter efficeretur. At mutatur nonnunquam in tyrannidem tyrannis, vt Sicyone Myronis tyrannis in Clisthenis tyrannidem mutata est. Transit etiam in paucorum potentiam, vt in Chalcide tyrannis Antileōtis: & in statum popularē, vt Gelonis Syracusis: & in statum optimatum, vt Charilai Lacedæmone, & item Carthagine. Ex paucorum etiam potentia fit in tyrannidem mutatio, vt ex veteribus pleraque pars: in Sicilia apud Leōtinos in Panætii tyrannidem: Gela in tyrannidem Cleandri: Rhegii in Anaxilai, & multis in aliis ciuitatibus eodē modo. Est etiam absurdū, idcirco mutationem in paucorum potentiam fieri putare, quod auari sint, & quæstui magistratus habeant, & non potius quia multi cum sint opibus superiores, non putant esse iustum, vt egeni paria opulentis habeāt in ciuitate. Et in multis paucorum potentiis quæstum facere nō licet, sed leges sunt quæstum prohibentes. Et Carthagine cum populariter administratur, quæstus faciunt, nec dum tamen statum Reipub. mutauerunt. Est etiam absurdum dictu, paucorum potētiam duas ciuitates esse, diuitum & egenorum. Nam cur hæc magis quā Laconica vel

vel quæuis alia, vbi non omnes habent paria patrimonium, vel non omnes similiter sunt viri probi? At licet nemo fuerit pauperior factus, tamen si creuerit egenorum multitudo, ex paucorum potentia status popularis efficitur: vicissimque paucorum potentia ex populari, si diuites plebe potentiores existant, & alii negligentes, alii vigilantiores sint. Sed cum multa sint mutationum causæ, vnam duntaxat memorat, quod per sumptus immoderatos, & vsuras, in egestatem redigantur: quasi omnes aut plerique ab initio diuites fuerint. quod est commentitium. Sed cum ex primariis aliqui bona dissiparunt, ii res nouas moliuntur, cum ex aliis nihil accidit quod magnopere Rempub. perturbet: & nunquam magis in statum popularem quā in aliam Reip. formam mutantur. Præterea siue honoribus excludantur, siue iniuriam accipiant, siue afficiantur contumelia, seditiones mouent, & Respub. mutāt, etiam si patrimonia nō absumpserint, propterea quod licet eis facere quod volunt, cuius causam nimiam libertatem esse dicunt. Et cum multa sint paucorum potentiæ genera, & item status popularis, Socrates tamen ita de mutationibus disserit, quasi vnum duntaxat cuiusque genus habeatur.

scholia in Caput XII.

CAETERVM ex Rebuspub. omnibus, paucorum potentia, & tyrannis citissimè delentur. Ex omni genere Reip. paucorum potentia & tyrannis breuissimo tempore durat: quod argumento tyrannidū quæ diutissimè durarunt, declarat, subiectis tantæ durationis causis. Deinde Platonem accusat, quod nō rectè in sua Reipub. de Rerumpub.

ARISTOTELIS

mutationibus differuit. Clisthenes quia bellicosus erat.) Licet ex posteris Orthagoræ Clisthenes magis tyrannicè imperauerit, tamen quia bellicosus erat, timore populares, ne in se conspirarent, continuit. In uictoria iudicio.) Cum Clisthenes tyrannus Sicyonius, quæ ciuitas est in Peloponneso, in certamen gymnici fortassis descēdisset, ut tyranni quidē ambitiose fecisse traduntur, is qui certantibus datus erat iudex, aut unus ex multis iudicibus Clistheni fuit in iudicio refragatus. Cuius factum & libertatem non modo non ultus est tyrannicè Clisthenes, sed etiam probauit, iudicemque corona donauit, quod eo iudicio declarasse uideretur Clisthenem non esse tyrannum, cum in ea ciuitate etiam in ipsum uti libertate liceret. Quæ in foro posita est.) Sicyonis urbis. itaque maxime diuturna tyrannis, non ultra centesimum annum perducta est, cum regna diutissime seruentur, ut regnum Pelagidarum in Hispania, quod perpetua huius familiae successionē deductum, hac memoria uel maxime floret, quam Carolus pater tuus rex Hispaniarum, & idem Romanorum imperator, post annū à Pelagio amplius octingentesimum illustrat. Quæ prima est.) Duas Respub. Plato constituit, unam in libris de Repub. quam Aristoteles primam uocare solet, alteram in libris de legibus, quam secundam. Principium autem horum esse ea, quorum radix sesquitercius numerus.) Hæc à Platone in octauo libro de Rep. traduntur, sed locus est obscurissimus. itaque Theon Smirneus, qui solet dicta Platonis mathematica interpretari, hunc locum prætermisit. Nec Iamblicus Chalcidensis commodè satis explicare potuit, & Marsilius Ficinus Apolline interprete eundem indigere testatus, intactum reliquit. Diuus Thomas quedam diuinare conatus est. Sententiæ tamen summam huc pertinere docet Aristoteles, quosdam homines tales nonnunquam à natura generari, ut prauitas ipsorum nulla ratione, nullis iustis legibus & probis institutis uinci queat. quo genere hominū in Rep. succedente, horum prauitate optima Resp. deleatur, & in aliam formam transeat. sed hæc ratio non est, inquit, talis Reip. delecta propria, sed omnibus communis: nam succedentibus hominibus quorum natura sit cuique Reip. eiusque legibus & disciplina, siue institutis penitus opposita, ab his delebitur illa Reip. forma, & in aliam mutabitur. ut pridie solstitij facta sunt. simul ergo mutabuntur.) Hoc exemplo sententiam Platonis explicat, ut ipsam falsam esse doceat. Nam fieri potest, ut aliqua

POLITICORVM LIB. V.

185

aliqua facta seu incepta sint pridie solstitij, quæ tamen non simul esse desināt. Hoc autē exemplū spectare uidetur ad id quod Plato in 6. lib. de legibus tradit, ubi magistratus placet siue ad annum siue ad maius tempus designatos in templum aliquod conuenire pridie Calend. eius mensis, à quo post solstitium æstiuum nouus annus initium sumit. Hic autē mensis Hecatonbæon ab Atheniēsis uocabatur, à Romanis eo tempore Quintilis, qui est idem qui Iulius, nunc enim Iunio respondet, quoniam in hunc mensem solstitium incidit. Athenienses enim annū ab æstiuo solstitio inchoabant, ut Romani ab ipsa bruma seu brumali solstitio, quo die Christus natus est, nouo scilicet sole: in quem diem initium anni Romani multifariam deprauati redigendum erat, ut in eundem diem bruma, & Christi natale, & Calendæ Ianuarij congruerent, ut libello separatim huic quæstioni dicato declarauimus. sed hæc, ut obiter dicere admonitus sum mentione inuenitis anni. sed ad propositum redeamus. Non est uerum, inquit, hæc facta sunt siue incepta pridie Calendæ Iulij, simul ergo mutabuntur. Nam multi magistratus pridie earundem Calendarum constituebantur, quorum tamen quidam annui, alij longioris temporis erant. Itaque non simul mutabantur. Non est enim definitum.) Nam tyrannis nō in certam quandam formam, sed in diuersas, modo in hanc, modo in illam mutatur. In tyrannidem tyrannis.) Una species tyrannidis in aliam: non enim tyrannis in tyrannidem mutari dicitur, cum uno tyranno alter tyrannus succedit, si eandem tyrannidis rationem teneat, sed tunc demum si alter altero magis aut minus heriliter, crudeliterque imperet. Nam tyrannidis multe sunt species, ut cuiusque generis Reip. quemadmodum lib. iij. docuit. In tyrannidem Clisthenis.) Quæ magis fuit herilis. Charilai Lacedæmone.) Charilaus filius fratris fuit Lycurgi, qui cum tyrannicè imperaret, propter leges Lycurgi temperauit imperium, & sic ex tyrannide facta est optimatum Resp. Gela.) In Gela urbe Sicilia tyrannorum nutricis. Est etiam absurdum. Quod scilicet traditum est à Platone in lib. 8. de Rep. Propterea quod licet eis facere quod uolunt.) Ad ceteras causas mutationum Reip. nimia libertas adiungit, qualis est in extrema Rep. populari, in qua quis populo quicquid libitū fuerit facere licet, nec legibus locus relinquatur, Resp. cū libet in aliam formam quæ magis ipsis placet, eam mutant.

Finis libri quinti.

AA

ARISTOTELIS DE REPUBLICA
Liber sextus, interprete & enarratore
Io. Genesio Sepulveda.

Caput primum.

VOT & quæ sint differentiæ eius partis ciuitatis quæ cōsultandi munere fungitur, quæq; summam habet Reipub. potestatem, & magistratum ordinis, deque tribunalibus, & quæ cuique Reip. conueniant, suprà differuimus: & item de interitu & conseruatione Rerumpub. ex quibus & propter quas causas fiant, disputauimus. Cæterum quia multæ sunt status popularis, & perinde cuiusque cæterarum Rerumpublicarum species, non fuerit ab re simul de ipsis, si quid superest, differere, ac proprium & cuique accommodatum modum exponere, & item copulationes omnium dictorum modorum explicare: hæc enim coniuncta, Respub. variare faciunt, ut status optimatum ad paucorum potentiam, Respub. ad populares magis declinent. Dico autem copulationes, de quibus differere oportet, nec est hætenus disputatum: exempli gratia, si consilium, & item mandandi magistratus ratio conuenienter paucorum potentia constituta sit: tribunalia verò optimatum Reipublicæ, aut consilium, prout ratio paucorum potentia postulat: ratio verò mandandi magistratus cōuenienter statui optimatum, vel per alium quendam modum, nec cuncta quæ Reip. propria sunt, componantur. Qualis ergo

ARIST. POLITIC. LIB. VI. 186

ergo status popularis quali ciuitati conueniat, ac eodem modo quæ paucorum potentia cui multitudi-
ni sit accommodata, & ex cæteris Rebuspub. quid quibus conducatur, suprà est à nobis declaratum. Veruntamen oportet non solum ex his Rebuspub. quæ sit optima ciuitatibus, sed etiam quomodo sit constituenda declarare. De his igitur ac cæteris Rebuspub. pauca disputemus, ac primum de statu populari. Nam simul quod ad oppositam Remp. pertinet, id est ad eam quam nonnulli potentiam paucorum appellant, cognoscetur. Ad hanc autem differendi rationem sumenda sunt popularia cuncta, & quæ statibus popularibus videntur esse consentanea. Ex his enim copulatis, species status popularis existunt, efficiturque ut plures quam una sint, & variæ populares Respub. Nam duæ sunt causæ, cur plures sint status populares. Prima quam suprà memorauimus, quoniam populi diuersi sunt. Est enim una multitudo agricolarum, altera opificum, alia mercenariorum: quorum si prima addatur secundæ, ac rursus ambabus tertia, non solum in eo discrimen erit, quod melior, & vicissim peior status popularis fiet, sed etiam in eo quod non erit idem. Secunda causa est, quam in præsentem tractamus. Nam quæ statibus popularibus consentanea sunt, & huius Reipub. propria esse videntur. Hæc composita, diuersos status populares faciunt, quoniam hunc pauciora, illum affectantur plura, quendam etiam hæc omnia: quorum singulorum cognitio, tum ad constituendum, si cui libeat constituere, tum etiã ad emendandum prodest. Nam

partes populi

qui Respub. constituunt, ii cuncta quæ propria sunt ad finem propositum congerere nituntur: peccant tamen hoc facientes, ut supra in quaestione de interitu, & salute Rerumpub. declarauimus. Nunc autem communes sententias & mores, & quæ expetant differemus.

Scholia in Caput I.

QVOT & quæ sint differentie eius partis ciuitatis, quæ consulandi munere fungitur.) in huius sexti libri præfatione, de quibus rebus in superioribus libris præsertim quarto & quinto disputauit, summam commemorat, ac simul de quibus deinceps disputaturus sit, proponit. Oportet, inquit, non solum qui sit optimus status Reip. sed etiam quomodo constitui debeat explicare. Et quia primum de statu populari differendum est, consideranda sunt omnia quæ habentur popularia, & ex his uariæ temperaturæ faciendæ. Hinc enim complures species cuiusque generis existunt, in quo non solum populi partes considerari debet, de quarum uarijs mixtionibus in quarto disputatum est, sed etiam de accidentibus proprijs cuiusque Reipub. quarum rerum cognitio non solum ad constituendam initio Rempub. sed etiam ad corrigendâ depravatam iam constitutam facit. Quæque summam habet Reipub. potestatem.) Hoc ad eandem partem refertur: nam quorum consilio Respub. gubernatur, horum summa est Reip. potestas. Status popularis species.) Nam Respub. popularis genus est, quod multas species complectitur, & item paucorum potentia, & regnum, ut tertio & quarto libro declaratum est. si consilium & ratio mandandi magistratus.) Hic est unus temperandi seu miscendi modus, si tum senatus, tum ratio deligendi magistratus sint conuenientes paucorum potentia, tribunalia uero optimatum administrationi. Nam in uulgatis codicibus Græcis hæc uerba desiderantur. τὸ δὲ τῶν τῶν δικαστῶν ἀεροχρεστικῶν, ἢ τὸ αὐτῶν τῶν βαλδύμων, &c. sic enim est in emendationibus scriptum.

Et consilium prout ratio poscit.) Quæ alia temperatura est. supra est à nobis declaratum.) Libro quarto. Quod pertinet ad oppositum.) Nam contrariorum eadem est disciplina & scientia. octauo de physico auditu. Non erit idem.) Non erit eadem status popularis species. Ad

emend-

emendandum.) Ad corrigendum uitium iam constituta Reipub. peccant tamen hoc facientes.) Nam qui popularem Rempub. nimis popularem facere conatur legibus modum excedentibus, hoc ipso eandem euerit, ac eodem modo paucorum potentiam, ut libro superiore docuit. Communes sententias.) Quæ communiter omnes opinantur. Et quæ expetunt.) Quæ cupiunt: solet enim Aristoteles sententijs & moribus hominum communibus, & desiderijs naturalibus uti pro legibus naturæ. Nam quod omnibus uidetur, id uerum est, ut ipse ait Ethicorum decimo. ut quod omnibus aut plerisque iustum esse uidetur, id ius est. in Rhetoric. ad Alexandrum. Quid autem homines sentiant, non minus moribus factisque declarant, quam uerbis, imò magis, ut ipse decimo Ethicorum libro restatur.

Caput II.

FINIS igitur status popularis est libertas: sic enim dici consuevit, in sola populari Repub. homines libertate frui, quoniam huc spectare status omnis popularis dicitur. Est autem unum libertatis signum, si sit imperandi uicissitudo. Ius enim populare est, ut æquale quisque secundum numerum, non secundum dignitatem habeat. Cum hoc autem sit ius, necesse est multitudinem esse dominam: & quicquid pluribus visum fuerit, hoc esse finem, & hoc esse ius. Nam cuius quisque ut æquum habeat, oportere aiunt. Quo fit, ut in statibus popularibus egeri maiorem auctoritatem quam locupletes habeant, quoniam plures sunt: ratum est autem quod pluribus uidetur. Hoc est igitur unum libertatis signum, quod omnes populares finem Reipub. constituunt. Alterum signum est uiuere ut quisque uult. hunc enim libertatis effectum esse dicunt, cum seruitutis argumentum sit, quod uiuit non ut uult. Hic est igitur secundus ter-

AA iii

liber fas

alia liber fas

ARISTOTELIS

minus status popularis. Vnde natum est illud, nullius imperio parendum esse, quod primum est: vel quod proximum, vicissim esse parandum. & hoc modo ad libertatē ex æquali confert. His positis, & tali principio iacto, hæc popularia sunt, vt omnes magistratus ex omnibus constituantur: vt omnes imperium in singulos, & singuli vicissim in omnes teneant: vt fortibus mandentur magistratus, vel omnes, vel certe quicunque peritiam & artem non requirunt: vt à nullo, aut quàm minimo censu mandentur: vt nullum magistratum idem bis gerat, vel non sæpe, vel paucos, bellicis exceptis: vt brevis tēporis magistratus sint, vel omnes, vel certe ii quorum ratio id patitur: vt omnes iudicia exerceant ex omnibus ac de omnibus, vel de plerisque, & de maximis, & in quibus vertitur summa rerum, vt de correctione magistratuum, & de Repub. & contractibus priuatis: vt conuentus popularis summam omnium rerum potestatem, aut certe maximarum habeat: nullius autem magistratus arbitrio quicquam, vel quàm paucissima permittantur. Ex magistratibus autem maximè popolare cōsiliū est, vbi non suppetit omnibus mercedis copia: hic enim huius quoque magistratus potestatem minuūt, quoniam populus mercede suppetente ad se cuncta iudicia trahit, vt in superiore commentatione declarauimus. Præterea vt merces omnibus tribuatur, quod primum est concioni tribunalibus & magistratibus: sin hoc minus licet, at saltem magistratibus, tribunalibus, cōsilio, & concionibus principalibus, aut ex magistratibus iis, quibus

POLITICORVM LIB. VI. 188

quibus est simul cibum capere necesse. Adhæc cum paucorum potentia, genere, diuitiis, ac doctrina definitur, quæ his opposita sunt, ea videntur esse popularia, ignobilitas, egestas, & sordida opificia. Est etiam popolare in magistratibus nullum esse perpetuum, aut si quis sit ex vetere mutatione relictus, vt potentia ipsius amputetur, vtq; ex suffragiis ad sortes reuocentur. Atque hæc quidem sunt statibus popularibus communia. Cæterum ex iure, quod est omnium cōsensu popolare: hoc autem est, vt omnes habeant æquale, secundum numerum status, qui maximè popularis dicitur, & esse videtur, & populus existit. Est enim æquū, vt imperia nihilo magis egeni teneant quàm locupletes, nec soli summam potestatem, sed omnes ex æquo secundum numerum teneant. Sic enim æqualitatem, libertatēque Reipublicæ adesse putant.

Scholia in Caput II.

FINIS igitur status popularis est libertas. Finis quo spectat status popularis est libertas. Signū popularis gubernationis est imperandi vicissitudo. Aut popolare est æqualitas arithmetica. Alterū signum est, si quisque uiuat, ut uult: hinc enim illa communis sententia uana esse uidetur, nemini esse parendum, aut certè uicissim parendum. Res institutaq; popularia hæc sunt, ut omnes magistratus ex omnibus ordinibus constituantur: ut omnes singulis, uicissimque singuli omnibus imperet: ut magistratus sortito mandentur, ijs exceptis qui usum aut artem requirunt, hi enim suffragio mandari debent, ut nullus census, aut minimus ad gerendum magistratum requiratur: ut nullum aut paucos magistratus bis gerere liceat, aut non sæpe præter bellicos: ut omnes ad breue tempus si ratio magistratus ferat, mandentur: ut omnes ex cunctis ordinibus iudicia de omnibus rebus, aut certè de plerisque & grauissimis exerceant. Est etiam popolare ut sit consilium, siue Senatus

præterea

plebis iudicia

ARISTOTELIS

ad publicas deliberationes, si merces egenis consultandi gratia populariter conuenientibus non suppetat, ut merces omnibus Rempub. gerentibus, si facultates adsint, tribuatur: sin minus, ijs qui maximos magistratus gerunt, & simul cibum capiunt. sunt etiam popularia, ignobilitas, egestas, & artes sordidae, utque nullus magistratus sit perpetuus.

Vnus igitur.) *Deus* inter alia id significat, quo res maxime nititur, & quod maxime spectat, quasi quod primum est & ultimum, quod utriusque in fine congruit. Nam primum omnium in deliberatione finis est, qui quasi fundamentum toti deliberationi iacitur: in actione autem idem finis est ultimus. Quo fit, ut eadem res, quae *Deus* nomine significatur, modo fundamentum, modo finis recte conuertatur. Nam *Deus* ad uerbum est suppositio, quo nomine principia in mathematicis appellantur. Finis autem principium est in actionibus, perinde ac suppositiones in mathematicis. Ethic. septimo. sic dici consuevit.) Quasi dicat communis est hominum sententia. Huc spectare.) Huc omnia referre, quasi ad finem. Vnum est.) Vnum signum popularis administrationis est, ut unusquisque modo imperet, modo pareat imperio. Vt quisque aequale secundum numerum, non secundum dignitatem habeat.) Vt in distributione Reip. aequalitas arithmetica, non geometrica scrutetur, ut tantum uni quantum alteri tribuatur, non autem pro ratione seu proportionem diuitiarum, aut nobilitatis. Multitudinem esse dominam.) Arbitrio multitudinis Rempub. geri. Hoc esse finem, & hoc esse ius.) Vt non sit amplius deliberandum, sed pro iusto habendum, quicquid usum fuerit multitudini. secundus terminus.) secundus finis. Nam haec duo signa fines quoque sunt qui spectantur in Reipub. populari. Libertatem ex aequali.) Vt non sit unus liberior altero, sed aequo iure omnes modo imperent, modo pareant. Ex omnibus.) Ex omni ordine diuitum & pauperum. Ac de omnibus.) Generibus causarum. De Reipub.) De causis pertinentibus ad Rempub. Hic enim huius quoque magistratus.) Vbi merces omnibus in concionem ad publicas deliberationes conuenientibus tribuitur, populus cum plurimi, & saepe ad deliberandum conueniant, auctoritatem & potestatem consilij sine senatus tollit, quoniam nihil ei relinquit, quum de omnibus populus ipse deliberet & constituat. Nam mercede non proposita egeni res priuatas publicis anteponunt, ut uictum & res necessarias parent. Et sic est consilio,

POLITICORVM LIB. V. 189

consilio, siue senatus locus. Quibus est cibum simul capere necesse.) Nam ut Lacedaemone ciues omnes quidem, aut alio munere comestabantur, sic in quibusdam alijs Rebus publicis quidam magistratus simul cibum capiebant. Aut si quis sit ex uetere mutatione relictus.) Status popularis quandoque non a principio in aliqua ciuitate constituitur, sed ex alia Reipub. forma mutatur, ut ex paucorum potetia, sed ita ut non omnia moueantur, sed quadam instituta & quidam magistratus maneat. Ex tali ergo mutatione si quis magistratus perpetuus fuerit relictus, huius potestatem minuendam esse dicit in statu populari: & si suffragio mandabatur, ad sortes esse redigendum. Qui maxime popularis esse uidetur, & populus.) Extrema & pessima forma status popularis, quam solet Aristoteles populum nominare, ubi nihil ferè ad legum praescripta, sed cuncta populi arbitrio decretis que geruntur.

Caput III.

HINC sequitur, ut quomodo aequum habebunt, differamus. Vtrum quingentorum census oporteat mille hominibus partiri, utque ipsi mille tantum quantum quingenti valeant: an non sit hac ratione aequalitas constituenda, sed facta in hunc modum partitione, totidem ex quingentis quot ex mille sumere conueniat, & his summam consultandi, & iudicandi potestatem tradere? Vtrum igitur haec Respub. iustissima est iure populari, an potius quae multitudinem spectat? Nam populares quicquid pluribus visum fuerit, iustum esse confirmant: paucorum uero potetiae studiosi, quicquid maioribus patrimoniis placuerit, nam ex opum magnitudine iudicium esse faciendum. Sed utrunque iniquitatem & iniustitiam habet. Nam si pro iure habendum est quicquid pauci constituerint, utique res ad tyrannidem spectat, quoniam si unus plura quam ceteri diuites possideat, is utique iure

ARISTOTELIS

paucorum potentia merito imperium sibi soli vendicabit. Sin autem quod pluribus numero, iniuriam inferent, bona diuitum & paucorum, ut supra diximus, publicantes. Quae igitur erit aequalitas de qua inter utrosque conueniet, ex iustis quae utrique definiunt, considerari debet. Id enim ratum esse oportere aiunt, quod ciuium maiori parti placuerit. Sit igitur sane hoc, non tamen omni ratione, sed cum sint duae partes ex quibus ciuitas constat, id ratum sit, quod utrisque fuerit vel maiori parti visum: & si contraria placuerit, id quod pluribus visum fuerit, & iis qui maiorem censum habent: exempli gratia. Sunt alteri decem, alteri viginti: & ex illis sex aliquid placuit, aliud quiddecim ex pauperibus: & pauperibus diuitum quatuor accesserunt, diuitibus autem pauperum quinque: quorum census utrisque connumeratis superauerint, horum sententia vincat. Quod si forte pares fuerint, haec controuersia perinde fuerit dirimenda, ut nunc, cum populares conuentus aut iudices in duas aequas partes sciuntur, dirimitur: aut enim fortibus minuenda est controuersia, aut alia ratio similis incunda. Caeterum de aequo & iure quantumvis difficile sit veritatem inuenire, facilius tamen id fortuna continget, quam iis persuasum, qui superiores esse possunt. Nam imbecilliores semper aequum & iustum quaerunt, potentioribus autem id nihil est cura.

scholia in caput III.

HINC sequitur, ut quomodo aequum habebunt differamus. Quoniam summa popularis administrationis est, ut aequalitas inter omnes seruetur, uidendum est qua potissimum ratione seruari debeat. Nam

POLITICORVM LIB. VI. 190

una ratio est, ut tantum ponderis sententia mille pauperum habeat, quantum quingentorum diuitum. Alia, ut ex quingentis diuitibus tot homines ad gerendos magistratus, quot ex mille pauperibus deligantur: quarum utraque ratio iustior & aequior est, quam illud, ut ratum sit, quicquid multitudini visum fuerit, ut placet popularibus, & quam ut ratum sit quod placet iis, in quibus uincit patrimonium, quoniam ex ambabus posterioribus rationibus magna incommoda oriuntur. Quomodo aequum habebunt. Quomodo aequum honoribus & commodis recipere participabunt. Quingentorum census partiri mille hominibus. Conferre & aequare mille pauperes cum quingentis diuitibus, ut bini pauperes censu singulos diuites aequare uideatur, & ita sententia quingentorum diuitum, quantum mille pauperum ualeat, & unus diues sit pro duobus egenis. Totidem ex quingentis. Ut viginti, exempli gratia, deligantur ex egenis, siue sorte sumantur, & totidem ex diuitibus. Et his summam consulandi & iudicandi potestate tradere. Quod graece est διακρίνω, & plerumque diuisiones significat, hoc interpres commodius ad consulandi intelligentiam retulit. Nam uerbum διακρίνω, quod proprie est diuidere, saepe cum ab alijs auctoribus, tum frequenter ab Aristotele pro differere & disceptare dicitur, & διακρίνω pro disputatione seu disceptatione, & hoc in loco pro deliberatione seu consultatione. Nam consultatio, disputatio, ac disceptatio, quaedam est quae intelligentia aptissime huic loco quadrat. Omnes enim magistratus aut certe grauissimi quique in consulando aut in iudicando, uel in utroque uersantur: diuisionis autem intelligentia longe aliena huic loco esse uidetur.

Quae spectat multitudinem. In qua numeri ratio non fortuna & conditionis habetur. Maioribus patrimonijs. Locupletioribus hominibus, qui habent maiora patrimonium. Iudicium esse faciendum. Sententias esse existimandas & ponderandas. Bona diuitum publicantes. Per bonorum aequationem. Exempli gratia, sunt alteri decem, alteri viginti. Decem diuites, & viginti pauperes, ut sint pares census diuitum & pauperum. Nam unusquisque diuitum pro duobus pauperibus habendus est, ut in uno diuite duos census intelligamus, in pauperibus autem singulos: hic enim sensus ad id quod paulo ante dixerat refertur. Quingentorum census diuidantur mille hominibus, quod est, ut declarauimus, quingentorum diuitum censu, pro censibus mille pau-

ARISTOTELIS

perum habeantur. Si ergo aliud uisum fuerit sex diuitibus & quinque pauperibus, aliud quindecim pauperibus & quatuor diuitibus, uincat horum sententia, quoniam census eorundem superat. Nam quatuor diuites pro censibus octo sunt, qui pauperibus quindecim adiecti, fiunt uiginti tres census, cum illi alteri sint omnino cēsus decē & septem: nam in sex diuitibus duodecim census intelligimus, qui additi quinque pauperibus, fiunt decem & septem. Facilius fortuna cōtingat quā persuasus, qui superiores esse possunt. Facilius quod iustum est beneficio fortuna per sortes obtineri ualeat, quā persuasus aduersarijs, qui possunt esse aliqua ratione superiores, ad id de quo contenditur obtinendum. Itaque cōmodius ac tutius est ei parti quæ imbecillior est in Reipub. si sententiæ pares sint, rem sortibus fortunæq; committere, quā in iuris & æqui rationes alias experiri.

Caput IIII.

primus populus.

S E D cum status populares sint quatuor, is optimus est qui ordine primus habetur, quēadmodum libris superioribus declarauimus, & quidem hic est ex omnibus vetustissimus. Primum dico, ut si quis populos partiatur, optimus enim populus est agricolarum. Itaque status popularis cōstitui potest, ubi multitudo ex agricultura, aut pecore pascendo uiuit. Nam propter rei familiaris tenuitatem non uiuit in otio, & proinde conciones frequētare nequit: & rebus necessariis non suppetentibus, diutius in operibus versatur, nec expetit aliena, magisque opere quā Rempublicam vel magistratum gerendo, cum magistratus non sunt admodum quēstuiosi, delectatur. Nā vulgus quæstui studet magis quā honori. Argumēto, quod & olim tyrannides ferebant, & ferunt etiam nunc paucorum potentia, si nec ab operibus prohibeantur, nec spolientur re familiari. Sic

POLITICORVM LIB. VI. 191

Sic enim fit ut quidam eorum celeriter ditescant, alii non opprimantur egestate. Præterea si deligendi & corrigēdi magistratus potestatem habeant, hæc ratione quod deest, si quid ambitione ducuntur, refarciatur: quoniam in quibusdam populis, & si potestas deligēdi magistratus eis non communicetur, sed quibusdā per partes ex omnibus delectis, quemadmodum Mantineæ fit, habeant tamen consultandi facultatem, hoc contenti sunt populares, & hanc putare conuenit formam quandam esse Reipublicæ popularis, qualis erat olim Mantineæ. Itaque cōmodū est statui populari, de quo suprā diximus: idque fieri solitum erat, ut omnes deligant & corrigant magistratus, exerceantq; iudicia: maxima tamen imperia & magistratus à maiore censu, prout maior erit quisque magistratus, delecti gerant: aut in nullo census habita ratione gerant, qui gerēdi facultatem habent: hac autem ratione recte Rempublicam administrari necesse esse. Nam semper magistratus ab optimis quibusque volente populo, nec probis uiris inuidente gerentur, & hoc ordine probos & nobiles viros contentos esse necesse est: quoniam nec suberunt deteriorum imperio, & ipsi iustè fungētur magistratu, cum penes alios sit potestas magistratus corrigēdi. Est enim cōmodū ut animi pēdeāt, nec eis quicquid uelint efficere liceat. Nā licētia quicquid libet agēdi, nō potest malū, quod est in quoq; homine cauere. Vnde necessario, id quod est Rebusp. utilissimū, fiet ut boni citra peccatū magistratus gerāt, sine ullo multitudinis detrimento. Huc igitur ex statibus

ARISTOTELIS

popularibus optimum esse, & quam ob causam, perspicuum est, propterea scilicet quod talis est populus. Ut autem populus ad agriculturæ studium inducatur, vtilis omnino sunt leges quibus multi antiquitus utebantur, ut prorsus non liceat cuiquā agri plus certa mēsurā possidere, vel à certo loco ad urbem & oppidum. Antiquitus etiam in multis ciuitatibus primæ sortes vēdi lege vetabātur. Est etiam lex quam ab Oxylo latam esse ferunt, agrum fœnori ad certam partem addicere vetans. Nunc autem dirigere oportet à Phylorum lege: est enim ad id quod agimus accommodata. Nam cum illi angustos fines pro multitudine hominum possideant: omnes tamen sunt agriculturæ dediti, quia nō censent totas possessiones, sed per tātas partes, ut possint etiam pauperes censibus superare, diuidunt. Post agricolas optimus est pastorum populus, & qui ex pecore viuunt: multa enim habent quæ proximè ad agriculturam accedunt: & hi maximè per exercitationē habitus nacti sunt bellicis muneribus accommodatos, & habent durata corpora, ut faciliè sub diuo manere possint. Cæteræ multitudines ex quibus alii status populares consistunt, his multo sunt deteriores. Est enim vita ignaua, nec cum virtute sit opus vllum ex his quæ opificum, & forensium, & mercenariorum hominum multitudo tractat. Et quoniā hoc ferè genus hominum circa forum & frequētiorem urbem versatur, faciliè in concionem conueniūt. Agricultores autem cum sint per agros dispersi, non congregantur inter se, nec eis perinde huiusmodi conuentus

POLITICORVM LIB. VI. 192

tus est cordi. Veruntamen ubi regionis situs is est, ut agri procul ab oppido distent, hic faciliè est optimum statum popularem & Remp. constituere: multitudo enim in agris quasi per colonias habitare cogitur. Itaque in statibus popularibus, quanuis turba forensis adit, tamen sine agresti concionem cogere non oportet. Cum igitur optima atque prima Respub. popularis quomodo constitui debeat, sit à nobis explicatum: in promptu est intelligere, quomodo sint cæteræ constituendæ. Nam eandem rationem sequentes discedere oportet, & semper multitudinem peiorem separare. Extrema verò popularis Respub. cum omnibus communicetur: nec ferri ab omni ciuitate, nec faciliè cōseruari potest, nisi recte fuerit legibus atque moribus constituta. Cæterum quæ res hanc & cæteras Respub. labefactare soleant, magna ex parte suprā fuit à nobis explicatum. Sed ad hunc statum popularem constituendū, & populum validum efficiendum, qui huic muneri præfunt, tum quamplurimos adsciscere, tum ciues non modo legitimos, sed etiam nothos, & ex alterutro parente ciue procreatos, id est ex patre aut matre ciue genitos facere consueuerunt. Hoc enim genus omne accommodatius est tali statui populari. Ad hunc igitur modum duces populares cōstituere solent: adsciscere tamen oportet, donec multitudo nobiles aut mediocres excedat: nec tamē ultra procedere conuenit. Nam si nimium excedant, statum Reipub. magis perturbant, magisque ira nobiles incendunt, quo minus statum popularem ferāt: quod

Nothi ciues

ARISTOTELIS

Cyrenis causa feditionis fuit. Nam exiguum malum non animaduertitur: idem si fiat maius, magis est in oculis. Sunt etiam huic Reipub. populari commoda cōsilia, quibus & Athenis Clisthenes, cum vellet administrationem popularem augere, & Cyrenis vñ sunt qui statum popularē constituiebant. Nam & tribus aliæ frequentiores constituendæ sunt, & fodalitates per priuata sacra in pauciores & publicas redigendæ, & callide omnis inēda ratio, vt cuncti quāmaximē misceātur inter se, ac priores consuetudines aboleantur. Præterea tyrannicæ molitiones cunctæ populares esse videntur, vt seruorum indulgentia: hæc autem quadamtenus fuerit utilis, & mulierum ac puerorum licentia. Item viuere vt quisque velit permissio, quoniam sic magna erit tali Reipublicæ fauentium multitudo. Nam vulgo dissoluta gratior est, quā temperata vita.

scholia in Caput IIII.

SED cum status populares sint quatuor.) Quatuor sunt Reipub. popularis formæ siue species, quarum illa optima est & vetustissima, cuius populus constat agricolis: qui cum inopia studere rei familiari cogantur, non sæpe in concionem cōuenire possunt. Quo fit ut leges in tali Reipub. dominantur, ut in quarto libro declaratum est. Vulgus enim quæstui magis quā honori studet: & si qua est ambitio, huic erit satisfactum, si populo magistratus mandandi & corrigendi, rationemq; gesti muneris reposcendi potestas promittatur, aut certè publicis deliberationibus interesse liceat. Prima igitur forma & optima est agrorum, utque omnes aut ex omnibus delecti mandandi & corrigendi magistratus & iudicandi facultatem habeant, ita tamen ut summi magistratus à maximis censibus mandentur: aut certè gerantur ab is qui gerendi facultatem, id est uirtutem, otium & peritiam habeant.

secunda,

POLITICORVM LIB. VI. 193

secunda, & huic proxima Respub. popularis est, cuius populus pastorum constat, qui animo & corpore ad munera quædam bellica obduerunt. Nam Respub. quarum populus mercatoribus omnis generis, opificibus & mercenariis cōstat, multo sunt deteriores: tum quia istorum studia & opera nihil habent cum uirtute commune, tum quia facilius possunt in concionem cōuenire. Cui malo sic est occurrendum, ut huic turbæ sine agrorum multitudinis in concionem cogi, seu populariter de Reipub. conuenire non liceat. Vltima uerò ut pessima est, sic multis cautionibus ut conseruetur indiget: quarum illa maxima est, ne omnis generis turba popularis ultra modum, sed quantum satis est, ut potentior diuitibus & mediocribus sit, augeatur. Prodest etiā tribuum augere numerum, & omni ratione ut omnes inter se misceantur prouidere, & seruis mulieribusque & pueris uiuendi licentiam permittere, ut in tyrannide dictum est. hic enim populus, ut sæpe dicimus, tyrannum amulatur. status popularis.) Vna species status popularis.

Hac ratione quod deest, satisfietur.) Quod magistratus non gerant in paucorum potentia, deligendi magistratus, & eosdem corrigendi facultate compēsatur. sed quibusdam per partes ex omnibus delectis.) In quibusdam Rebus. non omnes simul populares ad mandandos magistratus conueniunt, sed ex singulis tribubus, exempli gratia, deni aut duodeni deliguntur, qui pro cunctis suffragia ferant: tamen omnes habent facultatē in populari concione deliberandi, ut olim Mantinea, quæ ciuitas est Arcadiæ. Deligant & corrigant magistratus.) Quod dupliciter fit, ut alio in loco declarauimus, uel ex pronocatione sententias & iudicia ipsorum emendando, uel gesti muneris rationē reposcendo.

Aut in nullo census habita ratione, qui habent gerendi facultatem gerant.) Aut nullus magistratus pro ratione census mandetur, sed summi magistratus ab idoneis hominibus quibus otium suppetat, & uirtus atq; peritia necessaria gerantur. Vt animi pēdeant.) Animi pendere dicitur magistratus, quem ea cura sollicitat, ne perperam aut iniuste aliquid gessisse ijs quorum iudicium subire debet, uideatur. Malum quod est in quoque homine cauere.) iram & cupiditatem, quibus malis homines, si impunitas adsit, agitantur. Nam timor pœnæ sæpe iram & cupiditatem reprimat. Vltima certa mensura possidere.) Vt Roma post electos reges cuique de plebe assignata erat mensura, septem iugera, ut

CC

ARISTOTELIS

refert Plinius. itaque hac ratione Aristotelica factum est, ut diu populus Romanus maxima ex parte agricolis constaret. Nam agri si per exiguas partes diuidantur, omnes cives sunt participes. Qui autem agellum habent, omnes fere ipsum colere coguntur. pauci enim locant aut conducto aratore utuntur: ut initio Romani ab aratro ad consularum dictaturam uocabantur, & quidam sancti publico munere ad aratrum redibant. vel a certo loco ad urbem & oppidum. intra certum interuallum ab urbe siue oppido. primae sortis uendi lege uocabantur. primas sortis uocat partes agri, quae condita urbe aut colonia deductae, singulis conditoribus siue colonis per sortes, ut fieri solet distribuuntur, quantum scilicet satis cuique fore uideatur ad usus necessarios, si industria adhibeatur. Ab Oxylo. Legumlatore. Fœnori ad certam partem addicere. Exempli gratia, ad quartam partem pretij quo totus ager aestimaretur, ne fors & usura procedere possit ad quartam partem. Aphytalorum lege. Aphytali qui sunt apud Geographiae auctores muenire non potui, sed fortasse ἀφυτταῖον pro ἀφυττάων legendum est, Aphyteorum pro Aphytalorum facillimo lapsu: nam interdum αὐ diphthongus sic scribitur productio i, ut uideatur αῖ, Aphytei autem ab Aphyta dicuntur urbe Thraciae. Non censent totas possessiones, sed per tantas partes diuidunt. Sic habent agros distributos ut omnes habeant aequas partes, exempli gratia, septena iugera. itaque si qui fundus quadraginta duobus iugis constet, is non ab uno aliquo, sed a sex ciuibz possidetur, quo fit ut pauperes, quemadmodum multitudine, sic etiam censibus uincant diuites qui pauci sunt, non igitur censent totam possessionem in unius scilicet ciuis patrimonio, sed partem in quoque. itaque quod pertinet ad agros omnes habent paria patrimonia, quantum pecunijs & supellechile diuites excedant. Post agricolas. Post agricolarum populum. Habitus bellicis muneribus accommodatos. Nam per consuetudinem algores aestusque ferendi, & frugalissime uiuendi, & sub diuo pernoctandi habitus induunt. Forensium. Mercatorum & tabernariorum, & institorum. Quasi per colonias habitare. Nam ex una domo filiorum & posterorum numero augetur, alia propagantur. Cum autem ex una domo, qui domum aliam separatim in agro habitent emittuntur, simile est, ac si ex una urbe nimis aucta multitudine hominum, colonia in aliquod oppidum deducatur, ut primo libro declaratum

POLITICORVM LIB. VI.

194

ratum est. sine agresti. Sine turba agriculturalum. Idcirco autem providendum est, ne frequentes conciones fiant, quoniam si frequenter populus ad publice deliberandum in concionem conueniat, Respublica non ex legibus, sed decretis de singulis rebus quae quotidie contra leges fiunt, pro libidine & temeritate populi geritur: qui ut est Respublica dominus, potest quicquid uelit contra leges, per decreta seu plebiscita constituere, & ita Respublica in pessimum statum tyrannidis simillimum delabitur, ut lib. iij. declaratum est. supra fuit a nobis explicatum. Libro quinto. Populum ualidum. Respublica populari pessima, & cui parum sit ex alijs generibus admixtum. Donec multitudo nobiles ac mediocres excedat. Donec egeni numero uincant eos qui diuitijs, genere, uirtute seu doctrina nobiles sunt, his enim generibus nobilitas continetur, & eos qui medium tenent inter egenos & nobiles. Quod Cyrenis fuit seditionis causa. Nam propter magnam rerum perturbationem quam Respublica turbata popularis inferebat, irata nobilitas aduersus populum conspirauit. Cyrenae autem urbs est Africae, Graeci generis, caput Cyrenaicae regionis, quae Aegyptum attingit. Quibus Clisthenes usus est. Clisthenes Aristide socio post exactos tyrannos Respublica Atheniensium constituit, ut refert Plutarchus. Nam tribus aliae frequentiores. Vleniores hominibus, ut latius pateat tribulium necessitudo. Numerus igitur tribuum minui debet quemadmodum sodalitatum, ut sic cuiusque multitudo hominum crescat, & mutua charitas per consuetudinem mutuam quam tribules habent inter se dilatetur. Priores consuetudines. Familiaritates & societates quae fuerunt in ea Republica, quae in hanc popularem extremam transiit.

Caput V.

EST autem legumlatoris munus, ac eorum qui talem quandam Respublicam constituendam susceperint, non maximum opus struere, nec struere solum, sed multo etiam magis rationem qua diu conseruetur inire. Nam unum aut alterum tresue dies qualemcumque Respublicam rationem conseruari, non est difficile. Itaque ex iis praecipis quae supra ad salutem, vicissimque Respublicae

CC ii

nobilitas
unde primum
at

ordinis. non minus
est in eis, quae
re, partem meri

ARISTOTELIS

supple. qu
perniciem pertinentibus dedimus, diligenter oportet præsidium, tutior sit Respub, comparare, vitandis iis quæ labefactare solent, & legibus tum nō scriptis, tum etiam scriptis ferendis, quæ Reipub. præsidia salutaria maximè cōtineāt: nec id populare esse, aut conueniens paucorū potentia existimare, quod facit vt ciuitas nimis vel populariter, vel cōuenienter paucorum potētia administretur, sed quod diuturnitatem parit. Quare cum huius temporis duces populares, vt populis gratificentur, multorum bonorum publicationem tribunalium occasione moliantur: contra hæc, quibus cordi Respub. est, contraria præsidia comparare debent, ac lege sancire, vt damnatorum quæ publicantur bona, non populo, sed sacris adiudicentur. Nec enim minus homines ab iniuria deterrebuntur, cum perinde mulcentur, & turba popularis nullo quæstu proposito magis à reorum damnatione temperabit. Prouidendum est etiam vt semper iudicia quæ publica fiunt, quàm paucissima sint, magnis pœnis, si quis falsum crimen intulerit, sanciendo: nec enim egenos, sed nobiles solent in crimen vocare. Oportet etiā vt ciues omnes Reipub. sint amici, aut certè ne summos magistratus hostili odio prosequantur. Sed cum extremi status populares multis hominibus constent, & sine mercede conciones obire difficile sit, quod nobilibus, vbi vectigalia non suppetunt, perniciosum est, cum hoc ex collatione tributorū, & bonorum publicatione, & falsis iudiis fieri sit necesse: quæ res multos status populares euertit. Hæc igitur cum ita sint,

POLITICORVM LIB. VI. 195

sint, vectigalibus non suppetētib, raras conciones cogere, & iudicia de multis quidem rebus, sed tamē paucis diebus exercere cōlucuit. Hoc enim prodest, vt diuites sumptus ne metuant, si merces non diuitibus, sed egenis tribuatur, ac vt causæ commodius diiudicentur, quoniam diuitibus diutius abesse à re sua familiari molestum est, quod iidem paucis diebus non agrè ferunt. Vbi verò vectigalia suppetunt, vitari id debet: quod nunc duces populares faciunt, qui quod superest diuidunt, & ipsi partem accipiunt, rufusque indigent eodē: nam tale subsidium quasi dolium perforatum pauperibus est. At qui vere popularis est, huic ne multitudo nimium egestate laboret, prouidendum erit. hæc enim causa est, vt prauus sit status popularis. Vt diutius igitur copia suppetat, ratio est solerter ineūda. Quod cū sit etiam locupletibus vtile pecunias ex vectigalibus congerere, & congestas pauperibus distribuere conuenit, præsertim si tantū cogi possit, vt emendo agello sufficiat: sin minus, quod ad mercaturæ agriculturæ ve occasionem sit satis. & si cunctis non liceat, at certè per tribus, aut alias ciuitatis partes vicissim fiat distributio: sed interim diuites mercedem ad habendas conciones conferre debent. Sumptu & cura munerum inaniū liberati Carthaginiēses, huiusmodi quadam ratione Rempub. administrantes, gratiam à popularibus ineunt. Semper enim quosdam eorum ad populos circuniecctos mittētes locupletant. Est autem intelligentium prudentiūque nobilium, vt egenos inter se partiti occasiones eis operandi præ-

legi, oportet

præuicium

ARISTOTELIS

beant. Est etiam honestum Tarentinos imitari, qui possessiones ad usum communes cum pauperibus faciunt, & sic gratiam multitudinis aucupantur. Præterea magistratus omnes bifariam diuidebant, ut alteri suffragio, alteri sortibus mandarentur: sortibus, ut sic populo communicarentur: suffragio, ut commodius administraretur Respub. Sed hoc facere licet eundem magistratum diuidendo, ut aliis sortito, aliis suffragio mandetur. Quomodo igitur status populares constituendi sint, declarauimus.

scholia in Caput V.

EST autem legumlatoris munus, ac eorum qui talem quandam Respub. præcipua cura legumlatoris qui quartam speciem Reip. popularis constituere uelit est, ut eam diuturnam faciat, quanquam ea cura in omni Respub. constituenda debet esse prima. Ad diuturnitatem igitur Reipub. popularis facit, ut bona damnatorum si fuerint publicanda, non populo, sed templis ad cultum diuinum & sacrorum procuracionem adiudicentur. Item prouidendum est, ut per paucos sint iudicia de rebus Respub. attingentibus, quæ capite solent & bonorum publicatione sanciri. Adhæc ut omnes ciues præsentis statu contenti sint, aut certe ne odio summos magistratus habeant: ut quæ raro populus in concionem ad publicè deliberandum conueniat, præsertim non suppetentibus uectigalibus. Est etiam prouidendum ne multitudo nimium paupertate laboret.

Non maximè opus struere nec struere solum. Non constituere maximam ciuitatem, ne sua mole labatur: nec constituere diuturnam, sed prouidere etiam ut diu conseruari possit. Tribunalium occasione moliantur. Multi diuites calumniantes efficiunt, ut à pauperibus in quorum potestate sunt tribunalia damnentur, & ipsorum bona publicentur, hoc est fisco seu publico ærario adiudicentur. Iudicia quæ publica fiunt. Quæ pertinent ad Respub. Nam talia crimina summis poenis iudicari solent, ut crimen læsæ aut imminutæ maiestatis, quod capite & bonorum publicatione sancitum est. Quod ita demum fiet, si magna poena fuerint illi, qui talia crimina falso detulerint, aut eorum actionem intendunt.

POLITICORVM LIB. VI. 196

tenderint constitutæ. Sine mercede conciones obire. Ut pauperes nulla mercede proposita ad populariter deliberandum conueniant, cum eis orum non suppetat res necessarias conquirentibus. Vbi uectigalia non suppetunt. In Respub. populari, in qua ex publicis uectigalibus non potest merces pauperibus in concionem conuenientibus constitui. Ut diuites sumptus non metuant. Impensam timeant, quæ tribuenda mercede pauperibus qui ad concionem conuenierint fit. Quasi dolium perforatum. Nam quemadmodum humor in dolium perforatum infusus protinus defluit, sic parua pecunia pauperibus distributa celeriter consumitur. Qui uere popularis est. Qui uere studet Respub. populari. Nam duces & assentatores populares non uere sunt populares, sed hunc animum & studium ostentant, ut influant in animos popularium, & ea ratione uiam sibi ad tyrannidem muniant, uel ut publicis bonis alantur. Cum hoc sit etiam locupletibus utile. Ut populares fortunis augeantur. Sic enim minor erit publica indigentia, minorque diuitum detrimento expleri poterit. Ad mercaturæ agriculturæque occasionem. Ut possint in tempore aliquid emere, quod postea carius uendant, uel serere aliquid ex cuius prouentu quæstus fiat. Sumptus & cura munerum manuum liberati. Ludorum Theatralium, quos exhibere populo diuites solent, ut pro his impensas Respub. necessarias suppetant, ut quæ ratione ductum est, populares facultatibus augeantur: quo in loco & uelut legèdum est pro iis uelut ex ueteri exemplari. Locupletant. Diuites faciunt, ex mercede quam laboris oppidum seu gentem administrandi capiunt. Occasiones operandi. Cōductis eorum operis ne uolentibus desit occasio uictum ex labore querendi. Cōmunes ad usum. Permittentes scilicet, ut fructibus possessionum utantur, cum aliquo sortasse moderamine: ut possent, exempli gratia, uitis & ficis ac ceteris fructibus famem explere, dummodo nihil præterea secum auferrēt. Eundem magistratum. Ut senatores aut iudices partim suffragio, partim sortibus crearentur.

Caput VI.

VNDE rationem quoque paucorum potetias constituendi facile est intelligere. Ex oppositis enim potentia quæque paucorum conficienda est ad oppositam popularem spectantibus, præsertim quæ probè tēpe-

ARISTOTELIS

rata est, & prima ex paucorum potentiis. Hæc autem est quæ propè ad vocatam Rempub. accedit, in qua census partiri, & alios minores, alios maiores facere oportet: minores, à quibus necessarii magistratus: maiores, à quibus summi mandentur: & ut quicumque censum nactus fuerit, huic aditus ad gerendam Rempub. pateat, & eo numero populares per censem adsciscantur, ut qui gerunt Rempub. reliquis sint potentiores. Sed ex meliore semper populo Reipub. gerendæ socios adsciscere oportet: proximam verò paucorum potentiam simili ratione constituere, parum scilicet intendentes. At paucorum potentia quæ extremæ populari opponitur, quæque maximè herilis est & tyrannica, hæc ut pessima est, sic maxima cautione ac prouisione indiget. Ut enim corpora firmæ valetudinis, & nauigia recte nautis ad nauigantium instructa, plura errata citra interitum patiuntur, corpora verò tenuis valetudinis & nauigia dehiscencia, & prauis instructa nautis, ne parua quidem errata ferre queunt: sic pessima quæque Respub. plurimam cautionem ac prouisionem desiderat. Populares igitur Respub. omnino magna copia hominum cõseruat. Hoc enim oppositum est ei quod est pro dignitate iustum. quo intelligitur haud dubiè e contrario, paucorum potentia ab ordine petendum esse præsidium.

scholia in Caput VI.

Vnde rationem quoque paucorum potentias constituendi facile est intelligere. Docet rationem constituendi genera Reipub. paucorum potentia. In quorum primo quod optimum est, & propè ad vocatam Rempub.

*Elegantissima
Similitudo*

POLITICORVM LIB. VI. 197

Rempub. accedit, census diuidendi sunt in minores, à quibus aditus ad magistratus necessarios gerendos pateat: & maiores, ex quibus deligantur qui summis magistratibus præ sint. Quæ ratio sic est ineunda, ut semper ij qui magistratibus funguntur, reliquis sint potentiores, & ex popularibus semper optimi quique ad gerendam Rempub. cooptentur. Quæ deinde sequitur paucorum potentia eodè modo cõstitui debet, sed ad minorem numerum redigendo. Extrema uerò & quæ tyrannidem emulatur, quo deterior est, hoc maiore cura ad sui conseruationem indiget. Ut autem Respub. populares magna hominum multitudine conseruantur: sic paucorum potentia ordine sunt, & ratione tuenda. Ad oppositam spectantibus. Vnaquaque cum ea populari cui maximè aduersatur comparata. Necessarii magistratus. Sine quibus ciuitas administrari nequit: uel qui in rebus ad uitam necessarijs uersantur, qualis est annona præfectura. A quibus summi. Qui summam habent Reipub. potestatem. Ex meliore populo. Optimum quenque popularium. Parum scilicet intendentes. Magis talem efficientes, quod est ad pauciores redigere. Magis herilis & tyrannica. In qua pauci imperiũ in populares, ut dominus in seruos, uel tyrannus in oppressam ciuitatem exerceat. Hæc autem est paucorum potentia, quæ dynastia siue dominatus dicitur. Oppositum est ei, quod est pro dignitate iustum. Ut à plurimis hominibus Respublica administretur, & id iustum habeatur, quod pluribus numero iustum fuerit. Id oppositum est iusto, quod refertur ad hominum dignitatem & merita, in quo diuitiarum ratio, nobilitatisque & uirtutis habetur.

Caput VII.

SED cum multitudinis partes maximæ quatuor sint, agricolæ, opifices, forenses, ac mercenarii: & item quatuor quæ gerendis bellis accommodantur, equitatus, pedites grauioris armaturæ, ferentarii, & classici milites, ubi ager compestris est, & equitibus accommodatus, hic situs natura est ad validam paucorum potetiam constituendam idoneus, quoniam

DD

ARISTOTELIS

incolarum praesidium, salusque in equestri manu consistit. Equos autem alere hominum est magna patrimonium possidentium. Vbi vero ager est peditibus grauioris armaturae conueniens, hic locus est proximae potentiae paucorum accommodatus, quoniam grauis armatura locupletum potius quam egenorum est. Expeditorum autem & classicorum militum manus, prorsus est Reipub. populari conueniens. Nunc igitur ubi magna est talis hominum multitudo, exorta seditione, saepe peius pugnat. Cui malo sumpta à bellicis ducibus medicina mederi conuenit, qui cum equitatu & armatis peditibus conuenientem ferentariorum numerum coniungunt: qua ratione populares in seditionibus opulentos vincunt. nam cum sint expediti, facile equitatum, & grauius armatos oppugnant. Ex his ergo hanc manum constituere, est contra se constituere. Sed cum duplex sit aetas, sintque alteri seniores, alteri adulescentes, filios suos in aetate puerili leuia & expedita munera docere conuenit, ipsosque cum à pueris excesserint, esse operum athletas. Sed multitudini magistratus, aut quemadmodum supra diximus, communicandi sunt, hoc est iis qui censum nacti fuerint: aut more Thebanorum, aut ritu Massiliensium, facto dignorum iudicio, tum eorum qui Reipub. administrant, tum eorum qui sunt extra munera publica. Summis autem magistratibus, quos ab iis qui sunt in Repub. geri oportet, annexenda sunt munera sumptuosa, ut populus libenter huiusmodi magistratu careat, nec iis inuideat, quibus

POLITICORVM LIB. VI. 198

quibus tam magna mercede contingit. Conuenit autem ut magistratus ineuntes magnifica sacrificia faciant, ac aedificium aliquod ad publicos usus erigendum curent, ut populus particeps conuiuiorum factus, & urbem partim templis, partim aedificiis publicis ornatam cernens, libenter saluam Rempub. aspiciat: & simul haec diuitibus erunt facti sumptus monimenta. quod nunc tam longe abest ab eorum qui tenent paucorum potentias consuetudine, ut faciant etiam oppositum: quippe qui non minus quaestui student quam honori, ut recte has possis paruas populares Respub. nominare. Ac status quidem populares & paucorum potentias, qua ratione constituere conueniat explicauimus.

scholia in Caput VII.

SED cum multitudinis partes maxima quatuor sint. ut doceat quae regio apta sit paucorum potentia, quae Reipub. populari pergatque rationes quibus paucorum potentia conseruatur edocere, cum quatuor, inquit, sint partes quibus tota multitudo continetur, agricola, opifices, negotiatores, & mercenarii: & item quatuor quae in bello numerantur, equites, pedites grauioris armaturae, ferentarii, & classici milites, quae regio campestris est & equitibus apta, haec paucorum ultima potentiae conuenit: hic enim robur est in equitatu: equos autem alere locupletum est. Media uero apta est, quae grauioris armaturae peditibus conuenit. in qua uero classicorum militum magna copia est, & ferentariorum, haec apta est Reipub. populari. sed quia in seditionibus equites aut pedites grauioris armaturae sunt sine ferentariis infirmi, ideo in paucorum potentia diuites debent filios suos ab adulescentia bellicis ferentariorum muneribus assuescere: praeterea ad Reipub. gerendam societatem populares assumere, uel ex censu, ut dictum est, uel ex iis qui longo tempore à sordidis artibus abstinerint, aut quos eo beneficio dignos esse iudicauerint. item ad uitandam popularium inuidiam summos magistratus

magistratus
quales esse
debeat

ARISTOTELIS

tus cum onere magnorum sumptuum mandari prodest. partes maxi-
mæ.) Quæ totam multitudinem complectuntur. Ferentarij, pedes le-
uis armaturæ.) ut funditores & missilibus iaculis armati & sagitta-
rij. Validam paucorum potentiam.) valde modum excedentem, id est
ultimam & pessimam. proximæ paucorum potentia.) Quæ minus
mala est, sed proximè ad huius prauitatem accedit. sæpe peius pu-
gnant.) semper ferè uincuntur equites aut pedes grauioris armatu-
ræ. Ex his ergo.) Ex popularibus ferentariorum manum conficere.
Ipsosque cum è pueris excefferint esse operum athletas.) ipsos diui-
tum filios cum adoleuerint ultra pueritiam, usum cuiusque muneris mi-
litaris habere, ut possint etiam uicem ferentariorum explere: & cu-
iusque generis armorum usui apti reddantur, ut athletæ uarijs certami-
nibus sunt apti. More Thebanorum qui certo tempore.) Thebis lege
cautum erat, ne quis magistratum gereret qui ante decem annos mer-
caturam exercuisset, ut ipse libro tertio tradidit: qua lege, ut uidetur,
opifices quoque excludebantur. Facto dignorum iudicio.) ut si quis
gerentium Rempub. dignus esset iudicatus, ad potiorem magistratum
proueretur: & si quis ex popularibus dignus esset cui magistratus
mandaretur, is ad gerendam Remp. adscisceretur. Particeps conuiuio-
rum.) Quæ sunt in sacrificijs. Libenter saluam Rempub. aspiciant.)
Contenti sint præsentis statu. Paruas populares Resp.) Nam ipsi pauci
populum extremum imitantur, qui suis commodis, non Reipublicæ, nec
honori, aut fame in administranda Republica studet.

Caput VIII.

SEQUITUR ut rectè de magistratibus, quot
& qui sint, & quarum rerum, ut suprà dictum est dis-
feramus. Nam nec esse ciuitas potest sine magistrati-
bus necessariis: nec rectè sine iis qui pertinent ad re-
ctum ordinem, & ornatum administrari. Præterea in
paruis ciuitatibus pauciores, in magnis plures esse ma-
gistratus, ut ante diximus, necesse est. Itaque quales
in vnū cōferre, & quales seiungere conueniat, non
deceat ignorare. Prima ergo ex necessariis procuratio
est

POLITICORVM LIB. VI. 199

est quæ in foro versatur: cui muneri magistratū qui
commercia & decentiā dispiciat, præficere oportet.
Nam ferè omnibus ciuitatibus quædam emere, alia
vendere, ad mutuos rerum necessariarū vsus necesse
est: quod proximè ad rerū copiam accedit, cuius gra-
tia in vnā Rempub. homines conuenisse videtur.
Secūda, & huic proxima procuratio est vrbana-
rum rerum, tum communium, tum etiam priuatarum: ut
cum decente ornatu ædificia & viæ cōseruentur, &
collapsa reficiantur, & limites communes sine queri-
monia teneantur, & cætera quæ similem procuratio-
nem attingūt. Qui magistratus ædilitas à plerisq; no-
minatur, habetq; partes numero complures: quarum
aliis alii in magnis ciuitatibus præficiuntur, ut quidam
construendis muris, alii fontibus & ductibus aqua-
rum præsumt, nonnulli portibus tuendis. Alia pro-
curatio est necessaria, huic finitima: est enim eisdem
de rebus, per agrum tamè extra urbem: cui qui præ-
sunt agrorū præfecti, & ab aliis sylvarum inspecto-
res nominantur. hæ igitur harum rerum procuratio-
nes tres sunt. Est alius magistratus ad quem publica
uestigalia referuntur, quiq; publicam pecuniam cu-
stodit, & ad singulos vsus Reipub. partiendo suppe-
ditat: cuius muneris præfectos receptores, & quæ-
stores appellant. Alius apud quem cōtractus & tri-
bunalium iudicia scribi debent: apud hos quoq; acta
causarum, & accusationes, ac litium intēctiones con-
fici oportet. Sed in quibusdam ciuitatibus hic ma-
gistratus in plures diuiditur, vnus est tamen his om-
nibus præfectus, qui scribæ, & tabelliones, & aliis

ædilitas

quæstores

ARISTOTELIS

similibus vocabulis appellatur. Proximus huic magistratus, est ex omnibus ferè & maximè necessarius & idem molestissimus, qui in iudiciorum executionibus siue damnatus quis fuerit, siue factus reus versatur, quique carceri, custodiisque præest. itaque propter odiū quod magnū incurrit, molestus est. Quāobrem ubi non est merces magna proposita, hunc magistratum homines recusant: nec qui susceperūt, fungi munere ex legis præscripto volunt, est tamen necessarius. frustra enim exercentur iudicia, nisi ad finem perducantur. Quare si communitas cōstare nequit nisi iudicia fiant, ne constabit quidem, si nemo quod iudicatum fuerit exequatur. Itaque commodius est hunc magistratum non esse vnum, sed alios ex aliis tribunalibus. Eodēque modo propositiones eorum quæ in acta referuntur, diuidere conuenit: præterea ut quædam diuersi magistratus exequantur, & causas iuniorum iuniores potius magistratus, causas verò consistentium quas vnus magistratus condemnauerit, alius exequatur: exempli gratia, quæ præfecti annonæ iudicauerint, hæc præfecti ædificiorum exequantur, & alii quæ ab aliis fuerint iudicata. Nam quominus odii executores cōtraxerint, hoc magis executiones ad finem perducentur. Igitur si condemnantes iidem sint & exequentes, duplex odium contrahatur: sin iidem de cūctis, omnium hostile odium incurrant. Multis in ciuitatibus custodiarū præfectus diuersus est ab executore, ut Athenis magistratus eorum qui vndecim viri nominantur. Itaque commodius est, ut hic magistratus diuisus

POLITICORVM LIB. VI. 200

sus sit, & solerter quod eius ratio postulat, prouideatur. Nec enim minus hic necessarius est, quàm is de quo modo disseruimus. Nam viri probi maximè magistratum hunc recusant: improbis non rectè committitur, qui custodiri magis debent, quàm alios custodire. Itaque non vnus separatus magistratus penes eos esse debet, nec idem continenter geri, sed iuuenes, ubi aliquis iuuenum & custodum est ordo, diuersi per vices munus magistratuum obire. Hos igitur magistratus ut maximè necessarios primos esse statuere oportet, deinde eos qui nihilominus sunt necessarii, maioris tamen auctoritatis, quoniam peritiam & fidem magnam requirunt, cuiusmodi sunt qui custodiam vrbis & vsus bellicos attingūt. Nam tum in pace, tum in bello præfectos esse oportet, qui portarum atque murorū simili modo custodia præfint, & ciuium delectus habeant, ipsorumque ordines constituent. Hic ergo præter hos omnes magistratus alii complures sunt, alicubi pauciores, ut in paruis ciuitatibus vnus est his cūctis muneribus præfectus: cui officio qui præfunt, imperatores & bellicæ duces nominantur. Præterea si equites vel pedites expediti vel sagittarii vel classici fuerint, harum cuiusque manuum præfectus interdum constituitur, quæ classis, & equitum præfectura, atque ordinum ductus nominantur: & per partes quæ his subiiciuntur, triremis, turmæ, ac tribus præfectura, & quæcūque harum partes sunt. Sed vniuersum harum rerum bellicarū procurationis genus vnum quiddam est. Atque hæc quidem est huiusmodi magistratus

ARISTOTELIS

exquirentes

Senatus

Sacerdotes

ratio. Sed quoniam magistratus si non omnes, certe aliqui res multas communes tractant, idcirco vnum alium qui rationes conficiat & emendet, nec aliud ipse tractet esse necesse est: quos quidam correctores, alii ratiocinatores vocant, sunt qui exquisitores, & qui procuratores appellat. Sed præter hos omnes magistratus est is qui rerum omnium summam potestatem habet, nam idem sæpe pecuniã ex vectigalibus tributisq; collatam habet: qui multitudini præest, vbi res geritur arbitrio populi. Nã esse aliquem oportet qui eos in vnum cogat, quique summã habeat Reipub. potestatem: qui magistratus apud quosdam præconsultores dicuntur, quoniam prius ipsi consultat: sed vbi multitudo est, Senatus potius siue consilium nominatur. Tot igitur ferè sunt civiles magistratus. Sed est aliud procurationis genus, quod cultum deorum immortalium attingit, vt sacerdotes, & qui curæ præsumt earum rerum quæ ad sacra pertinent, vt stantia conseruentur, & quæ corruerint reficiantur, & cætera quæ diuini cultus ratio postulat procurant. quæ procuratio apud quosdam vna est, vt in paruis ciuitatibus: apud quosdam multa, & à sacerdotio disiuncta, vt templorum ædificatio, res, ædificatio, & sacrarum pecuniarum quæstores. Proxima huic procuratio est publicis omnibus sacrificiis separatim destinata, quæcunque lege non sunt sacerdotibus attributa, sed honorem à communi genio sortiuntur, quos quidam principes vocant, alii reges, sunt qui Prytanes appellant. Procurationes igitur necessaria, vt summatim referam, de his ferè rebus

POLITICORVM LIB. VI. 201

bus sunt, & in rebus diuinis, rebus bellicis, vectigalibus, sumptibus, annona, & rebus venalibus, in vrbe, portibus, & agris versantur: Præterea in tribunalibus, contractibus, scripturis iudiciorum, executionibus, custodiis, putandis rationibus, in delectibus, magistratibusque corrigendis: Deniq; quorum munus est deliberare: ii quoque sunt de numero communium magistratum, sed priuatim in ciuitatibus quæ otio magis & iucunditate fruuntur, quæque curam habent ornatus. Hi quoque magistratus habentur, mulierum præfecti, legum custodes, præfecti puerorum, & gymnasiorum præfecti: præterea gymniorum, & Dionysiacorum certaminum curatores, & si qua sunt alia id genus spectacula. Harum autem præfecturarum quædam sunt perspicuè non populares, vt mulierum ac puerorum præfecturæ. Tenuiores enim seruatorum inopia, mulieribus & pueris vt famulis vti coguntur. Sed cum tres magistratus sint, per quos quidam summos magistratus deligunt, legum custodes, præconsultores, & consilium: optimatum Reipub. legum custodes cõueniunt, paucorum potentia præconsultores, consilium verò populari. Ac de magistratibus quidem ferè omnibus summatim disseruimus.

mulierum præfecti, & puerorum.

Scholia in Caput VIII.

SEQUITVR ut de magistratibus differamus. Qui sint necessarij cuiq; Reip. magistratus, & qui nonnullis commodi atq; decori declarant. Ex necessarijs, inquit, primus in rebus uenalibus versatur. secundus in publicorum & priuatorum ædificiorum ornatu, quæ, ut uaria sunt, sic ipsa procuratio est multiplex. Tertius huic similis est, qui

EE

ARISTOTELIS

eandem ferè curam gerit, sed in agris. Quartus, qui publicam pecuniam custodit. Quintus, tabelliones & scribe. sextus, executores iudiciorum, & carceris præfecti: qui magistratus ut maxime necessarius, sic molestissimus habetur, ac ideo in multos diuidendus est. sunt etiam alij perinde necessarii, sed maioris dignitatis, qui in urbe tuèda & in bellis gerendis uersantur, ut portarum, murorumq; præfecti. ut imperatores, ducèsq; bellorum, quibus minores alij magistratibus obtemperant. Est alius magistratus qui rationes ineat, & cū alijs magistratibus qui pecuniam publicā tractāt, conficiat. sed præter hos omnes magistratus est is qui summam Reip. potestatem obtinet, qui scilicet concilium eorū cogat, quorū arbitrio geritur Resp. & si alia procuratio publicā que pertinet ad deorum cultū, ut sacerdotia, & itē ea qua fungitur qui rex sacrorum uocatur. Præterea tēplorum & earū rerum que ad sacra pertinet curationes: qui omnes magistratus & procuraciones sunt in ciuitate quaq; necessarii, & omnibus Rebusp. communes. sed in opulentis & otio fruētibus ciuitatibus, priuatim sunt alij magistratus, ut mulierū, puerorumq; præfecti. Quales in unū cōferre. Quales magistratus possint plures simul uni homini mandari. in foro uersatur. in rebus uenalibus. Commercia & decentiā. Ne dolus aut fraus in emptione & uenditione admittatur, ac ut res uenales aptis locis proponantur, & conuenienti precio uendantur, neue forū & uie sordescant. Proximè ad rerum copiam accedit. Nam cum ciuitas perfectā debeat copiam rerum necessariarum & commodarum habere, ut declaratum est primo libro, hæc copia dupliciter contingit, uno modo si ager sit rerum necessariarum, & commodarum ferax: alio per emptionem rerum importandarum quibus regio caret, & uenditionem exportandarum quibus abundat. Nam hoc perinde propemodum est, ac si omnia in agro prouenirent. In unam Rempublicam. in unam communem & ciuilem societatem, ut per commutationem rerum, aut emptionem & uenditionem, omnibus rerum copia suppeteret. Urbanarum rerum. Aedificiorum & uiarum. scribe & tabelliones. Hos Greci, si ad uerbum libeat conuertere, sacrimemores, & magistros, memoresque uocant, sed interpres commodius putauit uti uerbis Romanis, dum latine loquitur. siue damnatus quis fuerit. ut in eis legitimis pœnis animaduertatur. siue factus reus. siue fuerit alicuius criminis accusatus, cuius causa

POLITICORVM LIB. VI. 202

causa sit in carcerem trudendus. Qui carceri custodijsque præest. Custodie uocantur, qui in carcere custodiuntur. sed alios ex alijs tribunalibus. ut alij exequantur contractuum iudicia, alij capitalia: quæ causæ in diuersis tribunalibus, siue à diuersis iudicibus cognosci debent. Propositiones eorum que in acta referuntur. ut pro causarū & tribunalium diuersitate uarij sint qui iudicibus proponant, hoc est exponant & referant omnia, quæ in acta pro utraq; parte redacta fuerint: quod Romæ sit in duodecimuirali tribunatu, quam rotam dicunt, ab eo iudice, cui cognitio causæ fuit commissa: hic enim testes rogat, & scripturas, & quacunque fuerint ab utraque parte allegata & probata, per scribas in acta refert: & instructa conclusaque causa cuncta proponit, summamque undecim collegis explicat: qui quod uisum è iure fuerit, constituunt: nec aliter ille quam ex collegarum iudicio sententiā pronūtiat. Hoc est igitur quod ait Aristoteles, alios esse oportere qui causam instruant, & statum eius actaque proponant: alios qui iudicent, & diuersos pro diuersitate tribunalium, hi ab Hispanis relatores uocantur, nec sunt de numero iudicum, nec est aliud eorum muneris quam statum causæ, & quæ fuerint pro utraque parte allegata & probata summam iudicibus referre. sin ijdem de omnibus. Si ijdem magistratus iudicia de rebus omnibus exequantur, cunctorum graue odiū incurrant. Non rectè cōmittitur. Non tuto mādatur. Venes eos. Venes prauos homines, ut cū ceteri magistratus geri debeant à uiris probis, hic tantū quia odiosus est, prauis hominibus mādatur. Vbi est aliquis iuuenū, & custodiū ordo. Si quis cætus sit, aut conuentus iuuenū Reip. uacatium, cuiusmodi est cohors prætoria, quæ iuuenibus militibus magna ex parte constat. Ciuū delectus habeant, ipsorumq; ordines constituant. ut ab his delectus ciuū militares fiant, tū ad urbis custodiā, tum ad externa bella, atq; item ordines militares constituantur equitatus & peditatus grauis & lenioris armaturæ. Alicubi uerò pauciores. Non quòd in aliqua ciuitate non sint hi magistratus, nam cunctos esse necessarios supra dixit, sed quia in paruis ciuitatibus complures huiusmodi magistratus siue procuraciones simul uni homini mandantur. His cunctis muneribus. Bellicis & custodia portarum & murorum. Harū cuiusq; manuum. singularum copiarum, ut sit unus equitum præfectus, alter sagittariorum, alius classicorum militum. Res multas commu-

ARISTOTELIS

nes tractant.) Bonam partem publicæ pecuniæ. sed ubi multitudo est.) Vbi præconsultores sunt multi, uocantur Senatus, siue Consilium. sed est aliud procurationis genus.) sacerdotes, & qui templorum rerumque sacrarum curam gerunt in alio genere, diuerso scilicet à ciuilibus magistratibus uersari dicit. Nam sacerdotum officium & sacrarum rerum procurationes non esse ciuiles magistratus, ipse libro quarto docuit. Honorem à communi genio sortiuntur.) Genios deos, qui & lares uocabantur, & penates, singulis & hominibus, & domibus, atque item urbibus adesse antiquitas existimauit: quod mutatis nominibus non longè abhorret à Christiana philosophia, quæ angelos custodes singulis hominibus, atque item ciuitatibus & prouincijs attribuit. Comune igitur Genium uocat Aristoteles Deum siue angelum, qui præsidio est toti ciuitati, cuius quasi sacerdos esset rex sacrificulus, de quo supra pluribus memorauimus. Hi quoque sunt de numero communium magistratuum.) Communes magistratus uocat, quos supra necessarios appellauit, quoniam magistratus necessarij sunt omnibus Rebus publicis communes, cum nulla possit sine ipsis administrari. Per quos quidam summos magistratus deligunt.) id est quos cum deligit, summos magistratus deligunt. nam ipsi summi magistratus sunt, per quos deligi summos magistratus dicit, ut supra hoc ipso capite declarauit. Nam ab his in sua quibusque Repub. concilium eorum cogitur, qui arbitrio suo Repub. administrant, à legum custodibus optumatum, & præconsultoribus paucorum concilium, à senatoribus concio popularium.

Finis libri sexti.

rex sacra finis

ARISTOTELIS DE REPUBLICA Liber septimus, interprete & enarratore Io. Genesio Sepulveda.

Caput primum.

VI de optimo statu Reipub. conueniente ratione disputare debet, hic primum quæ sit maximè expectanda vita, statuatur oportet: hoc enim ignorato, optimam Rempub. ignorari necesse est, cum eos optimè viuere cōsentaneum sit, qui optimo statu Reipub. pro ratione rerum suppetentium utuntur, nisi si quid præter rationem fiat. Itaque primum omnium quæ viuendi ratio sit maximè cunctis ferè hominibus expectenda, constare debet: deinde num eadem publicè sit, quæ priuatim optima vita, an diuersa. Cum igitur multa sint à nobis commodè (ut equidem existimamus) de optima vita in libris externis disputata, eadem hoc quoque in loco vsui nobis esse debet. Nam profecto quod ad vnā diuisionem pertinet, non est dubitabile, cū tria sint bonorum genera, externa, corporis, & animi, quin hæc omnia felicibus hominibus adesse debeant. Nā qui fortitudinis, temperantiæ, iustitiæ, atque prudentiæ expers muscas circum volātes metuat, & quicquid libuerit etiam extremorum edendo vel bibendo à nullo se continēs persequatur, nec parcat amicissimorum vitæ, ut auctior fiat vno quadrante, hunc nemo felicem esse dixerit, ac eodem modo quod pertinet ad intelligen-

E E iii

*no his rebus
s. et in 1. 10
sunt in quibus
de iustis optimis
populi se tractant
ut.*

*fortitudo
temperantia
iustitia*

ARISTOTELIS

tiam, si tam imprudens sit, & mentis errore deprauatus, quam puer, aut furiosus. Sed cum de his quae modo diximus, inter omnes ferè conueniat: tamen de quanto & modum excedentibus magnitudinibus controuersia est. Nam virtutis quantulumcunque adsit, hoc satis esse putat: diuitias, opes, potètiā, gloriam, sine fine quarunt, ac his excellere nituntur. Quorum errorem facile nobis fuerit rebus ipsis conuincere, cum non virtutes rebus externis, sed has virtutibus parere homines atque tueri videamus, ipsamque vitam beatam siue in voluptate hominibus posita sit, siue in virtute, siue in vtraque. Tamen iis qui cum morum probitate intelligentiaque excellent, externorum bonorum mediocritatem tenet, magis adesse notemus, quam qui ex his plus habent, quam ad usus vitae satis est: illorum autem inopes habentur. Ceterum si animu aduertat, idem te ratio quoque facile docebit, quoniam bona externa velut instrumentum quoddam suo fine terminantur. Nam quae res vsui accommodantur, earum nimia magnitudo necessario aut nocet habentibus, aut nihil prodest. Ex animi verò bonis quo magis quodque excellit, hoc habetur utilius, si haec non tantum honesta, sed etiam utilia nominari debent. Ad summam, dubium non est, quin optimae rerum affectiones inter ipsas sequantur excessum, quo res differunt inter se, quarum rerum has affectiones esse dicimus. Itaque si anima tum opibus, tum etiam corpore & simpliciter, & nobis est potior, ut optima cuiusque affectio horum proportionem obtineat, necesse est. Praeterea haec animi gratia, non animus illorum causa naturaliter

*error hominum
legit horatius
lib. 1. epist. 1.*

POLITICORVM LIB. VII. 204

turaliter expetuntur, & à prudèribus cunctis expetebent. Maneat igitur, constitutumque nobis sit, quantum cuique virtutis & prudentiae, & quae ab iis profiscuntur actionum adest, tantum felicitatis adesse: ut Deus ipse testis est, qui cum beatus felixque sit, nullo tamen externo bono, sed per se, & quia talis est natura, beatus habetur: quoniam secundam fortunam à felicitate diuersam esse idcirco necessarium est, quia bona quae extra animam sunt, casus & fortunae beneficio contingunt. Iustus autem & prudens nemo neque à fortuna est, neque propter fortunam. Quo fit, eisdemque rationibus concluditur, beatam esse ciuitatem quae optima est, & rectè agit. Ut autem rectè agant qui recta non agunt, fieri non potest: & opus vel singularis hominis, vel ciuitatis, absque virtute & prudentia nullum rectum esse potest. Fortitudo autem ciuitatis, & iustitia, atque prudentia, eandem vim & formam habent quam ea quibus praediri singuli homines iussi esse ac prudentes & temperati dicuntur. Sed haec haecenus praefati sumus: quae ut praeterire non licuit, sic nec omnia quae hanc quaestionem attingunt, cum huius loci non sint, explicare conuenit. Nunc autem positum sit, optimam esse vitam, etiam publice ciuitatibus, quae cum virtute degitur, & haecenus est adiuuētis instructa, ut virtutis officia possit obire. Porro in eos quorum est dubia sententia, si cui fortè quae diximus, non satis probatur, omissa hoc in loco disputatione, postea erit differendum.

*Deus puer
beatus.*

ARISTOTELIS

scholia in Caput I.

QVI de optimo statu Reipub. conueniente ratione disputare debet. In hoc septimo libro de optimo genere Reipub. disputat Aristoteles, & quod ipse maxime post regnū probat, hoc enim omnibus praefert, si rex ad ipsius normam, de qua in libro tertio disputatū est, conringat, qualis optari magis potest, quam multis seculis reperiri. sed ut optimus Reipub. status qui sit appareat, singulorum hominū uita beata in quo posita sit statuere oportet, cum eadem sit priuatim, publicēq; felicitas. igitur singulorū felicitas posita est, inquit, in usu uirtutis non impedita, sed cum uirtutis usus modo corporeorum, modo externorum bonorum inopia impediatur, fit ut cuncta bonorum genera homini felici, ac proinde ciuitati adesse debeāt. sed quoniam animi bona primam dignitatem & auctoritatem ad uitam beatam efficiendam habent, idcirco uirtus quo maior est, hoc plus uirū ad felicitatem habet, cum in ceteris bonis mediocritas maxime probetur. Maxime expetenda uita. Quae sit uita beata, quae eadem felicitas appellatur. Eos optime uiuere. *ἡ ἀριστή*, quod est ad uerbum optima, uel optime agere, interpres conuertit optime uiuere, quia in hunc sensum dictum est ab Aristotele, ut cum in alijs locis, tum in primo Ethicorū libro *διὰ τὸ ἀριστὸν* dicit pro bene beatēque uiuere. Consentaneum est. Conueniens est. nam Resp. ut dictum est in quarto libro, ciuitatis est uita. Nisi quid praeter rationem fiat. Nisi si quis casus ordinem & rationē Reipub. perturbet. Cunctis fere hominibus. Non enim cunctis hominibus status Reipub. conuenit, qui optimus simpliciter est, quia non omnia adiumenta cunctis ciuitatibus suppetunt. Num eadem sit publicē, quae priuatim optima uita. Vtrum eadem res ciuitatem faciat felicem, quae singulos homines beatos facit. in libris externis. In alio opere extra hoc in quo uersamur: non enim genus aliquod scriptorū significat, quod exotericum inscribatur, ut est publicus error supra à nobis cōfutatus. Ethicorum igitur libros designat, in quorū primo haec, & partim etiam in decimo traduntur. Etiam extremorum. Extrema uocat ea quae nisi ab intemperatissimis non appetuntur, ut Apicius Lusciniarum linguas appetuisse, & comedisse fertur. Ut auctior fiat uno quadrante. Ut unum quadrantem lucrifaciat. Illorum autem inopes habentur. Parum habent bonorum morum & intelligentiae, hoc est uirtutum

POLITICORVM LIB. VII. 205

tum intellectualium. Ratio quoque te facile docebit. Dixerat rebus ipsis, atque usu declarari animi bona ceteris bonis corporis atque externis esse potiora: nunc idem ratione quoque posse confirmari & concludi docet. Quin optima rerū affectiones. Affectiones conuertit interpres, quod est *ἡ ἀριστή*, id est dispositiones. sunt autē dispositiones, qualitates primae speciei facilius mobiles q̄ habitus: quanquā habitus etiā dispositiones interdū nominantur, ut hoc in loco, quēadmodū ipse docet in libro praedicamentorū. nā dispositio latius patet quā habitus. itaque optimas dispositiones nunc uocat in animo uirtutes, in corpore bonam ualeitudinem, in rebus externis qualitates, quibus ad usum hominum commendantur. Est autem sensus, optimas affectiones, quae sunt ipsa triplicia bona, hanc inter se excessuum proportionem habere, quam ipsarum subiecta inter ipsa tenet. Ut enim anima potior est corpore, sic animi bona sunt bonis corporis potiora, ac eodem modo bona corporis bonis externis. Et simpliciter & nobis. Meliora simpliciter sunt quae sua natura sunt meliora: meliora nobis, quae nobis sunt commodiora. Quaedā autem sua natura meliora sunt, quae nobis nō sunt meliora: ut malefica animalia simpliciter meliora sunt quā frumenta, quia omne animatum melius & nobilius est quā inanimatum, nobis tamen melius est frumentum. Bona uerō animi tum simpliciter, id est per se meliora sunt, tum etiam ad commoditatem nostram relata, quā bona corporis. Quantum cuique uirtutis ac prudentiae. Hoc quisq; felicior est, quo magis uirtutibus moralibus & intellectualibus praeditus: qui habitus sunt, aut plus actionibus fungitur, quae ab his habitibus proficiuntur. Nam bona corporis & externa non sunt partes felicitatis, sed tanquam instrumenta, ut in artificijs siue instrumentis opus consci non potest, ipsa tamen non sunt partes ipsius artis, quo intelligitur felicitatem non consistere in indiuiduo, sed patere latius, & alium alio feliciorē, ut fortiorē & liberaliorē esse, sed quicquid bonis addatur, id nullum bonū maius felicitate reddit. Est enim felicitas status omnium bonorum aggregatione perfectus. itaque felicitas non potest cum alio bono connumerari: nam quodcūq; bonum addas, pars est felicitatis, uel eius instrumentū: hoc est enim, ut obiter difficile locum expediāmus, quod Aristoteles Ethicorum libro primo tradit, felicitatem esse maxime omnium expetendam, non cōnumeratam. Nam connume-

Caput II.

Cher foy in dieu
fays me est resté
fuit /

virtus felicit
at

inter nubes

with 2 Knives
fines /

ARISTOTELIS

herilem & tyrannicam Reipub. rationem felicem esse dicunt. Quinetiam apud quosdam hic est Reip. finis, quo leges spectant, ut vicinis dominantur. Itaque cum multi multorum mores institutaque sint, lateque pateant: tamen si leges ad vnum quoddam referantur, omnes huc spectant, ut victoria & imperio potiantur: ut Lacedamone, atque in Creta, tum educatio, tum summa legum ferè bellis accommodantur. Præterea in cunctis nationibus quæ possunt esse facultate rei gerendæ superiores, huiusmodi facultas in honore est, ut apud Scythas, Persas, Thraeces, & Gallos. Apud quosdam enim leges quædam sunt in hanc virtutem incitantes, ut Carthagine ferunt, annulorum ornatum cuique pro numero bellicorum, quibus interfuerit, cõcedi. Et olim apud Macedones lex erat, ut capistro cingeretur, qui nullum hostem occidisset: & apud Scythas, qui nullum interemisset hostem: hinc ex poculo, quod in solenni quodam epulo circumferebatur, bibere non licebat. Et apud Hispanos bellicosam gentem fastigiata bæses circum cuiusque tumulum tot numero erigebantur, quot hostes interemisset: & multa huiusmodi alia, apud alios partim legibus sancita sunt, partim moribus recepta. Quãquam si cõsiderare libeat, per absurdum fortasse videatur, hominis civili facultate præditi officium esse præcepta dare posse, quomodo in finitimos volentes iuxta, & inuitos imperium dominatûsq; teneatur. Nam quod ius nõ est, id quomodo ad civilis hominis & legulatoris officiũ pertineat? Non est autem ius, ut non modo iustè imperetur,

annulus

Laus hispanorum

POLITICORVM LIB. VII. 207

ritetur, sed etiam iniustè. Fieri autè potest, ut iniustè quis vincat. At in cæteris sciētis hoc fieri non videmus. Neq; enim medici vel gubernatoris munus est, ut hic nautas, ille agrotantes vel persuadeat, vel cogat. Multi tamen herilem dominatum, civilem principatum esse putant. Et quod in se quicq; nec iustum esse, nec utile dicunt, hoc eos in alios exercere non pudet, cum ipsi inter se iustum imperium quærant, in alios autem quid iustum sit, nihil laborent. At hoc natura heriliter imperare, illud non heriliter probabile est. Quod cū ita sit, non est conandũ, ut omnibus heriliter imperetur, sed iis duntaxat, qui tali imperio sunt idonei: quæadmodum ad epulum seu sacrificium non homines, sed quod est huic rei ad vendandum idoneum, venari oportet: est autè idoneum animal sylvestre mēsis accommodatũ. At fieri posset, ut ciuitas vna beata, quæ rectè scilicet administraretur, separatim sita esset. Quid enī prohibet, quominus alicubi seorsũ habitetur, & iustis legibus utatur? Cuius Reip. ratio nec ad bellũ, nec ad superandos hostes esset accommodata. Faciamus enī nihil adesse tale. Omnes igitur bellicas procuraciones honestas esse, statuere cõuenit, nõ tamè quasi rerũ omnium vltimũ, ac summũ bonum, sed illas huius esse gratia. Est autè probi legulatoris munus, ciuitatẽ ac genus hominũ, & omnem aliam cõmunitatẽ intueri, & quomodo recta vita & felicitate, quæ in eos cadere possit, potiãtur cõsiderare. Erit tamè in quibusdã legitimis institutis differẽtia. Illud quoq; legulatoris officiũ est, si qui finitimi sint, quo quicq; modo tractari debeant,

nõ satis latinè phrasis

bellum pro cura suo

ARISTOTELIS

& quæ in quosq; sint officia seruanda dispicere. Cæ-
terum ad quem finem spectare, & quo dirigi optima
Respub. debeat, postea suo loco differemus.

scholia in Caput II.

SVPEREST ut felicitas eadem uniuscuiusque hominis, & ci-
uitatis dici debeat. Eandem esse ciuitatis felicitatem, quæ hominis sin-
gularis communi hominum sententia declarat. Nam quicumque beatum
esse hominem locupletem dixerit, is ciuitatem opulentam felicem esse
confirmabit: eodemque modo de imperio & uirtute statuet, qui alter-
utro uitam beatam metietur. sed illud differendum est, utra sit magis
expetenda uita, quæ in actione & ciuili administratione uersatur, an
quæ procul ab huiusmodi negotijs abest. illud autem constat eum esse
optimum statum Respub. cuius ordine recte beatæque uiuitur. sed in-
ter eos qui beatam uitam uirtute metiuntur, controuersia est, alteri
actiuam, alteri uitam contemplatiuam praferentibus. Sunt autem qui
felicitatem in imperio herili & tyrannico positam esse ducunt, quorum
leges huc maxime spectant, ut ciuitas latissime dominetur. atque for-
tissimis uiris honores apud eos propositi sunt, & ignauis ignominia, cū
tamen iniustum sit, in omnes subiectos heriliter imperare. Nam impe-
rium herile in eos duntaxat conuenit, qui natura uel serui sunt, uel tam
improbi, ut sint herili imperio coercendi. itaque non est recte instituta
Respub. in qua summa legum ad uictoriam & imperium propagan-
dum dirigitur. Opibus metiuntur. Felicitatem in diuitijs consistere
putant. Propter uirtutem maxime probat. Felicem esse putat, quia
uirtute præditus est. Peregrini & hospitis uita. Abhorrens à ciui-
libus muneribus, ut peregrini in aliena ciuitate solent. Questionem
hanc. Quæ ad ciuitatem & ciuilem administrationem pertinet. Nam
quæ singulorum uirtutem & felicitatē attingunt, hæc in libris de mo-
ribus disputata sunt. Per quem ordinem. Per quam Respub. Nam
Respub. est ordo ciuitatis, ut tertio libro memoratū est. Utra sit ma-
gis expetenda. Hanc questionem ipse libro decimo Ethicorum dirimit,
ubi contemplatiuam uitam actiue præfert conuenienter, scilicet Chri-
stiana philosophia, & euangelico illi testimonio, Maria optimam par-
tem elegit: elegerat enim contemplationem, dum Martha rebus agendis
esset

POLITICORVM LIB. VII. 203

esset occupata. Officia quæ à singulis uirtutibus ducuntur. Actiones
quæ à singulis uirtutibus manant, non magis ad eos qui uitam degunt
priuatam, coluntque uirtutes intellectuales pertinere, quàm ad eos qui
Respub. administrant, & in moralibus uirtutibus uersantur. Ad
unum quoddam. Ad ultimum finem ipsis propositum. Tum educa-
tio. Institutio morum. Qui possunt esse superiores. Qui uires & fa-
cultatem habent ad uincendum. Volentes iuxta, & inuitos. Velint
nolint. Nam liberis hominibus inuitis imperare iniustum & tyranni-
cum est, nisi natura serui sint, & iniuste, contraque suam utilitatē im-
perium recusent: tunc enim cogi bello possunt: estque id bellum natura
iustum, ut ipse libro primo, capite quinto testatur. Tales enim prudēti-
orum ac potiorum imperio iuste, & cum sua comoditate parent: ad in-
stitiam autem compellere, ut conuiuij euangelica parabola confirmat,
Augustinus, iustum & pium est. inter se. inter ipsos ciues. in alios.
in subiectos populos. At hoc esse natura heriliter imperans, illud non
heriliter. Credibile est quoddam imperium herile lege nature niti, id
scilicet quod habetur in homines natura seruos. aliud imperiū lege na-
ture non esse herile, quod in liberos habetur. separatim sita. Longis-
sime ab alijs ciuitatibus & hostibus remota, ubi nulla esset occasio, uel
necessitas, nec inferendi, nec propulsandi bellum. sed illas huius esse
gratia. Bellicas procuraciones siue actiones ad summum bonū referri.

Caput III.

IN eos autem utrosque qui cum uitam quæ ex
uirtute degitur, omnibus anteferendam esse confi-
teantur, de usu tamen eius dissentiant, nobis dispu-
tandum est. Alteri enim imperia ciuilia idcirco im-
probant, quoniam liberi hominis uitam à uita ciuili
diuersam, & maxime omnium expetendam esse pu-
tant. Alteri hanc cunctarum optimam esse conten-
dunt. Nam fieri posse negant, ut recte is agat, qui ni-
hil agit: felicitatem autem idem esse, quod rectam
actionem confirmant, quoniam utriusque partim re-
ctæ, partim perperam edisserunt. Quod enim alteri

philosophi

ARISTOTELIS

liberi hominis, quàm domini potiore vitam esse dicunt, id à verò non abhorret: quoniam seruo, quia seruus sit, vti nil habet gloriandum: nam res necessarias imperare nullam partem honestatis habet. Errat tamen si quis omne imperium dominatum esse putat. Nec enim minus liberorum imperium à seruorum dominatu differt, quàm ipsum quod est natura liberum, ab eo quod est natura seruiens. de quibus satis primis sermonibus disseruimus. Sed neque vera commendatio est, cessationem magis quàm actionem laudantis. Nam felicitas, actio est: & iustorum ac temperantium actiones, multarum honestarumque rerum finem habent. Quibus rebus sic constitutis, existimabit forsitan aliquis, summum bonum esse cunctis dominari. Sic enim fiet, vt plurimas & honestissimas actiones obeundi potestatem habeat, prorsus vt cui licet imperare, is imperium alteri concedere non debeat, sed auferre potius: vt nec pater filiorum, nec filii patris hac in parte, ad summam, nec amicus amirationem ducere debeant. Nam quod optimum est, id esse maximè omnium expetendum. Rectè autem agere, optimum esse. Hoc igitur verè forsitan dicitur, si quod est omnium maximè expetendum, id eis qui spoliant, & vim afferunt, est affuturum. Sed forsitan adesse nequit, & hoc perperam ponitur ab eis. Neque enim amplius honestis actionibus is fugi potest, qui non tantum excellat, quantum vir uxori, & pater filiis, dominusque seruis præstat. Ita cum desierit, non tantum postea poterit rectè agens ad tramitem honestatis redire, quantum iam à virtute discessit.

POLITICORVM LIB. VII. 209

cessit. Nam similibus, honestum & iustum in vicissitudine positum est. hoc enim & æquum est, & simile. non æquum autem inter pares, & non simile inter similes, præter naturam est. Quæ autem præter naturam sunt, horum nihil est honestum. Si quis igitur alius virtute & agendi facultate optimis etiam præstet, huic obsequi honestum, & huic parere iustum est. Oportet tamen non modo virtutem, sed etiam facultatem, qua sit ad agendam instructus, adesse. quæ si rectè dicuntur, & felicitas in rectè agendo consistit, efficitur vt vita actiua tum publicæ cuiusque ciuitatis, tum etiam singulorum priuatim optima sit. Veruntamen actiuam vitam ad alios referri non est, vt quibusdam videtur, necessarium: nec ex tantum cogitationes actiue sunt, quæ earum rerum gratia fiunt. quæ res ex actionibus existunt, sed ex multo etiam magis quæ seipsis contentæ sunt, & contemplationes, & considerationes quæ propter ipsas expetuntur. Nam rectè agere, ac proinde actio quædam finis est. Sed & eos maximè proprièque agere dicimus, qui cogitationibus sunt actionum externarum architecti. Cæterum quæ ciuitates seorsum sitæ sint, & vitam huiusmodi cæteris prætulerint, has cessare & nihil agere non est necesse. Hoc enim per partes fieri potest, quoniam ciuitatis partibus inter ipsas multæ communitates sunt. quod ipsum eodem modo in vno quoque homine fit: alioquin vix Deus ipse rectè se habere, & vniuersus mundus qui præter proprias actiones suas nullis actionibus externis funguntur. Eandem igitur vitam cuique hominum, &

quis domini
e x p e s s e
debeat

contemplatio

ARISTOTELIS

publicè ciuitati, ac hominibus optimā esse, haud dubiè necessarium est.

scholia in Caput III.

IN eos autem utrosque qui cum omnibus anteferendam esse confiteantur uitam, quæ cum uirtute degitur. Qui uitam beatā uirtute metiuntur, horum alteri ciuili damnata, contemplantium uitam maximè probant: alteri ciuiles actiones ita commendant, ut pro nihilo contemplationem habeant, quorum utrosque in errore uersari docet. Nam qui uitam publicæ administrationis immunem imperanti præferunt, errant in eo, quod omne imperium dominatū esse putant: dominatus enim seruatorum est, qui longe distat ab imperio quod in liberos habetur. Errat item qui cessare & nihil agere actioni præferendū esse putat, cum felicitas actio quædam sit, non tamē quia in principatu multe sunt agendi occasiones, idcirco principatus est summum bonum, præsertim si est iniustus. Sed quanquam uita actiua tum priuatim, tum etiam publicè optima est, non tamen ij solum agere putandi sunt, qui iustitiā & uirtutes ad alios relatas colunt, cum ij etiam qui philosophantur in actione uersentur. Contemplatio enim actio quædam est. De usu eius disentiunt. Nam qui se Reipub. dedunt, ij philosophos quiq; in rerum cognitione uersantur, uti uirtute negant, cum nihil agere uideantur. Liberi hominis uitam. Nam qui publicis muneribus funguntur, serui esse uidentur, seruiunt enim Reipub. Hanc cunctarum optimam esse. Ciuilem præstare omnibus. Rectè is agat qui nihil agit. Rectè agere quid communiter significet, nemo ignorat, sed consuetudine Græcorum rectè agere, est etiam felicem esse. Nec tamen oratio utrunque significatum spectat. seruo, quia seruus sit uti. Qui seruum prudentē adhibet consilio, is nō utitur seruo, quia seruus sit, sed quia uir prudēs & amicus, qui uerò utitur eius opera ad corporea & necessaria munera, is seruo utitur, ut seruo: hæc autem imperare nihil habet gloriandum. Quod est natura liberū. Genere neutro dixit, ut omnia genera complecteretur. Nam & ratio appetitui, ut libero imperat, anima corpori, ut seruo, quibus de rebus libro primo disputatum est. Nec uera commendatio est, cessationē magis laudantis quā actionem. Errat etiam qui nihil agere potius esse dicit, quā agere. Quoniam felicitas actio est.)

POLITICORVM LIB. VII. 210

est.) vsus uidelicet uirtutis. Multarum honestarumque rerum finem habent.) Viri iusti & temperantes multa præclara facinora edunt, ut iuste seu temperanter agant. Itaque usus uirtutum in quo felicitas consistit, finis est uiro iusto & temperanti propositus, quem dum sequitur & spectat, res multas præclaras agit. Nec ut pater filiorum, nec patris filij rationem habeāt.) Ut nulla quisquam necessitudine deterreatur, quin alterum, si possit, spoliēt imperio, ut sibi uendicer. Hoc igitur uere forsitan dicunt.) sibi quenque summum bonum quærere debere. Hoc perperam ponitur ab eis.) Velut constans & indubitatum statuitur, optimum esse & maximè expetendum imperium quacunque ratione partū, iure, uel iniuria, siue uirtus adsit, & facultas imperandi, siue secus. Qui non tantum excellat.) Non est iustum imperium, nisi uirtute & facultate imperans longè præstet subiectis, præterquam si pareatur, & uicissim imperetur, ut inter pares in recte instituta Reip. sit. Cū deflexerit. Cū aberrauerit à uirtutis & honestatis uia. Nam similibus.) Imperium inter similes parēsque, ut sit iustū & honestum, alternum esse debet, ut eorum quisque modo imperet, geratue magistratum, modo pareat imperio. Si quis igitur alius potior uirtute sit, & facultate.) Si quis tantopere excellat, ut uirtute & agendi facultate ceteros omnes etiam optimos superet, huic uni tanquam regi est imperium deferendum, ut lib. iij. declaratum est. Eademque ratione si qua gens uirtute & prudentia, ac imperandi facultate alteri præstet, inferior superioris imperio parere debet iure natura. Non modo uirtutem adesse, sed etiā facultatem.) Virtutem dicere uidetur iustitiam, & ceteras morum uirtutes, facultatem uerò prudentiam, & peritiam, & fortassis etiam uires ad cogendum iustum imperium recusantes. Ad alios referri. Ut opus iustitiæ uel liberalitatis. Quæ res ex actionibus existunt.) Ut de uictoria qua fortiter agendo paritur. Quæ se ipsis contentæ sunt.) Ut cogitationes seu contemplationes mathematicorum theorematum, & motuum naturalium, quæ sui causa, non alterius obeuntur. sed eos maximè.) Eos potissimum auctores esse eternarum actionum, exempli gratia, uictoriæ, qui cogitationibus architectos imitantur, id est quorum consilio, non opera, res efficitur, ut imperator, cuius consilio & imperio prælium est in tempore, æquēq; loco commissum, magis agit, paritque uictoriam, quā milites qui pugnant.

ARISTOTELIS

do hostes concidunt, & in fugam uertunt. quo intelligitur cogitationem, actionem quandam esse, & qui contemplatur hunc non cessare, sed aliquid agere. Hoc enim per partes fieri potest. Id est uicissim, ut modo ciues philosophetur, modo Rempub. gerant, uel per partes ciuitatis. Nam licet eis res non sit cum hostibus, & externis ad actiones obeundas, tamen in communionibus, quas partes ciuitatis habent inter se, diuites cum pauperibus, nobiles cum popularibus iustitia, fortitudinis, liberalitatis, & aliarum moralium uirtutum actiones obire possunt, & ita modo philosophari, modo ciuilibus muneribus, & moralibus uirtutibus fungi. Idque eodem modo fieri potest, in uno quoque homine. Ut idem modo philosophetur, dum suppetit otium: modo gerat Rempub. aut alias res agat, quæ ad usus uitæ & uirtutes morales pertinet. Alioquin uix Deus ipse. Si semper esset cōtemplandum, & omnino à ceteris actionibus abstinendum, contemplatio sola non satis esset ad commodam & beatam uitam hominis, qui multis rebus indiget ad uitam degendam. Nam philosophantium contemplatio, ut ipse libro primo de prima philosophia testatur, nobilior est quàm ut ad humanas utilitates referatur, ac idcirco Deo magis qui nulla re indiget, conuenit, quàm hominibus qui multis rebus indigent, qui quæ ob eam causam omiſsa contemplatione, rebus necessarijs interdum seruire coguntur. siue ergo ciuitas, siue singularis homo uitam contemplatiuam elegerit, non tamen potest semper cōtemplari, quin propter humanas necessitates alijs actionibus implicetur, tum ut sibi, tum ut officio poscente, domesticis, cognatis & amicis, denique ijs qui sunt fidei suæ commisi prospiciat. Ut enim re nulla indigeat, quæ à contemplatione & proprijs actionibus ad externas auocet, uix Deo, & uniuerso mundo datum est, qui nulla externa re indigent, cuius causa externas obire debeat. Quæ omnia huc spectant, ut doceat errare, qui nihil eos agere dicunt, qui cōtemplationi uacant. Agunt enim non solum cogitando, cum cogitationes actiones quædam internæ sint, sed etiam externis actionibus fungendo, ad quas necessario propter humanam indigentiam deflectunt. Aut illud. Alioquin uix Deus. Referendum est ad id quod dixerat contemplationes & cogitationes esse actiones, & qui cōtemplatur agere, alioquin Deus non esset beatus, quia nihil ageret, cum non agat extrinsecus, sed cōtemplatur tantum. Nam si nihil agit, non recte agit, ac proinde non est felix.

POLITICORVM LIB. VII.

211

felix, cum felicem esse sit recte agere. sed prior sententia commodior uidetur, & proximè dictis conuenientior. Vocat autem uniuersum mundum calum supremum, omnia suo complexu continens, quod animatum Aristotelis opinione, & quasi Deus quidam est. Quod autem dicit, uix Deo datum esse, ut sine externis actionibus sit felix, non sic accipi debet, quasi felicitati Dei obsit aliqua difficultas, sed referendum est ad nostram intelligentiam, qui quomodo Deus sine ulla externa actione felix esse, & quomodo uiuere ualeat, uix possumus intelligere, proprijs tantum actionibus, contemplationique uacando possit sine ulla ad actiones externas deflectendi necessitate: non quod Deus non sit actionum externarum auctor, sed quia internis dūtaxat actionibus intellectus aut uoluntatis cuncta conficit. Nam ipse dixit & facta sunt, id est sola uoluntate confecit omnia.

Caput III.

S E D quoniam quæ nunc de ipsis dicta sunt, præfati sumus, ac suprâ de cæteris Rebus publicis disputauimus, hinc initium ad reliquam disputationem capiemus. Ut primum quæ fundamenta ciuitatis ex animi sententia constituendæ iacienda sunt differamus. Nec enim fieri optima Respublica potest, nisi copia rerum sit mediocriter instructa. Itaque multa prius fundamenta velut optado iaci debent, quanquam horum nihil adesse impossibile est, ut ciuium multitudinem & magnitudinem agri. Nam quemadmodum cæteris artificibus, ut textori & nauium ædificatori materia suppetat oportet operi conueniens, quæ quo fuerit commodius præparata, hoc artis opus necessario pulchrius existet: sic homini ciuili legumq; latori apta, conueniensq; materia adesse debet. Cæterum ex iis quæ ad ciuilem

ARISTOTELIS

Quis finis felix
copiam faciunt, primum de hominum multitudine, quot & quales natura adesse cōueniat, deque agro eodem modo quantus & qualis esse debeat, dissendendum est. Plerique igitur felicem ciuitatem magnam esse oportere putant. Quod si verum est, quæ ciuitas magna sit, quæ vicissim parua, non intelligūt, habitantium numero & multitudine ciuitatis magnitudinem metientes, cum tamen ad potentiā magis quā ad multitudinem spectare oporteat. Est enim ciuitatis officiū quoddam & opus, quod quæ obire maximè potest, hanc maximam esse ciuitatem existimare conuenit: vt Hippocratē non hominem, sed medicum maiorem esse dicas altero, à quo magnitudine corporis superetur. Cæterum quauis in æstimanda ciuitatis magnitudine sit multitudinis habenda ratio, non tamen oportet quamcunq; multitudinem spectandam esse putare. Nam fortasse in ciuitatibus magnum seruorum, inquilinorumque & peregrinorum numerum adesse necesse est: sed eorum multitudinē intuēdam, qui pars ciuitatis sunt, & ex quibus vt propriis partibus ciuitas consistit: quippe horum ingēs multitudo magnæ ciuitatis est argumētum. Ex qua verò ciuitate opifices sordidarum artium complures numero, armati vero pauci prodeunt, hæc non potest esse magna. Nec enim magna ciuitas hoc est, quod ciuitas hominibus frequentissima. Vix autē fieri posse, ac fortasse ne vix quidem, vt ciuitas hominibus frequentissima rectè legibus administratur: res ipsa declarat. Nā quæ rectè administrari videntur, harum nullam esse cernimus multitudinem

Quis finis felix magna

POLITICORVM LIB. VII.

212

titudine redundante. cuius rei ipsa quoque ratio fidem facit. Nam lex ordo quidā est, recta legum institutio, vt ordinatione recta sit necesse est. At nimius numerus ordinem tenere nequit. Hoc enim diuinæ potētiae, quæ hoc vniuersum continet, munus est. Cum igitur pulchritudo in multitudine & magnitudine consistere soleat, cui ciuitati cum magnitudine memoratus terminus adest, hæc est necessario pulcherrima. Sed vt cæterarum rerum animalium, stirpium, & instrumentorum, sic ciuitatis mensura quædam est, & modus: horum enim quodque nec si valde exiguum sit, nec si excedat magnitudine, vim suam retinebit, sed modo prorsus naturam amittet, modo in statum cōmodū delabetur. Vt nauigium prorsus nō erit, nec si vnius palmi sit, nec si pateat stadiis duobus, sed ad quandam magnitudinem progressum, modo propter exiguitatem, modo propter exuperantiā incommodam nauigationem efficiet. Eodē modo ciuitas si ex admodum paucis consistat, adiumentis necessariis carebit. sin autem ex nimium multis, abundabit quidem necessariis adiumentis, sed quasi gens non ciuitas erit: nec enim facile est Rempub. adesse. Quis enim dux nimiae multitudinis erit, aut quis præco nisi extētori similis? Itaque prima ciuitas ea sit necesse est, quæ ex multitudine quanta primum satis est ad rectè viuendum in communitate ciuili constat. Sed quanquam fieri potest, vt maior ciuitas sit, quæ hanc multitudinē excedat, hoc tamen, vt diximus, nō est indeterminatum. Quis autē sit exuperantis magnitudinis terminus, ex operibus

lex quæ sit

similitudo, nota.

exsuperare

ARISTOTELIS

intelligere in promptu est. Nam ciuitatis actiones quædam imperantium, aliæ sunt imperata facientium. Est autem imperantis munus imperare & iudicare ad iudicandum. Porro, de iustis, & magistratus pro dignitate mandandos, ut ciues qualis quisque sit, cognoscat inter se necesse est. quod ubi fieri non potest, necessario praua erit eorum quæ iudicia & magistratus attingunt conditio. Quippe in utroque temere agere iniustum est, quod haud dubie in nimium frequenti ciuitate usu venit. Ad hæc peregrini & inquilini haud magno negotio possunt ad Rempub. obrepere, quippe ubi latere propter nimiam ciuitatis multitudinem non est factu difficile. Hæc est igitur optima ciuitatis finitio, maxima multitudo copia rerum ad viuendum instructa, quæ perspicere sine magno negotio possit. Sed de magnitudine ciuitatis hætenus.

Scholia in Caput IIII.

SED quoniam quæ nunc de ipsis dicta sunt præfati sumus. Quæ hætenus dicta sunt de uita beata, exordij loco sunt ad disputationem de optima Repub. proposita, cuius fundamentum est, ut copia rerum necessariorum adsit. Sed hæc copia duas habet potissimas partes, quarum altera in multitudine hominum, altera in regionis, siue agri magnitudine consistit. Itaque considerandum est, quot homines, & quales natura suppetere debeant, & item quantus & qualis ager. Ceterum ad magnitudinem ciuitatis facultas est potius, & potentia quam multitudo hominum spectanda, & in ipsa multitudine constituenda ciuium multitudo, non seruorum, & inquilinorum, & peregrinorum intuenda. Neque uero ciuitas optima putanda est, quæ sit hominibus frequentissima. talis enim recte administrari non potest, ut res ipsa & exempla optimè institutarum ciuitatum declarant, quæ non sunt nimium hominum multitudine frequentes, quod ipsum ratione quoque demonstratur. Nam maxi-

POLITICORVM LIB. VII. 213

ma hominum multitudo turbam confusionemque parit. Lex autem ordo quidam est. quo fit, ut maxima multitudo legi & legitimo ordini sit aduersaria. Debet igitur esse magna ciuitas, ut pulchra sit, non tamen nimis magna, sed in qua cines inter se cognosci queant, ne uirtutes cuiusque utriusque ad diligendos magistratus & iudices ignorentur, neue peregrini latenter possint ad magistratus obrepere. Ciuitatis ex animi sententia constituenda. Ad condendam, & legibus instituendam ciuitatem, qualem optare possemus, ut intelligatur hoc meliorem quamquam ciuitatem seu Rempub. fore, quo propius ad hæc formam quam animo & cogitatione constituimus, accesserit. Quamuis horum nihil adesse impossibile est. sic formam ciuitatis & Reipub. cogitatione, quasi oprando fingimus, ut cum aliqua desiderari possint, quædam tamen adesse necesse sit, ut hominum multitudinem, & agrorum. Hæc enim legumlatori suppetere debent, non ab ipso exquirenda afferendaque sunt, ut textori lana, fabro materia suppetenda sunt, non ab ipsis facienda.

Ad potentiam magis quam ad multitudinem. Nam si omnes serui aut inopes sint, ciuitas, ut in tertio libro docuit, non erit, quamuis sit magna multitudo. Eorum multitudinem intuendam. Quot sunt ii, ex quibus quasi ex partibus ciuitas consistit, id est quibus aditus est ad Rempub. gerendam, qui proprie ciues appellantur. Opifices complures. Sordidarum artium artifices, qui numero ciuium non habentur. Ipsa quoque ratio fidem facit. Non solum sensus & experientia, ut modo diximus declarat, sed ipsa quoque ratio docet. Hoc enim munus est diuinæ potentie. Solus Deus hoc præstare potest, ut maximam multitudinem in ordine contineat, & recte moderetur, qui uniuersum mundum summa ratione gubernat. Cui cum magnitudine memoratus terminus adest. Quæ magna quidem est, sed ita ut recte possit legibus administrari, & ciues inter se cognosci. Ad quandam magnitudinem progressum. Cum ad aliquem terminum magnitudinis in maius aut minus processerit. Quasi gens erit. Quasi natio quædam ex multis populis consistens. Aut quis præco nisi stentori similis. Stentor præco uocalissimus fuit in bello Troiano libro quinto Iliados ab Homero celebratus, quem hominum quinquaginta uocem æquasse tradit. Prima ciuitas. Quæ minor multitudo ciuitas non esset. sed hoc, ut diximus, non est indeterminatum. Id est infinitum, nam licet prima ciuitate possit esse

ARISTOTELIS

altera maior, & hac etiam alia maior, tamen tantum potest crescere multitudo, ut ciuitas esse desinat. Est autem imperantis munus. Imperans in Rep. dicitur, qui magistratum gerit. Nam magistratus ipse imperium dicitur, & indices magistratum gerunt. Ad iudicandum de iustis. Ad deligendum viros iustos, quibus tribunalia & iudicia recte committantur. Nam iudicare saepe Aristoteles pro eo dicit quod est suffragio deligere, ut nos quoque saepe admonuimus. Pro dignitate mandandos. Ut delectus hominum ad magistratus gerendos pro uirtute & cuiusque facultate fiat. Nam in utroque temere agere. In deligendis iudicibus, & ceteris magistratibus mandandis errare. Maxima multitudo. Cuius multitudo, copia rerum ad usus uitae, non modo necessarios, sed etiam liberales instructa, & ea quidem maxima, sed ita, ut ciues inter se cognosci possint. Nam licet minor multitudo possit esse ciuitas, tamen ut sit optima & pulcherrima ciuitas, quale uelut optantes instituimus, debet esse maxima, dum tamen modum non excedat, sed omnes inter se cognosci possint, & quae magnam copiam rerum uitae commodari habeat. Nam pulchritudo non est sine magnitudine, ut supra dixit, & item in quarto libro Ethicorum, in quaestione de magnitudine animi.

Caput V.

agere qualis
esse debet

SIMILIS est regionis agrique ratio, de cuius qualitate non dubium est, quin maxime copiosus cunctorum approbatione sit commendabilis, qualem esse necesse est rerum omnium feracem. Nam omnia suppetere, & nihil desiderari, hoc demum est esse copiosum. Multitudine uero & magnitudine tanta esse debet, ut incolentes valeant in otio liberaliter simul, & temperate uiuere: quod recte an secus praecipiamus, postea erit accuratius dispiciendum, cum omnino de opibus atque diuitiis mentionem faciemus, & quam rationem modumque habere in ipso usu conueniat differemus. Haec enim commentatio multas habet controuersias propter eos qui in utranque uitae exuperantiam, quidam in tenuem & illiberalem uitam, alii e contra

rio

POLITICORVM LIB. VII. 214

rio in luxum trahunt. De forma uero regionis non est factu difficile praecipere, sed in quibusdam est rei militaris peritis habenda fides, qui oportere aiunt, ut hostibus ad inuadendum difficilis, ipsis uero facilis sit ad eruptiones & excursiones faciendas. Praeterea quemadmodum hominum multitudo cognitu facilis esse debet (ut diximus) sic item ager. Agrum autem facilem esse cognitu est eius esse naturae, ut facile possit subsidium ferri. Urbem uero si ex animi sententia constitutuere licet, opportuno loco ad mare positam esse oportet. Ut autem ad agrum probe sita sit, una conditio (de qua diximus, adesse debet) ut sit locis omnibus ad ferendam opem communis: altera ut commodè fructus prouenientes deportari possint. Praeterea ut ligna seu materia, & si quid aliud id genus ager ferat, non incommodè conferri valeant.

scholia in Caput V.

SIMILIS est regionis, agrique ratio. Regio siue ager optimus est, consensu omnium, qui maxime copiosus & rerum omnium ferax sit, eaque magnitudine & bonitate, ut ciues possint ex eo liberaliter & simul temperate uiuere. Forma uero regionis maxime probatur, quae ad bellum gerendum est accommodata, ut hostibus aditu difficilis sit, ciuibus facilis ad eruptiones & excursiones faciendas. & huiusmodi, ut facile in omnes partes subsidio iri possit. Situs ad mare commodissimus habetur, sed ager non solum ad res bellicas debet esse, quemadmodum diximus, accommodatus, sed etiam ad fructus proueniētes, & materiam atque ligna in urbem importandam. similis est regionis agrique ratio. Quod graece est *ὁμοειδής*, id latine modo regio dicitur, modo ager: quocirca interpres uerbum unum graecum duobus latinis exposuit. Multitudine & magnitudine tanta. Tam longe & tam late patere. Facile possit subsidium ferri. Ut quocumque loco hostes incubuerint, facile possit ex urbe in uicos, aut castra, & possessiones, & ex castris in urbem subsidium mitti.

HH ii

ARISTOTELIS

Caput VI.

COMMERCIVM verò maritimum ciuitatibus, quæ rectis legibus administrantur, conferat an secus, nō defunt qui multifariam in quæstionem trahant, quoniam in ea peregrinos diuersis legibus assuetos versari ad rectam legum institutionem nocere, & urbem nimis frequentem facere contendūt. Nam ex usu maris importandis, exportandisque rebus multos mercatores fieri, idque à recto statu ciuitatis abhorre tradunt. Cæterum his incommodis vitatis, tutius esse, & ad rerum necessariarū copiam commodius, vt vrbs atque regio maritima sit, non potest dubitari. Nā vt hostibus obsistatur, eos quorum saluti consulitur, vtrinque terra marique subfidii facultatem habere debet: iidem si vtriusq; compotes sint, inuadentibus, sinon vtrinque, at certè ex altera parte nocēdi maiorem facultatem habebunt. Præterea ex rebus necessariis quæ apud eos desiderantur, inuectas accipere, & vicissim quæ de prouenientibus supersunt, has exportare licet. Nam ciuitas mercaturā sibi, non aliis exercere debet. Qui verò apud se cunctis mercatum instituunt, hi quæstus gratia mercaturam exercent: quæ avaritia si vitanda ciuitati est, fugienda est etiam talis mercatus institutio. Sed cum multis in regionibus & ciuitatibus naualia & portus ad urbem opportuno loco sitos nūc quoque videamus, atque ita vt neque oppidum turba naualis habitet, neque tamen procul absit in loco muris & aliis huiusmodi munitionibus septo, non dubium est, si commodum ex horum hominū communitate

*peregrinos
quomodo no-
ceant*

POLITICORVM LIB. VII. 215

munitione capitur, quin id bonum huiusmodi ciuitati sit affuturum. Sin autem incōmodum, non est difficile ferendis legibus cauere, & quos oporteat, & quos inter se versari non conducat constituendo. Cæterum copiarum naualium aliquem numerum suppetere commodissimum esse, in promptu est intelligere, cum nō sibi solum, sed finitimorum etiam quibusdam præsidium habere paratū, & timori esse cōueniat, vt terra, sic item mari. De multitudine verò & magnitudine harum copiarum, pro ratione vitæ ciuitatis statuendum est. Nam principalem & ciuilem vitam acturæ ciuitati potentiā hanc ad actiones obeūdas mediocrem suppetere necesse est. Hominum verò magnam multitudinem quæ ex turba nauali conficitur, vt ciuitatibus adsit, non est necesse. Nec enim conuenit, vt hoc hominum genus pars ciuitatis sit, quoniam vectores, classicique milites, qui principatum tenēt, & in quorum potestate turba naualis est, liberi sunt, & ex pedestribus copiis. Quod si accolarum & agros colētū multitudo adsit, nautarum copiam abundè suppetere necesse est, vt hac quoque memoria quibusdam usu venire notamus, vt Heracleotarum ciuitati, qui licet minorem aliis urbem obtineant, multas tamen triremes complent. De regione igitur & portibus, deque urbibus & mari, copiisque naualibus, ad hunc modum disseruisse satis sit. De ciuili verò multitudine, quo termino finienda sit, supra est à nobis declaratum.

Scholia in Caput VI.

COMMERCIVM verò maritimum conferat, an secus.) Com-
HH iii

ARISTOTELIS

mercium maritimum quasdam habet incommoditates: nocet enim ciuitati recte instituta. Peregrinorum qui facile undiq; per mare insuunt, cōsuetudo, prauis scilicet moribus, & diuersis institutis imbutorū, quorum contagione uitium in ciuitate cōtrahitur. Item facit ut urbs hominum frequētissima turba repleatur, quæ rerum perturbationem parit. Sed contra reputando his incommodis uitatis, commercium maritimum magnas commoditates affert. Nam si bello ciuitas laboret, facilius potest ab amicis & socijs subsidium per mare submitti, & ipsi possunt facilius hostibus nocere. Præterea si quæ res necessaria in urbe desiderantur, ex alijs regionibus importandi facultas adest, & uicissim quæ supersunt ex ijs quæ abunde in regionem agrorūque proueniunt exportandi. Incommoda uerò peregrinorum insuentium, & turba naualis uitari possunt, si locus muniatur ab urbe discretus, ubi hoc genus hominum diuersetur. Prodest etiam ciuitati, ut classe ualeat: sic enim & amicis subuenire facile potest, & hostibus terrori est. Ad rectam legum institutionem nocere. Nam legibus legumque ordini & institutis, consuetudo diuersis moribus & institutis assuetorum hominum obest. Et quia plurimi confluunt, urbs nimis magna turba repletur, quæ nocet, ut supra diximus, ciuitati. Ex altera parte. A mari uel a terra bellum inferentibus nocendi. Et quæ supersunt. Ex ijs quæ in ea regione proueniunt. Sibi mercaturam exercere. Emere res sibi ad uitam necessarias aut commodas, & uendere fructus agrorum superuacuos, non autem emere ut uendant externis quæstus gratia: hæc enim negotiatio cupiditatem & auaritiā parit. Ad urbem opportuno loco. Vt Piræus Athenis & Roma, etiā nunc trans Tybernia regio, & Hispali Transamna. Copiarum naualium aliquem numerum. Classis, classicosque milites aliquo numero. Principalem & ciuilem uitam. Si debet alijs populis imperare. Vectores classicique milites liberi sunt. Vectores uocantur, qui naui uehuntur, nec sunt remiges, aut nautæ. Hi ergo & milites qui ad pugnas nauales imponuntur, ingenui homines sunt, & possunt esse pars ciuitatis, & ex pedestribus copijs assumuntur: & item dux ipse præfectusque classis ciuis est, & qui copijs pedestribus interdum præsit, & in horum potestate turba naualis est. uocantur autem pedestres copie in terra militantes, etiam equitatus. Nam iter pedibus conficere dicitur, etiam qui equo muehitur. Quod

POLITICORVM LIB. VII. 216

accolarum & agricultorum multitudo adsit. Accolarum cōuertit interpretes, quod græcè est ἀπολίκων, quo nomine uocantur rustici circum urbem habitantes, quorum opera ciues ad suos agros colendos utuntur, ut Bononia, & in cætera Gallia Cisalpina: quorū si adsit in agris multitudo, facile est tempore belli, & cum res poscit ex ipsis remiges, & nautas imponere, ut Heracleotæ faciebāt. Licet minorē alijs. Qui pauiores triremes Remigibus instruit. quo in loco uulgatus codex græcè ἡμελίσσων habet pro ἐνδεσσων, & ἐκπληρῶσι pro ἐκπληρῶσι.

Caput VII.

DEINCEPS autem quales natura ciues esse oporteat explicemus. Quod si quis Græcorum fama celebres ciuitates, atque orbem terræ vniuersum, & gentiū, quibus incolitur, discrimina consideret, haud erit intellectu difficile. Homines enim qui frigida loca, Europamque inhabitant, sunt illi quidem animosi, intelligentia tamen & arte minus solertes habentur. Itaque cum libertatem cōstantius tueantur, tamen à recta Reip. ratione sunt alieni, nec finitimis imperandi facultatē habent. Qui uerò Asiam incolunt, ut intelligentes & artificiosi sunt, sic parum animosi. Itaque imperio semper subiecti sunt, & seruitute pressi. Græcorum autē genus, ut locorum mediū tenet, sic est utraq; natura præditum: quippe animo simul & intelligentia valet. Quāobrem in libertate persistit, & optima ratione ciuilem societatem administrat, & vnā Remp. nactum, posset utique cunctis hominibus imperare: quanquā Græcorū gentes eandē inter se differentiam habent, & cum quædā simplici natura præditæ sint, aliæ ad utranque facultatē sunt probè temperatæ. Igitur ut legulatori faciles se, docilesque ad virtutem præbeant, intelligentes haud dubiè, & natura animosi

ciues quales

*ciues in habet
tares.*

ARISTOTELIS

esse debent. Nam quod quidam sic custodes affectos esse oportere tradunt, ut se notis amicos, ignotis autem intractabiles exhibeant: animus est qui amorem ingenerat. quippe hanc animæ facultatem esse, qua diligimus, argumento est, quod animus in familiares & amicos, quam ignotos, cum se cōtemni putat, magis exasperatur. Recte igitur Archilochus amicos incusans, cum animo suo colloquitur. Nōne, inquit, ab amicis cruciaris? Item imperiū atque libertas ab hac potentia cunctis hominibus proficiscitur: Animus enim iratus imperiosus & inuictus est. Neque verò recte præcipiunt, qui difficiles ignotis esse oportere tradunt, cum erga neminem talem esse conueniat. Nec magnanimi intractabiles natura & difficiles habeantur, præterquam in eos à quibus iniuria laceffuntur: quod tamen in familiares & amicos, ut supra diximus, si qua iniuria ab eis se affici putet, magis usu venit, idque nō sine ratione. A quibus enim iuari se beneficio oportere putat, ab eis tum offensam ferre, tum etiā hoc beneficio priuari existimant. unde prouerbium natū est, Difficiles fratrum diffensiones: & qui valde amant, valde habent odio. Ciues igitur quot & quales esse natura, & regio quanta & qualis esse debeat, penè declarauimus: non enim tam accurata & exquisita confirmatio poscenda est, cum nitimur rationibus, & cum sensum sequimur, & argumenta rerum.

scholia in Caput VII.

DEINCEPS autem quales natura ciues esse oporteat. Quatenus procedere oporteat hominum multitudinem in ciuitate, supra docuimus:

POLITICORVM LIB. VII. 217

cuius. Nunc autem de ipsorum natura differendum est, quæ talis esse debet, ut ciues nec ingenio & intelligentia, nec animo deficiant, quales in medio regionum, medijsq; mundi declinationibus proueniunt, quarto scilicet & quinto climate, quibus Græciæ & Italiæ atque Hispaniæ pars bona continetur. Nam frigoris & caloris temperamentum, ingenio & animo temperatos homines mitēsque & humanos reddit. Errant enim qui bellicosos homines, quibus constat ciuitatis præsidium, suis mites, alienis difficiles esse oportere putant, more canum. Nam qui magno animo sunt, mitiores habentur, nec cuiquam insensos se & intractabiles præbent, nisi à quibus afficiuntur iniuria. Qui frigida loca, Europamq; inhabitant. Qui loca tenent Europæ in septentrionē uergentia. Nam Græcia quæ propriè intelligitur, ut Attica & Peloponnesus, Europæ partes sunt, sed mediū tenent frigoris & caloris, quia medijs sunt inter septentrionē & Meridiem. Libertatē constantius tuentur. Quia cum sint animosi, audacius se contra uim inferentes, & in seruitutem redigere uolentes sese tuentur: sed quia non ualent ingenio, nesciunt ceteris imperare. Qui uerò Asiam incolunt. Ad meridiē scilicet & calorem solis, ut in tertio & secundo climate. Nā qui in septentrionem uergunt, ut Scythi, similes Scythi Europæ sunt. Qui uerò ad torridam zonam recesserunt, nec ingenio ualent, nec animo propter caloris intemperiem, quæ infestat illas regiones, licet nō tam uehementer quam ueteres existimabant, qui prorsus inhabitabiles eas esse credebant. Nulla est enim mundi plaga quæ habitari nequeat, licet quadam incommode, partim nimio calore, partim nimio frigore habitentur. Non igitur ut Scythas nimius algor reddit animosissimos, sic feruor, æstusq; solis ingeniosissimos eos qui solis radijs ad perpendicularum iactis feriuntur: ut exploratum habemus iampridem nauigationibus ferè Oceano perlustrato, & altera continente, & nouo, hoc est ne fama quidē ueteribus cognito orbe, magna ex parte à nostris hominibus peragrato, & in ditionem redactō. quanquam in his quoque regionibus homines reperiuntur ad artificia ingeniosi magis quam ad prudentiam, & hoc est fortasse, quod Aristoteles ait in regionibus calidis, homines artificiosos procreari, quia nimius calor corporis temperiem corrumpit, quatenus ad rectas imaginationes indiget, quibus utitur ad intelligendum. Nā intelligere, ut ipse tradit libro primo de anima, uel imaginatio est,

ARISTOTELIS

uel non sine imaginatione, quæ sine corpore nõ efficitur. In frigidissimis autem regionibus Dei naturæque providentia, homines sanguine caloremque abundant, quæ res homines animosos efficiunt: neque enim aliter tanto frigori resistere ualerent, quin humor, qui aquosus animalibus in eis regionibus cõtingit gelasceret. Quo fit, quemadmodum ipse in libro de longitudine & breuitate uitæ tradit, ut animalia quibus parum aut nihil sanguinis est, partim nequaquam gignantur in locis adiacentibus septentrioni: neque in terra pedestria, neque in mari aquatilia, partim procreentur quidem, sed minora, & breuioris uitæ, rigore incrementum auferente. Rempub. unam nactum.) Si Græci omnes consentirent, & unam Rempub. haberent, cuius caput esset una ciuitas, Athenæ, exempli gratia, uel Lacedæmon, ut Roma erat Italiæ, cum rerum potiebantur. Quædam simplici natura præditæ sint.) Quædam Græcorum gentes animo magis ualent, quàm intelligentia, quales habitus sunt Thebani, aut contrâ. Aliæ ad utranque facultatem.) Ad animum & intelligentiam. Nam quod quidam.) Platonem designat, qui secundo libro de Repub. custodes urbis mites simul in suos, & iracundos in alienos esse oportere tradit: nam tales esse generosos canes. Animus est, qui amorem ingenerat.) Animus est potentia quædam animæ eius partis quæ ratione uacat, ut ipse tradit libro tertio de anima, atque eadem pars animæ cupiditas dicitur, si cupiat, si irascatur animus. Nam *ἡμῶς* græcè, quo uerbo hic utitur Aristoteles, modo animus conuertitur latine, modo ira: & ipse Aristoteles animosos & iracundos eodem uocabulo solet *θυμωδῆς* appellare. Cupiditas autem & ira ad eandem animæ partem referuntur, & ira est quædam cupiditas: est enim appetitus uindictæ, ut ipse lib. primo de anima testatur. Animus ergo ingenerat amorem, quoniam beneuolentia ex hac animi potentia proficiscitur. Itaque animosi fortesque uiri ad beneuolentiam procliuēs sunt, nec asperi & intractabiles in quempiam, præterquam in eos, à quibus afficiuntur iniuria, quam molestius ferūt ab amicis, quàm ab alienis illatam. Itaq; citius amicis quàm ignotis irascuntur: tantū abest, ut semper alienis insensī & irati sint, quod Platoni placebat. uocat autē *ἄγριοι* id est agrestes & intractabiles, quos Plato modo *ῥῥῆδες* id est difficiles, modo *θυμωδῆς*, hoc est iratos dicit. Archilocus amicōs incusans.) Archilocus poeta fuit Lacedæmonius, metri iam-

bici

POLITICORVM LIB. VII. 218

bici inuētor. quo Licambem acerrimè insectatus est, propterea quod filiam quam sibi despoñderat denegauit, de quo Horatius noster: Archiloci proprio rabies armauit iambo. Cum sequimur sensum & argumenta rerum.) Cum experimētis, ut hoc in loco, & exemplis agimus, quæ ratio quædam est differendi popularis & oratoria, & minus exacta in confirmando diligentiæ desiderans, quàm cum ingenio nitimur, & rationibus.

Caput VIII.

SE D quemadmodum in rebus naturalibus partes totius constitutionis non hoc sunt, quod ea sine quibus totū cõsistere non potest: sic haud dubiè ne ciuitatis quidem partes esse existimari debēt omnia, quæ necessario ciuitatibus adsunt: nec alterius cuiuspiam cõmunitatis, ex qua genus vnū efficitur. Nam vna quædam res æquè inequalitèrve cõmunicata, communis atque eadem cõsortibus esse debet, siue cibus ea sit, exempli gratia, siue longè, latèque patēs ager, siue aliud id genus quicquā. Quarū igitur rerum ea conditio est, ut hæc illius gratia sit, illa cuius gratia i his nihil est cõmune, nisi quod hæc facit, illa sumit. Ut instrumēto cuius & artificis nihil est cum opere quod efficitur commune: nihil est enim quod fiat domui animi structore commune, sed structoris arti domus est quasi finis proposita. Ita cū opes ciuitatibus suppetere debeant, ipse tamen in ciuitatis parte non numeratur. Complures verò res animatæ diuitiarum partes sunt. Est autē ciuitas similium hominum cõmunio quædam optime, quoad eius fieri potest, viuendi causa cõflata. Sed cū summū bonum felicitas sit, hæc autē actio, & virtutis vsus quidā perfectus, cuius quidā cõpotes sunt, alii parui aut nihil

inui-fas quid sit,

ARISTOTELIS

participes: hæc est perspicue causa cur genera & discrimina ciuitatis existant, & complures Resp. fiant. Nam cum hoc quicq; alio modo & per alia venetur, diuersas vitas & varias Respub. efficiunt. Cæterum quot sint ea sine quibus ciuitas non consistat, considerare conuenit. In his enim necessario sunt, quas ciuitatis partes esse dicimus. Operum ergo numerus sumendus est: ex his enim facile res intelligetur. Primum igitur alimentum, deinde artes suppetat oportet. vita enim multis instrumentis eget. Tertio loco arma desiderantur. Nam qui Reipub. præfunt, hos armis, tum ad tuendum imperium, vt detractantes coerceantur, tum ad vim, si quis iniuriam extrinsecus inferre conetur, propulsandâ instructos esse necesse est. Præterea pecuniarum copia quædam ad vltus & ciuiles & militares desideratur. Quinta est, sed cunctis præferenda rerum diuinarum procuratio, quod sacerdotium nominatur. Sextum, iudicium de commodis & iustis inter ipsos, quæ res est omnium maximè necessaria. Hæc sunt igitur opera quæ in omni ferè ciuitate requiruntur. Nam ciuitas multitudo est, nō quæuis, sed cui copia suppetit (vt sæpe dicimus) ad vitam degendam. Siqua verò multitudo sit his rebus destituta, ea societas non potest simpliciter esse copiosa. Cum igitur per has operationes ciuitatem consistere oporteat, agricolarum multitudinem, qui in cibo parando sunt occupati, artifices, manum militarem, locupletes, sacerdotes, & rerum necessariarum commodarumque iudices ciuitatibus adesse necesse est.

quibus constat
ciuitas.

peruina

scholia

POLITICORVM LIB. VII.

219

Scholia in Caput VIII.

SED ut in rebus naturalibus partes totius constitutionis non hoc sunt quod ea sine quibus. Non omnia sine quibus ciuitas constare nequit, sunt partes ciuitatis, quia in omni communitate aliquid debet esse commune, siue equaliter id, siue inaequaliter comunicetur, quod tamen non est pars communitatis. sed quarum rerum una est alterius gratia, his nihil est commune, ea quidem ratione: sed alterum agit, alterum commoditatem ex illa actione seu factione recipit. Itaque licet opes necessarie sint ciuitati & ipsius gratia, tamen non sunt partes ciuitatis, ac proinde ne homines quidem omnes qui opes & res necessarias ad uitam suggerunt, ut agricolæ & opifices. Sex autem opera sunt sine quibus ciuitas constare non potest, cibi comparatio, quæ ad agricolas pastoresque pertinet: multorum instrumentorum confectio, quæ ad opifices usus armorum, quod est militum officium: opum comparatio & suppeditatio, quod diuites faciunt: sacrorum procuratio, quæ propria est sacerdotum: item iudicatio, quæ duplex est: altera, qua iudices & tribunalia funguntur: altera, qua senatores & Consultores. Nam consultare est de rebus honestis & utilibus iudicare. Quæ sex opera cū sint ciuitati cuiq; necessaria, efficitur ut nulla ciuitas sine ijs constare possit, à quibus hæc opera siue officia præstantur. hoc est sine agricolis, pastoribusque, opificibus, militibus, locupletibus, sacerdotibus, iudicibus, & consultoribus. Totius constitutionis. Constitutionē uocat rem compositam ex diuersis partibus. Non hoc sunt. Non sunt idem: hæc enim latius patent quam partes. Nam omnes partes sunt ex ijs, sine quibus totū constare non potest: sed non reciprocatur, ut sine quibus totū constare non potest, ea cuncta sint eius partes. Nam una quedam res. In omni communitate oportet esse aliquid unum commune consortibus socijsq; communitatis, quod non est pars communitatis. siue cibus hoc sit. Vt in animali, cuius omnes partes sumpti cibi participes sunt, licet alia magis, alia minus participant. Quarum igitur rerū. Fini, & his quæ ad finem referuntur, nihil est commune, sed illa faciunt, ut structoris ars, & instrumenta: finis, ut domus accipit esse, aut commoditatem ab illis. sic igitur opibus & ciuitati, cuius causa petuntur, nihil est commune. Quoad fieri potest. Pro ratione rerum suppetentium. Et eius quidam compotes sunt. Cum quidam sint uirtute præditi, cuius usu felici-

II iii

ARISTOTELIS

citas continetur, alij parum aut nihil uirtutis attingant, hinc uaria genera Rerumpublicarum existunt. Nam qui uirtutem consequuntur, & ueram felicitatem, hi bonas Respub. habent: qui uero felicitatem alio quam uirtute metiuntur, hi malas. Omnes enim felicitatem querunt, & quasi ueniantur, sed uarijs semitis: quidam per uirtutem (quorum est uera, recta, & cōpendiaria uia) alij per diuitias, alij per imperia & gloriam bellicam, à uera scilicet uia desectentes. Vt id detrectantes coerceantur.) Vt qui imperio parere in ciuitate recusant, in & metu in officio contineantur. Cunctis praferenda procuratio.) Nam pietas in Deum, cultusq; diuinus cunctis procuratiōibus, & muneribus publicis, & priuatis debet iure naturæ, nō diuino solum anteferri. Iudicium de rebus commodis & iustis.) Iudicare de rebus commodis est deliberare in senatu uel concione, quod pertinet ad consultores. De rebus uero iustis iudicare, est reddere ius ex tribunali, quod pertinet ad iudices. Rerum necessariarum & commodarum iudices.) Iudices & consultores. Nam res necessarias nunc uocat, quas paulò antè iustas, quia nihil magis est necessarium in ciuitate, quam ut cuiq; quod suum est tribuatur, quod à tribunalium iudicibus efficitur.

Caput IX.

HIS rebus cōstitutis, reliquum est, ut utrum hæc omnia ab omnibus obiri debeant, dispiciamus. (nam fieri potest ut omnes agricolæ sint, & iidem opifices, iidem consultores, & iidem iudices,) an ex singulis muneribus memoratis, alijs alia mandari debeant, & quædam propria, quædam necessario cōmunia sint, non tamē hoc in omni Rep. quoniam, ut diximus, fieri potest ut ab omnibus omnia, & non omnia ab omnibus, sed quædam à quibusdam obeantur, unde Rerumpublicarū diuersitas existit. In statibus enim popularibus cuncta munera ab omnibus obeuntur, quod contra fit in paucorum potentijs. Sed cum nos de optimo statu Reipub. id est qui maximè omnium posset

POLITICORVM LIB. VII. 220

posset ciuitatem reddere felicem differamus. nec si ne uirtute queat, ut suprà declarauimus, felicitas cōtingere, satis intelligitur oportere, ut in ciuitate quæ optimo Reipub. statu fungitur, & viros simpliciter, non positione iustos sortita est. Ciuium vita nec forensis sit, nec in sordidis artibus versetur: talis enim vita parum ingenua, & uirtuti nonnihil aduersaria est. Sed nec agricultores esse cōuenit futuros ciues. otium enim tum ad uirtutem ingenerandam, tum ad ciuilia munera obeunda requiritur. Sed cum genus militare adsit, & item eorum qui de rebus cōmodis consultāt, & qui iudiciales cōtrouersias cognoscūt, & hi potissimu partes ciuitatis esse uideantur, utrum hæc diuersa sint statuēda queritur, an eisdē utrunq; munus mandandum, quod tamen diiudicare non est difficile. quodāmodo enim eisdem mādari oportet, quodāmodo diuersis. Nam quia utrunque munus diuersum etatis robur desiderat: alterum enim prudētiam, alterum vires requirit. hæc quidem ratione diuersis mādari debent, sed illa eisdē, quia fieri non potest, ut qui uim facere & prohibere possunt, ii semper sub imperio contineantur. Nā quorū in potestate sunt arma, horum arbitriū est, maneat, an secus Resp. relinquitur ergo ut utrisq; sit hæc Resp. nō tamē eodē tēpore cōmittēda, sed prout ratio naturæ postulat: quæ ut iunioribus vires, sic senioribus prudentiā largitur. Ad hūc igitur modū utrisq; tribuere, & expedit, & iustū esse uidetur, quoniā hæc diuisio rationē sequitur dignitatis, quinetiā cū ciuibus sit res familiaris necessaria, & ii sint ciues, penes hos ipsos opes esse

*ciues quales
esse debent*

iunioribus milites

*senes moderatores
res reipub.*

ARISTOTELIS

necessarium est. Nam neq; opificibus ciuitas, nec alteri cuiquam generi, cuius munus à virtute abhorreat, communicatur: quod expositione planum efficitur. Nam vita beata necessario cū virtute contingit: beatam verò ciuitatem nō ad partem quandam ipsius, sed ad ciues omnes spectātes dicere debemus. Nec verò dubitari potest, quin horum possessiones esse oporteat, si quidem necesse est agricul-
agricultores
tores feruos, aut barbaros esse, vel rusticos homines circum urbem accolentes, quos Græci periecos appellant. Cæterum ex iis quæ suprà recensuimus, superest vt de sacerdotum genere differamus: quāquam hic ordo parum dubitationis habet. Nam cum deos immortales à ciuibz coli fas sit, satis intelligitur nec agricolam, nec opificē sacerdotem esse constitutum. Sed cum ciues bipartiti sint, armis alteri, consultationibus alteri vacātes, deceātque cultum diis immortalibus exhiberi, & in his colendis qui ætate cōfecta sunt requiescere, his sacerdotia rectē fortassis mandarentur. Quæ sunt igitur ea sine quibus ciuitas non consistit, & quæ ciuitatis partes, exposuimus. Nam cum agrorum cultores & opifices, & omne mercenariorū genus ciuitatibus adesse necesse sit, partes tamen ciuitatis milites & consultores sunt, & horum quodq; genus diuisum est: quædam enim munera perpetua sunt, quædam per vices geruntur.

Scholia in Caput IX.

HIS rebus constitutis reliquum est, ut utrum hæc omnia.) Expli-
catis operibus in omni ciuitate necessarijs, sequitur ut omnesne ciues
cuncta

POLITICORVM LIB. VII. 221

cuncta opera, an alij alia obire debeant consideremus. Nam utrumque fieri potest, licet non in omni Reipub. Cæterum in optimo statu Reipub. ubi ciues simpliciter boni & iusti sunt, ciues, nec artifices esse debent, nec mercatores, quippe quorum vita nec ingenua est, & à virtute propter mendacia & auaritiā abhorret, quibus malū frequenter im-
plicantur: nec item agros colere debent, quoniam agricolis otium nec ad officia, quibus fungendis uirtus ingeneratur, nec ad obediēda ciuilia munera suppetit, quāuis eorum vita proclimior ad uirtutem, innocentiorq; sit: ergo nec opifices, nec mercatores, nec agricola partes ciuitatis esse debent, quāquam sine his ciuitas esse non potest. Munera uero militaria, & consultandi, iudicandiq; officia, quæ ad ciues maximē pertinent, eisdem hominibus mandari debent, sed diuersis ætatibus, prout natura poscit, quæ iuuenibus uires ad munera militaria, senioribus uero prudentiam, & rerum maiorem ad iudicandum & deliberandum cognitionē tribuit. Præterea diuitiæ & possessiones penes hos ciues esse debent, qui maximē partes ciuitatis esse uidetur, atq; eo magis, quod serui aut barbari seu perieci agros colere debēt. sacerdotia quoque ciuibz maximis natu, postquam ciuilibus muneribus functi fuerint, & quasi emeriti, mandandi sunt, ut in cultu diuino, & procurandis sacris acquiescant. Vt iidem omnes.) simul, aut per uices, ut fit in Rep. populari, ubi omnibus omnia munera communicantur. Quædam propria sint.) Quibusdam, certisq; hominibus mandetur. Vnde Rerumpub.) Nam ubi unus tenet imperij summam, monarchia est: ubi paucis communicatur Respub. paucorum potentia: ubi cunctis seu plerisq; Respub. popularis: quæ genera rursus in alias species diuiduntur. Et uiros simpliciter, non positione iustos.) iustos simpliciter appellat probos uiros, & uirtute præditos, nam iustus est qui iustitiam colit: iustitia uero idem est re, quod uirtus, licet ratione differant. nam iustitia dicitur quatenus est ad alterum: uirtus uero, quæ talis quidam habitus, ut ipse docet Ethicorum quinto. Simpliciter autem iustus seu probus ciuis est, qui ueram iustitiam habet, uerāque uirtutes, & quibus uir probus censetur: positione autem qui pro ratione Reipub. bonus ciuis dicitur, quia est talis Reipub. accommodatus etiam prauæ, quāuis homo prauus sit, ac uiciosus. Nam in optimo statu Reipub. eadem est uirtus simpliciter probique uiri, quæ probi ciuis, ac idcirco iustos uiros dixit pro iustis ciuibz

KK

Nec forensis esse debet, nec in sordidis artibus versari. Mercatorum iustorum, tabernariorumque vita, ut saepe diximus, forensis ab Aristotele nuncupatur. Artes uero sordida, opificum artificia. Virtuti non nihil aduersa. Quoniam auari, astuti, & mendaces magna ex parte homines id genus sunt, praesertim forenses. Otium enim ad uirtutem in-generandam. Virtus cum sit habitus ex actibus frequenter obeundis gignitur, ad quos fungendos quoniam agricolis otium non suppetit ut fortiter, exempli gratia, in bello uel iuste iudicando faciant, idcirco agricolis quasdam uirtutes comparare non datur praesertim ciuiles, licet eorum uita non sit uirtuti contraria, sed potius opportuna, nec ab operibus necessarijs otium ad Rempub. gerendam superest. Vtrunque munus. Tria genera, de quibus proxime agebat, nunc confert in duo, nam utrumque de duobus dicitur, scilicet, quia iudices in tribunalibus controuersas minuantes, & consultores, in uno iudicum genere continentur, ut ipse capite superiore uno genere complexus est, & infra in hoc ipso.

Diuersum etatis robur. Nam munus militare uires corporeas desiderat, quae in etate iuuenili contingunt, munus uero consultandi & iudicandi uires & robur mentis ac intelligentiae, quod accidit circa annum etatis quinquagesimum, ut ipse docet hoc ipso libro cap. decimo sexto. Itaque iuuenes ad munera militaria maturi sunt & robusti, senes uero ad iudicandum & deliberandum. Haec diuisio ratione sequitur dignitatis. Quia pro facultate & dignitate cuiusque ordinis haec munera distribuuntur. Et hi sunt ciues. Milites, consultores, & iudices: itaque horum debent esse possessiones. Quod expositione palam fit. Quoniam in optimo statu Reip. quae instituiamus, ciues ut beati sint, oportere probos esse uiros, & uirtute praeditos, uelut indubitatum posuimus. Quo plane intelligitur, non esse consentaneum, ut ciues sint, qui abhorrent a uirtute, ut opifices, & ceteri, de quibus est memoratum. Non ad partem quandam spectantes. Non si qua ciuitatis pars felix est, protinus erit ciuitas beata, sed omnes partes felices esse oportet: sine uirtute autem felicitas non contingit: ordines igitur hominum abhorrentium a uirtute, cum non sint felices, non sunt partes ciuitatis felices, qualis est quae optimo statu Reip. utitur. Aut barbaros. Barbaros Graeci uocant ceteros omnes extra suum genus. Aristoteles autem ciuitatem in Graecia mente & cogitatione fingit, in regione scilicet temperata, ut supra dixit,

xit, & ferace, quod solet externi homines mercenarii uiculus causa confluere, & agros mercede colere: ut Corduba, unde nos sumus accidit regioni, ut hominum & equorum, sic omnium frugum feracissima. Huc enim magna turba rusticorum hominum, ex partibus Hispaniae Septentrioni adiacentibus quotannis confluit, quorum opera ciues Cordubenses magna ex parte ad agros colendos utuntur. Ex ijs quae supra recensuimus. Ex hominum sex generibus, siue ordinibus, quos capite superiore recensui: nam sacerdotes quinto loco numerauit. Armis alteri, consultationibus alteri. Ut supra nomine iudicum complexus est consultores, sic nunc nomine consultorum iudices complectitur. Nam utrique consultant, disceptant quae de rebus alij iustis, alij commodis, & utrique indicant de rebus eisdem, quae sint iustae, & quae utiles.

Caput X.

NE QVE uero nunc primum aut nuper hoc in eorum, qui de Rep. philosophantur, notitiam uenisse videtur, ciuitatem per genera diuidi, & militarem manum ab agricolis diuersam esse oportere. Quippe hoc modo etiam nunc sese res habet, tum in Aegypto, tum in Creta, quod illic Sesostris, in Creta uero Minos sanxisse memoratur. Comesationum etiam institutum antiquum esse videtur: in Creta quidem ab ipsis usque Minois regis temporibus: in Italia uero multo uetustior. Cuius gentis historia Italum quendam Oenotriarum regnum obtinuisse tradit, a quo Itali nomine mutato pro Oenotriis fuerint appellati, & oram illam Europae, quae intra Scyleticum, & Lameiticum sinum dimidiati diei itinere distantes continetur, Italiam fuisse nominatam. Ab hoc igitur Italo Oenotrios ex nomadibus agricolas factos & cum alias leges traditas, tum comesationes primum institutas fuisse produnt. Itaque nonnulli

ARISTOTELIS

Comestiones
ex posteris illius concœnationibus etiam nunc, & quibusdam legibus vtuntur. Accolebāt autem mare Tyrrenum Opici, vt antiquitus, sic etiā nunc Aufones cognominati: ad Iapigiam verò & Ionium mare, Syrtimque appellatam, Chaones. sed Chaones genus ab Oenotriis ducebant. *Comestationum* igitur institutum hinc habuit originem, diuisio verò ciuilis multitudinis in genera, ex Aegypto. Sesostris enim regnum longo temporum interuallo regnum Minois antecessit. Vt igitur cetera ferè longo tempore sæpe ac potius sæpius sine fine inuenta fuisse putare conuenit (vt enim ratio suadet, res necessarias inueniendi indigentia ipsa magistra est: his autem suppetētibz, quæ ad ornatum & vsus liberales pertinent accrescunt:) sic in ea quæ Respub. attingit, accidisse credi par est. Esse autem omnia vetusta ex Aegyptiis argumētum sumi potest, qui cum vetustissimi esse videantur, leges atque ordinem ciuilem sortiti sunt. Ergo quæ rectè tradita sunt, iis vtendū est: quæ verò prætermissa, hæc vt inueniantur, curandum. Agros igitur ab iis qui arma tenent, quique Rempub. administrant possideri oportere, & cur ab his agricolas diuersos esse cōueniat, & quantus qualisque ager esse debeat, suprà declarauimus. De distributione verò, & quos qualēsque agricolas esse conueniat, primum est differēdum. Nobis enim nec bona, vt quidam dixerunt, communia esse, sed per amicitiam vsu fieri comunia, nec quenquam ciuium alimento indigere placet. Comestationes autem rectè constitutis ciuitatibus esse cōmodas, communis

*Dona quælibet
esse debent.*

POLITICORVM LIB. VII.

223

munis est omnium consensus. Sed quam ob causam idem quoq; nobis videatur postea differemus. Cum autem concœnationes ciuibz cunētis patere conueniat, nec faciliè egeni de suo constitutam partem cōferre, & reliquam familiam alere possint, & sumptus in decorum cultum facere, ad vniuersam ciuitatem communiter pertineat, nimirum agros bipartitos, & alteram partem publicam, alteram priuatam esse: & rursus vtranque in duas secari necessarium esse videtur, vt publica vectigalia, partim in sacrificia cultūque deorum, partim in cōcœnationum sumptus impendantur: ex priuatorū autem agris altera pars in extremis finibus, altera ad urbem esse debet, vt cū binæ sortes singulis fuerint distributæ, omnes sint vtriusque loci participes: sic enim & pari iure continebuntur, & erunt ad finitimorum bella concordēs. nam vbi res sese aliter habet, alteri finitimorum inimiciā parui faciunt, alteri nimis ea & turpiter sollicitantur. Quare qui finitimis sunt vicini apud quosdam lege à consiliis, cum de bello cum finitimis gerendo deliberatur excluduntur, quasi rectè dum suis rationibus seruiunt, consultare nequāt. Agros igitur in hunc modum propter memoratas causas diuisos esse oportet. Agrorum autem cultores vt serui sint, non omnes eiusdē rationis, nec animosi, sic enim & ad opus conficiendum commodi sunt, & periculum abest, ne quid noui moliantur optabile est: sin minus, vt barbari circum urbē accolentes modo dictis natura similes, quorum priuati in agris priuatis sint, & priuatim eis qui possessiones ha-

Dona publicum

ARISTOTELIS

bent famulētur, publici verò in agris publicis. Quo-
modo autem seruis vtendum sit, & cur eis liberta-
tem præmium proponere conueniat, postea disse-
remus.

scholia in Caput X.

NEQVE uerò nunc primum, aut nuper.) Aegyptiorum & Cre-
tensium exemplo seu testimonio, ciuitatum per genera distributionē ue-
terem esse docet: & comesationes in Creta à Minoe uetustissimo rege,
& ante hunc in Italia ab Italo rege institutas fuisse. Italus autem,
inquit, nomen dedit genti, quam ex pastoralis uita ad agros colendos re-
uocauit. Itaque diuisionis generum in ciuitate sesostri rex Aegyptius
auctor fuit, Italus concœnationum. Nam ut cetera, sic quæ pertinent ad
statum ciuitatis saepe fuisse inuenta longissimo tempore probabile est.
Agros autem bipartitos sic esse oportet, ut altera pars sit publica ciui-
tatis, altera singulorum priuata. Tum publica in duas partes secari de-
bet, quarum una comesationibus destinata sit, altera sacrorum procur-
rationi, & sacerdotijs. Porro singulorum agri sic per sortes debent es-
se diuisi, ut binæ cuique tribuantur, altera circa urbem, altera in ex-
tremis regionis finibus, ut par sit omnium iuris conditio, æqua securi-
tas & uicissim sollicitudo, si bellum cum finitimis extiterit. Agros ue-
rò colendi optima ratio est, si à seruis non eiusdem nationis, nec animo-
sis colantur, ut facilius pareant, neque rebus nouis studeant. Proxima
ut à barbaris qui rure inhabitent, uel mercede conducti, uel partem
fructuum, quibus alantur ferentes. Quæ intra Scylleticum & La-
meticum sinum.) Qui locus est in ea parte Italia, quæ magna Græcia
nominatur. Scylleticus autem sinus à Scyllerio oppido ab Atheniensibus
condito cognominatur: Lamicus uerò is forsitan est, qui primaus
alio nomine uocatur, ad quem est Lacinium promontorium, quod for-
tasse Lametium ab alijs est nominatū, aut hic uocabulo à librarijs cor-
rupto. Nam his duobus sinibus peninsulam effici, passuum uiginti mil-
liapotentem Plinius est author, quod interuallum non abhorret ab
Aristotelica mensura Ex Nomadibus.) Ex uita pastoralis. Nomades
enim uocantur, qui pecora sequuntur in certis sedibus uagi, nec recta
subeuntes.

POLITICORVM LIB. VII. 224

subeuntes. Comesationes tum primum institutas.) Cœnæ communes,
ad quas quidem, ut Lacedæmonæ: aut uiceni, alioue certo numero die-
bus omnibus conueniebant. Accolebant autem mare Tyrrhenum opi-
ci.) A Ligustico mari ad Siciliam, ut Plinius testatur, mare Thuscum ap-
pellatur: quod ex Græcis alijs notium, alijs Tyrrhenum, ex Romanis
plurimi inferum uocant. Ausones autem ab Strabone regionem campe-
strem circa Pometiam, & item Campaniam tenuisse memorantur.

Ad Iapygiam uerò & Ionium mare, & Syrtim appellatam Cha-
ones.) Iapygia regio est ad Apuliam sic dicta ab oppido Iapyge, quod
postea Barion nomen habuit ad mare Ionium, & eam partem quæ Syr-
tis uocatur. Appellatur autem Syrtis loca maris breuia, & uadosa.
Chaones uerò, quos hic memorat, populi sunt ad Apuliam Italia re-
gionem, diuersi scilicet à Chaonibus Epiri, gente ab auctoribus ma-
ximè ad montes Acroceraunios celebrata. Chaones igitur Italia ab
Oenotrijs genus ducere dixit, ut intelligatur hos quoque, ut Oeno-
trios usos fuisse comesationibus, & ceteros de quibus hic meminit in
Italia. Qui cum uetustissimi esse uideantur.) Non quod Aegyptus sit
regio uetustissima, quam ipse Aristoteles inuēctū Nili amnis magna ex
parte non ita pridem fuisse factam, cum prius mare fuisset, primo li-
bro meteororum docet: sed quia superior ac prior eius pars iam olim
habitetur, cum aliæ regiones diu fuerint ab habitatoribus uacuae. Con-
stitutam partem.) Ut Lacedæmone constitutum erat quantum quisque
de suo ad comesationes quæ non fiebant ex publico esset collaturus, ut
explicuimus secundo libro. in extremis finibus.) in locis agri ab ur-
be maximè remotis. Pari iure continebuntur.) Si alteris prope ur-
bem fors agri tota tribueretur, alteris in loco remotissimo, hi non ute-
rentur pari iuris conditione: nec in bellis uel propulsandis, uel infe-
rendis idem esset utrisque animus, sed ut agrorum suorum rationibus
conuenire quisque putaret, sic de bello suscipiendo sententiam diceret.

Alteri nimis.) Qui agros habent ab urbe remotos, in hostiumque con-
finio, qui dum agris metuunt, timide solent de bello aduersus finitimos
suscipiendo deliberare, quo fit ut lege à talibus deliberationibus in qui-
busdam ciuitatibus excludantur. Et periculum abest, ne quid noui
moliantur.) Nam qui sunt eiusdem nationis facile fidem habent,

ARISTOTELIS

conspirant inter se, & si audaces sunt, non deest animus ad delib-
rata perficiendum: diuersis autem, & facilius imperatur, nec adest oc-
casio in dominos conspirandi. ut sint barbari circa urbem accolen-
tes. supra barbaros, & periecos distinxit, nunc eosdem facit. Nam fie-
ri potest, ut non indigenæ, sed aduenæ sint qui uillas inhabitent, & mer-
cede conducti agros colant, ut magna ex parte fit in agro Cordubensi.

Caput XI.

Sine mēis

VRBEM continēti, marique, & perinde quoad
fieri potest, omni agro communem esse oportere su-
pra declarauimus. Situm verò ipsius urbis ad ipsam
relatum, ad quatuor spectantes optare debemus. Pri-
mum ad valetudinem, ut rem necessariam. Urbes e-
nim quæ in solem orientem inclinant, & ventis ab
ortu flantibus expositæ sunt, salubriores habentur.
Proximæ ab his quæ in Aquilonē vergunt: hæc nan-
que magis commodis auris refrigerantur. De reliquis
autem videndum est, ut situs urbis sit ad ciuiles &
bellicas actiones accommodatus. Ad bellicas igitur
oportet ut oppidanis sit exitus facilis, hostibus adi-
tus impeditus, difficultérque oppidū obsideri queat.
Quod verò pertinet ad aquas & fontes, primū est,
ut aquarum suppetat intima copia. quod si non con-
tingat, inuenta est à prioribus huic incommodo me-
dendi ratio per cisternas imbribus excipiendis com-
paratas, magnas, & multarū aquarum capaces, quæ
nunquam oppidanos deficient, si bello intra oppi-
dum compulsi, usu agri prohibeantur. Sed quoniam
incolentium valetudinis habenda ratio est, hoc au-
tem primum in situ, ut in tali loco, & ad talem urbem
posita sit: deinde in salubrium aquarum usu consistit:
huius

POLITICORVM LIB. VII. 225

huius quoque rei cura est non negligenter adhiben-
da. Nam quibus rebus plurimis ad corpus & sape
vrimur, hæc plurimum ad valetudinem cōferunt. Cū
igitur aquarum ventorumque vis talem naturā ob-
tinent, in ciuitatibus quæ prudenter administran-
tur, aquas nisi omnes similes sint, nec fontium pu-
teorumque copia suppetat, diuisas esse oportet, ut quæ
potui sunt aptæ, separata sint ab his quæ aliis vñibus
accommodantur. Quod verò pertinet ad loca mu-
nita, non eadem perinde sunt omnibus Reip. gene-
ribus accommodata: ut arces paucorum potētia &
vnius principatui conueniunt: loci æqualitas statui
populari apta est: quorum neutrum, in optimatum
Rep. sed plura loca natura munita desiderantur. Pri-
uatarum domorum forma gratior, & ad ceteras a-
ctiones commodior esse putatur, si scite cōcisa, & ad
recentiorem & hippodamium morem ædificata sit:
ad bellorum autē pericula, diuersa & antiqua ratio
tutior habetur, ut exitus hostibus difficiles, & inua-
soribus inextricabiles præbeat. Itaque vtriusque ra-
tionis particeps esse debet: quod fieri potest, si ædi-
ficiū rusticum opus, quod quidam vitiū ordines
appellant, imitetur: sed nec totam urbem concisam
facere conuenit, sed per partes, & loca: sic enim &
munitior & ornatior fuerit. De muris autem qui vr-
bes laudi & virtutis opinioni studentes cinctas eis
esse oportere negant, hi nimis ruditer & prisca sim-
plicitate præcipiunt, præsertim cum earum ciuita-
tum, quæ illo modo sese iactant & ostentant, errorē
rebus ipsis conuietum esse videant. Præterea licet

*urbes sine
muris —*

ARISTOTELIS

aduersus similes, nec longe numero superiores vel-
le sese murorum præsidio tueri turpe sit, tamen
quoniam accidit fierique potest ut qui bellum in-
ferunt tanto superiores sint, ut humana & pauco-
rum virtute impetus eorum sustineri nequeat, id-
circo si saluti consulendum est, & iniuriæ contu-
meliaque vitandæ, murorum præsidium tutissimum,
& bellicis rationibus conuenientissimum esse puta-
ri debet, præsertim hoc tempore tormentis & ma-
chinis solerti ratione ad obsidendas oppugnandasque
urbes inuentis. Simile est enim non esse mu-
ros urbibus circunducendos censere, & regionem
quærere incursionibus opportunam, ædificiorumque lo-
ca demoliri: eodemque modo non circundare pa-
rietes domibus priuatis, quominus habitatores im-
belles & ignaui fiant. Sed nec illud ignorare oportet,
qui urbes incolunt muris circumuallatas, his
utroque modo urbibus uti licere, quasi habentibus
muros, & quasi non habentibus: quod si muris ca-
reant, fieri non potest. Hoc cum ita sit, non solum
muri circunducendi sunt, sed danda etiam opera, ut
tum ad urbis ornatum, tum ad bellicos nuper ex-
cogitados usus sint accommodati. Ut enim qui bel-
lum inferunt, rationes quærunt quibus superiores
sint rei gerendæ facultate: sic quædam inuenta sunt,
alia quærenda & solerter inuestiganda his, qui bel-
lum propulsant. Nam qui rectè instructi sunt, & ha-
bent parata præsidia, in hos ne suscipere quidem bel-
lum animos inducunt.

scholia

POLITICORVM LIB. VII. 226

scholia in Caput XI.

VRBEM continenti, marique, ac perinde quoad fieri possit, omni
agro communem esse oportere. In deligendo loco urbis cõdendæ qua-
tuor rerum est habenda ratio, ualitudinis, belli, ciuiliū actionum, &
rerum necessariarum inuectionis, aut etiam exportationis. Ad ualetu-
dinem salubritatemque facit, ut urbs in solis ortum, aut certe in septen-
trionem uergat: deinde ut eam positionem ac formam habeat, ut oppi-
danis exitus sit facilis, hostibus difficilis aditus, sitisque incommodus
ad urbem obsidendam. Quod uero pertinet ad aquas, quarum penuria
interdum obsessos ad deditionem compellit, fontes aut putei suppetere
debent: qui si minus contingant, capacissimas cisternas comparatas esse
oportet ad pluuias aquas excipiendas. Et quoniam magni interest ad
ualitudinem, quibus aquis utamur, si copia non suppetat similitum, &
commodarum aquarum, diuidendæ sunt, ne salubres & commodæ in
alios usus, quàm in potum absumentur. Loca uero munita, nõ eadem o-
nibus Rebuspub. conueniunt, sed arces paucorum potentia & monar-
chia, æquatus locus populari Reipub. statui optimatum neutrum, sed
complura loca munitiora natura. Domus quoque priuata ea forma sunt
ædificandæ, ut exitus domesticis pateat, inuadentibus autem sit aditus
difficilis. Urbs quoque ipsa muris debet esse munita, ut tormentis etiam
& machinis bellicis, eorum firmitudo resistat. Et perinde quoad fie-
ri potest, omni agro communem. sic urbem sitam esse oportere aut, ut
continenti marique media sit, ac eodem modo quatenus fieri possit, in
media regione locata, nõ in loco mediterraneo, sed sic in ora maritima,
ut agros habeat ex omni parte continentis. ipsius urbis ad ipsam re-
latum. Quatenus pertinet ad positionem ipsius urbis, & manum, ac
ædificiorum, non ad regionem siue agrum, & ea quæ extrinsecus sunt.

Ut aquarum suppetat intima copia. Ut sit aquarum scatentium in-
tra oppidum copia ex puteis aut fontibus. si bello intra oppidum com-
pulsus, si preßi obsidione aquam ex agro petere prohibeatur. in tali
loco, & ad talem, interest enim ad ualitudinẽ, ut posita sit urbs non
solum idoneo loco utpote edito, non depresso & paludoso, sed etiam ad
ortum, uel septentionem uergere, quique longe à locis paludosis & si-
milibus absit. Aquarum uentorumque uis talem naturam obtineat.
Quoniam aqua & in potu, & in multis obsonijs utimur: uentos autem

LL ii

ARISTOTELIS

ut aerem spirando in precordia frequenter recipimus, eisdemque per omnes corporis partes afflamur. Diuisas esse oportet. Varijs cisternis & receptaculis separatas, ut ad hominum potum comodiores hauriantur adiumentorum, & ceteros usus diuerse. Loci equalitas. Ut nulla sint loca, nec opere, nec natura munita. Ad hippodamium morem edificata. Ad eam rationem, cuius auctor fuit Hippodamus architectus Milesius, qui per eum Atheniensibus edificauit. Totam urbem concisam. Urbem concisam, ut domum concisam, quod græcè est δὲ τοῦ αὐτοῦ, uocat, quæ sit scitè & ratione ad ornatum & commodam habitationem edificata. Rebus conuinci. Vsu rerum & periculis experimentisq; redargui, & declarari errorem earum ciuitatum quæ se muris non indigere iactant, ut Lacedæmonij, quorum Almacidas rogatus, cur ipsorum urbs non esset muris munita, respondit: hi sunt, inquit, Lacedæmoniorum muri: ostēdebat autem Lacedæmoniorum iuuentutem, quorum errorem Thebani duce Pelopida & Epaminunda, conuincerunt & declararunt, qui magno exercitu Laconicam regionem hostiliter ingressi, urbem ipsam Lacedæmonem obsidione cinxerunt, & parum absuit, quin expugnarent, quo tempore optandum Lacedæmonijs, ut urbē firmissimo muro munitam haberent. Aduersus similes. Contra hostes qui simili apparatu & facultate belli gerendi sunt instructi. Ut humana & paucorum uirtute. A paucis hominibus, qui quamuis fortissimi sint, homines tamen sunt, nō dij. Quasi habentibus muros. Si se intra urbem continentes muros hostibus obiecerint. Quasi non habentibus. Si eductis copijs castra extra urbem posuerint. Ad bellicos nuper excogitados usus. Propter machinas & tormenta bellica, quæ his tēporibus sunt ad urbes opugnandas inuenta. Ne suscipere quidem bellum animos inducunt. Instructos & munitos, non solum non superant hostes, sed ne bello quidem laceffunt.

Caput XII.

S E D cum ciuium multitudinem in comestationes, muros autē in propugnacula & turres locis opportunis dispositas diuisos esse oporteat, res ipsa monere videtur, ut comestationes quædam in propugnaculis

POLITICORVM LIB. VII.

227

gnaculis constituentur: atque hæc quidem ad hunc modum cuiuspiam instituenda esse videantur. Tempia verò diis immortalibus dicata, & principales magistratuum comestationes locum opportunum & eundem habere debent, exceptis sacellis, quæ lege separantur, & si quod aliud est oraculum: talis autem erit locus, si eminentiam probe ad virtutis sitū accommodatum habeat, sitq; vicinis partibus urbis munitior. Sub hoc autem loco forum cōstituere oportet ei simile, quod in Thessalia Liberū appellant. Hoc autē est huiusmodi, ut nec rebus venalibus inquinari, nec artificibus, aut agricolis, & cæteris id genus patere debeat, nisi si quis fuerit à magistratibus accersitus: qui locus gratus etiā atque iucundus erit, si fuerit seniorum exercitationibus destinatus. Nam & hunc ornatum per ætates diuisum esse decet: & apud adolēcentes quosdam magistratus, apud magistratus autem seniores versari: præsentia enim magistratuum ante oculos obuersando verum pudorē ingenerat, & timorem ingenuum. Forum autem rerum venalium huic diuersum esse debet, seiuncto loco, & ad res quæ tum à mari, tum ex agro mittuntur conuehēdas opportuno. Sed cum ciuitatis multitudo in sacerdotes & magistratus diuidatur, locum ad cœnam conueniendi sacerdotibus iuxta sacras ædes constitutū esse decet. Magistratibus autem qui contractuum curam habent, quique causarum scripturis & in ius vocationibus cæterisque similibus præfunt, item ædilibus & urbanorum ædificiorum præfectis, comestandi locus circa forū & publicum ali-

senes

sacerdotes

ædiles

ARISTOTELIS

quem conuentum debet esse constitutus, cuiusmodi est locus foro necessario circumiectus: superius enim forum vacare, hoc autem actionibus necessariis feruire censemus. In agro autem memoratum ordinem imitari oportet, ut ibi, quo magistratibus (quos quidam Sylvarum custodes, alii praefectos agrorum appellant) propugnacula, & ad custodiam comesationes suppetere necesse est. Fana quoque per agrum esse debent, tum Diis, tum etiam heroibus distributa. Sed nunc tempus in his accuratius explicandis contemere superuacaneum est. Nec enim talia intelligere, sed facere potius difficile est. Nam dicere optantis est opus, ut autem eueniat, fortunae beneficium. De his igitur haecenus.

Scholia in Caput XII.

SED cum ciuium multitudinem diuisam esse in comesationes oporteat. Cum totam ciuitatem in conuentus hominum qui sint una conuenturi partitam esse oporteat, consentaneum est, ut in murorum turribus sint loca militum comesationibus constituta: in urbe autem opportuno ac adito loco, tum templa dijs immortalibus dicata, tum summorum magistratuum comesationes extrui debent, ut haec utraque aedificia uicina aut etiam contigua, sint inter se sublimitate conspicua. Infra hunc locum forum sit, quod magistratibus tantum & ciuibus frequentetur ad colloquendum, & seniorum deambulationes. Seorsum autem forum rerum uenaliu esse debet, opportuno loco ad merces & fructus, tum a mari, tum ab agris excipiendum. sacerdotibus quoque comesationum loca iuxta templa locanda sunt: Tabellionibus uero ac adilibus, & praefectis aedificiorum circa forum rerum uenaliu. Eodem modo per agrum munita loca exaedificare conuenit agri praefectis, tum custodie, tum etiam comesationibus apta, atque item deorum, heroumque templa. Comesationes quaedam in propugnaculis. Comesationes nunc appellat loca ipsa, quo conuendi causa conueniebant, alias coenae ipsae communes, seu conuiuia

POLITICORVM LIB. VII. 228

conuiuia comesationes uocantur. Locum opportunum & eundem. ut in eadem urbis parte loco scilicet adito, sint summorum magistratuum comesationes, & deorum templa, exceptis fanis quibusdam, aut oraculis, & adytis, quae lege solent a populi frequentia summoueri. si eminentiam probe ad uirtutis situm accommodatam habeat. Locum summorum magistratuum comesationibus, templisque deorum idoneus erit, si ceteris urbis partibus sublimior munitiorque sit, qualem decet esse situm aedificiorum quibus uirtus continetur. Vocat autem uirtutem, tum deos, deorumque imagines, tum summos magistratus, quippe quorum uirtute & prouidentia stat ciuitas, & Respublica gubernatur. Quod in Thessalia Liberum appellatur. Mos scilicet erat Thessalicarum urbium forum habere a uulgari turba & rebus uenalibus uacuum, quod Liberum appellabant. Nam & hunc ornatum per aetates diuisum esse decet. Ornatum uocat gymnasia, ut tale forum sit locus, ubi seniores deambulando se exercent, alius uero locus sit palaestris & pilae, ceterisque adolescentium exercitationibus constitutus. Timorem ingenium. Qualis decet liberos homines infamiam & turpitudinis notam in primis metuentes. Nam poenae plagarumque timore a rebus turpibus deterri, seruire est. Causarum scripturarius, & in ius uocationibus praesunt. Tabelliones, qui acta causarum & uocationes in ius actionumque intentiones conscribant. Foro necessario circumiectus. Forum necessarium uocat forum rerum uenaliu quae sunt ad uitam necessariae, unde emptiones & uenditiones actiones necessarias appellat: & forsitan etiam iudicia quae sint ad hoc forum exercenda. Nam tribunalia iudicia de rebus necessariis su praenominauit. adiuuat hanc sententiam, quod modo de tabellionum comesationibus praecepit. Tum dijs, tum etiam heroibus. Heroes appellantur homines, qui praestantia uirtutis eam gloriam sunt inter mortales consecuti, ut fama fuerint inter deos relati. Dicere optantis est. Praecipere facienda perinde est, ac si quis ea precibus a Deo petat, quod perfacile est: conficere autem pertinet ad fortunam, ut scilicet perficendi facultas adsit, & adiumenta necessaria.

Caput XIII.

DE his igitur longiore disputatione omissa, iam de ipsa Republica ex quibus & qualibus ciuitas con-

ARISTOTELIS

stare debeat vt sit beata & rectè administretur, differamus. Duo sunt in quibus cuiusque rei bonitas & rectitudo consistit: vnum vt propositum atque finis actionum sit rectè constitutus: alterum vt actiones quæ ducunt ad finem inueniatur. Hæc enim & discrepare inter se, & conuenire possunt. Nam modo finis rectè propositus est, sed homines agendo ipsum non assequuntur: modo cuncta quæ ducunt ad finem faciunt, sed finis quem sibi proposuerunt est malus: interdum in vtroque peccatum est, vt in medicina nonnunquam nec rectè quale corpus sanum esse debeat iudicant, nec eius quem sibi finem proposuerunt res efficientes inueniunt: cum tamen in artibus & scientiis vtrunque tenere, & finem & actiones, quibus finis comparatur, oporteat. Omnes igitur rectè viuere, vitamque beatam expetere perspicuum est, sed quidam id assequi possunt, aliis facultas propter fortunam quandam vel naturam abest. Quoniam ad rectè beatæque viuendum adiumenta quædam desiderantur, sed pauciora rectius affectis, peius autem plura: sed quidam protinus ab initio vitam beatam facultate suppetente, non rectè quærunt. Sed quoniam propositum nobis est Respub. optimam considerare, hæc autem est, per quam optimè ciuitas administratur: per hanc verò administratur optimè, per quam licet fieri beatam: satis intelligitur in quo vita beata posita sit, exploratum esse oportere. quæ de re in libris de moribus. Si qua est illorum librorum commoditas, & felicitatem virtutis usum perfectum esse diximus, & hunc non expositione, sed simpliciter,

POLITICORVM LIB. VII. 229

simpliciter: expositione dico, quæ necessaria sunt: simpliciter verò, quod est honestum: vt ex iustis actionibus poenæ & animaduersiones proficiuntur, illæ quidem à virtute, tamen necessariae sunt, necessarioque honestatem habent. Vt enim neque singuli, neque ciuitas vniuersa quoquam horum indigeat, expetibilius est: actiones verò quæ pertinent ad honores & rerum copiam, simpliciter sunt honestissimæ: illud enim est malum tollere: huiusmodi verò actiones è diuerso præparationes bonorum effectioesque sunt. Cæterum licet vir probus paupertatem, morbumque & cæteras calamitates rectè magnoque animo ferat, felicitas tamen in rebus oppositis sita est. Nam & illud est in libris de moribus declaratum, virum probum esse, cui per virtutem bona sunt quæ simpliciter sunt bona, vt intelligatur necessarium esse hos vsus simpliciter & probos & honestos esse. Quo fit, vt bona externa felicitatis causam homines esse putent, perinde ac si quis lyram optimè & commodissimè fidibus canendi potius, quam artem causam esse putat. Ex dictis igitur quædam suppetere, alia à legumlatore comparari necesse est. Itaque vrbis ac ciuitatis ex his rebus quæ arbitrio fortunæ gubernantur, constitutionem precibus optamus: ipsam enim dominam esse constituimus. Vt autem ciuitas probis moribus prædita sit, iam non fortunæ, sed scientiæ opus est, atque consilii. Est autem proba ciuitas, eo quod ciues omnes quibus Respub. communicatur, probi sunt: nobis porro Respub. ciuibus omnibus communicatur. Hoc igitur videndum est, quo modo

MM

vir probus

ARISTOTELIS

vir probus fiat. Nam si fieri posset ut probi essent ciues vniuersi, non autē singuli, sic esset expetibilis: quoniā ut sint vniuersi, sequitur ex eo quod singuli sunt. Fiunt autem boni probique tribus rebus, natura, moribus, atque ratione. Nam primū nasci oportet, id est hominem esse, non ex alio genere animantium, tum ut certo quodam modo corpore & animo sit affectus. Quādam verò sunt quæ natura existere non satis est: moribus enim mutantur in diuersa, cum nonnulla ancipitis naturæ sint, quæ per mores nunc in peius, nunc in melius mutantur. Cætera igitur animantia sic viuunt, ut naturam maximè sequantur, quædam nonnihil etiam mores: homo verò ducitur etiam ratione, qua solus ipse præditus est. Hæc igitur inter se congruere & consentire debet. Multa enim homines præter mores & naturam propter rationem faciunt, si sibi aliter esse melius persuaserint. Quales igitur ciues esse oporteat ut tractabiles se, docilesque legumlatori præbeant, supra declarauimus. Reliquū est ut de disciplina, educationeque disputemus: homines enim quædam assuescendo, quædam audiendo discunt.

scholia in Caput XIII.

DE his igitur longiore disputatione.) Duo sunt in quibus rectè ac uicissim perperam agere contingit, finis, & ea quæ ad finem ducunt: in quibus rectè sit, si finis bonus proponatur, simulque inueniantur ea, quæ quasi uia recta ducunt ad finem: erratur autem si uel finis improbus proponatur, uel si probus, tamen uia quæ ducat ad finem non inueniatur. Cum igitur in neutro errare oporteat, & omnes uitam beatam expetant, quidam tamen hanc assequuntur, alijs assequendi facultas, uel à fortuna negata est, uel à natura. quidam & si facultas adsit, tamen in ipsa

POLITICORVM LIB. VII. 230

ipsa uita beata constituenda labiuntur. itaque primum omnium quæ res uitam beatam efficiat, statuere oportet: hoc autem sumendum est ex libris Ethicorū, in quibus uitam beatam positam esse in usu perfectio virtutis declaratum est, ad quem bona externa & corporis debent tanquam instrumenta suppetere. Est igitur beata ciuitas, quæ uirtutem colit, probaque est. Ciuitas porro proba est, cuius ciues omnes, quibus Respublica communicatur, uiri probi sunt. itaque legumlatoris munus est, quomodo uir probus fiat considerare, deque educatione & disciplina præcipere. Probus autem tribus rebus efficitur, natura, moribus, & ratione, quæ interdum discrepant inter se. Urit igitur optima educatio & institutio, ut sic homo afficiatur, ut natura & mores, ipsaque ratio inter se ad uirtutem colendam consentiant. propositum atque finis sit rectè constitutus.) ut quod proponitur quasi finis, sit uere bonum, non speciem duntaxat boni præferens. Omnes igitur rectè uiuere.) Bonam uitam ducere, sed bonitatem uitæ non omnes uirtute metiuntur. Nam quidam qui uoluptatibus fruuntur, eos bene uiuere & bene agere dicunt, & quod quisque maximè probat, hoc habentem siue fruentem rectè, seu bene uiuere, & dicit, & putat, & hac ratione omnes rectè uiuere cupiunt. Nam si rectè uiuere ad uirtutem referas, multi fuerunt & sunt qui non expetunt rectè uiuere, sed præuè, hoc est uitiose seu delitiose. propter fortunam quandam uel naturam.) si desint bona externa quæ ad fortunam referuntur, uel bona corporis, ut si præuè constitutum corpus habeat, & faciem turpem & minimè liberalem, quæ pertinent ad naturam. Adiuumenta quædam desiderantur.) Externa bona, & corporis.

sed pauciora melius affectis.) Maiore animi uirtute præditis. Nam quo quisque melior est, & uirtutibus instructior, hoc minus adiuumenta uel fortunæ, uel corporis ad rectè uiuendum desiderat. Quidam tamen protinus ab initio uitam beatam non rectè querunt.) Quidam cum bene beatæque uiuendi adiuumenta & facultatem habeant, errant tamen in ultimo bono, quæ felicitas dicitur, constituendo, ab ipso deliberationis initio. Nam primum in deliberatione inuendūque consilio est finis, quo ferri dirigique debet omnis deliberatio. in libris de moribus.) in primo & decimo Ethicorum. si qua est illorum librorum commoditas.) si quam utilitatem asferre possunt illi libri, & nobis hoc in loco usui esse possunt. Ex positione dico, quæ necessaria sunt.) positione di-

ARISTOTELIS

citur aliquid esse tale, cum tale est, si positum sit aliud quasi ex conditione; ut posito aliquo fine quasi bono, licet malus sit, quaecumque ad illud finem ducunt, sunt bona positione, id est ex conditione, si finis bonus est, vel pro ratione finis: quae differendi ratio multis in locis usurpatur ab Aristotele. Hic igitur opera uirtutis positione honesta se dicere declarat, opera necessaria ut multas animaduersiones. Nam si peccata et flagitia in urbe patrentur, poenarum irrogationes necessariae sunt, ac proinde iustae et honestae non per se, sed ex positione et conditione, si sint homines improbi et scelerati: aliter enim non licet otio et tranquillitate frui, si crimina maneant impunita. Itaque necessitas haec opera reddit honesta. Illud enim est malum tollere. *ἀφαιρῆς* graece modo electionem significat, ut *ἀφαιρῆς* modo deletionem siue sublationem, ut *ἀφαιρῆς*. Itaque *ἀφαιρῆς* uocabulum est ancipitis intelligentiae, ut tollere latine, quod modo accipere siue assumere significat, modo auferre, et de medio tollere, quo uerbo ex industria usus est interpres, ut quoadmodum graece, sic ite latine flecti possit in utranque partem pro cuiusque sententia: nam locus utrunque intellectui admittit. Tollere ergo malum dixit pro eo quod est de medio tollere, et auferre. Nam poenae et animaduersiones uelut medicinae ad sanandos animi morbos adhibentur, ut alios plectendo, alios exemplo deterrendo uitia criminumque ex animis hominum et ciuitate tollantur: optabilius est tamen ut nulla tali medicina sit opus: uel tollere malum dixit pro sumere et eligere malum, quoniam ex duobus malis, leuius seu minus est eligendum, ut ipse docet ethicorum tertio. Cum igitur crimina et flagitia in urbe patrantur, aut iniuriae singulorum, perturbatioque ciuitatis permittenda est, aut poenis et animaduersione delicta uindicanda, quod utrunque per se malum esse uidetur, sed posterius minus malum, ac proinde cum necessitas urget eligendum: quia minus malum, ut habetur ethicorum quinto, uicem habet boni: sed utriusque sensus eadem est summa, punitiones non esse per se bonas, sed suppositione et necessitate. Huiusmodi uero actiones. Recte diuitijs et imperijs ac honoribus uti, quod per uirtutes morales efficitur. Nam tales operationes et uirtutum usus preparant, efficiuntque felicitatem. Hos usus. Usus uirtutis quibus uita beata consistit. Quo fit ut homines bona externa felicitatis causam esse putent, quia ipsorum rectus usus uitam beatam facit: quod tamen debet utentis uirtuti, non ipsis externis bonis acceptum referri, quae uirtuti sunt

POLITICORVM LIB. VII. 231

sunt pro instrumento, ut lyra fidibus canenti, siue arti fidibus canendi instrumentum est. Itaque urbis ac ciuitatis. Velut optando, et precibus a Deo (quam fortunam interdum uocamus) exposcendo, situm urbis ac regionis mente constituimus, et qualis esse debeat declaramus: et ite ex quibus et qualibus hominibus ciuitas consistere diuitias habentibus, et moderate solertibus et animosis et ad uirtutem procliuibus: quae quia non sunt in nostra potestate, ad fortunam referimus, quasi beneficia fortunae sint: probos autem mores et uirtutes ingenerare, et rectis legibus instituere legislatoris opus est, cum haec ad scientiam prudentiamque et consilium pertineant, suntque in nostra potestate. Nobis autem Respublica. Ex nostra sententia et institutione non sunt ciues, quibus Respublica non communicatur. Nam si fieri posset. Si fieri posset ut ciues uniuersi probi essent, ipsaque ciuitas uelut animal quoddam probum esset probitate quadam a singularium partium et uniuscuiusque ciuis bonitate diuersa, expetibilior esset uniuersorum, et totius ciuitatis quam singulorum, siue uniuscuiusque probitas. Nam bonum quo latius patet, estque magis uniuersale, hoc expetibilius habetur, ut ipse tradit ethicorum i. Quoniam ut sint uniuersi. Quemadmodum ciuitas est effectio singulis hominibus et uicis posterior, sic est natura prior, ut lib. i. dictum est, ac proinde perfectior, et finis atque totum. quo fit ut eius bonitas bonitati partium sit praeferenda. Tamen fieri non potest ut uniuersi simul sint boni, quin singuli boni sint. Immo quia unusquisque bonus est, idcirco uniuersi sunt boni, et ciuitas proba, et hoc est fortasse quod ait. Quoniam ut sint uniuersi. Ut sit sensus, si fieri posset ut uniuersa ciuitas esset proba absque eo, ut quisque ciuis esset probus, expetibilis foret ut tota ciuitas esset proba, atque proinde felix, quod ut singuli ciues: quoniam bonum uniuersale maius est et expetibilius priuato. Tamen id fieri non potest, quoniam idcirco omnes simul, siue uniuersa ciuitas est proba, quia unusquisque ciuis probus est, ut paulo ante dixerat. Ut certo quodammodo corpore et animo sit affectus. Ut corpus sit sanum et firma ualeitudinis, anima ad uirtutes procliuus. Quaedam uero sunt quae existere natura non satis est. Ut ingenium et solertia, et uirtutes naturales quae sunt ancipitis naturae: possunt enim tum ad bonum, tum ad malum per consuetudinem flecti: hoc est enim quod ipse i. lib. dixit, hominem esse armatum prudentia et uirtute, quibus uti potest in utranque partem. Non igitur satis est habere naturam facultatem ancipitem, nisi recte agenda

ARISTOTELIS

ex ancipiti certum faciat, & in solam uirtutem per usum & consuetudinem reuocet, morem suae habitū uerae uirtutis ingenerando. Quaedam nonnihil etiam mores. Vt equi, canes, & elephanti, qui habent quiddam solertiae simile, & quadam meditando, assuescendū; discunt, unde quosdam quasi mores induunt, quos à natura non acceperant.

Caput XIII.

SED cum omnis communitas ciuilis ex imperantibus, ac imperio subiectis constet, num qui praesunt, & qui parēt, diuersos an perpetuo eosdem esse oporteat, videndum est. Huic enim diuisioni consentanea debet esse disciplina. Si ergo alii aliis tantopere praestarent, quanto dii heroēque hominibus excellere putantur, primum ipso statim corpore, deinde animo longē superantes, ut indubitata esset manifestāque subiectis imperantiū praestantia, haud dubiè commodius foret, eosdem semper imperare, & eosdem semper esse subiectos. Sed quoniam hoc sumere non facile est, nec id usu venit, quod Scylax de regibus Indorum prodit, qui tātopere subiectos excellent, multis ex causis necesse esse intelligitur, ut omnibus similiter imperandi, & parendi vicissitudo communicetur. Aequabilitas enim eadem est similibus, & Rempub. quae sit praeter ius constituta, difficile factū est permanere. Cū subiectis enim faciunt regionis incolae, quicunque sunt rerum nouarū studiosi, nec possunt tot esse numero qui Rempub. administrant, ut his omnibus sint potēiores. Nam qui tenent imperium, subiectis potiores esse oportere, nō est dubitabile. Quae qua ratione fiat, & quomodo sit Respub. communicanda, munus est legumlatoris

*imperantes
quales esse
debeant,*

POLITICORVM LIB. VII. 232

toris considerare: qua de re ipsi quoque supra memorauimus. Quippe ipsa natura delectum dedit ex eodē genere, alios iuniores, alios seniores efficiens: quorum illos imperio subesse, hos autem imperitare decet. Neque verò quisquam quod propter aetate subiectus sit indignatur, nec se potiorē esse censet, praesertim qui sit hoc honore suam vicem, cum processerit aetate, functurus. Quodāmodo igitur iidem esse dicendi sunt qui tenent imperium, & subiecti quodāmodo diuersi: ac proinde disciplinam quodāmodo eandem esse necesse est, aliā diuersam. Nam ut rectē quisquā imperet, hic oportere aiunt, ut prius fuerit imperio subiectus. Sed imperium, ut superioribus libris memorauimus, alterum ad imperātis, alterum ad parētis commoditatem refertur: quorum illud herile, hoc liberorum esse dicitur. Ceterū imperata quaedam non operibus differunt, sed fine. Itaque multa quae seruilia opera esse videntur, honeste ab ingenuis adolescentibus obeuntur: actiones enim honesti & inhonesti discrimine, non tam per se, quā ex fine distinguuntur, & eo cuius gratia gratia fiūt. Sed quoniam ciuis & imperantis eandem uirtutem esse statuimus, quam viri optimi, eundemque parere prius oportere, deinde imperio fungi, hoc legumlatori prouidendum & considerandū est, quomodo, & per quae studia & exercitationes viri boni fiant, & qui sit optimae uitae finis. Sed duae sunt animae partes, quarum altera per se rationis est compos, altera per se quidem ratione vacat, potest tamen rationi parere: quarū partium uirtutes esse dicimus,

immo nō

pro uice boni

ARISTOTELIS

per quas vir bonus quodāmodo dicitur. Sed in vtra
magis finis positus sit, dubium esse nō potest iis qui
nostram partitionem sequuntur. Semper enim dete-
rius melioris est gratia, vt licet tū in iis quæ per ar-
tem fiunt, tum in rebus naturalibus animaduertere.
Est autē potior pars rationis compos: quæ ratio no-
stro partiendi more duplex est, actiua & contempla-
tiua. Vt hanc quoq; partem eodem modo secari sit
necessē, similis est actionū ratio: quarū quæ sunt rei
natura melioris, hæ sunt iis qui omnes aut duas as-
sequi possunt expetibiliores. Semper enim id cuique
maximè expetendum est, quo summo potiri potest.
vita humana Omnis autē vita in negotium & otium, bellum &
pacem diuisa est. Et ex rebus agendis quædam ne-
cessariæ & vtilēs, quædam honestæ sunt, quarū eun-
dem esse necessē est quem de partibus animæ & ea-
rum actionibus delectum, vt bellū pacis, negotium
otii: necessaria verò vtiliaque honestorum causa su-
scipiantur. Adhæc igitur omnia spectanti viro ciuili
condedæ sunt leges, tum per animæ partes, tum per
ipsarū actiones, sed ad meliora & fines spectare ma-
gis debet: eodēque modo vitæ atque rerum par-
titiones considerare. Facultas enim negotia atq; bel-
la gerendi adesse debet, magis tamen pace atq; otio
fruendi: item necessaria commodaq; agendi, sed ma-
gis quæ honesta sunt obeūdi. Ad hos igitur fines pue-
rorum educatio, & cæterarum quæ disciplina indi-
gent ætatum institutio dirigenda est. At tamen qui
ex Græcis optimam Reipub. formam his temporibus
habere putatur, & legumlatores qui has Resp. condi-

POLITICORVM LIB. VII. 233

condiderūt, hi neque ad meliorem finem earum ra-
tionem direxisse, nec ad omnes virtutes legibus di-
sciplinæque tradendis spectasse videntur: sed ad eas
importunè delapsi sunt, quæ vtilēs esse putantur, &
ad vincendum accommodatiores. A quorum errore
posterorum quorundam scriptorum sensus & præ-
cepta non abhorrent, qui Lacedæmoniorum Rem-
pub. laudantes propositum legumlatoris probant,
quod omnia ad victoriam & bellum dirigendo con-
stituerit: quorum vitium cum ratione potest faciliè
conuinci, tum rebus ipsis nuper cōuictum est & de-
claratum. Vt enim pleriq; hominum latè domina-
ri felicitatem esse putant, propterea quod inde ma-
gna rerum commodarū copia suppeditetur, sic Thi-
bro, & quicūque de Lacedæmoniorum Repub. scri-
psere, ipsorum legumlatorem laudant, quia cū essent
periculis exercitati, multorum imperio sunt potiti.
Quod si verum est, dubitari non debet, quin Laco-
nes, postquam imperare desiuerunt, nec amplius ipsi
felices sint, nec probus legumlator. Hoc quoque di-
ctu ridiculū est, Lacedæmonios in eius institutis ma-
nentes, nullaque re legum vsum impediēte, rectam
beatamque vitam amisisse. Sed neq; de imperio rectè
existimant, quod legumlator in honore habere pu-
tari debet. Nam liberorū imperium quàm herile ho-
nestius est, & magis cum virtute coniunctum. Præ-
terea nulla causa est cur ciuitas beata putari aut le-
gumlator commendari debeat in eo, si finitimis im-
perandi gratia ad victoriam exercuit, cum in his re-
bus magnum insit nocumētum, quoniam haud du-

Nota

biè eandem rationem sequutis, suæ cuique ciuitatis imperio, si facultas adsit, potiri conadum esset: quod crimen Pausaniæ regi, quanuis talem honoris gradum obtinenti, Lacones obiiciunt. Nulla igitur talis vel ratio vel lex nec ciuilis est, nec utilis nec vera. Hæc enim eadē priuatim ac publicè optima esse legumlator persuadere debet, & talem opinionem animis hominum ingenerare. Bellicàs autē exercitationes non idcirco meditari homines debēt, ut in seruitutem redigant ea cōditione indignos: sed primum ne ipsi aliis seruiant, deinde, ut principatum quærant, quo subiectorum utilitati consulant, non ut in omnes dominatum exerceāt, tum ut seruitute dignis dominētur. Cæterum legumlatori id potius elaborandum esse ut tum leges quæ res bellicas attingunt, tum cætera instituta ad otium & pacem referantur, res ipsæ docent cum rationibus congruentes: quoniam tales ciuitates magna ex parte bellum gerentes conseruantur, eadē imperio potitæ corruunt. Nam pacem agentes, tanquam ferrum splendorem amittūt, idq; legumlatoris culpa, qui rationē, qua quiescere possint & in otio esse, non docuerit.

Scholia in Caput XIII.

SED cum omnis communitas ciuilis ex imperantibus constet, ac imperio subiectis, ut recte educationis præcepta dentur, illud primū statuere oportet, num iſdem semper imperium tenere debeant, an diuersi, qui per uices imperent, rursusq; pareant imperio. Si ergo, inquit, alij alijs essent longè tum corpore, tum animo præstantes, esset haud dubiè commodius, ut potiores semper imperarent. At inter similes & pares iustior est atque tutior imperandi & parendi alterna uicissitudo. Duce igitur natura quæ alios iuuenes, alios seniores effecit, sic est Respub. consti-

constituenda, ut seniores imperent, iuniores imperio pareāt, ut quodammodo iſdem, quodammodo diuersi teneāt imperium, eandemque rationem & diuersitatem sequatur educatio. Cæterum imperium in adulescentes liberorum esse debet, non herile, id est ad parētium, non ad imperantium commoditatem referri. Nam opera ipsa imperata honesta sint, an secus, non tā re ipsa quā ex fine iudicantur. Est igitur legumlatoris munus, quibus studijs & moribus ciues optimi fiant considerare, cum eadem sit uirtus optimi uiri, & optimi ciuis, & imperantis in optimo statu ciuitatis. Sed cum uirtutes habitus quidā animæ sint, partium animæ differentiam legum conditori cognitam esse oportet. Cum duæ sint igitur animæ partes, altera rationis per se compos, altera expers, apta tamen parere rationi, hæc tanquam subiectum est uirtutum moralium, illa intellectualem, quibus utrisque uir bonus esse dicitur. Cæterum beatam uitam in usu intellectualem uirtutum, quæ potiores sunt, positam esse non est dubitabile. sed quemadmodum ratio duplex est, actiua & contemplatiua, sic etiam uirtutes eandem habent differentiam: quarum cum sint potiores contemplatiuæ, harum usu fieri uitam beatam, potius quā actiuam statuendum est: honesta enim necessarijs & utilibus, otium negotio, pax bello præferenda est, & hac ratione dirigenda puerorum educatio, & reliquarum ætatum institutio. quo intelligitur non rectè cōstituta esse Lacedæmoniorum Respub. cuius instituta cuncta ferè ad bellum & uictoriam, non ad otium & pacem spectant: quæ res multorum incommodorum est causa. Huic enim diuisioni cōsentanea esse debet educatio. Aliter enim educandus ac instituendus est qui semper imperare debet, uel semper parere: aliter qui modo parere, modo imperare. Manifestaque subiectis imperantium præstantia. Ut subiecti planè intelligerent, se ab imperantibus tum corporis, tum etiam animi uiribus superari, ac proinde imperium ipsorum æquo animo paterentur. Hoc sumere non facile est. Hoc ita esse constituere, & ponere, quasi postulatum & principium, ut solent mathematici. Quod scylax de regibus Indorum. scylax Cariandensis, quæ urbs est in Caria prope Alicarnassum, scriptor uetus & mathematicus fuit, scripsitque de situ Orbis. Hic igitur, ut uidetur, Indos in deferendo regno proceritatem corporis in primis spectare solitos esse prodidit, ut de Aethiopibus ipse tradidit lib. iij. Aequabilitas enim ea-

ARISTOTELIS

dem est similibus.) similibus & uirtute paribus æquus honor & par commoditas in Repub. debetur. itaque nisi paria tribuantur, iniuria fit, & difficile est Repub. permanere. Nam quibus iniuria fit, nec honores & imperia communicantur, hi solent in imperantes conspirare.

Cū subiectis faciunt.) subiectis ciuibus conspirantibus fauent rustici, qui uicos per agrū & castella incolentes seruire coguntur: ad summam, quicunque non contenti præfenti statu Reip. rebus nouis student. subiectis potiores.) Vt qui tenent administrantque Remp. potentiores sint subiectis. ipsa enim natura delectū dedit.) Deligere & separare docuit, dum alios iuuenes facit ad parendū propter uires idoneos, alios seniores ad imperandum propter prudentiam accommodatos. Cæterum imperata quedam.) Nonnulla opera quæ imperantur ipsa per se seruilia esse uidentur, ut fodere, fossamque & aggerem ducere, & similia. Hæc enim à seruis copia suppetente, & mercede conductis, operarijque fieri consueuerunt. Sæpe tamen iussu imperatoris ab ipsis militibus & ingenuis ciuibus honestè fiunt urgentibus hostibus. Antiquitus autem hæc officia in bello præstare consuetum ac legitimū erat militibus Romanis, cuius rei gratia eorum quisque præter arma & quindecim dierum commeatum (auctore Iosepho) ligonem & securim, ferramque & sportam seu cistam portabat. itaque eadem opera si mercede aut incommoditatem imperantis fiant, seruiliter fiunt: sin sua salutis & Reipub. causa, honestissimè. Et qui sit optimæ uitæ finis.) Quod sit summum bonum, uitam beatam efficiens. per quas uir bonus quodammodo dicitur.) Virum bonum proprie dicere & sentire solemus, qui iustus sit, & cæteris moralibus uirtutibus præditus: qui uerò sapiētia & intellectu sit instructus, hunc sapiētem potius quàm bonum uirum appellare solemus, idē tamen uir bonus quodammodo nominatur ob ipsam quam habet sapientiam, quæ uirtus est. Nam uirtutis proprium est, ut habentem bonum faciat & perfectum, cum ipsa sit perfectio quedam, ut ipse libro septimo de physico auditu testatur. semper deterius melioris est gratia.) Cum alterum scilicet ad alterum refertur natura, uel recta ratione. Vt hanc quoque partem eodem modo secari.) Cum ratio sit duplex, pars quoque animæ particeps rationis erit duplex, actiua & contemplatiua: ac eodem modo actiones ipsarum alterius actiua, alterius erunt contemplatiua: quarum actionum hæc sunt magis expetenda,

POLITICORVM LIB. VII. 235

tendæ, quæ proficiuntur à re, quæ melior est natura: pars autem animæ contemplatiua melior est natura quàm actiua, quoniam in optimarum & maximarum necessariarumque rerum contemplatione uersatur, cum actiua in rebus constantibus & uariantibus uersetur. His qui omnes aut duas assequi ualēt.) Qui possunt moralibus, quæ sunt in parte rationis expertes & utriusque partis animæ, quæ rationis est compos, uirtutibus fungi aut duarum ex his tribus. Quo summo potiri potest.) Quod est maximum ex ijs, quorum ipse potest fieri compos: non enim sibi impossibilia, sed ex possibilibus optimum quodque expetere debet. Eundem esse delectum.) Vt quemadmodum ex partibus animæ ea præfertur alteri, cuius gratia altera est, sic honesta rebus necessarijs & utilibus præferuntur. Hæc nanque honestarum rerum, hoc est uirtutum & officiorum gratia sunt, & expeti debent: eadēque ratione pax bello præferenda est otium negotio. Hanc igitur rationem legumlator sequi, & optima quæque spectare optimūque finem condendis legibus intueri debet: neque uerò negligenda ratio est, quæ negotia bellique gerēdi facultatem præbeat: sed ita ut hæc ad otium & pacem referantur, & hac uelut norma est puerorum educatio, & ciuium omnis ætatis institutio dirigenda. Tum rebus ipsis nuper conuictum est.) Nuper res ipsa declarauit. Nam imperio Græcia potiti Lacedæmonij cum pace imperioque uti nescirent, imperium amiserūt, quæ de re Cicero, Quid, inquit, Lacedæmonios iniuste imperantes, nonne repente omnes ferè socij deseruerunt, spectatoresque sese otiosos præbuerunt Leutricæ calamitatis? Hoc quoque dictū ridiculum est.) Ridicula est commendatio laudantis legumlatorem, qui eas leges tulerit, quibus cum uti possent Lacedæmonij, rectam & beatam uitam amiserunt. Quannus talem honoris gradum obtinenti.) Pausanias quannus regium gradum obtineret, accusatur tamen à Lacedæmonijs, quod affectata tyrannide solus ciuitati suæ uoluerit imperitare. Ea conditione indignos.) Qui liberi sunt natura, nec digni quibus heriliter ut seruis imperitetur. Vt seruitute dignis dominantur.) Vt natura seruis, aut ijs quorum deprauati mores id postulant, heriliter imperent, iure scilicet naturæ, de quo libro primo memoratum est.

Caput XV.

CVM autem publicè priuatimque hominibus
NN iii

ARISTOTELIS

procurat b.
virtutes.
finis idem esse videatur, eodemque modo virum optimum quo Rempub. optimā definiri sit necesse, non dubium est quin virtutes ad otium faciētes desiderentur. Vt enim saepe diximus, belli pax, otium negotii finis est. Ceterum ad otium & vitam liberalem virtutes tum quibus in otio, tum quibus in negotio utimur, conducunt. Multa enim ex rebus necessariis, ut otiosis esse liceat, requiruntur. Itaque temperans ciuitas & eadem fortis esse debet, & quae laboribus & calamitatibus non succumbat. Nam seruis, ut in proverbio est, otium non suppetit. Qui autem fortiter pericula subire nequeunt, hi serui fiunt inuadentium. Fortitudine igitur & tolerantia ad negotium, ad otium autē philosophia opus est. Temperantia verò & iustitia utrisque quidem temporibus aptae sunt, sed pacem agentibus & otiosis magis necessariae. Nam bellū iustos & temperantes esse cogit. Secunda fortuna, & otium cum pace, contumeliosos magis reddit. Multa igitur iustitia, multa temperantia iis opus est, qui felices esse videntur, & rebus omnibus fruuntur, quae vitam beatam efficere putatur, ut si qui sunt, quales à poetis esse in fortunatis insulis memorantur. His enim maximè philosophia, temperantia, & iustitia opus est, quo magis otiosi sunt, & talium bonorum copia fruuntur. Cur igitur ciuitatem ad rectè beatèque viuendum his virtutibus praeditā esse oporteat, in promptu est intelligere. Cur ergo turpe sit bonis uti non posse, sed negotia bellāque gerētes probos esse videri, pacem autem & otium agitantē mancipiorum uitam imitari,

POLITICORVM LIB. VII. 236

tari, efficitur ut in virtute colenda non sit Lacedaemoniorum ciuitas imitanda, qui non eo differunt à cæteris, quòd non idem quod alii summum bonum esse existiment, sed quòd id per quandam virtutem parari putant. Cum autem haec sint maiora bona, hinc palam fit, his frui quàm virtutibus praestare, & horum fruitionem esse propter se expetendam: sed quomodo & quibus id rebus contingat, considerare oportet. Natura igitur moribusque & ratione opus esse, supra differuimus. Ex quibus cum quales natura ciues esse oporteat antè sit à nobis declaratum, superest ut ratione an moribus instituēdi sint consideremus. Nam haec inter se optima conuenientia congruere oportet. Ratio enim ab optimo fine aberrare potest, & per mores similiter duci. Sed nec illud est dubitabile, primò quod ut in cæteris, sic hac in re generatio à principio est, & finis à principio quodam, quod est alter finis. Cum igitur ratio & intelligentia nobis sit naturae finis, utique ad has oportet generationē & morum institutionē accommodare. Deinde quēadmodū anima & corpus duo sunt, sic animae partes duas esse rationi experte & cōpotem rationis: harūque habitus duos esse numero videmus, quarum partium altera est appetitus, altera intellectus. Ut autem corpus prius gignitur quàm anima, sic pars rationis expers quàm compos: argumento, quòd ira & voluntas, itēque appetentia pueris etiam statim genitis adsunt, ratiocinatio autē & intelligentia etate progredientibus naturaliter ingeneratur. Itaque necessario prior est corporis cura, quàm

animus diuisus
animus prius
animus

ARISTOTELIS

animæ, deinde appetitionis: verū tamen appetitus cura ad intellectū, corporis ad animā referri debet. Si ergo legumlatoris partes sunt, ut alendorum optima corpora generetur, ab initio providere, nimirum prima cura de matrimonio est adhibenda, quando & quales in maritalē consuetudinē convenire debeat.

scholia in Caput XV.

CUM autem publice priuatimque hominibus finis idem esse videatur. Cum summum bonum in eadem re positum sit singulis hominibus & universæ civitati, sitque una & eadem virtus, qua virum optimum & optimam civitatem facit, ijs potissimum virtutibus præditam esse civitatem oportet, quæ paci & otio sunt accommodata, ut iustitia & temperantia & philosophia, id est virtutes intellectuales: pax enim belli otium finis est negotij, sed quia pax interdum bello querenda est, & otium negotio, virtutes quoque quibus bellum negotiumque geritur, sunt necessaria. Colenda sunt igitur virtutes, sed ea maxime quæ pacem tumentur. Nec imitandus error Lacedæmoniorum, qui licet felicitate, ut ceteræ bene institutæ civitates virate metirentur, tamen in hoc errabant, quod eam per bellicam virtutē maxime contingere statuebant, & hanc potissimum exercebant. Itaque bellum gerentes servabantur, in pace felicitatem & imperium amiserunt. Prima igitur legumlatoris cura sit, ut futuri ciues recte generentur, deinde ut probis moribus instituuntur. Primum ergo legumlatori quæ ad matrimonia pertinent providenda sunt, ut vir & uxor quales esse & quo tempore convenire debeant recte sanciantur. Eodem modo virum optimum. Quemadmodum vir optimus esse definitur, qui veris optimisque virtutibus instructus est. Opus est ad negotium. Ut ad bellum gerendum. Ad otium philosophia. Id est virtutes intellectuales, studiumque bonarum artium, cum ad mores instituendos, tum maxime ad contemplationem. Cum turpe sit bonis uti non posse. Causam reddit cur civitas pacis virtutibus instructa esse debeat, scilicet quia turpe est non habere otij & pacis bonis utendi, siue fruendi facultatem quæ meliora sunt, quam belli negotiorumque bona. Mancipiorum vitam imitari.)

Turpiter

POLITICORVM LIB. VII. 237

Turpiter & intemperanter vivere, ut servi solent. Qui non eo differunt à ceteris. Lacedæmonij, ut ceteræ recte sentientes civitates vitam beatam in usu virtutis esse constituunt, sed eo differunt, quod Lacedæmonij usum bellicæ duntaxat virtutis summum bonum esse putant, alij cunctarum virtutum usum, præsertim earum quæ ad otium magis conducunt. Cum autem hæc maiora bona sint. Cum otium & contemplatio maiora bona sint, quam morales & bellicæ actiones, consentaneum est vitam quæ otio & cōtemplatione fruitur, præferendā ei esse, quæ fruitur siue utitur virtutibus moralibus, & in civilibus actionibus versatur. Et horum fruitionem. Otij & contemplationis fruitionem per se expetendā esse. Actiones enim, ut ipse primo libro de prima philosophia docet, non sua sponte, sed propter cognitionem expetuntur: cognitio autem propter se expetenda est. Quibus rebus hæc bona contingant. Quomodo ad otium & contemplationē pervenire valeamus. Hæc enim inter se. Natura mores & ratio. Nam si constitutio naturalis sit in vitia valde proclivis, & abhorrens à recta ratione, aut si ratio & mores inter se discrepēt, nunquam vir optimus fiet.

Ut ratio aberraret ab optimo proposito. Ut ratio deflectat ab optimo fine, id est non recte sibi ultimū finem constituat. Per mores similiter duci. Hic locus in græcis exemplaribus variat: in quibusdam enim Ἀλλὰ τῶν ἐδῶν ὁμοίως scriptum est, id est per mores similes, in alijs δὲ τῶν ἐδῶν ὁμοίως, per mores similiter, in nonnullis δὲ τῶν ἐδῶν, per similia, quarū dictionum mediam ut commodissimam secutus est interpretes. Reddit igitur causam philosophus, cur cum dixisset naturam, rationem & mores inter se congruere debere, addidit optima convenientia: non enim satis est ut congruant, nisi optima convenientia congruant, ut in homine recte natura constituto ratio recta sit in summo bono constituendo, & mores optimi, eidemque fini convenientes. Nam fieri potest ut congruant prava cōvenientia, quod fit cū ratio aberrat ab optimo fine, & eadē similiter mores sic instituendos esse statuit, ut sint fini ultimo perperam ab ipsa constituto convenientes, ab optimoque fine abhorreant: tunc enim ratio prava cum pravis moribus congruit, non tamen convenientia optima, sed pessima, quarum convenientiarum prior bonorum & virtute præditorum virorum propria est, posterior vitioforum. Nam ut in homine virtute prædito, recta ratio cū moribus pro-

bis, id est uirtutibus moralibus, qui sunt habitus in appetitu ingenerati, congruit: sic in uitioso praua ratio congruit cum prauis moribus quæ uitia dicuntur. Nec enim ante uitium generatum est, quam praua ratio congruat cum deprauato appetitu. Nam contra rectæ & incorruptæ rationis quæ in ipso sit, iudicium turpiter facere non est uitiosum, sed in continentis, Ethicorum septimo. Mores autem hoc in loco uocat uirtutum & uitiorum habitus. Quod autem dictum est de ratione & moribus, potest de natura simul dici, ut praua natura & praua ratio & prauis mores inter se congruant, quæ erit pessima convenientia. Quemadmodum cæteris in rebus generatio à principio est, & finis à principio quodam quod est alius finis. Vt in cæteris rebus naturabus uel artificiosis, ita fit in homine. Nam freni, exempli gratia, generatio à principio quodam est: ab artifice nanque ferrum præparante & aptante initium sumit, ipsa quoque effectio generatio dicitur, cuius finis est ipsum frenum commodum atque perfectum. Hic autem finis principium, est finis ultimi freni, qui est equi comoda flexio & moderatio. Sic igitur accidit in homine, cuius generatio est à principio à parentum scilicet concubitu & præparatio semine, cuius generationis primus finis est perfecta hominis constitutio, eum ad perfectam ætatem peruenire: hæc enim homo generari dicitur, ut testatur ipse Aristoteles, qui libro secundo de generatione tempus naturalis generationis æquale dicit esse tempori corruptionis siue interitus. Hæc autem perfecta constitutio, qui est proximus finis generationis, est ultimi finis humani principium, qui positus est in usu uirtutis intellectualis. Ergo finis, ait, scilicet ultimus est à principio quodam, quod principium est, alter finis proximus uidelicet generationis. dictio enim græca ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἕως τέλους, sic est ad uerbum conuertenda, à quodam principio alio fine, id est quod est alius finis, ut interpretes conuertit. Quarum partium. Ex duabus memoratis partibus, quæ rationis est expertus, appetitus dicitur, cuius habitus sunt uirtutes morales: compositus uero rationis intellectus nominatur, cuius habitus sunt uirtutes intellectuales. Ira & uoluntas. Vt uoluntatem improprie dixit pro cupiditate quadam. Vt enim ipse libro tertio de anima tradit, uoluntas in parte rationis compote, cupiditas uero in rationis experte fit. Nam philosophi quoque, ut cæteri auctores, interdum popularem consuetudinem sequentes, improprie uocabulis utuntur. Deinde appetitionis.)

nis.) Prima cura debet esse corporis in prima scilicet generatione & infantia: proxima appetitus, ut moralibus uirtutibus per optimam educationem informetur. In hac enim parte anima uirtutes omnes morales generantur, ut ipse testatur magnorum moralium libro primo. Alendorum.) Qui alendi sunt posteritatis, & Reipub. causa. Nam in quibusdam ciuitatibus, ut Lacedæmone, si quis ualde deformis aut membris necessarijs orbatus, aut quoquo modo natura deprauatus nasceretur, lege ali uetabatur, sed iussu magistratuum, qui huic officio considerandisque fœtibus præerant, in barathrum proijciebatur, à qua sententia ne ipse quidem Aristoteles abhorre uidetur proximo capite.

Caput XVI.

OPORTET autem legumlatorem in hac societate instituenda, ad ipsos & viuendi tempus spectare, ut ætatibus ad tempestiuitatem congruant: nec dissentiant facultates, ut cum uir generare queat, uxor non possit, aut contraria: quæ res seditiones inter ipsos mouet, & animos alienat: deinde ad filiorum successionem intueri, quoniam filii neque nimio ætatum interuallo subsequi parentes debent, tunc enim parum commodè vel filii senioribus parentibus gratiam referre, vel parentes filiis opitulari possunt: nec rursus propè ad parentum ætatem accedere. Est enim hoc multifariam incommodum, tum quia tales filii minore uerecundia patres uelut æquales suos colunt, & ætatum propinquitas familiarem administrationem contentiosam facit: præterea ob id, unde huc digressi sumus, ut corpora procreandorum filiorum apta sint legumlatoris uoluntati, quæ cuncta ferè una prouisione continget. Nam cum generandi finis magna ex parte uiris sit annus ad summum septuagesimus, mulieribus quinquagesimus, debet

tempus generandi.

ARISTOTELIS

autem coniunctionis initium per ætatē in hæc tem-
pora congruere. Cæterum adolescentium coniu-
ctio ad filios procreandos incommoda est. Nam cum
in omni genere animantium fœtus nouellorum im-
perfecti & fœminei, exiguaq; forma sint: eodem mo-
do in homines accidere necesse est: argumēto, quòd
quibus in ciuitatibus adolescentibus solent puellæ
nubere, in his homines imperfecti & corporibus exi-
gui sunt. Ad hæc in partibus puellæ magis laborāt,
& plures intereunt. Itaq; ob talem causam Træze-
niis editum esse oraculum quidam interpretantur,
velut multis intereuntibus, propterea quòd adole-
scentulæ nuptui traderentur, non propter fructum
perceptionem. Ad temperatiam quoq; nuptui tradi
grandiores conducit. Nam quæ adolescentulæ rebus
venereis vsæ sunt, hæ minus temperates esse viden-
tur. Marium quoque corporibus ad incrementum
obesse videtur, si coitus inter augescēdum fiat. Nam
huius rei determinatum est tempus quoddam, ultra
quod augescens non progreditur. Itaque mulieres
annos decem & octo, viros autem circiter triginta
septē natos matrimonio copulari cōuenit. Sic enim
coniunctio vigentibus florentibusque corporibus
fiet, & eodem tempore opportunè filios procreare
desinent: & illis ineunte ætatis robore filii, si statim
pro ratione temporis generatio fiat, his ætate iam in
annum septuagesimum deficiēte succedent. Ac con-
iunctio quidem maritalis quando fieri debeat expli-
cuimus. Anni verò temporibus uti oportet, ut mul-
si nunc vtuntur, hybernū tempus huic consuetu-
dini

*Adolescentes
non sunt coniungendi
matrimonijs*

Coitus morat

POLITICORVM LIB. VII.

239

dini destinantes. Ipsi ergo ad filios procreandos me-
dicorum & naturalium præcepta considerare de-
bebunt. Medici enim rectè de corporum tempesti-
uitatibus disserunt, & de ventis naturales auctores,
qui flatus Aquilonios Australibus anteponunt. Cæ-
terum qualia corpora fœtibus generandis maximè
conducant, proprius erit disserendi locus, cū de pue-
rorum institutione disputabitur. Nunc rem summa-
tim attingere satis habeamus. Nam nec athletarum
habitus ad rectam habitudinem ciuilem, vel valetu-
dinem, vel filiorum procreationē utilis est: nec rur-
sus imbecillus, ac nimis calamitatibus afflictus con-
uenit, sed horum medius desideratur. Habitum ergo
laboribus exercitatum habere oportet, sed non vio-
lentis, nec, ut athletarum habitus, ad vnum opus, sed
ad liberorum hominum actiones accōmodatis. Hæc
autem in viris perinde ac in mulieribus desideratur:
quibus mulieribus vterum gerētibus corporum est
adhibenda cura, ut neque desidia torpeant, nec cibo
vtantur tenuiore: quod facilè fuerit legulatori pro-
uidere, si lege sanxerit, ut singulis diebus spatium ali-
quod deos qui generationi præesse putantur, vene-
randi gratia cōficiant. Mentem autem contra quàm
corpus tranquillam securamq; gerere conuenit. Ut
enim quæ ex terra gignuntur, sic fœtus ex pregnan-
te matre bona malæque contrahunt. De exponen-
dis autem alendisque fœtibus esto lex, ut nihil alatur
mancum, aut membris orbatum. Propter filiorū au-
tem multitudinem si fœtus exponi morum institu-
to prohibeatur, determināda est enim procreando-

exercentis

*mulieres pregnan-
tes quomodo
se gerant.*

*Similitudo
eius quæ huiusmodi*

rum filiorū multitudo. Sed si quibus fuerit aliquid præterea genitum, abortionem ante sensum & vitam facere cōueniet. quatenus enim fas sit, progredi que liceat, sensu & vita terminabitur. Sed quoniā ætatis initium viro & uxori quando sit coniunctio maritalis incūda, definitum est: illud quoque quandiu liberis operā dare cōueniat definiatur. Vt enim iuniorum, sic etiam seniorū filii imperfecti, tum corpore, tum etiam mente: confectorum autem ætate imbecilli generantur. Cum igitur ad eam ætatē fuerit processum, qua mens & intellectus maximè viget, hæc autem est in plerisque (vt poëtæ quidam ætatem hebdomadis metientes tradiderunt) circa quinquagesimum annum. Circa hanc igitur ætatem, quarto post vel quinto anno desistere à filiorū alendōrum generatione tēpestium est: in posterum ita temperandū, vt valetudinis gratia, vel ob aliam huiusmodi causam consuetudinem habere videantur. Cum alia verò vel alio consuetudinem habere, dum coniuges erunt & vocabuntur, in rebus turpissimis habeatur. Intra tempus verò filios procreādi si quis tale quicquam visus fuerit admittere, infamia notetur, prout criminis magnitudo postulat.

scholia in Caput XVI.

OPORTET autem legumlatorem in hac societate instituendū, ad ipsos & uiuendi tempus spectare.) primum in legibus ferendis ad matrimonium pertinentibus habenda est viri & uxoris inter ipsos ratio, ut ea ætate conueniant, initiumque generādi faciant, ut eodem tempore utrique tempestiuum sit desinere: deinde filiorum successionis ne nimium distent, aut propè ad patris ætatem accedant. nam utrunq; incommodum est: quod fiet, si uxor annorum decem & octo à uiro annum

num nato circiter trigessimū septimū ducatur, quoniam & adolescentium, & rursus seniorum filij imperfecti corpore & animo atque imbecilli generantur. Tempus autem anni gignēdis filiis accommodatum est hybernū, & flantibus aquilonibus uentis. Habitus uerò corporis in generantibus probatur, non nimis robustus, qualis est athletarum, nec rursus imbellicus & laboribus fractus. Mulieres quoq; prægnātes ambulationibus exerceri, & cibis uti solidioribus oportet. Præterea ut incipiendi, sic desinendi filios procreare tempus debet esse definitum, ne quinquagesimum quintum annum in uiro excedat. Adulteria uerò ex utraque parte in rebus turpissimis habenda sunt, & infamia, si tempore generationis patrentur, notanda. Debet autem coniunctionis initium per ætatem in hæc tempora congruere.) Ea ætate uir uxorque debent in matrimonium conuenire, ut initium liberos generandi cum temporibus desinendi congruat, ut eodem tempore uir ad annum septuagesimum, uxor ad quinquagesimū perueniant. Nam καὶ ἡλικίᾳ dixit philosophus, pro συγγενείᾳ, quo uerbo bis hoc ipso cap. usus est in eandem conueniendi seu congruendi intelligentiam, ac eadem de re differens. Quia parum commodè uel filij senioribus parentibus.) prius enim senes patres moriuntur, quàm filios alere, & probis moribus instituere, & à filiis gratiam eis referētibus iuuari possint. Contentiosam facit familiarem administrationem.) Quia filius non faciliè iussis paternis obtemperat, cum est patri propemodum æqualis. Apra legumlatoris uoluntati.) virtutibus accommodata, quæ sunt legumlatoris prudentia, & institutis in utraque parte animæ ingeneranda, & ad munera corporea, cum res poscet obeunda. itaq; ob talem causam Træxenij.) Quære historiā: cuius tamē summa esse uidetur, Træxenos cum multæ mulieres apud eos partibus interirent, oraculum ab Ioue Dodoneo fortasse uel Appolline Pythio quæ causa esset tāti mali petiuisse, aut qua ratione deorum ipsis insensōrum ira placari posset, oraculumque huiusmodi ex adytis editum fuisse, fore ut deorum in Træxenios ira & calamitas cessaret, si fructus serius perciperent. quod oraculum sic quidam exponūt, ut eo immaturas nuptias, & festinatam filiorum procreationem oraculo prohibitas esse interpretentur, nō uindemias, aut messes intempestiue properatas. Si coitus fiat inter auge-scendum.) Dum crescit adulescēs, καὶ ὅτι αὐτῶν οὐκ ἔστι ποτὶ τῶν τῶν

ARISTOTELIS

σωστότας. sic enim legitur in exemplaribus emēdatis, in quibusdā additum est τὸ σωπρότερον, in alijs τὸ σωπρότερον, sed utrobique perperam, ut arbitror, & sine ulla necessitate propter phrasim ignorātiā. Nam huius rei determinatum est tempus, ultra quod augefcens non progreditur. Quod tempus animal siue homo augefcendo non excedit. Annos decem & octo, aut circiter. Plato in libro quinto de Repub. uiginti annorum aetatem in muliere, triginta in uiro tempestiuam esse tradit ad nuptias, ut mulier ad quadagesimum usque pariat. Vir generet usque ad quinquagesimum quintum. Et illis ineunte. Qui adulescentuli duxerint uxores. His aetate iam. Qui perfecta aetate matrimonio iuncti sunt. succedere autem filius patri, in aliqua aetate intelligendus est, cum filius adoleuit, patre illam aetatem agente. Huic consuetudini. Generationi filiorum. Athletarum habitus. Ut sint robustissima corpora. Nec ut athletarum ad unum opus. ad palastram potissimum.

Ad liberorum hominum actiones. Ut ad cursum, & iaculandum, & munera militaria obeundum. Vterum gerentibus. Vt nihil alatur mancum, aut membris orbatum. Lacedaemoniorum institutū probare uidetur, quod idem Platoni placuisse uidetur in lib. quinto de Repub. de quo instituto superiore capite memorauimus. Propter filiorum autem multitudinem. Quidam putauerunt modum imponendum esse filiorum generationi, ne propter multitudinē ciues inopia laborarent, quod esse necessarium Aristoteles tradit lib. ij. in ea ciuitate, ubi patrimonia lege aquantur. si ergo procreatione desistendum est, quoniam filios ceteros ultra praescriptum numerum genitos exponere, seu perimere inhumanum est & contra mores, ratio uero a procreatione filiorum desistendi, quam quidam tradiderunt per turpissima diuerticula, nefaria est, idcirco abortionem potius inducendam esse dicit, antequam foetus animetur. Hucusque enim sine magno flagitio progredi licet. Nam foetum delere, cum ad sensum & uitam peruenerit, homicidium est, quod praecipuum aduersus Platonē datum esse uideri potest. Plato enim libro quinto de Repub. Foetum si quis post tempus generationi praescriptum genitus fuerit, & in lucem editus, exponi iubet. qui quanquam non edi melius esse dicit, non tamen addit abortionem ante sensum & uitam esse faciendam. Circa quinquagesimum annum. Anno quadagesimonono, si sequamur hebdomadam rationem: nam septies

POLITICORVM LIB. VII. 241

pries septē sunt quadraginta nouem. Cum alia uerò uel alio. Ut neque uir cum alia muliere consuetudinem habeat, nec uxor cum alio uiro. Nam utrunque ut est, sic turpissimum esse putari, & legibus uindicari debet.

Caput XVII.

FILIIIS autem procreatis, magni referre ad vires corporis putandum est, quali cibo nutriantur. Sed ex cæteris animantibus ac gentium consuetudine, quæ bellicæ habitudini semper student, si quis animaduertat, facillè intelligat lactis copiosum cibum corporibus esse conuenientissimum, sed qui vini sit expers, morborum causa. motibus etiam qui cadere in hanc aetatem possunt, exerceri confert. Cæterum ne propter teneritatem membra totqueantur, nationes nonnullæ quibusdā artificiosis instrumentis utuntur, quæ talium corpus tutum à torsionibus reddunt. Est etiam utile, statim ab ineunte aetate frigoribus assuescere. hoc enim tum ad valetudinē, tum ad munera militaria commodissimum est. Quamobrem barbari magna ex parte, alii frigido flumine infantes mergere, alii paruis indumentis vestire consueuerunt, ut Galli. Nam quibuscunque rebus fieri potest, statim ab ineunte aetate assuescere commodius est, paulatim tamē assuescere. Est autem habitus puerorum aptus natura, propter calorem, ut frigoribus exerceatur. In prima igitur aetate, hæc & huic similis cura adhiberi debet. Proxima uerò ætas usque ad annum quintum, quam nec disciplinæ conuenit, nec laboribus necessariis tradi, quo minus sit augefcētibus impedimento, motu debet, sed quatenus modo desip

*phrygia
habenda, ut
recta alantur*

venit.

duratio corporis

ARISTOTELIS

diam effugiat exerceri. Qui motus cū per alias actio-
nes, tum per ludos parandus est: ludi verò nec illibe-
rales, nec laboriosi, nec dissoluti esse debent. Neque
verò magistratibus qui pædonomi ab instituendis
pueris nominantur, negligenda cura est, quales ser-
mones & fabulas audire huic ætati conueniat. Hæc
enim cūcta exordia posterioribus exercitationibus
debent esse accommodata. Itaq; ludi magna ex parte
imitationes esse debent earū rerum quæ serio post-
ea sunt obeunda. Puerorum autem fletus & plora-
tus qui legibus prohibent, non rectè faciunt: confe-
runt enim ad augescendum, quia sunt quodammo-
do corporum exercitationes. Spiritus nanq; cōten-
tio vires suggerit laboratibus, quod ploratibus con-
tingit. Est autem pædonomorum officium, tum reli-
quam horum viuendi rationem non negligere, tum
prouidere, vt seruorū cōsuetudinē vitent: hæc enim
ætas vsq; ad septenniū domi alatur necesse est. Huius
igitur ætatis pueri, ne quid illiberale vel audiāt vel
videant prohibēdi sunt. Ad summā, vt cætera mala,
sic debet legumlator sermonis turpitudinem è ciui-
tate pellere. Nam facilè turpia loquendo, efficitur vt
homines his proxima faciant. quod maximè proui-
dendū est in adolescentibus, ne quid tale vel dicant,
vel audiāt. Si quis autem dicere vel agere vitiorum
quicquam visus fuerit, hunc oportebit, si quidem li-
ber sit, nondum tamen ad comestationes admissus, &
castigari, & verberibus puniri: sin hac ætate maior,
ignominia illiberalibus, propterea quòd seruiliter
viuat, notari. Cum autē ne quis talia loquatur pro-
hibetur,

POLITICORVM LIB. VII. 242

hibetur, satis intelligitur vetari, ne turpes vel pictu-
ras vel fabulas spectet. Ad officium igitur magistra-
tuum pertinet curare, vt nihil nec fictū, nec pictum
sit, quod tales actiones imitetur, præterquam apud
deos quosdam, quibus lex lasciuia attribuit, apud
quos lege pro se liberisq; & vxoribus litare permit-
titur. Iuniores autē ne iamborum vel comoediæ spe-
ctatores fiāt, lege prohibēdi sunt, donec ad discum-
bendi ætatem peruenerint, & omnes educatio à te-
mulentia & huiusmodi rerum nocumento tutos
reddiderit. Nunc igitur paucis de his rebus disserui-
mus. Pōst autem accuratius erit disputādum, opor-
teat, an secus, & quomodo: nunc autem locus neces-
sario fuit attingendus: nā fortasse Theodorus Tra-
gædus nō errabat in eo, quod nulli vnquam ne ab-
iecto quidem histrioni, vt ante se in scænam prodi-
ret concedebat, propterea quòd spectatorum animi
primis auditibus capiātur, quod idem in hominum
atque rerum cōsuetudines accidit. Nam prima quæ-
que magis delectant. Cūcta igitur mala, sed ea ma-
ximè quæ turpitudinem habēt, uel odium pariunt,
sunt procul pueris remouenda. Post quinquennium
verò duobus annis vsque ad septem, doctrinarum
quibus institui debent, spectatores fiāt oportet. Sunt
autem ætates duæ, in quas disciplinam diuidere ne-
cessarium est: post septēniū vsq; ad pubertatem: &
rursus hinc ad annum vnum & vigesimū. Nam qui
hebdomadis ætates partiūtur, hi magna ex parte non
rectè præcipiunt. Sed cum omnis ars omnisque di-
sciplina naturæ defectus explere soleat, naturæ di-

ARISTOTELIS

uisio nobis sequenda est. Primum igitur videndum erit, nunquis ordo in pueros sit statuendus: Deinde publicè, an priuatim, ut nunc in plerisque ciuitatibus fit, curam puerorum adhibere oporteat: Tercio, qualis demum sit ea procuratio statuenda.

scholia in Caput XVII.

FILIIS autem procreatis, magni referre ad vires corporis putandum est, cuiusmodi cibo iisdem alantur. Explicatis quæ ad rectam filiorum generationem pertinent, iam uidendum est primum qui cibus sit infantibus accommodatus, & quæ exercitationes, deinde animus quæ ratione sit instituendus. Vnus ergo naturalis caterorum animatum, & consuetudo earum gentium, quæ viribus ad bellum aptis student, aperte declarant, lac esse cibum infantibus accommodatissimum. Prodest etiam infantibus agitari motibus, qui cadere possunt in illam ætatem. Præterea frigoribus assuescere ualetudinē confirmat, & corpus aptum ad officia militaria reddit. à quinquennio ad septennium lusionibus exercendi sunt honestis, nec talibus, ut corpus affligant. puerorum ploratus prohibendi non sunt, quippe cum ad angescendum faciant. Quod uerò pertinet ad morum institutionem, curandum est, ne pueri cum seruis uersentur, aut colloquantur, nèue quicquam turpe uel uideant uel audiant. Sunt etiam pueri ab omni turpi spectaculo summouendi. sed qui uini sit expers. Lac cibus commodissimus est pueris, nisi uino fuerit corruptum: quod accidit, si merum nutrix largiter hauserit, perinde est enim, ac si puer ipse biberet, ut est in libro de somno & uigilia. quā obrem, inquit, nec infantibus uinum, nec nutricibus conducit. Nam fortasse nihil interest, ipsi bibant, an nutrices, sed aquosum bibere oportet, & modicum uinum, quoniam est spiritosum, & tanto magis atrum, propterea scilicet, quod infantes reddit comitiales (ut Galli) Celtas nocat Aristoteles, quos interpretes Gallos uertit, publicam sententiam consuetudinēque sequutus. suspicor tamen Aristotelem Celtarum nomine Germanos significasse, non solum hoc in loco, sed in quibusdam alijs. Nam quod hic Aristoteles de Celtarum moribus refert, idem Casar in commentarijs, & Mella de situ Orbis, de moribus Germanorum memorant, & quod Aristoteles libro tertio Ethicorum tradi refert, Celtas nec

POLITICORVM LIB. VII. 243

nec in terræ motu, nec in maris tempestate timere, multo magis Germanorum natura conuenit, quàm Gallorum: quam mihi suspicionem mouit Honoratus Iohannes Valentini uir domi nobilis, græcè & latine doctissimus, cum quo propter egregiam eius eruditionem & humanitatem libenter soleo sermones tum familiares, tum etiam literatos conferre.

Turpes fabulas spectet. Ut comedias turpes, dum aguntur in theatris. Quibus lex lasciuia attribuit. Ut Priapo deo, & Baccho, ac Veneri. spectatores iam fieri oportet doctrinarum. Ut exercentes se in palaestra, currentes, iaculantes, ludos equestres agitantē conspiciant, atque item uoce uel fidibus canentes audiant. Hæc enim studia & exercitamenta doctrinas uocat, quia sunt à pueris & adolescentibus discenda, sed ea maxime quibus & corpora & animi durantur ad bellum, ut indicat Vergilius noster, qui ex præceptis, ut uidetur, Aristotelis studia puerorum, duritiæ ac labori studentium pulcherrimè persequutus est illo carmine, *l. 9. pagina. 353.*

Durum à stirpe genus natos ad flumina primum
Deferimus, seuoque gelu duramus & undis:
Venatu inuigilant pueri, syluasque fatigant,
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.

Finis libri septimi.

PP iii

ARISTOTELIS DE REPUBLICA
Liber octauus, interprete & enarra-
tore Io. Genesio Sepulveda.

Caput primum.

*educatio
puerorum*
L E G V M igitur latori plurimū ope-
ra ponēdum esse in puerorum edu-
catione, quod in ciuitatibus prætermis-
sum Reipub. nocet, nemo dubitaue-
rit: quoniam ad quaque Rempub.
sua est administratio dirigenda, cum sui quanq; mo-
res & tueri, & ab initio fundare soleant, hoc est po-
pulares mores Rempub. popularem, & paucorū po-
tentiam, qui sunt huic generi accommodati: semper
tamen optimi quique mores melioris Reipub. sunt
causa. Præterea cū ad omnes facultates & artes que-
dam sint exordia doctrinæ, & quibus antea assuesce-
re conueniat: ut earum cuiusque muneribus funga-
mur, dubium esse non potest, quin idem in virtutis
actiones accidat. Sed quoniā vnus est omnis ciuita-
tis finis, haud dubiè necessarium est, ut vna eadē-
que sit cunctorum educatio & disciplina, eadēque
cura & procreatio, idq; publicè, nō priuatim, quem-
admodum nūc suorum quisq; filiorum curam gerit,
& eos prout visum est, priuatim instituit, cum tamē
communium communē esse exercitationem oporteat,
& simul ciuium quisque se nō suum, sed omnes
ciuitatis esse putare debeat. Est enim vnusquisq; ci-
uitatis pars: procuratio verò cuiusque partis procu-
rationem totius spectare debet lege naturæ. quo no-
mine

ARIST. POLITIC. LIB. VIII. 244

mine laudandi sunt Lacedæmonii, qui magnum stu-
dium in pueros, & magnam curam, eamque publicè
conferunt. De educatione igitur leges esse ferendas,
eamque publicam esse oportere, perspicuum est.

scholia in Caput I.

LEGVM LATORI plurimum opera ponendum esse in puero-
rum educatione. Persequitur rationem pueros educandi & instituendi
inchoatam libro superiore, quam curam legumlatori maxime necessa-
riam esse docet. Nam mores ciuium tum ad instituendam, tum ad con-
seruandam cuiusque generis Rempub. multum faciunt. Placet autem
non priuatim institui pueros, sed publicè, more Lacedæmoniorum. Rei-
publicæ nocet. Neglecta cura pueros instituendi Reipub. officit. Sui
quaque mores. Sic quaque Respub. optimè & institui ab initio, &
deinde conseruari potest, & solet, si mores ciuium ei generi consentiāt.

Vnus est omnis ciuitatis finis. Quia ciuitas uniuersa unum & eun-
dem finem spectat, eadēq; re felicitatem metitur, idcirco ciues omnes
eodem modo institui ac educari debent publicè. Procuratio cuiusque
partis. Administratio singularum partium debet ad totius admini-
strationem referri.

Caput II.

QVAE sit autem educatio, & quomodo pueri
institui debeāt, cognitū esse oportet. Nunc enim de
operibus ambigitur, cum non eadem omnes pueris
discenda esse existiment, nec ad virtutē, nec ad opti-
mam vitam. Sed neque illud satis constat, ad mores
animæ, an ad intelligentiam potius institutio sit di-
rigenda. Ex vsitata quidem educatione turbulenta
est & obscura constituendi ratio: num rebus ad vi-
tam vtilibus, an iis quæ ad virtutem pertinent, an re-
bus præstātoribus exerceri debeāt. Nam hæc omnia
quibusdā se iudicibus tuentur. De his enim quæ vir-

ARISTOTELIS

tutem attingunt, nihil est de quo inter omnes conueniat. Nam virtutem statim non eandem colunt omnes, vt merito de ipsius exercitatione dissentiant. Ex operibus igitur vtilibus necessaria esse discenda certum est: sed cum liberalia illiberalibus diuisa sint, non esse omnia discenda, perspicuum est, sed ea duntaxat ex vtilibus esse obeunda, quæ obeuntem fordidi non efficiunt. Sordidum autem opus & ars doctrinæque fordida putari debet, quæcunque liberos hominum corpus vel animum vel intelligentiam inutiles ad vsus actionesque virtutis reddunt. Quamobrem quæcunque artes corpus in deteriore habitum inducunt, mercenariæque operas sordidas appellamus, propterea quod mentem impediunt abiectamque reddunt. Scientiis autem quibusdam liberalibus operam quadamtenus impedere, non est illiberale, sed qui hoc facit aliorum causa, is sæpe mercenaria feruiliq; opera fungi videri potest. Vulgatæ igitur discipline, vt supra diximus, ancipites sunt, & in vtranque partem flecti possunt.

Scholia in Caput II.

QVAE sit autem educatio, & quomodo pueri instituti debeant. Duo sunt legumlatori consideranda in constituenda educatione, vnum quæ sint pueris addiscenda: secundum quomodo sint instituendi. Nec enim constat quo referri debeat educatio, ad commoditatem, an ad morales virtutes, an ad cognitionem rerum & contemplationem: quanquam ex rebus vtilibus non dubium est, quin necessariae sint addiscendæ, non tamen illiberales, sed quæ sint homine ingenuo dignæ. Scientiæ uero liberales non propter alios, sed propter se cuique sunt addiscendæ. De operibus ambigitur. Non de modo, sed de rebus ipsis & studiis ac exercitiamentis, quibus pueri sunt instituendi. Nec ad uirtutem. Quoniam alij

POLITICORVM LIB. VIII. 245

alij aliam uirtutem magis probant. Nec ad optimam uitam. Alij enim alio felicitatem metiuntur. Ad mores animæ. Ad uirtutes morales. An ad intelligentiam. Ad contemplationem, & intellectuales uirtutes. Ex usitata quidem educatione. Si ad uulgare & communem educationem spectare libeat in præceptis educationis tradendis, ut eas scilicet edoceamur & dirigamur, partim nos iuuare poterit. Quæ pertinent ad uirtutem. Moralem intellige. An rebus præstantioribus. In cognitione rerum & contemplatione. Nam τὸ τοιοῦτον, quas res præstantiores solet interpres conuertere, Aristoteles quæ necessarijs & vtilibus excellentiora sunt, uocare consuevit, qualis est rerum naturalium, & Dei, mundi que, & maximarum mundi partium cognitio & contemplatio, ut supra non semel declaratum est, & in primo libro de prima philosophia Alexander Aphrodisiensis exponit, quem ipsi adolescentes uoluntate Clemētis pontificis maximi e græco in latinum sermonem conuertimus. Quibusdam se iudicibus tuentur. Suos auctores habent, a quibus tradita sunt. Animum uel intelligentiam. Partem animæ rationis expertem, in qua uirtutes morales ingenerantur: uel superiorem, qua prudentia & ceteræ intellectuales uirtutes gignantur. Itaque non solum artificum, sed etiam agricolarum, & omnis generis mercatorum & mercenariorum uitam in artibus & actionibus sordidis uersari tradit. Scientijs quibusdam liberalibus. Vt musica, & arti pictoria. potest etiam hoc ad doctrinas referri, in quarum studio uirtutis illud uitari debet, quod Cicero in C. Sulpitio, & in Sex. Pompeio damnauit, quod alter in astrologia, alter in geometria magni studium, multamque operam in res obscuras atque difficiles contulissent, easdemque minime ad solidam illarum scientiarum cognitionem necessarias, quæ doctrinæ & artes, si non sponte sua & cognitionis gratia, sed ob alias causas, uel ut aliorum uoluptati quispiam aut commoditati seruiat perantur, mercenariæ fiunt & seruales. Vulgatæ igitur discipline. Rationes instituendi pueros quæ traditæ sunt & uulgatæ, quam supra usitam educationem uocauit, nihil habet certi & definiti, quo possimus ad ueram instituendi rationem tradendam erudiri: hæc uero sunt literæ, palaestra, musica, & pictura, de quibus deinceps disputabit. Nam literæ possunt tum ad mercaturam referri, & opera necessaria & utilia, tum ad liberales disciplinas & contemplationem: & pi-

Etura & musica eodem modo, ut proximo capite declarabitur. Quo fit ut hæc vulgaris instituendi ratio sit anceps, cum possit ut ad honestam & liberalem vitam, sic ad utilitatem referri.

Caput III.

*que pueri dis-
cunt*
S E D quatuor ferè sunt, quibus instituere pue-
ros consueuerunt, literæ, palæstra, musica, & quarto
loco ars pictoria, qua nonnulli pueros instituendos
curant: sed literaria & pictoria tanquam vtilis sint
ad vitam, & multifariam commodas: palæstra quasi
ad fortitudinem conducatur. Cæterum musica in con-
trouersiam venire potest, utpote cui plerique nunc
dant operam voluptatis gratia, cum tamen initio in
disciplinæ parte poneretur, propterea quòd ipsa na-
tura, ut sæpe diximus, postulat, ut non modo nego-
tia rectè gerendi, sed etiam otio honestè fruendi fa-
cultas adlit. Hoc est enim cunctorum principium, ut
rursus de ipso disseramus, quoniam & si vtrunque
expetendum est, otium tamè præferri debet, sed non
id quod in ludo consumitur: tunc enim ludus nobis
necessario finis esset vitæ. quod fieri nō potest, & in-
ter negotia magis ludis est vtendum: nam qui labo-
ribus exercetur, is alternam requiem desiderat. Est
autem ludus requiescendi gratia. Negotiū verò cum
labore & contentione geritur. quamobrem indu-
*ludi quare sunt
adhi ludi.*
cendi sunt ludi occasionem vsus obseruantibus, ut
tanquam medicamentum adhiberi videantur, quo-
niam hic animi motus remissio est, & propter volu-
ptatem requies. Otio autem ipso voluptas felicitas-
que & vita beata cōtineri videtur. in hoc enim ipso,
ut otio fruamur, voluptas & felicitas, vitæque beata con-

contineri videtur: quod occupatis non suppetit, sed
otiosis. Nam qui in negotio est, is cuiuspiā finis gra-
tia, tanquam is nō adlit, negotiatur. Felicitas autem
finis est, quam non cum dolore, sed cum voluptate
contingere omnes existimant. Cæterum hanc volu-
ptatem non eandem omnes, sed sibi quisque suoque
habitu accommodatam statuunt: optimus autem
quisque eam esse decernit, quæ optima est, & à rebus
honestissimis profiscitur. Ad otium igitur vitæ li-
beralis, ut quædam discant, ac eis instituantur, oportet:
utq; instituta hæc & disciplinæ propter se, quæ
verò ad negotium pertinet, ut necessaria & aliarum
rerum gratia suscipiantur. Quocirca priores musi-
cam in parte disciplinæ, non ut rem necessariam sta-
tuerunt (nihil enim habet huiusmodi) nec ut vtilem,
quemadmodum literæ vtilis sunt ad rationē qua-
stuariam, & rei familiaris administrationē, & ad do-
ctrinā & ad opera multa ciuilia. Sed ars pictoria vti-
lis esse videtur, ut melius de artificum operibus iu-
dicemus. Nec rursus quemadmodum palæstra, sic mu-
sica valetudini viribûsque cōfert: neutrum enim ex
ipsa videmus existere. Reliquum est igitur ut musica
ad vitam in otio liberaliter degendam discenda sit,
quo ipsam videmus à veteribus referri. Quam enim
vitam liberorum hominum esse putant, huic musi-
cam attribuunt. Itaque Homerus in carminibus ait,

Quam iuuat ad lautā cœnam accersire Thaliā?

Et sic quosdam alios præfatus, inquit,

Cantorémq; vocat, modulis qui mulceat omnes.
Et alio in loco Vlysses eam vitam optimā esse con-

ARISTOTELIS

firmat, cum homines, inquit, lætitia perfusi sunt.

litura
autem facit
Pérq; domum cantu fruitur conuiuia recumbens. Esse igitur disciplinam quandam, qua non vt vtili aut necessaria, sed quasi liberali & honesta filii sint instituēdi, perspicuum est. Cæterum vna sit, an plures, & hæ quæ sint, & quomodo docendæ, postea differemus. Nunc id tantum profecimus, quod nostram sententiam quodam veterum testimonio ex traditis disciplinis confirmauimus. hoc enim musica declarat. Nec dubitari potest, quin ex necessariis aliqua doceri pueros conueniat, vt literis erudiri, non solum propter commoditatem, sed etiam quia fieri potest, vt ex his ad alias disciplinas procedatur. Eademque ratione instituendi sunt arte pingendi, non quo minus in rebus priuatis emendis errent, nec suppellectilis aut vestis emptione & venditione fallantur, sed potius quoniam ex hac existit corporū pulchritudinem contemplandi ratio. Commoditatibus autem vbique duci, nec magnum decet, nec ingenuum animum: sed cum moribus, an ratione sermonēque institui pueri, & corpore prius an mente exerceri debeant, in promptu sit intelligere. Ex his palam fit oportere pueros gymnasticæ & pædotribicæ tradi, quarum altera corporis habitus, altera verò opera qualitate quadam afficiuntur.

scholia in Caput III.

S E D quatuor ferè sunt, quibus instituere pueros consueuerunt.) Quatuor facultates sunt, quibus parentes filios suos instituendos curare solent, litera, palastra, musica, & ars pictoria, propter quasdam scilicet utilitates. Nam litera ad multa negotia sunt utiles. Pictoria facit ne fallamur

POLITICORVM LIB. VIII. 247

latur in tabulis pictis. Palastra siue gymnastica, quoniam ad res bellicas prodest. De musica dubitari potest. Nam licet ea quidam utantur oblectationis gratia, ueteres tamen partem quandam recte educationis eam esse statuerūt, ad otium scilicet recte fruendum. Nam otium finis esse optimæ uitæ statuendum est, non tamen otium quod in lusionibus consumitur, sed quod in optimarum rerum cōtemplatione ponitur. Nam ludus non finis esse, sed laboribus interponi debet, quasi medicina ad vires per requiem recipiendas, ut iterum labor suscipiatur. Itaq; ludus tanquam res necessaria negotijs obeundis est adhibendus: musica uerò tanquam honesta, & ad otii fruendum in uita liberali accommodata. Eodemque modo facultas pictoria non utilitatis gratia discenda est, ne in emptionibus fallamur, sed quia præbet corporis pulchritudinem, dijudicandi & contemplandi facultatē. Litera & palastra.) Litera sunt legendi & scribendi facultas. Palastra alio nomine, utroque græcè gymnastica uocatur, sed palastra, Latinis est magis usitatum uocabulum, quo significantur omnes ferè corporis artificiosæ exercitationes. Tanquam utiles ad uitam.) Itaque finem harum utilitatē quandam faciunt, de qua infra memorabitur. Quasi ad fortitudinem.) Ad munera militaria. Cum tamen initio.) Veteres qui musica fuerūt auctores, ad rectā & honestam educationem musicam pertinere statuerunt, ipsamque in numero liberalium scientiarum posuerunt. Hoc est enim cunctorum principium.) Otium cunctis ponitur tanquam principium deliberationis in uita instituenda, quia cuncta ad otium referuntur tanquam ad finem. Itaque principium hoc in loco uocat finem, quoniam eadem res & finis dicitur & principium. Nam quod est primum in deliberatione & consideratione, id ultimum est in effectione, Ethicorum ij. & finis in actionibus principium est, ut suppositiones in mathematicis, septimo Ethicorum. Tunc enim ludus necessario finis esset.) si ludicrum otium esset felicitas, finis optimæ uitæ positus esset in ludo: quod fieri nō potest. Nec enim ad ludum & iocum nati sumus, ut inquit Cicero, sed ad seueritatem potius, & quedam studia grauiora atque maiora. Cum labore & contentione.) Contentio animi contraria est remissioni & relaxationi. Occasionem usus obseruantibus.) Debet enim tempus obseruari ad ludum & iocum, cum scilicet requies ad vires corporis aut animi labore defatigati recipiendas est ne-

QQ iii

ARISTOTELIS

cessaria. Quoniam hic animi motus. Motus qui fit in ludo, est animi relaxatio, & idem propter uoluptatē est requies. in hoc enim ipso. Otium late patet, complectiturque uoluptatem & uitam beatam, quod negotio abest. Nam qui negotiatur, is alicuius rei quam non habet gratia negotiatur, felicitatis scilicet causa, tāquam eam nondum sit assecutus. sed sibi quisque, suoque habitui. Vitosus prout ipsi & uitiosis habitibus quos animo induerit conuenit: sic uoluptatē comitem beatæ uitæ statuit, turpē scilicet & uitiosam: uir probus honestam, & quæ ex rebus honestissimis capitur. Literæ utiles sunt ad rationem quaesuariam. Nam sine literis non potest confici accepti & expēsi libellus, qui utilis est mercatoribus, & patribus familias. Ad doctrinam. Ut procedatur ad artes, & scientias liberales. Sunt etiam utiles literæ ad ciuiles actiones, quæ multifariam scripturis indigent & monumentis. Ad uitam liberaliter degendam. Vitam liberalem uocat, quæ sibi uacat, nec est in rebus necessarijs aut utilibus parandis occupata. Nec in supellectilis aut uestis. Supellectilis nomine uasa omnia escaria & potoria, mensæ, lecti, & candelabra, & cetera id genus continentur: quæ si sculpta sint, quasi picta possunt pictoris iudicio discerni. Vestis autem uocabulo tapetes etiā & aulea ueniunt, & stragula omnis generis, quæ omnia græcè τῶν οὐδὲν nomine intelliguntur. Gymnastica & paedotribica tradi. Gymnastica est, quæ alio nomine uocatur palaestra, facultas exercendi corpus ad uires corporis ualetudinēque confirmandam, & bonam habitudinem ingenerandam. Paedotribica uerō pertinet etiam ad corporis exercitationem, non tamen uirū habitūque & ualetudinis gratia, ut gymnastica, sed operū, id est ut pueri discant iaculari, gladio punctim casimque ferire, equos flectere, & cetera corporis liberalia militariāque munera obire. Altera igitur id est palaestra corporis habitus afficitur qualitate quandam, quia robustus fit, & recte ualet. Altera id est paedotribica, opera militaria afficiuntur bonitate, id est recte obeuntur.

Caput IIII.

N V N C igitur ciuitates quæ curā in pueros maximè conferre videntur, aliæ athletarum habitū ingenerant, quæ res speciem deformat, & obest corporum

POLITICORVM LIB. VIII. 248

rum incremento. Lacones autem licet hoc errore non labantur, tamē laboribus feros & immanes reddunt, tanquam hoc sit ad fortitudinem accommodatum. Sed ut sæpe diximus, nec ad vnā virtutem, nec ad hanc maximè est ea cura referēda: & si ad hanc referri debet, tamen qua id ratione fiat, Lacones non compererunt. Non enim neque in cæteris animantibus, neque in gentibus fortitudinem comitem feritatis esse notamus, sed mitiores & leonis similes mores affectari. Sunt autem multæ nationes ad cædes & humanarum carniū epulas procliuēs, ut ex iis qui Pontum accolūt, Achæi & Eniochi. Et ex mediterraneis gentes aliæ quædam his similes, aliæ etiam immaniores, quæ cū latrocinijs deditæ sint, à fortitudine tamen abhorrēt. Præterea Lacones ipsos scimus, dum assiduè laboribus exercentur, alijs præstitisse. Nūc autem & ludis gymnics, & bellicis certaminibus esse cæteris inferiores. Non enim idcirco præstabant, quod pueros ad eum modū exercerent, sed eo tantum, quod aduersus nō exercitatos exercebant. Ad honestatem igitur primæ partes deferri debent, non ad feritatem. Non enim lupo, nec alia vlla fera, sed uir probus aptus est honesto periculo subeundo. Cæterum qui pueris ad hanc nimiam licentiam præbent, nec eos rerum necessariarum disciplina imbuendos curant, hi pueros reuera fardos efficiunt ad vnum tantum opus utiles ciuili rationi reddentes, idque, ut ratio docet, peius alijs. Non igitur ex prioribus factis iudicium, sed ex præsentibus est faciendum. Nūc enim concertatores habent

iudicium

ARISTOTELIS

& æmulos disciplinae, eisdem antè carebāt. Gymnastica igitur vtendum esse, & quomodo, non est controuersia: debent enim ad pubertatem vsque leuioribus exercitationibus tradi, victu violento, & laboribus necessariis remotis, ne sint augescantibus impedimēto. Quas res hoc malū parere posse nō paruo argumento est, quòd inter Olympionicas duos trēsve ad summum reperias, qui viri & iidem adulescentes fuerint victoria potiti, propterea quòd iuniores dum se necessariis exercitationibus dedunt, vires exhauriūt. Sed cum tres annos à pubertate disciplinis aliis tribuerint, tunc conuenit laboribus & certa ciborum necessitate proximam ætatem exercere. Nam simul mentem & corpus laboribus fatigare non conuenit: quoniam hi labores contrariarum rerū efficientes sunt. Labor enim corporis menti est impedimento, mentis autem corpori. De musica & si quædā suprà disseruimus, nō tamen erit alienum vltius eadem repetentes procedere, vt quæstioni quæ de ipsa posset induci, occasionem præbeamus. Nec enim facilè est musica quā vim habeat, nec cuius gratia sit capeßenda constituere, num ludi, & quietis alternæ, vt somnus & largior vini potus. Hæc enim per se non rebus honestis, sed iucundis annumerantur, simulq; sollicitudinem, vt Euripides ait, excutiunt. Itaque musica in hunc ordinem redigitur: & his vtuntur eodem modo vino, ebrietate & musica: saltationem quoque his rebus annumerant. Ad ludum igitur & requiē musica referri debeat quæritur, an magis putanda sit nōnihil ad virtutem pertinere,

POLITICORVM LIB. VIII. 249

tinere, vt quæadmodum gymnastica corpus, sic ipsa mores qualitate quadam afficere valeat, rectè lætandi facultate per consuetudinem inducta, an aliquid ad vitam liberalem atque prudentiam conferat. hoc enim tertium memoratorum ponendum est. Palam est igitur pueros non esse ludi causa instituendos: nec enim discere ludus est, cū non sine molestia erudiantur. Sed neque vitam liberalem pueris decet ac talibus ætatibus tribuere, cum finis imperfecto non conueniat, sed forsitan studium puerorum ludi causa, quo in virili & perfecta ætate fruuntur, inductum esse videatur. Quod si ita est, quid tandē habet causæ cur ipsi doceantur, & non potius Persarum, Medorumque regum more per alios id faciant, & voluptate atque disciplina fruuntur, cū sit necesse melius id fieri ab illis qui hoc ipsum opus & artē profitentur, quàm ab his qui tātum temporis & operæ in eo, quantum modo in discendo posuerunt? Quod si ipsos in talibus rebus elaborare oportet, debent iidē ipsi etiam condiendorum obsoniorum artē, negotiūque suscipere: quod multum habet absurditatis. Eadem manet difficultas, si ea vis musicæ est, vt mores meliores efficiat. Nā quid attinet ipsos discere, & non potius audire alios, vt rectè & oblectētur, & iudicare valeant Laconū more, qui quanuis non didicerint, tamē, vt ferūt, rectè possunt qui sint optimi, & qui non optimi cantus iudicare. Eadem est ratio, si ad iucundam liberalēmq; vitam adhiberi debet. Quid enim attinet ipsos discere, & nō aliis vtētibz frui? Licet autem opinionem quam de diis ha-

R R

bemus considerare: neque enim Iuppiter ipse cantare, aut fidibus canere à poëtis memoratur: quin fordidus tales homines appellamus: atque eo munere præterquam ludentem non est viri non temulentum fungi. Sed de his rebus postea fortassis locus erit differendi.

scholia in Caput IIII.

N V N C igitur ciuitates quæ curam in pueros maximè conferre uidentur. Dupliciter erratur in puerorum educatione. Nam quedam ciuitates dum robustissimos facere conantur, speciem deturpant, corpora detorquentes, & per nimios labores obsunt, quo minus corpora in proceritatem augeant. Alij ut Lacedæmonij feras & immanes reddunt, cuncta ad unam uirtutem bellicam referentes, cum tamen educatio non sit ad hanc maximè dirigenda: nec si sit, feritas faciat ad fortitudinem, ut exemplis declaratur. itaque ad honestatem, non ad feritatem exercitationes sunt referendæ. Gymnastica igitur utendum est usque ad annum quartumdecimum, sed ita ut pueri leuioribus laboribus exerceantur: nec eis cibus concoctu difficilis tribuatur, ne augeſcentibus obſit. sed cum tres à pubertate annos studijs alijs tribuerint, hoc est ab anno decimo octauo maioribus laboribus eos exerceri conuenit, & cibus ualentibus ali ad opera necessaria accommodatis. De musica in quaestionem uenire potest, requietis uoluptatisque causa sit capeſſenda, an conferat ad uitam beatam: sunt enim in utranque partem rationes. Athletarum habitum. Robori scilicet corporis & uiribus maximè studentes. quæ res homines per labores deformat. de quo Quintilianus ait, sicut athletarum corpora etiam si ualidiora fiant exercitatione, & lege quadam ciborum, non tamen esse naturalia, atque ab illa specie quæ sit concessa hominibus adhorreere uidentur. Comitem esse feritatis. Fortitudo non sequitur feritatem, nec esse ferum hominem & immanem siue crudelem, argumentum est fortitudinis. Ex mediterraneis. Ex gentibus Ponticis, quæ non tenent loca maritima, ut Achæi & Eniochi, sed longius ab ipso ponto Euxina habitant. Cæterum qui pueris ad hæc nimiam licentiam præbent, nec eos rerum necessariarum disciplina imbuendos curant. Qui pueris feritati & crudelitati studentibus indulgent,

dulgent, uel eos ad immanitatem institutis ac moribus inducunt, nec temperantia & iustitia cæterisque uirtutibus ad recte tum in bello & negotijs, tum in pace & otio uiuendum necessarijs imbuendos curant, hi puerorum animos deprauant, & parum accommodatos reddunt civili rationi, quæ sunt per leges & mores à legumlatore instituendi, ut probi uiri ciuesque fiant. præterquam ad fortitudinem, bellumque gerendum, ad quod etiam ipsum deterius alijs accommodantur. Immanitas enim ac feritas non solum iustitiæ ac temperantiæ, cæterisque humanioribus uirtutibus est inimica, sed etiam ad fortitudinem, cuius causa petitur à Lacedæmonijs, parum aut nihil iuuat. Non igitur ex prioribus factis. Ad Lacedæmonios hoc quoque referendum est, qui prius idcirco cæteros uincebant, non quod meliore ratione exercebantur, sed quia exercitati cum non exercitatis pugnabant: nunc autem quannus exercitati sint, uincuntur tamen interdum, quia res eis est cum perinde exercitatis. Victu uiolento. Victu athletico, quem paulò post ἀναμωφῶν uocat, ut exercitationes necessarias, quos hic necessarios labores, quibus adulescentes exerceri plusquam uellent cogebantur: aut labores necessarios & necessarias exercitationes pro uiolentis ac modum excedentibus dicit. Nam ut necessitas latine, sic græcè ἀνάγκη uim interdum significat. dicuntur autem uiolenti labores intolerabiles, & qui sibi fatigatum corpus cogunt succubere. Inter Olympionicas. Inter Athletas, qui Olympico certamine uictores fuerunt. Adolescentia enim nimio labore exercita, & uiolentis exercitationibus antequam robur & statura perficiatur fatigata, exhaustas uires & quasi effectum corpus tradit ætati iuili. sed cum tres annos. Hoc referendum uidetur ad opera, quibus pueri sunt per paedotribicam, de qua paulò antè diximus, instituendi. Certa ciborum necessitate. Lege quadam ciborum. Nam utroque modo Quintilianus ἀναμωφῶν interpretari uidetur lib. duodecimo. quoniam Athleta cibus duntaxat ualidis & ad uires confirmandas & augendas accommodatis utebantur, ficiſ scilicet aridis aut carminibus. Nam uictum Athletarum in ficiſ aridis, quibus corpus uiresque inuentur, olim constituisse, ac deinde a Pythagora exercitatore translatum esse in carnes, Plinius est auctor naturalis historia libro nigesimo tertio. A cibus autem leuioribus secundisque mensis uelut lege quadam prohibebantur. Hoc est enim quod Paulus ait in epistola quæ est ad Co-

rinthios prima, quicumque agone contendit, ab omnibus se abstinet, ab omnibus scilicet leuioribus delicatioribusque cibis. Ut somnus & longior cibi potus.) Somnus ut ab ipso in libro de somno & uigilia definitur, est affectio quadam sensibilis partis uinculo & torpedini similis: est enim uacatio siue quies sensuum omnium, qui cum sentiendo fatigantur, ut aliquando quiescant necesse est. Huic igitur similis est ludus, ut intentio animi per requiem relaxetur ludendo seu iocando. Ludus enim late patet, pertinetque ad omnia quæ non serio fiunt, aut dicuntur. eadem est uini largioris potus ratio, qui est quasi requies sollicitudinum, & seueriorum curarum. Sic ipsa mores qualitate quadam afficiat.) Ut quemadmodum gymnastica bonum habitum corporis ingenerat, sic musica bonum habitum animi. Musicam enim homines sic affici solent, ut quandoque irati placentur, tristes ad letitiam redeant, quandoque languens animus concitetur, & uarijs modis agitetur, pro diuersitate scilicet concentuum, siue tonorum: quæ ratio ad mores, id est ad uirtutes morales pertinet. habitus enim ex actibus generantur. Ad uitam liberalem atque prudentiam.) Ad uitam beatam & contemplationem. Nam quod Aristoteles græcè dicit *θεωρητικόν*, hoc interpretis modo uitam liberalem, modo uitam beatam conuertit: in hoc enim intellectu utitur eo uocabulo Aristoteles: prudentiam autem hoc in loco improprie pro intelligentia & contemplatione posuit, ut sæpe solent auctores uocabula ad res similes transferre. Nam prudentia proprie in rebus agendis uersatur: contemplatio & intelligentia in rebus necessarijs, aut certe in consideratione, quæ ad actiones exteriores non refertur: sed interdum alterum pro altero ponitur, quoniam utrunque est rationis actio & consideratio quadam. Musica igitur tunc ad uitam beatam & intelligentiam pertinere dicitur, cum intellectus in musica contemplatione, ut in quodam intelligibili & scientia quadam uersatur, sonorum scilicet proportionem, discrimina, compositionem, & concentuum efficientiam in humanis animis contemplando. Hoc est enim tertium memoratorum.) Nam primum fuit, quod ad requiem & delectationem pertinet. secundum, quod ad mores animi & affectus sedandos aut concitandos. Tertium, quod ad contemplandum & philosophandum. Per alios id faciant.) Per cantores aut tibicines, & alios musicos artifices, quibus canentibus ipsi delectantur, & musica fruuntur. Laconum more.)

Ut facere

Ut facere solet Lacedæmonij. A poetis memoratur.) Qui ut uiri sapientes, quid quanque personam deceat, maximè considerare, & decorum seruare solent. Non est uiri.) Grauis scilicet & honorati, seu principis, qualem poëta Iouem faciunt inter deos, præterquam si temulentus sit, aut per ludum faciat, non serio, ut mercenarij musici, unde nata est cantorum paulò ambitiosorum consuetudo, quæ Horatius non iustissimè fortasse uitium uocauit, ut nunquam inducant animum cantare rogati, ne turpiter scilicet mercenariorū more alienæ uoluptati seruire uideantur: iniussimè nunquam desistant, cum sponte sua sunt in eam rem, quæ ipsi maximè delectantur, sine nota seruilis animi deducti.

Caput V.

SED prima quæstio est, num musica sit ex disciplinarum ordine reicienda, an secus: & ex tribus explicatis rebus cuius vim habeat, disciplinæ, ludi, an vitæ liberalis atque beatæ: sed tamen rectè omnibus annumeratur, & omnium particeps esse uidetur. Nam ludus quietis est causa: requies autè necessario iucunda, cum sit molestiæ quam labores inferunt, medicina. Et vitæ beatæ non solum honestatem, sed uoluptatem etiam inesse oportere constat, quoniam esse felicem ex utraque consistit. Musicam uero de numero esse iucundissimarum rerum omnes consentimus, tum simplicem & nudam, tum in cōcentu. Quare Musæus cantum mortalibus iucundissimum esse tradit. Itaque non temerè musica in hominum cœtus & vitas liberales adhiberi solet, quasi vim habeat oblectandi. quo intelligitur oportere, ut musica adolescentiores instituantur. Nā quæ sunt absque nocumento iucunda, hæc omnia non solum fini, sed etiam alternæ quieti cōueniunt. Verūtamen cum raro ad finem homines perueniant, sæpe autem

R R iii

ARISTOTELIS

requiescant, & ludis utatur, efficitur ut non solum ob alia, sed etiam propter voluptatem commodum sit in iucunditatibus, quas musica praebeat requiescere. Accidit tamen hominibus ut ludos finem faciant, idcirco fortassis, quod fini voluptas quaedam inest, & si non quavis: hanc autem inquirentes, pro hac illam accipiunt, propterea quod quaedam habet actionum fini similia. Nam ut finis nullius futurae rei gratia expetendus est, sic huiusmodi voluptates nullius rei futurae gratia petuntur, sed propter antecedentes, hoc est ob labores & molestiam. Cur igitur felicitatem per has voluptates quaerunt, hanc merito causam esse dixeris. Sed qui musicae non ob hanc solum, sed etiam quod ad requiescendum utilis esse videtur operam impendunt: quaerendum est utrum hoc ex accidente fiat. Ipsius autem natura altiore dignitatis gradum teneat, quam pro eius usus de quo memorauimus ratione, oporteatque non solum voluptate quae capitur ex ipsa frui, cuius omnes habent sensum, nam musicae voluptas quaedam naturalis inest, unde cunctis & aetatibus & moribus usus eius est iucundus, sed etiam videre, nunquid ad mores quoque animamque pertineat. quod facile intelligetur, si per musicam qualitate quadam quae ad mores pertineat afficimur. Affici autem cum alia, tum concentus Olympici declarant, quibus animos constat in furorē rapi. Furor autem affectio est morum qui animam attingunt. Praeterea qui audiunt imitationes conuenienter eis afficiuntur, etiam sine rhythmis & cantibus ipsis. Sed quoniam accidit ut musica ex numero sit rerum iucunda-

POLITICORVM LIB. VIII. 252

cundarum, & virtus ut recte oblectemur, amemusque, & odio habeamus efficiat, oportet haud dubie hoc discere, nec ulli rei aequè assuescere, ac ut recte iudicemus, & probis moribus honestisque actionibus oblectemur. In rhythmis autem & cantibus proximè ad veras naturas accedunt ira, lenitatis, praeterea fortitudinis & temperantiae imitationes, & omnium quae his rebus contraria sunt, ac ceterorum quae mores attingunt, quod rebus etiam ipsis declaratur. Talibus enim audiendis animo mutamur. Cui autem res similes molestae solent esse, ac vicissim iucundae, hic prope est, ut eodem modo sit ad res ipsas veras affectus. Si quis enim inspicienda cuiuspiam imagine, non ob aliam causam quam propter formam ipsam delectatur, huic necesse est iucunda sit ipsius, cuius imaginem intuetur, contemplatio. Accidit autem ut in aliis sensibus nulla sit morum imitatio, id est in iis quae in tactum gustatumque cadunt. Nam quae in aspectum in his exigua quaedam est imitatio, tales enim sunt figurae, sed parum, & omnibus est huiusmodi sensus communis. Praeterea haec non morum imitationes sunt, sed potius signa, figuras dico & colores quibus mores referuntur, & haec inter corporis affectus numerantur. Ceterum si quid in harum rerum contemplatione interest, adolescentes non Pasonis opera, sed Polygnoti, & si quis alius pictor, statuariusve morum rationem habet, intueri debent. At cantibus ipsis morum imitationes insunt, de quo non potest dubitari, cum ipsa statim concentuum natura discrimen existat, ut audientes diuersis modis afficiantur: nec si-

*Sanctus
Dionysius*

ARISTOTELIS

militer ad eorum quenque sese habeant, sed quibusdam ad fletum magis & mœrorem moueantur, ut eo qui dicitur mixolydius: aliis mente fiant molliores, ut remissioribus cantibus: alio concentu media & constantissima ratione afficiantur, quod ex concetibus solus Doricus efficere videtur. Phrygius furorē infert. Hęc enim rectē traduntur ab iis qui sunt in hac disciplina philosophati: quippe ipsarū rerum testimoniis rationes confirmāt. Nam in rythmis eodem modo sese res habet. Quidam enim mores magis constantes, alii mobiliore habent: & ex his quidam importunos motus concitant, alii magis liberales. quo planē intelligitur, vim musicæ inesse mores animi qualitate quadam afficiendi: quæ si hanc vim habet, dubium esse nō debet, quin hac adulescentes institui ac erudiri deceat. cuius musicæ doctrina cū huius naturæ temeritate cōgruit. Adulescentes enim nihil iniucundū non inuiti ferunt. Musica verò suapte natura suavis est, & cōcentus atq; rythmi quandam inter se cognationem habere videntur. Quocirca multi sapientes in hanc opinionem venerunt, ut animam alii concentum esse, alii concentum habere proderent.

Scholia in Caput V.

SED prima quæstio est, num musica sit ex disciplinarū ordine reijcienda. Cū ex tribus rebus memoratis, disciplina, ludo, & vita beata, ad quam musica referri debeat queratur, ad omnes tamen referri potest. Est enim ludo similis, quia musica propter eius incunditatē animū quasi ludo relaxare licet, ut uegetior ad officia, & seniores curas redeat: potest etiam facere ad uirtutes morales ingenerandas, quod est discipline. Item potest ad uitam beatam ob eandem incunditatem pertinere.

POLITICORVM LIB. VIII. 253

pertinere. Nam uita beata ut sine honestate, ita sine incūditate non consistit. Nec enim dubium est quin musica sit sua natura incunda: sed cum pauci ad uitam beatam perueniant, multi tamen uoluptate fruuntur, non ut requie, sed ut sine, propter similitudinem quam habet uoluptuosa uita cum uita beata, quoniam utraque incunda est. sed & illud querendum est, num musica præter uoluptatem quam omnibus suapte natura præbet, aliquem proprium effectum honoratiorem habeat, & ad uirtutem pertinetem: quem musica inesse facile intelligitur, cæcis Olympicos considerantibus, qui furorē quendam incutere notantur. Itaque multis ex causis musicæ pueros assuescere oportet, tum ludi, tum uirtutis ingenerande gratia, atque item incūditatis ad uitam liberalem pertinentis: maxime tamē morum causa, quorum imitationes quædam sunt in cantibus. (Disciplina.) Num ad educationem & uirtutes morales ingenerandas pertineat. Esse felicem ex utraque consistit. Vita beata posita est in usu uirtutis & uoluptate, quæ ex ipso usu uirtutis existit.

simplicem & nudam. Quæ per unam duntaxat uocem aut unum sonum editur. Nam concentus est multarum uocum aut sonorum, & certas proportionēs conuenientia. Quæ sunt absque nocimento incunda. Voluptates sine nocimento uel dolore sunt, ut ipse ethic. x. declarat, quæ auditu, usu, uel odoratu percipiuntur, aut ex doctrinis. Nam uoluptates corporeæ non sunt sine antecedente dolore quodam cupiditatis, & interdum pariunt etiam molestias & incommoditates. Cum raro ad finem homines perueniant. Ad felicitatem, quæ finis est ultimæ humanarum actionum. Hanc autem inquirentes. Vnum querunt homines uoluptatem beatæ uitæ conuenientem. hæc autē est quam præbet usus ingenerate uirtutis. pro hac sumit ludicram uoluptatem propter similitudinem, quam uoluptates habent inter se. Actionum finis. Felicitati. Non ob hanc solum. Non tantum propter incunditatem uitæ beatæ conuenientem, & ob ipsam uoluptatē, sed etiam propter commoditatem requiescendi, quæ ad futuros labores cōfert. pro cuius usus ratione. Ut pertinet ad requiem. Ad labores pertineat. Ad moderandos affectus, & ad educationem seu disciplinam. Furor autem. Furorē appellat uehementem quandam concitacionem, quæ in ipsa uidetur emoueri, qui affectus ad animæ partem inferiorem pertinet, ad quam scilicet ira, quæ similis est furori. Qui audiunt imitationes. Ut

si quis uoce etiam siue cantu & rythmis iratū, exempli gratia, aut miserescentem imitentur, audientes solent eisdem affectibus commoueri. Et uirtus efficiat.) Habitus, qui uirtus nominatur, facit ut rebus honestis oblectemur, & odio habeamus contraria. Nam signum ingenerati habitus est uoluptas, quæ ex actibus ab eo proficiscentibus percipitur, Ethic. ij. ut rectè iudicemus.) De concetibus & omni parte musicæ. Accidit autem ut in alijs sensibilibus nulla sit morum imitatio.) Imitari mores, est affectus imitari: quod in ceteris sensibus nō accidit. præterea quæ cadunt in uisum & auditum, sed omnium maxime accidit ijs quæ auditu percipiuntur, qualis est musica & concentus. Per uocem enim & concentum sic potes iram siue hominem iratum imitari, ut ipse iratus esse uidearis. Quæadmodum igitur homo cuiuspiam iratus, uel se iratum esse simulās, solet ad iram in eundē gestu & uerbis alios prouocare, & miseresces ad misericordiā, sic qui per musicam iratum aut miserescentem imitatur, is in audientibus eosdē affectus mouet, quæ eadem est ceterorum ratio. Efficitur etiam ut qui cantu delectatur, foris uirum imitante, is habitū inducat ad fortitudinem inducētem, & fortitudinis actionibus gaudendi, ac in ceteris eodem modo. At figuræ & colores imitantur quidem mores siue affectus, sed leniter atque parum, ut imago similis intuēti toruo aspectu, & inflammata facie: quod per figuram & colorē exprimitur. imitatur quidem iram, siue iratum hominem, sed parū, nec uidentes sic concitat ad iram, uel afficit habitu, ut concentus huic affectui accommodatus. itaq; figuræ & colores magis significant affectus, quā imitantur, ut uocabula res significant, non imitantur: item figura & color corporis affectus imitantur, nō animæ, ut concentus. Et omnibus est huiusmodi sensus communis.) Boni & mali, & quibuscunque moribus præditi sint, omnes figuras & colores aspiciunt sine ullo affectus discrimine, aut quā minimo: quod longè aliter accidit in musica. nec enim omnes afficiuntur eodem modo, sed alij magis, alij minus, pro cuiusq; moribus & natura: omnes tamen auditu plus quā reliquis sensibus afficiuntur. Non Pasonis opera, sed Polygnoti.) Pictores quidam & statuarij figuram tantum seu formam depingunt aut exprimunt, ut ij quibus Pasonem Aristoteles annumerat: alij mores etiam exprimunt & sensus, quemadmodum factum est in Laocoonte & filijs, & comprimente dracone: quæ imago marmorea hodieque

dièque uisitur Roma, cum admiratione omnium in hortis pontificijs ad montem Vaticanū, in quibus moribus & affectibus exprimendis præstitit Polygnotus pictor, de quo Plinius multis in locis memorat, qui pictores & statuarij Ethici a moribus uocabantur. Nam & dōs græcæ non solum habitus animi, sed quoscunque etiam affectus apud auctores significat. Ut eo qui dicitur Mixolydius.) Ex diapaſon consonantiæ speciebus existunt modi appellati, quos eosdē tropos uel tonos nominat. Sunt autem tropi constitutiones in totis uocum ordinibus, uel grauitate, uel acumine differentes. Constitutio uerò est plenum ueluti modulationis corpus ex consonantiarum coniunctione consistens, quale est diapaſon uel diapente. Sunt igitur modi siue toni septem, Hypodorius, Hypophrygius, Hypolidius, Dorius, Phrygius, Lydius, Mixolydius, his quidā addunt octauum Hipermixolydiū, ut tradit Seuerinus Boetius, qui pluribus uerbis de his edisserit libro quarto de musica, unde cætera huc pertinentia petere licebit. Concentus atque rythmi cognitionē quandam habent inter se.) Rythmos appellat numerosa carmina, quæ similia sunt concentibus siue harmonijs, ac eodem fere modo legendo, quo concentus cantando, mores & affectus pro ratione & diuersitate numerorum imitantur, & mouent affectus. Eadem fere ratio est numerosæ saltationis, quæ & ipsa rythmi nomine potest intelligi, sed proprie in melodia intelligitur. Nam melos, ut testatur Plato in tertio de Republica, ex tribus cōstat, oratione, harmonia, & rythmo, hoc est ex uerbis, cantu, & numeris. itaque pedes, ut dactylus, spondeus, iambus, & trochæus, & reliqui ad rythmum pertinent, ut idem Plato declarat. Quocirca multi sapientes.) Quoniam semper à corde, in quo sedes est animæ (ut ipse docet in libro de motu animalium) numerosus quidam motus qui rythmus dicitur, per uenas editur, cuius constantiam non nisi uehementibus affectibus aut morbis perturbari medicī obseruauit, idcirco multi sapientes animam harmoniam siue concentum quendam esse uel habere putarunt, propter hunc ab ipsa manantem rythmum, cum rythmus sit harmoniæ cognatus, eiusdemque nature.

ARISTOTELIS

Caput VI.

SE D vtrum sic discere oporteat, vt ipsi canāt, & manus adhibeant, an secus: quam quæstionem suprà proposuimus, hic est locus disserendi. Neq; verò dubiū est, quin magni intersit, vt quisq; talis fiat, ipsum operibus fungi. Nequaquā enim aut vix fieri potest, vt probi iudices fiant, qui opera ipsi nō obierint. huc accedit, quòd pueros oportet esse in re quapiam occupatos. Nec sine causa inuētum esse putare conuenit Architz, quod præbetur infantibus crepitaculum, vt hoc vtentes nihil ex rebus domesticis frangant. Nihil enim potest ætate ineunte quiescere: hic igitur ludus infantibus conuenit. Grandioribus autē pro crepitaculo est disciplina. Ex his ergo palam fit, sic musica pueros esse instituendos, vt musicæ operibus fungantur. Quid autē ætates deceat, quid non deceat constituere, & quæ contradicuntur, ab iis qui sordidum hoc studium esse confirmāt, refellere non est factu difficile. Nam primum quoniam iudicandi gratia fungi operibus oportet, idcirco dum iuniores sunt, operibus fungi: maiores verò natu operibus quidem abstinere debent, posse tamen quæ sunt honesta discernere, & rectè propter disciplinam qua in pueritia instituti fuerunt oblectari. Quod verò quidam musicam eo nomine damnant, quòd quasi opifices ac sordidos efficiat, non est eos refellere difficile, si ad civilem virtutem instituendis quatenus obeunda sint opera considerabimus, & qualibus cantibus, qualibusque rythmis vtendum: præterea qualibus instrumētis discere conueniat. Nam qualibus id fiat,

POLITICORVM LIB. VIII. 255

id fiat, interesse probabile est. In his enim cōsistit incusationis confutatio. Nam fieri potest vt modi quidam musicæ quod dictū est efficiant. Ex quo intelligitur sic esse adulescentes musica erudiēdos, vt id nec futuris actionibus obsit, nec corpus sordidum & inutile ad bellicas & ciuiles exercitationes reddat, prius ad vsus, postea verò ad disciplinas. Quod in doctrina cōtinget, si non in iis elaborauerint, quæ ad artificiosa certamina pertinent: nec in admirandis & exquisitis operibus quæ nunc in certamina, & ex his in disciplinam processerunt: quin etiam in talibus tandiu elaborādum, donec honestis cantibus & rythmis oblectari queant, non solum communi musica (vt quædam cæterorum animalium, itēmq; feruorum & puerorum turbæ. ex quibus rebus palam fit qualibus instrumentis vti oporteat: non enim tibiæ ad disciplinam sunt adhibendæ, neque aliud artificiosum instrumētum, vt cithara, & si quod aliud est tale.) sed quæ probos auditores musicæ, vel alterius disciplinæ faciant. Præterea tibia non ad mores inducendos, sed potius ad furorem incutiendum facit. Itaque iis temporibus vtendum est tibia, in quibus spectaculum ad purgationem magis quàm ad disciplinam valet. Adde quod tibiæ, id quod disciplinæ contrarium est, accedit: quòd eius cantus vti ratione prohibet, vt merito fuerit à prioribus vsus eius in adolefcētibus & ingenuis hominibus improbatus, quantuis initio ipsi tiliarum cantu vti fuissent: quippe plus otii copia rerum suppeditante, & maiorem animum ad virtutē naeti, & ante bellum, quod

*musica**tibiæ cantus
aut fuit ante
quibus /*

ARISTOTELIS

cum Medis fuit, & post, cum ex rebus gestis maiores spiritus sumpsissent, omne disciplinarum genus attingerunt, cuncta sine delectu conquirerentes. Itaque tibi-
 arum quoque cantus in disciplinas induxerunt. Nam Lacedæmone quidam qui sumptus ad ludos suggererat, ipse tibia choro canebat: & Athenis usque ad-
 eo venit in consuetudinem, ut magna ferè pars ingenuorum musicam tractaret. Declarat hoc tabula à Thra-
 sippo, qui Ecphantidæ impensam suggererat dicata. Postea tamè ab expertis improbata est, cum melius possent quæ ad virtutem facerent, & contraria iudicare. Eodem modo multa ex veteribus instrumentis reiecta sunt, ut pectides, barbiti, & quæ pertinet ad voluptatem audientium eos qui instrumentis utuntur, septangula, triangula, sambuca, & quæcunque manus pulsationem scienter adhibitam desiderant. Neque verò sine causa veteres fabulam de tibiis commenti sunt. Has enim ferunt Mineræ inuentum esse, ab eademque reiectas: quod factum ab ipsa non temerè traditur, oris deformitatem indignante: tamen probabilius est, id causæ fecutam fuisse, quòd tibiæ cantus nihil facit ad mentem & intelligentiam, cum scientiam & artem Mineræ tribuamus. Sed quoniam instrumentorum & usus disciplinam artificiosam improbamus: artificiosam autem esse constituimus, quæ ad certamina pertinet, in qua qui agit, non suæ virtuti, sed audientium voluptati seruit, & huic importunæ atque molestæ, idcirco operis functionem non ingenuis hominibus dignam, sed mercenariâ potius esse iudicamus. Nam finis quæ extremum petant, turpis est.

POLITICORVM LIB. VIII. 256

est. Spectator enim qui est importunus, musicam mutare solet. Itaque artifices qui ad ipsum meditationes accommodant, tum ipsos, tum ipsorum corpora propter motus afficit qualitate quadam.

scholia in Caput VI.

SED utrū sic discere oporteat, ut ipsi canant, & manus adhibeant.) Musicam pueri sic discere debent, non ut audiant tantum, sed ut ipsi canant uoce, & instrumenta pulsant, tum quia non aliter poterunt rectè de cantibus iudicare, tum ut hoc honesto negotio inuente ætate, qua quiescere non possunt, sint occupati, non tamen omni generi musicæ, nec omnibus instrumentis assuescere debent, sed honestis cantibus & rythmis, nec admodum artificiosis, nisi quatenus ad rectè & iudicandū & oblectandum faciunt. Itaque tibia non est pueris utendum, quæ iure à veteribus reiecta est, ut alia quedam instrumenta. Archita crepitaculum.) Instrumentum cauum, quod uulgo ex arundine fit, ut colus breui manubrio continens lapillos, quo agitando & lapillos concutiendo infantes oblectantur. cognominatur autem Archita, ab inuatore Archita. Nihil enim potest.) Nullum animal: nam agni quoque & catuli cuiusque generis, & pulli quiescere nesciunt. Ut modi quidam.) Toni quidam quid autem sit modus siue tonus in musica, capite superiore declarauimus. Prius ad usum, postea uerò ad disciplinas.) Sic pueri musica instituendi sunt, & talibus cantibus ac instrumentis exercendi, ut eis nec corpus remollescat, & ad bellicas ciuilesque actiones inutile reddatur, nec animus ad uirtutes & artes seu scientias deprauetur, quibus instituendi sunt, ut bene beateque uiuant, & optimè se tum in bello, tum in pace gerant, cum ad robur ætatis peruenerint. In admirandis exquirisq; operibus.) In modulatione quadam nimis artificiosa & inusitata, admirationemque mouente ob artis excellentiam, qua nunc utuntur musici artifices, & nuper est in certamina musicorum inducta, ætate Aristotelis inuenta, siue magnopere aucta. Nam ut pugilibus & palestritis, sic etiā musicis certamina antiquitus ferant, & præmia certis le-
 cis & repositis proponebantur. Cōmuni musica. Inculta, sine artificio, quæ & bellua quadam delectatur, ut delphini, ut indicat Arionis fabula, quod vltimus quoque restatur, spectaculū ad purgationem magnam disciplinā ualeat.) Laculū siue spectatio, quod est græcè theoria, tribuitur

ARISTOTELIS

non solum uidentibus ludos, sed etiam sonos & concentus audientibus, praesertim in theatro. Purgatio autem intelligitur expulsio cuiuspiam affectus, ut metus, exempli gratia, uel misericordiae, quod per quosdam cantus uehementes efficitur, qualis est tubarum cantus, quae graece *ω-
λκ*, id est tiliarum nomine intelligi possunt. vsus eius a prioribus improbat.) Tempore scilicet Aleibiadis Athenis ipso authore, ut re-
fert Plutarchus. vsus disciplinam.) Artem quae ad usum sine opus ad-
hibetur. Non suae uirtuti seruit, sed audientium uoluptati.) Non id-
circo canit, ut bonum habitum, moremque induat, sed ut audientibus
placeat.) spectatorem enim.) Quem modo audiret, nunc spectatorem
uocat, populum scilicet audientem, & ludos spectatorem. cuius dum au-
ribus seruiunt musici, & suas meditationes accommodant, tum animo,
tum corpore deprauantur.

Caput VII.

SED de concentibus & rythmis, & ut ad disci-
plinam referuntur, differendum est, utrum omnibus
concentibus rythmisque, an quibusdam cum delectu
uti conueniat. Deinde utrum studentibus disciplinae
eodem modo praescribere debeamus, an alia tertia
ratio sit ineunda, cum musicam in cantus modula-
tione & rythmis consistere videamus. Quorum utrun-
que quam vim habeat ad disciplinam, non decet igno-
rare: & utra musica praefenda sit, quae in cantu ver-
sa, ut, an quae in rythmis. De quibus quoniam recte
tum quosdam huius memoriae musicos, tum etiam
quosdam doctrinae musicae peritos praecipisse pu-
tamus, idcirco qui de singulis accuratius edoceri ve-
limus, ad auctores illos reuertemur. Nunc autem qua-
si gemferentia formulae contaxat tradentes disse-
rent.) quoniam cantum partitionem quam
philosophi quidam induxerunt probant.) quos-
dam

